منتدى إقرأ الثقافي

ئینسایکلۆپیدیای کەرکوک

www.iqra.ahlamontada.com

هونەر لە دەڤەری کەرکوک

سەرپەرشتیاری گشتی نووسین و پێداچوونەوە
سمکۆ بەهرۆز (ئەژی)

بەرگی پێنجەم

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www. iqra.ahlamontada.com

ئینسایکلۆپیدیای کەرکوک

بەرگی پێنجەم

هونەر لە دەڤەری کەرکوک

سەرپەرشتیاری نووسین و پێداچوونەوە
سمکۆ بەهرۆز (نەژی)

٢٠٢٣

بڵاوكراوەكانی دەزگای ڕۆشنبیری
جەمال عیرفان ٢٠٢٢
زنجیرە: (١٤٢)

بەڕێوەبەری دەزگا:
سیروان حەمەسەعید حەمەخورشید

ناوی کتێب: ئینسایکلۆپیدیای کەرکوک- بەرگی پێنجەم: هونەر لە دەڤەری کەرکوک
بەشداران: سمکۆ بەهرۆز (ئەژی)- تاریق کاریزی - سەلاح شوکر - زاهیر شکور - چالاک سدیق - ئومێد نەجم
پێداچوونەوەو پێشەکی بەشی شێوەکاری: بەختیار سەعید.
سەرپەرشتیاری نووسین و پێداچوونەوە: سمکۆ بەهرۆز (ئەژی)
سەرپەرشتیاری زانستی و ئەکادیمی: د. یوسف گۆران
سەرپەرشتیاری کارگێڕی: زاهیر شکور
دیزاینی ناوەوە: بورهان عەبدولکەریم عەلی - ئەنجام سەعید
دیزاینی بەرگ: ئارام عەلی
تایپ: بێریڤان پشتیوان - زەینەب حەمید
نۆرەی چاپ: چاپی یەکەم: ٢٠٢٢
تیراژ: ٥٠٠ دانە
چاپ: چاپخانەی ئاران

لە بەڕێوەبەرێتیی گشتیی کتێبخانەکان ژمارە سپاردنی
(٢٠٠٧)ی ساڵی ٢٠٢٠ پێ دراوە

Tel: 0533202936 07736959302
email: jamalerfan99@gmail.com
jamal erfan cultural foundation
www. jamalerfan.com

ناونیشان: سلێمانی، شەقامی سالم، بەرامبەر فەیوان ئاوەر

مافی ئەم کتێبە پارێزراوە بۆ دەزگای ڕۆشنبیری جەمال عیرفان، هیچ کەسێک مافی لەبەرگرتنەوەی نییە،
جا گەر بە شێوەی ئەلیکترۆنی، کاغەزی، وێنەیی، یان هەر شێوازێکی تر بێت.

ئینسایکلۆپیدیای کەرکوک

بەرگی پێنجەم

هونەر لە دەڤەری کەرکوك

بەشداران:
سمکۆ بەهرۆز (ئەژی)
چالاك سدیق
تاریق کارێزی
سەلاح شکور
زاهیر شکور

پێداچوونەوەو پێشەکی بەشی شێوەکاری:
بەختیار سەعید

٢٠٢٣

بەشی یەکەم

مێژووی گۆرانی و مۆسیقا لە کەرکوك

سمکۆ بەهرۆز
چالاك سدیق
زاهیر شوکر

کەرکوکیش وەکو هەموو ناوچەکانی تری کوردستان خاوەنی مێژوویەکی دوورو درێژە لەگۆرانیی و مۆسیقادا، تارادەیەک کەلەپوورێکی فراوانی هەیە لەم بوارەداو تواناکانی لەبەر چاوە لەسەر هەموو ئاستەکانیدا.

هەموو سەرچاوەکان پێ دادەگرن لەسەر ئەو ڕاستییە کە کوردستان شوێنێکی دەوڵەمەندە لەگۆرانیی و مۆسیقاو جێ پەنجەی دیارە لەمێژووی گۆرانیی و مۆسیقای سەرتاپای مرۆڤایەتیدا.

کەلەپووری گۆرانیی و مۆسیقای ناوچەی کەرکوك خاوەنی خاسیەتێکی دیاری کراوە لەکەرەستەو ئامرازە مۆسیقییەکان و گۆرانییەکانی خاوەنی زمان و شوناسێکی جیاکی هەیە بۆ پێگەیاندنی گۆرانیی و مۆسیقا لەو ناوچەیەدا

قۆناغەکانی گۆرانیی و مۆسیقا لەناوچەی کەرکوکدا دابەش بۆتە سەر گۆڕانە مێژووییەکان و کاریگەری ئاینەکانیش جێ پەنجەی دیارە لەسەر دەوڵەمەند کردنی گۆرانیی و مۆسیقا ئەو کاریگەرییە بەهەرەتەکرێت لەسەر بڵاوبوونەوەی ئایینی مەسیحی و ئایینی زەرەدەشتی و ئایینی ئیسلام و بڵاوبوونەوەی بیروباوەڕە ئایینییەکانی کاکەییەکان.

* بڵاوبوونەوەی مۆسیقا لەسەردەمی گۆتی و هوری - میتانییەکان لە ناوچەی کەرکوکدا :

گەلێك بەڵگەی مێژوویی ئەوە دەخەنە ڕوو کە کوردستان جێگەی بڵاوبوونەوەی کەرەستەو ئامرازە مۆسیقییەکانی لەوێوە بەرەو ناوچەکانی تر گەشتەی کردووە

((... لەم ڕووەشەوە دەزانین کە هوری - میتانی و گوتییەکان، دەنیلشۆرانی مێژینەی پێش میدییەکان بوون و ئەمانیش خاوەنی هونەری بەرزی مۆسیقا بوون، بەتایبەتیش هورییەکان، بۆیە لەم بوارەدا شوێنەوارناسی ئاسەواری ئەلمانی شتاوەرد، کە پسپۆڕێکی دێرینزانە، لەبنەچەی ئامێرەکانی مۆسیقادا، لە نەخش و نیگارە کۆن و گڵێنەو بەردینەکانەوە، بەلێکۆڵینەوە سەلماندوویەتی کە عود، یەکێکە لەو ئامێرە مۆسیقاییانەی تایبەتمەندە بەخەڵکی کوردستان و چیانشینەکان و بەتایبەتیش هورییەکان، کە هۆزێك بوون (١٥٠٠) ساڵ بەر لە بڵاوبوونەوەی ئایینی عیسایی لەهەوروبەری زەریاچەی وان و دامێنی ئەو زەریاچەیەدا نیشتەجێبوون، تادەگاتە باکووری ئەمستای عێراق (کوردستانی ئەمڕۆ) و دراوسێتی نزیکی شوێنی دراتوی میدییەکان و ئەوان ئەو ئامێری مۆسیقایەیان داهێناوەو هەر ئەوانیش لەداییکی کوردستانی باشووردا بڵاویان کردۆتەوە.

ئەم قسەیەشمان لەئەنجامی دۆزینەوەی شوێنەواری ئەو ئامێری عودەدا هاتووە، کە لەناوچەی (نوزی) نزیك کەرکوك دۆزراوەتەوە، کە بەکەوێتە ٤-٥ کیلۆمەتری خۆرئاوای شاری کەرکوکەوە

شوێنەواری عودەکەش کە لەسەر پارچە گڵێکە، وێنەی عودژەنێکە، عودەکەی بەشێوەیەکی ئاسۆیی بەدەستەوە گرتووەو خەریکی عود ژەنینە

بۆیە لێرەدا بەڕاشکاوی دەڵێین کە کەرکوك مادام کەرەستەی مۆسیقای لێ دۆزراوەتەوە، گۆرانیش ڕۆڵی کاریگەری خۆی هەبووە چ لەسەر ئاستی خەڵکەکە یان لەسەر ئاستی پەرستگاکانی ئەو کاتەدا لە پەرستگاکانی کەرکوك لە (نوزی) و کۆیرخانیدا، بێ ئەو لەو مۆسیقاش لەگەڵ سرووتە ئایینییەکاندا بەرەوی هەبووە، بەتایبەتیش ئاینی لەسەردەمی هوری - میتانیدا گەیشتبووە ئاستێکی بەرز لەکەلەپووری هوری - میتانی

کەرکوك بەهۆی تایبەتمەندی شوێنەکەی لەڕوودا و مێژووییەکاندا لەگەڵ خۆیدا کاریگەرییەکی گەورەی دروست کردووە لەگەشەکردنی شێوە جۆربەجۆرەکانی شارستانی و کەلەپووری هەمەڕەنگی هەموو لایەنەکانی ئەمڕۆیەی ئەو کەلەپوورانەدا.

گۆرانی ڕابردوویەکی دێرینی هەیە کە شان بەشانی مۆسیقا مرۆڤ لەم شارەدا چەپێندی و لەگەڵ پێشکەوتنی کەلەپووری مۆسیقا گۆرانیش گۆڕان و پێشکەوتنی بەسەردا هاتووە، زەماوەکانی گۆرانی و مۆسیقایش لەگەڵ ئەو گۆڕانانەدا هەنگاوی ناوە.

سەردەمەکانی ئاشووری، کاشی، (ماد - میدییەکان)، ساسانییەکان عەرەبەکەی هەڵگری مێژوویەکی دوورودرێژ بووە لەگەشەکردنی گۆرانی و مۆسیقادا هەر سەردەمێکی تایبەتمەندییەکی خۆی

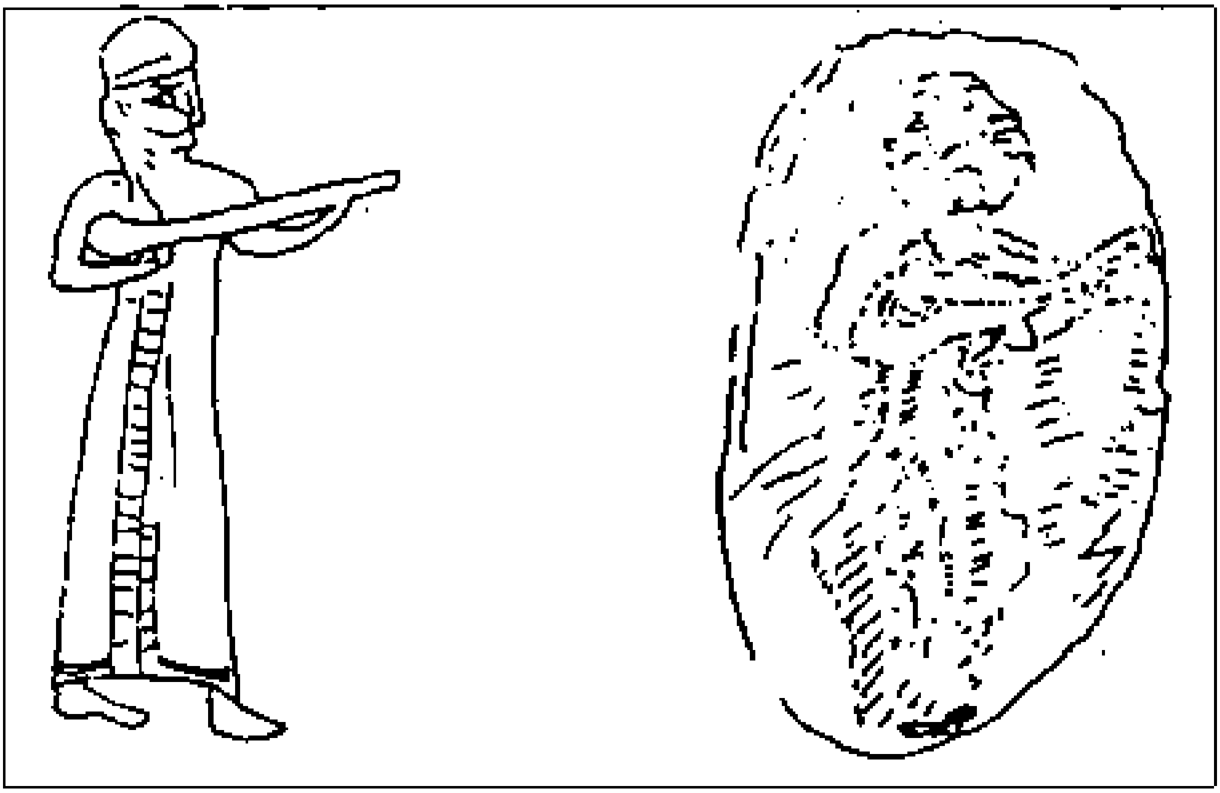

مۆرێتکی سەردەمی هوری میتانییەکان کە لە ناوچەی نوزی دۆزراوەتەوە لە دەوروبەری ١٥٠٠ پێش زایین

هەبووە کە تارادەیەک جیاواز بووە لەوی تر. بەتایبەتیش بڵاوبوونەوەی کەلەپوری میدییەکان و بڵاو بوونەوەی ئایینی زەردەشت و سەر هەڵدانی ئاتەشگە و ئەرانیەکانی زەردەشت و سرووتەکانیان بەکار هێنانی مۆسیقا لە بوعاو ئەرانیەکانیدا.

بڵاوبوونەوەی ئاتەشگایەکی زۆری زەردەشتی لە کەرکوک و دەوروبەری کەرکوک بەڵگەیەکی بەهێزە بۆ بڵاوبوونەوەی کەلەپوری زەردەشتی لەو ناوچانەدا کە لەگەڵ خۆیدا ئەرانیل و مۆسیقا و گۆرانی بەکار هاتووە و لقێکی هاو پەیوەستی ئایینەکە بووە. هەروەها بەڵگەیەکی زۆرمان هەیە لەبڵاوبوونەوەی ئاتەشگەکان و تەلارسازی ئاتەشگەکان لەکەرکوک و گڵەری و خورماتوودا. کە هەمووی بەڵگەی سەلمێنەری هەیە کەلەو ناوچانەدا هەبووە.

((کەرەستەش پەیوەندی بەهونەری مۆسیقای ڕۆژگاری دەسەڵاتی (ماد)ەوە هەبێت، وەک مێژوو بۆمان دەگێڕێتەوە، مۆسیقا جێگەیەکی بەرزو هێژای هەبووە و لەزۆر بۆنەی ڕەسمیی و میللیدا بەکار براوە. ئەو کاتەش کە دیاکۆی یەکەمین پاشای ماد چووەتە سەر تەختی شاهی، لەلایەن جەماوەر و مۆسیقاژەنانەوە گرافەیە جەژن و شادیی و کوس و شەیپوریان ژەندووە.

یان کاتێ کە (فرەوەرتیش) ی پادشای ماد، لەجەنگێکی ئابەراهیمدا، بووە بەرێز گالسیکەی ئاشوورییەکانەوە، لەتۆڵەدا کراوە بەپرسەو ئامێرەکانی (کوس) و (شەیپوور)، مۆسیقای خەمینیان ژەندووە. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ، کە لەو ڕۆژگارەدا، زمانێکی پرسەو خەم و شادی، هەر بەمۆسیقا هێنای پێکراوە)).

بڵاوبوونەوەی ئایینی زەردەشت لەسەردەمی دەوڵەتی مادەکاندا و بڵاوبوونەوەی بیروباوەڕەکانی لە گاتا و ئاڤێستادا و بەکار هێنانی سروود و مۆسیقا لەچڕاندنی ئەگاتاکاندا بەجۆرێکی کاریگەرییان بینیووە لەبەکار هێنانی کەرەستەی مۆسیقی لەئاتەشگەکاندا

((... ئەو ئاتەشگایانەی کە لەکوردستاندا، دامەزرێنران و تا ئێستاش شوێنەواریان ماوە، ئەمانەن:- ئاتەشگەدەی پاوەی هەورامان کە لەسەر بڵندترین کێوی باشووری خۆرهەڵاتی پاوەیە و ئاتەشگەدەی ناوچەی پردێ زاو حەلوان و قەسری شیرین، ئاتەشگەدەی مەزنی (ئازەرگشنسپ)ی ناوچەی تەختی سلێمان و ئاتەشگەدەی بیارەی هەورامان و لەم دوو ساڵەی دواییشدا لەنزیک (سورداش)ی لای سلێمانی، لەجاسەنە و ریسان لەنێوان سلێمانی و کەرکوکدا، لەبناری کێوەکانی دەربەندی بازیان...)).

هەروەها بەڵگەکان ئەوە دەخەنە ڕوو کە ئەو کۆمەڵە ئەشکەوتەی لای چیایەکانی دەوروبەری گڵەری بەڵگەی بەهێزن بۆ بوونی ئاتەشگەکردە لەو ناوچەیەدا، هەروەکو ئەگەر لەدوا ڕۆژدا هەڵکۆڵینی تر بکرێت لەناو ڕۆژچەکانی کەرکوکدا ئەوە پاشماوەی تریش بەدۆزرێتەوە.

لەدوای مادەی مادەکان و فەرمانڕەوایەکانی لەوەو دوای ئۆزیاغە مێژوییەکان دەیسەلمێنن بایەخ بەمۆسیقا دراوە و زیاتر لەگەڵ سرووتە ئایینییەکاندا بەکارهێنراوە و لەو سەردەمەدا گەلێک کەرەستەی مۆسیقی جۆراوجۆر بەکار هێنراوە

* مۆسیقا و گۆرانی دوای هاتنی ئایینی ئیسلام:

((... لە سەرەتادا، ئایینی ئیسلام بەئاسانی نەیتوانی جێگەی خۆی لەنێوان کورداندا بکاتەوە، چونکە کوردەکان لەوەرگرتنی ئەم ئایینە تازەیەدا، خۆیان لێ دەپاراست و دوورە پەرێز بوون، چونکە لەبەر ئەوەی کوردان گەورەترین پشتیوانی شاهەکانی ساسانی و دامودەزگاکانی دەوڵەتی ساسانی بوون.. هەر بۆیە پاشای ساسانیەکانیش بۆ ناوچە کوردنشینەکان هەڵدەهاتن.

هەر بەو جۆرەش لەسەردەمی عومەری کوڕی خەتابی خەلیفەی دووەمی ئیسلام، ترس و سڵی ئەوەی هەبوو نەتوانێ کێوە سەختەکانی کوردستان داگیر بکەن، یان لە ڕێگەی سوریەو

جەزیرەوە هێزی یارمەتی بۆ پشتیوانی لەشکری ساسانی بگات.

بۆیە لەساڵی هەژدەی کۆچیدا (عەیاز کوڕی غانم) بەفەرمانی سەعد کوڕی وەققاس، بەسێ لەشکرەوە بۆ سەر سێ قوڵ ناوچەکانی جەزیرە نێردرا.

هەر لەهەمان ساڵداو لە توێژێکی تریشدا، لەشکری ئیسلام بەسەرکردایەتی (عەزرە کوڕی قەیس) بەرەو شارەزوور نێردرا، بەلام بەرەنگاری سەختی کوردان لەشکری ئیسلامی ناچار کرد پاشەکشێ بکەن، عومەریش ناچار بوو دووبارە لەشکری تر بەسەرکردایەتی (عەتەبە فەرقەد فەلەستی) بۆ شارەزوور ساسکان بنێرێتەوە، کە لەم جارەیاندا دوای شەڕی سەخت و خوێنینی لەلاچۆی کوردان، شارەزوور داگیرکرا.)

بۆیە هەر لەدوای ئەو سەرکەوتنەوە وردە.. وردە هەموو ناوچەکانی کوردستان بەکەرکوکیشەوە کەوتە ژێر رکێفی سوپای ئیسلام لەلایەن فەرمانڕەواکانی دەوڵەتە ئیسلامییەکانەوە بەڕێوە دەبرا، هەروەها بەپێی سەرچاوە لێکۆڵینەوە مێژووییەکان بەربەرەکانی کوردان و تاڵانکردنی وڵاتی کوردان لەلایەن فەرمانڕەوایانی ئیسلامەوە بەردەوام بوو.

((پێش ئایینی ئیسلام، کە ئایینی زەردەشت بووە و ئەویش چونکە رێزو گرنگی زۆری بۆ مۆسیقا داناوە، بۆیە رەنگ و پەنگی مۆسیقا لەهەندێ لەو ناوچانەدا بەتایبەتی لە ناوچەکانی هەورامان و ئازەربایجان و لورستاندا، شوێنی پێ لەق نەکراو دواتریش هەر ئەم مۆسیقایە، واتە ئەو مۆسیقایەی لەدێرزەمانەوە لەو ناوچانەدا رێزلێگیراو بووە، بەجۆرێکی تر- کە ئایینی ئیسلام پەسەندی بکات، گەیشتە ناو ئیسلامیش، یان بەواتایەکی تر، مۆسیقای کۆنی ئێران، زەبرو جێ پەنجەی خۆی، لەناو ئیسلامیشدا رەنگی دایەوە، بەلام نەک بەو جۆرەی لای پەیڕەوانی ئایینی زەردەشت و دواتریش لای ئەهلی هەق هەبووە، کە لە ئاتەشگەکانو جەمخانەکاندا بەکاریان هێناوە، بەڵکو هەر لەکۆڕی زیکرو مەولود نامەی میعراجنامەدا، کەڵکیان لێوەرگرت، کە لەسەرەتادا تەنیا دەف و دەهۆڵیان لەو ئامێرانەی مۆسیقای پێش خۆیان وەرگرت، کە لەمزگەوت و خانەقاکاندا کەڵکیان لێ وەرگرت و بەکاریان هێناوە و دواتریش وردە وردە ئامێرەکانی تری وەک (عوودو تەنبووری) یشیان تێکەڵی مناجات و (تواشیح)ی ئایینی کرد، کە دەتوانین بڵێین ئەو مۆسیقایەی ئایینی ئیسلام پەسەندی کرد- شێوازو مۆرکی مۆسیقایەکی مات و خەماوی بوو- لەکاتێکدا مۆسیقای پەیڕەوانی ئایینی زەردەشت، شادی هێنەرو خەمڕەوێن بوو، کە تا ئێستاش هەوێن و رۆحی ئەو شادی و بەزم و خۆشییە لە هەڵپەرکێ و زەماوەندو گۆرانی و بەستەو چلوپەرکێ ئاڵو واڵای ئافرەت و پیاوی کوردو زەوقی کورد، لە رەنگە رەقەکانیدا، وەک خۆی ماوە.

ئایینی زەردەشتیش چونکە وەکو وتمان، هاوڕێکەی مۆسیقا بوو، بۆیە بێ سێ و دوو، لە (٦٠٥٠) ساڵەی ماوەی حوکمڕانی شایەکانی ساسانیدا مۆسیقای ساسانییش، یان پووختر مۆسیقای زەردەشتییش، زەبرو جێ پەنجەی خۆی، لەسەر دەوروپشتی خۆی کردووە، بەتایبەتیش لەسەر مۆسیقای عەرەبی و ئیسلامی، چونکە لەکاتێکدا پایتەختێکی ساسانی لەتیسفۆن بوو

بەلام لەسەرەتای بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلامدا، عەرەبەکان خۆیان بەو هۆیەوە کە سەرگەرمی بڵاوکردنەوەی ئایینی ئیسلام و کاروباری جەنگ و داگیر کردنی وڵاتانی دراوسێ و هەرێم گەلی فراوان بوون، بۆیە کاری مۆسیقایان، لەخوار پلەی کاری جەنگەوە داناوە و مۆسیقاو زانایانیان بەدەستەیەکی تایبەت زانیوەو بەپێچەوانەی پلەی گۆرانی بێژو مۆسیقازانانی ساسانییەوە، کە بەشێوەیەکی رەسمی، پلەی بالایان دراوەتێ، کە چی گۆرانیبێژان و مۆسیقارانانی ناو کۆمەڵگای سەرەتای ئیسلام، بەچاوی رێزلێنانەوە سەیریان نەکراوە، کە ئەم ماوەیە نزیکەی ١٢٠ ساڵێکی خایاندووەو ئەو ماوەیە بووە، کە وتمان پێشەوایانی عەرەب، سەرقاڵی پیادە کردنی ئایینی ئیسلام و لەشکرکێشی و کاروباری جەنگ بوون.

لەسەرەتای بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلامدا، ئامێرەکانی مۆسیقای وەکو شمشاڵ و دەف و عوود (بەربەت) و تەنبوور بوون. تەنها لەدوایدا (شمشاڵ) یش لای شەرابەیسلام حەرام نەکراو بووە ئامێرێکی وا، کە لەسەرتا سەری هەرێمە گەلی ئیسلامدا بەکار براوە

"هەر لە سەرەتای سەدەی یەکەمی ئیسلامەوە مۆزیک جێگای مشتومڕ بووە لە بەینی زانایانی ئایینیدا لەسەر حەلاڵ و حەرام کردنی، ئەم بڕیارە پێچەوانەو دژ بە یەکە هەتا ئەمڕۆش بەردەوامەو بۆتە هۆی ئەوەی هەرەکەیێکی زۆر بیژێتە سەر کاغەز بۆ بە گژداچوونەوەی یەکتری"

هەر بۆیە لەگەڵ فراوان بوونی ئیسلامدا، تاڕادەیەک بایەخدان بەمۆسیقا دراوەو هەوڵ دراوە رێگای جۆر بەجۆر بەکار هێنراوە بۆ لێکۆڵینەوە لەمۆسیقا بەلام لەو ئاستە نەبووەو بیروباوەڕی ئایینی ئیسلامیش رێگر بووە لەتەفسیرکردنی، حەرام بوونی مۆسیقاو رێگەنەدان بەبەکار هێنانی لەسەر ئاستێکی فراوان.

* بوونی مۆزیک لە ژیانی موسڵمانان و رۆڵی کورد لەم بوارەدا:

گەلێک لێکۆڵینەوەو بۆچوونی جۆراوجۆر دەگێڕدرێتەوە دەربارەی بوونی مۆسیقاو گرنگی و حەرامکردنی لە سەرەتاکانی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلامدا، هەندێک لەو لێکدانەوانە لەو چوارچێوەیەدا خول دەخۆنەوە کە پێویستی رۆژگار وای کردووە کە قەدەغەکردنی مۆسیقا لە پێناو چوارچێوەی بڵاوبوونەوەی ئایینەکە بووە، بەلام لە دوایدا بایەخدان پێی خۆی دەبینێتەوە لە پێویستی پێداگری دەوڵەتە ئیسلامییەکان بۆ پێویستی ئەو رۆژگارە. هەر وەکو ئەوەی (بوخاری) و (موسلم) باسی دەکەن:

"رواه البخاري ومسلم:

عن عائشة ان ابا بكر دخل عليها والنبي (صلى الله عليه وسلم) عندها يوم فطر او اضحى وعندها قينتان تغنيان بما تقاذفت الانصار يوم بعاث فقال ابو بكر: مزمار الشيطان، مرتين، فقال النبي (صلى الله عليه وسلم): (دعهما يا ابا بكر، ان لكل قوم عيدا، وان عيدنا هذا اليوم)

قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): (يا ابا موسى لقد اوتيت مزماراً من مزامير آل داود)

پێدەچێت هەر لەبەر ئەم هۆکارانەش لە کاتی خەلیفەی سێیەمی ئیسلامدا (عوسمان) و هەروەها لە کاتی ئومەوییەکاندا بایەخێکی تایبەت بە هونەری مۆزیک دراوەو مۆزیک و گۆرانی بەراشکاوانە لە ژیانی موسڵمانان بوونی هەبووەو بەرجەستەکراوە.

بەلام لە سەرچاوەکانیشدا هاتووە کە لە سەردەمی هەردوو خەلیفە (عوسمان و ئەبو بەکر) مۆزیک قەدەغە بووە، هۆکارەکانی ئەم قەدەغەکردنەشیان لەو سەردەمەدا بۆ دوو خاڵ گەڕاندۆتەوە:

١. ئەگەری سەقاڵ کردنی موسڵمانان و دوورخستنەوەیان لە عیبادەت.

٢. سەرقاڵبوونی دەسەڵاتی ئەوکات بە فتوحاتی ئیسلامییەوە، هەروەها تەرخان نەکردنی توانای ئابووری بۆ پشتگیریکردنی هونەری مۆزیک و گۆرانی، بەڵام نیشانەکانی خەریکبوونی هەندێک لە موسڵمانان بە هونەری مۆزیکەوە هەر هەبوون، دیارترین نموونە لە مێژووی ئیسلامدا پێشوازی کردنی پێغەمبەرە لەلایەن دانیشتوانی مەدینەوە کە چۆن بە گۆرانی (طلع البدر علینا)و ژەنینی دەف پێشوازی لێدەکرێت.

لە سەردەمی ئەمەوییەکاندا (٦٦١-٧٥٠) دەسەڵاتی ئیسلام باڵی کێشا بەسەر ناوچەیەکی پانوبەرینداو لە ئیسپانیاوە تا سنووری چین، ئەمە بارێکی گونجاوی خوڵقاند بۆ گەشەسەندنی هونەری ئیسلامی بە تایبەتی هونەری مۆزیک لە سەدەکانی هەشت و نۆی زایینی، لەم سەردەمەدا هونەری مۆزیک گەشەسەندنێکی بەرچاوی بە خۆوە بینی لە ناوچەی حیجاز بە تایبەتی لە شاری مەدینە، چەندین شێوازی گۆرانیگوتن و مۆزیک ژەنینی نوێ هاتنە نێو خەڵکەوەو زۆربەی ئامێرە مۆزیکییە نوێییەکانیش ناوی عەرەبییان لێنرا.

سەردەی عەباسییەکان (٧٥٠-١٢٥٨) بە سەردەمی زێڕینی هونەری ئەو ناوچەیە دادەنرێت و هونەری مۆزیک زۆر بە خێرایی گەشەی سەند، سوودێکی زۆر لە هونەری مۆزیکی گەلانی تری دراوسێ وەرگیرا، چارگەکان باسی خەلیفە مەهدی دەکەن کە گوایە تەنانەت گرووپێکی مۆزیکی تایبەت بە خۆی هەبووە کە ژمارەی ئەندامەکانی گەیشتوونەتە ٢٠٠ مۆزیسیەن و لە کۆشکەکەیدا خەریکی کاری مۆزیک بوون.

جێی سەرنجە کە لە سەردەمی عەباسییەکاندا ژمارەیەکی زۆر نووسین و کتێب دەربارەی مۆزیک بە ئەنجام گەیەنراون. شارەزایان ئەمە دەگەڕێننەوە بۆ ئەو سیستەمە سیاسییەی ئەو کاتەی عەباسییەکان کە ناسراو بوو بە لیبوڕدەیی و هەوڵی پێکەوەژیان لەگەڵ ئەو میللەتانەی تازە هاتبونە نێو ئیسلامەوە. هەروەها پشتگیری دەسەڵات و حوکمی ئەو کاتە لە زانست و هونەر و هەرواش پشتگیری و هاندانی ژمارەیەکی زۆری زاناو شارەزا کە بە ڕەچەڵەک عەرەب نەبوون و خەڵکی ئەو ناوچانە بوون کە دانیشتوانەکەی تازە ببون بە موسوڵمان.

بەم شێوەیە دەبینین کە هەوڵەکانی ونکردنی ڕاستییەکان و شاردنەوەیان هەبووە و بەردەوامیشە بە ئامانجی شاردنەوەی ئەو ڕاستیانەی کە دەیسەلمێنێت بەشی هەرەزۆری ئەو مۆزیکەی ئێستا لە ناوچەکەدا بەرجەستە دەکرێت لە ڕەچەڵەکەوە سەرچاوەکەی مۆزیک و کەلەپوور و کەلتووری چەندین میللەتی جیاوازن بە تایبەتی گەلانی فارس و کورد.

زۆری ژمارەی زانا کوردەکانیش کە لەو سەردەمانەدا شارەزای ئەم بوارە بوون و جێدەستیان لە بواری پراکتیک و تیۆریدا دیارە خۆی لە خۆیدا بەڵگەیەکی ئاشکرای سەلماندنی ئەم ڕاستییانەیە".

سەردەمی سەلجوقی و تەیموری و عوسمانیەکان و قەرەقۆیۆنلو و ئاق قۆیۆنلو، بایەخێکی ئەوتۆ نەدراوە بەگۆرانی و مۆسیقا و ئەم کاریگەرییەش ڕەنگدانەوەی خۆی هەبووە لەسەر گۆرانی و مۆسیقا لەکەرکوک و کوردستاندا.

بەڵام ئەگەر سەیری سروشتی کوردستان بکەین و بڵاوبوونەوەی ئیمارەتە کوردییەکان تا ڕادەیەک سەربەخۆییەکیان وەرگرتبوو لەبایەخدان بەگۆرانی و مۆسیقا و ژیاندنەوەی دیوەخانی ئیمارەتەکان بەژیانەوەی ئەو گۆرانی و مۆسیقا ڕەسەنانەی کوردستان.

"بە گشتی مۆزیکی کوردی ئەم سەردەمە، هونەرێکی میللی و سادەو ساکاری خەڵکە هەژارەکە بووە، بۆیە لە ژێر ڕکێفی میرە کوردەکانیشدا هەر ئەم جۆرە هونەرە باو و لە بار بووە، ئامێرە

موزیکییەکانی بەکاریان دەهێنا زیاتر ئامێرە هەواییە سادەو ساکارەکان بووە وەکو: شمشاڵ، دووزەلە، باڵەبان، تەنبور".

هەروەکو ئەوەی ڕوونە گەلێك گۆرانی و مۆسیقاو هونەری مەقامات لەکوردستاندا برەوی سەندووە پەل‌و پۆیان بەهەموو ناوچەکاندا ڕۆیوە.

ئەگەر سەیری کەرکوك بکەین لە ماوەی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام دەبینین کە لەگەڵ ئەو پێگەو سروشتەی تێدا هەڵکەوتووە، خاوەنی تایبەتمەندی خۆیەتی لەگۆرانی‌و مۆسیقاو هونەری مەقاماتدا.

کە هەریەکەی قۆناغێکی باشی بڕیوە لەپێگەیاندنی ژمارەیەکی زۆر لەکەسانی بەتوانا بۆ خزمەت کردن لەبوارەکانیاندا.

ئەگەر چارێك بەو ماوەیەدا بخشێنین دەبینین گەلێك کەرەستە بەکار هاتووەو گەلێك ئامێر داهێنراوە لەخزمەت گۆرانی‌و مۆسیقادا ئەوانە:-

دەف، قانون، چەنگ، ڕوباب، کەمانچە، عود، تەنبور، (سور - کەرەنا)، ناتوور، سەنتور، نای، ساز، کوس، سورنا، نەفیرەێ، تەپڵ، خاز‌و سازان، جەرەس، شمشاڵ، زوڕنا، بلوێر، باڵەبان، تۆلم.

"لە سەردەمی ئەم ئیمپراتۆرانەدا موزیك لەلای میرنشینە کوردەکان بە دوو شێوە بووە، یەکەمیان موزیکێکی سەربازی بۆ بۆنەکانی

میرنشین کە ئامادە دەکرا لەسەر مۆدێلی سوڵتانەکانی عوسمان‌و شاکانی ئێران، دووەمیان موزیکی میللی‌و فلکلۆری بووە کە میرەکان دیوەخانەکانیانیان پێ دەڕازاندەوە.

لە ناویاندا فۆرمی لاوك لەم سەردەمانەدا گەشەی گەورە بە خۆوە دەبینێت، بە شێوەیەکی گشتی هەموو میرە کوردەکان گرنگییەکی زۆریان ئەدا بە ئەدەبی کوردی‌و فارسی‌و موزیکی میللیی کوردی، هەر لەبەر بەربڵاوی فۆرمی لاوك‌و چیرۆکەکان کە پێی دەگێڕێتەوە".

* دەف:

ئامێری دەف مێژوویەکی دووروودرێژی لەگەڵ کۆمەڵگاکانی مرۆڤایەتی هەیە بە تایبەت لەگەڵ مرۆڤی ڕۆژهەڵاتی‌و لە ناویشیاندا کورد.

دەف ئامێرێکی (ڕیتم) کوتانە، ژەنین‌و کوتان‌و لێدانەکەی بە هێزی دەست‌و سەرپەنجەکانەوەیە، کە هەر یەکەیان لە چۆنیەتی بەکارهێنانیدا دەنگی جیا جیا دەردەکات، بە تایبەت لە نێوان (دم، تەك)ەکاندا، واتە بەکارهێنانی شێوازەکانی دەبێتە هۆی دروست بوونی چەندین (دم‌و تەك‌و تەکنیکی جیاوان).

کۆنترین پارچە شوێنەواریی کە وێنەی ئامێری (دەف بازنەیی) تێدا ببینرابێت لە باشووری عێراقدا دۆزراوەتەوە، کە دەگەڕێتەوە بۆ نزیکەی (٢٦٥٠ پ. ز.)، کە وێنەی گۆزەیەکی سوورە، نیگاری سێ ئافرەتی ڕووتی تێدا کێشراوە بەدار لە دەفێکی بازنەیی دەدەن، ئەم پارچەیە لە هۆڵی سۆمەری لەمۆزەخانەی عێراقدا نیشان دراوە ئەمەیان گفتوگۆو ڕای جیاوازی زۆر لەسەرەو بەشێکیان باس لەوە دەکەن کە ئەو ئامێرە لە کوردستانەوە لە ڕێگەی بازرگانەکانەوە یاخود پاشاو دەسەڵاتدارەکانی ئەو کاتە گەیشتۆتە باشووری عێراق چونکە نەخش‌و نیگارو پێکهاتەی دەفەکە لە نەخش‌و نیگارو ئەو شێوانەیە کە لە کوردستاندا باویان هەبوە.

پارچە شوێنەوارێکی تر کە لە کوردستان دۆزراوەتەوە لە ناوچەی (قەرەتەپە) لە خوارووی کەرکوك بووە کە تیایدا کنارە ژەنان‌و دوو کەس بەدی دەکرێن خەریکی دەف ژەنینن، مێژووی ئەم پارچەیە دەگەڕێتەوە بۆ دەورووبەری (٧٠٠) پێش زایین.

مێژووی بەکارهێنانی ئامێری دەف پێش هاتنی ئایینی زەردەشت لە زۆر ناوچەی دەورووبەری هەردوو زێی دیجلەو فوراتدا واتە (میسۆپۆتامیا) هەبووە، لەسەر دەستی سۆمەرییەکانیشەوە گەیشتۆتە ناو ئەکەدییەکان، کە ئەوان پێیان وتووە (دوو پوو)، مەبەستیان لەم واژەیە تابلۆو لاپەڕە بووە، وشەی (دوپ)یش وردە وردە لە ئەنجامی هاتووچۆی عەرەبە بۆ سەرزەمینی ئێرانی کۆن‌و کوردستان گۆڕدراوەو بووە بە (دەف)و ماناکەشی هەر تابلۆو نووسینی گەیاندووە.

ئامێری (دەف) لە وڵاتی کورداندا‌و ناوچەکەش بە گشتی لە تەواوی ئاینیەکاندا بەکارهاتووە تا گەیشتووەتە ئایینی ئیسلام بە تایبەتی لە لای ئەهلی هەق‌و ئێزیدی‌و زەردەشتییەکاندا پێگەیەکی باڵا و گرنگی خۆی هەبووە، لە گشت سەردەم‌و ئاینەکاندا موزیك لە ناوچەکانی هەورامان‌و ئازربایجان‌و کوردستان بە گشتی هونەرێکی پارێزراو بووەو شوێن‌و مەقامی پێ لەق نەکراوە.

پەیڕەوانی ئایینی زەردەشت‌و دواتریش لای ئەهلی هەق هەبووە کە لە ئاتەشگەو جەمخانەکاندا بەکاریان هێناوە، بە شێوەیەکی گشتی موزیك لای پەیڕەوانی ئایینی زەردەشت شادی هێنەر خەمڕەوێن بوو کە ئێستا هەوێنی ڕوحی ئەو شادی‌و بەزمو

خۆشییە لە هەڵپەڕکێ و زەماوەندو گۆرانی و بەستەکاندا وەك خۆی مارەتەوە.

لە تەکیەو خانەقا کوردیەکاندا کە مەڵبەندو بنکەی سەرەکیی بڵاوکردنەوەی ئاینی ئیسلام بوون، دەف کەسایەتییەکی باڵای هەبووەو هۆیەکیش بووە بۆ جێبەجێکردنی مەراسیمەکانی بە تایبەتی زیکری دەروێشان، ئەم بەرێوەچوونەش لە سەرەتادا بە ریتم و خێراییە خاوەکان دەست پێدەکات لەگەڵ جووڵەی سەرو لەش و لاری دەروێشەکان و بەرە بەرە چوونە ناو دونیای لە هۆش چوون و سڕ بوون و بێ ئاگابوون و خەڵوەتەوە، جووڵە و ریتمەکان بە یەکەوە خێرا دەبن و دەگەنە ترۆپکی خێرایی، هارکارو هۆکارێکی گرنگی ئەم چوونە ناو دروتیای خەڵوەتەوە ئامێری دەفەکەیە".

*** هەندێك لەو گۆرانی بێژو مەقام زان و مۆسیقازانەکانی کەرکوك :**

لێرەدا ژمارەیەك لەو کەسانەتان ئاشنا دەکەین کە دەوریان هەبووە لەخزمەت گۆرانی و مۆسیقا لە کەرکوکدا، هەر لە سەردەمانێکی زووداو جێ پەنجەیان بەدیارە لەو بوارەدا:-

مەلا تاها کەرکوکی، فەتاح مەحمود مەلالە چۆلەمکی، شێخ حەسیب کوڕی شێخ عەلی تاڵەبانی، خدر بارام چاوەش، خولەی نۆمەری، مەلا حوسێن مەلا غولام، سالح رەزا فەتاحی دەللێ، محەمەدی خولەی بارام چاوەش، بارام چاوەش، سالح بارام چاوەش، خەسرەو سالح، شوکر جەیران، محەمەد رەئوف، حاجی عومەر عەبدوڵڵا، سەعید عەبدوڵڵا، حەمە دریژ، عومەرە دریژ، عەبدوڵڵا سەعید عەربەتی، حەمەی کۆترەمل، شەوکەت رەشید، نەجات خەیات، حاجی ئەحمەد سەعاتچی، مام عەبدوڵلای مەلا حوسێن، نادر دەمگێر، دەرویش غەیبوڵلا، محەمەد مەلا فاتیح، کامیل شوکر نادر، عارف دەلۆی کاکەیی، کەرەم قادر عەزیز کریستانی، نوری فەقێ، عەلی مەردان، حوسێن عەلی، شێخ قابیل تاڵەبانی، مەلا ئەحمەدی بەرزاوی، جەبار تاخورما، سەعید ئەحمەد شیرین، مام عەبدوڵلای مەلا حوسێن، عەلی محەمەد ئەحمەد، رەشید چاوەش، شێخ ئەدیب شێخ حەسیب تاڵەبانی، رەشید کولە رەزا، مەلا سدیق تۆفیق، خدر زەنگەنە، سەلاح داودە، شێخ مەجید نەجمەدین، نەجیب تاڵەبانی، سەیید مەحمود (ئەحە عاسم)، سەیید ئەحمەد سەیید کەریم بەرزنجی، شێخ عەبدولعەزیز شێخ ئیسماعیل بەرزنجی، گەرمیانی، قەمەر بەگلەر ئەلماس، رەحمەتوڵلا شەتاغ، حەسەن گەرمیانی، شێخ مەحمود ئیسماعیل عەبدولکەریم بەرزنجی گەرمیانی، مستەفا عەلە قزجە، محەمەد سالح (حەمە غەزال)، ئەحمەد فەرەج، سابیر کوردستانی، ئەمین باغەوان، سدیق بەندە غەفور، ئەحمەد داودە، مستەفا قەڵایی، مەلا جومعە، عەبدولواحید گۆزەچی، مەلا عەبود سدر، مەلا مەحمود، مەلا حەسەن، مەلا حەسەن تکەچی، کوێر عیزەت، حەبیب هرمزلی، تۆپاڵ حەمە، عوسمان تەپلە سەر، عیزەدین نعمەت، مستەفا نیعمەت، ئەحمەد بەرزاوی، مستەفا عەلەك، ئیسماعیل بەریەر، محەمەد جامچی، بەزوانە، سەید جەمیل، مەلا محەمەد تۆپاڵ، عەبدولرەحمان قزیلتایی، سامی جەلالی، عەلی قەڵایی، ئیسماعیل تەرزی (ئیسماعیل ئیبراهیم غەفور)، ئیبراهیم رەئوف، ئەکرەم عوسمان، سەعەی حەمە گوڵە، سەیید ئەحمەد قاسم پۆستەچی، ئەحمەد کەبابچی، ئەکرەم دوزلوو، ئیلهام مەردان، بورهان

ئامێری (دەف) لە شارستانیەتیە کۆنەکانی کوردستان

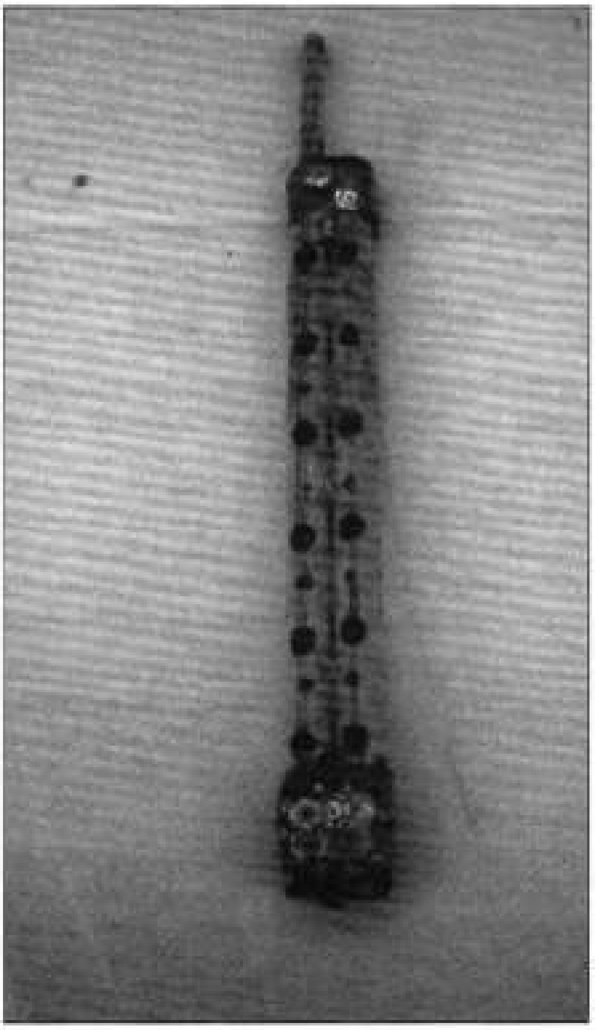

کاکی، مەلا حەقی، حەمە سەعید ئەحمەد، ڕەحمەتوڵڵا شەلتاغ، مام ڕەفیق (ڕەفیق ئەمین عومەر ئەحمەد)، زەینەل سابونچی، زەینەل ئەعلیبەندی کوردی، مەلا سەباح هورمزی، مام سەعا، سەلیمە ئەحمەد کەرکوکی (کەرکوك قیزی)، مەلا سابیر عەبدولقادر کەرکوکی، مەلا شاکیر، عەبدوڵڵا خەتیب، مەلا عەبدوڵڵا لۆبیاچی، مەلا عەبدولواحید ترکەلانی، مەلا عەبود بوستانچی، مەلا عەلی سۆرانی، عەول دوریسە، عیزەددین فارس، فانی (عەبدولڕەحمان کەرکوکی)، فایق نەجار، شێخ قابیل تالەبانی، کوێخا ئەلیاس، محەمەد دوزلی، محەمەد ڕەئوف، محەمەد قەلایی، مستەفا ئەحمەد مستەفا، مستەفا نەجار، موئەیەد حەسەن، مام محێدین، مام ئەزەر، مام ئەسرەددین، شێخ ئەسرەددین تالەبانی، هابە (عەبدولوەهاب مەلا بەرغەش حوسێن)، وەجدی حاجی کەماڵ، وەجدی مستەفا، وەحید قایەچی، مەلا وەلی.

*** مێژووی هونەری قۆریات لە کەرکوکدا :**

(خوریات) یان (خوریرات) بریتیە لەچواریەکی شیعری جوان کە هونەری مەقام دەڕازێنێتەوە، کە لەنێو خەڵکیدا بڵاربووەتەوە بەناوی (خوریرات)، هەروەها ئەوەی لەبەر چاو ڕوونە کە بێژەری قۆریات ئەوەی کە لەلای تورکمان هەیە جیاوازە لەگەڵ ئەوەی کە لەنەتەوەکانی تردا هەیە.

کۆمەڵێك ئامرازی مۆسیقی ناوچەی کەرکوك

تێیدا دەتوانین بڵێین کە قۆریات یەکێکە لەکەلەپورەکانی ناوچەی کەرکوک، یەکێکە لە لقەکانی مەقامە لەناوچەکەدا. هەر بۆیە بنەرەتی ئەم وشەیە کە گەلێک بەڵگەی کەلەپوری و مێژوویمان هەیە بۆ گەڕانەوەی ئەم بێژەیە: هەر لەم رووەوە گەلێک رای جۆربەجۆر هەیە بۆ بنەرەتی وشەکەو ئەو ئەلقانەی کە لێی جیا بوونەتەوە.

((خوریات لەهەموو دەرگاکانی بابەتی شیعری دارە لەپیاهەڵدانی خۆشەویستی و گریان و وەسف و گازندەو خۆشەویستی بۆ جێگەی یارو خۆشەویستان، تابەوەی لەخەسلەتی رەوشتیش بەکار هێنراوە، کە ئەمە سادەترین جۆرەکانی شیعرە بۆ خوێندنەوەو هەریەکەی جێگەی خۆی هەیە بۆ خوێندنەوەی شیعر)).

((لێکۆڵینەوەو شرۆڤە کردنێکی زۆر هەیە لەنێوان لایەنگرانی ئەدەب و لێکۆڵەرەوان دەربارەی شێوازی بێژەتی ئەو وشەیەو بنەرەتی زمانەوانی، کە ئەمە وای کردووە گەلێک بۆچوونی جۆراو جۆر بڵاو بێتەوە کە زمانەو زمان گۆڕانی بەسەردا دێت، لەوانەی کە بۆی دەچن کە گوایە (قوریاد) بێژەیەکی ئاوێتەیە کە پێک هاتووە لەوشەی (قوور) بەمانای (قاس) یان (الغضب)و (یاد) بەمانای (ذکری)، بەمانای ئەمە بێژەیێکی ئاوێتەیە بەمانای یادێکی بەئازار – ذکری مؤلمة)

ئەم بۆچوونە تا ئەو رادەیە دروست دەکات کە تەنها یاری کردنێکە بەبێژەتی وشەکان، بۆیە هەندێکی بەهەڵەدا چوونە کە (خوریات) بەوە دەگەڕێننەوە، گوایە لە (خواردە) وە هاتووە بەمانای بەدەست و دڵ تێر. هەندێکی تر دەگەڕێننەوە سەر (خوری یادی)، یان (خوریات).

بەڵام ئەگەر لەبۆچوونێکی مێژووییانەوە سەیری بنەرەتی وشەکە بکەین، دەگەڕێینەوە سەر ئەو راستییە کە وشەکە زۆر لەوە کۆنترەو دەتوانین بنەرەتی بۆ سەردەمەکانی حوری – میتانیەکان و ئەم شێوازی مەقامە مێژوویەکی درێژی ئەو سەردەمەیە.

حوری – میتانیەکان شارستانیەتێکی دوورودرێژیان هەیە لەکەرکوکدا گەلێک کەلەپوریان بەجێهێشتوە کە تاکو ئێستاکە پاشماوەی لەم شارەدا ماوە، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە ئەو مەقام و گۆرانیانەی بەجێیانهێشت، رەنگێکی زۆر قوڵیان هەیە پێویست بەوە دەکات لێکۆڵینەوەی فراوان و گەورەی لەسەر بکرێت

(قوریە) یەکێکە لەو گەڕەک و ناوچە گرنگانەی کە لەسەردەمانێکدا سەر بەناوچەی (حوری – میتانی)یەکان بووەو خاوەنی شارستانیەتێکی بەر فراوان بووە، بۆیە زۆر بەڕاشکاویەوە ئەوە دەخەمە روو کە بنەرەتی ناوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو سەردەمەو ناوەکەشی لێرە سەرچاوەی گرتووە، هەر بۆیە قۆریات لەبنەرەتی (خوری – حوری) و مەقام گیر بووەو تایبەتمەندی جۆرێک مەقام گەشەی کردووە کە تایبەت بووە بەو ناوچەیە، زۆربەی ئەو قۆریاتچیانەی کەرکوک لەو ناوچەیەدا سەریان هەڵداوە، ئەوەی زیاتر ئەم بەڵگەیە پشت راست دەکاتەوە کە گەلێک لەم جۆرە بێژانە هاوشێوەی (حوری – میتانی) یە.

رای مامۆستا (میقداد محەمەد) دەربارەی قۆریات:-

قۆریات ئاوازێکە لەمەقام، ناتوانین بڵێن کە قۆریات مەقامە چونکە لەبەر ئەوەی (مەقام) (تحریر)و (تسلیم)ی هەیە لەنێوان ئەمانەشدا چەند پارچەیەکی مەیانەو پێکەوە بەستن هەیە. هەر بۆیە ئەمە لەقۆریات نابینین، چونکە قۆریات لە (١٢-١٤) وشە تێپەر ناکات لە کاتێکدا مەقام لە چەند رستەیەک پێک دێت، بۆیە دەتوانین بڵێین کە قۆریات رووحی مەقامە

بۆ نموونە کاتێک گوێ لەقۆریاتی جۆری (المخالف) بگرین، هەست دەکەین کە گوێ لە (سیگا) دەگرین. یان کە گوێ لەقۆریات جۆری (البشیری) لە (سیگا) بگرین وا هەست دەکەی کە گوێ لەمەقامی (رست) دەگریت. لەبەر ئەوە هەر قۆریاتێک دەگەڕێتەوە سەر مەقامێک، ئەم بۆچوونەی مامۆستا (میقداد محەمەد)یش مامۆستا (عەباس جەمیل)یش هەمان رای هەیە.

((قۆریات و مەقام لە هەرگەساتەکانی ئینسانی شارستانەوە هەڵقوڵاون، لە قوڕگی ئینسانی شارنشینەوە دێنە دەر. لەم پانتاییە حەسرەتاوییەی نێوان ژیان و مردندا تاکە کەسی راتە قۆریاتبێژی شارنشین، هەموو ناخۆشی و ئەرمەلگییەکانی ژیانی تاڵی کردووە کە بریتییە لە ژیانی ناو شارو جیاوازە لە ژیانی سادەو خەیاڵ ئاسوودەی گوند. ئەوەی باسی لێ دەکرێ، گرفتارییەکانی ژیانی مەدەنی و کێشەی ئینسانی شارستانن نەک هی گوند؟

دەبینێ خیانەتی ئینسان و سەرگەردانییە مرۆڤایەتییەکان، هاواری بێ فریادرەسی تاکە کەس لە دەست دەوروبەری خۆی! نامۆیی و شکستهێنانی مرۆڤ لە ناو ژیانی ناو شارو چەنجاڵییە ئەخلاقی و کۆمەڵایەتییەکان

ئەمانە هەمووی بوونەتە ئەرکی ئەو وشەو هاوار هاوارە ئەبراویەی کە لە کانگای مرۆڤی شارنشینەوە، لە قۆریاتەکانەوە هەڵدەقوڵێن. قۆریات رات لێ دەکا هەست بە تراجیدیای ژیان بکەیت و بیر بکەیتەوە. کەواتە قۆریات هونەرێکی کوردییە بەڵام بە تورکمانی.))

* جۆری قۆریات:

١. بەشیری

٢. قزل.

٣. ماشەڵڵا.

٤. کرە.

٥. مخالف.

٦. تەڕ موخالف.

٧. عومەر گەلە

٨. محەمەد ئەسکەندەر.

٩. کاسوک.

١٠. مچیلە.

* مامۆستایانی قۆریات لەکەرکوک:-

١) رەشەی کولە پەز.

٢) مستەفا قەڵایی.

٣) عوسمان ئەپلە سەر

٤) عەلی مەردان.

٥) عیزەدین نیعمەت.

٦) مستەفا نیعمەت.

٧) ئەمین باغەوان.

٨) یاسین باغەوان.

٩) حوسێن جەلال

١٠) ئەحمەد بەرزاوی.

١١) مستەفا عەلەف.

١٢) ئیسماعیل بەریەر.

١٣) محەمەد جامچی.

١٤) یەزوانە.

١٥) سەید جامیل

١٦) سەید ئەحمەد.

١٧) محەمەد تۆپال.

١٨) عەبدولواحید ئەحمەد.

١٩) حەمە دریژ.

٢٠) عەبدولڕەحمان قزلایی.

٢١) سامی جەلالی.

٢٢) عەلی قەلایی.

٢٣) مەلا حەسەن

٢٤) ئەکرەم دوزلی.

٢٥) مشکۆ.

٢٦) هابە.

٢٧) محەمەد ئەحمەد ئەربیلی

٢٨) جەبار ئەحمەد ئەربیلی

٢٩) کەریم عوسمان

٣٠) محەمەد ڕەئوف.

٣١) ئیسماعیل تەرزی.

٣٢) ئیبراهیم ڕەئوف

٣٣) هیشام.

٣٤) مەلا شا کەرکوکلی

*** تەکیەی تالەبانی و دەوری لە پێگەیاندنی مەقام لە کەرکوکدا:**

تەکیەی تالەبانی هەر لەڕۆژی بنیات نانیەوە تاکو سەردەمانێکی دوور جێگەیەکی بەرچاوی هەبووە، لە بوارەکانی ئاینی و سیاسی و کۆمەڵایەتی و هەروەها جێگەیەکی بەرچاوی پێگەیاندنی کۆمەڵێک زانا و نووسەر و مەقام زان بووە لەم تەکیەدا

تەکیەی تالەبانی شوێنی مەشکردن و پێگەی دروست بوونەکەی وایکردووە تایبەت مەشقییەکی دیار لەناوچەکەدا دروست بکات کە هەموویان بووە بۆ گەشە کردنی بوارەکانی و بایەخدانی شوانەی تەکیەکەیان بەڕێوە بردووە دەستیان هەبووە لەبەرەوامی جوانکاری لەم تەکیەیەدا و لەخزمەت ئەم شارەدا کاری کردووە.

یەکێک لەو بوارانەی خزمەتی کردووە بایەخدان بووە بەخوێندنی مەقام و مەقام خوێندن و زیکر کردن بووە لەو تەکیەیەدا لەگەڵ ڕۆژگاریش را گۆڕانی بەسەردا هاتووە و قۆناغ لەدوای قۆناغ جوانکاری تێدا ڕووی داوە.

ئەوەی بەرچاو دەکەوێت لەم تەکیەدا بایەخدان بەجۆری مەقامەکان زمانی مەقامەکان و گەشەکردن و وەرگرتنی مەقام بووە لەناوچەکانی تر ئەویش لە چوارچێوەی بەرنامەکانی خوێندنی مەقام و بەرنامەکانی فێربوونی جۆری مەقامەکان

ئەو هۆکارانەی کە دەوریان بینیوە لەگەشەکردنی مەقام لەم تەکیەیەدا، یەکێک لەو هۆیانە پێگە سیاسییەکەی دروست بوونی تەکیەکە هەر لەسەرەتاوە هونەرمەندانەوە و سەیر کردنی بەچاوێکی تایبەت لەبارودۆخەکە.

پێگە ئاینییەکەی هەر لەسەرەتای دروست بوونیەوە بەدیارکەوتووە ئەویش لەخزمەت ئاینی ئیسلام و تەریقەتی ئاینییەکەدای گەشەکردنی لەخزمەت پێگەیاندنی بەشێکی زۆری قورئانی لەو تەکیەدا.

هەروەها هاتنی خەڵکێکی زۆر لەناوچەکانی تری کوردستان بەتایبەتی لەکوردستانی ڕۆژهەڵات (ئێران) بۆ کار کردن لەکەرکوک و هاتوچۆیان لەتەکیە دەوری گەورەیان بینی لەپێگەیاندنی هونەری مەقامات و ئاشنا کردنی کەرکوک بەجۆرەکانی مەقاماتی تازە بابەت.

بەڕێز مامۆستای مەقام (حەمە دریژ) ئاوا باسی تەکیەی تالەبانی دەکات:-

((.. جاران مەقام خوێنان و مەقام دۆستانی ئەم شارە گشتیان، لەم شوێنەدا کۆ دەبوونەوە: چونکە لەوێ کۆڕی مەقام خوێندن دەبەسترا و جیا بووە، ئەم کۆڕانەی بەرتەکیە زیاد لەشەو ڕۆژێکیان خایاندووە... هەروەها لە باوکم (سەعید عەبدوڵڵا)ی لەمامم (حاجی عومەر عەبدوڵڵا) فێری هونەری مەقام ئاسین و مەقام خوێندن بوومە))

خواڵێخۆشبووی باوکم بەیانیان بۆ ماوەی نیو سەعاتێک لەبن منارەی بەرتەکیەدا، مەقامێکی (مەنسووری) دەخوێند، دوای ئەوەیکردە مەقامی (قورئان) و مەقام خوێنان و مەقام دۆستانی ئەم شارە، بەیانیان چاوەڕێی ئەو گوتنەی باوکمیان دەکرد، حاجی عومەری مامیشم لەتەمەنی (١٠٥) ساڵیدا کۆچی دوایی کرد، ئاوبراو نزیکەی (٥٠) ساڵ لەم بەرتەکیەیە مەقام خوێن بووە، ئێرە مەقامی خوێندووە لەگەڕەکی (کەمین)ەوە گوێیان لەگوتنەکەی بووە.

(شلتاغ) لەبەغدا چاکترین ئوستادی (مەقام) بووە، ئەمە قسەی باوکو باپیرمانە، دەڵێن کە لە ڕەچەڵەکدا خەڵکی ناوچەی (کفری) بووە، شلتاغ ناونیشانی (کوڕی سوڵتان) بووە.

جارێکیان بۆ بەرتەکیەی کەرکوک دێت، ئەو کاتە شێخ عەبدولڕەحمان لێپرسراوی تەکیەی تاڵەبانی دەبێت، کە چاوی بە (شلتاغ) دەکەوێ، بەدوای (وەلی مەقام خوێن)دا دەنێرێ. پێی دەڵێن "یا شێخ ئێستا وەلی سەر خۆشە"

شێخ لە وەڵامدا دەڵێت: "قەی ناکا برۆ بیهێنن.." دوای ئەوەی (وەلی) دێت لەتەکیەدا لەگەڵ (شلتاغ) دادەنیشن. چی مەقام زانو دەنگخۆش و مەقام ئوستی شاریش هەیە، کە بەمە دەزانن، لەو شوێنەدا ئامادە دەبن. (شلتاغ)و (وەلی) شەوێک و ڕۆژێک بەردەوام مەقام دەخوێنن و مەقام دەگۆڕن (لەگۆڕینی مەقامەکاندا دەستووری مەقام ڕەچاو دەکەن) چونکە هەریەکەیان، دەیەوێت بۆ ئامادەبووانی بسەلمێنێ کە لەدەنگ و مەقام گۆڕین و چینە جۆر بەجۆرەکانی دەنگدا .. تاد. لەوی دیکە شارەزاو لێهاتووتر و ئوستادتر لەئەنجامدا (شلتاغ) پەکی دەکەوێ، عەنتەرەستی ئەملاو ئەولای (وەلی) ماچ دەکات و ڕوو دەکاتە شێخ و دەڵێت:-

"یاشێخ ئەم پیاوە (واتە وەلی) ئوستادی منە" [11]

وەک لەباوک و باپیرانەوە گوێمان لێبووە، مەقام لەم ناوچەیەدا بڵاوبووەتەوە، بەڵام بۆ مەقامە ڕەسەنەکان و تایبەتییەکانی وەکو (ئەتار، ئەللاوەیسی، خورشیدی.. تاد)، لەناو هۆزەکانی دەشتی (گەرمیان) وەک دلۆوە، تاڵەبانی، جەباری، زەنگەنە، شێخان، بڵاوبووەتەوە هەر لەکۆنەوە هەبووە، واتە هەر لەبەرتەکیەی ئەو شارەوە تا دەگاتە چەمچەماڵ، بەپانایی ناوچەی گەرمیان و پەرتوبڵاوی هۆزە ناوبراوەکان).

* مامۆستا میقداد محەمەد ئەوا باسی تەکیەی تاڵەبانی دەکات:-
هەر لەمنداڵییەوە لەتەکیەی تاڵەبانی گەورە بووم، شوێنی مەقام زانێکی زۆر بوو. ئەو مەقام زانانەی کە ناسیاوم لەوێدا بریتی بوون:-

(حاجی عومەر پاسەوان، سەعید حەمە گوڵ، مەلا محەمەد تۆپاڵ، مەلا قەساب، سەید زەینەل، مەلا عەبدوللای لۆبیاچی، مەلا سدیق، مەلا حەسەن، حاجی عومەر جگەرچی، مەلا حوسێن، مەلا حەقی، حەمە درێژ، خالید ئاغا)، ئەمانە لەدوای زیکر کردن و نوێژدا لەوێدا بەشداریان دەکرد لەمەقام خوێندن لەتەکیەی تاڵەبانی.

سەرەتای خۆم لەساڵی (١٩٥٥) هوە فێری چۆنێتی جیاکردنەوەی مەقامەکان بووم، ئەمیش ئەوەیە کەوا دانی پێدا دەنێم لەژێر کاریگەری مەقامزان (مەلا محەمەد تۆپاڵ) ئەمە وەستایەکی زۆر بەتواناو کاریگەر بوو لەمەقام خوێندن، داهێنەرێکی بوو کە مەقامی دەخوێند، چۆنی دەویست سەرنجم دەدا، زۆری کات لاسایم دەکردەوە، بەرچاوکی گرنگی مەقامزان ئەوەیە، کە مەقامەکەی و وشەکانی کە دەریدەبڕێت بەرامبەرەکەی تێبگەیەنێت. لەگەڵ شوێندا (تواشیح دینیە) م لەگەڵیدا دەوتەوە.

((ئەم تەکیەیە لەو ڕۆژگارەدا شەوانی سێ شەممەو هەینی لەپاش زیکر کردن لەو شوێنە دەگوێزرانەوە بۆ کۆشکی شێخ جەمیل تاڵەبانی لەوێ کۆڕی مەقام خوێندنیان دەبەست. مەقامبێژە دەنگ خۆشەکان وەکو مەلا محەمەدی تۆپاڵ، خالید ئاغای کوڕی حاجی حەسەن قەساب، مەلا عەبدوللای لۆبیاچی، مەلا سدیقی تۆفیق خەر، حاجی عومەر حاجی سلێمان و هی تریش مەقامیان خوێندووە.

حاجی عومەر لەهەموو مەقامەکاندا شارەزایی هەبووە و بەجوانیش خوێندویانەتەوە، خاوەنی دەنگێکی بەجۆش و لەبەڵەی دەنگیشی بەرز بووە، ئەم تارێتی مەقام خوێندنە لەمەقتەیەکدا دوو جار لەو تەکیەیەدا تا ئەمڕۆ بەردەوامە.

لە ساڵی (١٩٤٤)دا لەچاپخانەی سەیگوڵ لەگەڕەکی (ئاغوپ حوسێن)ی کەرکوک کە لەشێوەیەی قەڵاوە بوو، (مەلا ئەحمەد) ناوێک هەبووە خەڵکی بە (بەرزاوی) ناویان بردووە، چونکە مەقامی (بەرزاوی) چاک و جوان خوێندووە، جا ئەم (بەرزاوی) یە پەخشەوان لەوێ کتێبی (یوسف و زلیخا) ی بەکوردی و تورکی خوێندووەتەوە چار بەجاریش مەقامی بەعەرەبی و تورکی خوێندووە و قۆریاتیشی وتووە، بەکوردیش مەقامی نیوەشەوی بۆ دانیشتووانی ئەو چاپخانە خوێندووە.

* مەقام و مەقامبێژانی کەرکوک:
لە هونەر و میوزیکدا کەرکوک سەرچاوەی مەقاماتە، مەقام جۆرێکە لە گۆرانی و خوێندنی شیعر و هۆنراوەی ئاینیی و تەنانەت خوێندنی قورئانی پیرۆزیش هەموو ئەمانە بە چەند جۆری مەقام دەخوێندرێت. مامۆستا میقداد، مامۆستاو شارەزا لە بواری مەقام، ئەوەی دوای هونەرمەند مەلی مەردان و خوێنەرکاری قوتابخانەی تەکیەی تاڵەبانی: بەمجۆرە باسی مەقام دەکات: ناوی مەقام لە ناوی پیاوانی مەقام بەرز وخانەقا وشوێنە پیرۆزەکانەوە هاتووە، وشەی مەقام بۆ شوێن و مەکانەتی پیاو چاکان و شوێنە پیرۆزەکان وتراوە وەک (مەقامی حەزرەتی ئیبراهیم) یان مەقام و مەجلسی شێخ مارفی نۆدێ. یان مەقام وبەجلسی شەوانی تەکیەی تاڵەبانی

هەر ئەمەیە مەقام لە گۆرانی جیادەکاتەوە، چونکە مەقام لە کەڵ خۆیدا یە کۆمەڵ زیکری دەروێشان جۆرە سرووتێکی ئاینی دەبەخشێت، سەرەتا تەنها بە دەف وتراوە، بۆ مەقامبێژ وشەی خوێندن دانراوە کە بە عەرەبی پێدەڵێن (قاریء المقام) هەشت مەقامی سەرەکی هەیە، تێکڕای مەقامەکانی تر لەو هەشت مەقامانەوە هاتوون کە ئەمانەن: ڕاست، حیجاز، بەیات، نەهاوەند، سەبا، سێگا، چوارگا، حوسەینی) مەقامە کوردییەکانی کەرکوک و گەرمیان بریتییە لە (ئەللاوەیسی، قەتار، خاوکەر، خورشیدی، ئای ئای، هیجران؛ لە هەولێر حەیران، لە بادینان لاوک لە سلێمانی مەقامی سەڵەر کە سەر چاوەکەی مەقامی هیجرانی مامۆستا عەلی مەردانە، مەقامی هەیرانیش لە هەموو کوردستان دەخوێندرێ.

ئەو هەشت مەقامە سەرەکیە بە کوردی وعەرەبی وفارسی وتورکی وتورکمانی دەخوێندرێت، بەشێک لەو مەقامانەی لەو هەشت مەقامەوە سەرچاوە دەگرێت (لە مەقامی ڕاست مەقامی پێنج گاە وشەرقی ڕاست لە سێگا وە مەقامی حەکیمی، ئەوج، حجاز لە حیجازەوە هومایون، قوورە شوری، حوێزاوی، مەدمی، عەریبون. لە بەیاتەوە ئیبراهیمی، قەتار ئای ئای، بۆ مەزار، مەحموەدی، هجران. لە نەهاوەندەوە نەوا. لە حوسەینییەوە تۆرفە، ئەوراج و -هتد).

مەقام پێک دێت لە چەند ئاوازێک کە بە شێوەیەکی هارمۆنی دیمەنێک لە دەنگ و مۆسیقا و شیعر پێک دێنێ چێژێک دەبەخشێت کە گوێگر ناچار دەکات گوێی لێبگرێت چونکە جۆرە هەستێک دەبەخشێت. ژیان وەدونیا جوان دەکات، سەرەتای مەقام پێیدەوترێت (تەحریر) و کۆتاییەکەشی پێیدەوترێت (تەسلیم) لە نێوان تەحریر وتەسلیمدا چەندین پارچەو هەڵسانەوە هەیە خۆشی و جوانی دەبەخشێتە ئەو شوێنەی مەقامی تیادە خوێندرێت کە شێوە سرووتێک لەخۆ دەگرێت لە گۆرانیدا نیە

کەرکوك سەرچاوەی سەر هەڵدانی مەقامە، لە کەرکوکەوە مەقام بڵاو بووەوە بەرەو دیالەو بەغداو موسڵ، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ شوێن و پێگەی کەرکوك کە کەوتووەتە نێوان ئێران و تورکیا و موسڵ و بەغداوە. کەرکوك ناوەندێکی گەورەی بازرگانی بووە، خانی زۆری تێدا بووە. بەشێکی زۆری خانەکان بە دەست جولەکەوە بووە، بۆ ئاڵوگۆڕی بازرگانی کاروان و قافڵەی بەروبووم و کەلوپەلی کوردستان، ئێران، تورکیا، موسڵ، بەغدا، دیالە بە تایبەتی دیلتاوە، هاتووەتە خانەکانی کەرکوك، خان جێگەو هەمباری تێدا بووە بۆ کەل وپەل وبەروبومەکان نهۆمی سەرەوەشی ژوورێتی بووە لە چەندین ژوور بۆ خەوتنی بازرگان و کاروانچییەکان، لە ناو کاروانەکاندا خەڵکی دەنگ خۆش هەبووە، بە ئاوازی جۆراوجۆر هەست و شەوقی خۆیان بۆ ژیندی خۆیان دەربڕیوە. بە تێپەڕبوونی ڕۆژگار ئەو ئاوازو گۆرانیانە تێکەڵ بە ئاوازو گۆرانی دەنگخۆشانی کەرکوك بووە و دواتر بووەتە سەرەتاو بنەماکانی سەرهەڵدانی مەقام کە بێگومان جولەکە لە خوێندنی مەقام و گەشەکردن و پەرەپێدانی مەقام ڕۆڵی گەورەیان هەبووە، تەنانەت خەڵکانێك هەیە مەقام بە داهێنانی جولەکە دەزانن، لە ناوە دیارەکانی جولەکە لە بواری مەقام (سالح کوێتی، سەلیمە مراد، شەوبی ئیبراهیم، فلفل گورجی کە ناوی ڕاستی ئەلیاس جوریجی بوو، لە ساڵی (١٩٥٠) لە ڕێگەی ئێرانەوە بەرەو ئیسرائیل کۆچی کرد. فلفل گورجی لە خوێندنی مەقامدا خاوەن قوتابخانەیەکی گەورەی مەقام بوو کە کاریگەری زۆری لە سەر مەقامی عێراقی تا ئێستایش هەر ماوە.

لە کەرکوك مەقام بە زمانی کوردی و تورکمانی و عەرەبی وتراوە، زۆربەی مەلاو هونەرمەندانی کەرکوك، لە یادە ئاینییەکاندا بە تایبەتی لە یادی لەدایکبوونی پێغەمبەر (د.خ) مەقامیان بە کوردی و عەرەبی و تورکمانی خوێندوە. ئێستایش شەرانی دوروشەوان لە تەکیەی تاڵەبانی لە کۆڕی زیکری دەرویشاندا مەقامی کوردی و عەرەبی دەخوێنێت. مەلاو تەکیەی تاڵەبانی دیوانەیەکی جاویدانی شاری کەرکوکن کە بەردەوام لە ڕۆژگارە تاڵ و شەوە تاریکەکانی کەرکوك چرایەك بوون ڕووناکی و ئاسودەییان دەبەخشیە خەڵکی کەرکوك. تەکیەی تاڵەبانی ئەو ناوەندو کانییە ڕوون و پاکەیە کە لە بەرهەمهێنانی مەقامبێژان تاکە قوتابخانەیە.

مامۆستا میقداد لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا، چوار نەوەی مەقامبێژی کورد و تورکمان و عەرەبی تۆمار کردوە، مامۆستا میقداد لە ساڵی (١٩٥٥) وە چووەتە ناو دنیای مەقامەوە، مەقامی بە کوردی، بە تورکمانی، بە عەرەبی خوێندوە، لە کەرکوك و لە تەکیەی تاڵەبانی کەوتووەتە ژێر کاریگەری مامۆستای مەقامبێژ مامۆستا عەلی مەردانەوە. لە بەغدا، یوسف عومەر کاریگەری بە سەرییەوە هەبووە. ساڵی (١٩٦٠)، دەچێتە بەغدا. لە بەغدا ئاشنایەتی لە گەڵ (شەوبی ئیبراهیم، یوسف عومەر، عەبدولڕەحمان عەزاوی، محەمەد عاشق، شەهاب ئەعزەمی، ئیبراهیم خەشاڵ. کە پسپۆڕی مەقام بوو لە هەمان کاتیشدا حاکم بوو پەیدا دەکات) مامۆستا میقداد لە گەڵ ئەم مەقامبێژانە مەقامی خوێندوە، ماوەیەك یوسف عومەر لە ماڵەکەی خۆی ژوورێکی دەداتێ و دەبنە هاوڕێی یەکتری. یەکەم مەقامی عەرەبی لە بەغداو لە مۆزەخانەی بەغدا خوێندوویەتی مەقامی حەکیمی بوو، یەکەم مەقامی کوردیش مەقامی شۆر بوو.

قورسترین مەقام کە هەموو مەقامبێژێك ناتوانێت بیخوێنێ مەقامی (ئەلاوەیسییە) و سەر کەوتووانە و زۆر بە جوانی مامۆستا عەلی مەردان و سەلاح داود خوێندوویانە لە مەقامە عەرەبییەکانیش. مەقامی سێگا، مەقامێکی قورسە. لەناو ژناندا ژنێکی زۆر لە بەرگای مەقامی داوە، سەلیمە مورادە کە بە ڕەگەز جولەکە بوو لە کاتی کۆچکردنی جولەکەکان بۆ ئیسرائیل لە کۆتایی پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو سەلیمە موراد کۆچی نەکرد و بووە هاوسەری نازم غەزالی، جگە لە سەلیمە موراد، زەکیە جۆرج و عەفیفە ئەسکەندەر و

زهور حوسێن و ماتیدە ئەزهەت، مەقامیان دەخوێند. سەدیقەلمولا لە هەموویان بە توانا تر بووەو توانیویەتی بە دەنگ بەسۆزەکەی هەموو جۆرە مەقامەکان بخوێنێ. لە ئێستایشدا ژنە هونەرمەندی کورد و مەقامبێژی سەرکەوتو بیان فەریە. ئەستێرەیەکی گەشی ئاسمانی مەقاماتی عێراقیە. لە نەوەی نوێش نوێد دەکرێت چنار کەرکوکی ببێتە مەقامبێژێکی گەورەی کورد.

پێش مامۆستا عەلی مەردان و مامۆستا میقداد، چەند نەوەیەکی دیکەی مەقامبێژان لە کەرکوك هەبووە. لە ڕاستیدا لەوەتەی مەقام لە کەرکوك سەری هەڵداوە هیچ بڕگێك لە ڕۆژان مەقامبێژ لە کەرکوك و گەرمیان نەبڕاوە، مەقامبێژ هەبووە بە دوو پشت و سێ پشت مەقامبێژ بوونە، نمونەی هومەرە درێژ، خۆی و باوکی و باپیری مەقامبێژ و دەنگ خۆش بوون. هەروەها مامۆستا میقداد و سەلاح داود خۆی و باوکی و کوڕەکەی

نەوەی پێش مامۆستا عەلی مەردان ئەمانە بوون (مەلا محەمەد تۆپاڵ "شەل"، مەلا محەمەد تۆپاڵ مەقامبێژ و دەنگ خۆشێکی زەمانی خۆی بووە بە ڕەگەز تورکمان بووە، تا پەنجاکانی سەدەی ڕابردوش لە تەکیەی تاڵەبانی مەقامی دەخوێند. حاجی عومەر پاسەوان باپیری مامۆستا میقداد، پاسەوانی قەیسەری کەرکوك بووەو یەکێکە لە مەقامبێژەکانی تەکیەی تاڵەبانی، سەعید هەمە گوڵە، مەلا ڕەزای قەساب، مەلا عەبدولڕەزای لۆبیاچی، خالید تاقە، مەلا تەها تورکمان بووەو یەکێکە لە مەقامبێژەکانی تەکیەی تاڵەبانی، مەلا سدیق، ڕەشەی کویلە ڕەزا، تورکمان بوو، لە ساڵی ١٩٥٧ بە کوردی لە تەکیەی تاڵەبانی مەقامی خوێندوە و لە بازاڕی جەروت قارە چایخانەی هەبووە). مامۆستا عەلی مەردان گەیشتە ئەم نەوەیە بەڵام لە سەریان حساب ناکرێت، بەڵکو نەوەی دوای ئەمانە. دوای نەوەی مەقام و مەقامبێژان کاروان و کاروانچیەکانیان و خانەکانیان بەجێیهێشت لە تەکیەو مزگەوت و چایخانەکان خۆیان گرتەوە لە تەکیەو خانەقاکان بۆ کۆڕی زیکری دەرویشان، دەنگ خۆشەکان ڕوویانکردە دنیای ئاوازو مەقام. تەکیەی تاڵەبانی بووە گەورەترین قوتابخانەی فێربوون و خوێندنی مەقام لە کەرکوك و عێراق، بۆیە مەقامبێژی گەورەی موسڵ ئیسماعیل ئەحمەد دەڵێ: (کەرکوك بۆ مەقام یەکەمە، موسڵ دووەمە، بەغداد سێیەمە)

ئێمە ناکرێت لە باسکردنی مەقام باسی ڕەحمەتۆڵا شڵتاغ نەکەین کە بۆ خۆی بە تەنها قوتابخانەیەکی مەقامات بووە، لە سەردەستی ئەمانە مەقام دەستی پێکرد و گەشەی کرد و بڵاوبووەوە بەرەو موسڵ و بەغداو دیالە و ئێران و ئۆزبەکستان و تاجیکستان و ئازەربێجان. لە حاڵی حازردا لق و بەشەکانی مەقام خۆی لە زیاتر لە ٧٠ بەش و لق دەدات.

مەقام لە کەرکوك و گەرمیان بە ئەندازەیەك پەرەی سەند تا گەیشتە ئاست ئەوەی لە وەرزی دروێنەو کنگرکردن و کۆکردنەوەی خەرمان و کاکێشانیش نەك تەنها پیاوان بەڵکو ژنانیش لەو بۆنانەدا جۆرەها مەقام و ئاوازیان بخوێنن، لەو جۆرە مەقامانەی کە لەو بۆنانەدا دەخوێندرا سەید عەلی ئەسغەر کامکاردەکان و شوکر خەیات تۆماریان کردووە و مەقامی یار غەزالە کە دەڵێ:

ئەوتاوە زۆرەی یار غەزاڵ بەرەو خوار دەچێ

سێوێکی پیادەم یار غەزاڵ بۆ لای یار دەچێ

یار

هەرکێوێك بەرزە یار غەزاڵ دەیکەم بە بێستان

شەمامە بگرێت یار غەزاڵ بۆ دەستی دۆستان

ئەم جۆرە گۆرانی و مەقامانە لە گەرمیان، لە وەرزی بەهاردا کاتێک کچان و کوڕانی گوندەکان دەچوون بۆ قارچک و زەڵەمان و کەنگر و پیشۆڵە دەچوونە هەردەکانی دەوروبەری گوندەکانیان. گۆرانی و مەقامەکانیان بۆ یەکتری دەچڕینەوە. یان مطۆڵانەوە یان لە شەوانی کاکێشاندا جۆرەها گۆرانی دەوترانەوە

مەقام بە جۆرێک گەشەی کرد تا ئەندازەی ئەوەی چەندین ناوەند و قوتابخانەی بۆ دامەزراوە نموونەی (مەدرەسەی مقامی عێراقی - بەیتولمەقامی عێراقی، تیپی چالغی بەغدادی و مۆزەخانەی بەغدادی و لە کەرکوکیش ناوەندی عەل مەردان بۆ مەقام). ئەم قوتابخانە و ناوەندانە دەیان مەقامبێژی پێگەیاندوە. مەقام بوارێکی دەوڵەمەندی دنیای هونەرە و عاشقی زۆری هەیە ئێستا عێراق گەورەترین ناوەندی مەقامە لە دنیادا.

کۆمپانیای بەیزافۆن، کۆمپانیایەکی ئەڵمانی تایبەت بە تۆمارکردنی مۆسیقا و گۆرانی لەسەر قەوان. لە ناوەڕاستی بیستەکانی سەدەی ڕابردوو هاتێکی گرنگ بوو بۆ تۆمار کردن و بڵاوکردنەوەی گۆرانی، دواتریش قەوانەکانی (چەقماقچی) و دامەزراندنی ئێزگەی رادیۆی بەغداد، هۆکاری گرنگ بوون بۆ تۆمارکردن و بڵاوکردنەوەی مۆسیقا و گۆرانی. ئەم ئامراز و وێستگانە بۆ سەید عەلی ئەسغەری کوردستانی و مامۆستا عەلی مەردان و نەوەی سەردەمی مامۆستا عەلی مەردان ئێجگار گرنگ بوون و ڕۆڵی دیار و هەستیاریان گێڕا لە پاڵ شەمەندەفەری کەرکوک-بەغدا لە گەشە کردن و پەرە پێدان و بڵاوبوونەوە و تۆمار کردنی مەقام و گۆرانی کوردی و ناساندنی هونەرمەندان بە خەڵک.

لە سەردەمی مامۆستا عەلی مەردان، تەکیەی تاڵەبانی لە زۆری و چوونایەتی مەقامبێژاندا لە لوتکەدا بوو. سەردەم سەردەمی تەکیەی تاڵەبانی بوو، نەوەیەک لە مەقامبێژان و شارەزا لە بواری مەقام، کەرکوک و تەکیەی تاڵەبانیان کرد بووە چرای ڕووناکی مەقامی کوردی و تورکمانی، تەکیەی تاڵەبانی حەمەی نەجات لە دەرویش و مورید و مەقامبێژان شوێنەی (حاجی توفان، کوێر محەمەد، حاجی عومەر سلێمان) لە ناو مەقامبێژانی هەرەبەرچاو محەمەد گوبانچی و یوسف عومەر نەوەی سەردەمی عەلی مەردان بوون. لە ناو مەقامبێژانی ئەم نەوەیە مامۆستا عەلی مەردان جگە لە خوێندنی مەقام پسپۆڕ و شارەزایش بوو لە بواری مۆسیقا و مەقامدا و ئەقامات بڕیاردەر و خاوەن بڕیار بوو لە وەرگرتنی هونەرمەندان لە ئێزگەی رادیۆی بەغدا (بەشی کوردی).

ئەم نەوەیە یە لەوای خۆیدا نەوەیەکی دیکەی مەقامبێژانی هێنا، لە وانە مامۆستا میقداد، سەلاح داودە، حوسێن عەلی، حەمە ئەزیز، شەوکەت کاکەیی، عارف کاکەیی، شوکر خەیات، شەهید مامۆستا مەلا سەعیدیتی کۆمیتەی ئاگر، لە تورکمانیش- عەلی ئەلعەلی، ئەکرەم تووزلو، ئیسماعیل ئەرزی، قاسم جاجی، لەم نەوەیە کەرانەی تا ئێستا چالاک و بەردەوامن لە تۆمار کردنی مەقامات: فایق داودە، حەمە ڕەئوف کەرکوکی، شەهاب قەساب، وەجدی کەمال، خەسرەو حاجی عەزیزیش.

لە ناو ژنانیش کۆمەڵێک دەنگ خۆش و مەقامبێژی ژن هەرکەوتن کە زیاتر لە مەولود و پرسە و بۆنە ئاینیەکان مەقامیان دەخوێند، لە وانە (مەلا هەیبەت. مەلا شەوکەت کە دوو خوشکی دەنگ خۆش و مەقامبێژ بوون، مەلا فاتیمە، مەلا حەسیبە، مەلا فەریدە) ئەمانە کۆت و بەندی داب و نەریتی کۆمەڵایەتی نەبوایە، هیچیان لە سەیدەلمولایە و زەهور حوسێن و سەلیمە موراد و عەفیفە ئەسکەندەر کەمتر نەبوو، بە داخەوە داب و نەریت هونەری لە کەرکوک خنکاندووە بە تایبەتی لە ناو ژناندا. لە دوای ئەوەی عەلی مەردان، سەلاح داودە، بە ناوبانگترین مەقامبێژ بوو.

لە دوای ئەم نەوەیە بۆ ماوەیەک مەقام لە کەرکوک ڕووی لە کزی کرد و کەرکوک دابڕانێکی گەورەی لە بواری مەقامدا بە خۆوە بینی، خۆشبەختانە دوای ڕاپەڕینەی ئازادی، جارێکی تر مەقام و مەقامات ئاوڕی لێدرایەوە و ناوەندی عەلی مەردان بۆ مەقام دامەزرا و، مامۆستا میقداد و کۆمەڵێک گەنج ڕوویان لە مەقام کردەوە، لەوانە (ئەحمەد تەجیب) کە بە کوردی و تورکمانی و عەرەبی مەقام دەخوێنێ و نوێنەی پاشەڕۆژێکی باشی لێدەکرێت (عەباس سەلاح داودە) هەر لە ئێستاوە شوێنی خوالێخۆشبوو سەلاح داودەی باوکی گرتووەتەوە بە کوردی و تورکمانی و هەندێک جاریش بە عەرەبی مەقام دەخوێنێ، لێزانانە و سەرکەوتوانە دەتوانێت زۆربەی مەقامەکان بخوێنێ، بە تایبەتی مەقامە قورسەکان وەک (قەتار، ئەلغۆوەیسی، خاڵکەر و جۆرەکانی دیکەی مەقام) عەباس سەلاح داودە، هیوای ئەوەی لێدەکرێت مەقام لە سەر دەستی خۆی و هاوڕێیەکانی گەشە بکات

خاتوونی مەقامبێژ، ئەستێرەی ئاسمانی کەرکوک، خانمی ڕووح سووک، چنار کەرکوکی، لە ناو کەش و هەوای باروودۆخی ئاڵۆزی گڕی کەرکوک، لە تاو چڕە دووکەڵی تەقینەوەکان، لە تاو نائومێدی و فرمێسک و حەسرەتی کەرکوکییەکان بۆ ڕۆژێکی ئارام و تەبایی و ئاشتی، دەنگێک کە دەمێکە لە دەفەری کەرکوک کەس گوێی لێ نەبووە، دەنگێک بزەی خستە سەر لێوان و شادی و فێنکی و سەمای خستە دڵی کەرکوکییەکانەوە، ئەو دەنگەش دەنگی هونەرمەندی مەقامبێژ چنار کەرکوکییە

چنار کەرکوکی بە دەنگە ناسک و پڕسۆزەکەی ڕوحی خستەوە بەر مەقامی هیجران وەک نای وله ئاسمانی کەرکوکەوە. لە قەڵا و پارە گوڕگوڕەوە، لە دامێنی قەڵاوە وەک کۆترێکی سپی بیکەر لە شەقەی باڵی دا و مەقامی کوردی تێکەڵ بە شەپۆلەکانی ڕووباری نیل کرد، مەقامی کوردی دوای (٥٥) ساڵ لە داخستنی ئێزگەی کوردی قاهیرە جارێکی تر چنار کەرکوکی مەقامی ڕەسەنی کوردی دایەوە بە گوێی خەڵکی میسر و (دلر خۆپەرای قاهیرەی) لێوان لێو کرد لە جوانی و مەقامی کوردی. چنار کەرکوکی یەکێکە لە مەقامبێژەکانی نەوەی نوێ، کە پێویستە ئاوڕی لێبدرێتەوە، پشتیوانی لێبکرێت، دەستی هاوکاری بۆ درێژ بکرێت، هەروەها بۆ ناوەندی عەلی مەردانیش، چونکە ناوەندی عەلی مەردان ئەو شوێنەیە گەر هاوکاری بکرێت دەتوانێ گەشە بە مەقامی کوردی بدات و نەهێڵێت چرای ڕووناکی مەقام لە کەرکوک بکوژێتەوە

لایەنێکی تر ئەوەی پەیوەستە گرنگی پێبدرێت تەکیەی تاڵەبانیە کە تا ئێستاش شەوانی دووشەممە زیکری دەرویشان و دەنگی دەف و مەقامبێژان تا سەرخانی شەو، کەرکوک دەستەوە بۆ ناو سیحر و ئەفسوونی مەقام و دنیای مەقامات و ڕوحی مرۆڤەکان پاک دەکاتەوە.

گەرمیان و کفری دوو ناوچەی زێد و ڕەگەزپاری کەرکوکە، ئەم دوو ناوچەیە گەرمیان بە ناوچەی داوییەوە، کفریش بە قووڵای گەرمیانەوە، مەڵبەندی سەرهەڵدانی مەقام بووە. مەلا وەلی باوکی مەقامی عێراقی و کوردستانە، هەروەها ڕەحمەتوو شلتاغ لە گەرمیان و کەرکوکیش حوسێن عەلی و سەلاح داودە دوو دەنگ خۆش و مەقامبێژی گەورەی کوردبوون، دەربارەی مەلا وەلی و شلتاغ، مامۆستا سەلاحەدین عەبدولحەمید لە کتێبی شاری کفری لە تەرازووی ڕەسەنایەتی و شارستانیەتدا لە لاپەڕە (١١٢) باسی مەقامات لە شاری کفری و باسی مەلا وەلی و شلتاغ بەم شێوەیە دەکات: (شاری کفری جگە لەوەی مەڵبەندێکی گەورەی مەقامە ڕەسەنە کوردیەکان بووە، مێژوویەکی درەوشاوە و پڕشنگداری هەبووە، لە بواری مەقاماتی عێراقیشدا چەندین مامۆستای مەقامبێژی بلیمەت و بەهرەمەندی بە توانای تێدا هەڵکەوتووە، بە پێشەنگی مامۆستای مەقاماتی عێراقی دەژمێردرێن، کە دواتر

بوونەتە جێگەی شانازی نەک هەر بۆ شاری کەرکوک، بەڵکو بۆ هەموو کورد بۆ مێژووی مەقاماتی عێراقیش. ئەوانە مەلا وەلی: ناوی تەواوی (مەلا عەبدولڕەحمان کوڕی مەلا ڕەحیم) بووە: ساڵی ١١٦٥ی کۆچی لە کەرکوک لەدایکبووە و ساڵی ١٢٤٦ی کۆچی لە کەرکوک مردووە.

هونەرمەندێکی دیکەی دنیای مەقام هونەرمەند سەلاح داودە بوو، سەلاح داودە ئەوەی سەربەمی عەلی مەردان و هاوڕێی عەل مەردان بوو، سەلاح داودە دەنگێک بوو، زیاتر لە (٥٠) ساڵ خزمەتی هونەر و مەقامی کوردی کرد، وەک مۆمێکە ڕۆشنایی دونیای مەقام بوو. بە درێژایی (٥٠) ساڵ جەژنەکانی کەرکوک، سەیرانگاکانی بەرەبەم سپێدەدا خەیام و نەفەس، سی شەوی مانگی ڕەمەزان و سێبینی ڕەزنی چاخانەکانی جووت قاوە و حەمە گوڵناز، پارشێوەکانی ڕەمەزان، سەلاح داودەیان لە خۆیان ئاڵان بوو، بە گۆرانی و مەقام و دەمۆڵ و زوڕنا و تەڵڵاوەیسی و نای و حاوکەر تا ئێستاش سەیرانگاکانی کەرکوک و شەوانی ڕەمەزان جەژنەکانی کەرکوک (سەدای ڕۆستاوە لەرباتە)ی و (قامیشی ئازەتینی)ی و (حەسێ خان)ی لێدا دەنگدەداتەوە.

سەلاح داودە لە دەستپێکردنی بەرنامەی کوردییەوە لە ئێزگەی بەغدا: مانگانە لەڕێگەی شەمەندەفەرەکەی کەرکوکەوە بەرەدەکەوت بۆ بەغدا و بۆ تۆمارکردنی مەقام و گۆرانی تازە، (١٢) کاتژمێر لە ناو شەمەندەفەر دابەزین لە سنووری (باب الشیخ) و سەرچاکردنی لای مامۆستا عەل زەنگەنە ئەندامی مەکتەبی سیاسی حیزبی شیوعی کە ئەو هەیامە لەلای یەکێک لە دەلاکەکانی باب الشیخ شاگرد بوو، سەلاح و فایق بۆ سەرچاککردن لەچوونە لای و سەریان چاک دەکرد، لە باب الشیخ لە چاپخانەکانی تزێک عەبدولقادری گەیلانی، کوردانی کوردستانەکەی خۆمان و ڕۆژهەڵات لەوێ بوون، سەلاح داودە تێکەڵ بەو دونیایە دەبوو گوێی لە کوردەکانی ڕۆژهەڵات دەکرد و هەواڵ گۆرانییەکانی خۆی و کاریگەری لەسەر ئەوانیش دەزانی.

لەلای مامۆستا عەبیبەوە بۆ ئێزگەی کوردی و دیدەنی مامۆستا عەل مەردان و باسوخواسی مەقام و گۆرانی کوردی بەدرێژایی مێژووی ئێزگەی کوردی بەغدا، سەلاح داودە میوانی بەردەوامی ئێزگە بوو. سەلاح داودە بە بنەماڵە هونەرمەند و مەقامبێژ بوون، خۆی، باوکی، باپیری، تەنانەت کوڕەکانی سەلاح داودەش عەباس و برایەکانی، هەر هەموو دەنگخۆش و مەقامبێژ و شارەزا لە مەقام.

سەلاح لە خوێندنی هەر حەوت مەقامە سەرەکییەکە و زیاتر لە حەفتا لقی مەقام شارەزا و لێهاتوو بوو، لە خوێندنی مەقامە قورسەکان (قەتار و تەڵڵاوەیسی) بەستێر و لێزان بوو. عەلی مەردان و سەلاح داودە و حوسێن عەل لە ٦٠ ساڵی ڕابردوودا کۆڵەکە سەرەکییەکانی مەقام بوون و ئەکیەی تالەبانیش لە ڕۆژی دروستبوونییەوە تا ئەمڕۆ بە گەورەترین ناوەند بۆ پێگەیاندنی مەقامبێژان ئەژمار دەکرێن. ئەم سێ کۆڵەکەیە و تەکیەی تالەبانی قوتابخانەیەک بوون بۆ ئەوەکانی دوای خۆیان کە ناوەندی عەلی مەردانیش درێژکەرەوەی ئەم قوتابخانەیەیە، تەکیە تالەبانیش ج وەک مەڵبەندێکی گەورەی ڕێبازی قادری ج وەک مەڵبەندێکیش بۆ پێگەیاندنی مەقامبێژان دەبینێتەوە وتەوە دوای ئەوە پەرە بەمەقام ئەدات، مەقام و ئایینەی مەقام، بۆیە ماترسی لەسەر نییە، چونکە تەکیەی تالەبانی وەک ناوەندێکی گەورە تا ئێستا ماوە و هەر دەمێنێ.

سەلاح داودە نەک هەر لە مەقام و گۆرانیدا کەم وێنە بوو، لە بواری کۆمەڵایەتیشدا کەسایەتییەکی نەفس بەرز و خۆشەویست بوو، هەموو ژیانی و خێزانە تۆ کەسەکەی لە ژوورێکی کرێچیدا بەسەر برد، ماوەی (٣٥) ساڵ لە بەرامبەر هەرچی گوشارەکانی بەعسی خۆی ڕاگرت بوو، تاکە گۆرانییەکی بۆ سەدام و بۆ بەعس نەوت، بەرستێتی و هەژاری و ژیانی کولەمەرگی و بێ بەرگی و دەربەدەری پێباشتر بوو لە پارە و پوول بەعس مەحوینستی مەردانە و جوامێرانە و خۆڕاگری سەلاح داودە لە شارێکی وەک کەرکوکدا، نەک مایەی شانازی بوو بۆخۆی و خێزانەکەی، بەڵکو مایەی سەربەرزی و شانازیش بوو بۆ دانیشتوانی شارەکەش.

سەلاح داودە ئەو پیاوەی زیاتر لە (٥٠) ساڵ تەمەنی بۆ هونەر و جوانی و خۆشەویستی و مەقام تەرخان کرد، سەلاح داودە شانبەشانی مامۆستای ئەمر عەلی مەردان و حوسێن عەلی وەک مۆمێک وەک بەرواتەیەکی پەرستوار بە مەقام و دەمۆڵ وزوڕنا خەڵکی کوردستانی دڵخۆشکرد و تەنانەت خۆشەویستی و گۆرانییەکانی سەلاح داودە بەرەو کوردستانی ڕۆژهەڵاتیش چەل هاویشت و بووە هونەرمەندی خۆشەویستی ئەو دیویش.

بە نامێر و ئێستا مەقام کۆتایی بە مەقام و مەقامبێژانی کەرکوک دێنین

ئامێرەکانی مۆسیقای مەقام، یان تیپی مۆسیقای مەقام جیاوازی هەیە لەگەڵ تیپی مۆسیقای ئاسایی، مەقام دوو جۆر ئامێر و تیپی هەیە:

١-چالغی: بریتییە لە سەنتور، جۆزە، تەپڵ، تەبلە. باشترین ژەنیاری جۆزە لە عێراقدا لە ماوەی (٦٠) ساڵی ڕابردوودا خوالێخۆشبوو (شەعووبی ئیبراهیم) بوو کە بەرچەلەک جوولەکە بوو.

٢- تەختی ڕۆژهەڵاتی: بریتییە لە کەمان، عود و نای، شمشاڵ، قانون، چەلۆ، شیقاع.

* مەقامی قەتار:

لە سەردەمێکی زۆر کۆن، لە گوندی هەلیاوەی ناوچەی هۆزی جەباری لەلایەن عەبدوڵڵا ناوێکەوە گوتراوە.

یان هەندێک بۆچوونی تر دەڵێت:

"مەقامێکی زۆر کۆن و ڕەسەنی کوردی هەیە و لە ناوچەی کەرکوک و دەوروبەریدا دەیڵێن ناوی مەقامی (قەتار)ە، ناوەکەیشی لە بنچەدا لە (گاتا) بووە، کە واژەیەکی مۆزیکی ئاسراوی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە و بەواش وایە ووشەی (قەتار- یان (گاتا)، لە ووشەی (گات)، یان (گاتا)ی ئایینی زەردەشتییەوە وەرگیرابێ، ئاڵوگۆڕی بەسەردا هێنرابێ کە مەبەست لێی ئەو سرووده ئایینییانەی زەردەشت بووە، کە لە بۆنە و جەژنەکانی زەردەشتیدا بە مۆزیکەوە خوێندراونەتەوە. هەر ئەم ووشەیەشە، کە ئاڵوگۆڕی بەسەردا هاتووە و ئێستا کە ووشەی (گاتا) وەک پێشگرێک بۆ ناوی ئەو پەیژەی مۆزیکە، کە لە ڕێکخستنی مۆزیکی گەلانی ئارییایی ئەوڕۆدا ئاسراوە و دەوترێ: یەک گا، دوو گا، سێ گا"

* مەقامی تەڵڵاوەیسی:

دەگێڕنەوە، کابرایەکی زۆر دەنگخۆش و بلیمەت لە مەقام گوتنا، ئەم شێوەگوتنەی داهێناوە، تەواوی گوێیان لەگوتنەکەی بووە، لەشاردا گوتوویانە (تەڵڵا وەیسی، تەڵڵا، تەڵڵاوەیسی. واتە بەدەنگخۆش وەیسی، بێڵێ وەیسی گیان، بەردەوام بە وەیسی..) تا لە ئەنجامدا مەقامەکە ئەم ناوی (تەڵڵا وەیسی)یەی بەسەر دابڕاوە

* مەقامی زەنگەنە :

دەربارەی ئەم مەقامەش بەم شێوەیە باسی هاتووە:

"(سترابۆ)ی جوگرافیناسی یۆنانیش دەیگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری زەردەشت، لەکاتی پێشکەشکردنی قوربانی دا، (ئاڤێستا)ی کتێبی پیرۆزی ئاینیان خوێندۆتەوەو موزیکیان لەگەڵدا ژەندووە. دەیسان مەقامێکی تری کۆنی کوردی هەیە، مەقامی (زەنگەنە)یە، کە دەدرێتە پاڵ هۆزی (زەنگەنە)ی ناسراوی کورد. بەڵام لە عێراقدا بە ناوی (ئاهی) ناسراوە و لە کتێبی (ارجوزة الانغام العراقیة)دا بەمجۆرە ناوی هاتووە: (تلك مقامات الاصلیة تعرجها والقطع الفرعیة بیات تاری، طاهر محمودی سیگاه، قوریات، صبا هندی عبوش قریباش، فالسلیان خلیلی کار کرد فالبلیلان) ئەوەش کە پشتیوانی لە کۆنی (دێرینی) و ڕەسەنایەتی مەقامی (زەنگەنە) دەکات، ئەوەیە کە ناوی (زەنگەنە) لە لیستی ئاوازە کۆنی ئێرانیدا، لە هەردوو سەردەمی پێش ئیسلام و دوای هاتنی ئیسلامیشدا، ناوی هەیە. جگە لەم مەقامانە، مەقامی تریشیان چێبووە، کەلە ناو کوردەکاندا باوبووەو هەندێکیان تایبەت بە کورد خۆی و هەر لە ناو کورداندا بووە و هەندێکیشیان مەقامی ناسراو بووە. لە ناو ئەماندا، یەکێک لە جۆرەکانی مەقامی (بەیات)، بە (بەیاتی کوردی)، یان (کوردبەیات) بە ناوبانگەو یەکێکیشە لە پاشکۆکانی (دەزگای شوور)، کە (دەزگای سوور)یش پڕبەرینترین دەزگای ناو حەوت دەزگا موزیکییەکەی ئێرانییە، ناسی کەلی موزیک".

* مەقامی خورشیدی :

دەڵێن: یەکەمجار لەلایەن پیاوێکی خورشید ناوەوە، گوتراوە. بۆیە مەقامەکە بەناوی ئەوەوە ناونراوە.

خواڵێخۆش بوو نوری فەتاح دەگێڕێتەوە:

"ئەوەی بەبیرم بێت پەیوەندی مقام خوێنەکانی بەرزنجەو شارەکانی دیکەی کوردستان هەبووە، گەلێک جار (شێخ شەریف) لەسەرلێیەوە هاتووە بۆ لای مامم، بەو مەبەستەی لەبەرزنجەیە کۆڕی مقام خوێندن ساز بدرێت و ئەویش بەشداری تێدا بکات، دیسانەوە (شەعابە)یش گەلێ جاریش هەمان مەبەست هاتووە، مامم دەیگێڕایەوە دەیگوت، (شەعابە) دەهاتە لام دەیگوت، مامە مەقامێکی (مەنسووری) بە بۆ نالێی؟ منیش کە بۆم دەخوێند، دەیگوت! مامە بەڵکو بەتەواوی بیخوێنی.. واتە چەند لقی لێ دەبێتەوە و چۆن دەگێڕێتەوە، ئەویش زیرەک بوو زوو وەریدەگرت. (شەعابە) بەکوردی و تورکی و عەرەبی مەقامی دەخوێندەوە، هەرچەندە بێ مەی هەڵ نەکردووە، لەگەڵ ئەوەشدا قورئان خوێنێکی دەستاکیش بووە گەلێ مقام و قورئانی تێدا بەلێهاتوویی خوێندووە".

"مەقامی (خورشیدیە) کە مەقامێکی ڕەسەنی کوردەوارییەو هەر لە زۆر کۆنەوە لە کوردستاندا بەکارهاتووەو تایبەتە بە میللەتی کورد و لە کوردستانیشدا تایبەتە بە ناوچەی گەرمیان؟ واتە مەڵبەندی ئاخ و هەست و سۆزی ئەم گەلە ستەم دیدەیەمانە، ئەم شێوە چڕینە لای میللەتانی عەرەب و فارس و تورک و میللەتانی تر دەوروبەرمان بەدی ناکرێ.

(عەلی سایبر قەرەتەمۆزی) و (ئەحمە دیلان) لەگەڵ مەکینە شەل (حەسەن کابش) کە خەڵکی کاتەی (قادر کەرەم)ن. من خۆیشم گوێبیستی ئەمانەم لە کاك (شکور مەحمود)ی و شێرزادی قالە خان) بیستووە کە شارەزان لە مەقامی خورشیدی و مقام و ئاوازی ناوچەکە (قادر ڕەشید) ناسراو بە (قالە خان) هەر شارەزای خورشیدی و ئەو دەستە مەقامەی هەبووە، (شێخ عەول عەزیز)یش بە ناوبانگ بووە و شوێنپەنجەی دیارە، ناحیەی (قادر کەرەم) تەکیەی (شێخ حەسەنی قەرەچیوار)ی لێیەو ئەوێش مەڵبەندێکی دیکەیە تەلاوەتی و خورشیدی بووە و چەندین ئاوازی کوردیی بە سۆز و جوان لەوێ لەدایکبوون.

مەنبەنە شاری خانەقینیش بێبەش نییە لە چڕینی خورشیدی و کەسانی وەکو هونەرمەندی خوالێخۆشبوو (خودادا عەلی) و (حەسەن هەیاس) و (مەجید فوئاد)ی لێیە کە سنووری ئەم ئاوازە ڕەسەنانەیان فراوان کردووە.

ئەگەر خورشیدی شی بکەینەوە و لە چوارچێوەی دەزگاو پەیژەی مقامە ڕۆژهەڵاتییەکاندا خانەبەندی بۆ بکەین، ئەوا دەچێتە چوارچێوەی پەیژە و مقامی (حیجازکار)ەوە، مەقامی (حیجازکار) بەش لە خێزانی پەیژەی مەقامی حیجازە، دیارە پەیژەی حیجازکار وەکو هەموو پەیژەکانی دیکە لە هەشت پلە دەنگی پێکهاتووە بۆ نموونە لە پلەی (دۆگا) واتە لە دەنگی ڕێ دەست پێدەکات (ڕێ، می بیمۆل، فا دیێز، سۆل، لا، سی بیمۆل، دۆدیێز، ڕێ) یان بە دەنگە ڕۆژهەڵاتییەکان (دوگا، کورد، حیجاز، نەوا، حوسەینی، عەجەم، شاناز، موحەیەر) کە ئەمە سنووری دەنگی و پلەی پەیژەی حیجازکارە، دیارە ئەم پەیژەیە وەکو هەموو پەیژەکانی تر دووبەشە یان دوو ڕەگەزە بەڵام یەك پلە لە نێوان هەردوو ڕەگەزەکەدا هەیە:

بەشی یەکەمیان: ڕەگەزێکی حیجازە لە پلەی یەکەمی پەیژەکەوە دەست پێدەکات کە لە چوار پلەی دەنگی پێکهاتووەو دووری یان مەیانەی نێوان دەنگەکان ئەو ڕەگەزە مقامیە پێکدەهێنێت کە حیجازە، بۆ نموونە مەیانەی نێوان (ڕێ بۆ می بیمۆڵ نیو پلەیە، مەیانەی نێوان می بیمۆڵ بۆ فا دیێز پلەو نیوە، مەیانەی نێوان فا دیێز بۆ سۆل نیو پلەیە)، واتە لە بەینی چوار پلەی دەنگیدا سێ مەیانە هەیە (نیو پلە + پلەو نیو + نیو پلە) کە ئەو سێ مەیانەیە دەکەوێتە نێوان ئەم چوار دەنگەوە (ڕێ، می بیمۆڵ، فا دیێز، سۆل) ئەمە ڕەگەزی حیجازی یەکەم بوو

دووەم: ڕەگەزی دووەمیش هەر حیجازە بەڵام لە پلەی دەنگی (لا)وە دەستپێدەکات واتە لە پلەی پێنجەمی پەیژەکەوە (لا، سی بیمۆل، دۆدیێز، ڕێ) کەواتە ڕەگەزی دووەمیش هەر حیجازە بەڵام لە جیاتی دەنگی (لا)، ئەمیشیان هەمان سیستەمی مەیانەو دووری نێوان دەنگەکانی ڕەگەزی یەکەمی بەسەردا دەچەسپێ بەڵام خورشیدی لە ڕووی ئەدا کردنەوە یان دەرکەوتنی شێوازو سنووری دەنگیدا وەك حیجازکار پانتاییەکی فراوانی بەکار ناهێنێ.

ئەگەر بۆ نموونە پلەی ڕێ بکەین بە بنکە، ئەوە تەنیا خۆی لە ڕەگەزی یەکەم دەدات بەڵام لە کۆتاییدا بە پێچەوانەی مەقامەکانی دیکە لە پلەی بنکەوە کە پلەی (ڕێ)یە دادەبەزێت بۆ پلەی دەنگی (لا) واتە تەسلیم کردن و کۆتاییەکەی لە بنکەوە کە دەنگی ڕێیە دادەبەزێ بۆ دەنگی سی بیمۆل وەك بۆ عەجەم عوشەیران".

* دەربارەی مەقامە ڕەسەنەکان و سەرەکییەکان دەڵێت:-

حەوت مەقامی سەرەکی هەیە کە بریتییە لە: (مقام ڕاست، مقام بەیات، مقام سیگا، مقام حیجاز، مقام چوارگا، مقام نەهاوەند، مقام صبا).

- مقام (ڕاست) لقەکانی بریتیە لە:- پێنجگا، مقام شەرقی ڕاست

- مەقام (بەیات) لقەکانی بریتییە لە:- (نای - نای)، قوریە، حەیران، ئیبراهیمی، مەسعودی، لاوک، بەرزاوی، قەتار، جبوری، سەفەری هجران.

- مەقام سیکا لقەکانی بریتییە لە:- ئەوج، حەمال، حەکیمی، تفلیس، روکبانی.

- مەقام حیجاز لقەکانی بریتییە لە:- مەدمی، حوەیزاوی، حیجازکار، نیوەشەرقی

- مەقام چوارگا لقەکانی بریتییە لە:- عەجەم، راشدی، خلوەتی، ئامێر، شاهیی

- مەقام ئەمارەند لقەکانی بریتییە لە:- ئەوا، شەرقی ئەسفەهان

- مەقام سەبا:- مەقامی تری لێوە دەرناچێت کە بۆ ئاوازەکانی دابڕاوە، دوو مەقامی لێوە دەردەچێت هاوبەشە لەگەڵ مەقامێکی تردا رەکوبەتسووری، حەسێنی کە لەگەڵ بەیاتا هاوبەشە

بەهۆی شوێنی جوگرافیای ناوچەی کەرکوک و نزیکی (هاوسنووری) لەگەڵ ناوچەکانی ئێران و تورکیا و سوریا و بەغدا، جاران خەڵکی شارەکان بەکاروان و قافلە بازرگانیان دەکرد و ئەم کاروانانەش هاتوچۆو پەیوەندی دروست کردبوو، ئەم کاروانانە لەناوچەکانی تریەوە سەریان لەکەرکوک دەداو شەوانیش لەخانەکانی کەرکوکدا بەحەوانەوەو تێکەڵاوی ئاڵوگۆڕی مەقامات و گۆرانی لەنێوانیاندا ئاڵوگۆڕ دەکراو لێك وەرگرتن و تێکەڵبوون دروست دەبوو لەنێوانیاندا.

خەڵکی کەرکوکیش توانای وەرگرتنی ئەم جۆرە مەقامانەیان هەبوو، کاریگەری پێشوازی لایان هەنگاوێك بوو بۆ گەشە کردنی مەقام و گۆرانی، کە ئەمیش کاریگەری لێبوون دروست بوو بەلایانەوە، ئینجا خەڵکەکە کەوتنە دەستکاری کردن لێیەوەو هەروا تایبەت مەندییان بەدا لەگەشە کردنی مەقامەکەدا، سەرەرای ئەمانەش کە مەقامزان هەبووە لەکەرکوك کە توانای چێژ دروست کردنیان هەبووە لەسازدانی مەقامەکەدا، کە ئەمە وای کردووە لەکەرکوکدا مەقام دەرچێت کە نموونەمان بۆ ئەوە مەقامی (هەمایۆن)ە لە ئێرانەوە هاتۆتە سلێمانی و ئینجا کەرکوك.

* مەقام خوێنەکانی کەرکوك:
- (مەلا ئەحمەدی بەرزاوی)
- (ئەحمەد داوود - ئەحمەد تاوەد).
- (سەیید ئەحمەد قاسم پۆستەچی).
- (ئەحمەد کەبابچی).
- (سەیید ئەحمەد سەیید کەریم بەرزنجی).
- (شێخ ئەدیب شێخ حەسیب تالەبانی).
- (ئەکرەم دووزلوو)
- (ئەمین باغەوان).
- (ئیسماعیل ئیبراهیم غەفوور - ئیسماعیل تەرزی).
- (ئیلهام مەرکان).
- (بارام چاوەش)
- (بورهان کاکی).
- (مەلا ئاهای کەرکوکی).
- (جەبار - ئاخورما).
- (مەلا حەلی).
- (مەلا حەسەن تکەچی).
- (حەمە لرێز).
- (حەمە سەعید ئەحمەد)
- (حەمەی کۆترەمل).
- (حوسێن عەلی).
- (مەلا حوسێن مەلا غولام).
- (خەسرەو سالح).
- (خدر بارام چاوەش)
- (خولەی ئۆمەر).
- (دەروێش حەبیبوڵا سەلیم).
- (رەحمەتوڵا شەتاغ).
- (رەشید کولە رەزا).
- (مام رەفیق - رەفیق ئەمین عومەر ئەحمەد)
- (زەینەل سابونچی)
- (زەینەل نەعلبەندی کوڕەی).
- (مەلا سەباح حورمزی).
- (سەعید عەبدوڵا).
- (مام سەعدا).
- (سەلاح داودە).
- (سەڵیمە ئەحمەد کەرکوکی - کەرکوك قیزی)
- (سەیید مەحموود - ئەحمە عاسم).
- (مەلا سابیر عەبدولقادر کەرکوکی).
- (سامی جەلالی).
- (سدیق بەندە غەفوور).
- (مەلا سدیق تۆفیق خدر رەنگەنە).

- (مەلا شاکی)
- (شوکر جەبیران).
- (شێخ عەبدولعەزیز شێخ ئیسماعیل بەرزنجی)
- (عەبدوڵڵا خەتیب)
- (عەبدوڵڵا سەعید عارەبەتی).
- (مەلا عەبدوڵڵا لۆبیاچی).
- (مەلا عەبدولواحید شێکەڵانی)
- (عەبدولواحید گۆزەچی)
- (مەلا عەبود بوستانچی)
- (مەلا عەلی سوورانی).
- (عەلی قەڵایی).
- (عەلی مەریوان).
- (عەلی محەمەد ئەحمەد).
- (عەول دووسە)
- (عارف ئەلۆزی کاکەیی).
- (عومەرە تریێن).
- (حاجی عومەر عەبدوڵڵا).
- (عیزەددین فارس).
- (مامە فەتاح مەحموود مەلاک چۆلمەکی).
- (فانی – عەبدولڕەحمان کەرکوکی).
- (فایق ئەجبار)
- (قەمەر بەگلەر ئەلماس)
- (شێخ قابیل تاڵەبانی).
- (کامیل شوکر شادی).
- (کوێخا ئەلیاس).
- (کوێستانی).
- (شێخ ماجید ئەحمەددینەجیب تاڵەبانی).
- (مەلا مەحموود).
- (مەلا محەمەد تۆپاڵ).
- (محەمەد جامچی).
- (محەمەدی خولەی بارام چاوەش).
- (محەمەد نوزلی).
- (محەمەد ڕەئوف).
- (محەمەد سالح – حەمە غەزال).
- (محەمەد مەلا فاتیح).
- (محەمەد قەڵایی).
- (مستەفا ئەحمەد مستەفا).
- (مستەفا عەلە قۆجە).
- (مستەفا ئەجاپ).
- (موئەیەد حەسەن).
- (مام معیدین)
- (مام ئەزەر).
- (مام ئەسرەددین)
- (شێخ ئەسرەددین تاڵەبانی).
- (نادر دەمگۆی).
- (نوری لەتی).
- (هابە – عەبدولوەهاب مەلا بەرغەش حوسێن).
- (وەجدی حاجی کەماڵ)
- (وەجدی مستەفا)
- (وەحید قایەچی).
- (مەلا وەلی).

* تیپی مۆسیقای بێ کەس:

ئەم تیپە لە ساڵی ١٩٥٨ لە کەرکوک دامەزراوە، ئەم تیپە لە گەڕەکی ئیمام قاسم دروست بوو لەلایەن سێ هونەرمەند: مامۆستا عەبدوڵڵا موحیدین بوو کە سەرەتا ئاشنای ئامێری مۆسیقای (نای) بوو، پاشان دەستی دایە مەشق کردنی ئامێری کەمانچە، تاکو بە تەواوی فێری بوو، هەروەها هونەرمەندێکی تر دەرکەوت کە ئاشنای ئامێری کلارنێت بوو ئەویش هونەرمەند ڕەمەزان زاهدلی کە حاڵی حازر لە کەرکوک شەقامی کۆماری (الجمهورية) ستۆدیۆی وێنەگری هەیە، ئینجا مۆسیقاژەنێکی تر پەیدا بوو کە ئامێری ئۆکۆردیۆنی دەژەنی ئەویش هونەرمەند (سەلاح عەباس) بوو، ئەم سێ هونەرمەندە هەموو ئێوارانێک پێکەوە پڕۆڤەیان دەکرد تاکو لە ساڵی ١٩٥٨ تیپێکی مۆسیقای خنجیلانەیان لە کەرکوک پێک هێنا بە ناوی (تیپی مۆسیقای بێ کەس).

ئەم تیپە ماوایە لە چەندەها گۆرانی و زەماوەند بەشداری دەکرد شانازیت سروودی کوردی خۆش خۆشیان پێشکەش دەکرد وەکو (ئەی ڕەقیب)و (خوایە وەتەن ئاواکەی).

عەبدوڵئیلا موحیٚدینو ڕەمەزان زاداروو سەلاح عەباس توانیان مۆسیقاژەنێکی تری لێهاتوو بدۆزنەوە کە (عود)ی دەژەنی ئەم هونەرمەندە خوالێخۆش بووە (سەردار فەتاح)ی بێبەخت بوو، لە ساڵەکانی (١٩٦٤-١٩٦٥) هونەرمەند پەیوەندی کردووە بە تیپی مۆسیقای بێکەس، پاشان هونەرمەند (شەوکەت ڕەشید)یش بووە ئەندامی تیپەکە بە ئامێری (عود)و (کلارنێت).

ئەم تیپە پرۆڤەی چالاکییە مۆسیقاکانیان لەماڵی بورهان جاف یان ماڵی حەمەی سیروان دەکرد.

*** تیپی مۆسیقای سۆلاڵ:**
لە ساڵی ١٩٦٩ یانەی وەرزشی سۆلاڵ دامەزرا لە گەڕەکی ئیمام قاسم لە نزیك حەمامە کۆنەکەی خوار سینەما (خەیام)، دەستەی دامەزرێنەری یانەکە پێك هاتبوو لە (پەروێز تاڵەبانی، شێخ ستار عەبدوڵڵا بەرزنجی، سەلاح ساڵح، فەوزی محەمەد نوری، ستار محەمەد ڕەسوڵ، عەزیز تاهر، عەدنان سابیر، ئیسماعیل ئاغا، نەجیب ساڵح، ئەنوەر عەبدولقادر).

مامۆستا پەروێز تاڵەبانی کە سەرۆکی یانەی وەرزشی سۆلاڵ بوو لەگەڵ سەرجەم ئەندامانی یانەکە ناردیان بە شوێنی مامۆستا عەبدوڵئیلا موحیٚدینو داوایان لێکرد کە تیپەکە کۆ بکاتەوە تاکو لە ژێر چاودێری یانەی وەرزشی سۆلاڵ دەست بە کاری هونەری خۆی بکات، پاشان تیپی مۆسیقای سۆلاڵ دامەزرا کە ئەندامانی پێك هاتبوو لە عەبدوڵئیلا موحیٚدین و قادر مەردانو شەوکەت ڕەشیدو ڕەمەزان زاداروو محەمەد ڕەزاو عەلی عەزیزو کەماڵ زەنونو فایق سەعدونو جەلال وەندیو قابیل عەبدوڵڵاو نەجمەددین عەلیو حوسامەدینو چەند هونەرمەندێکی تر.

تیپی مۆسیقای سۆلاڵ هەر کە دامەزرا چەند ئاهەنگێکی لە ئامادەیی کەرکوكو قوتابخانەی (الایوبیة)ی گەڕەکی ئاخوری حوسێنو قوتابخانەی سەلاحەدین لەگەڕەکی شۆڕیجە سازکرد.

هەروەها ئەم تیپە توانی لە شاری کەرکوك بەشداری لە گەلێك ئاهەنگی کۆمەڵایەتی بکاتو ئەندامەکانی شەوو ڕۆژ خزمەتی هونەری کوردییان دەکرد.

لە ساڵی ١٩٧٩ تیپی مۆسیقای سۆلاڵ لە کەرکوك زیاتر گەشەی سەند هەتاکو بوو بە تیپی مۆسیقای سەر بە تەلەفیزیۆنی کەرکوك بەڵام هەندێك لە ئەندامانی پێشووی وازیان هێناو هەندێکیشیان مانەوە وەکو قادر مەردانو عەبدوڵئیلا موحیٚدینو شەوکەت ڕەشیدو جەلال وەندیو حوسێنی بهائەدینو نەزیم عەبدوڵڵا ئاڵتونو سامی کەریم فەتاحو محەمەد ڕەزاو مەلا ئیبراهیمو نۆڵەر موحییەدینو عیماد دەندەنەو عەبدولەتیف واسێتیو خەلیل ئیسماعیلو محەمەد عەدنانو موئەیەد عەسکەرو ژمارەیەکی تر.

تیپی مۆسیقای سۆلاڵی کەرکوك، یەکەم جەژنی نەورۆزی لە گوندی حەساری ناوچەی شوان دوای مۆرکردنی بەیاننامەی مێژوویی (١١)ی ئاداری ساڵی (١٩٧٠) کە لە نێوان سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلولو ڕژێمی ڕووخاودا، بە ئامادەبوونی دەیان هەزار کەس سازدا، دواتر سازدانی هەموو ئاهەنگەکانی نەورۆزو ئادارو هی تری جەماوەری، لە ناو شاری کەرکوك، تا ساڵی (١٩٧٤-١٩٧٥) گرتۆتە ئەستۆی خۆی، ساڵی (١٩٧١)یش لە یەکەم ساڵیادی دەرچوونی بەیاننامەی یانزە ئادارا، تیپی مۆسیقای سۆلاڵی کەرکوك بە بەشداری هونەرمەندانی تیپی مۆسیقای باراجیی کۆیە (زاهیر محەمەدو وریا ئەحمەد) لە بەغدا لە هۆڵی (خولد) ئەو ئاهەنگەی بەڕێوەبرد، لەو یادەدا هورنەمەند (ڕەفیق چالاك) بێژەر بوو، (نەجمەدین هەمەوەندی لەگەڵ تیپی مۆسیقای سۆلاڵ هەموو ئەو ماوەیە ئامێری (تەپڵی) لێداوە، دیسان ئەم تیپە لەگەڵ کردنەوەی یەکەمجاری تەلەفزیۆنی کەرکوك لە کۆتایی شەستەکان، یەکەم گۆرانی کە بۆ ئەو تەلەفزیۆنەیان تۆمارکردووە، گۆرانی (دۆستە دۆستە)ی گۆرانبێژی مێرمنداڵی ئەوسا (شێرزاد عەبدولڕەحمان)و هەندێ بەرهەمی مۆنۆلۆژیست (سابیر عەبدولڕەحمان) بوو.

تۆباڵ جمعە

شەلتاغ

* ڕەشید کوڵە ڕەزا (١٨٨٨ - ١٩٧٤):-

ئومێد نەجم

ڕەشید کولە ڕەزا،، یەکێکە لە هونەرمەندە دەنگخۆش و بەناوبانگەکانی کەرکوك، ئوستادی خۆریات (قۆریاتی تورکمانی) بووە.
لە بنەڕەتدا کوردە، لە تەواوی ژیانی هەر جلوبەرگی کوردی (مشکی و جامانە و کەواو سەڵتە)ی لەبەر کردووە.
بەڵام جگە لە چەند گۆرانییەکی کوردی زۆربەی گۆرانی (بەستە) و قۆریاتەکانی بەتورکمانی ووتووە، هەر لەبەر ئەمەشە کە تورکمان بە هونەرمەندی خۆیانی دەزانن!
ڕەشید کوڵە ڕەزا قۆریات و مەقامات لە (ئەمین باغەوان) فێربووە، لەوانە (کوردە خۆریات)
گۆرانی کەسی تری نەئەوت، خۆی بە ئوستاد ئەزانی، مامۆستای قۆریاتی تورکمانییە، کەس هاوتای نەبوو، دەنگێکی خۆش و سازگاری هەبوو، چەماوەر و گوێگرێکی زۆری هەبوو، زۆربەی جۆرەکانی قۆریاتی وتووە لەوانە (کوردە "کوردۆ" ، یوڵچی، موچەلا، عیدەلە، ئۆباتچی، کاسوك، بەشیری، موخالف).

* ئاشنا بوون بە هونەری خۆریات (قۆریات):-

قۆریات (هەندێك دەڵێن خۆریات) ئاوازێکە لە مەقامەوە دەردەچێ، دەکرێ بڵێین قۆریات ڕوحی مەقامە، ئەم هونەرە لە کەرکوکەوە لە دایك بووە و بڵاوبووەتەوە و لە هەولێر و بەغدا و تورکیا ناسراوە، مێژوویەکی کۆنی هەیە و مەقام و قۆریات ناسنامەی هونەری کەرکوکە، قۆریات چوارینەکی شیعرییە و هەریەکەیان بە ئاوازێکی تایبەت و ئیقاعی مۆسیقییەوە بە زمانی تورکمانی دەوترێت، لە بەغدا قۆریات وەك مەقامێکی سەربەخۆ ناسراوە، کورد دەستێکی باڵای هەبووە لە دەوڵەمەندکردنی ئەم هونەرە تاکو ئەوەی ناوی یەکێ لە قۆریاتەکان بەناوی کوردەوەیە (قۆریات کوردە "کوردۆ")یە.
زۆربەی قۆریات بێژەکانی کەرکوك کورد بوون بەڵام بە تورکمانی وتوویانە لەوانە: (شەلتاغ، مەلا وەلی، مەلا تەها، مەلا محەمەد تۆپال، مستەفا قەڵایی، ڕەشەی کولە ڕەزا، عوسمان تەپلەباش، مامۆستای مەقامات عەلی مەردان، شارەزای هونەری قۆریاتی تورکمانی بوو، حەمە درێژ، سدیق بەندە غەفور، هابە، هیشام، ئیسماعیل تەرزی..تاد).
قۆریات چەند جۆرێکە کە نزیکەی بیست ناوی قۆریات هەیە و هەریەکە لەسەر مەقامێکە لەوانە:
١. قۆریاتی (بەشیری، یەتیمی، قزل) هەرسێکیان لەسەر (مەقامی ڕاست)ە.
٢. قۆریاتی (کاسوك، قەرەباغلی، موخالف کەرکوك، ئەسکەندەری) لەسەر (مەقامی سێگا)یە.
٣. قۆریاتەکانی (ئۆباتچی، موچەلا، دەللی حەسانی) ئاوازەکەی لەسەر (مەقامی حیجاز)ە.
٤. قۆریاتی (کوردە، یوڵچی، عیدەلە، مەزان، مالەلا، عومەرە گەلە) لەسەر (مەقامی بەیات)ە.
٥. قۆریاتی (مەتاری) لەسەر (مەقامی چوارگا)یە.

* گۆرانییە کوردییەکانی:-

ڕەشید کوڵە ڕەزا لە ماوەی ساڵانی (١٨٨٨_١٩٧٤) ژیاوە، هەندێك لە هاوسەردەمی ڕەشەی کوڵەی ڕەزا باس لەوە دەکەن ڕەشە لە عەشیرەتی جافە، خۆی وتوویەتی (من خەلکی دێی قەیتەوانم و ئەسڵم کوردە).
لە ساڵی ١٩٥٧ ئاهەنگێکی بۆ (شێخ فازڵ تالەبانی) کردووە، لەو ئاهەنگەدا مۆزیکژەن (ئیلهام مەردان) کەمانی بۆ لێداوە و عیزەدین نیعمەت (دومبەك)ی بۆ لێداوە. لەوێدا چەند بەستە و گۆرانی فۆلکلۆری ووتووە وەك (ئەی خودا لەم ئاگر بارانە، کوڵەنجە کوڵەنجە).
جگە لەوە گۆرانی (ئاغاو ئاغا و یار زەینەب زەینەب)ی بەکوردی وتووە، دەیان جار لە دیوەخانی تاڵەبانییەکان گۆرانی قۆریاتی وتووە، بەڵام تەنها ئەو کاسێتی ئەو ئاهەنگە وەك ئەرشیف ماوەتەوە.
شارەزایی لەم مەقامانە هەبووە: (مەقام دیوان- ئورفە) و (مەقامی مەنسوری) خوێندووە.. ستایشی (عەلی مەردان)ی کردووە و ووتویەتی وەستایە لە مەقامات.
ڕەشید کوڵە ڕەزا ساڵی ١٩٦٣ لەناو قەڵای کەرکوك بەشداری کردووە لە مەولودێك کە چەندین مەقامبێژی ئەو سەردەمەی کەرکوك و هەولێر بەشدار بوونە، لەوانە مەلا محەمەد تۆپاڵ، مەلا عەبدوڵڵا لۆبیاچی، جەمیل قاپقاپچی،...) تەنها بە دەف، لەو مەولودە ڕەشە مەقام دیوان و خۆریاتی خوێندووە.

* ڕەشە و کچە سەماکارەکە:-

بە بۆنەی ڕزگار بوونی (عەبدولکەریم قاسم)، لە هەوڵێکی کوشتنی (تیرۆر)، ساڵی ١٩٦١ لە کەرکوك ئاهەنگێك سازکرا لە (هلال احمر)، ژمارەیەکی زۆری کەسایەتی و بەرپرسی ئەو سەردەمەی کەرکوك بەشدار بوونە، لەوێدا ڕەشە وەك

هونەرمەندێك بانگهێشت کراوە گۆرانیی و بەستەی وتووە، (محەمەد رەئوف) عودی بۆ ژەنیووە. لەو ئاهەنگەدا (فاتیمە) کچە کوردێکی مووسڵ بووە، سەمای کردووە لەگەڵ رەشە، لەو ئاهەنگە بۆ ماوەی سێ چارەگ لەسەر شانۆ گۆرانی و قۆریاتی وتووە. چەندین بەستەی کوردی و تورکمانی وتووە وەك (هەی ئاغا و ئاغا و مەقام قەرەباغلی و بەستەی ئۆلەم ئۆلەم).

*** رەشەی کوڵە رەزا و مەقام و گۆرانی ئازەری:-**

رەشە لەماوەی جەنگی جیهانی یەکەم سەرباز (عەسکەر) بووە لە سوپای عوسمانی، ماوەیەك ئەسیر بووە.. ئەو ماوەیەی لە (تەبریز) بووە مەقامات و ئاواز و گۆرانی ئازەری فێر بووە. لەوێ ئاشنا بووە بە بنەرەتی مەقامات و هونەری ئازەری و (مقام قەرەباغلی) و بەستەی (اولم اولم) و (ای بالا بالا) کە بۆ یەکەمجار رەشە لە ئاهەنگ و ئەگلەنجەکانی کەرکوك وتوویەتی، بە رەچەڵەك ئازەرییە و لەوانەوە فێر بووە.

ئاوازی زۆربەی بەستە و گۆرانییەکانی، لەسەر ئیقاعی (جۆرجینا)یە. (جۆرجینا) ریتمێکی مۆسیقایە کە ئاوازەکەی بەم شێوەیەیە (دوم تە تەك دوم تەك)، دەیان گۆرانی و بەستەی شەرقی (تورکی و کوردی و عەرەبی و تورکمانی) لەسەر ئەم ئیقاعەیە.

رەشە باڵای کورت بووە بۆیە پێیان وتووە (کوڵە)، کەسێکی خۆشەویست بووە لەناو خەلك. لەش ولارێکی بەهێزی هەبووە، کەسێکی بە هەیبەت و سامی هەبوو، سەخی تەبیعەت بووە و ئەو پارەیەی لە ئاهەنگەکانی دەستی دەکەوت بەسەر هەژاران دابەشی دەکرد.

چایخانەیەکی هەبووە لەلای بازاڕی قازانچییەکانی کەرکوك بووە، بۆ ماوەی چەندین ساڵ لەو کارەی بەردەوام بووە، چایخانەکەی جێی کۆبوونەوەی ئارەزوومەندانی هونەری مەقام و قۆریات بووە.

دۆستایەتی و پەیوەندیەکی بەهێزی بووە لەگەڵ بنەماڵەی تاڵەبانییەکانی کەرکوك لە نموونەی (شێخ حەسیب تاڵەبانی، شێخ حەبیب، شێخ فازڵ تاڵەبانی)، زۆربەی کەسایەتییەکانی کەرکوك رێزیان دەگرت و بانگهێشتیان دەکرد تا گوێیان لەو دەنگە بە سۆزەی بێت، لەوانە (شامل یەعقوبی کە سەرۆکی شارەوانی کەرکوك بوو، حاکم موعتەسەم کە ئەمەی دواییان (حاکم تحقیق) بوو لە کەرکوك، زۆر دۆستی رەشە بوو، زۆرجار دەینارد بە شوێنیدا تاکو گوێی لە قۆریات و بەستەکانی بێت بەو دەنگ بە سۆزەی.

لەبۆنە رەسمییەکان بانگهێشت دەکرا وەك هونەرمەندێك تاکو گۆرانی و قۆریات بڵێ، موتەسەریفی کەرکوك (یوسف زیا پاشا) رێزی لێدەنا و حەزی لە دەنگی بوو.

رەشە زۆر هاورێی و دۆستی قۆریاتبێژی تورکمان (عیزەدین نیعمەت) بووە و بەردەوام بەیەکەوە دەچوونە ئاهەنگەکان، بۆ ماوەی بیست ساڵ دومیەکی بۆ رەشە لێداوە. لەگەڵ (مستەفا قەلایی و سدیق بەندە غەفور و سمە بەریەر و محەمەد گوڵ بۆزی) و چەندین قۆریاتبێژی کەرکوك ئاهەنگی ساز کردووە.

ئەگەرچی باڵای کوڵ (کورتە باڵا) بوو بەلام پێگەیەکی بەرزی هونەری هەبوو لەناو خەڵکی کەرکوك، بە (دایی رەشە) ناسراوە. هونەرمەندێکی بە زەوق بوو، لە هەر ئاهەنگێك یا(ئەگلەنجە)-رشەیەکی تورکمانیی ناو کەرکوکە، ماناکەی ئاهەنگی خۆشی و شادی)یە بوایە، جەماوەرەکەی دەهێنایە سەماکردن.

لە کۆتایی عومری حەجی ماڵی خوای کردووە.. زۆربەی رۆژانی هەینی سەردانی تەکیەی تاڵەبانی کردووە. ساڵی ١٩٧٤ کۆچی دوایی کردووە.

*** رشید کوڵە رەزا و جەمیل بەشیر:-**

رەشید کوڵە رەزا لە ساڵی ١٩٥٩ لە رادیۆی بەغدا بەشی

تورکمانی کاسێتێکی تۆمار کردووە، کۆمەڵێك خۆریات و بەستەی بە زمانی تورکمانی بۆ رادیۆی بەغدا تۆمار کردووە بە هاوکاری کەمانچەژەنی لێهاتوو (جەمیل بەشیر)، لەوێدا (مەقامی قەرەباغلی) و چەندین بەستەی وتووە لەوانە

بەستەی (ئۆلم ئۆلم).

ڕەشید كوڵە ڕەزا، كاریگەری هەبووە لەسەر چەندین هونەرمەندی كورد و توركمان وەك (حەمە درێژ، عەبدلواحید گۆزەچی، هابە، كەریم عوسمان، ئیسماعیل تەزری)، بەوەی زۆربەی بەستە و قۆریاتەكانی ئەویان وتوەتەوە، هەوڵیان داوە لاسایی (تقلید) لە شێواز و ئەدای ئەو هونەرمەندە بكەنەوە.

*** بەناوبانگترین گۆرانییەكانی:-**

زۆربەی گۆرانییەكانی ڕەشەی كوڵە ڕەزا ئاوازەكەی لەسەر نەغمەی (مەقام بەیات)ە، چەند بەستەیەكیش لەسەر (مەقام سێگا)یە.

١- هەی ئاغا و ئاغا (فۆلكلۆر- بەستەی مەقام ڕاست)

٢- ئەی خودا لەم ئاگر بارانە (فۆلكلۆر- بەستەی مەقام بەیات)

٣- یار زەینەب زەینەب (فۆلكلۆر)

٤- كوڵەنجە كوڵەنجە (فۆلكلۆر- بەستەی مەقام چوارگاه)

٥- دڵەكەم غەمگینە (بەستەی مەقام سێگا)

٦- ئۆلەم ئۆلەم (ئاوازەكەی ئازەرییە، نەغمەی مەقامی (سێگا)یە، ڕیتمێكی شادی هەیە، لەزۆربەی ئاهەنگەكان ئامادەبووان داوای وتنی ئەو بەستەیەیان لە دایی ڕەشە دەكرد.

٧- خانم خانم (ئاوازی مەقام سێگا).

٨- (بو خاڵ نە خاڵدی) بەستەی مقام بەیاتە، هونەرمەند (عەبدولواحید گۆزەچی) ئەم ئاوازەی لە ڕەشە وەرگرتووە و لەرادیۆی بەغدا تۆماری كردووە.

٩- ایاغندە دار شالوار

١٠- بابا وایللەم راویل

١١- زەینەبم (ئاوازەكەی عەلی مەردان دایناوە، ڕەشە وتوویەتی، لەسەر نەغمەی مەقام بەیاتە).

١٢- (بلبل اوچار یواسنە، یاغمور یاغار نواسنە، من قریانم نواسنە) .. ئاوازی مەقامی بەیات

١٣. (ئی بالا بالا بالا، خوردە خوردە یرغالا، اورتە یردە چار خالا) - ئەم ئاوازە ئازەرییە و ڕەشەی كوڵە ڕەزا لە ئاهەنگەكانی كەركوك وتویەتی.

١٤. (سوسن مخمور بخەسی، یوخدی لو یارك وفاسی)

١٥- (سەن بیر یەنا بیر یانا) بەستەی (نەغمەی مەقام سەبا)

١٦. (باخار قاپی زارننان، گوزك كسمز یارننان) ئاوازەكەی لەسەر (مەقام سێگا)یە.

١٧. اغام سلێمان (بەیات)

١٨. (سەلەوك دامنان باخانە، مسكنم اولوب چێخانە)

١٩. یار یمان سید قیزی شیخ گلینی (بەیات)

*** سەرچاوەو پەراوێزەكان:**

١- بۆ نووسینی ئەم بابەتە سودم لە زانیارییەكانی هەردوو هونەرمەند (مامۆستا میقداد محەمەد عومەر، شارەزا و پسپۆڕی هونەری مەقام) و (محەمەد ڕەئوف) گۆرانیبێژ و ژەنیاری عود، وەرگرتووە.

٢- كتێبی (كركوك هوالری) ایكنجی جلد: عەتا تەرزی باشی، ١٩٩١، بەغداد.

*** شەوکەت ڕەشید.. باشترین کلارنێت ژەنی کورد (١٩٣٠_١٩٩١):-**

ئومێد ئەجم

(ئاییە.. ئۆیە... ئەو کچە جوانە کۆییە)
زۆربەمان ئەم گۆرانییەمان بیستووە، ئەو هونەرمەندە بەم گۆرانییە زیاتر ناوبانگی دەکرد، ئەو کەسەش (شەوکەت ڕەشید)ە، هونەرمەندی مۆسیقاژەن و ئاوازدانەر و گۆرانیبێژ.
هونەرمەند شەوکەت ڕەشید؛ تەمەنێکی درێژی لەناو کاری هونەری بەرێکردووە و خزمەتێکی بەرچاوی بەهونەری گۆرانی و میوزیکی کوردی کردووە.. ئەو ئەندامی تیپی مۆسیقای سۆلاف و تەلەفیزیۆنی کەرکوکی جاران بووە.
شەوکەت ڕەشید، وەك مۆسیقاژەن، دەست و پەنجە و ڕیشەی لە لێدانی ئامێری ژێدار (ئالەتی وەتەری) وەك (عود و جومبوش) زۆر پاك و بێ نەشاز بوو. بۆ گۆرانی وتن قورگی و ژێیەکانی دەنگی نەرمۆلە و ساز بوون. وەك ئاوازدانەر، ئاوازی دڵگیر و ڕەسەن و خۆش بوو.
ئەو مۆسیقازانێکی ئەکادیمی بوو، نۆتەی مۆسیقای بە باشی دەزانی و دەخوێندەوە، ئەمەش لە (جوقی عەسکەری) فێربوو، چونکە لەو جوقە بە نۆتە مۆسیقایان دەخوێند. ژەنیارێکی لێهاتووی ڕیتیم (ئیقاع) بوو، بەتایبەت دومبەکی بە باشی لێئەدا.
شەوکەت ڕەشید لەڕووی تیۆرییەوە زانیارییەکی زۆری هەبوو لەسەر مەقام، ئەگەرچی هیچ مەقامێکی نەخوێندووە. لەچەندین ئاهەنگی تایبەتی هونەرمەند (حەسەن زیرەك و هابە)بەشدار بووە عەزف مۆسیقای بۆیان کردووە.
شەوکەت ڕەشید هاوکاری هونەرمەند (سەلاح داودە)ی کردووە لەوەی لە ڕادیۆی تەلەفزیۆنی بەغدا و کەرکوك بەستە و گۆرانی و مەقام تۆمار بکات.
لە یەکێ لە ئەگلەنجەکانی هونەرمەندی دەنگخۆش هابە، شەوکەت ڕەشید کلارنێتی ژەنیوە، ئەو ئاهەنگە ساڵی ١٩٨٨ لە کەرکوك سازکراوە و هابە چەندین مەقام و خۆریات و بەستەی وتووە و شەوکەت ڕەشیدیش بە ئامێری کلارنێت مۆزیکی بۆ ژەنیوە لەوانە (بەستەی هەی ئاغا و ئاغا، ئەی وەی زارا گیان دیدەم زارا).
لە ئاهەنگی نێوان هونەرمەندان (هابە و مەقامبێژی عێراقی حامد سەعدی و ئەکرەم توفیق) بە ئامێری کلارنێت مۆزیکی ژەنیوە.
شەوکەت ڕەشید لە گۆرانی (نێمە گیانێکین)ی ئیبراهیم خەیات، عودی ژەنیوە، شەوکەت کلارنێتی بۆ هونەرمەندی تورکمان (عەبدولواحید گۆزەچی) ژەنیوە لە (مەقامی دیوان و بەستەی گیولە گیولە).

*** شەوکەت ڕەشید و قادر دیلان.. کامیان؟**
کلارنێت یەکێکە لە ئامێرە ڕۆژئاواییەکانە، ماوەیەك زۆر نیە هاتووەتە ناو هونەری موزیك و گۆرانی کوردییەوە، بۆ بەکارهێنانیشی لە گۆرانی کوردیدا دەبوو مامەڵەیەکی ڕۆژهەڵاتییانەی لەگەڵدا بکرێت، ئەویش بە بەکارهێنانی چارەگە دەنگی موزیك لەو ئامێرە.
هونەرمەند شەوکەت ڕەشید چەندین جار باسی ئەوەی کردووە کە خۆی یەکەمین کەس بووە لە ڕێگەی بەکارهێنانی تێپەوە چارەگە دەنگی بۆ کلارنێت دروست کردووە.
هونەرمەند شەوکەت ڕەشید، چاکترین کلارنێت ژەنی سەردەمی خۆی لە پاش (هونەرمەند قادر دیلان)، تاکو ئەمڕۆش جارێ یەکێکی تر وەك خۆی نەهاتووە شوێنی بگرێتەوە.
شەوکەت ڕەشید لە داهێنانێکی هونەریی زیرەکانە وەك خۆی گوتوویەتی کە دەنگی چارەکە تۆنی بۆ ئامێری کلارنێت دروست کردووە بۆ ئەوەی هەموو ئاوازە ڕۆژهەڵاتییەکانی (شەرقی) پێ لێ بدرێت. بەلام هونەرمەندی مۆزیکژەن (باکوری) پێی وایە کە، پێش شەوکەت ڕەشید هونەرمەند (قادر دیلان) لە سەرەتای پەنجاکانەوە واتا نزیکەی هەشت نۆ ساڵێك لە پێش شەوکەت ڕەشید، ئەو چارەگە دەنگەی لە کلارنێتەکەی زیاد کردووە.
لەئێزگەی ڕادیۆی کوردی بەغدا چەند ساڵێك لەگەڵ هەموو گۆرانییەکان؛ لە مەقام و بەستەکانیاندا کە هەموویان نەغمەکانیان شەرقی بوون و پێویستیان بە چارەگە تۆن هەبوو، قادر دیلانیش لەگەڵیاندا بە کلارنێتەکەی ج وەك (صۆلۆ) لەگەڵ مەقامەکان، یان وەك ئامێرێکی ئاسایی لەگەڵ تیپی مۆسیقای ئێزگە بەستە و گۆرانییەکانی دیکەی دەژەنی. بۆیە قادر دیلان یەکەم کەس بووە دەنگی چارەگە تۆنی بۆ کلارنێت زیاد کردووە و ئاوازە شەرقییەکانی پێ ژەنیوە.
ساڵی ١٩٣٠ لە گەڕەکی مەڵکەندی شاری سلێمانی لەدایك بووە.
شەوکەت ڕەشید هونەرمەندێکی بەتوانا و کارامە بوو لە بواری مۆزیك و ئاوازدانان و گۆرانی وتن، شەوکەت ڕەشید ئەوکاتەی کە تەمەنی ١٨ساڵ بوو ناوی بۆ سەربازی هاتەوە، لە جوقی عەسکەری کەرکوك مۆسیقا فێربوو، لەوێش ئامێری فوداری هەڵبژارد بۆ مەشقکردن و فێربوون وەك (کلارنێت و فلووت).

*** گۆرانییەکانی شەوکەت ڕەشید:-**
چەندین گۆرانی و سروودی لەتەلەفیزۆن تۆمار کردووە لەوانە:
١. چاوی کاڵت دڵ ئەفرێنێ: یەکەم گۆرانی بوو لە ئێزگەی ڕادیۆی بەغدا تۆماری کرد لە ساڵی ١٩٥٧
٢. کاڵێ هەی لیمۆ: ئەمەش یەکەم گۆرانی بوو بۆ تەلەفزیۆنی کەرکوك تۆماری کرد لە ساڵی ١٩٦٨
٣. کێ ئەڵێ تۆیەکە لە مەی: ئە گۆرانییە ناوبانگی زۆر بڵاوبۆوەوە و شەوکەت ڕەشید بە گۆرانییە ناسرا.
٤. ئاییە و ئۆیە... ئەو کچە جوانە کۆییە
٥. جەژنە جەژنە.. جەژنی شادییە
٦. چاوەڕوانی
٧. قوربانی چاوی کاڵت بم
٨. چەندە جوانی
٩. ئاخ لە بۆیە شارەزایە
١٠. زۆر دەمێکە چاوەڕوانم

شەوکەت ڕەشید پیاوێکی خۆش مەشرەب و قسەخۆش و زۆر حەزی لە نوکتە بووە، لەهەر کۆڕ و مەجلیس و ئاهەنگێدا بەشداری بکردایە ئامادەبووانی دەهێنایە پێکەنین و دڵخۆشی دەکردن..

جارێکیان "شەوکەت ڕەشید" لە سلێمانی ئاهەنگ ئەگێڕێ و لەوێش کابرایەک فشار دەخاتە سەر ڕەحمەتی و دەڵێ ئەبێ ئەم کابرایە گۆرانی بڵێت شەوکەتیش زۆر هەوڵ ئەدا کە پێی بڵێ ئەمە ناتوانێ گۆرانی بڵێت بەڵام فایدە ناکات بە ناچاری شەوکەت ڕەشید بە تیپەکەی ئەڵێ:

کاکە جەماعەت یەک (مەقامی چوارگا)ی بۆ بژەنن، تیپەکەش وا دەکەن کابرا هەر هەوڵ ئەدا دەنگی دەرچێ، دەنگی دەرناچێ بە شەوکەت ڕەشید ئەڵێ کاکە ئەوە ئێوە چیتان بۆ لێداوە ئەویش ئەڵێ مەقامی چوارگا کابراش تەماشای لەشی خۆی ئەکا و ئەڵی کاک شەوکەت بیکە لەڕاهی خوا من لەشم تەنها تەحەمولی نیو گا ئەکا تۆ چوار گات لێداوم.

دڵێکی زۆر پاکی هەبوو، ئەگەرچی زوو تووڕە دەبوو، بەڵام قین لە دڵ نەبوو، زوویش سارد دەبۆوە، تا بڵێی ئینسانێکی عاتفی بوو، هاوکات مرۆڤێکی دڵتەڕ و عاشقی جوانی بوو.

شەوکەت ڕەشید عاشقی مۆسیقا بوو، بە جۆرێک لە گەشت و سەیرانی بەهاران لەگەڵ هونەرمەندانی دۆست و هاوڕێی مۆزیکی دەژەنی. لە ئاهەنگ و چالاکییە هونەرییەکانی زۆربەی تیپە مۆسیقییەکانی کوردستان وەک مۆزیکژەنێک بەشداری کردووە، لەوانە لەگەڵ (تیپی مۆسیقای مەولەوی لە سلێمانی، تیپی مۆسیقای سۆلاڤ، تیپی مۆسیقای باراجی لە کۆیە).

(٣٢) گۆرانی و (٣) پارچە مۆسیقای لە ئێزگەی ڕادیۆی بەغدا تۆمار کردووە و لە تەلەفزیۆنیش (٤) گۆرانی و (٣) پارچە مۆسیقای تۆمار کردووە.

یەکێک بووە لە ئەندامە کاراو چالاکەکانی تیپی مۆسیقای سۆلاڤ لەکەرکوک هاوشانی ئەم هونەرمەند و موزیکژەنانە :
(قادر مەردان، عەبدولئیلا محێدین، ڕەمەزان زامدار، حەمەڕەزا و چەند کەسێکی تر.

ئاوازی بۆ هونەرمەندان (ئیبراهیم خەیات، عوسمان عەلی، سەلاح ڕەشید، حەمەی ئێرگز، ئیبراهیم سابیر، سەلاح مەجید، کامەران عومەر) داناوە.

یەکێ لەو هونەرمەندانەی زۆر دۆستی شەوکەت ڕەشید بوو (عەلی عەزیز) بوو کە شمشماڵ ژەنێکی کارامە بوو و هەناسەی درێژ بوو لە ژەنینی نەی و شمشاڵ.

ئارەزووی ئەو بۆ هونەر دەگەڕێتەوە بۆ منداڵی ئەویش کاتێک خۆی فێری ژەنینی شمشاڵ کردووە. لەپاشان دەچێتە تیپی مۆسیقای سوپاوە، لەوێ فێری ئامێرەکانی (کلارنێت، عود، نەی، سەکسیفۆن، زورنا، جونبوش) بووە.

ئەگەرچی شەوکەت ڕەشید لە سلێمانی لەدایک بووە؛ بەڵام زۆربەی ژیانی لەکەرکوک بەسەر بردووە و ماڵەکەی لە گەڕەکی ئیمام قاسم بوو.

* سەرچاوە:
١. گۆرانیبێژە نەمرەکان . بەشی دووەم: باکوری، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٢
٢. دەنگ و میلۆدی: وشیار ئەحمەد ئەسوەد، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئاراس، ٢٠١٢، هەولێر
٣- ڕەمەزان زامدار، مۆسیقاژەن و هاوڕێی هونەرمەند
٤- مەریوان شەوکەوت ڕەشید کوڕی هونەرمەند
٥- زانیاریم دەربارەی کلارنێت لە مۆزیکژەن (ڕێبین جەمال) وەرگرتووە.

* سەلاح داودە.. سۆز و ئاوازی گەرمیان:-

سەلاح داودە، یەکێک بوو لەو دەنگە ڕەسەنانەی کەزیاتر لە ٥٠ ساڵ خزمەتی هونەر و مەقاماتی کوردی کرد.ساڵی ١٩٤١ لە دایک بووە.

سەلاح داودە لەپەنجاکان چۆتە ئێستگەی کوردی بەغدا و چەندین مەقام و گۆرانی تۆمار کردووە، سەلاح داودە: بەبنەماڵە هونەرمەند و مەقامبێژ بوونە، خۆی و باوکی (محەمەد) و باپیری (خدر بارام چاوش) کە ئەمەی دواییان عەلی مەردانی فێری مەقاماتی کوردی کردووە.

* لە کەرکوکەوە بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان

دەنگی سەلاح داودە هەر لە سنووری کەرکوک و باشووری کوردستان قەتیسی نەخواردووە بەڵکو خاوەن گوێگرێکی زۆرە لە ڕۆژهەڵاتی کورستان. داودە، لە خوێندنی مەقامە کوردییەکانی گەرمیان (قەتار، خاوکەر، ئەڵڵاوەیسی، ئای ئای، خورشیدی، ...) وەستا بوو. سەلاح داودە لەگەڵ چەندین هونەرمەند ئاهەنگی سازکردووە لەوانە (حوسێن عەلی، ئەحمەد شەماڵ، هابە، سابیر کوردستانی، شوکر خەیات، ئیسماعیل تەرزی..)

* عەلی مەردان چی پێ ووت؟

لە تەمەنی ١٢ ساڵیدا بووە کە هونەرمەندی ئەیژەن (ئەحمەد داودە) ساڵی ١٩٥٣ لەگەڵ خۆیدا بردوویەتی بۆ بەغدا و بە هونەرمەندانی ئەوکاتی ئێستگەی کوردی ناساندووە، کە بەو دەنگە خۆشەی مەقام و بەستەی وتووە یەکێ لەوانەی پێی سەرسام بووە مامۆستا عەلی مەردان بووە، سەلاح داودە لە چاوپێکەوتنێکدا بەم شێوەیە باسی ئەو دیدارە دەکا کاتێ عەلی مەردان زانیویەتی داودە نەوەی مەقامبێژ (خدر بارام چاوش)ە پێی ووتوە: "کاک سەلاح من ئەلەبەی بابات (مەبەستی مەقامبێژ خدر بارام چاوشە) بووە

و فێر ئەم مەقامێلە بیم و ئێوە گشتان گۆرانیوێژ و مەقاموێژن، ئەو وەختە مالمان لە لەیلان بووە. منیش ئەموت ماملۆستا ڕاستە، کەوابێ تۆش ببە مامۆستای ئێمە ئەگەر نوقسانییەك یان کەموکوڕییەکمان هەبێ لە ووتنی مەقامەکان بۆمان ڕاست بکەوە. عەلی مەردان ئەیوت کفرە تۆ ئەوەی ئەو پیارە مەزنەی کفرە من ئاوازت بۆ دائێم".

*** یەکەم تیپی هونەری میللی کوردی:-**

لە کۆتایی سالانی شەستەکان هونەرمەند سەلاح داودە ، بەهاوکاری ئەم هونەرمەندە ژەنیارانە (فایەق داودە و ئەحمەد داودە و ئەوزادی کوری؛ تیپێکی میللی کوردییان پێکهێنابوو، ئەم گۆرانیانەی لە تەلەفزیۆنی کەرکوك بە ڕەش و سپی تۆمارکرد: (کوێستانان خاڵ خاڵ، ڕێبوارو ڕێبوار ، ڕاوەستاوە لەو بانە)، بەمەش بوونە یەکەم تیپی هونەریی میللی کوردی گۆرانی لە تەلەفزیۆنی کەرکوك تۆمار کرد.

لە سالانی شەستەکان لە شاری سلێمانی و بەهاوکاری یەکێ لە تۆمارگەکان، بەناوبانگترین کاسێتی خۆی تۆمار دەکات بە هاریکاری هونەرمەندانی موزیکژەن (ئەحمەد داودە و ئەوزادی ئەحمەد داودەو فایەق داودە) بە (نەی و بالەبان و زەرب)، کە بریتییە لە گۆرانی (ڕاوەستاوە لەو بانە و خانزادەخان و ئایلۆنە و جەمیلە و شەدەلار و ڕێبوار وخرینگە خرینگە و ...هتد) تۆمارکرد.

سەلاح داودە خاوەنی نزیکەی ١٠٠گۆرانی تۆمار کراوە.

***سەلاح داودە و قۆریات و بەستەی تورکمانی:-**

سەلاح داودە جگە لە گۆرانی کوردی، شارەزایی هەبووە لەووتنی قۆریات و بەستەی تورکمانی، کە لە ئاهەنگ و ئەگلەنجەکان وتوویەتی لەوانە (ئۆیانا دۆن دەرمانە) و (ئاڵ ئیپەك یەشیل ئیپەك) و چەندانی تر ، زۆر کەیفی بە بەستەی (ئەی هاوار داگیرماچی) هاتووە. چەندین ئاهەنگی لەگەڵ هونەرمەندی ناسراوی کەرکوك (هابە) ساز داوە، یەکێ لەو ئاهەنگانەی هابە و سەلاح داودە (هیشام) بەشدارە ، کە هونەرمەندێکی دەنگخۆشی کورد بوو، بەلام جگە لە چەند گۆرانییەکی کوردی زۆرتر خۆریات و بەستەی بە تورکمانی دەوت. هەریەك لە موزیکژەنان (ئەمیر عەلی مەردان . کەمان ، نازم عەلایی کاکەیی . زوڕنا و نەی) مۆزیکیان ژەندووە. داودە و هابە لەو ئاهەنگە چەندین گۆرانی و بەستەی کوردی و تورکمانیان وتووە لەوانە (مەقامی بەیات و شلێرە، باران بارانە، ئەی خودا لەم ئاگر بارانە، هاتەوە خانزادەخان، ئۆلەم ئۆلەم).

*** بەناوبانگترین گۆرانییەکانی:-**

(هاتەوە خانزادە خان، ئامۆزا گیان، ڕێزە بە ڕێزە گیانە، یار وەرەوە هەی وەی زارا، ئەی خودا لەم ئاگر بارانە، هەی شەمێ، دانە دانە، هەی وەگرد ئامۆزا وەگرد، ئەملان و ئەو لانتکەم، یار زەینەب، بەستەی باوانم، ڕاستەی خیابان، و ئایلۆنە ، جەمیلە ، شەدەلار ، خرینگە خرینگە، کوێستانان خاڵ خاڵ، ڕێبوار و ڕێبوار، هەوارە ، شیرێنێ وشەمامە).

سەلاح داودە تەواوی ژیانی بە نەبوونی و هەژاری بەسەربرد، تا مردیش هەر کرێچی بوو.! ئەو خەمی گەورەی پەیداکردنی بژێوی ژیان بوو بۆ منداڵەکانی، ئەرشیفێکی زۆری هەیە توانای کۆکردنەوەی بەرهەمەکانی نەبوو کە لە سەرووی ١٠٠ سەد بەرهەم دەبن

*** سەلاح داودە و مەقامە کوردییەکانی گەرمیان**

شارەزاییەکی باشی هەبووە لەخوێندنی مەقامە ڕۆژهەلاتییەکان (بەیات، حیجاز، صەبا، سیگا، ڕاست، چوارگا، ئەهاوەند، ئورفە).

لەدوای عەلی مەردان و حوسێن عەلی، داودە ناسراوترین هونەرمەند لە چڕینی (مەقامی ئەللاوەیسی)

سەلاح داودە شارەزای مەقام (هومایۆن) بوو کە مەقامێکی ئێرانییە و بە فارسی خوێندوویەتی.

شارەزایی مەقاماتی عەرەبی بوو، بە تایبەت لاسایی (داخل حەسەن)ی دەکردەوە. حەزی بە دەنگی (محەمەد عارف جزراوی) بووە.

*** سەلاح داودە و مۆسیقا:-**

سەلاح داودە جگە لەوەی مەقامبێژێکی دەنگخۆش بوو، هاوکات بالەبان و زوڕنا و شمشاڵ ژەنێکی کارامە بوو، ئەگەرچی هونەرمەندێکی ئەکادیمی نەبوو واتە نۆتەی مۆسیقای نەدەزانی، بەلام گوێیەکی مۆسیقی هەبوو، ئەگەر یەکێ لە موزیکژەنەکان مۆسیقایەکی نەشازێکی لێبدایە دەیزانی.

سەلاح داودە بۆ بژێوی ژیانی زۆرجار دەچووە ئاهەنگەکانی شایی و بووك گواستنەوە بە دەهۆڵ و زوڕنا و بالەبان لەسەر ڕیتمی ئاوازە شادەکانی ئامادەبوانی دەهێنایە سەما و شادی و هەڵپەڕکێ.

لە دیوەخانی گەلێ ناودارو پیاو ماقوڵی کورد لە دەفەری گەرمیان مەقامی خوێندووە لە وانە: (مەدحەت ئاغای داودە، جەمال ئاغای کاکەیی، یونس ئاغای داودە، کەریم ئاغای هەمەوەند لە چەمچەماڵ).

لەساڵی ٢٠٠٥ بەهاوکاری گروپی میوزیکی کورد لە سلێمانی، دواهەمین کاسێتی تۆمار کرد بەناوی (سۆزی گەرمیان) و ئەم گۆرانیانەی لە خۆ گرتووە(ئامۆزا گیان، خانزادەخان، یارووەرەوە، لەبیاوە، قەتار، بەهارەن حەبیبەخان، ڕێزە بە ڕێزە، شیرێنێ وشەمامە).

*** دواهەمین بەستە و مەقام :-**

لە ٨ی مایسی ساڵی ٢٠٠٩ لە یەکەمین ساڵیادی دامەزراندی ناوەندی عەلی مەردان بۆ مەقام، ئاهەنگێکی گۆرانی و مۆسیقا لە کەرکوك سازکرا، لەو ئاهەنگەدا سەلاح داودە (مەقامی قەتار و خاوکەر) و بەستەی (ڕاوەستاوە لەو بانە)ی ووت، دوای هاتنە خوارەوەی لەسەر تەختەی شانۆ باری تەندروستی تێکچوو و بە پەلە گواسترایەوە بۆ نەخۆشخانەی ئازادی کەرکوك، لە کاتژمێر ٨ی ئێوارە ماڵئاوایی لە ژیانی دونیا..

تا ئێستاش چایخانەکانی جووت قاوە و حەمەی گوڵناز و شەوانی ڕەمەزان و جەژنەکانی کەرکوك : سەدای (ڕاوەستاوە لەو بانە) و (ئامێنی ئازەنێنێ) و (ئامۆزا گیان) و (حەبێ خان)ی تێدا دەنگدەداتەوە.

*** هونەرمەند هابە :-**

دوای ئەوەی مەقامبێژەکانی پێش خۆی نەمان هابە هاتە بوون.. لە گۆرانی و خۆریاتی تورکمانی بارتەقای نەبوو، زۆر پێشکەوتوو بوو، هابە یەکەم کەس بوو لەئاهەنگەکانیدا مەقامی (نەهاوەند)ی خوێند، تا پێش ئەو تورکمانەکان ئەو مەقامەیان لەئەگلەنجەکان نەدەخوێند.

هابە یەکەم کەس بوو کە مەقامی مەنسووری پارچە مەقامێکی تری تێکرد ئەویش (نیوە شەوی) کە مەقامێکی کوردییە و زۆر بەجوانی خوێندویەتی. لە مەقامی (غەزەلی بەیات) یەکەم بوو.

هابە، هەرچەندە کوردە بەڵام زۆربەی گۆرانییەکانی بە تورکمانی وتووە ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە لە گەڕەکێکی تورکمان نشیندا کە (موسەڵایە)یە گەورە بووە.

کاتێک کە هابە لەتەمەنی گەنجیدا دەبێت، قۆریات بێژی بەناوبانگی تورکمان (عیزەدین نیعمەت)، هابە بە هونەرمەندی تورکمان (عەبدولواحید گۆزەچی) دەناسێنێت، کاتێ گۆزەچی گوێی لەدەنگی هابە دەبێت، سەرسام دەبێ پێی دەڵێ ئەمە داهاتووی پرشنگداری هونەری تورکمانییە.

عەبدولوەهاب کە دواتر ناوەکەی بوو بە هابە، لە ساڵی ١٩٤٥ لە خێزانێکی کوردی کەرکوک لەدایک بووە، باوکی ناوی (بەرغەش)بە خەڵکی گوندی (تەرجیل)ی ناوچەی ساڵەیی یە، یەکێک بووە لە قورئانخوێنە دەنگخۆشەکانی سەردەمی خۆی، دایکی ناوی (جەمیلە) بووە کە هەمیشە چلوبەرگی کوردی لەبەر کردووە.

هابە لە گەڕەکی ئیمام قاسمی کەرکوک لەدایک بووە، هەر لە منداڵییەوە حەزی بە گۆرانی و مەقامات بووە، لەتەمەنی نۆ ساڵیدا چووەتە بازاری قەیسەری گەورە لە کەرکوک و لەدوکانی وەستا سالح بۆتە بەرگدوور، لەکاتی کارکردندا گۆرانی وتووە، خەڵکی دەوروبەری بەو دەنگەی سەرسام بوون.

لەسەرەتای کاری هونەری گوێگری ئەم هونەرمەندانە بووە (ڕەشید کوڵە ڕەزا و عیزەدین نیعمەت، عەلی مەردان، حەسەن زیرەک، زەور حوسەین، تاهیر تۆفیق، سدیقە مەلایە،...).

*** سەرەتای ناوبانگی هونەریی هابە :-**

ساڵی ١٩٦٩ هابەو هونەرمەند (عیزەددین نیعمەت) قۆریات بێژی بەناوبانگی تورکمان، کاستێک تۆمار دەکەن، ئەم کاسێتە دەبێتە سەرەتای ناوبانگی هونەریی هابە.

ساڵی ١٩٧٣ (مەحمود قازانچی)، کە یەکێک لە هەوادارانی دەنگی هابە بووە، ئاهەنگێک بۆ هابە ساز دەکات، کاسێتی ئەم ئاهەنگە دەبێتە دەنگدانەوەیەکی هونەریی و هابە جەماوەرێکی زۆر پەیدا دەکات.

هابە گۆرانی (بلبلم ئوچار.. هیواسنە) لە ئاهەنگێکدا وتووە، ناوبانگی زیاتر پەیدا کردووە.

*** هابە گۆرانی و قۆریاتی تورکمانی زیندوو کردەوە.**

هابە لەکۆتایی شەستەکان دەرکەوت لەنێو تورکمانەکان، دوای نەمانی مەقام بێژەکانی کەرکوک ڕەشید کوڵە ڕەزا و عیزەدین نیعمەت و مستەفا قەڵایی و سمە بەریەر، ساحەکە چۆڵ بوو، هابە توانی جێگەیان پڕ بکاتەوە و گۆرانی و قۆریاتی تورکمانی زیندوو کردەوە.

لە خۆریاتی تورکمانی ئوستاد بوو، زۆربەی خۆریاتەکانی خوێندووە لەوانە (موچەڵا، ئۆیاتچی، کورەە خۆریات، کاسوک، دەللی حەسانی، عیدەلە، مەزان، بەشیری).

*** (بەیاز گوێل قرمزی گوێل) یا (کوێستان خۆشە گەرمێن بێ حەسەن زیرەك؟**

هابە، ڕەخنەی ئەوەی لێدەگیرێت زۆربەی گۆرانییە کوردییەکانی کردووە بەتورکمانی و ئێستا تورکمان بەموڵکی خۆی دەزانێت.

هابە لەساڵی ١٩٩٠ لەتورکیا چەند ئاهەنگێکی سازکرد زۆر لەهونەرمەندەکانی ئەو وڵاتەی بینی، لەگەڵ خانمە هونەرمەند (ئەجلان ئال قاپلان) چەند گۆرانییەکیان بەیەکەوە وتووە. هابە لەتورکیا لەسەر گۆرانی (بەیاز گوێل قرمزی گوێل) خەڵاتی ئالتوونی وەرگرتووە. کە لەڕاستیدا ئەم گۆرانییە کوردییە، (کوێستان خۆشە گەرمێن) حەسەن زیرەك و فوئاد ئەحمەد وتوویانە، جگە لەوە هـابـە، گۆرانی (ڕاستەی خیابان)ی مامۆستا عەلی مەردانی بەهەمان ئاواز کردووە بەتورکمانی (لالە جۆردم داغلەردا.. بلبل سەئەیر باغلەردا).

بەستەی (کەوا لەسەر کەوایە) ئاوازەکەی کوردییە کە هابە بەتورکمانی وتوویەتی (بو بەغداد دۆڵانصان).

هابە، (حەسەن زیرەك و مشکۆ و تاهیر تۆفیق و سەلاح داودە) ی خۆشویستووە و حەزی بەدەنگیان بووە.

چەند گۆرانییەکی مامۆستا عەلی مەردانی وتۆتەوە (ڕاستەی خیابان، کەتانە کەتانە، کۆڵان بەکۆڵان، ئەمان عەشە).. پێوابووە مامۆستایە لەمەقامات.

*** هابە لەگەڵ چەندین هونەرمەندی کورد و تورکمان و عەرەب ئاهەنگی ساز کردووە:**

(سەلاح داودە، مشکۆ، حەمە ئرێژ، ناسر ڕەزازی، حەمە جەزا، کازم ساهیر، حامد سعدی، هیشام، عەبدول واحید

گۆزەچی، محەمەد ڕەئوف، ئیسماعیل تەرزی، سمە بەریەر، ئەکرەم تورزلو، محەمەد ئەحمەد ئەربیلی، کەریم عوسمان، سامی جەلالی، نەجمەدین عاشق، ئامۆزا ئەجات، عارەب عوسمان، حەسەن غەریب، ئیلهام مەلا عبود، کەریم گوڵنی، خولە دۆم (مەحمود محەمەد) ، کامەران عومەر، محمود تەرزی، ئیبراهیم ڕەئوف،...)

زۆرجار دەچووە لای مامۆستای مەقامات (حەمە دریژ) بۆ ئەوەی ئوسولی مەقامەکانی لێوەی فێر بێت.

هابە پەیوەندی باشی هەبوو لەگەڵ مەقامبێژی ناسراوی کەرکوک (حەمە دریژ)، زۆربەی کات دەهاتە لای، هابە پرسیاری زۆری لێدەکرد، حەمە دریژ ڕەخنەی لێدەگرت و هەڵەکانی لەخوێندنی مەقامەکاندا بۆ ڕاست دەکردەوە.

هابە و حەمە دریژ لەچەند ئاهەنگێکدا مەقامیان بەیەکەوە خوێندووە و کاسێتیان تۆمارکردووە.

هابە و مشکۆ چەندین جار لە ئاهەنگە و ئەگلەنجەکان بەیەکەوە بەشدار بوونە و خۆریات و بەستە و گۆرانیان وتووە. مشکۆ و هابە زۆر یەکتریان خۆشویستووە و لە چەندین ئاهەنگدا بەیەکەوە گۆرانی و مەقام و قۆریات یان وتووە.

*** هابە و کازم ساهیر:-**

ساڵی ١٩٩٠ هونەرمەند (کازم ساهیر هاتە کەرکوک، لە هۆڵی سینەما سەلاحەدین ئاهەنگێکی ساز کرد لەو ئاهەنگەدا هابەش بەشدار بوو، دوو ڕۆژ بەردەوام بوو.

"لەوکاتەی کازم ساهیر لەسەر شانۆ گۆرانی دەوت، هابە هاتە ژوورەوە جەماوەر هەموو ڕوویان بەرەو لای هابە وەرگێڕا و بەچەپڵەڕێزان پێشوازیان لێکرد، کازم ساهیر پرسیاری کرد ئەوە کێیە؟ محافزە؟ وتیان ئەوە هابەیە! ".

*** هابە.. منداڵێکی بێ باوکی ببینیایە دەستی بە گریان دەکرد:-**

هابە، ئینسانێکی سادە بوو، مرۆڤێکی هەست ناسک، چونکە هەر لەمنداڵییەوە باوکی خۆی نەدیوە و کۆچی دوایی کردووە، هەر منداڵێکی بێ باوکی ببینیایە دەستی بە گریان دەکرد، ئەمەش لە هونەرەکەی ڕەنگی داوەتەوە کە زۆربەی ئەو خۆریات و مەقامانەی دەیخوێند، حەزین و غەمگین بوو وەک (بەیات و سەبا و مەنسووری و ئای ئای، خۆریاتی مۆچەڵا و ئۆباتچی و مەزان)، هابە بە سۆزە مەقامی دەخوێند.

هابە تەمەنی بە وتنی گۆرانی و بەستە و خۆریات و مەقام بەسەر برد، ئەو بۆ هونەرەکەی ژیا، ماڵی دونیای بە لاوە گرنگ نەبوو، هابە لە دڵی هەر کەرکوکییەک خاوەن ماڵبوو.

هابە بۆ تۆمارکردنی بەرهەمی هونەری نەچووەتە تەلەفزیۆن، ئەمەش لەبەر ئەوەی هابە حەزی بە دانیشتن و ئەگلەنجە و ئاهەنگی شەوانە بوو، بە بێ مەی خواردنەوە هەڵی نەکردووە.

هابە لە (کەرکوک، هەولێر و سلێمانی، بەغدا، کفری، ئالتون کۆپری، حەباتیە، خورماتوو، تەلعەفەر، تورکیا) ئاهەنگی ساز کردووە، هابە زیاتر لە (١٠٠٠) هەزار کاسێتی دەنگی و ڤیدیۆیی ئاهەنگەکانی وەک ئەرشیف ماوە، ئەمە جگلە لەو ئاهەنگانەی تۆمار نەکراوە.

*** پارە و ماڵی دونیای بەلاوە گرنگ نەبوو:-**

هابە شەوان کە سەرخۆش و مەست بوو نەیئەزانی لە ئاهەنگەکانی پارە چی بۆ هاتووە ئاگای لەخۆی نەبوو ، لەکۆتایی تەمەنی ئیدمان و ئالودەبوونی بە مەی ئەوەندە زۆر بوو چەندجار بەڕۆژیش ئەیخواردەوە، هەندێک برادەرەکانی دەستپاک نەبوون، دزییان لێ ئەکرد.

زۆرجار پێیان دەووت: حاجی تۆ ئەو پارە زۆرەت بۆ دێت، تۆ ئاگات لەخۆت نیە ئەوانەی دەوروبەرت لێت ئەدزن! ، بەلام هابە زۆر جار توڕە ئەبوو ئەیوت پارە لای من گرنگ نییە، ئەوەی گرنگە هونەرو گۆرانییە". سەرەڕای ئەوەی لەشەوە ئاهەنگەکان پارەیەکی زۆری بۆ ئەهات و زۆرجار ئۆتۆمبیلی بەدیاری وەرگرتووە بەلام تاکو کۆتایی ژیانیشی هەر لەکرێنچێتی دابوو، پارە و ماڵی دونیای بەلاوە گرنگ نەبوو.

هابە زۆر حەزی لەمەقامی (ئای ئای) بووە، لەزۆربەی ئەگلەنجەکانی دا وتوویەتی. ئای ئای کە یەکێکە لە مەقامە کوردییەکانی دەڤەری گەرمیان و کەرکوک، مەقامێکە بۆ دەربڕینی حوزن و گریان.

هابە، دەنگێکی خۆشیی هەبوو، شارەزایی باشی هەبوو لە مەقامەکانی بەیات و ڕاست و دیوان و حیجاز و مەنسووری و چوارگاە و نەهاوەند بوو.

(ای بویە لرندە) یەکێ لە گۆرانییەکانی (سەلیمە موراد)ە، هابە کردوویەتی (ئاخ یارن ئاللندە)، ئاوازێی گۆرانی (انت الحبیب)ی خانمە هونەر مەند (زهور حوسەین)ی بە تورکمانی وتوەتەوە و کردویەتی بە (سنسن حبیب).

هابە لەگەڵ مۆسیقییەکان ڕەفتاری باشبوو، هەموویانی خۆشدەویست، جیاوازی لەنێوانیان نەدەکرد. هابە پەیوەندییەکی بەتینی هەبووە لەگەڵ هونەرمەند (شەوکەت ڕەشید) و لە ئاهەنگێکدا ساڵی ١٩٨٨ شەوکەت ڕەشید عەزق کلارنێتی بۆ کردووە، یەکێ لەو گۆرانییانە (ئەی وەی زارا گیان).

*** ئەوانەی میوزیکیان بۆ هابە ژەنیوە:**

(عەبدولئیلا محێدین بەئالەتی کەمان، ئازم عەلایی کە کوردێکی کاکەیی یە بە نەی، حەربی شکور- کەمان، مەحموود قلنچی - عود، شەوکەت ڕەشید- کلارنێت، نەصیر عەلی مەردان - کەمان، مستەفا ڕەئوف- عود، نەجمەدین مرور - عود، فەهمی جومعە کەمان، ئیسماعیل ئەقاش- کەمان، ڕێبین جەمال- کلارنێت،..).

*** هابە ، زۆربەی گۆرانییە کوردییەکانی کردووە بەتورکمانی:-**

هابە گەلێ گۆرانیی کوردی کردووە بەتورکمانی یەکێ لەوانە گۆرانییەکەی حەسەن زیرەک (کوێستان خۆشە گەرمیان)، هەروەها گۆرانی (ڕاستەی خیابان)ی مامۆستا عەلی مەردانی کردووە بەتورکمانی. بەلام بەشێکیش پێیانوایە شانازیە کوردێک مامۆستای مەقام و خۆریاتی تورکمانی بێت.

*** ئەو گۆرانی و بەستانەی کە هابە بە کوردی وتوویەتی:-**

(ئەی وەی زارا گیان، ئەی خودا لەم ئاگر بارانە، لیمۆ هەی لیمۆ، ، هەی ئاغا و ئاغا، باوانەکەم باوام، یار زەینەب، گیان ئازیزەکەم، کەتان کەتانە، هەی بەلارو بەلاراوە، کولەنجە کولەنجە ، جەمیلە، نەمام نەمامە، شلێرە، کراس زەردێ، کەوا لەسەر کەوایە، یا عەبا بەیلێ، نەجیبە، باران بارانە، کۆڵوانە سوور تۆم نەوێ،)

هەر هونەرمەندێك لەسەرەتایی کاری هونەریی دا بەلاسایی دەست پێدەکات، هابە ئوسولی مەقاماتی کوردی وەکو عەلی مەردان و تاهیر تۆفیق وتۆتەوە. زۆر گۆرانی کوردی کردووە بەتورکمانی. پێش هابەش، (محەمەد ئەحمەد ئەربیلی) زۆر گۆرانی کوردییەکانی عەلی مەردان و حەسەن زیرەك (یەڵا شۆفێر، مامە گیانی مامە) کردووە بە تورکمانی و داویەتی بە هومەنەرمەندی تورکیا (ئیبراهیم تاتلیساس).

*** هابە و ناسر ڕەزازی:-**

ناسر ڕەزازی لە گفتوگۆکانیدا باسی ئاشنابوونی بە دەنگی هونەرمەند (هابە) گێراوەتەوە. ڕەزازی وتویەتی : "سالی ۱۹۷۹ چوومە کەرکوك، بۆ پەیداکردنی کاسێتی هونەرمەندان (مامۆستا عەلی مەردان، حوسێن عەلی، سەلاح داودە)، دەچێتە دوکانی تەسجیلاتێك گوێی لە دەنگی هابە دەبێ و کاریگەری زۆری دەبێ لەسەر

هونەرمەند ناسری ڕەزازی و حەز دەکات کاسێتێك تۆمار بکات لەگەڵ هابە، ئاواتەکەی ڕەزازی لەساڵی ۲۰۰۱ هاتە دی، ئەوەش کاتێ هونەرمەند (ناسری ڕەزازی) داوا لە ڕەوانشاد(نەوشیروان مستەفا) دەکات (هابە)ی بۆ داوەت بکەن بۆسلێمانی و ئاهەنگێك بەیەکەوە ساز بکەن، لەوئاهەنگەدا کە هونەرمەندان (کەریم کابان و مەرزییە فەریقی و مەحمودی تۆفیق شلك)یش بەشدار دەبن، ئەو شەوە ئاهەنگە ۳ کاتژمێر دەخایەنێت.

دەنگ و سەدای هابە کاریگەری لەسەر ناسر ڕەزازی هەبووە و ڕەزازی زۆرجار لە خوێندنی مەقامی بەیات بە ئسلوبی (هابە و مشکۆ) مەقام دەخوێنێ. (صار قزن ئاللندە) بەستەیەکی فۆلکلۆری کەرکوکە، هابە وتوویەتی و هونەرمەند (ناسر ڕەزازی)ش ئەم گۆرانییە کردووە بە کوردی (چارەی خەمی من مەی نییە، مەیخانە بلێ چی)، بەستەی (خانم خانم) یەکێ لەو ئاوازانەیە کە ناسر لە هابەوە گوێی لێ بووە و کردوویەتی بە کوردی (ئاکەی ئاکەی).

دوای ئەوەی خەبەری ئەم ئاهەنگەی هابە و ناسر بڵاو دەبێتەوە و دەزگای موخابەراتییەکانی حکومەتی بەعس دەزانن کە ئاهەنگی بۆ پێشمەرگە کردووە.. لەلایەن بنکەی مۆسەلا لێپرسینەوەی لێدەکرێت، وەك لەنێو هەوادارانی دەنگی بڵاوە گوایە دەرزی ژەهراوی لێدراوە، بەڵام حەربی شکوری کەمانژەن کەتا دواهەمین ئاهەنگیش مۆسیقای بۆژەنیوە، ئەم قسەیە بەپروپاگەندەو دیعایە دەزانێت، وەك ئەو دەڵێ پێش ئەو ئاهەنگەش هابە نەخۆش بووە و بەهۆی ئیدمان و ئالودەبوونی بەمەی، سییەکانی بەتەواوی ڕەش بوو

بوون ئەمەش دوای ئەوەی لەنەخۆشخانە پشکنینی کرد دەرکەوت.

*** خاك و خۆڵی شێخ محێدین باوەشی بۆ تەرمی هابە کردووە:-**

هابە لەرێکەوتی ۱۷ی ئابی ساڵی ۲۰۰۱ لە ماڵەکەی خۆیدا کۆچی دوایی کرد، هابە دەرزی ژەهراوی لێنەدراوە بەڵکو بەنەخۆشی مردووە، بەئامادەبوونی سەدان کەس لەهەوادارو گوێگرانی دەنگی، تەرمەکەی بەرێکرا سەرەتا بۆ بەردەم قەڵا دێرینەکەی کەرکوك لەوێوە بۆ گۆڕستانی شێخ محێدینی بەرتەکیە..

هابە کە مرد ئەگلەنجەش نەما لە کەرکوك.. قوتابخانەیەك بوو بۆ گۆرانی و خۆریاتی تورکمانی، چونکە تا ئێستاش هەرچی گۆرانیبێژی تورکمانە لاسایی دەنگ و ئەدای هابە دەکەنەوە، ئەمە جگە لەوەی دەنگی هابە کاریگەری زۆری هەبووە لەسەر هونەرمەند ناسری ڕەزازی (وەك خۆی لە چەند گفتوگۆیەکدا باسی کردووە).

*** سەرچاوە:-**

- دیدار لەگەڵ مامۆستا میقداد محەمەد عومەر، شارەزای هونەری مەقامات.
- عومەرە درێژ، مەقامبێژ، کوڕی مەقامبێژی ناسراوی کەرکوك (حەمە درێژ).
- حەربی شکور، کەمانژەن کە بیست ساڵ زیاتر هاوڕێ هابە بووە و موزیکی بۆ ژەنیوە.
- چاوپێکەوتنی هونەرمەند (ئەمیر عەلی مەردان) ژەنیاری عود و کەمان.
- چاوپێکەوتن لەگەڵ هونەرمەند (حەسەن غەریب)، لەچەند ئاهەنگێدا لەگەڵ هابە مەقام و بەستەیان وتووە.
- دیداری کەمانژەن (ئیسماعیل نەقاش)

تەق تەق لە ساڵی ١٩٦٠ هەندێک لە ناوی ئەو کەسانی کە ناسراوەتەوە:
(ئەحمەد حوسێن، خالید دلێر، ڕەمەزان زامدار، شێخ ئەحسین ئاڵەبانی، حوسێن عەلی قاچاخچی، قادر دانساز، شێخ جەبار، ئیبراهیم ئەحمەد، شەهید جەلال کەریم، مەلا ڕەشید تووتنچی، عەبدوڵڵا مجێدین، سەڵاح عەباس).

شوکر جەبران و هەردەوێڵ کاکەیی

سدیق بەندە غەفور

میقداد محەمەد و فەرهاد سەنگاوی

میقداد محەمەد بە جلوبەرگی بەغدایی

حەمە درێژ

عەلی مەردان

خدر بارام چاوش

ئیسماعیل بەربەر

شوکر خەیات

مام شەوکەت

مستەفا قەڵایی

شێخ مەحمود گەرمیانی

خەزعەل عارف کاکەیی

محەمەد گوڵ بۆی

عیززەدین نیعمەت

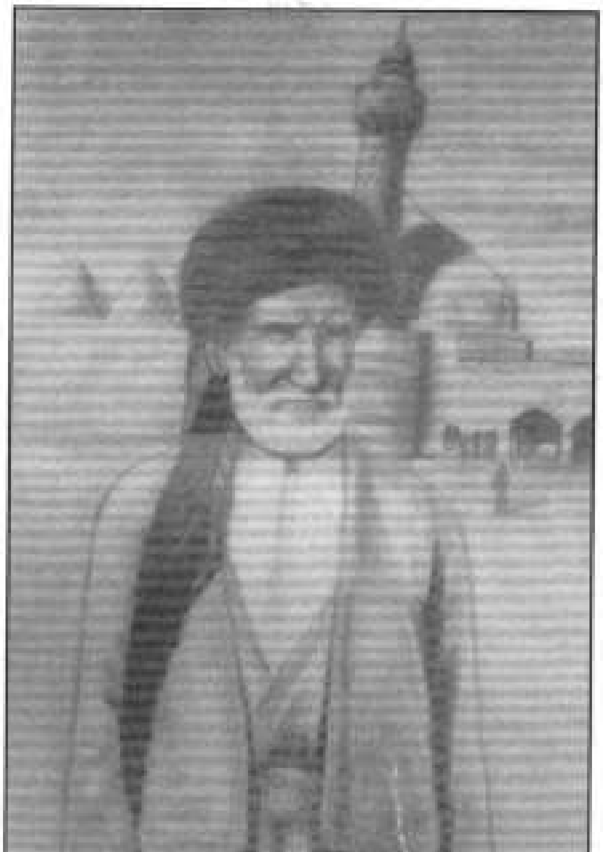

سەعەدی حەمە گوڵ

عوسمان تەپڵەباشی

میقداد محەمەد لەگەڵ نیهاد کامیل لە کاتی هاتنی بۆ (بیت المقام) لە کەرکوك

میقداد محەمەد و ئەحمەد سالار و عەبدوڵڵا محێدین

حوسێن عەلی

هابە

هابەو ناسری ڕەزازی

هابە لەگەڵ تیپێکی مۆسیقا

هابە

عەبدولواحید گۆزەچی

عەبدولواحید گۆزەچی لەگەڵ کۆمەڵێک لە هونەرمەندانی کەرکوک

محەمەد جامچی

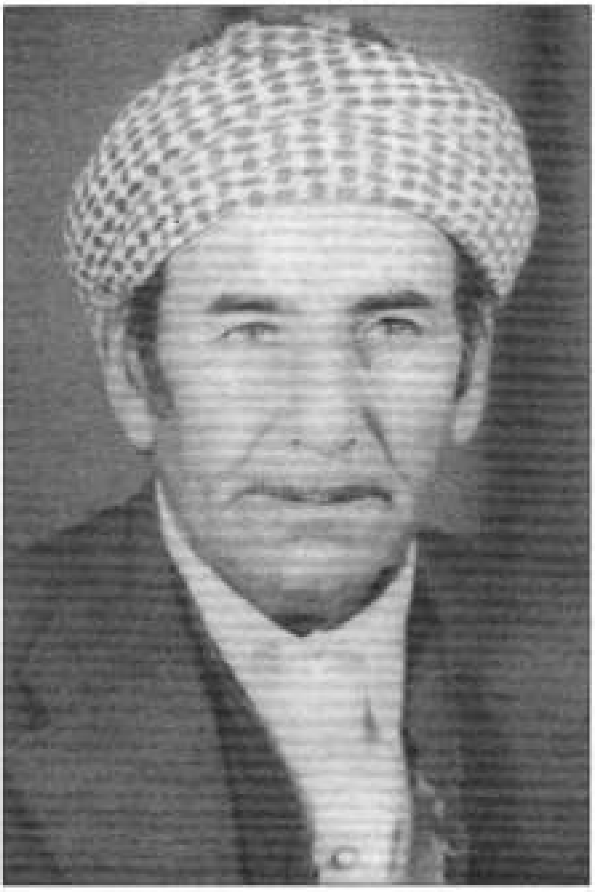
عام نەسرەددین

سدیق دایلەر

محەمەد ڕەئوف

کەریم مەیتەرچی

قادر مەردان

عەلی عەزیز

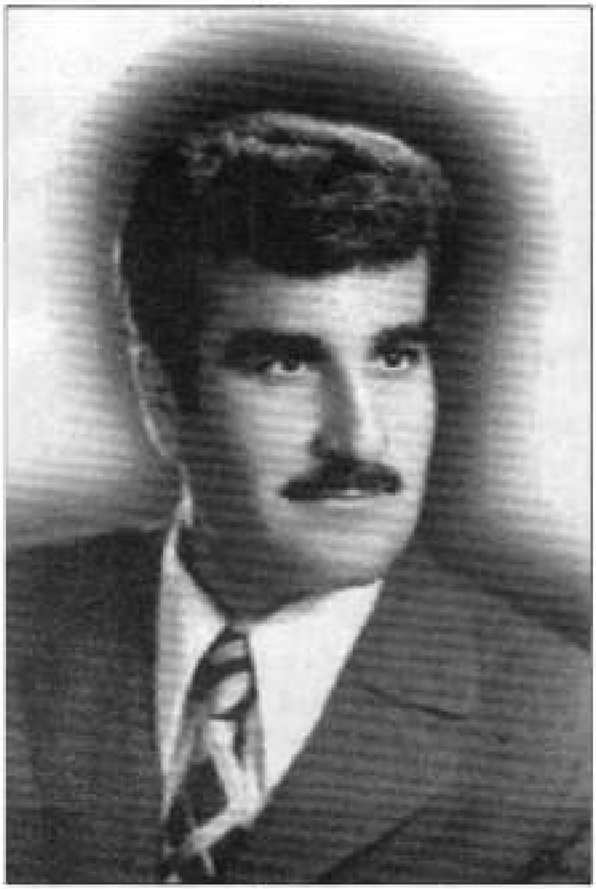

محەممەد ڕەزا

شەوکەت ڕەشید و عەلی عەزیز

شەوکەت ڕەشید

ساڵی ١٩٧٠، گوندی حەساری گەورە، شەوکەت ڕەشید و کۆمەڵێک هونەرمەند

کوێستانی

جەلال ڕەمزا ئەفەندی

مەحمود فەتاح ولید

قادر مەردان

ساڵی ١٩٦١، پێش شۆڕشی ئەیلول بە چەند مانگێک لە ناوچەی تەق تەق، ناوەکان:
ئۆکۆردیۆن: سەلاح عەباس، کلارنێت: ڕەمەزان زامدار، کەمان: عەبدوڵڵا محێدین

کوتر عیزەت و محەممەد ئەحمەد ئەربیلی و عیزەددین نیعمەت و عوسمان ئەپڵە باشی و محەممەد بەڵا و حەبیب هورمزلی

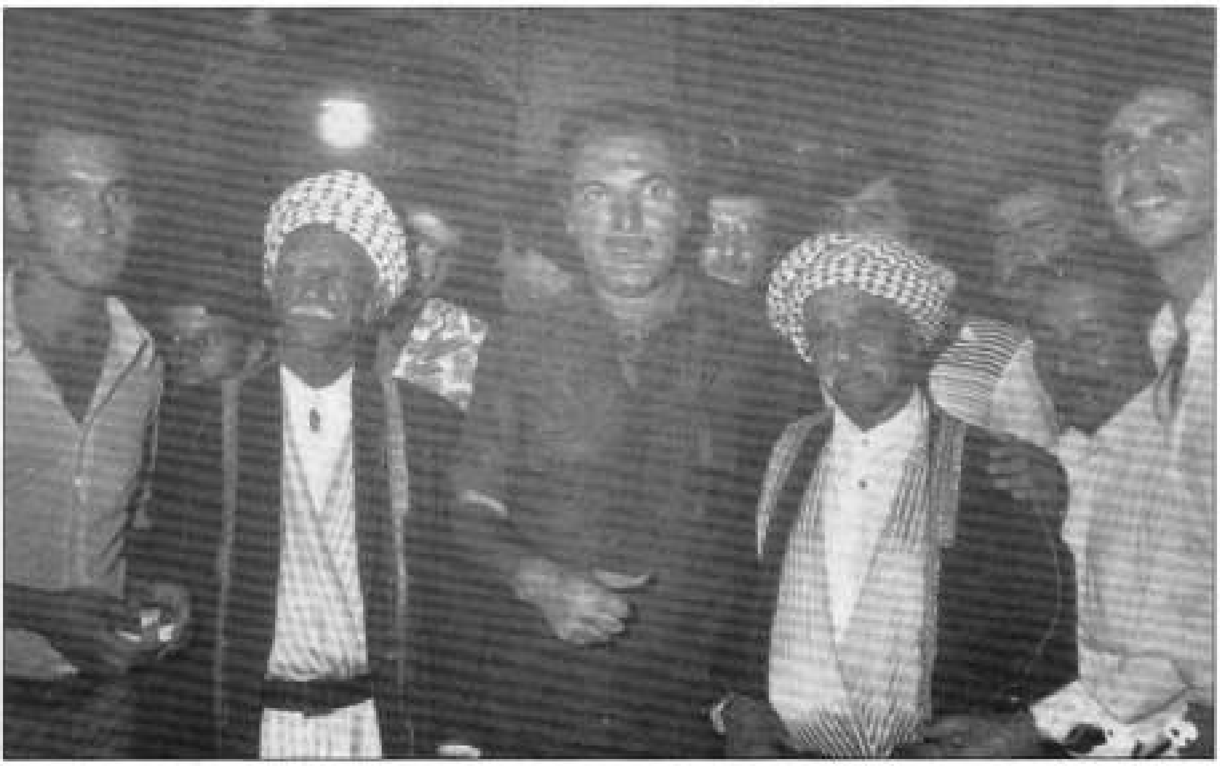

ئەبو عەبد ئەلبەغدادی و میقداد محەممەد لەگەڵ خوالێخۆشبوو محەممەد ئەلعاشق لە ساڵی ١٩٧٨

ئەحمەد دزەیانە

برای مەلا محێدین سەلاح عەباس و ڕەمەزان زامدار و عەبدولئیلا و شەهید جەلال کەریم و
مەلا ڕەشید توتنچی و شێخ مەلیک شێخ ڕئوف خانەقا و خانزاد، ساڵی ١٩٦٠

مەلا جومعە و عەبدولواحید گوزەچی و مەلا عەبود و مەلا مەحمود و مەلا حەسەن لە ئاهەنگێکی ئاییندا

خوله چاوش

جومعه محێدین

هەر یەکە لە هونەرمەندان: حاجی عەبدولڕەحمان عەزاوی‌و حاجی هاشم ڕەجەب‌و حاجی محەمەد عاشورو میقداد محەمەد
لە ۳۰ی ئاداری ساڵی ۱۹۷۹

وەجدی مستەفا مەلا محەممەد نۆیالْ

هونەرمەند محەممەد جەمال لە کاتی گۆرانی و مەقاماتدا

عومەرە درێژ

قابیل تاڵەبانی

عومەرە درێژ و میقداد محەمەد

محەمەد خدر بارام

مەجید تاڵەبانی

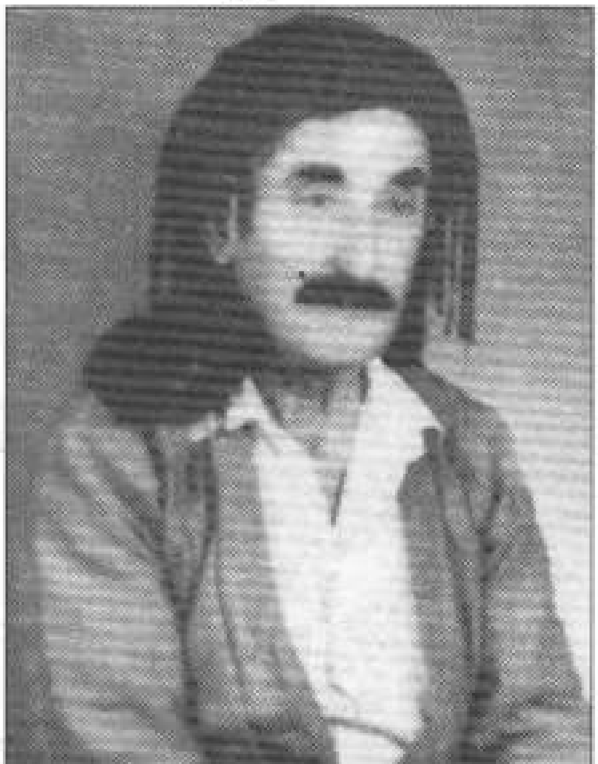

سەعید مەلا

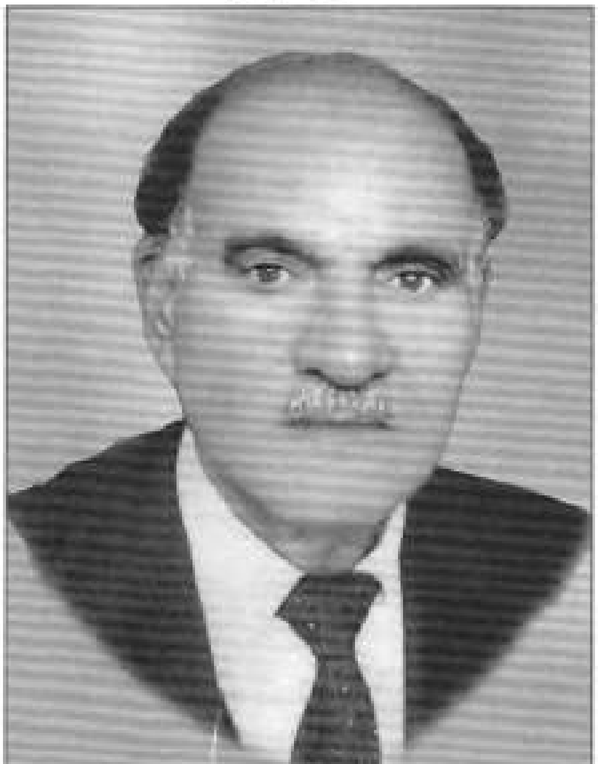

خێروڵلا خەیات

کۆمەڵێک لە هونەرمەندانی مەقامخوێن لە شاری کەرکوک

موئەیەد حەسەن

یەکێک لە شایی‌و ئاھەنگەکانی ناو شاری کەرکوک

کۆمەڵێک مەقام خوێنی تازە پێگەیشتوو لەگەڵ مەقام خوێن میقداد محەمەد

کۆمەڵێک لە هونەرمەندانی دەورەی مەلا سابیر ئەفەندی لە خوێندنی مەقام

کۆمەڵێك لە هونەرمەندانی شاری کەرکوك لە مۆسیقاژەن و مەقامزان

کۆمەڵێك لە هونەرمەندانی کەرکوك و سلێمانی

وەجدی مەلا مستەفا تۆپاڵ

محەمەد رئوف

کۆمەلێك لە هونەرمەندانی شاری کەرکوك: شکور حوسێن و میقداد محەمەدو سەلاح داوودەو ڕەمەزان زامدارو محەمەد عەبدولڕەحمان

ئەبو بەکرو عەباس محەمەدو عادل عەبدوڵلاو ڕەمەزان زامدار

کەریم قادر عەزیز زەنگەنە

کاک کەریم

گۆرانیبێژ هیشام محەمەد

مەحمود قلنج

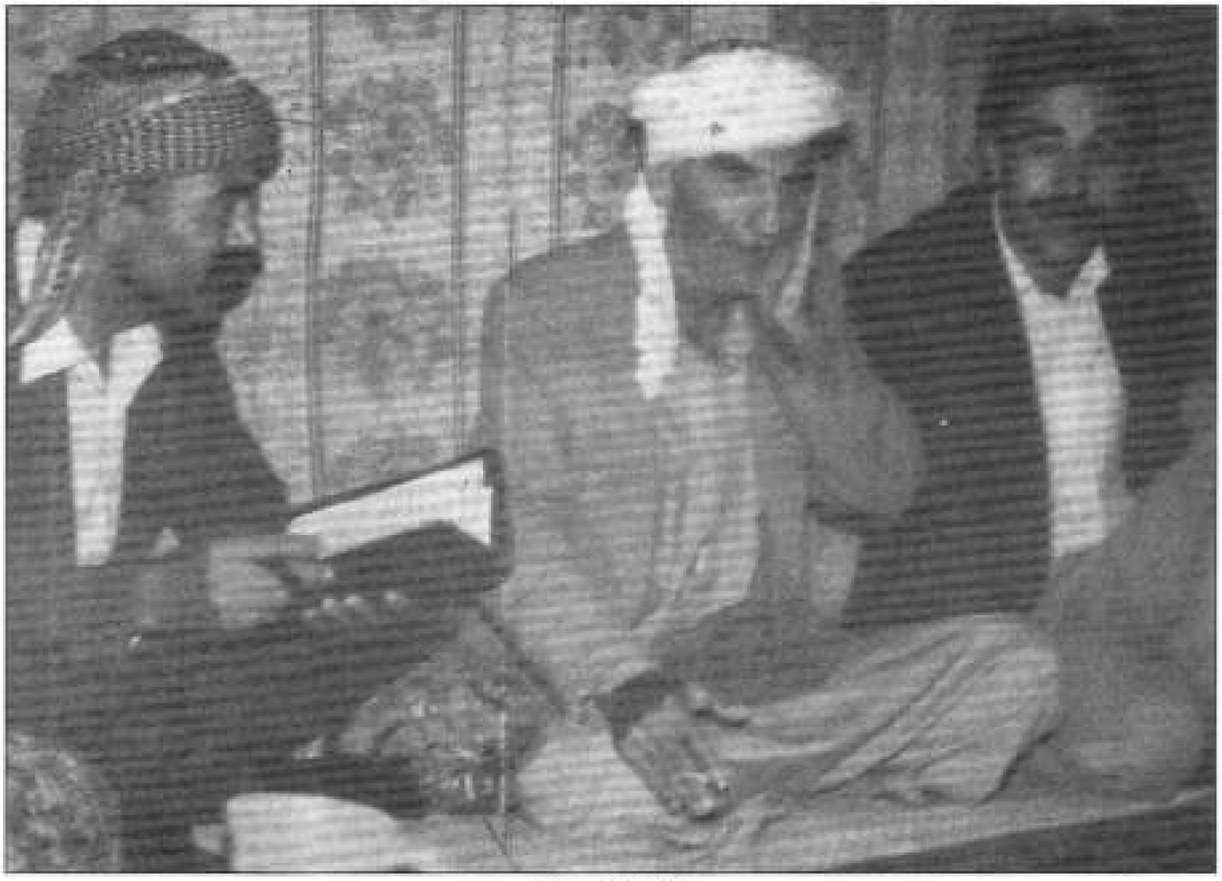

مەقامبێژ مام فەتاح

هونەرمەند ئیسماعیل تەرزی

هونەرمەند عەلی مەردان لەگەڵ كۆمەڵێك لە هونەرمەندان

هونەرمەند عەبدولواحید گۆزەچیو ئیسماعیل ئەرزی

كۆمەڵێك هونەرمەند

ئەحمەد سابیر عەلی کەلۆری

عەبدولوەهاب گۆزەچیو محەمەد ڕئوفو ئەحسین کەرکوك ئۆغلو و عەبدولئەمیر عەلی مەردانو ئیسماعیل ئەرزی

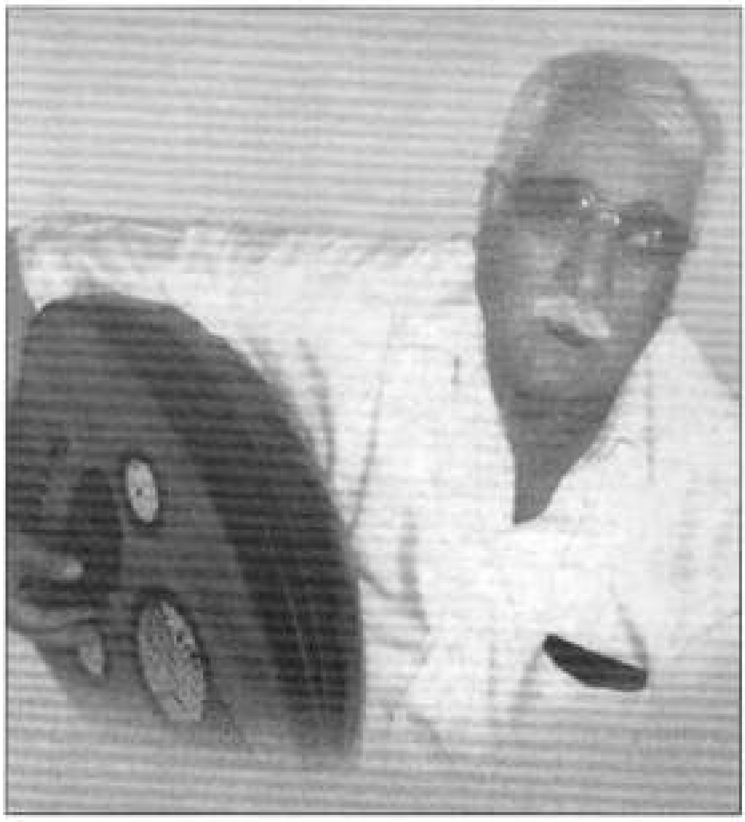

هونەرمەند عەبدولئیلا

هونەرمەند عەبدولئیلاو شەوکەت ڕەشید لە کاتی پرۆڤەکردندا

محەمەد دووزلی

ئەیوان گۆرانی بێژێکی ئاسوری

سەباح قەرەئالتون

گۆرانی بێژ نورەددین قەساب

مەلا سدیق و عەبدوڵڵا موختاری مەقام زان

مەقام زان محەمەد چولبیون

مەلا سدیق و عوسمانی کوڕی و یەکێک لە کچەکانی

ئاسیح و مەرزیەو ڕەمەزان زامدارو ئاسری ڕەزازی، لە ساڵی ١٩٨٤

ڕەمەزان زامدارو مامۆستا موزهەر مەلا ئیبراهیمو ئیسماعیل گەیلانیو دڵنیا ڕەزازی و کورەکەی ڕەزازی

مامۆستا قادرو ڕەمەزان زامدار، لە نەورۆزی ساڵی ١٩٧٠

نەورۆزی ساڵی ١٩٧٢ لە سینەما سەلاحەددین

حەسەن غەریب

محەمەد ڕەئوف کەرکوکی

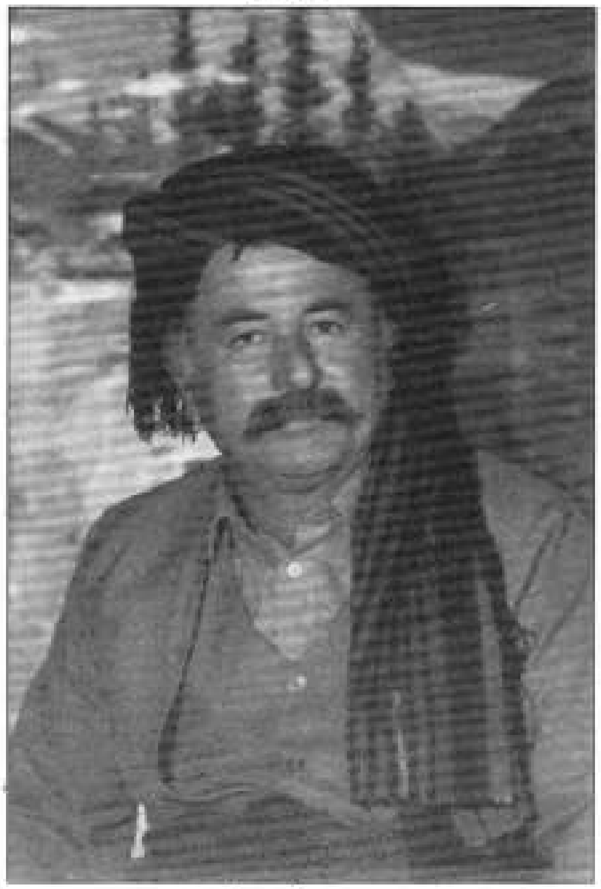

مەحموود گەرمیانی

هاشم زەینەڵ

ئەحمەد داودە

ئەحمەد داودە و جومعە سەعید

ئاهەنگێکی هونەرمەند هابە لە ساڵی ١٩٩٠ لە ئەستەمبوڵ لەگەڵ ئیبراهیم ڕەئوف

ئاهەنگێکی هونەرمەند عەبدولواحید گۆزەچی

سائج کۆپرلوو عەبدولرحمان قزل ئای، لە ئاهەنگێکی خێزانی لە ساڵی ١٩٦٣

هونەرمەند فەتحوڵڵا ئەحمەد ئاڵتون ساس لە ئاهەنگێکی تایبەتیدا

شەوکەوت ڕەشیدو عەبدولئیلا محێدین لە ساڵی (١٩٦٩)دا لە گەڕەکی ئازادی شاری کەرکوك

مەلا عەبدولواحید لە یەکێک لە ئاهەنگە ئاینییەکاندا لە (بیت المقام العراقي) لە کەرکوک

تیپی مۆسیقای شاری خورماتوو

شایی كوردەواری لە شاری خورماتوو، ساڵی ١٩٦٣

هونەرمەندی عەباس محەمەد لە كاتی بەشداریكردنی لە ئاهەنگی نەورۆزی ساڵی ١٩٥٩

هونەرمەند چنار کەرکوکی لەگەڵ تیپی مۆسیقای بنکەی عەلی مەردان بۆ مەقام

حەمە حەزا لە ئاهەنگێکی جەماوەری لە گەڕەکی ئیسکان

ناسری ڕەزازی و ڕەمەزان زامدار

کۆمەڵێک هونەرمەندو نووسەری کەرکوک

*** تیپی مۆسیقای (بێکەس - سۆلاف) لە یادەوەری ڕۆژگاری جارانی کەرکوکدا:**

زاهیر شکور

ساڵی ١٩٣٢، ئەندازیارێکی بەریتانی بە ناوی (مستەر برات) لە فەرمانگەی (بەرق و بەرید)ی عێراق کۆڕێکی دەربارەی ئامێری ڕادیۆ لە یەکێك لە ئامادەییەکانی بەغدا پێشکەش کرد، (برات) لە کۆڕەکەدا باسی گرنگی ڕادیۆی کرد، هەر لەو ساڵەدا حکومەتی ئەوسای عێراق، لە سەرەتاوە بە شێوەیەکی ئەزموونی ڕۆژانە لە کاتژمێر (٨:٣٠ بۆ ١٠:٢٠)ی بەیانی دەستی کرد بە پەخشکردنی گۆرانی و هەندێك بەرنامە، هەر ئەو ساڵە شا فەیسەڵی یەکەم پاشای عێراق بە بۆنەی کردنەوەی پێشانگایەکی تایبەت بە پیشەسازییەوە وتاریکی پێشکەش کرد، لە زۆر شوێنەوە خەڵکی گوێی لە وتارەکە بوو، تەنانەت پەخشی ڕادیۆکە دەگەیشتە قاهیرەی پایتەختی میسر.

ئەمە بووە هاندەرێك بۆ ئەوەی بیر لە دامەزراندنی ئێزگەیەك بکرێتەوە، دوای ئەو ئەزموونەو لە (٧)ی تەموزی ساڵی (١٩٣٦) ئێزگەی ڕادیۆی بەغدا بە فەرمی دەستی کرد بە پەخشی بەرنامەکانی خۆی. یەکەم دوو بێژەر خوالێخۆشبووان (حوسێن کەیلانی و موحەمەد عەبدولەتیف) بوون، هونەرمەندان موحەمەد کوبانچی و ڕەشید قوندەرچی و عەبدولڕەحمان بەناو سەلیمە موراد کە جوولەکە بوو دواتر بووە هاوسەری نازم غەزال و هەروەها هونەرمەندان زەکییە جورج و ئەمیرە جەمال و عەزیز عەلی، یەکەم پۆل هونەرمەندان بوون پەیوەندیان بە ئێزگەوە کرد. هونەرمەندی گەورەی کوردو کەرکوك عەلی مەردان یەکەم هونەرمەندی کورد بوو خۆی گەیاندە ئێزگەی بەغدا، بەدوای مامۆستا (عەلی مەردان)دا حوسێن عەلی و دواتریش سەلاح داودە بەرەو ئێزگە لە کەرکوکەوە بە سواری شەمەندەفەر کە بە (١٢) سەعات لە کەرکوکەوە دەگەیشتە بەغدا کەوتنە ڕێ. ئەو عەیامو ڕۆژگارە لە کوردستان بە کەرکوکیشەوە ئێزگە نەبوو، تەنانەت کەرکوك تیپی مۆسیقایشی نەبوو. نەبوونی تیپی مۆسیقا لە کەرکوك زۆری کێشا، تا (١٤)ی تەموزی ساڵی (١٩٥٨) کە سوپای عێراق بە فەرماندەی عەبدولکەریم قاسم و عەبدولسلام لە کودەتایەکدا کۆتایان بە سستەمی حوکمڕانی پاشایەتی هێناو سیستەمی حوکمڕانیان گۆڕی بۆ سستەمی کۆماری، سیستەمی کۆماری هەندێك ئازادی و جۆرێك لە کراوەیی لەگەڵ خۆی هێنا، ئەمە دەرفەتێکی ڕەخساند بۆ دامەزراندنی یانەو ناوەندو تیپی جۆراوجۆر کە بووە مایەیی لەدایك بوونی یەکەم تیپی مۆسیقا لە کەرکوك.

(ڕەمەزان زامدارو عەبدولئیلا موحێدین و سەلاح عەباس) بوونە سێ ئەستێرەی گەشاوەو پرشنگدار لەئاسمانی کەرکوك، بەڵێ ئەم سێ کەڵە هونەرمەندە، ئەم سێ بەڕێزە ناویان چووە دونیای مۆسیقاو گۆرانییەوە. هەنگاوی یەکەم بۆ دامەزراندنی تیپێکی مۆسیقا ئەمان نایان و دامەزراندنی تیپی مۆسیقای بێکەسیان ڕاگەیاند. ڕۆژگاری (١٤)ی تەموز ڕۆژگاری نیشتمان پەروەریی و خەباتی کوردایەتی بوو، شیعرەکانی شاعیری گەورەی کورد فایق بێکەس ئاگری ئەکردەوە، ئەی وەتەن مەفتوونی تۆم وشێوەتم بیر کەوتەوە، گەورەو بچوك دەیانوتەوەو لەبەر دەکرا، ناوی یەکەم تیپی مۆسیقاش لە کەرکوك بێکەس پڕ بەری بوو، بارزانی گەڕابۆوە، پارتی مۆڵەتی وەرگرت بوو، لە هەموو شارەکان بارەگای کردبۆوە، ڕۆژانە ئاهەنگ گێڕان بوو، ڕۆژ بەڕۆژی کاك ڕەمەزان زامدارو هاوڕێکانی و تیپی مۆسیقای بێکەس بوو، تیپەکە لە هەموو بۆنە نیشتمانی و ئاهەنگەکاندا بەشداری کرد. ناوو ناوبانگی بە هەموو لایەکدا بڵاوبووە، هونەرمەندانی تری کورد، تورکمان، ئەرمەن، عەرەب ڕوویان تێکرد بوونە ئەندامی تیپەکە، تیپەکە لەسەر دەستی کاك ڕەمەزان و هاوڕێکانی تەکاملی کردو چووە قۆناغی داناتی ئاوازەوە بۆ هونەرمەندانی کورد، لەم سۆنگەیەوە هونەرمەندان (جەلال ڕەندی، حوسێن بەهادین، جەبار سۆزەچی، ڤارگیس، قادر مەردان، ئەنوەر تایر، سەردار بێ بەخت، نەجمەدین قەرداش، سەلاح سەڕاج، سالح مەولود، دواتریش شەوکەت ڕەشید) بەشدارییان کرد.

تیپی مۆسیقای سۆلافی کەرکوك

تیپی مۆسیقای سۆلافی کەرکوک

تیپی مۆسیقای بێکەس بووە تیپێکی گەورەو گرنگ‌و ناودارو ئەیان ئاهەنگیان گێڕا، بەشداری چەندین فیستیڤاڵیان کردو درێژەیان بە کارو چالاکیە هونەرییەکانیانداو لەسەر دەستی ئەم تیپە مۆسیقای کوردی لە کەرکوک گەشەیەکی زۆری کرد، تا ساڵی (١٩٦٦) بەڕێزان شێخ پیرۆت‌و شێخ ستارو هاوڕێکانیان یانەی وەرزشی سۆلافیان دامەزراند، تیپی مۆسیقای بێکەسیش ناوەکەی گۆڕی بۆ ناوی سۆلاف، ئیتر یانەی وەرزشی سۆلاف‌و تیپی مۆسیقای سۆلاف بوونە دوو بووکی ئێسک سووک‌و ناوازەی دنیای مۆزیک‌و گۆرانی‌و وەرزش لە کەرکوک. لەو یانەو تیپەوە سەدان گەنج‌و لاو بوونە وەرزشکارو میوزیک زان‌و گۆرانی بێژ.

تیپی مۆسیقای سۆلاف لە شاشەی تەلەفزیۆنی جارانی کەرکوکەوە ئەیان گۆرانی‌و پارچە مۆسیقایان تۆمارکرد، لە ئەیان ئاهەنگ‌و بۆنەدا بەشداریان کرد، هونەرو مۆسیقاو گۆرانی کوردیان پێشخست، هونەرمەندانی نەتەوەکانی تری کەرکوک ڕوویان تێکرد، تیپی مۆسیقای سۆلاف بووە ماڵی هونەرمەندانی هەموو پێکهاتەکانی کەرکوک‌و تەنانەت بەچەندین ئاوازی جوان‌و ناسک بۆ هونەرمەندانی شارەکانی تر سنووری کەرکوکی تێپەڕاند.

بەڵێ ڕەمەزان زامدارو هاوڕێکانی بەسەرەتایەکی سادەو ساکار بوونە ڕەچە شکێن‌و خەرمانی مۆزیک‌و گۆرانی کوردیان دەوڵەمەند کرد. ئێستاش ڕەمەزان زامدار وهاوڕێکانی بوونەتە بەشێکی هەمیشە زیندوی هونەری کوردی، هونەری کوردی لە کەرکوک بەتایبەتی مۆزیک قەرزاری زامدارو عەبدوڵڵاو سەلاحە، کە خەرمانێک گوڵی ڕەنگاو ڕەنگ‌و دنیایەک ئاوازی جوانیان بۆ بەجێهێشتین کە تا ئەم ئان‌و ساتەش لە گوێماندا دەزرنگێتەوە وهەموو ئاهو وحەسرەت بۆ ڕۆژگارە زێڕینەکانی ئەو عەیامە هەڵدەکێشین، ڕۆژگارێک بوو بەشێ لە جوانیەکانی ئەو عەیامەی لەگەڵ خۆی برد کە زەحمەتە هونەرمەند ڕیباری وەک ئەوانە دروست ببێتەوە.

وەرزشکاران‌و ڕێکخراوە دیموکراتیەکان ئازایانە یانەی سۆلافیان دامەزراندوە، ئێستا ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێ لە بواری وەرزش لە شارەکە، بەڵام بەداخەوە تیپی مۆسیقای سۆلاف بووە بەشێک لە ڕابردوو وەک چۆن کتێبخانەی (ئاسۆ)ش ڕابردوو لەگەڵ خۆیدا ئەویشی ڕاپێچی، بۆ ئێمەش ئاەو حەسرەتێکی زۆریان بە جێ هێشت کە نەک لەیادەوەری ئێمە هەر دەمێنن، بەڵکو ئەوە لە دوای ئەوە بۆ یەکتری دەگێڕنەوە، چونکە تیپی مۆسیقای سۆلاف‌و یانەی سۆلاف‌و کتێبخانەی ئاسۆ سەردەمێکی ئێجگار هەستیاری مێژووی کوردیان بە ڕەنگی خۆیان ڕەنگکرد، بوونە بەشێکی ئێجگار جوان‌و گرنگی کەرکوک کە هەموومان شانازیان پێوە دەکەین، چونکە کورد نیە لەو ڕۆژگارەدا ڕۆژێک لە ڕۆژان ئەگەر بۆ جارێکیش بووبێت سەردانی لایەنی کەم یەکێک لەو شوێنانەی نەکردبێ، جارێکی تریش دەیڵێمەوە: چونکە ماڵی هەموو کورد بوون.

بەیاننامەی (١١)ی ئاداری ساڵی (١٩٧٠) لە هەموو بوارە ڕووناکبیری وسیاسی‌و کۆمەڵایەتی‌و هونەرییەکاندا وەرچەرخانێکی گەورە بوو، بەیاننامەی (١١)ی ئادار هەل‌و مەرج‌و دەرفەتی گونجاوی ڕەخساند بۆ گەشەپێدانی ڕووناکبیری‌و هونەری لە کوردستان بە گشتی‌و لە کەرکوک بە تایبەتی. تەلەفزیۆنی ئەوساکەی کەرکوک، وێستگەیەکی گرنگ‌و هەستیار بوو بۆ ئەوگەشەکردنە بە تایبەتی بۆ تیپی مۆسیقای سۆلاف، لێرەوە لە بەیاننامەی ئادارەوە قۆناغێکی نوێی تەلەفزیۆنی کەرکوک‌و تیپی مۆسیقای سۆلاف دەست پێدەکات. قۆناغێک بە سەرپەرشتی‌و بەڕێوەبردنی ئاهەنگی یەکەم ساڵیادی بەیاننامەی

(١١)ی ئادار بوو لە گوندی حەسار چونکە دەرکەوتنی تواناکانی تیپی مۆسیقای سۆلاف بوو لەو ئاهەنگە، هەر لەو ئاهەنگە عەباس محەمەد (عەباس وەی وەی)ی وەک گۆرانی بێژێکی گەنج زیاتر دەرکەوت و خەڵک ناسی. ئاهەنگی حەسار بۆ ئەو زەمانەی خۆی بە گەورەترین ئاهەنگ دادەنرێ، تا ئێستاش لە مشت ومڕو موناقشەکردنی ئاوەشە ڕووناکبیری و هونەرییەکاندا ئەو ئاهەنگە بە نموونە دەهێنرێتەوە، هەم لە ڕووی گەورەیی ئاهەنگەکەوەو هەمیش لە بەر ئەوەی بۆ یەکەم جار لە کەرکوک ئاهەنگی وا گەورەو قەرەبالغ بکرێت کە لە ڕووی هونەرییەوە توانای تیپی مۆسیقای سۆلافی دەرخست، چونکە ئامادەکردن، بەڕێوە بردن، دانانی برگەو بەرنامەی ئاهەنگەکە هەمووی تیپی مۆسیقای سۆلاف بوو، کە ڕەمەزان زامدارو هاوڕێکانی مامۆستای خوالێخۆشبوو ڕەفیق چالاکیان کردبووە سەرپەرشتیاری ئاهەنگەکە، خوالێخۆش بوو ڕەفیق چالاک، هاوڕێی زیندانی ڕەمەزان زامدار بوو، لە گرتوخانەی سەرای کەرکوک. مامۆستای هەمیشە زیندوویش خالید دلێر بە هۆنراوەو ئاوازەکانی ئاهەنگەکەی زیاتر خۆشکردبوو، گۆرانی بێژان (قادر مەردان و عەلی عەزیزو حەمە ڕەزاو عەباس محەمەد) یش بەشداریان تێداکرد، ئاهەنگی حەسارو تیپی مۆسیقای سۆلاف، شوێنێکی تایبەتیان لە زاکیرەی هونەری کەرکوک و ئەوەی ئەو عەیامە بەجێهێشت.

تا هەڵوەشانەوەی تیپی مۆسیقای سۆلاف شەوکەت ڕەشیدو قادر مەردان و عەلی عەزیزو عەباس وەی وەی و هونەرمەندانی تریش پێش ئاهەنگی حەسار ودواتریش تیپی مۆسیقای سۆلاف لەسەر دەستی ئەمان و بە هاوکاری ئەندامەکانی تیپەکە درێژەی بە گەشەپێدان و بەرەو پێشبردنی هونەری مۆسیقاو گۆرانی داو تەنانەت سنووری کەرکوکیشیان تێپەڕاند بۆ هونەرمەندانی شارەکانی تری کوردستان کە لێرەدا بەشێکیان ڕیزبەند دەکەین:

١. عەلی عەزیز، گۆرانی (بۆ ئەوبارە لێم زیزە) شیعری ڕەمەزان زامدارە (شۆخی ئازاد) ئاوازو شیعری هەردوو گۆرانی (گیانەکەم لێت دوورم و گۆرانی (دوو چاوی شین ومن وزەردە خۆی) هەمووی لە لایەن ڕەمەزان زامداری دامەزرێنەری تیپی مۆسیقای (بێکەس–سۆلاف)ەوە ئاواز وهۆنراوکەی دانراوە، هەروەها سرووەدی (ئێمە گەلێکین هەرگیز نابەزین.. لە مافی خۆمان قەت دانابەزین) هۆنراوە وئاوازی ڕەمەزان زامدارە.

٢. قادر مەردان، هۆنراوەی گۆرانییەکانی (یار یار، یادم کەرە، بێ بەینەتی، قەت ئەم ئەزانی، دەرگای ماڵی یار، درێغێ بەیانی) هەموو هۆنراوەی ئەم گۆرانیانە ڕەمەزان زامدار دایناوە ئاواز ورتنەکەشی مامۆستا قادر مەردان بوو، مامۆستا قادر مەردان ئەندامێکی دیارو چالاکی تیپی مۆسیقای سۆلاف بووە، کەمانچەژەنێکی بە توانای کەرکوک بوو، پۆژگارێک گۆرانی (بێ ئومێدی کەوتە دڵی غەمناکم.. سامناکی پۆشی ڕۆژی ڕووناکم) کە هۆنراوەی مستەفا زەنگەنەو ئاوازی مامۆستا قادر مەردان خۆیەتی، لە هەموو کوردستاندا دەنگی دایەوە، ماوەیەکی زۆر پۆژانە تەلەفزیونی کەرکوک لێیدەدایەوە وێنەکەشی ڕەش وسپی بوو. دەیان حیکایەت و ئەفسانە بۆ ئەو گۆرانییە دروست کرا.

٣. مامۆستا عەلی مەردان: هۆنراوەی گۆرانییەکانی (بۆ تۆ ئەژیم، لەیلا) ڕەمەزان زامدار دایناوە.

٤. ژیان ئەحمەد (دکتۆرە بەلقیس) هۆنراوەی (وەرەلام دەم بەگۆرانی) ڕەمەزان زامدار ئەم هۆنراوەی داناوە. هۆنراوە وئاوازی بۆ (ئاسکێکی بریندار وگۆرانی ئەم کۆڵان وئەو کۆڵان) داناوە. جگە لە مانە مامۆستا ڕەمەزان زامدار ئاوازو هۆنراوەی بۆ هونەرمەندان (جەلال کۆچەرو شەوکەت ڕەشیدو تەها جاف، حەمە ڕەئوف کەرکوکی) داناوە، مامۆستا قادر مەردانیش ئاوازی بۆ دەیان گۆرانی داناوە، جگە لە چالاکی و کارەکانی خوالێخۆشبوو شەوکەت ڕەشید کە ئەستێرەیەکی گەش وجوانی ناو تیپی مۆسیقای سۆلاف بوو.

تیپی مۆسیقای سۆلاف درێژەی بە کارە هونەرییەکانی دا و لە زۆربەی فیستڤاڵ و ئاهەنگەکانی کوردستان بەشداری دەکرد،

تیپی مۆسیقای سۆلاف لە ٩ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٦٤

ساڵی (١٩٧٤) ساڵی تێکچوونی بارودۆخی کوردستان بوو، ساڵی پەشیمانبوون و پاشگەزبوونەوەی بەعس بوو لە برگەو بەڵێنەکانی بەیاننامەی (١١)ی ئادار، لەگەڵ تێکچوونی بارودۆخەکەو هەڵگیرسانەوەی شەڕ لە لایەن حکومەتی عێراقەوە دژی کورد، ئاستەنگ دروستکردن و دژایەتیکردن دژی هەموو یانەو ئاوەندە کوردییەکان دەستپێکرد، هەر ڕۆژەی ئاوەندێك دادەخرا، لەو سەروبەندەشدا تیپی مۆسیقای سۆلاف هەڵوەشێنرایەوە ئەندامانی تیپەکە پەرش و بڵاوبوونەوە.

ئەوەی ماوە کۆمەڵێك یادگاری وێنەو گۆرانی تۆمار کراوی ئەو ڕۆژگارەیە کە بەشێکی لەلای کاك ڕەمەزان زامدارە وبەشێکی تریش لەم ئێزگەو ئەو ئێزگەیەو لە زاکیرەی ئێمەمانانیشدا گۆشەیەکی پڕ سەروەری تۆمار کردووە.

لە ڕەمەزان زامدارەوە دەستمان پێکردو هەرلەویشەوە، ئەم تۆزە وەفاو یادگاریانە دەخەینە سەر خەرمانە زێڕینەکەی تیپی مۆسیقای سۆلاف و جارانی کەرکوك و بەژیاننامەی ڕەمەزان زامدار خوا حافیزی لە تیپی مۆسیقای سۆلاف و هەموو ئەوانە دەکەین کەڕۆژێك لەڕۆژان لەگەڵ ئاوازەکانی سۆلاف خەم و ئاهێکیان بە بادادەوە.

ماوەتەوە بڵێن، ڕەمەزان زامدار: لە مانگی ڕەمەزانی ساڵی (١٩٤٣)، لە گەڕەکی ئیمام قاسم لەدایك بووە، لە مزگەوتی (شێخ جەواد) دەنرێتە بەر خوێندنی حوجرە، پاش خەتمکردنی قورئان و خوێندنی مەولودنامەی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەر بێت) خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لە ئیمام قاسم تەواو دەکات و پەیمانگای نەوت تەواودەکات و لەکۆمپانیای نەوت دادەمەزرێت، ساڵی (١٩٦٣) دەیگرن. ساڵی (١٩٧٦) لە کۆمپانیای نەوت فەسڵ دەکرێت. ساڵی (٢٠٠٦) دەگەڕێتەوە سەر کارەکەی، ئێستا خانەنشینەو خاوەن ستۆدیۆی ڕەمەزانە لە شەقامی جمهوری، ستۆدیۆکەشی نزیکەی (٤٥) ساڵ بیرەوەری شەقامی جمهوری تۆمار کردوە. لە دوای ئەم کاروانە دوورو درێژە، ڕەمەزان زامدار هەقە ئاوڕێکی ڕێزلێنانی لێبدرێتەوە بە تایبەتی لەلایەن (ی. ن. ك) چونکە کاك ڕەمەزان وێنەگەی کادرەکانی باڵی مەکتەبی سیاسی بوورو یادەوەرییەکانیان ڕەگەو ریشەی لە ناو یەکێتیدا هەیە، کاتێ جارانی کەرکوك میوانی ڕەمەزان زامدار بوو، کادرێکی ئەو ڕۆژگارو عەبامە ئەوێ بوو ئەویش هەڤاڵ نەجمەدین گلی بوو.

*** تیپی مۆسیقای کەرکوك:**

لە دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلولی ساڵی (١٩٧٥) زۆربەی ئەندامەکانی تیپی (سۆلاڤ) بەرتەوازە بوون، بەلام بەشێك لەم هونەرمەندانە لەگەڵ هەندێك لە هونەرمەندانی عەرەبی و تورکمان و ئاشووری تیپی مۆسیقای (کەرکوك)یان دامەزراند لە دواتر بوو بە تیپی مۆسیقای (تەلەفزیۆنی کەرکوك) کە زۆربەی ئەندامەکانی لە عەرەب و تورکمانی و ئاشووری پێکهاتبوو.

هاوکات لە سەردەی شەڕی عێراق-ئێراندا پاڵەپەستۆیەکی زۆر کەوتە سەر ئەو تیپە بەوەی زۆرترین سوود بۆ قادسیەی سەدام تۆمار بکەن، ئەمەش وای کرد (تیپی مۆسیقای تەلەفزیۆنی کەرکوك) چ لە ڕووی کەسایەتیی مەعنەوییەوە، یان لە ڕووی کاری هونەری و داهێنانەوە لە پاشەکشە بدات، ئەویش تا کۆتایی ساڵانی هەشتاکان بەردەوام بوو و پاشان هەڵوەشایەوە.

*** تیپی مۆسیقای قوتابخانەی ئاسوری لە کەرکوك:**

بەڕێز مامۆستا باکووری بەم جۆرە باسی گۆرانی و مۆسیقا دەکات لە کەرکوك:

"لە ساڵی ١٩٥٠ لە کەرکوك مامۆستایەکی مۆسیقا (عودژەن) هەبوو، وابزانم خەڵکی بەغدا بوو، سەرپەرشتی تیپی مۆسیقای (شرقی) دەکرد کە شەوانە لە (ملهی کەرکوك) مۆسیقایان بۆ

ڕەمەزان زامدارو شەوکەت ڕەشید

تیپی مۆسیقای سۆلاف لە ٩ی تەمووزی ساڵی ١٩٦٤

تیپی مۆسیقای سۆلاف لە ٩ی تەمووزی ساڵی ١٩٦٤

ساڵی ١٩٧٢، تیپی مۆسیقای سۆلاف لە ئاهەنگی کۆنگرەی لقی کەرکوکی یەکێتی نووسەرانی کورد

گۆرانیبێژەکان لێ ئەدا. لە هەمان کاتیش، بەڕۆژ، هەر لەو ئوتێلەی لێی دابەزیبوو کە وابزانم (فندق کرکوک) بوو، یەکسەر بەدیواری چاپخانەی مەجیدییەوە نووسا بوو، واتا لەسەر شەقامی (مجیدیە) بوو، لە نێوان باخچەی یانەی فەرمانبەرانی کەرکوک و چاپخانەی مەجیدییە بوو، لە بەرامبەر، لەوبەر جادەکە، دائیرەی پۆستەو تەلەگراف بوو، ئا لەو ئوتێلە مامۆستای ناوبراو (جۆرج الخیالي) دەرسی مۆسیقای فێر دەکرد بۆ ئەو کەسانەی حەزیان دەکرد فێری مۆسیقاو عودژەنین بن، کە منیش یەکێك بووم لەو گەنجانە.

ماوەی دوو مانگێك لەلای (جۆرج الخیالي)، هەموو عەسرێك (دوای دەوامی قوتابخانەم)، دەچوومە ئوتێلەکەو بە ئۆتە عودی فێری من و برادەرانی دیکەی دەکرد، ئەم جۆرج الخیالیە چاوەکانی کزبوون، چاویلکەی مەیلەو ڕەشی لە چاو بوو، بەڵام پۆشتە بوو، زۆر لە هونەرمەندانی بەغداو گۆرانیبێژو ئاواز دانەری ئەوسا لەسەر دەستی ئەو مامۆستایە فێری عود ژەنین بووبن، یەکێکیان هونەرمەند (محەمەد نوشی) بوو کە دوایی بووە ئاواز دانەرێك زۆر باش و گۆرانییەکانی شێوەی میللی و شەعبی بوون و پشتی بە مەقام و فۆلکلۆر و ڕەسەنایەتی ئاوازی عێراقی دەبەست.

جۆرج الخیالي گەڕایەوە بەغدا، منیش هەر خۆم بە پرۆڤەکردن و مەشقکردن و خوێندنی کتێبی جۆراجۆری لەسەر مۆسیقا وەك کتێبەکەی لە بابەت (الموسیقا الشرقیة) کە لە دانانی کەمانچەژەنی بە ناوبانگی سالانی چل و پەنجاکان بوو ناوی (سامي الشوا) بوو، ئیتر بەرە بەرە لەو ئاهەنگە گۆرانییانەی بانگهێشت، دەعوەت دەکرام عودەکەم دەبرد و بە عودەوە گۆرانیم دەگوت و هیواداریش بووم، کە بچمە بەغداو زیاتر مۆسیقا بخوێنم!

لەو ساڵەشدا، ساڵی ١٩٥١و ١٩٥٢ بەولاوە، لەگەڵ هەندێ برادەری دیکەی هونەرمەندی مۆسیقاژەن تیپێکی مۆسیقامان پێکهێنا بە ناوی (تیپی مۆسیقای قوتابخانەی ئاسووری لەکەرکوك)و لە هەموو ئاهەنگەکانی گشتی و بۆنە ئەتەوەیی و بووك گواستنەوە، ئێمە مۆسیقامان لێ ئەداو تەنانەت مۆسیقای ڕۆژئاواییشمان دەژەنی بۆ ئەوەی (دانس) واتا سەمای لەسەر بکەن.

لەلایەکی ترەوە، لەگەڵ هونەرمەندانی شاری کەرکوك کە ئەوساکە لەگەڵ هونەری گۆرانی خەریك بوون و ناویان هەبوو، تیپێکی (شرقي) دیکەمان کۆکردەوەو چالاکییەکانی شاری کەرکوکی قەڵاو قۆریە، بۆ ئاهەنگەکانی کوردو تورکمان و عەرەب ئامادە دەبووین و شایی و بەزمی ئەوانیشمان دەڕازاندەوە، ئەوانەی لە بیرمن ناویان:

١. ئیلهام مەردان، جوانترین کەمانچەی دەژەنی.

٢. ساتع کۆپرلو، گۆرانی (فرید الاطرش)و تورکمانی دەگوت و کەمێك عودیشی لێ ئەدا.

٣. مەمەد قەڵایی، عودێکی زۆر جوانی لێ ئەداو قوریات و گۆرانی تورکمانی ڕەسەن و بە ئاوازی خۆشی دەچڕی.

٤. دایی قادر، لە ئێمە بە تەمەنتر بوو، تەپڵێکی باشی لێ ئەداو خاوەن زەوق و خۆش مەشرەب بوو.

٥. فایق ئەجاب، قوریات و گۆرانی تورکمانی دەگوت.

٦. مەجید، ناوی باوکی یا لەقەبەکەیم لە یاد نەماوە، حەزی لە گۆرانی ڕیفی عەرەبی دەکرد و دەیگوتن لەگەڵ مەقاماتی عێراقی.

٧. عەبدولواحید گۆزەچی ئۆغلو، گۆرانی و قوریاتی تورکی زۆری دەزانی و لە کەرکوك، لەدیوەخانەی ناوداران و ماڵە فەرمانبەرە گەورەکان ناسرا بوو، هەمیشە ئێمە لەگەڵیا مۆسیقامان لێ ئەدا.

٨. خۆشم عودم لێ ئەدا گۆرانی کوردی و ئاسووریم دەگوت لەو سەیران و ئاهەنگ و دانشتنی دیوەخان.

لە زۆربەی ماڵی بەرپرسەکان و گەورە پیاوەکانی شار لە دیوەخانەکانیانا زوو زوو بە یەك دەگەیشتینەوەو شەوی خۆشیان ڕادەبوارد و ئێمەش میوانی شانازییان دەبووین: شامیل یەعقووبی، خوای لێ خۆشبێ، ئەنوەر ئاوچی، کامیل تکریتی، چەند ماڵێکی تر کە ناویانم لە بیر چووە، ئێمەیان زۆر ڕێز لێ دەگرتین، جوانترین خزمەتیان دەکردین لە کاتی دانیشتنیان و ڕابواردنیان، هەروەها سڵاو لە گیانیان بێ، شاری کەرکوك شارێکی هێمن بوو، هەموو دانیشتوان ژیانێکی ئاسوودەو خامۆش و لەگەڵ یەك بە خۆشی دەژین، جیاوازی نێوان ئەمو ئەم، یا هەڕەشە لە یەکتر کردن زۆر زۆر کەم بوو، دەگمەنیش بوو، بەڵام دوای شۆڕشی (١٤)ی تەمووز ئیتر وەزعەکە لە هەموو لایەك تێکچوو و ناخۆشی و حیزبایەتی و چینایەتی دەستی پێ کرد لە دوای ساڵێك لە تەمەنی شۆڕشەکە".

* تیپی (الفرقة القومیة الترکمانیة):

لە سەرەتادا ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٦٠) بۆ یەکەم جار لە بەغدا لەلایەن کۆمەڵێك لە قوتابیانی زانکۆ بە سەرپەرشتی ڕاهێنەر (خەدیجە هاشم) دامەزراوە، بەڵام لەسەر چالاکی ئەم تیپەو ئاستی بڵاوبوونەوەی لە کەرکوك لە ساڵی (١٩٧٠)دا لەسەر بنەرەتی هەمان تیپ لە کەرکوك دامەزرا بە سەرپەرشتی (غازی عەبدولمەجید، موزەفەر نوری، محەمەد قاسم، فەیسەڵ محەمەد، حەسەن ئەفتچی).

شوێنی تیپەکەش لە باڵەخانەی (جمعیة الهلال الاحمر العراقي) لقی کەرکوك بوو، سەرپەشتیاری تیپەکە بریتی بوو لە: (سەباح سەعید سدیق)و هەر یەکە لەم قوتابییانەی خوارەوە لە ئاوەندی و ئامادەیی بەشدارییان تێدا کردووە:

(سەباح نوری، غانم ڕەشاد، کەرەم عومەر، محەمەد هاشم، کەریم بیرەقدار، خەلیل قەساب، ئیسماعیل سەباغ، عەبدولڕەزاق نەجیب، خالید ڕەزا، حەمید ڕەزا، ئەنەس عیزەددین، محەمەد عەلی، عەلی چۆیان).

* تیپی مۆسیقای باوە گورگور:

لە دوای پرۆسەی ئازادی لە ساڵی (٢٠٠٣)دا لە ڕێگەی لقی کەرکوکی سەندیکای هونەرمەندانەوە تیپێکی مۆسیقی دامەزرا بە ناوی (تیپی مۆسیقای باوە گورگور).

* تیپی مۆسیقای کەرکوك:

لە دوای پرۆسەی ئازادی لە ساڵی (٢٠٠٣)دا لە ڕێگەی ناوەندی کەرکوکی یەکێتی هونەرمەندانەوە چالاکی هونەری بە ناوی ئەم تیپە پێشکەش دەکرا.

نەورۆزی ساڵی ١٩٦٨، تیپی مۆسیقای سۆلاف

تیپی مۆسیقای سۆلاف

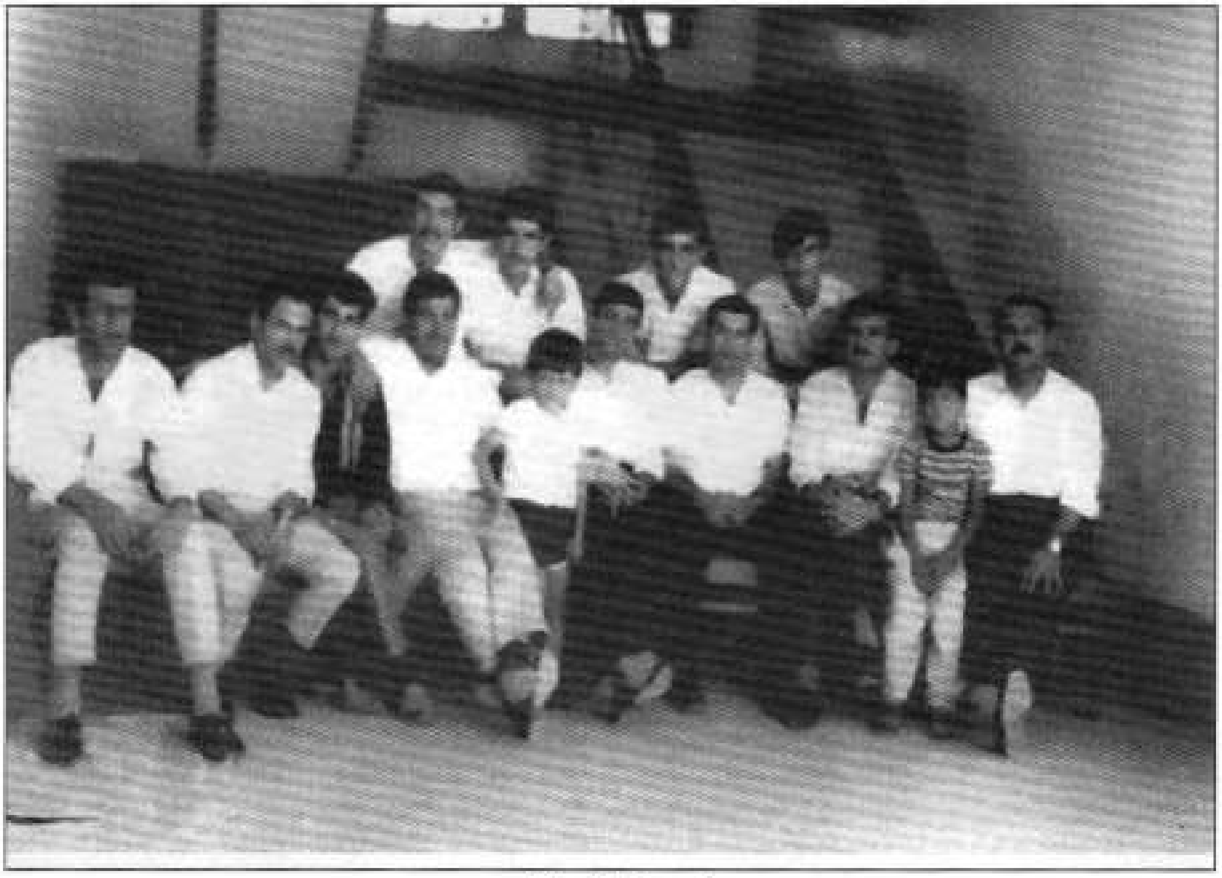

تیپی مۆسیقای سۆلاف

تیپی مۆسیقای سۆلاف

*** تیپی مۆسیقای شەفەق:**

ئەم تیپە لە مانگی (٦)ی سالی (٢٠٠٣) لەلایەن دەزگای رۆشنبیری (شەفەق)ەوە لە کەرکوک دامەزراوە، لە دواییدا ناوکەی بووە بە (تیپی مۆسیقای شەفەقی کوردستان) کە ڕاستەوخۆ لەلایەن بەڕێوەبەری دەزگای (ئاراس)ەوە پشتگیری دەکرا.

*** تیپی مۆسیقای کەناڵی ئاسمانی کەرکوک:**

ئەمەش یەکێکە لەو تیپە هونەرییانەی کە لە بواری مۆسیقادا لە کەرکوک دەوری هەیەو سەر بە کەناڵی ئاسمانی کەرکوکە.

*** سەرچاوەو پەراوێزەکان:**

١. (مێژووی مۆسیقای کوردی)، محەمەد حەمە باقی، چاپی دووەم، دەزگای ئاراس، ساڵی ٢٠٠٢.

٢. (ئامێرەکانی مۆسیقای کوردی)، وریا ئەحمەد، چاپی یەکەم، ١٩٨٩ چاپخانەی رۆشنبیری و لاوان، هەولێر.

٣. گۆڤاری (ئەرشەفەق)، ژمارە (٤)، تەمووزی، ٢٠٠٣، لاپەڕە ١١٥، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی: (هونەرمەند نوری قەقێ)، هەربەوێڵ کاکەیی.

٤. گۆڤاری (کاروان)، لاپەڕە (٨٠ – ٨٤)، گفتوگۆیەک لەگەڵ مەقامزانی کورد (حەمە درێژ).

٥. گۆڤاری (شار)، ژمارە (٠)، ساڵی یەکەم، ئەیلول، ٢٠٠٤.

٦. گۆڤاری (ڕەنگین)، ژمارە ١٢٥.

٧. (بیرەوەرییەکانی باکووری)، باکووری.

٨. (مێژووی گۆرانی و مۆسیقای کوردی)، فەرهاد پیرباڵ، ٢٠١٠.

٩. (دەنگ و میلۆدی– شارایەک هەڵسەنگاندنی تایبەت بە موزیک و میلۆدی کوردی)، وشیار ئەحمەد ئەسوەد، ٢٠١٢.

١٠. (موزیک و گۆرانی کوردی)، محەمەد حەمە باقی، ٢٠١١.

١١. (کەشکۆڵی نووسینەکانم)، وریا ئەحمەد، ٢٠٠٩.

تیپی (الفرقة القومية التركمانية)

١٢. گۆڤاری (پەیڤ)، ژمارە (٣)، ساڵی سێیەم، ساڵی (٢٠١٣)، بپوانە ئەم لێکۆڵینەوانەی خوارەوە:

- (موزیکی کوردی لە سەردەمی دوو ئیمپراتۆریەتی گەورەدا)، نووسینی: دکتۆر بارزان یاسین، لاپەڕە (٦ - ١٢).

- (بوونی موزیک لە ژیانی موسڵمانان و ڕۆڵی کورد لەم بوارەدا)، نووسینی: بەختیار ئەمین گەنجالی، لاپەڕە (٦٧ - ٦٩).

- (دەف پردێکە لەنێوان خوداو مرۆڤایەتیدا)، نووسینی: سەرکەوت بورهان، لاپەڕە (٨٨ - ٩٠).

- (خورشیدی)، نووسینی: چالاک سدیق، لاپەڕە (١١٧ - ١٢١).

١٣. گۆڤاری (چلاوان)، ژمارە (٥٩)، کانوونی دووەمی ساڵی (٢٠٠١)، لێکۆڵینەوەیەکە بە ناونیشانی:

(موزیکی کوردی لە سەدەی ناوەڕستدا)، بەشی دووەم، نووسینی د. زرار سدیق تۆفیق، محەمەد حەمە باقی.

*** سەنتەری مۆزیکی شەهید ئازاد هەورامی بۆ پەروەردە و فێرکردنی موزیک:-**

ئەم سەنتەرە لە ساڵی (٢٠٠٩)ەوە لەلایەن خاتوو (شنۆ) شاسواری هاوژینی ئازاد هەورامی لە گەڕەکی ئیمام قاسمی شاری کەرکوک کرایەوە بە ڕووی کچان و کوڕانی ئارەزوومەندی ئامێرە موزیکییەکاندا.
ڕزگار حەمە ڕەئووف بەڕێوەبەری سەنتەرەکەیە، کۆی گشتی فێرخوازەکان ٥٠ فێرخوازی کوڕ و کچە، کە ژمارەی کچەکان ١٥ فێرخوازن، هەروەها کاری ئەم سەنتەرە پەروەردەی موزیکییە، لە ئێستادا دوو فێرخواز وەکو مامۆستا لە سەنتەرەکە وانە و خول بۆ ئامێرەکانی (کەمان، عود، گیتار، شمشاڵ، دەف) دەڵێنەوە و سەرجەم خولەکانیش بێ بەرامبەرە.

* تایبەتمەندی ئاوازو کێش لە تەکیێ تاڵەبانی قادری

چالاک سدیق

ئەگەر ریستت شارستانی هەر نەتەوەیەک لە مۆرک و نەریتی شارەزا بیت دەبێت لێکۆڵینەوە لە هونەری گۆرانییەکەی بکەیت.

چونکە هونەری گۆرانی شانۆیەکە حەزو خولیاو توانای میللەتان بەڕوونی بەیان دەکات، مۆزیکی گەلانیش گوزارشتی ڕاستەقینە لەو تایبەتمەندییانە دەکات کە پەیوەستە بەڕوحی هەموو میللەتێک سیماو ئاستو خەسڵەتو کەسایەتی و توانایان دەردەخات.

هەڵبەتە هونەری مۆزیک یەکێکە لە هونەرەجوانەکان کە کاریگەری قووڵی لەسەر هزرو ناخی مرۆڤ هەیەو بزوێنەری هەست و بیرێتی، پێگەیەکی گرنگو سەرەکیی لە شارستانییەت و ژیانی مرۆڤایەتیدا هەیە.

دەرکەوتنی مۆزیک بەستراوە بەژیانی مرۆڤایەتی لەسەر ئەم زەمینەو لەگەڵ مرۆڤدا سەری هەڵداوە، گەشەسەندن و پێشکەوتنیشی لەگەڵ پێشکەوتنی ژیانی مرۆڤدا بەپێی قۆناغەکانی مێژوو ڕۆژ بەڕۆژ گەشەی کردووەو هەستاون بەداهێنان و دروستکردنی ئامێرە مۆزیکە سەرەتاییەکان کە لە بنەرەتدا ببووە هاوشانکردنی گۆرانی و سەما پاشان بەرەبەرە یاساو ڕێساو تیۆری بۆ پەیدا بوو، بەپێی قۆناغەکانی سەردەمەکانی مێژوویش پەروەردەو فێرکردنی مۆزیکیش لای کۆمەڵگاکانی دێرین و میللەتان پەیرەو کراوەو کاریان پێکردووە.

* کورتەیەکی مێژوویی گۆرانی و مۆزیکی ئایینی:-

لێدوان لەسەر مۆزیکی ئایینی دەبێ بگەڕێینەوە بۆ ڕۆژگاری شارستانییە دێرینەکانی ناوچەکەمان کە تا ئێستا پاشماوەی زۆرینەیان لەبەر چاون و دیارن گەیشتووەتە ڕۆژگاری ئەمڕۆ، بەتایبەتی ئەوانەی کە هەڵکۆڵین و توێژینەوەو لێکۆڵینەوەی لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە لەسەر کراوە نموونەی شارستانێتییەکانی (میدی و خوری و سۆمەری و بابلی ساسانییەکان و هتد.....)

ئەگەر لەسەر مێژووی گۆرانی و مۆزیکی کوردی لەسەردەمی دەوڵەتی میدی (٧٠٠-٢٠٠ پ ن) میللەتی کورد لەو سەردەمەدا دەقی ئایینەکە لە کتێبی ئاڤێستاوە سەرچاوەی گرتبوو بە ئاوازو گۆرانی گووتنەوە سرووتە ئایینییەکانیان پەیرەو دەکرد لەلای کوردانی ئەو سەردەمە بەو شێوەیە ڕەچاو دەکرا. هەڵبەتە میللەتی کورد لە سەردەمی ساسانییەکانیشدا ڕۆڵی گرنگی هەبووە لە ژەنینی ئامێرە مۆزیکییەکانی ئەو سەردەمە نموونەی ژەنیارانی وەکو (بارباد و نەکیسا) لەگەڵ ژەندنی چەندین سازو ئامێری مۆزیکی وەکو (دەهۆڵ و زوڕنا - تەمبور - ڕوباب - نای - چەنگ - کووس - بەربەت - زەنگ) لە سەردەمی شا خەسرەوی پەروێز بەتایبەتی و شاکانی تری ساسانی.

هونەری مۆزیک شان بەشانی پێشکەوتنی مرۆڤایەتی هەنگاوی ناوەو بەرەو پێش چووە تا گەیشتووەتە سەردەمی فیرعەونییەکان یاخود میسری کۆن کە مۆزیک تارادەیەک هەنگاوی ناوەو جێی خۆی کردووەتەوە بەشێک بوو لە نموونەی هونەری ئەو سەردەمە دێرینەی جیهان، دیارە ئەوەیش دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆڵی پیاوانی ئایینی لای میسرییە کۆنەکان کە گۆرانی و ئاوازیان لەناو پەرسگاکاندا لەکاتی ئەنجامدانی سرووتەئایینییەکاندا بەکاردەهێنا.

بەڵام مۆزیک وگۆرانی لای یۆنانی کۆن بەوە جیادەکرێتەوە کە پەیوەندییەکی توندو تۆڵی بە لایەنی ڕۆشنبیری مرۆڤایەتییەوە هەبوو هەر لە(ئەدەب، شیعرو هەڵبەست، ڕۆمان، شانۆ) پاشان بوو بەمیراتی بۆ شارستانێتییەکانی دوای خۆیان هەر لە ڕۆمانەکان سەردەمەکانی کڵێسایی وسەدەکانی ناوەڕاست و تادەگاتە سەردەمی بووژانەوە (ڕێنیسانس). سەردەمەکانی ناوەڕاست بە چڕینی سروودو تەراتیلی ئایینی مەسیحی لەوانی دی جیا دەبێتەوە.

بەڵام مۆزیک و گۆرانی لەپێش هاتنی ئایینی ئیسلام لەوناوچانەدا لاواز بووەو لە سەردەمەکانی پاش بڵاوبوونەوەی ئایینەکە بەرەبەرە هەنگاوی ناوە بەتایبەتی لە سەردەمی دەسەڵاتی عەباسییەکان زۆر پەرەی سەند چەندین هونەرمەندی میللەتانی غەیرە عەرەب لە شاری بەغدا خۆیان بینیەوەو ناوبانگیان بڵاوبووەتەوە.

* مۆزیک وگۆرانی لەعێراقی کۆن:-

مێژووی مۆزیک و گۆرانی لەعێراقی کۆندا بەتایبەتی لە شاری بەغدا لە ماوەی پێنج سەدەی حوکمی عەباسییەکان (٧٥٠-١٢٥٨)لە نیوەی سەدەی هەشتەمەوە دەسەڵاتیان بەسەر هەموو جیهانی ئیسلامیدا سەپاند تاکو هاتنی سوپای هۆلاکۆ لە نیوەی سەدەی سیازدە.

دیارە هونەری مۆزیکیش بەچەند قۆناغێکدا تێپەڕیوە لەو ماوانەیشدا پێشکەوتنی بەرچاوی بەخۆیەوە بینی ئەم هونەرە پەیوەستیش بووە بە هونەرو مۆرک و ڕۆشنبیری هەموو ناوچەکانی ژێر دەسەڵات و قەڵەمڕەوی و حوکمی عەباسییەکان.

لەنێوان پێنج سەدەی دەسەڵاتیشیاندا کۆمەڵێ کەسایەتی و مۆزیکژانی لێهاتوو سەریان هەڵدا شوێن پەنجەیان لەسەرخستنی هونەری مۆزیکدا دیارە، بنەمایەکی بەهێزیشیان لەنووسین و دانان، کەچەندین دانراوی تیۆرییان لەسەر ئەم هونەرە داهێناوەو ڕۆڵێکی گرنگیشیان بینی لەبەرەو پێشچوونی هونەری گۆرانی و مۆزیک بەتایبەتی لە سەردەمی دەسەڵاتی عەباسی یەکەم (سەردەمی زێڕین) کە کۆمەڵێ داهێنەر سەریان هەڵدا بەتایبەتی (ئیبراهیمی موسڵی کوڕی ماهان، ئیسحاقی موسڵی کوڕی ئیبراهیمی موسڵییە،

زریاب، ئیبراهیمی کوڕی مەهدی، مەنسووری زەلزەل، سەفییەدینی ورمێیی، کە خەڵکی شاری ورمێیەو هتد.....)

دیارەکۆمەڵ کتێب و سەرچاوەو دەستنووسی مۆزیکی ئەوسەردەمە کە هەندێکیان تا ئێستا لە هەندێ شوێنی جیهان پارێزراون کە بە کۆمەڵ سەرچاوەی دانسقەو گرنگی بواری مۆزیک دەژمێردرێت کە لەلایان (فارابی، کندی، ورمێیی، ئەبوفەرەجی ئەسفەهانی، هتد.......)، دانراون دیارە گەلێ هونەرمەندو کەسایەتی تر هەیە، بەلام ئێمە بەپێی سنووری ئەم وڵاتە ناویان دەهێنین کە سنووری جوگرافیای توێژینەوەکەمانە.

*** مۆزیک و گۆرانی لە سەردەمی دەسەڵاتی داگیرکاری هۆلاکۆ تاکو سەردەمی عوسمانییەکان ١٢٥٨ - ١٥٠٨:-**

لەدوای کەوتنی شاری بەغدا لە ساڵی(١٢٥٨ ز) بەدەستی سوپاکەی هۆلاکۆ هونەری مۆزیک گەورەترین مەڵبەندی خۆی لەو سەردەمانەدا لەدەستدا، چونکە لە هەموو جیهانی ئیسلامییەوە روویان لەو شارە دەکرد، ئیدی ئەم ناوچەیە بە کوردستان و ئێران و عێراقی کۆنیشەوە بە کۆمەڵ شەڕو داگیرکاری و ماڵوێرانیدا بەدەستی تەتەرو مەغۆلەکان تێپەڕاند. تاکو لە ساڵی ١٥٠٨ز کەوتە دەست قەڵەمڕەوی دەوڵەتی عوسمانییەکانەوە ئەم ماوەیەش بە سەردەمی تاریکی لە ئەدەبی عەرەبیەکاندا ناودەبرێت، لەگەڵ ئەو هەموو ئەهامەتییانەشدا کۆمەڵ کەسایەتی مۆزیکژانی بەناوبانگ کاروانی هونەری مۆزیکیان بەرەو پێش بردو کۆمەڵ کتێب و دەستنووس و سەرچاوە لەم سەردەمەدا نووسیوە، کە بووەتە بنەماوجێی بایەخ بۆ مۆزیکی کوردی مۆزیکی دراوسێکانمان. ئەم چەند هونەرمەندەیش نموونەی هەندێک لەو کەسایەتییانەن:

١- سەفیەدینی ورمێیی (١٢١٤- ١٢٩٤):- کۆمەڵ دەستنووس و دانراوی لەسەر هونەری مۆزیک بۆ بەجێهێشتووین کەلێکۆڵینەوەیە لەسەر تیۆرو دەنگ وئەوای مۆزیکی ڕۆژهەڵاتی ناوین کە بە کۆمەڵ سەرچاوەی دانسقە دادەنرێت بوون بە بنەما بۆ مۆزیکی ڕۆژهەڵاتی ناوین، هەندێک لەو دەستنووسانە لە هەندێ شوێنی جیهان تا ئەمرۆیش پارێزراوە کە بریتین لە کتێب و دەستنووسەکانی:

أ -کتێب ئەدوار (الادوار) باسکردنە لەسەر پەیژەو ئاوازەکان.

ب - کتێبێك لەسەر ریتم و کێش.

ج - کتێبی زانستی کێشی شیعر.

٢ - (جەمالەدین دانسی دەشتی کوڕی سەعیدی کوردی) خاوەنی کتێبی (الكنز المطلوب في الدوائر الضروب) وێنەیەکی لە کتێبخانەی نیشتیمانی لە سویسرا پارێزراوە.

٣- (بەدرەدینی ئەربیلی ١٢٨٧ - ١٣٥٤) خاوەنی کتێبی ئەرجوزەی ئەنغامە (ارجوزة الانغام) یەکەم کەسە باسی هونەری مەقاماتی کردووە، ئەربیلی ڕەچەڵەکی هەموو پەیژەو مەقامەکان دەگەڕێنێتەوە بۆ مەقامی ڕاست و بە شیعر باسیان لێوە دەکات.

٤- (عەبدولقادر مەراغی ١٣٥٤- ١٤٣٤) ئەم مۆزیکژانە لە سەمەرقەند مردووە، بەلام سەرەتاکانی لە هونەری مۆزیك لە شاری بەغداوە دەستی پێکردووەو خاوەنی کتێبی (مقاصيد الألحان)ە.

*** مۆزیك و گۆرانی لە سەردەمی حوکمی عوسمانییەکان١٥٠٨- ١٩١٨:-**

لەدوای داگیرکاری مەغۆلەکان وتورکمانەکان ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی دەستی بەسەر کوردستانی باشوورو ڕۆژهەڵاتی ناوین و بەشێك لە وڵاتانی جیهاندا گرت لە ساڵی ١٥٠٨ تا ساڵی ١٩١٧ تا سوپای بەریتانیا عوسمانییەکانی وەدەرنا. ئیدی لەو ڕۆژەوە ئەم ناوچەیە بووە گۆڕەپانی ململانێ لەنێوان دەوڵەتی سەفەوی و عوسمانی، لەدوای شەڕی چالدێران لە ساڵی ١٥١٤ کوردستان دابەشبوو لەنێوان هەردوو ئەم زلهێزەدا و چەند جارێکیش ویلایەتی بەغداو یان ئێراقی عەرەبی لەو چوار سەدەیەدا دەکەوتە دەست دەسەڵاتی سەفەوییەکان بۆ نموونە ساڵی ١٥٠٨ تا ساڵی ١٥١٤ ز پاشان لە ساڵی ١٦٢٣ تا ١٦٣٣ ز ئەم ناوچەیە هەر لە ئالۆزیدا بوو.

لە ماوەی ئەم چوارسەدەیەدا هونەری ناوچەکە کەوتە ژێر کاریگەری مۆزیکی عوسمانییەکان، بەتایبەتی پایتەختە نوێیەکەیان کە شاری ئەستانبۆل (قوستەنتینیە) بوو بووە سەرچاوەی زانست و ئەدەب و مۆزیك کە کاریگەری وڵاتانی ئەوروپایی داگیرکراو لەلایان عوسمانییەکانەوە نموونەی یۆنان وڵاتانی بالکان و هەروەها کاریگەری شارستانییەت و مۆزیکی ئێرانیش لەلایەکی ترەوە، لەو ماوەیەدا ئاستی هونەر لە شاری بەغدا کوژایەوە کە پێشتر لە کاتی خەلافەتی عەباسییەکاندا زۆر گەشەی کردبوو.

*** هونەری مۆزیك لە سەردەمی عوسمانییەکان:-**

دەسەڵاتدارو سوڵتانەکانی عوسمانییەکان زۆرگرنگیان بەهونەری مۆزیك دەدا تەنانەت هەندێك لەسوڵتانەکان دەستیان لەرێکخستن و دانانی مۆزیکدا هەبوونموونەی سوڵتان (سەلیم خانی) سێیەم یەکێك بوو لە سوڵتانە هونەر دۆستەکان و گرنگی زۆری دەدا بەمۆزیك و گۆرانی لە مۆزیکی تەکێ و خانەقاکانەوە گواستییەوە بۆ ناو کۆشکی سوڵتانەکان.

دیارە بە پێی تیۆرو زانستی مۆزیکی ڕۆژهەڵاتیش بێت ئەو زانستە لەلایان وڵاتی ئێران بەگشتی لە دێرزەمانەوە سەرچاوەی گرتووە، عوسمانییەکانیش هونەری مۆزیکیان لەوێوە وەرگرتوو شایەت حاڵی ئەو ڕاستییەیش ناوی دەزگاو مەقامەکانە کە زۆرینەی تا ئێستا بەزمانی کوردی و فارسی ناودەبرێت نموونەی (یەکگا - دوگا -سێگا -نەوا - نەورۆز عەجەم - نیگار - نیاز - چەندین ناوی دیکەی مۆزیکی)، ئەم مۆزیکە لەو سەردەمەدا وا بەستەی دوولوخمی سەرەکی بوو یەکەمیان: ریتم و کێش بوو پێیان دەوت (اصول).

دووەمیان: پەیژە

بەگشتی مۆزیکی سەردەمی مۆزیکی عوسمانییەکان تێکەڵەو پێکهاتەیەک بوونەمۆزیکی کوردی وفارسی و عەرەبی و تەنانەت ئەرمەنی و یۆنانیش.

لەسەدەی هەژدەیش بەملاوە هونەری مۆزیک وردە وردە بەرەو پێشەوەچوو و گۆڕانکاری بەسەردا هاتوو لەگەڵ داب و نەریتی هونەری کۆندا ئاوێتەی مۆزیکی نوێ بوو بەتایبەتی سوود وەرگرتن لە زانست وتیۆری مۆزیکی جیهانی یاخود مۆزیکی ئەوروپی. پاشان ئەم شێوازە لە مۆزیکی تورکی عوسمانی باڵ بەسەر هونەری ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیان کێشا وەکو مۆدێلێک لە مۆزیک و گۆرانی ئاوازی نوێ لەم وڵاتانەدا پەیڕەو دەکرا تەنانەت لە شارە گەورەکانی وەکو قاهیرەو حەلەب و بەغدا چەندین شوێنی تر وەکو میراتی ئەم هونەرەیان بۆمایەوە، بەتایبەتیش لە هونەری ئامێرژەندن و مەقام چڕین و ئوسوڵ و زانستی مۆزیک بەگشتی.

دیارە لە ماوەی دەسەڵاتی عوسمانیدا کۆمەڵ هونەرمەندو دەنگخۆشی بەناوبانگ سەریان هەڵدا ئەمانە ڕۆڵی بەرچاویان بینی لە گەیاندن و گەشەسەندنی هونەری مۆزیک و گۆرانی بۆ نەوەکانی دوای خۆیان.

بەتایبەتی هونەری مەقامخوانی ڕەسەن چونکەڕەگ و ڕیشەیەکی دێرینی هەیەو پەیوەندی بە ئاوازە ڕەسەنەکان وهەروەها بە پەیژەکانی مۆزیک و ڕیتم و کێشە کوردی و ڕۆژهەڵاتییەکانەوە هەبووە، دیارە ناوی ئاوازو ڕیتم بە چەندین ناو و دەستەواژەی جوداوە ناوزەدکراوە بۆ نموونە (پەردە) بەزمانی عەرەبیش (الادوار) بەکارهاتووە هەروەها بۆ کێش و ڕیتم دەستەواژەی (الضروب) واتە زەرب یان میزراب بەکارهاتووە. بەکارهێنان و یاخود مێژووی چڕینی مەقاماتی ئێراقی بەرای شارەزایانی وەکو (هاشم الرجب) دەیگێڕنەوە بۆ ۳۰۰ بۆ ٤۰۰ ساڵ بەر لە ئێستا، لێرەدا ناوی چەند شارەزاو کەسایەتییەکی دێرین وەبیردێنینەوە کە خزمەتی بواری زانستی هونەری مەقاماتیان کردووە و هەندێکیان لە نەتەوەی کوردن و لە کوردستانەوە چوونەتە شاری بەغداو ئەو هونەرەیان بڵاوکردووەتەوە و چەندین کەسانی هونەرمەند و دەنگخۆشیان لەدوای خۆیان پێگەیاندووە:

١- مەلا وەلی ١٢٤٦-١١٥٦ کۆچی ناوی تەواوی (عەبدولرەحمان وەلی) بوو لە شاری کفری لەدایکبووە پاشان لە سەردەمی عوسمانییەکان چووەتە شاری بەغدا کەسانی تریش نموونەی ڕەحمەتوڵلا شەلتاغ لەسەر دەستی مەلا وەلی فێری هونەری مەقام چڕین بوون.

٢- مەلا حەسەن بابوجی ١١٨٨- ١٢٥٦زایینی لە شاری بەغدا لەدایک بووە کۆمەڵ کەسانی تر هونەری مەقامچڕینی لێوە فێربوون یان سوودیان لێ بینیوە نموونەی شەلتاغ و مەلاحەسەن بەسیر.

٣- ڕەحمەتوڵلا شەلتاغ ١٧٩٣ -١٨٧١زایینی یەکێکە لە گەورە هونەرمەندانی بواری مەقامبێژی لە نەتەوەی کوردەو لە شاری کفری چاوی بەژیان هەڵهێناوە لە فێربوون و وەرگرتن و چڕینی هونەری مەقامدا ئەم هونەرمەندە سوودی لە شارەزاو مەقامبێژی کوردی شاری کفری مەلا وەلی بینیوە پاشان لە مەلا حەسەن بابوجی هەروەها ئەمیش هونەرەکەی خۆی گەیاندووەتە کەسان و مەقامبێژانی تری وەکو مەلا عوسمانی موسڵلی و ئەحمەد زێدان و خەلیل ڕێباز و هتد......

٤- مەلا عوسمانی موسڵلی ١٨٥٤ - ١٩٢٣ زایینی لە شاری موسڵ لەدایکبووە ئەم هونەرمەندە زۆر کارابووە لە بواری ئاوازدانان و توانای هەبووە لە ژەندنی چەند سازو ئامێرێکی مۆزیکدا لەهەمان کاتدا وتاربێژێکی بەتوانا بووە، سەفەری بۆ شاری ئەستەنبول کردووەو بووەتە جێی سەرسوورمانی سوڵتان عەبدولحەمید و فەرمانی کردووە بەدامەزراندنی لە مزگەوتی (ئایاسۆفیا) لە شاری ئەستەنبول پاشان دواتر سەفەری وڵاتی میسری کردووەو دەڵێن کە ئەو ئاوازی مەقامەکانی ئەهاوەندو حیجاز کاری گەیاندووەتە وڵاتی میسرو بە وڵاتانی تری عەرەبیدا بڵاوبووەتەوە، پاشان گەڕاوەتەوە لە شاری بەغدا نیشتەجێ بووەو لەوێ کۆچی دوایی کردووە.

*** گۆرانی دینی و دنیایی لەسەدەی بیستەمدا:-**

لە سەرەتایی سەدەی بیستەمەوە جیهان گۆڕانکاری گەورەی بەسەردا هات هەر لە داهێنانی کامێرا، سینەما، ئامێرەکانی تۆمارکردنی دەنگ (گرامافۆن) و هەموو داهێنانەکانی تر. وردە وردە ئەم هەموو کەرەسەیە بەجیهاندا بڵاوبوونەوەو گەیشتە ناوچەو وڵاتی ئێمەیش بەدەر نەبوو لەم شارستانییەتە نوێیانە بەتایبەتی لەدوای جەنگی جیهانی یەکەم و لەگەڵ دروست بوونی دەوڵەتی نوێی ئێراقی پاشایەتی.

هەر لە سەرەتای بیستەکانی سەدەی بیستەمەوە چاپخانەو قاوەخانەکان ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبوو لە بڵاوبوونەوەی ڕۆشنبیری و هونەر بەتایبەتی هونەری (مەقام چڕین)، دیارە هۆکانی گوێگرتنی گۆرانیومۆزیک زۆر کەم بوون تەنیا (چاپخانەکان، لە هەندێ لە شارە گەورەکان یانەو تیاترۆخانەو یاخود (ملهی) شوێنی مۆزیک و گۆرانی مەقامخوێندن بوون بەتایبەتیش لەگەڵ گرووپی مۆزیک، دیارە پێش ئەم سەردەمە گۆرانی و مۆزیک لە سینگی دەنگخۆشاندا دەپارێزراو پاشان دەمار دەم دەگوازرایەوە بۆ یەکتری تاکو سەردەمی داهێنان هەرچەندە هۆکارەکان لە سەرەتاوە زۆرکەمیش بوون، بەڵام کەمێک لە گۆرانی و مەقامی هەموو ناوچە جیاوازەکان تۆمارکران و بەو بۆنەیەوە لە فەوتان ڕزگاربوون هەرچەندە ڕەنگە کۆمپانیاکانی تۆمارکردن بۆ بەرژەوەندی خۆیان ئەم کارانەیان تۆمار کردبێت، بەڵام بۆ ئێمەو میللەتانی تریش بە ئەرێنی ڕەنگی داوەتەوە.

دیارە لە ئاکامی بڵاوبوونەوەی کۆمەڵ فۆرمی گۆرانی و مۆزیک بەگشتی لە جیهاندا بوو بەهۆی پێویستی بە هۆکارێک بۆپاراستنی ئەم هونەرە لە کەرەسەیەکدا کە گواستنەوەیشی ئاسان بێت، بۆیە داهێنەران بیریان لەو داهێنانە کردەوە کە دەنگ و گۆرانی بەگشتی تێدا پارێزراو بێت، دوای ئەم داهێنانە کۆمپانیاکانی تۆمارکردن کەوتنەکارکردن بۆبەیداکردنی بازاڕی مۆزیک وگۆرانی لە ئەورووپاوە لەدوای

سالآنی (١٩٢٥) گەیشتنە وڵاتی عێراق وڵاتانی دەوروبەرمان و دەگەڕان بەدوای دەنگخۆشە ئاوازەو دیارەکان بەتایبەتی لەبواری چڕینی گۆرانی و بەستەو مەقامخوانی.

بەتایبەتی کۆمپانیاکانی (هیزماستەر ڤۆیسی بەریتانی، کۆمپانیای بەیزافۆن، ئۆدیکایرفۆن، پۆلیفۆن) ئوسیتگەیان لە شاری بەغدا و چەند شارێکی تر کردەوەو بەرهەمێکی زۆریان بۆ کۆمەڵێك لە هونەرمەندانی ئێراق تۆمارکرد نموونەی (محەمەد گوبانچی، سەلیمە موراد، مەلا عوسمانی موسڵلی زهور حوسێن هتد...) دیارە هونەرمەندانی کوردیش لەو کارانە بێبەش نەبوون نموونەی (عەلی مەردان، حەمدی ئەفەندی ١٨٨٥-١٩٤٩، ئەمین باخەوان، عەبەی سەعە عەریەتی، مریەم خان، ئەلماس خان١٨٩٤-١٩٧٩ کاوێز ئاغا، دایکی جەمال ١٩٠٨-١٩٧٩، مەلا کەریم١٨٨٥-١٩٣٩، ئەسمەر فەرهاد، ڕەشۆڵ چەندین کەڵە هونەرمەندی تر دیارە لە کوردستانی ئێرانیش کەسانی وەکو هونەرمەندی پایە بڵند سەید عەلی ئەسغەری کوردستانی نزیکەی ٢٠ تراك مەقام و گۆرانی کوردی و کۆمپانیاکانی (پۆلیفۆن) تۆمارکرد.

لە ساڵی ١٩٣٢بەدواوە لەپاش گەڕانەوەی وەفدی ئێراقی لە کۆنگرەی مۆزیکی عەربی لە قاهیرە ئیدی حکومەت بیری لە کردنەوەی پەیمانگایەکی مۆزیك کردەوە بەشێوەیەکی پەروەردەیی ئەکادیمی کە پەیوەست بێت بەمێلی گشتی ڕۆشنبیری و هونەری، بۆیە لە سەرەتای ساڵی ١٩٣٦ بەناوی (پەیمانگای هونەری مۆزیکەوە) کرایەوە، هەڵبەتە لەو ساتە وەختەوە ڕۆڵی گرنگی هەبوو لە پێشخستنی هونەری مۆزیگ بە گشتی ودواتر هونەرمەندانی کوردیش ڕوویان لەو پەیمانگایە کردو چەندین کەڵە هونەرمەند لەوێ پێگەیشتن و خزمەتی گەورەیان بە میللەتەکەیان کرد.

هەر لە سەرەتایی دەرچوونی چەندین هونەرمەندی بەئەزموون لە پەیمانگای هونەری مۆزیك لە بەغدا ڕۆڵی گرنگیان بینی لە پەرەسەندنی رادیۆی بەغدا بەشی کوردی و عەرەبی کە بەشی کوردییەکەی بۆ میللەتی کورد بۆ ئەو سەردەمە زۆرگرنگ بوو پاشان گەشەسەندنی ئۆرکێستڕای سیمفۆنی و هەموو گرووپ و دەزگا هونەرییەکانی وڵاتی ئێراق بەهۆی پێگەیاندنی کادری مۆزیك لەو پەیمانگایەوە بوو.

هەڵبەتە جگە لەو شوێن و دەستگاو تیپ و کۆمپانیانەی باسمان کرد مەراسیم و بۆنە ئاینییەکانی وەکو (مەولودی پێغەمبەر(د.خ)، شەوی قەدر، زیکر)، هەروەها بۆنە تایبەتەکانی کە لە ماڵانی خاوەن پلەوپایەو خەڵکی دارا ئەنجام ئەدران وەکو (شایی و زەماوەند، خەتەنەی منداڵان، بۆنەی تایبەت)و گەلێك بۆنەی دیکە تەوەرێکی دیکەی بڵاوبوونەوەی هونەری مۆزیك و گۆرانی مقام بوون بەتایبەتی لەگەڵ ئامێرەکانی مۆزیك کە وردە وردە بازاڕی ئامێرەکانی مۆزیکیش گەرم دەبوو وێستگەیەکی دیکەی پەخش کردن و نمایش کردنی هونەری مۆزیك بوو لە شارەکاندا.

*** کورتەیەك لەسەر هونەری مۆزیك و گۆرانی لە شاری کەرکوك:-**

لە تەوەری باسەکەماندا تیشك دەخەینە سەر هونەری مۆزیك و گۆرانی لە شاری کەرکوك، چونکە ئەم شارە مێژووییەکی بەرچاوی هەیە لەم هونەرەدا بەتایبەتی هونەری گۆرانی ئایینی و هونەری مەقامخوانی، هەر لە سەدەکانی پێشتریشەوە بەهۆی هەڵکەوتەی شارەکەوە کە کەوتووەتە نێوان هەموو شارەکانی (بەغدا، هەولێر، موسڵ، شارەزووری کۆن لەوێشەوە بۆ ئەسفەهان و هەمەدان وەکو هێڵێکی بازرگانی لەنێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، ئەمەیش لە ئەداکردنی هونەری مەقامخوانی و لە تەکیە و خانەقاو مزگەوتەکاندا بەدی دەکەین لە خوێندنی زۆرینەی مەقامە سەرەکییە ڕۆژهەڵاتییەکانی وەکو (ڕاست، بەیات، سێگا،چوارگا، سەبا، حیجاز عەجەم، ئەفشارەند، کورد) مەقامە لق و لاوەکییەکانیش کە لەبۆنە ئاینییەکان و لە ئاهەنگ و یادەکاندا بەرگوێمان دەکەوت نموونەی (دەشت، هەمایۆن، ئەشار، ئەوج، نەوا، حیجازکار، ئورفە).

هەروەها شاری کەرکوك بە لانکەی فۆرم و مەقامە کوردییەکانی (ئەللاوەیسی، قەتار، خاوکەر، ئای ئای، هیجران، قەزازە) لەگەڵ قۆریاتی تورکمانی و خوێندنی مەقاماتی ئێراقیش هەر ڕۆڵی تێدا دەبینن نموونەی (خەنەبات، مەنسوری، لامی، پێنجگا، شەرقی ڕاست، موخالیف چەندین مەقام و ئاوازی تر).

دیارە زانیاری لەسەر هونەری مۆزیك بە گشتی لە سەدەکانی پێشتردا بە کەمی دەکەوێتە بەردەستمان، بەڵام لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدە بەملاوە دەنگوباسی ئەم هونەرەمان پێدەگات کە لە سینەو لێوی باب و باپیرانمانەوە گواستراییەوە بۆمان تا زانست و هۆکارەکانی تۆمارکردن گەیشتە ئەو ئاستەی ئەم هونەرە لە شاری کەرکوکیش وەکو ئاراەیەك لە ڕێی چەندین کەڵە هونەرمەندەوە تۆمارکراو پارێزرا بەتایبەتی لە دوای سالآنی ١٩٢٥ کۆمەڵێك هونەرمەندی شارەکە ڕوویان لە شاری بەغدا کردوو بەرهەمەکانیان لە کۆمپانیاکانی ئەوان تۆمارکرد:

١- سەر قافڵەی هونەرمەندان (عەلی مەردان ١٩٠٤-١٩٨١) کە خاوەنی زۆرترین بەرهەمی بەستەو گۆرانی و مەقامە بەزمانی کوردی تۆماری کردووە کە زۆرینەی مەقامە کوردی وڕۆژهەڵاتییەکان لەخۆی دەگرێت و بووەتە گەورەترین ئەرشیف و سەرچاوە بۆ ئەم هونەرە.

٢ ئەمین باخەوان یاخود (محەمەدئەمین تاڵەبانی) هەر لە شۆرەسوارانی مەقام و ئاوازە کوردییەکان بووە لە ساڵی ١٩٢٥ لە کۆمپانیای (بەیزافۆن) لە بەغدا (قەتارو خاوکەرو ئای ئای) تۆمار کردووە.

٣- عەبدوڵلا سەعید ناسراو بە (عەبەی سەعە عەریەتی لە سالآنی ١٩٢٧-١٩٢٨) ئەللاوەیسی و قەتاری بەدەنگێکی بەسۆز تۆمار کردووە، مامۆستا عەلی مەردان سوودی لە ئەزموونی ئەم زاتە بینیوە.

٤ -حەمەی کۆترەمل ئەمیش یەکێکە لە دەنگ خۆش و

مەقامبێژی شاری کەرکوك کە هەر لەو سەردەمانەدا هاوڕێی ئەمین باخەوان و عەبدوڵڵا سەعید بوو بەیەکەوە سەردانی بەغدایان کردووە بۆ تۆمارکردنی مەقامە کوردییەکانی ناوچەی گەرمیان بەتایبەتی (قەتارو خاوکەر).

٥- مەلا ئاغای کەرکوکی زیاتر لە ٤٠ بەرهەمی بۆ کۆمپانیا بەیزافۆن لە ساڵی ١٩٢٥ لە بەغدا تۆمار کردووە یەکێکە لە مەقامبێژەکانی شاری کەرکوك لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا ژیاوە، برایەکیشی هەیە بەناوی مەلا سابیر هەر لە مەقامبێژە دێرینەکانی ئەم شارەیە.

٦- خدر بارام چاوش ١٨٩٠- ١٩٤٩ مەقامزانی و ئامێرژەنینیان پشتاو پشت بۆ ماوەتەوە ئەم زاتە هونەرمەندێکی لێهاتوو بووە لە چڕینی ئەڵڵاوەیسی و قەتارو خاوکەر و خورشیدی و نای نای تەمبور ژەنێکی بەناوبانگ بوو لە شاری کەرکوك و دەوروبەری مامۆستا (عەلی مەردان) لە کتێبی (گەڵای پاین) دەیگێڕێتەوە (خدر بارام چاوش) بە مامۆستای خۆی ناودەبات و دەڵێ هەموو فۆرم و مەقامە کوردییەکانی لەو زاتەوە فێر بووم لەو دەمەی کە نیشتەجێی لەیلان بوون.

٧- (محەمەد خدر بارام چاوش ١٩١٣ - ١٩٨٠) باوکی سەلاح داودەیە دەنگخۆش و شارەزای مەقامە کوردییەکان و ژەنیاری سازەکانی نەی و دەهۆڵ و زوڕنایش بووە.

٨- سەلاح داود ١٩٤١- ٢٠٠٩ هەڵبەتە دەنگە بەسۆزو شیرینەکەی (سەلاح داودە) هەر بە ئەمری لامان دەمێنێتەوە. بە تایبەتی لەگەڵ ئەیەکەی (هونەرمەند (ئەحمەد داودە) چەندین بەرهەمی ڕەسەنیان تۆمار کردووە. دەوان لە کورەکانیشی(عەباس و دڵشاد) هەر خاوەنی هەمان ڕێچکەن شارەزان لە وتنی (نای نای).

٩- (ئەحمەد داودە ١٩٣٦-١٩٧٩) هونەرمەندێکی ئەیژەنی بەتوانا بوو شارەزاییەکی باشی لە هەموو ئاوازو مەقامە کوردییەکاندا هەبوو بەشداری لە تۆمارکردنی چەندین بەرهەمی ناسك و ڕەسەن و جوانیان بۆ هونەرمەندان (حەسەن زیرەك و سەلاح داودەو حوسێن عەلی و شکور خەیات و سابیر کوردستانی)، چەندین هونەرمەندی تر تۆمار کردووە. دیارە ئەم بەرهەمانە بە ئامێری ڕێکۆردەری گروندیك کە لەسەر بەکرەو کاسێتی گەورە لە ماڵاندا تۆمار دەکران ئەمەیش بووە جۆرێکی دیکە بوو لە ئەرشیف کردنی ئەو سامانە کەلەپوورییە.

١٠- حوسێن عەلی ١٩٢٥ - ١٩٩١ بە حوسێن عەلی گورجیش ناسراو بوو شارەزای نای نای و هەموو فۆرم و ئاوازە کوردییەکانی ناوچەی گەرمیان بوو لە مامۆستا عەلی مەردانیشەوە بەشێك لە مەقامە گشتییەکان فێر بیبوو دانەری کۆمەڵێ ئاوازی شیرینی وەك (تەنکە، دانە دانە، نییە لەماڵ، باڵاگەردان، حەبێ خان) چەندین گۆرانی دیکەیە.

١١- حەمەدرێژ ١٩٣٦ -١٩٩٣ هونەرمەندێکی دەنگخۆش و شارەزا بوو لە فۆرم و مەقامە کوردییەکان و مەقامە سەرەکییەکان بەتایبەتیش نای نای و ئەڵڵاوەیسی و قەتارو خاوکەر و خورشیدی و مەنسوری و قەزازو قوریات و مەقامەکانی ڕاست و حیجاز و بەیات و ئەماوەند وهتد....

١٢- شکور خەیات ١٩٤٠ خاوەنی دەنگێکی ڕەسەنی کوردی بە سۆزە، مەودای چینی دەنگی بەرزو تیژە ڕێچکەیەکی تایبەت بە خۆی هەیە بەتایبەتی لە نای نای و ئەڵڵاوەیسی و قەتارو خاوکەر دەشت و چوارگاو ڕاست و خەنەبات زۆرینەی مەقامەکانی تر. هۆنراوەی شاعیرەکانی مەولەوی و مەلای جەباری و لە مێشك و خەیاڵی مام شکوردا تێکەڵ ئاوێتەی دنیای نای‌نای و قەتارو خاوکەر بووە.

بێجگە لەم چەند هونەرمەندە چەندین مەقامبێژو هونەرمەندی تر لەو سەردەمانەو دواتریش لە گۆڕەپانی هونەریدا خزمەتیان بەم شارە کردووە نموونە (حافز مەلا تۆفیق، زەینەل سابونچی، مەلا نوعمان، ڕەشەی کولە ڕەزا، مەلا محەمەد تۆپال، سەعید حەمە گوڵە، حاجی عومەر پاسەوان،چەندین دەنگ خۆشی تر کە زۆرینەیان بەشدار دەبوون لە مەراسیم و بۆنەکانی تەکیێ تاڵەبانی کە هەندێکیان لە نەتەوەی تورکمانن شان بەشانی مەقامبێژەکانی کورد ڕۆڵیان دەبینی لە شاری کەرکوك.

١٣- کوێستانی - سەید محێدینی جەباری ناسراو بە کوێستانی لە ساڵانی پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو چەند بەرهەمێکی بۆ ڕادیۆی کوردی لەبەغدا تۆمارکردووە.

شێخ مەحمود ناسراو بە گەرمیانی، دیارە گەلێك هونەرمەندی تر ماوە باسیان بکەین لە سەدەی بیستەمدا خزمەتیان بە هونەری شاری کەرکوك کردووە، بەڵام دەرفەت نابێت لێرەدا باسی هەموویان بکەین.

* مێژووی دروستبوونی شاری کەرکوك:-

لەبەر ئەوەی شوێن و سات و جوگرافیای توێژینەوەکەمان لەناو چەقی شاری کەرکوکدایە، بۆیە پێویست دەکات لەڕووی مێژووییشەوە تیشك بخەینە سەر لایەنی مێژوویی ئەم شارە. شاری کەرکوك لە ڕووی مێژووییەوە بە شارە گرنگەکان دادەنرێت، دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو سەردەمانەی کە شارستانییەتی میزۆپۆتامیا گەشەی کرد کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمە کۆنەکان هەڵبەتە قەڵاکەی شایەتحاڵی ئەو ڕاستییەیە کە لە بەری ڕۆژهەڵاتی شارەکەو ڕووباری خاسە کە بەناو شارەکەدا تێدەپەڕێت بنیات نراوە.

هەڵبەتە بەڵگە مێژووییەکان ئەو ڕاستییە دەسەلمێنن کە (گۆتییەکان) بۆیەکەم جار بەردی بناغەی ئەم شارەیان داناوە، هەروەها لەڕێی کنەوپشکنین و هەڵکۆڵینە ئارکۆلۆجیاکانەوە دەرکەوتووە کە شارێك بەناوی (ئارابخا، ئارانجا، ئەرەفە) هەبووە ئەم ڕاستییەیش لەلایەن (دائرة المعارف الاسلامیة) پشتڕاست کراوەتەوە، هەروەها مێژوونووسی گەورەی کورد (تۆفیق وەهبی) دەڵێت (شاری کەرکوك شارێکی کۆن و دێرینە لەپێش شاری هەولێرەوە (ئەربیل) لە نووسینە مێخیێکاندا ناوی هاتووە) کە لە ڕۆژژمێری بەناوبانگی (سەرجۆنی ئەکەدی) پ. ز لەم ڕۆژژمێرەدا لەنێو ناوانی تری وەکو ناوی (لۆلۆبی) ناوی وڵاتی (ئاراپخا) هاتووە، هەروەها مێژوونووس پرۆفیسۆر (کەمال مەزهەر) لە کتێبی کەرکوك و

دەوروبەریدا كە بە زمانی عەرەبی چاپ كراوە نووسیویەتی (ئاشكرایە كە مێژووی شاری كەركوك لەلایان لۆلۆییەكانەوە یاخود خورییەكانەوە بنیاد نراوە كە هەردووكیان میللەتە میللەتی كوردی ئێستا پێكدەهێنن، هەروەها لە لاپەرەی شەشی كتێبەكەیدا دەڵێ بە ئاشكرا لە دەقە مێخییەكانی سەردەمی ئەكەدییەكاندا هاتووە لە ڕووی مێژووییەوە پێدەچێت لۆلۆییەكانیش بنیادی شاری كەركوكیان كردبێت. لە سەردەمی ئاشوورییەكانیش پاشای یەكێك لە پاشاكانیان بەناوی (تكلت - نزت) لەپێش زایین دەستی بەسەر شاری كەركوكدا گرتووەو پاشان سلۆقییەكان لە دەوروبەری ساڵی(٢٢٧ پ ز)دەستیان بەسەریدا گرتووەو شارەكەیان بەناوی سلۆقس ناساندووە. پاشتر ئەم شارە كەوتە ژێر دەسەڵاتی ساسانییەكانەوە تا سەردەمی بڵاوبوونەوەی ئایینی پیرۆزی ئیسلام ئیدی ئەم شارە بە ئارامی مایەوە تا هاتنی سوپای مەغۆل لە سەدەی سیازدەیەم؛ ئیتر شاری كەركوك كەوتە ژێر دەسەڵاتی تەتەرەكانەوە تا سەدەی شازدەیەم بووە بەشێك لە ولایەتی شارەزوور و پاشان ولایەتی موسڵ دواتر لەگەڵ هاتنی ئینگلیزەكان و دروستكردنی دەوڵەتی ئێراق یەكێك بووە لە لیوار پارێزگاكانی ئەم وڵاتە نوێیەوە.

*** مێژووی تەكییەكان لە جیهانی ئیسلامیدا:-**

مێژووی دروستكرنی بیناكرنی مزگەوتەكان دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای هاتنی ئایینی ئیسلام بۆ یەكەم ساڵ كۆچی كاتێ موسڵمانان بەهاوەڵی پێغەمبەر د.خ بەرەو شاری مەدینە كۆچیان كرد لەوێ یەكەم مزگەوتیان دروست بیناكرد. بەڵام لە ماوەی دەسەڵاتی عوسمانییەكاندا (تەكێ) شوێنی (خانەقاكانی) گرتەوە، دیارە هەر تەكێ هەروەكو خانەقا دامەزراوەیەكی ئایینی بوویەك ئامانجیان هەبوو جیاوازییەكەیشیان تەنیا ئەوەیە كە خانەقا لە سەردەمی ئەیوبییەكان دامەزراوە، بەڵام تەكێ لە سەردەمی عوسمانییەكان سەری هەڵدا. تەكیی و خانەقا هەردوو دامەزراوەكە لە سەرەتای دروست بوونیانەوە ڕۆڵی بیمارستانی دەبینی، بەڵام هەر لە سەرەتای دەسەڵاتی عوسمانییەكانەوە دەسەڵاتداران ئەو بەشەی كە بیمارستان بوو لایان بردوو ڕۆڵەكەی گۆڕانكاری بەسەردا هات.

دروستكردنی كۆنترین و بەناوبانگترین تەكییەكان دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی شازدەی زایینی لەگەڵ سەرەتای حوكمی عوسمانییەكان بنیادنراوە لە ماوەی ئەو چەند سەدەیەدا، لەگەڵ سەرەتای سەدەی بیستەم و نەمانی دەوڵەتی عوسمانیش تەكییەكان ڕۆڵی گرنگیان لە پاراستنی داب و نەریتی ئیسلامی و خوێندن و لەبەركرنی قورئانی پیرۆز پەیرەوكردنی ڕێگەو شێوازی سۆفیزم و هەموو داب ونەریت و خوو ڕەوشتی جوانی موسڵمانان، هەروەها تەكێ ڕۆڵی گرنگی هەبوو لە دروستكردن و بەكارهێنانی گۆرانی و تەواشیحی ئایینی لەگەڵ پێشخستن و بەكارهێنان و چڕینی ئاوازی مەقامە ڕۆژهەڵاتییەكان كە ڕۆڵی گرنگ دەبینن لەناو سروود و ڕێوڕەسمە ئایینییەكانی تەكییەكاندا بەتایبەتی لەدانیشتن و كۆڕی زیكرو هەموو بۆنە ئایینییەكاندا. بۆیە لێرەدا بە پێویستی دەزانین باسی هەندێ لە تەكێ بەناوبانگەكان لە جیهانی ئیسلامیدا بكەین:-

* تەكیی (سلێمانیە) لە شاری قاهیرە لەلایان سلێمان پاشاوە لە ساڵی ٩٥٠ كۆچی بنیاد نراوە.

* تەكیی(سلێمانیە) لە شاری دیمەشق بنیاد نراوە بەیەكێك لە بەناوبانگترین شوێنەواری ئیسلامی ئەژمار دەكرێت كە لەسەر شێوازی بیناسازی عوسمانی بینا كراوە.

* تەكیی (توریەخانە) لە شاری قۆنیای وڵاتی توركیایە بە زمانی توركی واتای (گۆڕخانە) دەكات.

* تەكیی (مەولەوی خانە) لە شاری ئەستەنبوڵ لە ساڵی ١٤٩١از بنیاد نراوە.

* تەكیی (مەولەوی) لە شاری تەرابلوسی وڵاتی لوبنان لە ساڵی ١٦١٩از دروست كراوە.

* لە وڵاتانی (بەلكان و هەنگاریا و ئۆكرانیا) لە سەردەمی دەسەڵاتی عوسمانییەكان بەسەر ئەو ناوچانەدا دروست كراون.

*** تەكیی تاڵەبانی قادری:-**

تەكیی تاڵەبانی یاخود (جامع المجيدية): دامەزراندنی ئەم تەكیە دەگەڕێتەوە بۆ نیوەی دووەمی سەدەی هەژدە لەلایان (مەلا مەحمودی زەنگەنە ١٧١٨- ١٨٠٠ ز) دامەزراوە لەسەر دەستی شێخ ئەحمەدی هیندە لاهوری تەریقەتی شێخایەتی وەرگرتووە، لە سەردەمی شێخ ئەحمەد تاڵەبانی كوڕی (١٧٨٠ - ١٨٤٠) كە هەڵگری نازناوی تاڵەبانییە لەمەوە بۆ نەوەكانی دوای خۆیان ئەو نازناوە بۆ بنەماڵەكەیان مایەوە بینای تەكێكەی كەركوك فراوانتر كراوەتەوە.

پاشان لە سەردەمی (شێخ عەبدولڕەحمان ١٧٧٩-١٨٥٨) ناسراو بە (خالس) لە سەردەمی سوڵتان عەبدولمەجیدی یەكەم تەكێكەیان بەفەرمی ناسیوەو گرنگیان پێداوە، هەر لەو سەردەمەدا دوو دیاری بەنرخیان پێشكەش بە تەكێكە كردووە یەكەمیان (تاڵە مووی ڕیشی پێغەمبەر د.خ)لە خەزنەی شەریف لە ئەستەنبول.

دووەمیان (كتێبی صحیحی بوخاری) دەستنووسی یەكەم بوو، بەڵام لەگەڵ تێپەڕبوونی ڕۆژگاردا ئەو كتێبە لەناوچووە، دیارە بەم هۆیانەو نزیكیان لە دەسەڵاتی عوسمانییەوە تەكێكە ناونراوە(جامع المجيدية).

تەكێكە لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا لەلایان (شێخ یوسف شێخ عەلی) سەرپەرشتی دەكرێت كە دەست بەدەست لەلایان بنەماڵەكەیانەوە نەوە دوای نەوە سەرپەرشتی دەكەن.

تەكیی تاڵەبانی لە زۆربەی خاكی كوردستان و پارچەكانی تری وەكو لە شاری سنە لە ڕۆژهەڵاتی كوردستان و شاری سیڤاس لە باكووری كوردستان و لە شاری بەغدایش لقی هەیە.

تەكیی تاڵەبانی لە هەرە تەكێ و مزگەوتە دێرینەكانی شاری كەركوكە، دیارە لە شارەكەدا گەلێك تەكیی دیكە هەبووە، بەڵام بەشی زۆریان لەگەڵ ڕۆژگاردا بیناكانیان تووشی داڕووخان

هاتوون و فەوتاون. تەکیەی تاڵەبانی رۆڵێکی گرنگی هەیە لە بووژاندنەوەی زانستی ئیسلامی و شەریعەت و ئەدەب و هونەرو پەرەپێدان بە هەڵگیرسانی بزووتنەوەی شیعرو ئەدەب بە زمانەکانی کوردی و تورکی و عەرەبی فارسی، لەگەڵ ئەوەیشدا زۆرینەی شێخەکانی تەکێ خاوەنی دیوانی شیعری بەپێزن نموونەی دیوانی شێخ رەزای تاڵەبانی، دیوانی خالسی، گرنگی زۆریشیان بە پەروەردەکردنی قورئان خوێنەکان داوە لە هەموو سەردەمەکاندا پارێزگاریان لە سۆزو ئاوازی مەقام و مەقامخوێنەکان کردووەو ساڵانە خولی تایبەت بەم هونەرە لەلایان شارەزایانەوە دەکرێتەوەو بە بەردەوامی نەوەیەکی نوێی دەنگخۆشی ئەم بوارە پەروەردە دەکەن، کە پارێزگاری کردنە لە پاراستنی مەقامە رۆژهەڵاتییەکان بە گشتی و مەقامە کوردییەکانیش بەتایبەتی ئاوازو تەواشیح و تەنزیلەو تەهلیلەو بانگدان بە ئاوازی ئەم مەقامانە دەخوێنن، بۆیە بووەتە پێگەیەکی گرنگ بۆ بواری هونەری مەقامات بەگشتی.

تەکیەی تاڵەبانی دانیشتنی تایبەتیش بەخوێندن و چڕینی مەقامات رێکدەخات و دوو رۆژیش لە هەفتەیەکدا بۆ مەراسیمی زیکر تەرخان دەکەن. هەڵبەتە گەلێك هونەرمەندی بەتوانا لە تەکێ سوودمەند بووەو پێگەیشتووەو بەرهەمی لە کۆمپانیاکانی قەوان و رادیۆو تەلەفزیۆنەکانیش تۆمار کردووە لە بنەرەتدا دەرچووی ئەم تەکیەن و لەوێوە پێگەیشتوون یەکێك لەوانە هونەرمەندی گەورە عەلی مەردانە.

* رێوڕەسمی زیکر لە تەکیەی تاڵەبانی:-

زیکر لە سەرجەم تەکیەکاندا بەرێوڕەسمی سەرەکی دادەنرێت، لە تەکیەی تاڵەبانیشدا رێوڕەسمی سرووتی زیکر لەگەڵ دامەزراندنی تەکیەی تاڵەبانی لە کۆتایی سەدەی هەژدەوە تاکو ئەمرۆ ئەم مەراسیمە ئەنجام دەدرێت، هەروەها هەموو بۆنەو یاد و مەراسیمەکانی دیکەی ئایینی لە تەکیەکەدا بەرز رادەگیرێو یادی دەکرێتەوە نموونەی (یادی لەدایك بوونی پێغەمبەر دخ، مەراسیمەکانی شەوانی قەدر).

دیارە ئەنجامدانی زیکر وەکو رێوڕەسمێکی ئایینی گەورە لە هەموو تەکیەکانی دیکەی لە رێبازەکانی قادری و کەسنەزانی و ریفاعی و پەیرەو دەکرێت، ئەنجامدانیشی لە کۆمەڵێ برگەی دیکەی وەکو (تەهلیلە، تەنزیلە، زکری پەروەردگار، مەدح و پیاهەڵدان بۆ پێغەمبەر د.خ، سیفەتەکانی پێغەمبەرو پیاوچاکان) دیارە ئەمانە هەمووی لە رێگەی ئاوازو نەوای دڵگیرەوە دەگوترێتەوە بە زمانی شیرینی کوردی و بە زمانەکانی تری عەرەبی و فارسی و تورکیش ئەو هەڵبەست و قەسیدانە دارێژراون لەلایان شاعیری تایبەت بە ئەدەبیاتی ئایینی ئیسلامەوە هەڵبەتە گەلێك لە شاعیرانی کلاسیکی کورد خاوەنی ئەم جۆرە رێبازە ئەدەبیەن بە تایبەتیش لە شیعری تەسەوفدا، هەندێك لە شاعیرانیش هەر پەروەردەی هەندێ لە تەکێ و خانەقاکانی کوردستانن نموونەی شێخ رەزای تاڵەبانی و باب و باپیرانی بەتایبەتی(عەبدولرەحمان خالسی)هەروەها خاڵسی کە باوکی شێخ رەزای تاڵەبانییە.

* چڕین و بەکارهێنانی ئاوازو پەیژەو مەقامەکان لە تەکێ:-

دەنگ و ئاوازو نەوای برگەکانی زیکر دیارە پێکهاتەی فۆرم و ئاوازو مەقامە رەسەنە کوردییەکان و مەقامەکانی رۆژهەڵاتین هەر دەرهاویشتەی ئەو پەیژە مۆزیکییانەن کە سەدان ساڵە لای میللەتی کوردو نەتەوەکانی دەوروبەرمان ئاوازەکانی پێ جۆش دەکرێت و ئاوێتەی ناخمان بووە کە بریتین لە چەندین پەیژەو مەقامی سەرەکی و لاوەکی لە تەکێدا دەچڕین:-

١ - مەقامە سەرەکییەکان:

(راست، بەیات، سێگا، سەبا، چوارگا، عەجەم، نەهاوەند، کورد، حیجان، حیجازکار).

٢- مەقامە لقەکان:

(هومایۆن، ئەرشار، دەشت، مەسنەوی، موحەیەر، خەنەبات، ئەوا، هوزام، ئورفە، موحەیەر، موخالیف، خەلوەتی، پێنجگا هتد.......)

٣- مەقام و فۆرم و ئاوازە کوردییەکان:

شان بەشانی مەقام و پەیژە سەرەکییەکان چەندین ئاوازو مەقامی کوردی رەسەن لەناو ئەم مەراسیمانەدا ئاوێتەی قەسیدەو شیعرو هەڵبەستە ئایینییەکان دەبن کە وەکو ئەرشیفێکی مۆزیکی ئایینی چەندین ئاوازی ئاوازەی تێدایە، ئەمەیش ناوی ئەو ئاوازە مەقامییە کوردییانە (قەتارو خاوکەر، خورشیدی، هیجران، ئای ئای، سەفەر، ئەڵاوەیسی، نیوەشەوی، هۆرە، موحەیەر) هەروەها چەندین ئاوازی مەقامی هەیە کە تایبەتە بە شاری کەرکوك لێرەدا دەخوێندرێت نموونەی (قوریات، مەنسوری، قەزاز، مەسنەوی، بەیاتی کەرکوك).

زیکر لە تەکیەی تاڵەبانی تایبەتمەندی خۆی هەیە بەچەند خاڵێك لە زیکری تەکیەکانی دیکە جیا دەکرێتەوە:-

أ- لە تەکیەی تاڵەبانی دەقی ئاوازی تەنزیلەکان (گۆرانی ئایینی) بەچوار زمان تا ئێستا دەخوێندرێت تەنانەت بەزمانی فارسیش.

ب - ئەنجامدانی زیکر دادەبەسترێت بۆ (٧) بەش (فصل) کە هەموو رۆژانی هەینی لە دوای نوێژی هەینی کۆڕی زیکر رێکدەخرێت، هەروەها هەموو شەوانی دووشەممە لەسەر سێشەممەیش دیسان هەر بەردەوام دەبن، بەڵام بە قەوارەیەکی بچووکتر.

ج - ریتم ئاوازو مەقامەکانی تەکیەی تاڵەبانی تارادەیەك جیاوازیان لەگەڵ تەکیەکانی تردا هەیە، چونکە ئاوازی ئاوازەو تایبەت بەشاری کەرکوك لەوێدا بەرجەستە دەکرێت لە تەکیەکانی تری عێراق بەکاری ناهێنن.

*** سەرەتای دابەستنی ڕێوڕەسمی زیکر:-**

ڕێوڕەسمی زیکر لە تەکیی تاڵەبانی دابەش دەبێت بۆ حەوت بەش(فصل)، مەبەست لە دابەشبوونی زیکرەکە بۆ جوڵەو حەرەکەی دەروێشەکانە لەسەر کێش و ڕیتمەکانە کە لەسەر خێرایی زرمەو گوشمی دەفەکان ڕەوت و جوڵەکان دابەش دەبێت کە پێی دەڵێن(فصل) لە ڕێگەی ئەم مەراسیمە ئایینییەوە لەگەڵ بەکارهێنانی چەند ئامێرێکی ڕیتمی وەکو (دەفی دەروێش) ٤ بۆ ٥ دانە بەکاردەهێنن (ئامێری دووتەپلی یان دووتاس) بەدوو دەسکی دارین لێیەدرێت کە لەدێرزەمانەوە لە تەکیی خانەقاکانی کوردستاندا بەکاردەهێندرێت ئیتر هەر فەسڵێک بۆخۆی ڕیتم و کێشێکی تایبەتی هەیە لەنێو ڕیتمەکانی (دەروێشی یاخود ڕیتمی وەحدە کە لە چوار ترپەیەکانە ٤/٤ یاخود ڕتیمی سەنگین سەماعی واتە ٦/٤ هەروەها سواری ٢/٤ ئەیوبیشی پێدەڵێن لەگەڵ ڕیتمی جۆرجینە ١٠/١٦ هەروەها چەندین ڕیتمی قورس و لێکدراویش دەخەنە ناو کۆڕی زیکرەوەو ئیدی دەروێشەکان لەسەر ئەو ڕیتم و ئاوازانە دەچنە حاڵەتی تەسەوفەوەو تەنزیلەو ئاوازەکانیان لەگەڵ جوولەی لەشیان ئاوێتە دەبێت و دەچنە ناو دنیای خواپەرستی و عیبادەتەوە بەم جۆرە مەراسیمی زیکرەکەیان لە حەوت فەسڵی دوابەدوای یەکدا ئەنجام دەدەن .

فەسڵی یەکەم: (فصل التوحيد) ناوی فەسڵی تەوحیدە سەرەتا دەست دەکەن بەخوێندنەوەی ئەم دوعایە لەسەر ئاوازی ئەفشار یان بە ئاوازی خورشیدی دەیخوێننەوە دیارە دوعای تریش دەخوێندرێتەوە بەهەمان ئاواز.

(اللهم صلي على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد بعدد كل داء ودواء و بارك عليه وسلم تسليم)

ئەم دوعایە موریدو دەروێشەکان بە کۆمەڵ و زۆر بەجوانی وەکو یەك کەس دەیڵێنەوە لە شێوەی کۆراڵێکی ئایینی بێ پاش و پێشکردن دێتە بەرچاو لە شێوەی ئاوازێکی مەقامی بێ ڕیتمدایە چەند جارێك دووبارەی دەکەنەوە لە پێش بەستنی زنجیرەی زیکر وەکو لە نموونەی ژمارە یەکدا دەیبینین.

نموونەی ژمارە (١)

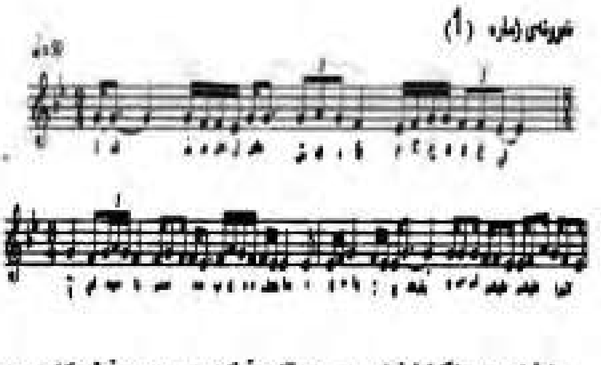

پاشان دەنگخۆشان و مەقامبێژان و دەروێشەکان بە سەرپەرشتی شێخی سەرپەرشتیاری تەکێ لەژێر قوبەی هۆڵ زیکرەکە بە خڕی کۆدەبنەوە لە تەنیشتیشیانەوە شوێنی ڕاوەستانی دەف ژەنەکانە، ئیتر دەست دەکەن بە خوێندنی (تەهلیلەکان) کە ناوی خوای گەورە (الله تعالى) دەهێنن بەشێوەی ئاوازی ڕێکخراو لە (یەك مییانە دەنگیدا) واتە یەك پلەدەنگی تەواو(2th).

دیارە من وەکو توێژەر دەقی ئەو ئاوازانە وەکو خۆی دەنووسمەوە ڕەنگە هەندێ جاری تر ئاوازەکان بەشێوەیەکی تر بێت، ئاوازی ئەم تەهلیلیلانەیش وەکو ڕستەیەکی مۆزیکی تەواو دارێژراوە لە هەشت باری تەواو پێکدێت پێنج جار ئەم ڕستەیە دووبارە دەبێتەوە کەواتە بریتییە لە تیمەیەکی چل باری لەسەر ڕیتمی ٢/٤ بەترپەی خاو وەکو لە نموونەی ژمارە (٢) دا بە نۆتەی مۆزیك نووسیمانەتەوە.

نموونەی ژمارە 2

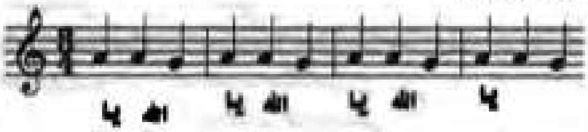

پاش ئەم تەهلیلەیەیش بە ئاماژەی شێخ یوسف ڕیتم دەگۆڕێ بۆ کێشی چوار ترپەیی ٤/٤ خوێندنی تەهلیلەکە بەردەوام دەبێت بەشێوەی (Restativ)واتە دەقی ئاوازدار بەناو هێنای خوای گەورە (یا الله) نزیکەی چل جار وەکو لەم نموونەی ژمارە ٣ نوسراوەتەوە.

Largo

نموونەی ژمارە 3

پاشان ناوهێنانی خوای گەورە (یا الله) بە ڕیتم و کێشێکی لێکدراو دەیخوێنن کە بریتییە لە تێکەڵ کردنی کێشی ٢/٤ لەگەڵ کێشی ٥/٤ لەگەڵ ترپەی هەشتەمدا (حی) بۆزیاد دەکرێت بەشێوەیە (یا الله یا یا الله حی) ئەم ڕستەیەیش زیاتر لە دەجار دووپات دەکرێتەوە بە ئاماژە کردنی شێخ یوسف ڕاوەستن نموونەی ژمارە ٤ بەنۆتەی مۆزیك تۆمارکراوەو نووسیومانەتەوە.

نموونەی ژمارە 4

لەپاش کێشی ٨/٤ ئیتر تەهلیلەکە دەگۆڕێ بۆشێوە ئاوازێکی تر لەسەر کێشی (٢/٤) و پەیژەی مەقامی عەجەم بەخێرایی ترپەکانی مام ناوەندیە زیاتر لە بیست جار ئەم

نموونەیە دووبارە دەکەنەوە تا کۆتاییەکەی لەسەر دەستی شێخ هەموو بێدەنگ دەبن کۆتایی بەشی یەکەمی یاخود فەسڵی یەکەمی زیکرەکە دێنن کە ژمارە (٥) نموونەی ئاوازەکەیە.

نموونەی ژمارە 5

فەسڵی دووەم: فەسڵی قادری

سەرەتای ئەم فەسڵە بە خوێندن و چڕینی مەقامی سەبا دەست پێدەکات بە شێوەی مەقامخوانی تەواو هەر لەدەسپێک (تحریر) و ئاربەندو (میانە) سەرەوتن (تسلیم) بە قەسیدەیەکی ئایینی هەر جارەو بەزمانێک دەخوێندرێت بەزمانەکانی (کوردی عەرەبی تورکمانی)، دوا بەدوای چڕینی مەقامەکە یەکێک لە تەنزیلە تایبەتەکانی تەکیی تالەبانییە بەناوی (ما مەحرەمی سوڵتانیم) وەکو حاڵەتێکی نەگۆڕ دەبێت بخوێنرێت کە لەشیعرێکی تەسەوف (شێخ عەبدولڕەحمان خالسییە) و ئاوازێکی ڕەسەنی کوردییە لەسەر پەیژەی مەقامی ئەو شارە لەسەر کێشی چوار تریەیەکی قورس و سەنگین و خاوە (وحدة الکبیرة) وەکو لە نموونەی تۆمارکراوی ڕیتمی ژمارە ٦ بەرچاومان دەکەوێت.

نموونەی ژمارە 6

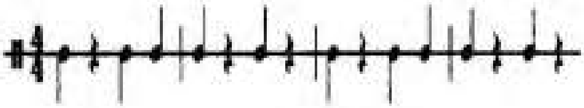

کاتێ دەست بەوتنی تەنزیلەی مامەحرەمی سوڵتانیم دەکرێت سەرەتا دەفەکان دەست پێناکەن تەنیا دەستەواژەکانی (الله حی هو) لەلایان بەشێک لەدەروێشەکانەوە وەکو هاوشانی کردنی ئاوازە سەرەکییەکە دەیڵێنەوە بەشێوەی ڕیتمی ڕێک و پێک نزیک ٣٢ بار ئەمە بەردەوام دەبێت نزیکەی دوو خولەک و نیو دەبێت ئینجا دەف و ئامێرە ڕیتمییەکان دێنە ناوەوە. تەنزیلەکە بەردەوام دەبێت، بۆیە ئاوازەکە دەبێتە سێ هێڵی مۆزیک لەیەک کاتدا بەم چەشنە:

* هێڵی سەرەکی ئاوازەکە (مامەحرەمی سوڵتانی) دەقەکەی دەوترێتەوە.

* هێڵی دووەم دەروێشەکان (الله حی هو) بەشێوەی ڕیتمی دەیڵێنەوە وەکو لایەنی بەهێزی ڕیتمەکە هاوشانی (acent) ئاوازەکە دەکات.

* هێڵی سێیەم ئامێرە ڕیتمییەکانە وەکو هەموو ئاوازەکانی تر. ئەمەیش نموونەی تەنزیلەی (مامەحرەمی سوڵتانیم)

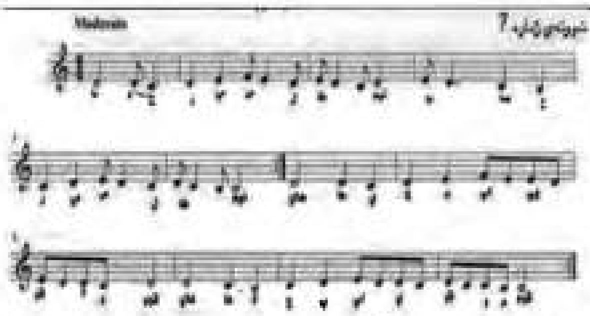

ما مەحرەمی سوڵتانیم، مصاحب الدیوانی، های های جبل قوم قوم، های های جبلی قوم قوملەشیعری شێخ عەبدولڕەحمان خاڵسی

پاشان دەست بەچڕینی چەند تەنزیلەیەک تر دەکرێت لەسەر مەقامی (سەبا) بۆ نموونە تەنزیلەی (شمسی بورجی) تەنزیلەی (صلی الله علیه وسلم)

شەمسی بورجی ئیکتیفا   بولبولی باغی و ضحی
ئەی گوڵ گوڵزاری هدی   جەنابی ئەحمەد مصطفی
گەوهەری تاجی ئەنبیاء   ڕەهبەری فیرەقی الضیاء

* تەنزیلەی (صلی الله علیه وسلم)
صلی الاله وسلم علی النبي المکرم
ما ناح طیر یا طیر الحمام
علی الارائك ورنم
یا مصطفی انت حبي
کنا امالي وذخري
صل علیه یا رب
ما سار حج ریمم

لەپاش ئەو چەند تەنزیلەیەی لە پەیژەی مەقامی سەبا دەخوێندرێت دەستەکەن بە خوێندنی مەقامی حیجاز لەلایان مەقامخوێنێکەوە چەند برگەیەکی قەسیدەیەکی

ئایینی ئارێتەی مەقامی حیجاز دەکات و ئیتر دەست دەکەن بە چڕینی چەند تەنزیلەیەك هەر لەسەر پەیژەی مەقامی حیجاز دەبێت لەگەڵ زیکری دەروێشەکان و ئاوازو هەڵبەستەکان ئاوێتەی یەك دەبن هەندێ جاریش سوود لە هەندێ ئاوازو گۆرانی شێوازی کلاسیکی ڕۆژهەڵاتی وەردەگیرێت دەکرێت بە تەنزیله، هەرچەندە لای هەموو میللەتانی دەوروبەرمان بە کوردی خۆیشمانەوە لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە زۆر میلۆدی گۆرانی ئایینی کراوە بە گۆرانی دنیایی دواتریش حاڵەتەکە پێچەوانە بووەوە گۆرانی و بەستەو موەشەح کرا بە تەراشیحی ئایینی. نموونەی ژمارە ١٠ تەنزیلەیەکە

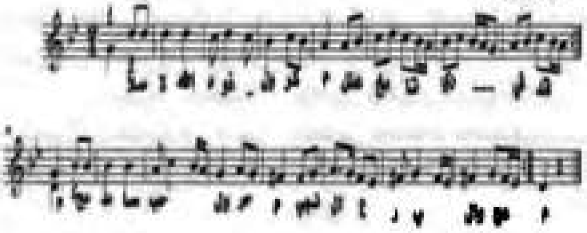

لەمەقامی حیجاز:

ئەم تەنزیلەیە لە بنەڕەتدا موەشەحە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی کۆتایی عوسمانییەکان، ئەم ئاوازە لە کوردیدا لەلایان مەلا کەریمەوە بە (کە دەڵێن ئەمڕۆ دەشت و کێو شینە) وتراوە بە عەرەبیش بە (قدك المیاس) وتراوە، ئیتر لەم فەسڵەیشدا بەچەند تەنزیلەکی یەك لەدوای یەك لەسەر پەیژەی حیجاز بەردەوام دەبن کاتێکی درێژ تێدەپەڕێنن لەگەڵ زیکر کردندا تاکو کۆتایی فەسڵەکەو دیسان بە ئاماژە کردن لەسەر دەستی شێخ ڕادەوەستن.

*** فەسڵی سێیەم: فەسڵی دائیم (فصل الدائم)**

لە فەسڵی دائیمدا ڕۆڵی ئاوازی ئورفە (دیوان) دێت لەلایان یەکێك لە مەقام خوێنەکانەوە ئەم ئاوازە دەخوێندرێ دەکرێت بە بەری قەسیدەیەکی ئایینیداو وەکوو پشوویەکیش دەبێت بۆ دەنگبێژەکانی کۆڕی زیکرەکە، چونکە وەکو ئاشکرایە مەقامخوانی ئازادە لەوتندا یاخود کێشی نییە، ئاوازی ئورفەیش لقی مەقامی بەیاتە جۆرێکە لەمەقامخوانی و ئاوازێکە لەپەیژەی مەقامی گەورەی بەیاتەوە سەرچاوە دەگرێت، لەپاش ئەم مەقامخوانییە دووبارە لەسەر دەست و ئاماژەی شێخی تەریقەت و ئیرشادی تەکیەکە وەکو (مایسترۆ) دەروێشان و دەنگبێژان دەست بەخوێندن وچڕینی چەند (تەنزیله) یەك دەکەن هەر لەسەر پەیژەی مەقامی بەیاتەوە دەبێ سەرچاوە بگرێت، بەڵام لە تەنزیلەی دووەمەوە ڕیتم و کێش لە ٤/٤ دەروێشی (وحده) دەگۆڕێت بۆ کێشە دوانییەکان ٢/٤ (سواری) بە کوردی لە عێراقیش پێی دەڵێن ئەیوبی یاخود ڕیتمی (مقسوم)، لێرەدا کۆڕی زیکر بەخێرایی کێش و ڕیتمەکان گەرمتر دەبێت و دەروێش وزیکرگێڕان دەکەونە حاڵەوەو هەموو جەستەیان لەسەر تریەو زرمەی دەفەکان دەجووڵێت، من وەکو توێژەرێك ئەونموونانەم لەکاتی زیکرو بەدەنگی هونەرمەندانی مەقامبێژ (میقداد عومەر، هیوا

هادی) بەجیایش تۆمارکردووە، هەندێ لەم ئاوازەنەیش (تەنزیلە) لەڕێوڕەسمی یادی مەولودی پێغەمبەریش (د.خ) بۆنە ئایینییەکانی تریش ئەم ئاوازانە دەخوێندرێت و ئەدا دەکرێت، لێرەدا چەند تەنزیلەیەکمان بەنۆتەی مۆزیك تۆمارکردووە کە لەفەسڵی دائم دەیخوێنن.

يا سيد الكونين يا مصطفى
ارجو النجا يوم حلول الوفا
فكن ناصري سيد الثقلين امام البشر
شفيعنا غدا يوم المحشر
صلو مع عثمان على النبي
احمد محمد زاكي النسب
فكن ناصري سيد الثقلين امام البشر
شفيعنا غدا يوم المحشر

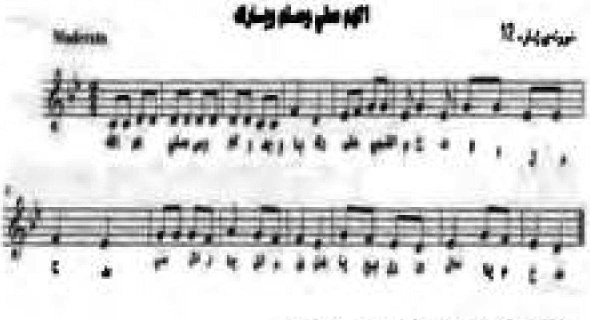

اللهم صلى وسلم وجد وبارك
على النبي محمد وال محمد
سيد الرجال المفضل
يا بحر الكمال يا محمد

ئەی خاڵۆی ڕێبوار
ڕێگا نازانم
لەدوورەوە هاتم
خەڵکی کوێستانم

لە کۆتایی فەسڵی دائیمدا بەهێزی زرمەی دەفەکان و خێرایی جوولەی دەروێشەکان و خێرایی کێشی ئاوازەکان دەگەنە لوتکەی هەڵچوون کە لێرەدا دەردەکەوێت دەروێش و سۆفییەکان چۆن دەگەنە لوتکەی جیهانی سۆفیزم و نزیك بوونەوەیان لە لوتکەی نزاو خواپەرستی و لەپڕ دەفەکان بە ئاماژەی مامە شێخ دەوەستێت و کۆڕی زیکر دەگۆڕێ بۆ جۆرێکی تر لە دنیای تەریقەتی خواپەرستی.

* فەسڵی چوارەم: فەسڵی حەدادی یەکەم

لە فەسڵی حەدادی یەکەم هەموو دەنگبێژەکان رادەوەستن وەکو پشوویەك) Rest(<لێرەدا رۆڵی ئامێرە ریتمییەکان دێتە پێشەوەو نالەی دەفەکان بەشێوە تەکنیکێکی نوێوە کۆڕی زیکر گەرم دەکەن، لێرەدا کێش و ریتمی نامۆو ریتمی ئاڵۆزو لێکدراو سەیر لە گۆشم و پێکهاتەی ریتمی دێتە مەیدان، زرمەو پڕی دەنگی دەفەکان بەدەستی دەروێشانی دەلەرزێن دەبیستێن، لەلایەکی تریشەوە جۆرێك لە جوولەو نواندن دەکەوێتە ناو کۆڕی زیکرەکەوە کە نمایشکردنی کارەکتەری پیشەی ئاسنگەرانی جارانە کە چۆن ئاسنی گەرم دەکوتن بەدەست ئاماژە بەو جوولەیە دەکەن.

لێرەدا دەروێشەکان بە شێوەی پرسیارو وەڵام یەکێکیان لەسەر ئەو کێشە قورس و ئاڵۆزە یەك بەیەك ناوەجوانەکانی خوای گەورە (اسماءالله الحسنى) لەسەر ئەوریتمە دەڵێتەوەو وەکو(سۆلۆ، تاك) سۆلۆو دەروێشانی دیکەیش هاوشێوەی (کۆرس) بە وشەی (الله) وەڵامی تاکە دەروێشەکە دەدەنەوە، کە وەکو دەنگبێژێك و کۆرس خۆی دەنوێنێ بەڵام لەسەر یەك دەنگ (ریستاتیڤ) واتە دەقی ئاوازدار. بەردەوام دەبن لەناوهێنانی (٥٠) ناو لە ناوە جوانەکانی خوای گەورە وەکو باسمان کرد بە ووشەی (الله) وەڵامی دەدەنەوە ئەم کردارە لەسەر کێشی ١٢/٨ لێدەدرێت وەکو لە نموونەی ژمارە ١٤ ئەو ریتمانە نووسراونەتەوە.

نموونەی ژمارە 14

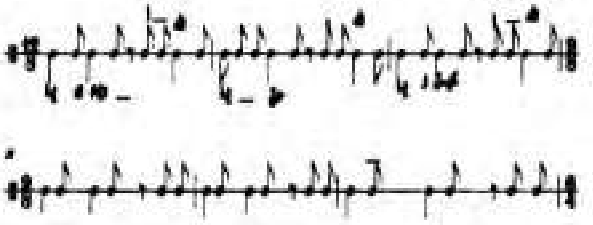

پاشان ریتمەکە دەبێتە کێشی ٩/٨ وەکو لە هێڵی دووەمی نموونەکەی سەرەوەدا هاتووە چەند بارێك و چەند ساتێك دەفەکان لەسەر ئەم کێشەی دیکەیان بەردەوام دەبێت تاکو لەپڕ کێش و ریتم دەگۆڕێ بۆ فەسڵی دووەمی حەدادی.

* فەسڵی پێنجەم/ فەسڵی حەدادی دووەم

لە فەسڵی حەدادی دووەم رەوتی ریتمەکان دەبێتە جۆرێك لە کێشی ٦/٤ بەڵام ئەم شەش چوارە جیاوازە لە کێشی سەماعی سەنگین ئەویش لە ناوەرۆکی ترپەکاندا یاخود شوێنی (دم و تەکەکاندا) جیاوازن وەکو ئەم نموونەی ژمارە ١٥.

نموونەی ژمارە 15

لەگەڵ خوێندنی مەقامی (موخالیف بەغداد) هەر لە سەرەتاوە دەفەکان بەردەوام دەبن، دیارە ئاوازی ئەم مەقامە کە لەم فەسڵەدا دەخوێندرێت مۆرکی بەغداو خواری عێراقی پێوە دیارە، دیارە مەقامی موخالیف دوورە لەرەسەنایەتی کوردی و مەقامەکانی تایبەت بەشاری کەرکوك، رەنگە هاتنە ناوەوەی موخالیف حەزو ئارەزووی مەقام خوێنان بێت وەکو مۆدێلێك لەمەقام خوێنە بەغدادییەکانەوە وەریان گرتبێت.

ئیدی دوای مەقامخوانەکە دەست بە تەنزیلەکان دەکەن، بەڵام لەپەیڕەو مەقامی جیاواز بەردەوام دەبێت.

* فەسڵی شەشەم/ (فەسڵی ریفاعی)

لەم فەسڵەدا رەوتی کێش و ریتمی تەنزیلەکان پشت بە کێشی جۆرجینە ١٦ /١٠ دەبەستن، زۆرینەی پەیڕەو مەقامەکان لەسەرەکی و لقەکانی پەیڕەی مۆزیکی کوردی رۆژهەڵاتی لەناو فەسڵی ریفاعیدا خۆی دەبینێتەوە، بەڵام بەکێشی جۆرجینە، ئەم کێشە ئاوێتەی قەسیدەکانی (في البردة المديح) دەبێت کە کۆمەڵێ قەسیدەی مەدح و سەنای پێغەمبەری خۆشەویستە(د.خ). لێرەدا نمایشی چەند تەنزیلەیەك دەکەن لەسەر ئەم کێشە کە جۆرجینە (١٦/١٠) کە مۆرکێکی رەسەن و شێوازێکی میللی گورج و گۆڵ لەخۆ دەگرێت کە جیاوازن لە ئاوازی فەسڵەکانی تر. بۆیە لێرەدا جووڵانەوەی جەستەی دەروێشەکان لەگەڵ زرمەو نالەی دەفەکان دەگۆڕێت نیوەی جەستەیان دەچەمێننەوە بەرەو خوارەوە بەرەو سەرەوە وەکو لای دەروێشان باوە.

بە پێویستم زانی ئاماژە بەناوی ئەو تەنزیلەو ئاوازانە بکەم کە لە فەسڵی شەشەم کە فەسڵی ریفاعیە وەکو ئاماژەمان پێکرد ئاوازەکانی تەنزیلەکان لەسەر کێشی جۆرجینەن، بەڵام لەسەر پەیڕەو مەقامی جۆراو جۆرن ئاماژە بەناوی چەند تەنزیلەیەك دەکەین کە لەهەمان کاتدا لە یادو مەولودی پێغەمبەر (د.خ) لەگەڵ بۆنەکانی شەوی قەدرو یادی شێخ عەبدولقادری گەیلانی گوێبیستی ئەم ئاوازانە دەبین کە بەزمانی عەرەبی تورکیش دەوترێن:

١- (مولای صلى وسلم) بە چەندین ئاوازی جۆراوجۆر گوێبیستی دەبین.

٢- یا رەسول الله یا شای مەدینە

٣- چەند خۆشە بچینە مەدینە

٤- پێغەمبەر ئازدارە

٥- في طاعة الغفار

٦- انشكوت الهوى فما انت منا

٧- یامحمد الله سێوەر

٨- الف وصلاة والسلام علی النبي خیر الانام

نموونەی چەند تەنزیلەو ئاوازێك بەنۆتە تۆمار دەکەین کە لە فەسلی ڕیفاعی دەیخوێنن، لەکێشی جۆرجینەیەو لە تەکیّ بە ڕیفاعی ناوی دەبەن وەکو نموونەکانی ژمارە ١٦، ١٧، ١٨:

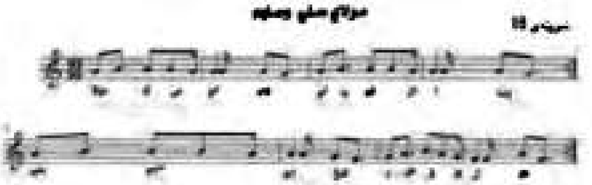

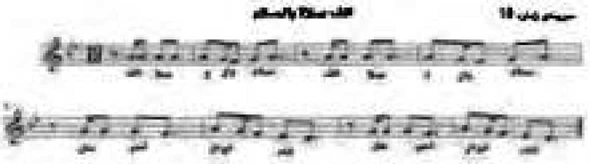

الف صلاة والسلام   علی النبي خیر الأنام

* فەسڵی حەوتەم:

دووبارەبوونەوەی فەسڵی یەکەمە واتە (فەسڵی قادری)، بەڵام وەکو خاتیمەو کۆتایی مەراسیمی کۆڕی زیکرە.

ئەم فەسڵە تەنیا وەکو کێش و خێرایی ئاوازەکان هاوشێوەی فەسڵی یەکەمە کە کێشی چوارتریەییە ٤/٤، بەڵام هەندێك لە فەسڵی یەکەم خێراترە، ئەم ڕیتمە لە مۆزیکی کوردیدا بەتایبەتی مۆزیکی ئایینی کوردەی پێی دەڵێن (دەروێشی) وەکو نموونەی ژمارە ١٩ لە دووبارەدا تۆمارمان کردووە:

نموونەی ژمارە 19

ئاوازو تەنزیلەکانی ئەم فەسڵە لەسەر زۆرینەی پەیژەو مەقامەکانی وەکو (ڕاست، سێگا، بەیات، عەجەم، حیجاز، موحەیەر، کورد، نەهاوەند، هتد........) بەکار دەهێنن.

بۆ ئاشنابوون بەو چەندین تەنزیلەو ئاوازانە لە فەسڵی حەوتەمدا دەیچڕن دوو نموونەی جیاواز کە ژمارە ٢٠ - ٢١ بەنۆتەو قەسیدەکانیانەوە نووسیمانەتەوە

* تەنزیلەی (موسڵمانان) لەپەیژەی مەقامی ڕاستە ئەم قەسیدەیە شیعری شێخ عەبدولڕەحمان تاڵەبانییە نازناوی (خاڵسی)یە بە زمانی فارسی نووسراوەتەوە کە باوکی شێخ ڕەزای تاڵەبانییە:

موسڵمانان چە حالەست این زکارخویش و حەیرانم

نەراهی شرع می بویم نەکافر نەموسڵمانم

گاهی درعشق شیەدایم گاهی درمجنون ریسوایم

گاهی دەروێش وبیجایم گاهی سوڵتانی دەوەرانم

شراب عشق تا خوردم شدم کافر بە بوتخانە

ندانم مذهب‌میللەت نباشد هیچ سامانم

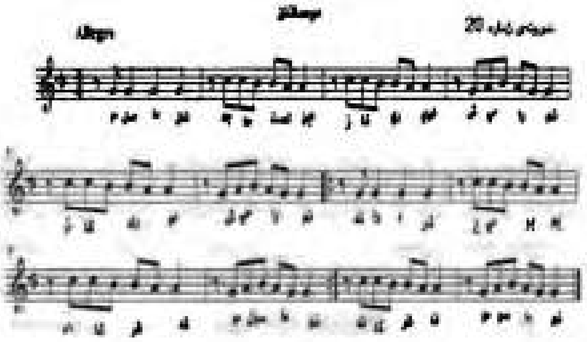

* تەنزیلەی (دزە رب الانام) لەمەقامی (موحەیەرە) کەلقی مەقامی بەیاتە ڕیتمەکەیشی دەروێشیە٤/٤

دزە رب الانام

سید ماحي الظلام

یاالله الانام

نظرة فانظر علیه

یارب یارب

یارب فارحم علیه

* لێکۆڵینەوەی توێژینەوەکە:-

کۆکراوەی توێژینەوەکە بریتییە لە ئاوازو تەنزیلەی ئایینی لە تەکیی تاڵەبانی قادری.

*نموونەکان: نموونەکان لە دوو تەنزیلە پێکهاتووە کە ڕاستەوخۆ تۆمارمان کردووە بەنۆتەی مۆزیك ڕاستەوخۆ ئەم دوودانەیەمان هەڵبژاردووە:-

نموونەی ژمارە(١)

ناو: تەنزیلەی ماحرمی

دەنگخۆشی جێبەجێکار: هونەرمەندی مەقامبێژ (میقداد عومەر)

بەرواری تۆمارکردن: ٢٢ی ئاداری ساڵی٢٠١٤

شوێن: گەرەکی ئیسکان

دەقی نموونەی ماحرم:-

ماحرم سولتانیم

مصاحب الدیوانی

های های جبل قوم

های های جبلی قوم قوم

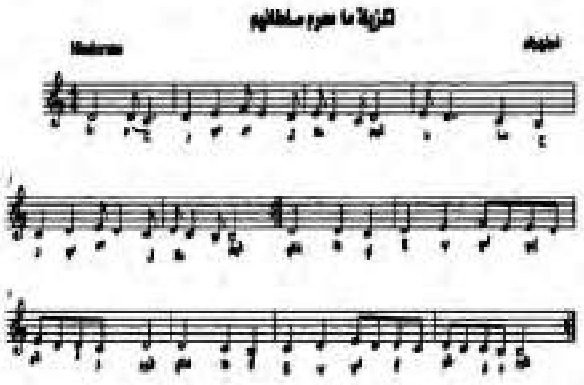

نموونەی ژمارە (٢)

ناوی نموونەکە: تەنزیلەی مەولایا صلی

دەنگخۆشی جێبەجێکار: هونەرمەندی مەقامبێژ (میقداد عومەر)

دەنگخۆشی جێبەجێکار: ٢٢ی ئاداری ساڵی ٢٠١٤

شوێن: ناو شاری کەرکوک گەرەکی ئیسکان

دەقی نموونەی ماحرم:

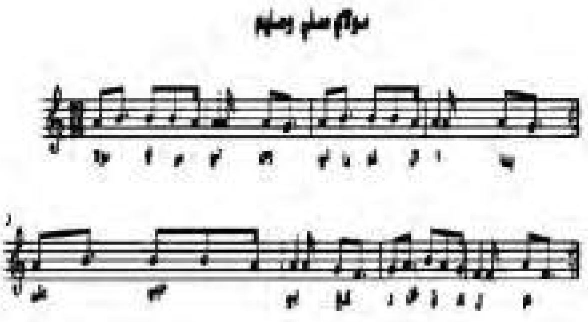

دەقی نموونەی تەنزیلەی دووەم:

مولایا صلی وسلیم

لدائم الابد

علی حبیب کخیر

خلق کل الهم

* ئامرازەکانی توێژینەوەکە:

دانانی بنەماو پێوەرەکانی زانستی مۆزیک بۆ شیکاری لە دیاریکردنی تایبەتمەندی ئاواز لە نموونە ئاوازەکانی تەکیی تالەبانی.

پێوەرەکان ئەم خاڵانە لەخۆ دەگرێت:-

١- پەیژەی مەقامی
٢ - رەگەزو گۆشەکان
٣- کێش
٤ - خێرایی رەها
٥ - دەنگی یەکەم
٦- کۆتا دەنگ
٧ - بەرزترین دەنگ
٨- نزمترین دەنگ
٩ - ژمارەی دەنگە لەدوای یەکەکان (هەنگاو)
١٠ - ژمارەو دەستنیشانکردنی بازدانی دەنگەکان
١١- ژمارەی تێکڕای دەنگەکان
١٢ - رستە ئاوازییەکان
١٣- مەودای دەنگ و ئاوازەکان
١٤- رەوتی ئاوازەکان.

* شیکردنەوەی توێژینەوەکە:-

* شیکردنەوەی نموونەی ئاوازی یەکەم (تەنزیلەی ماحرەمی سولتانیم)

١ - پەیژەی مەقامی: تەنزیلەی (ماماحرەمی سوڵتانیم) لەسەر پەیژەی مەقامی ئەوشارە کە لقی پەیژەی مەقامی سیگایە لەسەر پلە دەنگی (ئیراق - سی کاربیمۆل)

٢- رەگەزو گۆشەکانی ئاوازی نموونەی یەکەم:-
(رەگەزی سیانی سیگا) لەسەر پلەی یەکەم (رەگەزی نەهاوەند) لەسەر پلەی سێیەم

٣- کێش وریتم: ئاوازی (ماحرم) لەسەر ریتمی چوارترییە ٤ / ٤ (وحدە) دەڕوێشی

٤- خێرایی رێژەیی: یەك (نوار) = ٨٢ جار لەخولەکێکدا
٥- دەنگی سەرەتا: (رێ)
٦ - دەنگی کۆتایی: (سی کاربیمول)

٧- بەرزترین دەنگ: (فا)

٨ - نزمترین دەنگ:(سی کاربیمول)

٩ - ژمارەی دەنگەلەدوای یەکەکان:(٤٩) هەنگاو

١٠ - ژمارەی بازدانی دەنگەکان: (یەك بازدان لە جۆری میانەی سیانی ڕاست)

١١- ژمارەی تێکڕای دەنگەکان:(٥٠) دەنگ

١٢- ڕستەی ئاواز: (دوو ڕستە ئاوان)

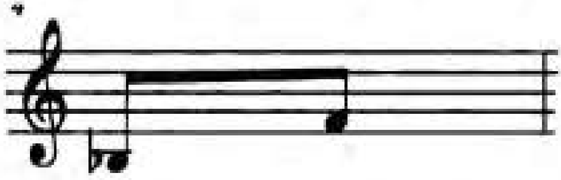

١٣- مەودای ئاوازەکە:

١٤ - ڕەوتی ئاوازەکە: لە پلەی (سی‌کاربیمۆل) تا پلەی (فا)

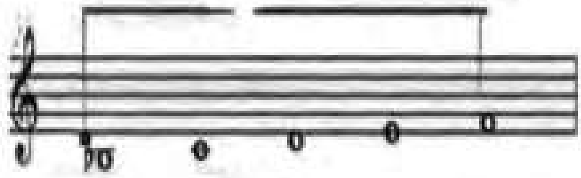

شیکردنەوەی نموونەی دووەم تەنزیلەی (مولایا صل وسلم)

١- پەیژەی مەقامی: لەسەر پەیژەی مەقامی ئەوشارە کە لقی پەیژەی مەقامی سێگایە لەسەر پلە دەنگی (نیم حەسار - فا کاردێز)

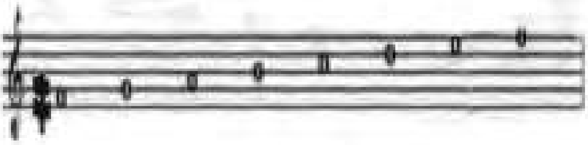

٢- ڕەگەزو گۆشەکانی ئاوازی نموونەی دووەم:

(ڕەگەزی سیانی سێگا) لەسەر پلەی یەکەم (ڕەگەزی نەهاوەند) لەسەر پلەی سێیەم

٣- کێش وریتم: کێشی ئاوازی تەنزیلەی (مولایا صل وسلم) بریتییە لە کێشی (جورجینە ١٠/١٦) وەکو ئەم نموونەیە

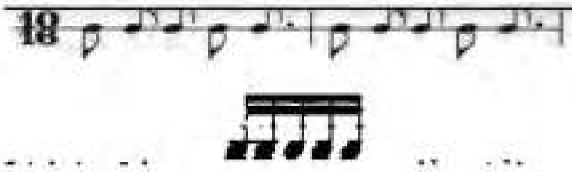

٤- خێرایی ڕێژەیی: - ٨٠ ترپە لەخولەکێکدا

٥- یەکەم دەنگی سەرەتا: پلەدەنگی (لا - جوسەینی)

٦ - پلەدەنگی کۆتایی ئاوازەکە: (فا کار دیز - تەك حیجان)

٧ - بەرزترین دەنگ: پلەدەنگی (سی - ماهور)

٨- نزمترین پلەدەنگی: (فا کاردیز - تەك حیجان)

٩- ژمارەی میانەی هەنگاوە دەنگییەکان(٢٦) هەنگاو

١٠ - ژمارەی میانەی بازدا ن: (یەك میانەی بازدانی تێدایە لەجۆری سیانی سێگای

١١- تێکڕای ژمارەی دەنگەکان: تێکڕای ژمارەی دەنگەکانی(مولایا صل) ٢٧دەنگ.

١٢- ژمارەی ڕستە ئاوازییەکان: (دوو ڕستە لە خۆدەگرێت)

١٣ - مەودای دەنگی ئاوازەکە:

١٤ - ڕەوتی ئاوازی ژمارە دوو لەپلەی فاکاردێز (تەك حیجان تاکوپلەی(سی سروشتی - ماهور)

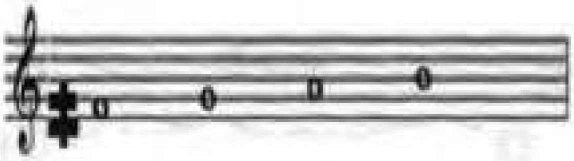

*** ئاکامی شیکردنەوەی توێژینەوەکە:-**

ئەنجامی شیکردنەوەی نموونەی ئاوازە هەڵبژێراوەکانی توێژینەوەکە بەم شێوەیە بوو

١ - میانەی دەنگەکان لە ئاوازو گۆرانییە ئاینییەکان لە تەکیەی تاڵەبانی زیاتر بریتین لە میانە دەنگییە یەك بەدوای یەکەکان (هەنگاو)

٢- بەکارهێنانی زۆرینەی ریتم و کێشە کوردی و رۆژهەڵاتییەکانی وەکو ٢/٤، ٣/٤، ٤/٤، ٦/٤، ١٦/ ١٠

٣- بەکارهێنان و چڕینی زۆرینەی مەقام پەیژەرۆژهەڵاتییەکان لەناو ئاوازەکانی تەکیەی تاڵەبانی.

دەرهاویشتەی توێژینەوەکە بەپێی ئاکام وئەنجامی شیکردنەوەکە گەیشتینە دەرئەنجامی ئەم چەند ئەم خاڵە:

١ - ناساندن و ئاشنا بوون بە کۆمەڵێك لە دەنگبێژو مەقامبێژان لە شاری کەرکوك کە رۆڵی بەرچاویان هەیە لەهونەری گۆرانی و مەقام بەتایبەتی مۆزیك وگۆرانی ئاینیی.

٢- ئاشنا بوون بە کۆمەڵێ تەرکیبەی ریتمی کە بەشێوەی ئامۆ دەکەوێتە بەرگوێ نموونەی کێشی ١٢/٨ - ٨ /٩.

٣- هەستکردن بە جیاوازی ئەدائی لە چەندین مەقامی سەرەکی و لاوەکی وەکو مەقامەکانی (سەبا، مەنسوری، راست، قەزاز، خەلوەتی)

٤ - جیاوازی لەفەسڵەکانی زیکر لەنێوان تەکیەی تاڵەبانی و تەکییەکانی تری کوردستان و عێراق.

*** سەرچاوەکان بەزمانی کوردی:-**

١- ئامێرەکانی مۆزیکی کوردی - وریا ئەحمەد ١٩٨٧

٢- مێژووی دەوڵەتی ماد أ. م دیاکانیف چاپکردنی لەلایەن دەزگای(جەمال عیرفان ٢٠١٣)

٣- مێژووی مۆزیکی کوردی حەمەی حەمە باقی ٢٠٠٩

٤- گۆرانی بێژە نەمرەکان- ئەندریۆس باکوری ٢٠٠١

٥- گەڵای پایز - بیرەوەرییەکانی عەلی مەردانە. ئامادەکردنی :عەبدولقادر عەلی مەردان - ٢٠٠٨

٦- کتێبی سەید عەلی ئەسغەری کوردستانی، حەمەی حەمە باقی

٧- کەشکۆڵەکانم، وریا ئەحمەد ٢٠٠٩

٨-گەنجینەی مۆزیکی کوردی،عوسمان شارباژێری ١٩٨٥

٩- مەقام و مۆزیکی فۆلکلۆری کوردی، هەردەوێل کاکەیی ساڵی ٢٠٠٦

*** سەرچاوەکان بەزمانی عەرەبی:-**

١- تكية القادرية الطالبانية التصوفية في كركوك تاليف دكتور مكرم طالباني ٢٠٠٢

٢-الموسيقيون والمغنون خلال الفترة المظلمة -تأليف الحاج هاشم محمد الرجب ١٩٨٢

٣- ملامحمد توبال تارين المقامات العراقية في كركوك ٢٠١٣ اربيل - وكتاب دراسة حول المقامات العراقية في كركوك من تاليف وجدي مصطفى محمد ٢٠١٠

٤- المقام العراقية تأليف الحاج هاشم محمد الرجب بغداد ١٩٦١

٥- اعلام المقام العراقي -كمال لطيف سالم بغداد ١٩٨٥

٦-اعلام ومفاهيم موسيقية - حبيب ظاهر العباس بغداد ٢٠١٠

٧- منهل المتسائل عن المؤسيقا واخبار الغناء في العراق د حبيب ظاهرالعباس بغداد ٢٠١٢

٨-كركوك موطن المقام العراقي الاصيل - صلاح شاكر بيرقدار - ٢٠١١

٩-الاوتار لصفي الدين الارموي - هاشم محمد الرجب - بيروت ١٩٨٠

١٠- نظريات وطرائق تحليل المؤسيقا- دكتور طارق حسون فريد ٢٠٠٥

١١- الاغانى لابي فرج الاصفهاني بيروت ١٩٥٥

١٢ - مجلة التراث الشعبي عدد الثامن ١٩٦٤

١٣- صفي الدين الارموي، د عادل البكري، بغداد ١٩٧٨

١٤- تاريخ المؤسيقا العربية، هنري جورج فارمر ١٩٤١

١٥- كركوك وتوابعها د. كمال مظهر، اربيل

١٦- المؤسيقا العربية، د. شهرزاد قاسم ١٩٨١

١٧- محيط الفنون

١٨ - مؤسيقا والحضارة

بەشی دووەم

مێژووی هونەری شانۆ لە کەرکوك

سەلاح شوکور
سمکۆ بەهرۆز
محەمەد سەید

داخەکەم ئەو زانیارییانەی کە هەیە دەربارەی هونەری شانۆ لەکەرکوك زۆر کەمەو کەم و کوڕی هەیە ((مێژووی شانۆ لەشاری کەرکوك تاکو ئەمڕۆ بەتەواوی ڕوون نەبۆتەوەو نازانرێت یەکەمین شانۆگەری لەچ ڕۆژو ساڵێکدا پێشکەش کراوە)).

بۆیە ئەو سەرچاوانەی کە لەبەردەستمانە سەرە دەزوویەکی ئەو قۆناغە مێژوویییەمان پێشکەش دەکات لەسەر ئەو شانۆگەرییانەی کە بەزمانی کوردی و عەرەبی و تورکمانی پێشکەش کراوە.

*** قاوەخانەکانی کەرکوك وەکو سەرەتایەکی شانۆ لەکەرکوکدا:**

شاری کەرکوك لە سەدەی نۆزدەهەمەو سەرەتای سەدەی بیستدا، بایەخێکی زۆریان داوە بە ڕابواردن و گەشت و گوزارو خوێندنی مەقامات و قوریات، لە گەلێك جاردا بەیانیان لە مزگەوتەکانی کەرکوك پێش نوێژی بەیانی مەقامیان خوێندووەو بایەخیان بە کۆڕو کۆبوونەوەی خۆش خۆش داوەو هەر لە شەوێکی درەنگەوە ئامادەیی خۆیان بۆ ئەو کۆڕو کۆبوونەوانە نیشان داوە.

لە بیستەکانی سەدەی پێشوودا لە ناوچەی (خانی قازی) جۆرە ئێزگەیەکی ناوخۆیی پەیدا ببوو کە چەند بلندگۆیەکیان بۆ دانابوو لە شوێنێکی بەرزەوە بۆ ئەوەی خەڵکی ناوچەکەی گوێی لێ بێت، کە ئەم جۆرە ئێزگانە تا چلەکانی هەمان سەدە بەردەوام بوو، کە بایەخیان دەدا بە گۆرانی و قسەی خۆش و هەڵپەرکێ و شانۆگەری، کە بەشێکی زۆر لە کوردو تورکمانەکانی ئەو ناوچانە بەشدارییان تێدا دەکردو کاتێکی خۆشیان بەسەر دەبرد.

دیاردەی حیکایەت خوانی، هەتا سەرەتای ساڵانی چلەکانیش لەقاوەخانەکانی کەرکوك هەر مابوو، دیارترین ئەو کەسانەش کە لەو نێوەندەدا ناریان هەبووە (تۆپاڵ مەلا محەمەد و مەلا ئەمین و مەلا شاکیر و مەلا بزیاغ و چەندین بوونە)، هەر بۆیە نوکتە دەگێڕنەوە دەڵێن خاوەنی (جووت قاوەخانە) هەرکاتێ گوێبیستی ئەوە دەبوو کە حیکایەتی عەنتەری شەداد بەخۆشی کۆتایی دێ، بەسەر کەوتنی (عەنتەر)و مارە بڕینی (عەبلە)ی خۆشەویستی، ئەوە شیرینی بەسەر دانیشتوانی قاوەخانەکەدا دابەش دەکرد.

بەلام گەڕەکەکانی وەکو (بولاغ)و (جووت قاوە)و (خان قازی) بەهەرادارانی شانۆ بەناوبانگ بوون، لە بلندایییەکی بەرامبەر خانی قازی شانۆیەکیان دروست کردبوو، پەردەیەکیان بۆ کردبوو کە بەدەست دەکرایەوەو دادەکشا، لەوێ چەندین حیکایەتی فۆلکلۆرییان تێدا پێشکەش دەکرد، لە شێوەی گاڵتەجاڕی بە مەبەستی بە پێکەنین هێنانی جەماوەر، کە لەدەوری شانۆکەدا گرد دەبوونەوە بۆ ئەوەی ئەو بەرهەمانە ببینن کە لەو شانۆ ساکارەدا پێشکەش دەکرا لەزۆربەی کاتدا پشتیان بەنوکتەی سەر پێیی و هەڵوێستی گاڵتە جاڕانە دەبەست، زیاتر لەوەی پشت بەدەقێك ببەسترێت کە ڕەگەزەکانی هونەری شانۆی تێدا دەستە بەر بکرێت).

لەو ئەکتەرانەی کە بەشدارییان کردووە لە شانۆگەرییەکانی ئەو کاتە وەکو (مەولود توتنچی)و (خلە گزین)، بەلام ئەوەی جێگەی داخە تاوەکو ئێستاکە دەقێکی ئەو شانۆیانەمان بۆ بە جێ نەماوە تا ببێتە بەڵگە دەربارەی شانۆ لەو کاتەدا.

*** ڕۆڵی تەکیەی تاڵەبانی لە پێگەیاندنی هونەردا:**

تەکیەی تاڵەبانی هەر لەسەردەمانێکی زووداو هەر لە سەرەتای دامەزراندنیەوە جێگەیەکی گرنگی خوێندنی مەقامات و حیکایەت خوانان بووەو، هەردەم جەمەی هاتووە لەهونەرمەندان و هەوادارانی هونەر دۆستان و جێگەیەکی شیاوی هەبووە لەپێگەیاندنی کۆمەڵێکی زۆر لەهونەرمەندان و هەردەم جێگەی حیکایەت خوانان بووەو گەلێك چیرۆك و سەربردە خوێندراوە چ لەئاستی مەقام یان لەسەر ئاستی تەمسیلی و خەڵکێکی زۆر گوێیان گرتووەو گەلێك مەقام زان بەو ئەرکە هەڵساون.

*** ئاهەنگی بەهاران و چەکەرەی تەمسیلی لەکەرکوکدا:**

خەڵکی لەکاتی بەهاران و نەورۆز چوونەتە دەشت و دەرو ئاهەنگیان گێڕاوەو کاتی خۆشیان بەسەر بردووە بۆیە دەبینی لەبەهاراندا ناوچەکانی دەوروبەری کەرکوک ڕازابووە بەم جۆرە ئاهەنگانەو لەو جۆرە شوێنانەدا پۆل - پۆل ئاهەنگو تەمسیلییان گێڕاوە و بەتایبەتی شانۆی (کاوەی ئاسنگەر) یەکێك بووە لەو تەمسیلییانەی کە لەو شوێنانەدا نمایش کراوە بەتایبەتی دەستەی فەقێیانی مزگەوتەکانی کەرکوك لەو ڕۆژگارانەدا جێ پەنجەیان دیار بووەو گردو دەشتاییەکانی دەوروبەری کەرکوك زەمانحاڵی گێڕانەوەی ئەو ڕووداوانە بوونە.

*** یەکەم شانۆی تۆمار کراو:**

سەرەتای چالاکی شانۆ لەکەرکوك بەشێوەیەکی سەرەتایی لەقوتابخانەو یانەکاندا لەدوای شەڕی جیهانی یەکەم دەستی پێکرد، بەشێوەیەکی تایبەتی، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە مامۆستاکانی قوتابخانەکان هەڵدەستان بەپێگەیاندنی قوتابییان و ڕاهێنانیان لەشانۆ لەنێو قوتابخانەکان و ئامادەکردنی هەموو پێویستییەکانیان و پێشکەش کردنی شانۆکەو بەئامادەبوونی میوانێکی زۆر کە قوتابییەکان لەبەرامبەریان پێشکەشیان دەکرد.

کۆنترین دەقێکی شانۆیی کە پێمان گەیشتووە، ئەو دەقەیە کە لەژمارە (٥٢٢)ی ڕۆژنامەی (نجمة) بڵاوکراوەتەوە لە (١١)ی تەموزی ساڵی (١٩٢١)، کە لەلایەن قوتابخانەی (ظفر) نمایش کراوە.

ئەم شانۆیە چوار قوتابی دەوری تێ بینیوە، کە ناوی شانۆکەش دەربارەی (عومەری کوڕی خەتاب و بێوەژن)ە، ئەوەی باسکراوە، کە ئەم چوار قوتابییە دەورێکی باڵایان بینیوەو توانیان ئەوەی کە مەبەستیان بووە بیگەیەننە ئەنجام.

هەروەها ڕۆژنامەکە ئاماژە بەوە دەکات کە موتەسەڕف و پیاوە گەورەکان و سەرۆکی شارەوانی و زانایان و مامۆستایان و قوتابییەکی زۆر بەشداریان تێدا کردووە، هەروەها ئاماژە بەوە دەکات سەرەتا بەخوێندنی قورئان ئاهەنگەکە دەستی پێکردووە.

بەم جۆرە باسی دەکات:-

((احتفال في مدرسة (الظفر)...))

لقد ارتاح قلبي بالامس واستغرقت بروحي في إنشراح ومسرة بمشاهدة (الحفل) حيث انفرجت أسارير وجهي.

ففي الساعة العاشرة مع آذان العشاء وبحضور سعادة (الباشا المتصرف) والاعيان حضرات البيگات، الاشراف والعلماء ورؤساء الطوائف الروحية ومديري المدارس من الهيئات التعليمية، وكل الافندية والطبقات المختلفة في (المنطقة) ومئات من الاهالي. لقد قدم طلاب المدرسة مشكورين حفلتهم بمناسبة (عيد المدرسة) الذي ابتدأ بتلاوة من القرآن الكريم.

ثم قدم اربعة طلاب (التشخيص)، ((امير المؤمنين عمر بن الخطاب والارملة)) حيث كان لهم التأثير الكبير في الحاضرين أثناء (المشاهدة) الجدية، (خصوصا أثناء المكالمة) - يقصد الحوار - التي جرت بين عمر وعباس (رضي الله عنهما). وإن الطالب الذي - مثل - دور الارملة العجوز قد اتخذ انواع الوصيفات - والحركات - والنظرات - التعابير - المؤثرة حتى وصل الامر الى (البكاء) وخصوصا حين جلست الارملة على الارض وهي تصرخ (الجائعون.. جائعون..) ثلاث مرات، ادخلت الرعشة في نفوس المشاهدين. ان تلك اللحظات، وتلك الدقائق وهي اذ تمر، كانت جدا مؤثرة وحزينة، لقد تغيرت (الوجوه) وبدات القلوب تدق، وسيطر على المشاهدين الصمت والسكون... لقد كان هذا (التصوير - العرض) في خمس عشرة دقيقة وقد انتهى بعبارة (تحيا العدالة).. حيث الختام.. !.

بەڵام دەربارەی دەرهێنان و نووسەرو توانای شێوەی شانۆکە هیچ زانیارییەکمان نییەو، نازانرێت تا چ ڕادەیەك، ئەو قۆناغەی پێکارە کە بڵێین، ئاستی شانۆکە لەچ ئاستێکدا بووە، بەڵام دەتوانین بڵێین یەکەم دەقە کە ئاماژە بەو شانۆیە لەکەرکوك دەکات، بۆیە دەتوانین ئەمە بەیەکەم شانۆ دابنێین.

*** قۆناغەکانی بەرەو پێشچوون لەسەرهەڵدانی شانۆ لە کەرکوك:**

ئەو ماوەیەی کە لەبیستەکاندا ئاماژەمان پی کرد، بارە سیاسیەکەی ئەوکاتە دەورێکی باڵای نەبینی لەبەرەوپێش چوونی شانۆو ئاسوودە نەبوونی هەموو ناوچەکە لەوە زیاترهەنگاوی بەرەوپێش نەبینی. چونکە گۆڕینی ماوەی بارە سیاسیەکە لەنێوان ڕۆیشتنی یان ڕووخاندنی دەوڵەتی عوسمانی و هاتنی ئینگلیزەکان و دامەزراندنی حکومەتی پاشایەتی لە عێراقدا، بارێکی ئاسوودەی نەخوڵقاند کە بتوانێت شانۆ گەلێك لایەنی تری باری پێویست بۆ خۆی بەدەست بهێنێت بۆیە لەوە زیاتر گەشەی بەخۆیەوە نەدیت.

بەڵام ماوەی نێوان ساڵانی (١٩٣٠ - ١٩٤٠) یان بەمانایەکی تر ماوەی نێوان سییەکان و چلەکانی ئەو سەدەیە گەشەکردنێکی گەورەی بەخۆیەوە بینی و توانی وابکات کە قۆناغەکانی شانۆ هەنگاوی بەپێز بنێت.

ئەگەر سەرنج بدەین لەو ماوەیەدا چەند خاڵێك گەڵاڵە دەبێت لامان:

١. سەیر کردنی شانۆ (تەمسیل) وەکو پێویستییەکی پەروەردەیی لەقوتابخانەکاندا پەیڕەو دەکرا لەبەر ئەوە مامۆستاو پەروەردکاران هەوڵیان دەدا کە بایەخ بەم لایەنە بدەن و هەوڵ بەرچاوی بۆ تەرخان بکەن و قوتابیانی لەسەر ڕابهێنن.

٢. بایەخ دان بەبابەتی پەروەردەیی و ئەخلاقی تا بەوەی لەگەڵ ڕێڕەوی پەروەردەو پێگەیاندنی قوتابیدا بگونجێت.

٣. بایەخ دان بەدەقی تەمسیلی کورت و سەرنجڕاکێش تا بەوەی کە قوتابیان هەست بەبێزاری نەکەن لەبینین و گوێ گرتنیدا.

٤. بڵاوبوونەوەی سینەماو یانەو ڕێکخراوە پیشەییەکان دەورێکی گەورەیان بینی لەگەشە کردنی تەمسیلی و

بڵاوبوونەوەی دەقە شانۆییەکان لە ئاهەنگەکاندا لە دەرەوەی قوتابخانەکاندا.

٥. بڵاوبوونەوەی دەقی شانۆیی بەزمانی نەتەوەکانی کەرکوك وەکو دەق بەزمانی عەرەبی و تورکمانی و کوردی.

ئەوەی دەبینین لەو ماوەیەدا گەڕۆکێکی زۆر لەتیپی شانۆیی سەردانی کەرکوك و شارەکانیان کردووەو شانۆیان لەو شارەدا پێشکەش کردووە، بەتایبەتی تیپی شانۆی (حەقی شبلی) لە کۆتایی بیستەکان و سەرەتای سییەکاندا، کە لەو ماوەیەدا ئەم تیپانە دەورێکی کاریگەرییان بینیوە لەهەستی بینەرداو گەلێك لەو ئەکتەرانەی دەورییان هەبووە لەو ماوەیەدا وەکو (زوهدی عەلی - زوهدیە درێژ، موسا زەکی مستەفا، فاتیح شاکر سەعاتچی).

یەکێك لەو تەمسیلییانەی کە پێشکەش کراوە تەمسیلی (سوڵتان عەبدولحەمید) بوو لە تەمموزی ١٩٣٠ لە ئوتێل (ئەحمەد پالاس) کە زوهدی درێژ بەشداری کردبوو تێدا، هەروەها زوهدی عەلی ئەوە دەگێڕێتەوە کە (حەقی شبلی) ناسیوە لە (کفری)و گەلێك هونەرمەند هەبووە لەگەڵیدا لەوانە (موسا زەکی مستەفا).

لەنێوان ساڵانی (١٩٣٤-١٩٣٥)و (١٩٣٧-١٩٣٨) کۆمەڵێك شانۆ پێشکەش کراوە لەوانە (الجندي الباسل)، (ماجدولين)، (سرخوشم ئامان)، (شاعیر)ی مەنفەلوتی، شانۆ لەم ماوەیە بەکۆمەڵ بەرهەم دەهێنراو تایبەتمەندی نەبووە لەنێوان ئەندامەکانی و هەریەکەی بەکۆمەڵێك کار هەستاوە لە بەئەنجام دانی شانۆکەدا.

هەروەها لەم ماوەیەدا کۆمەڵێك ئەکتەر دەوری باشیان بینیوە لە شانۆ، وەکو (ئەحمەد عەبدوڵلا، ئەزەل هادی، ڕوفائیل حەنا، ئەشئەت عەبدوڵلا، فاتیح شاکر سەعاتچی، ڕەحمەتوڵلا بەیاتی).

بۆ نموونە شانۆگەی (شاعیر) کە لە نووسینی (لوتفی مەنفەلوتی) بوو لەسەر شانۆی هۆڵی سینەما غازی پێشکەش کراوە کە ڕۆڵی هەر یەکێکیان بەم شێوەیە بووە:

- ڕوفائیل حەنا لە ڕۆڵی (سیرانو).
- ڕەحمەتوڵلا بەیاتی لە ڕۆڵی (کۆنت دی جێش).
- ڕەفعەت لە ڕۆڵی (ڕۆکسانا).
- موسا زەکی مستەفا لە ڕۆڵی یەکێك لە خانەوادەکان.
- زوهدی عەلی ئامادەکاری شانۆکە.

*** قوتابخانەی (مرکزی) سەرەتایی و شانۆ لەکەرکوکدا:**

لەم قوتابخانەیەدا شانۆ گەشەی کردووەو شوێنێکی بەرچاوی هەبووە، کە تەنها هەر لەلایەن دەستەی پەروەردکارانی قوتابخانەکەوە نەبووە بەڵکو لەدەرەوەی قوتابخانەکەش کەسان هەبوو یارمەتی بەرهەم هێنانی شانۆیان داوە بۆ پێشکەشکردنی.

ئەوە جێگەی سەرنجە لەو ماوەیەدا ئەوەیە کە بێجگە لە مامۆستایانی قوتابخانەکە هەندێك لەوانەی کە خۆشەویستییان هەبوو بۆ شانۆ بەشدارییان لە شانۆ کردووە بۆ قوتابخانەکان، وەکو (مولازم بەسری، زوهدی عەلی) کە هەردووکیان لە بواری پۆلیسیدا کاریان دەکرد، بەڵام خۆشەویستیان بۆ شانۆ لە قوتابخانەکان بەشدارییان دەکرد.

شانۆگەری (رسالة الى الله) یەکێك لە شانۆگاریەکانی سەر شانۆی ئامادیەکان

ئاهەنگی (الجندي الباسل)

*** سەرەتاکانی شانۆ لە چەمچەماڵ:**

هەروەها سەرچاوەکان ئەوە دەردەخەنە ڕوو کە لە سییەکاندا لە چەمچەماڵ شانۆ هەبووە، مامۆستا محەمەد سابیر ئاوا دەگێڕێتەوە:-

"وەکو ئەوەی کە بیستوومە لە پێش ئێمەدا (بێکەس)ی شاعیر هەروەك مێژووی دانانی هەندێك لە هۆنراوەکانیدا دەردەکەوێت کە لەسییەکاندا لەم قوتابخانەیەدا مامۆستا بووەو قوتابیانی چەمچەماڵ بەگیانی کوردانە پەروەردە دەکرد.. هەروا بیستوومە کە لەو ساڵانەی لەوێ بوو، منداڵانی هانداوەو ڕایانی هێناوە لەسەر تەمسیلی کردن کە وەکو بزانم لەنێوان ساڵانی (١٩٣٠-١٩٢٥)دا بووە".

*** هونەری شانۆ لە چلەکان لەکەرکوکدا:**

ئەو ماوەیە بەتایبەتی دوای شەڕی جیهانی دووەم، گەلێك دەقی شانۆیی پێشکەش کرا کە گەلێکی ئەو دەقانەیان نووسراوە یان چاپکراوە لە چلەکاندا بایەخدان بە دەق و دەرنەچوون لێی کارێکی پێویست بوو، هەرچەندەش باری سیاسی و ئابووری وڵات و نەبوونی هۆڵی شانۆ گیروگرفت بوو، بەڵام شانۆ هەرگەشەی کردو هەنگاوی خۆی نا بەرەو چەسپاندن و سەرهەڵدانی.

یەکێك لەو ئاستەنگانەی ئەو کاتە نەبوونی هۆڵی شانۆ بووە، ئەوەی کە هەبوو بریتی بوو لەهۆڵی قوتابخانەکان و شانۆی هاوینەیی و یانەو کۆمەڵەو ڕێکخراوەکان بوو.

بەرپرسەکانی ئەو کاتە هەوڵی پشتگیری و بانگەوازی شانۆیان نەداو شانۆیان بەلایەکی ڕابواردن دادەنا، لایەکی تریش کۆمەڵگە باوەڕی بەشانۆو کۆمەڵگەی ئەو کاتە ڕێگەی پێ نەدەدا.

ئەوەی لەو ماوەیەدا پێشکەش کرا تەمسیلی (القدار)ی (سەلیم بەگی) بوو، تەمسیلی (عفان)، نووسینی (عبدولقادر خلوسی کفری) بوو.

ئەو لاوانەی کە لەچلەکان بەشدارییان کرد بریتی بوون لە (محەمەد تاهیر تۆفیق، حەقی شبلی هورمزی، محەمەد زەکی، ناسر ئیستیفان، عەدنان ناجی هورمزی، عەلی ئاق چای، حەمە ڕەشید حەمە عەلی، محەمەد نوری تۆفیق، حەمە سالح ڕەشید، ئەبو بەکر هەوری، حەمەلاو بەرزنجی، عەبدولقادر محەمەد بابان، ڕوفائیل حەننا، مولازم بەسری، تلعەت سەیید شاکر، ئەنوەر حەنا شابو).

بۆ نموونە شانۆگەری (القدار) کە پێشکەش کرا لەکۆتایی چلەکان و سەرەتای پەنجاکان لە دەرهێنانی (موسا زەکی مستەفا) بوو، کە لە یانەی ئاسوورییەکان پێشکەش کرا لە بەرژەوەندی قوتابییە هەژارەکان).

شانۆگەری (خلوص الدوە)

عیسمەت هورمزی

شانۆی (فلوس الدرە) لەلایەن نووسەر (وەحیدەدین بەهائەدین)ەوە ئاماژەی پێ کراووە، کە لە گۆڤاری (الاخاء) لە ژمارە (١٩١)دا بڵاوبووەتەوە ڕۆڵی هەر یەکێکیان بەم شێوەیە بووە:

– نووسینی (سەلیم بەتی).
– دەرهێنانی (مولازم بەسری).
– ئەکتەرەکان (حەقی جەمیل هورمزی، تۆفیق ئەعوەم، محەممەد زەکی، عەزیز غەفور) لەگەڵ بەشداری کۆمەڵێک لە قوتابیانی قوتابخانەی (مرکزی).

شانۆگەری (تورشچی) کە ڕۆڵی هەر یەکێکیان بەم شێوەیە بووە:

– دەرهێنانی (موسا زەکی مستەفا).
– ئەکتەرەکان (محەممەد زەکی، عەلی ئاق چای، عەدنان ناجی هورمزی، ناسر نیستیفان).

مامۆستا (محەممەد سابیر) دەگێڕێتەوە:–

"لەنێوان سالانی (١٩٤٢ – ١٩٤٣)ی بوو تەمسیلییەکی کۆمیدیمان لە قوتابخانەی سەرەتایی چەمچەماڵ پێشکەش کرد کە من (محەممەد سابیر)و حەمە ڕەشید حەمە عەلی و حەمە نوری تۆفیق و حەمە سالح ڕەشید، بەشداریمان تێدا کرد، کە من لەدەوری (بارام بەگ) بوو، حەمە ڕەشید حەمە عەلی لەدەوری (کچ) بوو بەلام ناوی تەمسیلییەکەو دەرهێنەرەکەی نازانم".

بەلام سەید هاشم سەید لە کتێبەکەی (چەمچەماڵ لە یادەوەریمدا) لە لاپەڕە (٨٥) ئاوا باسی شانۆ دەکات:

"یەکەمین چیرۆکی تەمسیلی لەلایەن قوتابیانی قوتابخانەی چەمچەماڵدا، لەساڵی ١٩٤٧ لەسەر شانۆیەکی دەستکرد پیشان درا ئەویش چیرۆکی (دڵداری پەیمان پەروەر) بوو، کە لە نووسینی خوالێخۆشبوو (ئەبو بەکری هەوری)و دەرهێنانی هەردوو مامۆستای خوالێخۆشبوو حەمەلاو بەرزنجی و عەبدولقادر محەممەد بابان بوو"، دووبارە ئەم شانۆگەرییە لە ساڵی (١٩٥٥) لە چەمچەماڵ نمایش کراوەتەوە.

بەلام بە بۆچوونی خۆم، ساڵی ١٩٤٧ ساڵی یەکەم تەمسیلی نییە لە چەمچەماڵ بەڵکو بۆ سییەکان دەگەڕێتەوەو تاکو ئێستا بەڵگەی پێویستمان پێ نەگەیشتووە.

هەروەکو بەپێی بەڵگەکان ئەوە دەخەنە ڕوو شانۆ لە هەموو شارو شارۆچکەکانی کەرکوک نمایش کراوەو زیاتر قوتابخانەکان دەوریان هەبووە لە نمایش کردنیدا.

لە ساڵی (١٩٤٨) شانۆگەری (نوشتەو جادو)و (پەیمانی پۆرتسموس) لە چەمچەماڵ نمایش کرا.

*** زۆرخانەکانی کەرکوک و دەوریان لە پێگەیاندنی شانۆدا:**

گەلێک لەسەرچاوەکان باس ئەوە دەکەن کە گوایە کەرکوک بەناوبانگ بووە بەبڵاوبوونەوەی (زۆرخانە)و لەگەڵێک شوێنی ئەم شارەدا بڵاو بۆتەوە.

زۆرخانەکان بریتی بووە لەچاڵێکی گەورە ٤م^2 بە قوڵی ١,٥م دەوری (٦–٧) کەسی دەگرت و بەشێوەیەکی بازنەیی دروست دەکرا، خەڵکی لەچوار دەوری گرد دەبوونەوەو سەیریان دەکرد.

ئەو پاڵەوانانەی لەو کاتەدا هەبوون لەزۆرخانەکان بریتی بوون لە: (شوکر پاڵەوان، فەخری نوسرەت، جەعاو قەساب، قەرە عوسمان، مەعدی پاڵەوان، هادی پاڵەوان، حاجی عومەر پاڵەوان، مەلا عەبدوڵڵا)و گەلێکی تر.

یەکێک دومبەڵەکێکی گەورەی لەمل بوو پێش هاتنی خەڵک بەفارسی مەقامی (سێگای) دەخوێن لەگەڵ (چوارگا)، هەرکەسێک بهاتایە پای پەتی دەکرد.

ئەوەی دەبینین لەزۆرخانەکان لەکەرکوکدا خەڵکێکی زۆری لەخۆی کۆ دەکردەوە لەسەر شێوازێکی دەقی شانۆیی کارەکان بەڕێوە دەچوو ئەویش لە زۆران و ململانێ و گۆرانی و تەمسیل کردنی شێوازی بەڕێوەچوونی کارەکانی زۆرخانە.

*** بڵاوبوونەوەی هونەری شانۆ لە پە نجاکاندا لە کەرکوک:**

دەتوانین بڵێین ماوەی پەنجاکان، ماوەی ڕاوەستان و نووچدانی شانۆ بووە کە هەر لە ناوەڕاستی چلەکانەوە بەردەوامی هەبووەو لەسەرەتای پەنجاکان دەرکەوتنی بەدیارکەوت، ئەویش لەبەر هۆکاری ئەو بارە سیاسییەیی ئەو کاتەی عێراق کە خۆی دەبینییەوە لە هەموو بوارەکانی ژیان بە تایبەتی لە بواری هونەرو شانۆ.

ئەم کاریگەرییە بە شێوەیەکی ئەوتۆ دەرکەوت کە ئەو ئەکتەرە کۆنانەی لە بواری شانۆدا کارییان دەکرد کەوتنە بەر ئەو کارتێکردنە، ئەویش خۆی دەبینییەوە لە سەرهەڵدانی چینێکی نوێ لە لاوانی شانۆ کە پاڵپشتێکی گەورە بوون بۆ پێشکەوتنی شانۆ لە هەموو بوارەکاندا.

ئەوەی ئەم ماوەیەی پێ دەناسرێتەوە، سەرهەڵدانی

کۆمەڵێك کتێبی شانۆیی چاپکرا بوو، کە دەوری بینی لە پێشخستنی هونەری شانۆییدا، لە پاڵ ڕووماڵکردنی گۆڤارو ڕۆژنامەکان بە هەواڵە هونەری و شانۆییەکان دەوری بینی لە دەرخستنی هونەری شانۆییدا، لە پاڵ ئەمانەشدا سەرهەڵدانی ڕەخنەو ڕەخنەسازی شانۆیی دەوری بینی لە پێگەیشتنی هونەری شانۆ لە عێراق، بە تایبەتی لە ڕۆژنامەی (بشیر)و (الزمان)و گۆڤاری (قرندل) دەوریان بینی لە پێگەیاندنی ڕەخنەسازی شانۆدا.

هەر لەم ماوەیەدا بوو بە سەرهەڵدانی کۆمەڵێك تیپی شانۆیی ئەزموونگەری و بە کۆمەڵێك ئەندام و ئەکتەری شانۆیی تەواوبوو لە هەموو بوارێکدا، بە تایبەتی ئەو تیپیە شانۆییانەی کە لە بەغدادا سەریان هەڵدا کاریگەرییان بەسەر شارێکی وەکو کەرکوك بە جێما.

هەر لەم ماوەیەدا بایەخدان بە دیکۆمێنتکردنی شانۆو نووسینەوەی شانۆگەرییەکان و ئەکتەرو ناوی تیپەکان بەڵگەیەکی مێژوویی گرنگ بوون لە پێگەیاندنی کارە هونەرییەکانی شانۆ.

لەساڵی (١٩٥٤) چیرۆکنووس و نووسەری شانۆیی (جەلیل قەیسی) هەستا بە نووسینی شانۆیەك بە زمانی ئینگلیزی بە ناونیشانی (هونەرمەند) کە هەر یەکە لە (عیسمەت نەجات هورمزی، جەلیل قەیسی) دەوریان تێدا بینی، شانۆکە لە یەکێك لە ژووری ماڵەکەی جەلیل قەیسی پێشکەش کرا بە ئامادەبوونی قەحتان هورمزی و یوسف حەیدەری، کە دەتوانین بڵێین ئەم شانۆیەی بە شانۆی ڕاستی و ئەکادیمی ئەو ماوەیە دادەنرێت لە کەرکوکدا، کە هەنگاو بوو بۆ ئەوەی تیپی شانۆیی سەرهەڵبدات.

ئەوەی جێگەی ئاماژە پێکردنە ئەم کەسایەتیانەی لەسەرەوە باسمان کرد پێش ئەم مێژووە گەلێك تیپی شانۆییان دامەزراندووە، لە ساڵی (١٩٥٢) هەر یەکە لە (عیسمەت هورمزی، عەلی ئەلسعیدی) تیپی (المسرح الشعبي)یان دامەزراندووە، لە ساڵی (١٩٥٦) تیپی (مسرح كركوك الفني للتمثيل)یان دامەزراندووە بە یارمەتی (ناتیق تالی، بەکر ئیسماعیل، ئەشئەت زەبیا).

لە ساڵی (١٩٥٧) هەر یەکە لە (عیسمەت نەجاتی، ئەنوەر محەمەد ڕەمەزان، خەلیل ئەحمەد ئەلحەسەنی، ئایدن شاکر، کەمال تاهیر خانچی) تیپی (المسرح الفني)یان دامەزراند.

لەو ماوەیەدا شانۆگەرییەکانی هونەرمەندی گەورە (یوسف ئەلعانی) لە گەلێك لە شانۆکانی کەرکوکدا لەلایەن تیپەکانی هونەری شانۆی لەناو شارەکە پێشکەش کراوە، وەکو شانۆی (راس الشليلة)، (فلوس الدوه)، (تۆمر بیك) لە پاڵ پێشکەشکردنی گەلێك شانۆی نووسەرە بیانی و جیهانییەکان، وەکو (ئەنتۆن تشیخۆف)، (شکسپیر)و گەلێکی تر.

لەم ماوەیەدا گەلێك شانۆ پێشکەش کرا لەم شارەدا چ وەکو دەقی تورکمانی یان وەکو دەقی کوردی کە هەر لەنێوان ساڵانی (١٩٥٠-١٩٦٠) بەردەوام بووە.

لەنێوان ساڵانی (١٩٤٩-١٩٥٠) ئەم تەمسیلیانە پێشکەش کرا:

- تەمسیلی (مێش کوڕی مەگەن) لە قوتابخانەی (ئیمام قاسم) ئەکتەرەکانی بریتی بوون لە (مەکی عەبدوڵڵا، جەمال شێخ نورەدین، چالاك شێخ حەسیب تاڵەبانی).
- تەمسیلی (دەروێش) لە قوتابخانەی (ئیمام قاسم)، لە ساڵی ١٩٥٠.

مامۆستا سەلاحەددین لە باسکردنی شانۆ لەساڵی ١٩٥٠ ئاوا باسی دەکات:-

"من کە قوتابی بووم لە قوتابخانەی ئیمام قاسم، لە ساڵی ١٩٥٠ دوو تەمسیلیمان لەو ساڵەدا پێشکەش کرد، کە مامۆستایەکی مەسیحیمان هەبوو بەناوی (ئیستیفان ئەفەندی)، مامۆستای وەرزش و ئینگلیزی بوو کە ئێمەی ڕادەهێناو مەشقی پێمان دەکرد.

یەکێك لەتەمسیلییەکان بەناوی (ژنی زۆردار) بوو، کە یەکێك لەوانەی دەوری دەبینی (مەکی عەلی) بوو لەدەوری ژن، ئەوەی جێگەی سەر سووڕمان بوو، پیاوەکە لەدەقە شانۆییەکە دەرچوو، هەتا توانی زللەیەکی لە ژنەکە دا، مامۆستا (ئیستیفان) وتی بۆ واتکرد، ئەویش لەوەڵامدا وتی لەبەر ئەوەی ژنی زمان درێژ دەبێت پیاوی لێی بدات".

هەر لەهەمان ساڵدا تەمسیلی (وێنەگر) پێشکەش کرا لەلایەن هەمان قوتابخانەو هەمان مامۆستادا، تەمسیلییەکی کۆمیدی بوو، ئەوانەی دەوریان بینی (حوسێن ناسح)و (مەکی عەلی)و قوتابییەکی خەڵکی کۆیە، هەردوو تەمسیلییەکە بەزمانی کوردی بووە، هەردوو تەمسیلییەکە لەناوەندی کەرکوکیش نمایش کرا.

- لەساڵی (١٩٥٢)دا بەڕێز نوری فەقێ ئاوا باسی تەمسیلی دەکات:-

"لە چاپخانەی چوار باخ لەساڵی ١٩٥٢ تەمسیلییەکی کۆمیدیمان نمایش کرد، کە هەریەکە لە جەلال سەعیدو عەبدولحەمیدو نوری فەقێ دەوریان تێدابینی، خەڵکێکی زۆر هاتە بینینی، کە لەشوێن گەراجی ئێستای سولەیمانی بوو".

- لەساڵی (١٩٥٣)دا:-

لە هۆڵی ئامادەیی کەرکوك شانۆگەری (بووك و زاوا) پێشکەش کرا کە لەنووسین و دەرهێنانی (عەونی سەید کاکە) بوو، چوار کەس بەشدارییان لەم شانۆگەرییە کرد بوو، محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگەنە، لە دەوری قازی، حەسەن ڕەشید (لەدەوری زاوا)، بورهان نوری (لەدەوری بووك)، چەند شانۆگەرییەکی تریش پێشکەش کراوە لەوانە شانۆگەری ((تۆمەری داد پەروەر)).

لەنێوان ساڵانی (١٩٥٢-١٩٥٣)دا چیرۆکی شانۆیی (تۆمەری دادپەروەر) پێشکەش کرا لە دەوری پاشا (محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگەنە)، لە دەوری پیرێژن (هیدایەت خالید).

هەر لە هەمان ساڵدا لەلایەن تیپی (مەشخەڵ) شانۆی (کۆتایی دەرەبەگ) پێشکەش کرا: لە دەوری ئاغا (ئازاد مستەفا)، لە دەوری پیاوی ئاغا (فەخرەددین محەمەد کەریم)، هەروەها ئەم ئەکتەرانەش بەشدارییان کردووە (غالیب ڕەشید کاکەیی، شەمسەدین نەسرەدین کاکەیی، محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگەنە) لەگەڵ چەند ئەکتەرێکی تر

لە هەمان ساڵدا شانۆگەری (شۆڕشی نەورۆز) پێشکەش کرا، ئەکتەرەکانی بریتی بوون لە: (غەفور عوزێری، محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگەنە، ئەبو بەکر سدیق، فەهمی کاکەیی، نیعمەت خەیات، فەخرەدین محەمەد کەریم، جەژنی عیزەدین، عەبدوڵڵا پشدەری، عەبدولڕەحمان پشدەری، شوکریە ڕەسوڵ، پەروین عەبدولقادر، نەجیبە عەبدولقادر، شەمسەدین نەسرەدین، غالیب کاکەیی، غەریب نانەوا).

– شانۆگەری (کچە لاڵەکە): لە ڕۆڵی باوك (محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگەنە) لە ڕۆڵی کچە لاڵەکە (پەروین عەبدولقادر)، هەر یەکە لە (فازڵ جاف)و (جەلیل زەنگەنە) بەشدارییان کردووە.

– لەساڵی (١٩٥٦)دا تەمسیلی (ئینتخابات)، بەزمانی کوردی لە قوتابخانەی ئیمام قاسم، کە مامۆستا (جەمال سالح) قوتابییەکانی ڕاهێنا لەشانۆکە، ئەکتەرەکانی بریتی بووە لەڕەمەزان زامدار، بورهان عەبدولڕەحمان، سەلاح تاوێك.

هونەرمەند (عەلی کەریم) دەربارەی سەرەتاکانی مێژووی شانۆی دەڵێت:

"ئەگەر بمانەوێ باسی بزوتنەوی شانۆی کوردی بکەین لەشاری کەرکوك ئەتوانین بیکەین بە سێ قۆناغەوە:

قۆناغی یەکەم قۆناغی سەردەمی پاشایەتیە بەپێی ئە زانیاریانەی کەمن دەستم کەوتوون لەو دەمە شانۆگەری پێشکەش کراوە ڕێك لە ساڵی ١٩٥٧ لە یادی جەژنی نەورۆزدا لە یاریگای تۆپی پێی کۆمپانیایی نەوتی باکوور لەکەرکوك، لەوێ کۆمەڵێ گەنجی خوێن گەرمو نیشتیمان پەروەر هەوڵیان داوە نمایشێکی شانۆیی پێشکەش بکەن بەو خەڵکەی کە هاتوون بۆ ئاهەنگ گێڕان بە بۆنەی جەژنی نەورۆزەوە، ئەگەر بەهەڵە نەچووبم ئەوەی کە بەکارەکە هەڵسا ناوی (جیهان سدیق شاوەیس)بوو، ئەو کۆمەڵە گەنجەی لەکاتی پێشکەش کردنی نمایشەکەیان پۆلیس ئەدا بەسەریانو ناهێڵێ بەشداری ئاهەنگەکە بکەنو نمایشەکە قەدەغە دەکەن".

* پێشکەشکردنی شانۆی منداڵان بەزمانی ئینگلیزی:

لەو ماوەیەی پەنجاکاندا وەکو زیاتر بۆی بچم لەنێوان (١٩٥٣-١٩٥٤)دا لەکۆمپانیای نەوتی کەرکوك شانۆگەرییەکی منالان بەزمانی ئینگلیزی پێشکەش کراوە بەناونیشانی (العندلیب) لەسەر شانۆی کۆمپانیاکە.

بەڵام ئەوەی سەرنج ڕادەکێشێت کە ئەم شانۆگەرییە لەسەر ئاستێکی چاکو لەتوانایەکی بەرزی دیکۆرو دەقو جلوبەرگدا نمایش کراوە کە نموونەی لەم جۆرە لەکەرکوکدا کەم بووە کە لەلایەن قوتابیانی قوتابخانەی ئینگلیزی ئەو کاتەوە نمایش کراوە.

بەڵام دەربارەی دەرهێنەرو ئەکتەرەکانی هیچ زانیارییەکم لا نییە تا بەڕوونی شیبکەمەوەو ئاستی تەواوی شانۆگەرییەکە تاوتوێ بکەم.

چیرۆکێکی شانۆی منداڵان بە زمانی ئینگلیزی لە پەنجاکان لە کۆمپانیای نەوتی کەرکوك

چیرۆکێکی شانۆی منداڵان بە زمانی ئینگلیزی لە پەنجاکان لە کۆمپانیای نەوتی کەرکوک

*** شانۆی قوتابیانی (كوێت)و (كەركوك):**

– لە ساڵی (١٩٥٧)دا هەندێك قوتابیانی (كوێت) هاتن بۆ كەركوك، قوتابییەكانی قوتابخانەی ناوەندی كەركوك، لەكاتی بەڕێوەبەرایەتی مامۆستا (فاتیح محەمەد بەگ) دا، پێشوازییان كردن‌و شانۆگەرییەكیان پێشكەش كردن بەناوی (گەشتەوان–السائح) بەزمانی كوردی كە جێی ڕەزامەندی هەموو لایەك بوو، بەڵام دوایی كە ویستیا درێژە بەپێشكەش كردنی شانۆگەرییەكە بدەن، میری لێی قەدەغە كردن‌و هەڵیان كوتایە سەریان‌و هەندێكیشیان لێگیراو دادوەزگاشیان داگیر كرا.

*** شانۆی توركمانی لە پەنجاكان:**

– هەر لە هەمان كاتدا لەپەنجاكان قۆناغێكی نوێ لە شانۆی توركمانی دەستی پێكرد، ئەوەتا ڕۆژنامەی (ئەلبەشیر) كە بەهەردوو زمانی عەرەبی‌و توركمانی دەردەچوو دەڵێ: "لە (٢٢)ی ئەیلولی ١٩٥٨ تاوەكو ١٧ی ئاداری ١٩٥٩، ١٥ شانۆگەری لەو شارەدا پێشكەش كراوەو هەندێك چالاكییان لەبەغداش نواندووە".

شانۆگەرییەكانی یوسف ئەلعانی وەكو پارەی دەرمان‌و ئەمر دەكەی بەگم‌و چەند شانۆگەرییەكی تر دوای پێشكەش كردنیان بەزمانی عەرەبی وەرگێڕدراونەتەوە سەر زمانی توركمانی، ئەوەبوو لەو كاتەدا هونەرمەند عیسمەت هورمزی، بۆ یەكەمجار تیپێكی شانۆی توركمانی دامەزراند بەهاوكاری هونەرمەندان: (ئەنوەر محەمەد ڕەمەزان‌و ئەحمەد خەلیل حوسنی‌و نایدن شاكر)، ئەوەبوو ئەو تیپە لەماوەیەكی كورتدا سەركەوتنێكی چاكی بەدەستهێنا، بەتایبەت لەو شانۆگەرییە جیهانیانەی كە وەرگێڕدرابوونە سەر زمانی توركمانی، لەوانەش (یا ئیشقدە یا قرانلقدا) و چەند شانۆگەرییەكی تر كە هەر هەموویان لەدەرهێنانی هونەرمەند (عیسمەت هورمزی) بوون.

*** شانۆی قوتابخانەی ئاسوورییەكان:**

مامۆستا باكووری لە یاداشتەكانیدا ئاوها باسی شانۆ دەكات لە قوتابخانە:

"لە قوتابخانەی سەرەتایی ئاشووری ئەهلی چەندین چالاكی هونەریم پێشكەش كردو خەڵكی كەركوك‌و ئاسوورییەكان بە تایبەتی زۆر ڕێزیان لێم گرت‌و دەستەی بەڕێوەبەرایەتیش یارمەتییان ئەدام بۆ دابینكردنی پێویستییەكان.

لەو چالاكییە شانۆییانە چیرۆكێكی تەمسیلی بوو بە زمانی ئەدەبی عەرەبی بە ناوی (شمعدان القس) كە لە چیرۆكەكەی نووسەری بەناوبانگی فەرەنسیم وەرگرت كە بەناوی (البؤساء)ی (ڤیكتۆر هیگۆ)، من ئەو فەسڵەی پێوەندی هەبوو بە پەنابردنی (جان ڤالجان)ی پاڵەوانی چیرۆكەكە بۆ ماڵی قەشەكەو دوای ئەوەی كە قەشە بە خۆی

شانۆگەری (گازندۆی پشیلەی ڕەش) بە زمانی ئاسووری

شانۆگەری (ڕوحی دایك) بە زمانی ئاسووری

بە خوشکییەوە خزمەتی دەکەن و خواردنی دەدەنێ، چونکە چەند ڕۆژ بوو لە بەندیخانە هەڵاتبوو و برسی بوو، هەروەها جێگای نووستنی بۆ دابین دەکەن لە ماڵەکەیان. بەڵام ئەو کابرایە بەیانی زوو هەڵدەستێ پێش ئەوەی خاوەن ماڵ ئاگایان لێی بێ، شەمعەدانێك دەدزێ و دەڕواتە دەرەوە. کە چی، پۆلیس دەیگرن و دوای سۆراخ پێیان دەڵێ لە ماڵی فلان قەشەی دزیوە.

پۆلیس دەیهێنن بۆ لای قەشەکە، کە چی ئەو نایەوێ ئازاری بدەن و بیبەنەوە بەندیخانە، پێیان دەڵێ: نەخێر نەیدزیوە، من دامێ بچێ بۆ خۆی بیفرۆشێ و چەند ڕۆژێ بەو پارەیە بژێت.

ئەو تەمسیلەم ئامادە کرد و ڕۆڵەکان (دەورەکان)م دابەشی سەر قوتابییەکان کرد: یەك لەوان (ماری) کچی مامۆستای رابی جبرائیل بوو کە دەوری خوشکی قەشەم دا پێی، کچێکی تر کە هەر لە پۆلی ماری و ڕەفیقی بوو، ڕۆڵێکی ترم دا پێی، ناوی (ئەرێینەك) بوو، ئەم شانۆگەرییە لە ئاهەنگی سەری ساڵی قوتابخانەدا لەگەڵ هەندێ گۆرانی و سەمای تر کە هەمووی من ئامادەم کردبوون، لەو ئاهەنگە پێشکەش کران بۆ دایك و باوك و خزم و کەسی قوتابییان و مامۆستاکان کە لە ئاهەنگی (تخرج)ی منداڵەکانیان ئامادەبوون.

هەروەها چیرۆکێکی تەمسیلی عەرەبیمان تەقدیم کرد بۆ دانیشتوانی شاری کەرکوك و لە هۆڵی قوتابخانەی ئامادەیی کەرکوك و لەسەر شانۆی هۆڵەکە بۆ ماوەی سێ ڕۆژان نمایشمان کرد، ناوی تەمسیلییەکەم لە بیر نییە بەڵام چیرۆکەکە باسی گەنجێك دەکا کە هەر خەریکی ڕابواردن و تێکەڵ بوون لەگەڵ برادەری خراپ و ڕابواردن لەگەڵ ئارتیست و ئافرەتی بەدخوو بوو، پارەی لەم و لەو قەرز دەکرد بە تایبەتی لە جوولەکەیەك بۆ ڕابواردنەکانی. جا خوشکێکی ناوی (فاطمة) دەبێ، ئەویش لەبەر وەزعی خراپی خێزانی و هەژاری تووشی کاری خراپ دەبێ و بۆ پارە پەیداکردن ڕێگای بەدڕەوشتی دەگرێ، بەڵام بە دزی، بێ ئەوەی براو دایك و باوکی ئاگادار بن جا بەتەسادوف ڕۆژێك ئەو گەنجە کە لە ڕێگای ڕاست لایدابوو، دەچێتە یەکێکە لەو ماڵانەی ئەو ئافرەتە خراپانە، کە بۆ پارە پەیداکردن، خۆیان تەسلیمی پیاوان دەکەن، یەك لەوان خوشکەکەی دەبێ کە (فاطمة)ی ناو بوو، ئیتر دەیبینێ لەوێ و سەرخۆشیش دەبێ، دەیناسێتەوە، یەکسەر بە چەقۆ دەیکوژێ.

شایانی باسە لەم شانۆگەرییە من دەورم بینی کە یەکێکیان ڕۆڵی جوولەکەکە بوو کە ئەو گەنجە هاتبووە لای هەندێ پارەی لێ وەرگرێ و جوولەکە مومانەعە دەکا، لە سەرەتاوە نایداتێ، بەڵام دوایی گەنجەکە ئیقناعی دەکات، حیکمەتی کوڕی مامۆستا (وەدیع) دەوری (فاطمة)ی وەرگرتبوو، خۆی گەنجێکی سوورو سپی و چاوشین و باڵا ڕێك و جوان بوو، بۆ دەوری (کچ)مان هەڵبژارد، مامۆستا وەدیع، خۆی (مولەقین) بوو، دەچووە ناو ژوورێکی بچووك لە ژێر تەختەکانی سەر شانۆو لە کونێکەوە کە بەرامبەر بە ئەکتەرەکان دەیڕوانی و لە پێش شانۆکەدا بوو، بە درێژایی پەردەکانی شانۆ لەوێ دادەنیشت و وشە وشە لەگەڵ ئەکتەرەکان لە ناو کتێبەکە دەورەکانی بۆ دەخوێندن و ئەوانیش بەرامبەر بە خەڵکەکە قسەکانیان دەکرد، چونکە لەوانە بوو جار و بار وشەیەکیان لە بیر چووبایە، مامۆستای (ملقن) زوو، بە دەنگێکی بەسەرەخۆ بە هێواشی، وشەکە و ڕستەکەی دەخوێندەوە، ئینجا ئەکتەرەکان بەردەوام دەبوون.

لە قوتابخانەکەمان ژمارەیەکی باش شانۆگەریمان پێشکەش جەماوەری کەرکوك کرد، هەندێ لەو (کۆمیدیا) یانە لەسەر شانۆی ئەو قوتابخانەیە پێشکەشمان کردن لە ماوەی ساڵانی پەنجاکان، ئەوانەی خوارەوەم لە بیرە، جگە لەوانەی باسم کردن، لەوە پێش:

١. (گازینۆی پشیلەی ڕەش): لە نووسینی خۆم، هەروەها خۆم ڕۆڵی سەرەکیم وەرگرتبوو کە بە ناوی (سەقریطوس) بوو، باسی مەشروب خواردنەوەو سەرخۆشی ئەنجامی ئەم جۆرە خووڕەوشتە ناسازە. شایانی وتنە، کە لە هەریەك لەو کۆمیدییانە، ماوەیەکم بۆ گۆرانییەکی لەسەر شکلی (مۆنۆلۆج)م بۆ خۆم دەخستە ناو چیرۆکەکەو لەگەڵ حیوارو سیناریۆکە دەکونجا و بەعودەوە دەمگوت.

٢. (تارمایی "وە یاخود ڕووحی" دایك) لە نووسین و دەرهێنانی، نووسەری شاعیری ئاشووری ئەوسا، (یونەو تۆما) ئێستا لە ئوسترالیایە، ڕۆڵی سەرەکی ئەم شانۆگەرییە (کۆمەڵایەتی و کۆمیدیایی) من وەرمگرتبوو، دیسان ناوەڕۆکی چیرۆکەکە لە دەوری (عادەتی خراپی مەشروب خواردنەوە) دا بوو، ئیشانی ئەدا چۆن ئەم خووە نائاساییە دەبێتە هۆی تێکدانی ماڵ و خراپ بوونی وەزعی خێزان. ئەم تەمسیلە زۆر ناوبانگی سەند و حەوت شەو لە حەوشی قوتابخانەی ئاسووری پێشکە کرا و هەموو شەو جەماوەرێکی زۆر دەهاتنە بینینی، لەم شانۆگەرییەشدا ژمارەیەکی زۆر لە هونەرمەندی گەنج، نێرو مێ و منداڵ لەگەڵما بوون و بەشداریان کردبوو، ئەم شانۆگەرییە لە پێنج پەردەدا پێکهاتبوو، ژمارەیەك کادری هونەری (فنی)ش دەستێکی باڵایان هەبوو لە سەرکەوتنی شانۆگەرییەکە، وەك نووسراوە لێرەدا:

١. بەڕێوەبەری شانۆ: سەیۆن مایکل.

پێشتر باسی ئەم هونەرمەندەم کردووە کە تەمەنێکی درێژی لە پێشخستنی شانۆی (ئاسووری) تەرخان کردووەو بەسەر بردووە وەك ئەکتەرێکی لێهاتووی بەهرەداری کۆمیدیا.

٢. ماکیاج و جلوبەرگ: شاول حزیران.

٣. ملقن: ئیشا عەسکەر.

٤. بەڕێوەبەری مۆسیقا: عەبدولئەحەد لازار.

*** یاداشت و بیرەوەری نووسەرانی کەرکوك لەسەر هونەری شانۆ لەو ماوەیەدا:**

– خوالێخۆشبوو مستەفا نەریمان لە هەشتاکاندا باسی چالاکییە شانۆییەکانی خۆی کردووەو دەڵێت: لەساڵی ١٩٥٧ شانۆگەری (عەل ئەفەندیم) نووسی و پێشکەشمان کرد، پاشان لەساڵی ١٩٥٨ لە چاپخانەی (الشمال) لە کەرکوك لە چاپی داوە، هەروەها شانۆگەری (ڕووخان) یشی نووسیوەو دەریهێناوە.

– مامۆستا خالد دلێریش دەڵێت:–

"... لەپاش شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ، لە هەموو قوتابخانە کوردییەکانی شۆڕیجەو ئیمام قاسمو تەپەو گەڕەکەکانی تر شانۆگەری لەنێوان قوتابیانو مامۆستاکاندا ڕێکدەخراو لە چالاکی قوتابخانەکاندا پیشان دەدرا... تیپێکی هونەری گشتی لەشارەکەدا پێکهێنرا بۆ گۆرانیو هەڵپەڕکێو شانۆگەری کوردی، ئەو تیپە لە هەموو ئاهەنگەکاندا بەشداری دەکرد کە یەکێتیو ڕێکخراوە نیشتیمانییەکان لەشاری کەرکوکدا دەیانگێڕاو زۆر هونەرمەندی شارەکە لە کوڕو کچ تیایدا بەشدار ئەبوون.

ئەو تیپە ناونرا (تیپی هونەری خەبات) هەر چەندە تەمەنێکی کورتی هەبوو بەڵام لە ماوەی کارکردنیاندا توانیان سێ چیرۆکی شانۆیی نایاب پێشکەش خەڵکی شارەکە بکاتو هونەر پەروەرێتی ئەندامەکانی بەخەڵکی بسەلمێنێ. ئەو سێ شانۆگەرییە (نوری هونەر) ئامادەی کردبوو، بۆ سەر شانۆ دوای دەرهێنانی پیشان درا، کە ئەمانەن:-

* فاڵچی:

ئەم شانۆگەرییە لە هاوینی ساڵی (١٩٥٨)دا لەقوتابخانەی شۆڕیجە پیشان درا، کە بیرۆکەی بەرپەرەکانی قسەی پڕوپووچو هەڵخەڵەتێنەری خەڵکی ئەکرد، ئەکتەرەکانی بریتی بوون لە برایان (نوری هونەر، جەوهەر عەبدوول، کەمال بێزار، ئەجلا شێخ ڕەئوف، نازەنین بەکر)و زۆری تر.

شانۆگەری (فاڵچی)، لە بەرهەمەکانی تیپی هونەری خەبات لە ساڵی ١٩٥٨

* ژیان لە دوو دەورا:

ئەم شانۆگەرییە بێ دەنگ بوو (پانتۆمایم)، بەبۆنەی جەژنی کرێکارانی جیهانەوە ڕۆژی یەکی ئایاری ساڵی (١٩٦٠) پیشان درا کە هونەرمەندان (حەسیب محەمەد گلی) و (کەمال کەڵەمێرد)و (حەمید تاڵەبانی)و (حەمە سیروان)و (شێخ ڕەئوف – کە دەوری مەلیکی دەبینی) ، (کەمال بێزار) و زۆری تر بوون کە هاوبەشیان تیا کرد کە باسی ژیانی کۆمەڵانی خەڵکی دەکرد لەدوو دەوری پێشو پاش شۆڕشی چواردەی تەموزدا.

* شەوی کۆتایی:

لەنووسینی کەمال قەرەداغیو دەرهێنانی (نوری هونەر) بووە، بۆ ماوەی دوو شەو (١٩ – ٢٠)ی حوزەیرانی ١٩٦٠ پێشکەش کرا، لە پاییزی هەمان ساڵ لە هەولێر دووبارە کرایەوە لەسەر شانۆی هۆڵی گەل، بۆ ماوەی دوو شەو، شەوێك بۆ پیاوانو شەوێك بۆ ژنان، ئەکتەرەکانی (کاکە مەم فەخریو کەمال کەڵەمێردو خوشکە فەریدە حەسەنو محەمەد سیروانو ئەمین شوانو شێرکۆ محەمەد)و زۆری تر بوون.

* مامۆستا جەلیل زەنگەنە باسی شانۆگەری ئەو سەردەمەمان بۆ دەکاتو دەڵێت، شانۆگەری (شەوی کۆتایی) تیپی لاوانی کەرکوکیش لەساڵی (١٩٥٩)دا پێشکەشی کرد، کە مامۆستا خالید دلێر نووسیبووی، هەروەها ئەم تیپە چیرۆکی شانۆگەری (کاوەی ئاسنگەر)ی لەهەموو بۆنەیەکدا،

بەتایبەتی لە جەژنی نەورۆزدا پێشکەش کردووە.

لە سـاڵی (١٩٥٩ – ١٩٦٠)، ئـافرەتـانی کـەرکوك، شانۆگەرییەکیان لە کۆبوونەوەیەکدا نمایش کرد کە باسی نووشتـەو جـادوو ئـافرەتـی ساویلکە دەکـات کـە بـە ڕای حەسەن تەنیا لەوانەیە شانۆگەری ئافرەت و نوشتەی (کامل ژین) بێت.

* هونەرمەند (فەخرەدین نەجار) کە ئێستا لەشاری هەولێر دەژی و وەچەی شەستەکانەو بەشداری لەکاری شانۆدا کردووە دەڵێت:–

((لـە شـەسـتـەکـانـدا مـن لـەکـەرکـوك بـەشـداری چەند شانۆگەرییەکم کردووە کە بەزمانی عەرەبی پێشکەش کراون لەوانە)):–

* جسر ئارتا:

لە ساڵی ١٩٦٥ پێشکەش کـراوە، لەدەرهێنانی ئەنوەر محەمەد ڕەمەزان، بەرهەمی چالاکی قوتابخانەکان.

* بائع الزبادي:

نووسین و دەرهێنانی تەحسین شەعبان لەساڵی ١٩٦٧.

* رأس الشليلة:

لە نووسینی (یوسف العاني)، لە دەرهێنانی ئەنوەر محەمەد ڕەمەزان لە ساڵی ١٩٦٥، بەرهەمی چالاکی قوتابخانەکان.

* الطبيب:

دەرهێنانی (تەحسین شەعبان)، لەساڵی ١٩٦٥.

بۆیە لەماوەی ئەو ساڵانە بەدەردەکەوێت جوڵانەوەی شانۆی کوردی زۆر سست بووە یان قەدەغە کراوە، لە هەمان کاتدا هانی ئەو شانۆگەریانەیان داوە بەزمانی عەرەبی.

لە ساڵی (١٩٦١)دا تیپی شانۆی مامۆستایان دامەزراوە بەسەرپەرشتی هونەرمەند ئەنوەر ڕەمـەزان، هەر لە ساڵی ١٩٦٢ دەستـی کـرد بەپێشکەش کـردنـی بەرهەمەکانی کـە هـونـەرمـەنـدەکـانی پێك هاتبوو لـە: (خەلیل ئەحمەد ئەلحەسەنی، سوعاد عیزەت ئـەرسـەلان، سـەلاح شێخلەر، کەمال تاهیر، ئونیل بەهجەت) و گەلێکی تر کە ئەو بەرهەمانەی پێشکەشیان کرد بریتی بوو لە:–

(انتصار الحرية، عـەزیزو حاڵچی، دموع ابليس، اهل الكهف، التيكونا، ثورة ١٤ رمضان، فتح مكة، المخادع، يوليوس قيصر، عائدون، گهوه العزاوي، المدمن، الزبون المزعج، داء النسيان، الاصدقاء، جسمان ومظلة راحدة، قتلة المسيح يتكلمون).

لە ساڵی (١٩٦٢)دا تیپی شانۆی قوتابیان دامەزرا، لەلایەن چالاکی قوتابخانەکان بەسەرپەرشتی ئەنوەر ڕەمەزان، هەر لە ساڵی (١٩٦٣)دا دەستی بەکارەکانیان کردووە.

ئەو شانۆگەرییانەی کە پێشکەشیان کردووە:–

(انتيكوت، مدرسة الامية، تاجر البندقية، نهاية الطاغية، الابرياء المجرمون، المعركة الكبرى).

هـەروەهـا لـە سییـەکـانـدا سـەلاح شێـخـلـەر تیپێکی شانۆی دامەزراند بەناوی تیپی شانۆی قوتابیان، کە ئەم شانۆگەرییانەیان نمایش کرد (نوادر جحا)، (الطرشان).

لە قوتابخانەی ناوەندی (غەربیە)ش تیپێکی شانۆی بەناو تیپی ناوەندی غەربیە بۆ شانۆ دامەزرا بەسەرپەرشتی سوعاد عیزەت ئەرسەلان، کە گرنگترین بەرهەمیان:– (ثورة الموتى)، بوو.

لە شەستەکانیش تیپی شانۆی (الذهب الاسود) دامەزرا بەسەرپەرشتی هونەرمەندی خوالێخۆشبوو خەلیل ئەحمەد ئەلحەسەنی، بەڵام دووبارە دایمەزراندەوە لە بەغدا لەنێوان ساڵانی (١٩٦٧ – ١٩٦٨)، بـەڵام لەکەرکوك هـەر لە ساڵی (١٩٦٤)ی دامەزراندنیەوە هیچ چالاکییەکی نەبوو، ئەو هونەرمەندانەی لـەم تیپە بـوون:– ئەجات بەیاتی، فازڵ حەلاق، عەبدوڵڵاجومعە، محەمەد قاسم.

لە ساڵی ١٩٦٥ هونەرمەند (تەحسین شەعبان) هەستا بەدامەزراندنی (المجددون في المسرح العراقي)، ئەویش دوای دەرچوونی لەپەیمانگای هونەرە جوانەکان، لەئەندامەکانی ئەم تیپە:– عەدنان ئیسماعیل، کەمال تۆفیق، جەودەت محەمەد لەبەرهەمەکانیان (رجال وفئران، الحقيقة عارية جدا).

لـەسـاڵی (١٩٦٩) یـش تیـپی (يكى تمسيل طاقمى) دامـەزرا بەسـەرپـەرشتی کۆمەڵێك قوتابیانی ئەکادیمیەی هونەرەجوانەکانی بەغدا لەوانە فازل حەلاق، یەڵماز شکور، حوسێن عەلی غالب، عیرفان سدیق، عیماد بهجەت، زین ئەلعابدین حەسیب، حوسێن ئەمین میخائیل.

هونـەرمـەنـد عەلی کـەریـم دەربـارەی هـونـەری شانۆ لە شەستەکان وا باس دەکات:

"لـەم قۆناغە دیسانەوە هەوڵی شانۆی شـاری کەرکوك هەبووە، ئەویش لە ڕێگەی کۆمەڵی ڕۆشنبیرو هونەرمەندو ئەوانەی کە ئـارەزووی هونەرو ئـارەزووی پێشکەشکردنی شانۆیان هـەبـووە، لە سـەرووی هـەموویـانـەوە ڕۆشنبیرو سیاسەتمەداری کورد مامۆستا (خالید دلێر) لەگەڵ (زنبا)ی خوشکی لەگەڵ کۆمەڵێ گەنج کە ئەوانەشی کە بەبیرم بێ ئەو شانۆگەریانەی کە پێشکەشکراون، باسی شانۆگەری (فاڵچی) دەکرێت کە لە دەرهێنانی (نووری هونەر)بوو، لەگەڵ شانۆگەرییەکی کە ئەگەر بە هەڵە ئەچوو بم لە هاوینی ساڵی ١٩٦٠ بوو، واتا پێش شۆڕشی ئەیلوول، من ئەو دەمە منداڵ بووم لە تەمەنی ٩ ساڵان ئەبووم دەستم بەدەستی باوکمەوە بوو.

بە پێوەش خەڵکەکە وەستابوون لە باخچەکە باخچەی پارتی دیموکراتی کوردستان. ئەو دەمە پێیان ئەوت بارەگای خەبات.

تا لەوێ من شانۆگەری شەوی کۆتایم بینیوە، دەرهێنانی فۆتۆگرافەرو هونەرمەند (نووری هونەر)بوو، لەگەڵ کۆمەڵێ ئەکتەر یەکێکیان (حەسیب محەمەد بەگ) (حەسیب گلی) ئەوەی تریان (شێخ مەلیك شێخ ڕەئوف خانەقا) ئەوەی تریشیان (کەمالی حوسێن کەلەمێرد) شەوی کۆتایی سەر گوزشتە بوو بۆ ئەو چوار ئەفسەرە پاڵەوانەی کە لەو دەمە لە

سەردەمی پاشایەتی لە سێدارە درابوون.

ئەگەر سەرنجێکی نەخشەی شانۆی کوردی بکەین لە کوردستانا ئەبینین شانۆی کوردی شاری کەرکوك، گرنگی خۆی هەیە کە ئەلێم گرنگی خۆی هەیە مەبەستم لە ڕووی نمایشەوە بێت یان وەك دەق توانیویەتی ئەو قۆناغە کەمەی کە ئەتوانم بڵێم پڕاوو پڕ بووە لە چالاکی و نیشێکی جوان لەو قۆناغە کەمە یان ئەو ماوە کەمە کەماوەیەکی کەمە لەچاو سەرهەڵدانی شانۆی کوردی لە کوردستان بە بەراورد لەگەڵ شارەکانی وەك هەولێرو دهۆك ماوەی نیش کردنی شانۆی شاری کەرکوك کەم بووە، بەڵام بایەخ و گرنگی خۆی هەبووە.

زۆربەی ئەو دەقانەی پێشکەش کراون لەو قۆناغە ئەتوانم بڵێم یان هی نووسەری کورد بووە یان هی تورکمان بووە، بەڵام کراوە بە کوردی ئەگەر هی تورکمان بووبێ".

هەر لە شەستەکاندا چالاکی هونەری قوتابخانەکان دەمەزرا بە سەرپەرشتی هونەرمەندی شێوەکار (مەحمود ئەلعوبێدی) کە بەشێکی گرنگی بۆ شانۆ کرایەوە بە سەرپەرشتی (ئەنوەر محەمەد ڕەمەزان)، کردنەوەی ئەم بەشە هەنگاوێکی گرنگ بوو بۆ ئەوەی بەشێکی زۆر لە هەرادراتی شانۆ لە مامۆستایان پێشوازی لێ بکەن و بەرهەمەکانی تێدا پێشکەش بکەن.

هەر لەو ماوەیەدا کۆمەڵێك شانۆگەری لە چالاکی قوتابخانەکان پێکشەش کرا بە سەرپەرشتی مامۆستایانی هونەرمەند و بەشێك لە مامۆستایان، گرنگی ئەم بەشە لەوەدا بوو کە شانۆکار بتوانێت هاوگونجاوی لەگەڵ مامۆستاو قوتابیدا دروست بکات و بتوانێت کەسی شایستە هەڵبژێرێت لە پێناو شانۆو دەقێکی شانۆی گرندا.

*** ئەو تیپە شانۆیانەی لە قوتابخانەکان دروست بوون ئەمانە بوون:**

١. تیپی شانۆی (مامۆستایان):

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٦١) بە سەرپەرشتی هونەرمەند (ئەنوەر ڕەمەزان) دروست بوو لە چالاکی هونەری قوتابخانەکان، لە ساڵی (١٩٦٢) دەستی کرد بە هونەری شانۆ نواندن، کە ئەندامە چالاکەکانی پێکهاتبوو لە: (خەلیل ئەحمەد ئەلحەسەنی، سوعاد عیزەت ئەرسەلان، سەلاح شێخلەر، کەماڵ تامیر خانچی، نوئێل بەهجەت).

شانۆگەرییەکانیان لە ساڵی (١٩٦٢) بریتی بوو لە:

– (انتصار للحرية)، لە ئامادەو دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان).

– (العرضالچي)، لە دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان).

– (دموع ابليس)، نووسینی (فەتحی ڕەزوان)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان).

– (اهل الكهف)، نووسینی (تۆفیق حەکیم)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان).

شانۆگەرییەکانیان لە ساڵی (١٩٦٣) بریتی بوو لە:

– (انتيكونا)، نووسینی (جان کوکتۆ)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان).

شانۆگەرییەکانیان لە ساڵی (١٩٦٤) بریتی بوو لە:

(فتح مكة)، (المخادع)، (يوليوس قيصر)، (عائدون)، (گهوه عزاوي)، (المدمن)، (العرضالچي)، (الزبون المزعج)، (داء النسيان)، (الاصدقاء)، هەموو ئەم شانۆگەرییانە لە دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان).

شانۆگەرییەکانیان لە ساڵی (١٩٦٥) بریتی بوو لە:

– (جسمان ومظلة واحدة)، نووسینی (سەعدون ئەلعوبیدی)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان).

شانۆگەرییەکانیان لە ساڵی (١٩٦٩) بریتی بوو لە:

– (قتله المسيح يتكلمون)، دەرهێنانی (هاشم زەینەل).

٢. تیپی شانۆی (قوتابیان):

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٦٢) لەلایەن چالاکی قوتابخانەکان بە سەرپەرشتی هونەرمەند (ئەنوەر ڕەمەزان) دامەزرا، هەر لە ساڵی (١٩٦٣)ەوە بەشداری فیستیڤاڵی شانۆیی کردووە لە وەزارەتی پەروەردە لە بەغدا.

شانۆگەرییەکانیان لە ساڵی (١٩٦٣) بریتی بوو لە:

– (انتيكونا)، نووسینی (جان کوکتۆ)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان).

– (مدرسة الامية)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان).

بەشێك لە شانۆگەری (تاجر البندقية) پێشکەش کراوە لە دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان)، کە لەسەر شانۆی ئامادەیی (کەرکوك)ی کوڕان پێشکەش کراوە بە تواناى دیکۆرێکی جوان و جلوبەرگێکی شایستە، هەر لەو شانۆییەدا هونەرمەند (حەقی شیلی) ئامادە بووە.

شانۆگەرییەکانیان لە ساڵی (١٩٦٦) بریتی بوو لە:

– (نهاية الطاغية)، ئامادەکردن و دەرهێنانی (تەحسین شەعبان).

– (الأبرياء المجرمون)، ئامادەکردن و دەرهێنانی (تەحسین شەعبان).

– (المعركة الكبرى)، ئامادەکردن و دەرهێنانی (تەحسین شەعبان).

٣. تیپی شانۆی (قوتابیان):

ئەم تیپە لەلایەن هونەرمەند (سەلاح شێخەلەر)ەوە لە ناوەڕاستی شەستەکاندا دامەزراوە، کە ئەکتەرەکانی بریتی بوون لە کۆمەڵێك قوتابی بەهرەمەند، لەو شانۆگەرییانەی کە پێشکەشیان کرد: (نوادر جحا، الطرشان) هەردووکی لە دەرهێنانی هونەرمەند (سەلاح شێخلەر) بوو.

٤. تیپی شانۆی (ناوەندی الغربية):

ئەم تیپە لە ناوەڕاستی شەستەکان دامەزراوە لەلایەن هونەرمەند (سوعاد عیزەت ئەرسەلان)، لە شانۆگەرییەکانیان کە پێشکەشیان کردووە بریتی بووە لە (ثورة الموتى) لە نووسینی (ئاروین شۆ)و لە دەرهێنانی (سوعاد عیزەت ئەرسەلان).

٥. تیپی شانۆی (الذهب الأسود):

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٦٤) لەلایەن هونەرمەند (خەلیل

ئەحمەد ئەلحوسێنی) دامەزراوە، بەڵام دووبارە لە بەغدا لە ساڵی (١٩٦٧-١٩٦٨) دامەزراوەتەوە، ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەم تیپە شتێکی ئەوتۆی لە هونەری شانۆ لە کەرکوك پێشکەش نەکرد، بەڵام لە بەغدا گەلێك شانۆگەری جۆراوجۆریان پێشکەش کرد، هەر یەکە لە هونەرمەندان (فازڵ حەلاق، عەبدوڵڵا جومعە، محەمەد قاسم) بەشداری شانۆگەرییەکانیان کردووە، ئەو شانۆگەرییانەی کە پێشکەشیان کردووە بریتیە لە:

- (سپرکە دعوەسی)، ئامادەکردنی (فازڵ حەلاق)و دەرهێنانی (عەبدوڵڵا جومعە).
- (داء النسیان)، دەرهێنانی (عەبدوڵڵا جومعە).
- (عرضحالچی) دەرهێنانی (محەمەد قاسم).
- (یول)، ئامادەکردنی (عەبدوڵڵا جومعە)و دەرهێنانی (فازڵ حەلاق).

٦. تیپی شانۆی (المجددون في المسرح العراقي):

لەلایەن هونەرمەند (تەحسین شەعبان) لە ساڵی (١٩٦٥) دامەزراوە لە دوای دەرچوونی لە پەیمانگای هونەرە جوانەکان، هەر یەکە لە (عەدنان ئیسماعیل، کەماڵ تۆفیق، جەمونەت قادر)و چەند کەسێکی دیکە ئەندامی ئەم تیپە بوون.

شانۆگەرییەکانیان بریتی بوو لە:

- (رجال وفئران)، لە ڕۆمانێکی (تشاینبك) وەرگیراوە، دەرهێنانی (تەحسین شەعبان).
- (الحقیقة عاریة جدا)، دەرهێنانی (تەحسین شەعبان).

٧. تیپی شانۆی نوێ (یني تمثیل طاقمی):

ئەم تیپیە لە ساڵی (١٩٦٩) لەلایەن کۆمەڵێك قوتابی ئەکادیمیای هونەرە جوانەکان لە بەغدا دامەزراوە، لەوانە (فازڵ حەلاق، یەڵماز شکور بەگ ئۆغلو، حوسێن عەلی غالیب، عیرفان سدیق دایلە، عیماد بەهجەت)، شانۆگەرییەکانیان بریتی بوو لە:

- (السواعد الجریحة)، لە ئامادەکردن و دەرهێنانی (فازڵ حەلاق)، لە ڕۆژی (١٤-١٥)ی تەممووزی ساڵی (١٩٦٩) لەسەر شانۆی هاوینەیی چالاکی قوتابخانەکان نمایش کرا.
- (رجیله بالشمس) ئامادەکردنی (ئەنوەر ڕەمەزان)، دەرهێنانی (فازڵ حەلاق)، لە (٧)ی ئەیلولی ساڵی (١٩٦٩) لەسەر شانۆی هاوینەیی چالاکی قوتابخانەکان نمایش کرا.
- (سختەچی دوختور)، لە ئامادەکردن و دەرهێنانی (فازڵ حەلاق)ن لە ساڵی (١٩٦٩) لە شانۆی (نادي الاخاء الترکماني) لە بەغدا نمایش کرا.

ئەمیش ناوی کۆمەڵێك هونەرمەندانی شانۆیە لە شەستەکان لە کەرکوك:

(عیسمەت ئەلهورمزی، ئەنوەر محەمەد ڕەمەزان، ئایدن ئەلعیراقی، خەلیل ئەحمەد ئەلحەسەنی، فاتیح محەمەد جۆمەرد، سوعاد عیزەت ئەرسەلان، سەلاح شێخلەر، کەماڵ تاهیر خانچی، نیهاد ئاق قۆینلو، عیزەددین جولحە، غازی بازرگان، جاوید ئەلموفتی، نیهاد ئەجیب ئاوچی، ئۆتیل بەهجەت، کەماڵ شکرچی، ئەمین زەکی، عەلی یەعقوب، عەباس عەبدولجەبار، ڕەمەزان ساڵح، ئیلیا حەسیب، ڕەعد عەبدولهادی، تەحسین شەعبان، سەلمان فایق، هاشم زەینەل، جەلیل ڕەجەب، محەمەد قاسم، فازڵ حەلاق، غازی میخائیل، کەماڵ تۆفیق، جەردەت محەمەد، باقر تاریق، سەیید حەمید، عەدنان ئیسماعیل، نوری جاسم، موەفەق جۆمەرد، یلماز شکور، زوار حەمید، فاروق شەفیق، یەشار عەلی غالیب، تاجەددین حەمید، سەباح حەمید، یاوزز ئەلهورمزی، هیلال شەهاب، ئومێد ئەلهورمزی، جەمیل ئەحمەد، هیجران سادق، ئیازی قایەچی، مەحمود قلنچی)و هی تر.

*** هونەری شانۆ لەنێوان ساڵانی ١٩٧٠ - ١٩٧٤:**

ڕێککەوتننامەی (١١)ی ئاداری ساڵی (١٩٧٠) لەسەرتاسەری کوردستان زەمینەیەکی لەباری بۆ هەموو بوارەکانی ژیانی کۆمەڵگای کوردەواری ڕەخساند، شاری کەرکوك لە ماوەی (١٩٧٠-١٩٧٤) درەوشاوەترین قۆناغی شانۆیی بەخۆیەوە بینیووە.

سەرەتا بەشانۆگەری (دایکی شەهید) شانۆی ئەم شارە هەژا نووسەری ئەم شانۆگەرییە برای شاعیر مستەفا پەژار بوو کە ئاوا باسی دەکات:-

"دوای تێپەڕبوونی دوو مانگ بەسەر ڕێککەوتننامەکەدا داوایان لە (غەفور عوزێری) کرد کە پێشتر بەشداری شانۆی هەبوو، شانۆگەرییەك لەبارەی ڕێککەوتن بنووسێ، ئەو بۆی نەکرا، پاشان داوایان لەمن کرد، بەڵام من بیرۆکەکەم بەدڵ نەبوو، خۆم شانۆگەری (دایکی شەهید)م نووسی. دەقەکە باسی خێزانێك دەکات، باوکەکە لە شۆڕشی ئەیلول شەهید بووە، کوڕێکی لەپاش بەجێ ماوە، ناوی دلێر بوو، دایکەکە کوڕەکەی بەخێو دەکات تا گەورە دەبێت، پاشان کوڕەکە بەشوێن باوکیدا دەکەوێت و دەبێتە پێشمەرگە، لەگەڵ ڕێککەوتننامەکەدا دەبێتە ئامەنگ و پێشمەرگە دەگەڕێتەوە، دایکەکەش بەدوای کوڕەکەی خۆیدا دەگەڕێ، بەڵام نایدۆزێتەوە، پاشان دەزانێت کە کوڕەکەی شەهید بووە، دایکەکەی لەجیاتی ئەوەی بگرێت لەگەڵ خەڵکەکەدا ئاهەنگ دەگێڕێت و دەڵێت:- دلێریش چووە ڕێگەی باوکی، مادام کورد بەمافی خۆی دەگات دەبێت ئێمە هەموومان دڵمان خۆش بێت، ئێوە هەمووتان لەجێگەی دلێرن..".

دەقەکە فەرتاوە، دوو جار لەسەر شانۆی (بەهو)ی شارەوانی کەرکوك نمایش کراوە پاشان براوەتە سلێمانی و سەلمان فایق شانۆگەرییەکەی دەرهێناوە، لقی (٣)ی پارتی ڕاستەوخۆ سەرپەرشتی کارەکەی دەکرد، (تیپی شانۆی مەشخەڵ)ی یەکێتی قوتابیانی کوردستان - لقی کەرکوك بەم شانۆگەرییە دروست بوو، بینەرانیش بە پلیت دەهاتنە ژوورەوە، ئەم تیپە بەڕەسمی مۆڵەتی وەرنەگرتووە، بەڵام وەکو تیپێك کاری کردووەو ڕۆڵی بەرچاوی خۆی هەبووە لە بوژاندنەوەی شانۆی کوردی لەم شارەدا، هەروەها (تیپی یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان) لەسەرەتای قۆناغەکە ڕۆڵێکی گرنگی هەبوو بەسەر جووڵانەوەی شانۆو جەماوەرێکی باشیان بۆ خۆیان دروست کردبوو.

*** شانۆگەرییەكانی سالآنی (١٩٧٠ - ١٩٧٤):**

١. شانۆگەری (ئەمرەكەی بەگم) نووسینی یوسف ئەلعانی‌و دەرهێنانی سەلمان فائق، بەرهەمی چالاكی قوتابخانەكان، لە ساڵی ١٩٧٠ نمایش كرا.

٢. شانۆگەری (هەرچی كردی حەسیر كردی)، نووسین‌و دەرهێنانی مەهدی ئومێد، بەرهەمی یەكێتی لاوانی دیموكراتی كوردستان، ساڵی ١٩٧٠.

٣. ئۆپەرێتی (گلكۆی تازەی لەیل)، دەرهێنانی مەهدی ئومێد، ساڵی ١٩٧١.

٤. شانۆگەری (كاوەی ئاسنگەر)، نووسین‌و دەرهێنانی مەهدی ئومێد، بەرهەمی یەكێتی لاوان، ساڵی ١٩٧١.

٥. شانۆگەری (كچە لالەكە)، نووسین‌و دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧١، پاشان لەهەولێریش نمایش كراوە.

٦. شانۆگەری (خاكمان)، نووسین‌و دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧١ نمایش كراوە.

٧. شانۆگەر (كۆتایی دەرەبەگ) بەرهەمی یەكێتی لاوان، ساڵی (١٩٧٠-١٩٧١) نمایش كراوە، دەرهێنانی سەلمان فائق.

٨. شانۆگەری (شۆڕشی نەورۆز)، نووسین فەرەیدون عوسمان، دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧١ نمایش كراوە.

٩. شانۆگەری (پێشمەرگە)، نووسین غەفور عوزێری، دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧١.

١٠. شانۆگەری (برسیەتی)، نووسینی جەلیل زەنگەنە، دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧١.

١١. شانۆگەری (خێزانێكی شلەژاو)، نووسینی جەلیل زەنگەنە، دەرهێنانی سەلمان فائق، بەرهەمی كچانی قوتابخانەی ئامادەیی كوردستان ساڵی ١٩٧٢.

١٢. شانۆگەری (كاوەی ئاسنگەر)، ئامادە كردنی جەلیل زەنگەنە، دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧٢.

١٣. شانۆگەری (داستانی هونەر)، نووسین‌و دەرهێنانی مەهدی ئومێد، ساڵی١٩٧٢.

١٤. شانۆگەری (ڕێڕەوی ژیان)، ئامادە كردنی جەلیل زەنگەنە، دەرهێنانی سەلمان فائق، بەرهەمی تیپی شانۆی مەشخەڵ، ساڵی ١٩٧٣.

١٥. شانۆگەری (دڕكەو داڵ)، نووسین‌و دەرهێنانی مەهدی ئومێد، ساڵی١٩٧٢ بەرهەمی یەكێتی لاوان، ساڵی ١٩٧٣.

١٦. شانۆگەری (دكتۆر)، نووسین‌و دەرهێنانی سەلمان فائق، بەرهەمی یەكێتی لاوان، ساڵی ١٩٧٣.

١٧. شانۆگەری (سوالكەر)، نووسینی جەلیل زەنگەنە دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧٣.

١٨. شانۆگەری (زیانی تووتن)، نووسین چێخۆف، دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧٤.

١٩. شانۆگەری (چاوی ڤیتنام)، دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧٤.

٢٠. شانۆگەری (بووكی بەفر)، نووسین‌و دەرهێنانی مەهدی ئومێد، ساڵی ١٩٧٤

٢١. شانۆگەری (كۆتایی دەرەبەگ)، دەرهێنانی سەلمان فائق، ساڵی ١٩٧٤.

٢٢. شانۆگەری (گومەزێك لەدووكەڵ)، نووسین‌و دەرهێنانی مەهدی ئومێد، بەرهەمی یەكێتی لاوان، ساڵی ١٩٧٤.

لە ساڵی (١٩٧٠ - ١٩٧١)دا لقی كۆمەڵەی هونەرو وێژەی كوردی لە كەركوك كرایەوەو جەمیل جێماو ئەندامی سەرەكی دەستەی دامەزرێنەری لقی كەركوك بووە، ئەندامە سەرەكییەكانیش بریتی بوون لە: (عەبدوڵڵا پشدەری، جیهاد دلپاك، عەلی كەریم، خالد ئیسماعیل، قاسم عەلی فەرزە، مەحمود مەلا عەبدولڕەحمان)، كۆمەڵە دوای ١٩٧٤، پارێزگای كەركوك بۆ ماوەی ساڵێك ماوەی كاركردنی پێ نەدا پاشان مەلەفەكانیان پێچایەوەو كۆمەڵە بەتەواوی داخرا.

لە ساڵی (١٩٧١)دا كۆمەڵی هونەرو وێژەی كوردی توانی چیرۆكی شانۆگەری (كەبابخانەی خولە شەل) پیشانی خەڵكی بدات كە لەئامادەكردنی (جەمیل جێماو) بوو.

لە ساڵی (١٩٧٢)دا شانۆگەری (بەهاری دزراو)ی لەسەر شانۆ پێشكەش كردو لە ساڵی (١٩٧٣)دا لەتەلەفزیۆن تۆماری كرد.

ئینجا هەر لەساڵی (١٩٧٣)داو لەشاری چەمچەماڵ شانۆگەری (١، ٢، ٣)ی بەبۆنەی نەورۆزی ئەو ساڵەوە پیشانداو لەمانگی نیسانی هەمان ساڵا شانۆگەری (تێكۆشانی مرۆڤ)ی پیشانی خەڵكی ناوچەی قەرەهەنجیر دا، هەر لەو ساڵەشدا چیرۆكی (مەرمزە)ی بەسەركەوتوویی لەتەلەفزیۆندا تۆمار كرد.

بەرزترین‌و جوانترین شانۆگەری كوردی لەمیهرەجانی هونەری كوردییدا لەبەغدا لەساڵی (١٩٧٤)دا شانۆگەری (تەقینەوە) بوو كە كۆمەڵەی هونەرو وێژەی كوردی پێشكەشی كردو خەڵاتی یەكەمی میهرەجانەكەی پێ بڕا بۆ باشترین دەرهێنان‌و بەرهەم‌و نووسین‌و ئەكتەرو جێگەی سەرسووڕمانی هەموو لایەكی میهرەجانەكە بوو، بۆ یەكەم جاریش بوو لەمێژووی شانۆی كوردی‌و برای دەرهێنەر سەلمان فائق هەندێ بینراوی سینەمای تێكەڵ بەشانۆگەرییەكە كرد بوو، (تیپی مەشخەڵ)یش لەساڵی (١٩٧٠)دا دروست بوو، شانۆگەری (دایكی شەهید)ی كردە دیاری دەستی بۆ خەڵكی شاری كەركوك‌و هەر لەو ساڵەشدا ئەم دیارییەی پێشكەش خەڵكی سلێمانی كرد، ئەم شانۆگەرییە لە نووسینی مستەفا پەژارو دەرهێنانی سەلمان فائق بوو، ئەكتەرەكانی بریتی بوون لە فازڵ جاف‌و خوشكە پەروین ئەحمەد‌و هەندێ خوشكان‌و برایانی تر.

هەروەها لە هەمان ساڵ چیرۆكی شانۆی (كۆتایی دەرەبەگ)ی پێشكەش كرد، كە دەتوانین بڵێین یەكەم شانۆگەری بوو زۆربەی ئەكتەرەكانی ئافرەت بوون، لەهەمان ساڵا لەسلێمانیش پیشان درا.

دوای ئەوەی، لە ساڵی (١٩٧١)دا، شانۆگەری (یەك)ی لەنەورۆزی ئەو ساڵەدا پێشكەش كرد لەئامادە كردن‌و دەرهێنانی مامۆستا سەلمان فایەق‌و تواندنی (غەفوور عوزێری‌و محەمەد عەبدولڕەحمان)و خوشكان (پەروین‌و

نەجیبە)و زۆری تر بوون، هەر لەو ساڵەدا دوو چیرۆکی تری پێشکەش کرد بەناوی (ژیان – کچە لاڵەکە) لەئامادە کردنی سەلمان فایق و نواندنی (فازیل جاف و جەلیل زەنگەنە)و خوشکە (چنور ئەحمەد) بوو، لەگەڵ (خاکەکەم) لە نووسین و ئامادەکردنی سەلمان فایەق و نواندنی هەمان کۆمەڵ بوو، دوای ئەمانە لە ساڵی (١٩٧٣)دا شانۆگەرییەکی پێشکەش بەقوتابیانی قوتابخانەی ئامادەیی چەمی ڕێزانی کچان کرد لەژێر ناوی (برسێتی)دا و شانۆگەرییەکی تریشی بۆ قوتابییەکانی ئەو قوتابخانەیە ئامادە کرد کە (خێزانێکی شڵەقاو) بوو، هەموو ئەکتەرەکانی بریتی بوون لەکچە قوتابییەکانی ئەو قوتابخانەیە.

شانۆگەری (هەرچی کردی حەسیر کردی) قوتابییە کچەکانی قوتابخانەی ناوەندی پانزەی ئاداری کچان لەژێر سەرپەرشتی ئەم تیپەدا، مەشخەڵ لە مانگی ئابی (١٩٧٠) دا پێشکەشیان کرد.

*** ڕای هونەرمەندان لەسەر شانۆی ساڵانی حەفتاکان لە کەرکوك:**

*** هونەرمەندی (جەلیل زەنگەنە) دەڵێت:**

"لە ساڵی (١٩٦٧– ١٩٦٨) من چیرۆکێکم نووسی بەناوی (برسێتی) شانۆگەری بوو، پاشان دەستم کرد بە (ژاڵە) بەڵام ژاڵە بە ڕەشنووسی، لە ساڵی حەفتا دوای بەیاننامەی ١١ ئادار کە لە هەموو کوردستان تەقییەوە چی وەکو ڕۆشنبیری چی وەکو شیعر چی وەکو گۆرانی چی وەکو شتی تر یەکێك لەوانە دراماو یەکێك لەوانەش شانۆگەری بوو، شانۆگەری لە کەرکوکدا بەڕاستی لەسەر دەستی هەندێك کادری چاك، یەکێك لەوانە مامۆستا (سەلمان فایەق) بوو کە توانی تەکان بدات بە بزوتنەوەی شانۆی کوردی لە کەرکوك لە حەفتاکانەوە.

شانۆگەرییەکی بە دەستەوە بوو بەعەرەبی پێشکەشی کردبوو بە تورکمانیش پێیم وابێ پێشکەشی کردبوو ویستی بە کوردیش بیکات من وەرمگێڕایە سەر زمانی کوردی ئەوە بوو شانۆگەرییەکەمان پێشکەش کرد، (کچە لاڵەکە) دەنگێکی چاکی دایەوە، چونکە من دەوری باش حەماڵم ئەبینی لە کەرکوك ناوم دەرکرد دەورەکە ڕای سەرەکی بوو ئەوە بوو شانۆگەرییەکەمان برد بۆ هەولێر کە من بووم هونەرمەند فازڵ جاف بوو هونەرمەندانی تر جیهاد دڵپاك بوو عەلی کەریم بوو هەندێ کەسانی تر حەمە ڕەزا یادی بەخێر ئەو بوو مامۆستا محەمەد ڕەزا گۆرانی ئەوت و عودو مۆسیقاشی لێ ئەدا هەندێ هونەرمەندی تریش بوون لەگەڵمان ئەوانیش هاتن.

لە هەولێر دەنگێکی سەیری دایەوە هەولێر لە هۆڵی گەل پێشکەشمان کرد دڵنیابە ئەو دەمە بە زۆر خەڵکمان ئەهێنا بۆ بینینی شانۆگەرییەکە کە شانۆگەرییەکەمان پێشکەش کرد لە بیرمە هەزار ڕەحمەت لە گۆڕەکەی فوئاد ئەحمەد لەگەڵ تایەر تۆفیق ئەوانە هاتن فوئاد ئەحمەد سەمای ئەکرد لەگەڵ ئەو گۆرانییەی لەناو شانۆگەرییەکە بوو کە بەڕەحمەت بێ شەوکەت ڕەشید داینابوو ئێمە ئەمان وتەوە، کەسانی تر لەناو شانۆگەرییەکە ئەیان وتەوە، شانۆگەری (کاوەی ئاسنگەر) لەگەڵ (برسێتی) کە پێشتر باسم کرد کە چیرۆکی من بوو شانۆگەری من بوو ئەمانەمان پێشکەش کرد

جەلیل زەنگەنە لە شانۆگەریی مەرەزەدا

ئەو دوانە مامۆستا جیهاد دڵپاک ڕۆڵی تیا ئەبینی لەگەڵ هەندێ کەسانی تر لەیاد نەماوە ئەویش لە دەرهێنانی سەلمان فایەق بوو دەنگی زۆری دایەوە دوا بەدوای ئەوە من دەرهێنانی شانۆگەرییەکەم نووسی لە دەرهێنانی خۆم بوو (ڕەوڕەوەی مێژوو) ئەوش بوو بەهۆی ئەوەی کە ئەمن و موخابەرات چاویان لەسەرم بێت.

ئەوە بوو دوای ئەوە (بەهاری دزراو) پێشکەش کرا من ڕۆڵی پۆستەچی ئەوت فرۆشم (١١) ڕۆژ بینی لە ناوەندی سەلاحەدین خوا لێخۆش بوو مامۆستا لەتیف حامد ئەو بەڕێوەبەر بوو ئیتر بەهۆی ناکۆکیو ناخۆشی لەنێوان منو مامۆستا سەلمان فایەق ئەوە بوو من بۆ تەلەفزیۆن ئەڕۆیشتم مامۆستا جیهاد دڵپاک ڕۆیشت ڕۆڵی پۆستەچی ئەوت فرۆشی بینی بەڵام خەڵکی ئەیان زانی ڕۆڵەکەی من چۆن ڕۆڵێک بوو چۆن ڕۆڵێکی پۆستەچی ئەوت فرۆشم بینی چ هەرایەکی نایەوە.

لە شانۆدا پەروین محەمەدمان هەبوو دوایی عالیە مان هەبوو عالیە ئەحمەد ئەمانە توانیان کارێکی گرنگو چاک لە تەمسیلیو شانۆگەری هەبێت هەر ئەوە نەبوو بەس بۆ ئەوەی بوونیان هەبێ تا پەروینو عالیە ڕۆڵی باڵایان گێڕاوە لە بابەتەکانی تواندن کردنیش بۆ شانۆگەری کوردی، من بۆیە ئەڵێم سەردەمی ئێمە یان سەردەمی ئەو کە سەلمان فایەق دەرهێنەر بوو ئێمە ئەکتەر بووین تیایدا ئەتوانم بڵێم سەردەمی زێڕینی دراماو شانۆی کوردی بوو.

بە تایبەتی کە (کچەڵاڵە)کەمان پێشکەش کرد لە ناوەندی ١١ ئادار هاوین بوو لە بیرمە لە ساڵی ١٩٧١ خەڵک وا لەگەڵمان هاندەر بوو وا لە گەڵمان هاتبوونە پێشەوە ناوێتەی ناو شانۆگەرییەکە بوون وایان ئەزانی ئێمە بەڕاستی ئەو

جیهاد دڵپاک

کەسانەین، من کە ڕۆڵی باش حەمالم ئەبینی کە فەردە ناردەکانم یان هەندێ شتم ئەگواستەوە تەنانەت وایان ئەزانی حەمالی ڕاستیم وتی کاکە تۆ لە چ شوێنێک حەمالی؟ وتم بۆ وتی وەڵڵا ئەوەندە جوان شتەکان ئەهێنیو ئەبەی وەرە بۆ ئێمەش ئیش بکە من مەمنونت ئەبم چیت ئەوێ ئەدەمێ یانی خەڵک ئەوەندە لەگەڵمان بوو کە تێکەڵ ببوو لەگەڵمان بەڵام لەهەمان کاتدا هاندەربوون کە بە شەویش پێشکەشمان ئەکرد هەر ئەهاتن خەڵک لەگەڵمان بوو خەڵکێکی چاک بوو بۆ ئەو سەردەمە ئەڵێم سەردەمی ساڵی (١٩٧١) کە خەڵک ئەیان وت شانۆگەرییە خەڵکی گەڕەک هەموو ئەچوون بۆی هەندێ جار لە شوێنی ترەوە بۆی ئەهاتن تەنانەت جێگا نەدەما سەر دیوارەکان پڕ ئەبوو بۆ سەیرکردن خەڵکی وا هەبوو ئەگەر شانۆگەرییەکە سەعات شەش پێشکەش بکرایە ئەوە لە سەعاتی چوارەوە خەڵک لەسەر کورسییەکان دانیشتبوون جگە لەوەی پێشوازییەکی گەرمیان لێمان ئەکرد.

دەرگای کۆمەڵەیان داخستو منیان لە شاری کەرکوک دەرکرد بەبێ هیچ هۆیەک وتیان ئەگەر بمێنی لێرە یا ئەتکوژین یا ئەگیرێت، ئەوە بوو بیانوویەکیان بۆم دۆزیەوە تەنانەت نفوسەکەشمیان نەقڵی سلێمانی کرد لە سلێمانی گیرسامەوە ئیتر لە بواری هونەری خۆم وەک دراماو وەک شانۆ وەک نووسین لە سلێمانی زیاتر پێش کەوت".

*** هونەرمەند (جیهاد دڵپاک) دەڵێت:**

"دوای ساڵی ١٩٦٨، دوای ئەوەی بەیانی مەکتەبی سیاسی پارتی لەگەڵ ڕژێمی ئەو کاتە توانی ماف ڕۆشنبیری بۆ کورد دەستەبەر بکات لە هەموو بوارەکان نەک تەنیا لە بواری شانۆ لە بواری شیعر لە بواری چیرۆک لە بواری مۆسیقا، وردە وردە هەموو شارەکانی کوردستانی گرتەوە دیارە کەرکوکیش لێی بەری نەبووە.

لە ساڵی ١٩٦٨ توانیمان بەهرەیەکی شانۆیی، مۆسیقی، ئەدەبی لەو کاتە دروست بکەین، بوونی گۆڤار هاتە ئاراوە، شانۆگەریو ئەوانە پێشکەش ئەکرا.

بەڵام قوناغی دووەم لە ساڵی ١٩٦٨ بۆ ١٩٦٩ قۆناغی وەچەرخان بوو لە شانۆ لە کوردستان بەگشتیو لەکەرکوک بەتایبەتی ئەگەڕێتەوە سەر ساڵی ١٩٧٠ دوای دەرچوونی بەیانی ١١ ئازارو دانان بە ماف ئۆتۆنۆمی بۆ گەلی کورد ئەمە زیاتر بواری ڕۆشنبیریو هونەری ڕەخساند بۆ گەلی کورد، ئازادیەک پەیدا بوو لە هەموو کوردستان دیارە لە کەرکوکیش لەو دەمانەدا، ئەوانەی کە زۆر ڕۆڵیان هەبووە لە شاری کەرکوک مامۆستا سەلمان فایەق یەکێک بووە لەوانەی لە بواری شانۆ بەزمانی کوردی پێشکەش ئەکردو بەزمانی عەرەبیش پێشکەشی ئەکرد، یەکێک بوو لەوانەی زۆر چالاک بوونو مەهدی ئومێد بیرمە ئەو لە لاوان کاری ئەکرد هەرچەندە ئەو کاتە تیپی مۆڵەت دراو نەبوو بەڵام ئەو تیپە هەبوو بەناوی مەشخەڵ ئەم تیپە بۆ نموونە ڕێکخراوەکان دروستیان ئەکرد حیزب دروستیان ئەکرد ئەوە نەبوو سەر بە وەزارەتی بێ یان سەر بە دامەزراوێ بێ ئەمەش لە ئاهەنگو بۆنەکان شتەکانیان پێشکەش ئەکرد.

لەو زەمانەدا ئەو کادرانەی کە زۆر گران بوون و چالاك بوون و نیشیان ئەکرد لە شاری کەرکوك یەکێك لەوانە مامۆستا (سەلمان فایەق) بوو کە ڕۆلێکی گەورەی هەبوو بەڕاستی لەبەر ئەوەی تاکە کەس بوو دەرچووی پەیمانگای هونەرە جوانەکان بوو، بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی بەرهەمی پێشکەش ئەکرد لە چالاکی قوتابخانەکان یان هەندێ جار لە ڕێگەی ڕێکخراوەکان، بۆ نموونە لە ساڵی ۱۹۷۰ بیرمە لە یەکێتی قوتابیان ئەوکاتە من و عەلی کەریم ئەندامی لق بووین لەیەکێتی قوتابیان لەگەڵ جەلیل زەنگەنە هاتبوو وتی ئەمەوێ بەرهەمێ پێشکەش بکەم ئێوەش یارمەتی بدەن منیش زۆر حەزم لە شانۆ بوو وە توانیمان پێشکەشی بکەین کە یەکەمین بەرهەممان پێشکەش کرد بەناوی (کچە لاڵەکە) ژیانی کچە لاڵەکە کە لە هەردوو شاری کەرکوك و هەولێر نمایش کرا.

لە کەسە دیارەکان کە لەو بوارە ئیشیان ئەکرد مەعدی ئومێد بوو لە یەکێتی لاوان ئیشی ئەکرد زیاتر مەعدی ئیشەکانی بە شانۆی گۆرانی یا شێوەی ئۆپەریەتی لەگەڵا تێکەڵاو بوو.

بەڵام یەکێك لەوانەی توانی بەڕاستی تەئسیرێکی گەورە بکات هەوڵ و ماندووبوونی کەسێکە خۆمان بە قەرزار باری ئەزانین وە شارەکە خۆی بە قەرزار ئەزانێت (جەمیل جێماو) بوو ئەگەر کادرێکی ئەکادیمی نەبوو بەڵام کەسێکی ئارەزوومەندو حەزوو عەشقی بەرهەمی شانۆ بوو هەوڵێکی زۆری جدی دا بۆ هاتوو چۆکردن تاکو توانی بێت بۆ سلێمانی و بتوانێ لقێکی کۆمەڵی هونەری وێژەیی کوردی بگوازێتەوە بۆ کەرکوك.

تەبیعەن ئەو کۆمەڵەیە دەستەیەکی ئیداری ئەوشتانەش زیاتر بە بەرنامە ئەبێ وە توانیمان لەو بوارە لە بواری دراما لە بواری شانۆ کۆمەڵێ بەرهەم پێشکەش بکەین لەوانە (بەهاری دزراو) کە لە ساڵی ۱۹۷۲ (مەرەزە) ساڵی (۱۹۷۳) وە شانۆگەری (۱، ۲، ۳) کە لە چەمچەماڵ و لە ڕۆژێکدا چەند جارێك نمایش کرا ئەو شانۆ گەریانەش کە بیرم بێ لە ساڵانی (۱۹۷۰- ۱۹۷۲) من لەگەڵ سەلمان فایەق کە دەورم بینی دەوری کاوەی ئاسنگەر لە شانۆگەری (کاوەی ئاسنگەر)، هەروەها دەوری شێرکۆم بینی لە (بەرسێتی) جەلیل زەنگەنە لەگەڵما بوو، هەروەها لەو سەردەمانەدا فازڵ جاف چونکی وەك ئەکتەرێکی دیاری کراو وەکو دەرهێنەریش کاری ئەکرد شانۆگەرییەکی تەقدیم کرد بەناوی (سەری گلۆڵەکە) هی یوسف عانی لە ڕێگەی تیپی وەرزشی سولاقەوە.

لە کاتێکدا لە سلێمانی زۆربەی کوڕ دەوری ئەبینی یان دەوری ئافرەتی ئەبینی زۆر کەس هەبوو کە ئەو دەورانەیان ئەبینی وەك تاها خەلیل و عومەر چاوشین.

(پەروین و عالیە و ژیان) لە کەرکوك نەك هەر هاوبەشی یەکن بەڵکو ڕۆڵی سەرەکی ئەبینی دایکی شەهید کە هێنامان بۆ سلێمانی دوو کەس بوو ئافرەتێك و گەنجێ یانی بووە هۆی دەنگدانەوەیەکی گەورەی خولقان چۆن لە شانۆی کوردی ئافرەتێك هەیە بەو جورئەتە و بەتوانایە یەعنی کەرکوك لەو بوارەدا دەوڵەمەندە بەڵام ئەڵێی چی وەزعە سیاسیەکە لە بەرژەوەندی نیە.

من پێم وایە ئەم وەزعە سیاسیە نەبوایە کەرکوك دەبووە پێشڕەوی شانۆی کوردی، چونکە ئەگەر سەیری کادرەکانی بکەین یانی کەرکوك لە (سەلمان فایەق، فازڵ جاف، جەلیل زەنگەنە، عەلی کەریم، جیهاد دڵپاك، حوسێن میسری، مەعدی ئومێد) ئەوانە زۆربەیان خەڵکێکی دیارن لە شانۆی کوردی، بەڵام ڕژێم زۆر بە مەترسیەوە سەیری ئەوەی ئەکرد هەولێدا هیچ سیمایەکی ڕۆشنبیری و هونەری لەو شارەدا نەهێڵێت و تەعریب و زۆربەی شاعیران و چیرۆك نووسانی ئەو شارەش شارەکەیان بەجێ هێشت شێوەکاران بەجێیانهێشت (میدحەت کاکەیی، ئاری بابان، حوسام حەکیم) هەموو ئەمانە شارەکەیان بەجێهێشت".

- هونەرمەند (عەبدولعەزیز سابیر) دەڵێت:

"ساڵی ۱۹۷۰ دەستمان کرد ویستمان هەموو ئیشێکی شانۆی دابنێین بۆ ئەوەی کارە هونەرییەکان پێشکەش بکەین لەو بوارەدا من پەنام بردە بەر کۆمەڵی هونەری وێژەیی کوردی ئەو کاتە کۆمەڵی هونەری وێژەیی کوردی تازە دروست کرابوو چەند کەسێك بووین لەوانە من و جەمیل جێماو و شێخ کەریم و ئەحمەد عەبدولڕەحمان و دەروێش سەعدی و چەند برادەرێکی تر، لە حەلەویات جەوهەرەی ئێستا بووین کەس یارمەتیمانی نادا کەس پارەی نادا پێمان هەر لەسەر دەستی خۆمان بوو.

شانۆگەری (دڕك و داڵ)مان ئامادەکرد سەرەتا کە دەستم پێ کرد دوای ئەوە (ئۆپەریەتی شەهید)مان کرد دوا ئەوە (گوڵکۆی تازە)مان کرد لەگەڵ مستەفا محێدین خوا لێخۆش بێت بەرهەمی زۆرمان ئامادەکرد.

مرۆڤ نابێت ئەو مەوقیفانەی مەعدی ئومێدی لەبیر ئەچێ چونکە هونەرمەندێکی بە ئەزموون بوو هونەرمەندێکی دڵ ساف بوو هونەرمەندێکی لێهاتوو بوو بەبێ هیچ چاوەڕێ کردنی لە کەسێك ئەم کارانەی ئەکرد نزیکەی (۲۰- ۲۵) شانۆگەریم لەگەڵا ئامادەکردبوو هەموو نووسینی خۆی بوو دەرهێنانی خۆی بوو یانی ئەو ئەکتەرانەی کە پێکەوە کارمان ئەکرد هەموو وەك برا وابووین شەوی وا هەبوو ئەماینەوە ئاپۆشتینەوە بە (۲- ۳) شەو ئەماینەوە هەر پرۆڤەمان ئەکرد ئەوانەی کە لەگەڵمانا بوون سەباح جیهاد، عیسا تۆفیق، سیروان کەریم، سیروان جەباری و هەندێ ئافرەتیش هەبوو.

هەرگیز ئەو یادگاریەم بیر ناچێتەوە لە ساڵی ۱۹۷۲ ئێمە شانۆگەری کاوەی ئاسنگەرمان پێشکەش ئەکرد لە چەمچەماڵ، ئەوەمان زانی شاعیری گەورەی عێراقی محەمەد مەهدی جەواهیری یەك یەك هاتە لامان و قسەی لەگەڵمان ئەکرد ئەوە یەکێکە لەو یادگاریانەی هەرگیز لە بیر ناکرێت.

جەمیل جێماو وەختی سەرە مانگ هاتە پێشەوە بۆ کرێ خانوو کە خانووەکە یەك ژوور بوو گرتبومان لە قاتی سەرەوە پارەش نەبوو ئێمەش قوتابی بووین ئەوانەی تر هەر کەس فریایی خۆی ئەکەوت وەڵڵا ئەو کاتە جەمیل جێماو خێزانەکەی لە ماڵەوە خەیاتی ئەکرد هەستا مەکینەکەی فرۆشت بۆ کرێی بارەگاکە".

*** هونەرمەند (عەلی کەریم) دەڵێت:**

"گرنگترین و دەوڵەمەندترین قۆناغ ئەتوانم بڵێم قۆناغێکی چالاکی و بەبەرهەم و دەوڵەمەند و بەپێز قۆناغی دوای ڕێککەوتننامەی ١١ ئازارە، لەم قۆناغە جگە لەوەی کە دەرهێنانی شانۆیی لە ڕووی هونەرییەوە بەبەرهەم ئەهێنرا لەهەمان کاتدا یەکێک لەو دەرهێنەرانە کە (مامۆستا سەلمان فایەق) بوو ئێستا دکتۆرای وەرگرتووە لە بواری سینەما ئەو بەرهەمە شانۆییەکانی بەپێز تربوون و جوانتر بوون زۆر جار لە فیستیڤاڵەکانی ئەو دەمە خەڵاتی یەکەمی بەدەست ئەهێنا ئەو شانۆگەریانەی کە مامۆستا سەلمان کاکەیی پێشکەشی کردوون هەر دوای ڕێککەوتننامەی ١١ ئادار شانۆگەری دایکی شەهیدی پێشکەش کرد ئەو شانۆگەرییە دوای ئەوەی کە ڕۆژانێکی زۆر لە کەرکوک پێشکەش کرا هێنرا بۆ شاری سلێمانی لەوێ پێشکەش کرا دەنگ و سەدایەکی زۆری هەبوو یەکێک لە هونەرمەندە ناسراوەکان کەبەشداری ئەکرد و نواندنێکی جوانی پێشکەش ئەکرد هونەرمەند (دکتۆر فازڵ جاف) بوو، کۆمەڵێ هونەرمەندی کەشیان لەگەڵا بوو ڕاستییەکەی ئەگەر بەهەڵا نەچوویم دیسانەوە بەپێی زانیارییەکان پێم گەیشتوون، کچێکیان لەگەڵا بوو ناوی (پەروین) بوو جگە لە (دکتۆر فازڵ جاف) برایەکی کەیان لەگەڵا بوو ناوی (غەفوور عوزەیری) لەگەڵ کۆمەڵێ کەس بەشداریان کرد لە شانۆگەری دایکی شەهید دایکی شەهید بۆ خۆی و بۆ ئەو سەردەمە نەك هەر بۆ شاری کەرکوک بگرە لەسەرتاسەری کوردستان یەکێك بوو لە شانۆگەرییە جوانەکان کە جێی سەرنجی خەڵك بوون.

ئەم شانۆگەرییەمان زۆر پێشکەشکرد ماوەیەکی زۆر لە کەرکوك لەسەر شانۆی ١١ ئادار کە ئەکەوێتە گەڕەکی ئیمام قاسم دواتر بردمانە هەولێر پێشکەشمان کرد من و جیهاد و جەلیل لەو بەرهەمە بەشداریمان هەبوو جەلیل دەوری سەرەکی هەبوو لەگەڵ برادەرێك خوا لێیخۆش بێت ناوی (ئازاد) بوو دەورەکانی من و جیهاد کورت بوو چونکە سەرەتای ئیش کردنمان بوو لەو بوارە وەك وتم لەشاری هەولێر پێشکەشمان کردو جەماوەرێکی زۆری هەبوو خەڵك بەدڵی بوو بەتایبەتی لەشاری کەرکوك هەموو ئێوارەیەك کە پێشکەشمان ئەکرد خەڵکێکی زۆر ئەهات بۆ بینینی شانۆگەرییەکە ئەگەر بەهەڵا نەچوویم دووجار لە کەرکوك پێشکەشمان کرد لە دوو کاتی جیاواز.

لە دوای ١١ ئادار مەهدی ئومێد یەکێك بوو لەو هونەرمەندە چالاکانەی کە لە دوو بواردا کاری ئەکرد یەکەمیان وەك نووسین هەموو ئەو بەرهەمانەی کە پێشکەشی کردوون لە نووسینی خۆی بوون یانی دەقەکانی شانۆ لە نووسینی خۆی بوو ئەوانەشی کە بیرم بێت (کۆتایی دەرەبەگ، گومەزێك لە دووکەڵ) لە ڕۆژگاری تێك چوونی بارودۆخی سیاسی لەنێوان هێزی پێشمەرگەو ڕژێمی ئەوسا، بەشداری کرد لە فیستیڤاڵی یەکەمی هونەری کوردی لە بەغدا.

بە شانۆگەری (گومەزێك لە دووکەڵ) هەردوو هونەرمەند واتا مامۆستا سەلمان کاکەیی و هونەرمەند مەهدی ئومێد

عەلی کەریم

بەردەوام بوون لە ئیشکردن لەبواری شانۆی کوردیدا ئەو تیپەی کە مامۆستا سەلمان فایەق ئیشی تیا ئەکرد ناوی (تیپی مەشخەڵ) بوو، کە ڕاستەوخۆ پەیوەندی هەبوو بە لقی (٣)ی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئەو دەمە، مەهدی ئومێدیش زیاتر لە ڕێکخراوەکان ئیشی ئەکرد، بەرهەمە شانۆییەکانی کە پێشکەشی ئەکرد لە بۆنەو موناسەباتەکانی ئەو دەمە زیاتر بۆ یەکێتی قوتابیان و یەکێتی لاوان و ژنان و مامۆستایان بوو.

هەر لەو دەمە دوای دامەزراندنی کۆمەڵی هونەری ویژەیی کوردی لە سلێمانی وەك مەڵبەندی گشتی هونەرمەندی خوالێخۆش بوو جەمیل جێماو پەیوەندی کرد بە مەڵبەندی کۆمەڵی هونەری ویژەیی کوردی لقێکیان کردەوە لە کەرکوك بە بیریشمە یەکەم جار بارەگای ئەم کۆمەڵەیە لەگەڕەکی شۆڕیجەی شاری کەرکوك بوو دواتر ئێمەش پەیوەندیمان بە کۆمەڵی هونەری ویژەیی کوردیەوە کرد من و هونەرمەند جیهاد دڵپاك و جەلیل زەنگەنە و دکتۆر فازڵ جاف و عەبدولڕحمان مەلا سەعید و عەبدوڵڵا خدر پشدەری و عەبدولڕحمانی برای، ئێمە هەموومان چووینە ناو کۆمەڵ و کۆمەڵیشمان هێنایە ناو شار.

ئەوە بوو لە ڕێگەی کۆمەڵی هونەری ویژەیی کوردییەوە چەندین کاری شانۆیی کوردیمان پێشکەش کرد بیرمە یەکێك لەو شانۆگەریانەی کە پێشکەشمان کرد لەیادی جەژنی نەورۆز بوو ئەو دەمە جەژنی نەورۆز لەنێوان بانی مەقان و

چەمچەماڵدا بوو ئاھەنگەکانی جەژنی نەورۆزو جەژنەکانی سەرھەڵدانی شۆڕشی ئەیلول دەگێڕدرا.

لەوێ بۆ یەکەمین جار شانۆگەرییەکمان پێشکەش کرد ئەوانەی کە لەگەڵمابوون ئێستا ناویانم لە بیر نیە بەڵام ئەوەندە ئەزانم سێ جار لەیەك ڕۆژ ئەو شانۆگەرییەمان پێشکەش کرد، جارێکیان لە سەربانی ماڵێك، جارێکیان لەسەر شەقامە گشتییەکە، جارێکیشیان لەناو خەڵکی ئاھەنگ گێڕانەکە کە ئاھەنگیان ئەگێڕا وتنی گۆرانیو وتارو دواتر یەکێك لە بڕگەکان ئەم شانۆگەرییە بوو کەناوی (١، ٢، ٣) بوو من ڕۆڵی سەرەکیم ئەبینی ھەر بۆ یاد کردنەوە حەز ئەکەم ئەوەش بگێڕمەوە لەبەر ئەوەی دەنگم نەئەگەیشتە ھەموو جەماوەر بە بیرما ئەھات لەسەر شانۆ بچمە خوارەوە دیالۆگێکی زۆر درێژم ھەبوو دیالۆگەکەشم ڕاستەوخۆ ڕووبەڕووی خەڵك بوو چوومە خوارەوە بۆ ناو خەڵکی ئاھەنگ گێڕانەکە بیرمە ئەو کاتەی من ئەدوامو دیالۆگەکەی خۆم ئەوتەوەو وەك کارەکتەرەکەی خۆم گوێم لێی بوو ژنێك وتی ئەیەڕۆ ئەو پیاوە شێت بووە.

لە ژێر ڕێنماییو کاریگەری فەرەیدون عەبدولقادرو خوێندنەوەی خۆمان ھەوڵماندا شتێك پێشکەش بکەین کە دوو چین، چینی کرێکارو چینی جوتیار یەك بگرن بۆ تێپەڕاندنی قۆناغی ڕزگاری نیشتیمانی کەواتە بەڕێوبەری کرێکاران لەگەڵ جوتیاران ڕاپەڕینێك دژ بە دەسەڵاتی ئەو دەمە بۆ تێپەڕاندنی قۆناغی ڕزگاری نیشتیمانی بەشێوەیەکی گشتی ئەمە بیرۆکەی ئەو شانۆگەرییە بوو.

دەورە سەرەکییەکە منو ھونەرمەند جیھاد بووین بیرمە ئەوانەی لەگەڵمان بوون عەبدوڵڵا پشدەری بوو عەبدولڕحمانی برای بوو کە دەورێکی جوانی بینی ھەروەھا عەبدولڕحمان ڕەوانـدوزی ھەبوو ئەویشمان لەگەڵ بوو خێزانەکەشیمان لەگەڵ بوو خوالێخۆشبوو جەمیل جێماو ئەمانە ھەموویان بەشداریان کرد لە شانۆگەرییەکە بەڕاستی جێی خۆی کردەوە ئێمەش زۆر بە دڵ خۆشیو سەربەرزی ھاتینەوە شاری کەرکوك کە توانیمان لە ڕووداوێکی گەورەی ئاوھا ھەموو خەڵاتەکانی فیستیڤاڵەکە بۆ خۆمان بەدەست بھێنین.

(بەھاری دزراو) لە ساڵی ١٩٧٢ بوو چونکە دوا بەداوی ئەوە بردمان بۆ تەلەفزیۆنی بەغدا لەوێ تۆمارمان کرد جاری یەکەم دەوری کارەکتەری یەکەمو سەرەکی ھونەرمەند جەلیل زەنگەنەم بینی بەڵام جاری دووەم بۆ تەلەفزیۆن ھونەرمەند جیھاد دڵپاك بوو لەجاری یەکەمدا منو ھونەرمەند جیھاد دڵپاك تیانەبووین بەڵام وەك تۆمار کردنی تەلەفزیۆنی ئەوانە کە بیرم بێ بەشداریان تیا ئەکرد من بووم، جیھاد دڵپاك بوو گەنجێکی تر ھەبوو ناوی یادگار محەمەد بوو لەگەڵ برادەرێکی دیکە ناوی قاسم عەلی بوو کە دەوری ژنەکەی ئەبینی.

ئەوەندەی ئافرەتو ژن کۆبیونەوە لەدەوری شانۆی کوردی لە کەرکوك (٢-٣) جار بەقەدەری شارەکانی تربوو یانی شانۆگەری پێشکەش کراوە بە ناوی (تێکۆشانی ئافرەت) ئەگەر بەھەڵە نەچوویم ھی مەھدی ئومێد بوو لەسەر هۆڵی (بەعوبەلەدیە) ھەموو ئەکتەرەکانی کچ بوون زۆربەی ئەکتەرەکانی کۆتایی دەرەبەگ کچ بوون ڕاستە لەتۆمار کردنی بەھاری دزراو ئێمە تووشی شکستی بووین لە دۆزینەوەی کچ، کچ نەھات بۆ بەشداری کردن لە شانۆ بەڵام نەئەھات بۆ بەردەم کامێرا ئەوەبوو بەھاری دزراو لەکاتی وێنە گرتنا قاسم کە دەوری خێزانەکەی ڕۆستەمی نەوت فرۆشی ئەبینی ئەگینا بۆ شانۆ ھەرگیز بێ کچ نەبووین یان ئەگەر کچێك بەشداری لەگەڵمان بکردایە کچەکە نەخۆش بکەوتایە یان سەفەری بکردایە یان نەھاتایە بەئاسانی کچێکی کەمان دەست ئەکەوت بەشداریمان لەگەڵ بکات واتا بەشێوەیەکی گشتی لە شاری کەرکوك ڕۆڵی ژنانو کچانی کەرکوك لە نمایشی شانۆیی ڕۆڵێکی گرنگیان ھەبوو نابێ لەبیر بکرێتو دوای ئەوەندە ساڵە من دەست خۆشیان لێ ئەکەمو دەست خۆشی بۆ ھەموو ئەو ژنانەی کە بەشداریان کرد لەبەرھەمە شانۆییەکانمان.

لە کۆتایی قۆناغی دوای ڕێککەوتنامەی ١١ ئادار گەورەترین فیستیڤاڵی ھونەری کوردی لە بەغدا سازدرا ئەوەندەی بزانم بەپێی ئەلیلی کە ھەم بوو چواردە تیپی کوردی لە ھەموو کوردستان ھەر لە زاخۆ ھەتا خانەقین بەشداریان کرد لەو فیستیڤاڵەی کە لە بەغدا سازدرا.

لە ساڵی ١٩٧٤ لەو کاتەی کە نێوان ھێزی پێشمەرگەو ڕژێم لە لوتکەی ناخۆشی بوو ئەو فیستیڤاڵە لە بەغدا سازدرا لەکەرکوکەوە دوو بەرھەم بەشدارییان کرد یەکێکیان ھی یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان کە دەرھێنەرەکەی مەھدی ئومێد، بەرھەمی ھێنابوو ناوی شانۆگەری (گومەزێك لە دروکەڵ) بوو، ھەروەھا تیپەکەی ئێمەش کە کۆمەڵی ھونەری وێـژەی کـوردی بووین بەشانۆی (تـەقینـەوە) لە ئامادەکردنی بەندە یەکەمین ئەزموونیشم بوو لە نووسینا بەڵام مامۆستا سەلمان کاکەیی یارمەتی زۆری دام لە داڕشتنی دیالۆگەکە ئەم بەرھەمە لەو فیستیڤاڵە گەورەیە کە بە چاودێری سەرۆك کۆماری ئەو کاتە بوو ئەحمەد حەسەن بەکر ڕۆڵێکی گرنگی بینی دەنگو سەدایەکی زۆری ھەبوو کاتی دابەش کردنی خەڵاتەکان ھەموو خەڵاتەکانی شانۆی کوردی بەدەست ھێنا باشترین ئەکتەر من بووم باشترین دەق من بووم باشترین دەرھێنەر مامۆستا سەلمان کاکەیی بوو باشترین بەرھەم کۆمەڵی ھونەری وێژەیی کوردی بوو.

خەڵکێکی زۆر ئەھات بۆ دەست خۆشیو پیرۆزبایی کردن لێمان ئەتوانم بڵێم بوو بەڕووداوێکی ھونەری لەناو فستیڤاڵەکە وەك چۆن دواتر بە ١-٢ ڕۆژ واتا چەند سەعاتێك شانۆی سیاسی کوردستانیش تەقیەوە، تەقینەوەیەك لەبواری ھونەر تەقینەوەیەك لەبواری سیاسی ئەو دەمە منو جیھاد لەناو شاشەکانی کۆمەڵی ماکسیمیلی کوردستان کارمان دەکرد لەکەرکوك کە ئەکاتە سەرەتای کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان.

شانۆگەری تەقینەوە کە لە فیستیڤاڵی یەکەمی ھونەری کوردی پێشکەشمان کرد بوو، یەکەمین جار بوو گرتەی سینەمایمان لەناو شانۆگەرییەکە نمایش کرد لەسەر ئاستی کوردستان یەکەمین ئەزموون بوو لەو چەشنە.

دوای شکستی شۆڕشی ئەیلول دەست کردن بە پرۆسەی

تەعریب کردنی کەرکوک ئێمەی هونەرمەندان زۆربەمان بەر شارەکانی تر کەوتین، سلێمانی‌و دهۆک‌و هەولێر بەڵام من‌و جیهاد دڵپاک‌و جەلیل زەنگەنە‌و مەعدی ئومێد لەهەولێر توانیمان، دکتۆر فازڵ جافیش ئاراەیەک لە سلێمانی جێی خۆمان بکەینەوە بەبەشداری کردن لە زۆربەی بەرهەمە شانۆییەکانی تیپی نواندنی سلێمانی‌و هەروەها بەرهەمە درامایەکانیش ئەو نمایشانەی کە پێشکەشمان ئەکرد ئێمەش بەشداری گرنگمان تیا هەبوو (دکتۆر پالمێ) دەرهێنانی جیهاد دڵپاک نواندنی من لەگەڵ کۆمەڵێ هونەرمەندی تری سلێمانی، (مانگی ئاوا بوو) دەرهێنانی جەلیل زەنگەنە چەندین نمایشی شانۆی دەرهێنانی حوسێن میسری چەندین نمایشی کە ئێمە وەک ئەکتەر ڕۆڵمان تیا بینیوە من‌و جیهاد دڵپاک بەتایبەتی وەک ئەکتەر گرنگی خۆی هەبووە‌و توانیومانە شانۆی کەرکوک بەردەوامی پێی بدەین بەڵام لەناو کەرکوک نا لە دەرەوەی".

*** هونەرمەند (مەحمود گلی) دەڵێت:**

"یەکەم کارم کە من دەستم پێکرد شانۆیەک بوو بەناوی (بەهاری دزراو) کە بە شانۆ پێشکەش کرا لە ناوەندی شۆڕیجە، سەلاحەددین برادەرێکی تر دەوری دەورەکەی منی بینی دەوری نۆک فرۆشی، ئیتر بۆ تەلەفیزیۆن من خۆم دەورەکەم بینی بەڕاستی ئەو کاتە واستەیان ئەکرد بۆ وەرگرتنی بیتاقە جمهوریکی چاکمان هەبوو.

لە ساڵی (١٩٧٤) بیست‌و پێنج ڕۆژ پێش فیستیڤاڵەکە ئێمەیان ئاگادار کردەوە بۆ شانۆگەری (تەقینەوە) پێشکەش بکەین شانۆگەری (تەقینەوە)ش دکتۆر سەلمان وتی چی بکەین بیست ڕۆژ ماوە، وتی کاکە شەو ڕۆژ پرۆڤە ئەکەین ئەو کاتە ئەو ڕۆحیەتە هەبوو.

بەو بیست‌و پێنج ڕۆژە کە چووینە بەغدا لەوێ لە فندق جوندیان خەوتین لەوێ ئەو شانۆگەرییەی (تەقینەوە)مان پێشکەش کرد بەڕاستی ئێمە لەو بڕوایە نەبووین کە باشترین دەق‌و دەرهێنەر‌و باشترین ئەکتەر مامۆستا عەلی کەریم بوو ئەویش هەر لە شانۆگەری (تەقینەوە) بوو.

*** هونەرمەند (مەهدی ئومێد) دەڵێت:**

"سەردەمێکی زۆر زێڕین پڕ لە چالاکی بوو ئەگەر شانۆی کوردی لە کەرکوکدا وەکو خۆی بمایەتەوە لەو بیرواڕایەدام کەرکوک ئەبوو بە سەنتەرێکی باش بۆ پێش خستنی شانۆی کوردی، من ناتوانم بڵێم پێش حەفتاکان شانۆ لە کەرکوکدا چۆن چۆنی بووە، هەڵبەتە هەبووە بەڵام واتێدەگەم لە قوتابخانەکان ئەگەر هەبووبێ چەند کەسایەتیەکی سیاسی لە بۆنەکان لە نەورۆزدا شتێکیان کردبێ، من سەردەمی منالیشم لە بیرە خەڵکانێک هەبوو کە شێوە جموجۆڵێکی کۆمیدیان هەبووە وەکو (مستەفا، برا گەورەکەمان حوسێن) ئەمانە خەڵکانێک بوون توانایەکی هونەریان هەبوو بەڵام پەروەردە نەکرا شانۆ خۆی لەخۆیا سرووشتی شانۆ ئەبێ پەروەردە بکرێت هەر ئەوە نیە کە تۆ حەزی لێ ئەکەی‌و بتوانی نمایشێ پێشکەش بکەی بەڵام پەروەردەی بکەی تا ئەگاتە ئاستی ئەکادیمیانە.

ئەم ڕێککەوتنە خۆی لەخۆیدا ئازادییەکی هێنا جگە لە ئازادییەکە خۆشییەکی هێنا بۆ گەل جگە لە خۆشییەکە ئەوەی هێنا کە کوردایەتی‌و کورد پەروەری کەرکوک بوونی وەک شارێکی کوردستانی ئەمانە هەموو رای لە خەڵکی ڕۆشنبیر ئەکرد ئەبێ ئێمە جموجۆڵمان لە خەڵکەکە زیاتر بێت ئێمە خۆمان بچەسپێنین ئێمەین خاوەنی شاری کەرکوک.

لە شاری کەرکوکدا لەسەرەتایی حەفتاکانەوە جموجۆڵی هونەری ئیتر لەبوارەکانی مۆسیقا لەبواری شانۆ لەبواری ئەدەب بە گشتی شیعری کوردی هونەری ئەمانە هەموو هۆیەک بوون بۆیی کە کۆمەڵگای کوردەواری لە شاری کەرکوکدا مانگانە لە هۆڵەکاندا یەک ببینن لە موناسەباتەکان یەک ببینن.

تیپەکەی ئێمە لەگەڵ مەشخەڵ جیابوونەوە ئەم مەشخەڵە بۆ خۆی ئیشی ئەکرد ئێمەش بۆ خۆمان ئیشمان ئەکرد ئەو کاتە سێ سەنتەرمان هەبوو ئەوەی ئەتوانێ باسی شانۆی لێ بکەی یەکێتی لاوان چالاکیمان زۆر بوو ئێمە لەو کاتەدا توانیمان کۆمەڵێ ئۆپەرێت بکەین، ئۆپەرێتی شانۆی ئاهەنگ ئامێز یەکێ لەوانە (ئۆپەرێتی کرێکار، ئۆپەرێتی کۆرپەکەم) کە خانمی هونەرمەند (سەعدیە) دەوری تیا بینی کە خۆی براکەی شەهید بوو لەبەر ئەوە دەورەکەی بینی چەندەها جار ئەم بینی ئەگریا لەسەر شانۆ یادی براکەی ئەکردەوە، هەڵبەتە ئەو کارانە هەموو خەڵکی نەک تەنها بێت بۆ بینینی نمایشی شانۆیی بەڵکو بە هۆی ئەوەی کە زیاتر بیسەلمێنێت کە ئێمە میلەتێکین کە شانۆ ئەتوانێ دەوری خۆی ببینێ بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی ڕۆشنبیری نەتەوەکەمان.

یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان کە کۆمەڵێ لاوی لە خۆ گرتبوو سەنتەرێکی ڕۆشنبیری بوو سەنتەرێک بوو بۆ نمایش کردنی شانۆگەری مانگانە ئەتوانم بڵێم ئێمەی لاوان،

مەعدی ئومێد

نمایشی شانۆمان هەبووە هەمووکات پرۆڤە هەبوورە جگە لەوە تیپی مەشخەڵ پەیدا بوو، هەروەها کۆمەڵی هونەری وێژەیی کوردی یادی بەخێر جەمیل جێماو توانیمان پێکەوە نیش بکەین من لەو بڕوایەدام یەکێکە لەو کەسانەی نەبێ لەبیر نەکرێ.

بڕوام بەوەش هەیە شانۆی کوردی لەو ماوەیەدا توانی خەڵکی لە مەسەلە نەتەوایەتییەکان نزیك بخاتەوە، نمایش کردنی شانۆ ئەگەر شانۆگەریمان هەبووایە لە دە ڕۆژ کەمتر نابوو نمایشکردنمان نەبوو دوو هەفتە پێش ئەوەی شانۆکە نمایش بکرایە ئەبوایە تیپێکی مۆسیقا ئەهات هونەرمەندێکی ئەهێنا گۆرانی ئەوت.

لەگەڵ جەمیل جێمار بەڕەحمەت بێ ئێمە شانۆگەرییەکمان شانۆگەری (کەباب خانەی خولە شەل) لەگەڵ (ئۆپەرێتی شەهید) لە شۆڕیجە نمایشمان کرد هاوین بوو لە یەکێك لە مەکتەبەکانی شۆڕیجە هەر لە دەرەوە پێشکەشمان کرد، زۆربەی شانۆگەرییەکانمان بێجگە لە بەهوبەلەدیە پێش کۆتایی دەرەبەگ، دایکی شەهید نمایش کرا، فازڵ جاف دەوری تیابینی پاش ئەوە کۆتایی دەرەبەگ بەڵام دوای ئەوە ئێمە ئەمان توانیوە لە بەهوبەلەدیە شانۆکانمان پێشکەش بکەین لەبەر ئەوەی حوکمەت نەی دەهێشت و ڕێگر بوون بۆیە ئێمە هەموو چالاکییەکانمان گواستەوە بۆ هۆڵی ئیمام قاسم.

ناوەندی ئیمام قاسم، پاشان لەوێ لە بارەگای لاوان لەوێ شانۆگەریمان نمایش ئەکرد ئەو چالاکیانەی کە ئەکران زۆربەیان ئاهەنگ ئامێزبوون، هەوڵی ئەوەشمان داوە بتوانین بەرەو شانۆی جیهانی بڕۆین ئەگەر لە بیرم بێت (دڕك و داڵ)مان پێشکەش کرد کە فەخرەددین دەوری تیا بینی خەلیل بێکەس دەوری تیا بینی هەروەها عەبدوڵڵا هەیە مۆسیقا ژەن ڕۆڵێکی باشی تیا بینی.

عالیەخان باشترین ئەکتەر بوو کەمن بیرم بێتەوە لە یەکێك لە شانۆگەرییەکانی فازڵ جاف ئیشی ئەکرد بەناوی (دوو ڕەگ) من کەبینیم توانایەکی زۆر باشم لە عالیە بینی یەعنی یەکێك بوو لەو کچە باشانەی کە لە مێژووی شانۆی کوردی ئەبێ باس بکرێ هەڵبەتە لەگەڵ ئێمە ئەکتەری باش هەبوو (سروە) هەبوو لە (گڵکۆی تازە) لەگەڵ منا کاری ئەکرد ئەکتەرێکی زۆر باش بوو (سەبریەخان و جەمیلەخان) ئەمانە بەڕاستی لە کاتێکدا هاتن کە شانۆی کوردی لەو کاتەدا پێویستی بە ڕۆڵی ئافرەت هەبوو.

ئێمە (گومەزێك لە دووکەڵ)مان پێشکەش کرد بەشداریمان کرد لە میهرەجانی هونەری کوردی لە بەغدا لەو کاتە هونەرمەندانێك ئەوانەی ئێستا لە دەرەوەن وەکو (جەلیل بێکەس، عەزیز زەنگەنە، سیروان جاف) زۆر لەو هونەرمەندانەی کە نازانم ئێستا لە کەرکوك ئیش دەکەن یان نا بەڵام گرنگ ئەوەیە ئەو ماوەیە هەمووی ئەوانەی لای من ئیشیان ئەکرد کۆمەڵی لاوی خوێن گەرم بوون.

بیرەوەری زۆرن یەکێ لەوانە شێخ بایز تاڵەبانی کە ئێستا وەزیری دارایییە، ئەو کاتە ئەندامی لقی یەکێتی لاوان بوو پەیوەندی ئێمە هەموو کاتێ خۆش بووە ئەو لەگەڵ منا لە شانۆگەری ناوەکەی نازانم کە بەبۆنەی نەورۆزەوە دەوری بینی دەوری ئەژدیها یان زوحاکی بینی ئەحمەد مەلا کەریم دەوری کاوەی ئاسنگەری ئەبینی ماوەیەکی زۆر پرۆڤەمان کرد پاش ئەوە لە چەمچەماڵ ئێمە شانۆگەرییەکەمان پێشکەش کرد لەسەر شانۆ، ئەحمەد مێکوتێکی گەورەی بەدەستەوە بوو جا پێش ئەوە وتی کورە ئەحە ڕجات لێ ئەکەم بەڕاستی لێم نەدەی لەسەر شانۆ کاوە هاتە سەر شانۆ گوێم لێ بوو ئەی وت کورە ئەحە ئەکەی بەقوربانە وەڵڵا ئەحە ئاماقوڵی ئەکرد کێشای بە زەویا.

لە کۆتای ئەو چوار ساڵەدا شانۆگەری، هەنگاوی بەرەو ئەوە ئەنا دەست بەری بۆ بەرهەمی جیهانی بەڵام لەبەر ئەوەی دوای ڕێککەوتننامەکەی ١١ ئادار کۆتایی پێ هات هەمووی لەگەڵ ئەودا کۆتایی هات".

*** هونەرمەند (نیعمەت خەیات) دەڵێت:**

"لەساڵی ١٩٧٠ ئێمە دەستمان کردە شانۆگەری لە کەرکوك شانۆگەری نەورۆزمان پێشکەش کرد لەگەڵ دایکی شەهید لەگەڵ پێشمەرگە ئەم (٤- ٥) شانۆگەرییەمان پێشکەش کرد لە کەرکوك دەرهێنەری ئەم شانۆگەرییە مامۆستا (سەلمان فایەق) بوو کۆمەڵێ بووین ئێمە لە ئەکتەرەکان کە دەستمان کرد بە ئیشکردن لە بەهوبەلەدیە ئەم شانۆگەرییەمان (١٠) ڕۆژ پێشکەش کرد، ئەم شانۆگەرییە تیپی مەشخەڵ بوو دەرهێنەرەکەی سەلمان فایەق بوو، هەموو ڕۆژێ کچ و کوڕ پرۆڤەمان ئەکرد لە کاتی پێشکەشکردنی شانۆگەرییەکە (٤)ی ئێواران دەبوو بۆ ماوەی (١٠) ڕۆژ، دوای (١٠) ڕۆژەکە چووینە سلێمانی (١٠) ڕۆژ ئەم شانۆگەرییەمان پێشکەش کرد بینەرێکی زۆرمان هەبوو دایکی شەهید، کۆتایی دەرەبەگ ئەمانە هەموو لە سلێمانی پێشکەشمان ئەکرد.

ئەکتەرەکانیش کوڕی شەهید (فازڵ عەلی جاف)و دایکی شەهید (پەروین عەبدولقادر)، لەگەڵ ئەکتەرەکانی تریشا (فەهمی کاکەیی، غەفوور عوزێری)، (بەکر سدیق) کە ناوی (کاکە ڕەش) بوو لە دەورەکەیا و خۆم بووم (نیعمەت خەیات) دەوری (کاکە شین)یشم دەبینی.

ئیتر تیپی (مەشخەڵ) ڕاوەستا هەستاین خۆمان تیپێکمان کردەوە لە ئیمام قاسم، (کۆمەڵی هونەری وێژەیی کوردی) من و چەند ئەکتەرێك جەمیل جێمار بەڕەحمەت بێ دامان نا.

لە ئیمام قاسم بەرامبەر قەڵا، جێگامان زۆر ناخۆش بوو گواستمانەوە خانویەکمان گرت لە شۆڕیجە لەوێ (١٥٠) ئەندامان هەبوو ئەکتەرمان هەبوو هەڵبژاردنمان کردوو هەر کەسەو هەقی خۆی و دەوری خۆی وەرگرت.

نزیکەی بیست کچ و بیست کوڕ بووین لە بەهوبەلەدیە لە سەعات ٤ پرۆڤەمان ئەکرد تاکو بەیانی هەر لەوێش ئەخەوتین هەندێکی ناڕۆیشتنەوە لەبەر ئەوەی شتەکە زۆر خۆش بوو ڕۆحێکی کوردیمان هەبوو دڵمان پاك بوو لە ئاستی یەکدا پرۆڤەمان ئەکرد بە دڵ و بەگیان، مامۆستا سەلمان فایەق هەر ماڵی خۆی ئەدەبینی هەر لەگەڵمان بوو دواتر نان خواردنمان بۆ ئەهات لە دەرەوە نانمان ئەخواردو دەستمان ئەکردەوە بە پرۆڤە هەر کەسەو دەوری خۆی وەرئەگرت و پرۆڤەی ئەکرد ئیتر بەو جۆرە بردمانە سەر.

نیعمەت خەیات

(پەروین عەبدولقادر) دەوری دایکی شەهیدی وەرگرتبوو ئەکتەرێکی زۆر باش بوو دەورەکانی زۆر بەجدی ئەهێنا (شوکریە) هەبوو (عالیە)ش هەبوو دەورێکی زۆری هەبوو بەڕاستی زیرەک بوو لەگەڵمانا هەموو کاتێ حازر بوو لە هەموو جێگایەک لە هەموو شانۆگەرییەک لەگەڵمان بوو.

چەند ساڵێک ئاوا بردمانە ڕێوە ئیتر لە کاتێکدا وەزعەکە شێواو تێکچوو بەناو یەکدا ئیتر ئێمە ترسمان لێ پەیا بوو ئەختێک سارد بووینەوە لە ئیش کردنا ئیتر دوا بەدوای ئەوە لە ئەمنەوە کۆمەڵێک کەس هات دەستی خستە سەرمان وتی نابێ ئێوە ئیش بکەن لەبەر ئەوەی بۆ لایەکی تر ئیش ئەکەن لەم ڕۆ بەدواوە نابێ کاری شانۆیی بکەن، ئیتر پێیانی داخست، لەو کاتەوە ئەندامانی کۆمەڵی هونەری وێژەی کوردی بڵاوەمان لێ کرد ترسمان پەیا کرد ئیتر هەر کەسێ بەلای ئیشی خۆیەوە ڕۆشت و ئەمان وێرا هیچ شتێ پێشکەش بکەین، وەزعەکە گۆڕا".

* هونەرمەند (یادگار محەمەد) دەڵێت:

مامۆستا سەلمان فایەق ئەو کاتە دەرهێنەر بوو لە تەلەفزیۆنی کەرکوک کە تەمسیلی (بەهاری دزراو)مان پێشکەش کرد ئەویش یارمەتی داین کە بینی شتەکە جوانەو ئەنجام دێنێ. نووسینی عەدنان ئیسماعیل بوو هەستاین کۆمەڵێ لە قوتابیان لە ناوەندی شۆڕیجە دەستمان پێ کرد دوای ئەوە کۆمەڵی هونەری وێژەیی کوردی کە لە کەرکوک هەبوو ئەو کاتە لە ساڵی ١٩٧١ تازە دروست ببوو.

کۆمەڵی هونەری وێژەیی کوردی دروست بوو لە شاری کەرکوک مامۆستا جەمیل جێماو کە سەرۆکی کۆمەڵە بوو ئەو کاتە داوایان لە ئێمە کرد دوای ئەوەی کۆمەڵێ مامۆستای چاکی تیا بوو وەکو کەماڵ مەجید عەبدولڕەحمان سەعید کە سکرتێر بوو داوایان لە ئێمە کرد کە ئەوانیش بەشدار بن لەم شانۆگەرییە ئێمەش لەگەڵ ئەوان بچینە ناو کۆمەڵەوە یانی شانۆگەرییەکە ببێ بە هی کۆمەڵی هونەری وێژەیی کوردی ئێمەش ڕازی بووین دواتر بۆ (٢– ٣) مانگ پرۆڤەمان ئەکرد دوای ئەوە توانیمان ئەو کاتە کە تەواومانکرد شانۆگەرییەکەمان تەواو کرد شانۆ نەبوو لە هۆڵی قوتابخانە مامۆستا سەلمان فایەق کە دەرهێنەر بوو وتی بۆ نایەن هەر لەم هۆڵەدا لە ناوەندی شۆڕیجە بە هەوڵی خۆتان و ئێمەش یارمەتیتان ئەدەین یا شانۆیەک دروست بکەین هەر لە هۆڵی قوتابخانەکە ئێمەش وتمان ڕێگریمان نییە هەموو ئامادەین بە هەوڵ و کۆششی خۆمان قوتابیان هەموو پێکەوە توانیمان شانۆیەک دروست بکەین لەناو هۆڵی قوتابخانەی ناوەندی شۆڕیجە هەتا لە بیرمە مامۆستا سەلمان فایەق دوای ئەوەی تەواومان کرد دەستی کردە پێکەنین وتی: ئافەرم ئافەرم قوتابییانی شۆڕیجە ئێوە لەم ڕۆژە توانیتان شۆڕشێکی ڕۆشنبیری لە شۆڕیجە دروست بکەن.

من دەوری وریا شێتم ئەبینی کە دەورەکان بەش کران مامۆستا سەلمان فایەق دای پێم چونکە لە سەرەتادا دەورەکانمان وەرگرت چەند قوتابییەک دەورەکەیان وەرگرت دوای ئەوە چەند ڕۆژێک تمایشمان کرد، مامۆستا سەلمان فایەق گۆڕانی کرد لە دەوری کەسەکان، بەڵام ئەوەی منی پێ باش بوو ئەی گۆڕی.

توانیمان بۆ ماوەی یەک مانگ و سێ ڕۆژ ئێمە نمایش بکەین لەسەر شانۆی هۆڵەکە کە هەموو ڕۆژێ هۆڵەکە پڕ ئەبوو خەڵکی وا هەبوو ئەهات بە پێوە ئەوەستا ئەوەندەیان پێ خۆش بوو لەو کاتەدا شتێکی وا بوو ناوی دابۆوە نەک هەر بۆ شۆڕیجە بەڵکو لە گەڕەکەکانی ترەوە ئیسکان، ڕەحیماوا لە شوێنی ترەوە خەڵک ئەهات بۆ سەیر کردنی شانۆگەرییەکە.

دوای تۆزێ دەستکاری کردنی ئەم درامایە توانیمان تۆماری بکەین بۆ تەلەفزیۆن، مامۆستا سەلمان فایەق وتی من لام نییە بەهەموو شێوەیەک یارمەتی ئێوە ئەدەم چۆن ئەتانەوێ دەستی پێ بکەن عەلی کەریم و جەلیل زەنگەنە هەستان تۆزێ دەستکاریان تیا کرد توانیان هەندێ شت گۆڕانکاری تیا بکەن بیکەنە درامایەک بتوانین پێشکەشی بکەین و تۆماری بکەین بۆ تەلەفزیۆنی کەرکوک جا ئەو کاتە مامۆستا سەلمان فایەق فەرمانبەر و دەرهێنەریش بوو لە تەلەفزیۆنی کەرکوک زۆر یارمەتی داین هەتا بۆ یەکەم جار بوو لە درامای کوردی مامۆستا سەلمان فایەق گرتەی سینەمایی تێبکات، کامێرای سەر شانی هێنا چووینە چەمچەماڵ ئەو گرتانەمان گرت هەمووی بە کامێرای سەرشان، گرتەی سینەمایی کردە ناو دراماکەوە، دوای ئەوە چووینە ستۆدیۆی بەغدا تۆمارمان کرد بۆ تەلەفزیۆنی کەرکوک.

بەشداربووان لەو شانۆگەرییە لەو درامایە مامۆستا جیهاد دڵپاک بوو دەوری نەوت فرۆشێکی ئەبینی پۆستەسی نەوت فرۆش، عەلی کەریم دەوری بلندی ئەبینی، من خۆم دەوری وریا شێتم ئەبینی مامۆستا سەردار فەتاح هەبوو دەوری شەریفی ئەبینی، خالید پشدەری هەبوو دەوری شێرەی سەگ کوژی ئەبینی عەبدولڕەحمان پشدەری هەبوو دەوری باراسی چایچی ئەبینی، مامۆستا کەماڵ خۆی ئەو کاتە سەرۆکی کۆمەڵ بوو دەوری ئەفسەرێکی ئەبینی ئەفسەری پۆلیس لە

مەرکەزەکە، عومەر جەباری ئێستا حاکمە لە چەمچەماڵ ئەو دەوری شەقاوەیەکی ئەبینی یەکێکی کەشمان هەبوو سێ شەقاوەی تیابوو یەکێکیان عومەر بوو ئەوی تریان ڕەشید خەیات بوو لە شۆڕیجە بوو ئەوەی تریشیان عوسمان دەروێش بوو، مەحمود گللی هەبوو دەوری نۆك فرۆشی ئەبینی منالی ڕەشید خەیات بوون دوو منالی لەوێ دەوریان ئەبینی بەداخەوە هەردووکیان شەهیدکران وابزانم پێشمەرگە بوون ئەو دوانەی جاسمێکمان لەگەڵا بوو ئەو قوتابی بوو ئەو دەوری خاوەنی بارەکەی ئەبینی خەڵکی ئەهات مەشروبی تیا ئەخواردەوە عەبدولرەحمان سەعید لەگەڵمان بوو سکرتێری کۆمەڵە بوو ئەویش دەوری شایەتێکی ئەبینی کە ڕۆستەمی نەوت فرۆش تەعدای لە شەریف کردبوو لە مەرکەزەکە کە لەلای ئەفسەرەکە چۆن شایەتی ئەدا بەناحەقی کە ڕۆستەم تەعدای لە شەریف کردووە".

شانۆگەری (سەری گلۆلەکە)، ساڵی ١٩٧٠

نوێنەرانی کۆمەڵی هونەرو وێژەی کوردی لقی کەرکوك و یەکێتی نووسەرانی کورد لقی کەرکوك

گۆمەڵێك شانۆگەری كوردی لە حەفتاكانی سەدەی ڕابردوودا

یەکێک لە شانۆگەرییەکان لە کاتی ئارایشتکردندا

گۆمەڵێک شانۆگەری کوردی لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا

یەکێک لە شانۆگەرییەکانی کەرکوک لەنێو جەماوەردا

کۆمەڵێک منداڵ لە کاتی گۆرانی وتندا لەسەر شانۆ

شانۆیەکی مەنەلۆجی کوردی

ئارایشتکردن لە یەکێک لە شانۆگەرییەکان

ئارایشتکردن لە یەکێک لە شانۆگەرییەکان

هونەرمەند جیهاد دلپاک و عەلی کەریم لە یەکێک لە شانۆگەرییەکاندا

هونەرمەند جیهاد دلپاك و عەلی کەریم لە یەکێك لە شانۆگەرییەکاندا

هونەرمەند جیهاد دلپاك و عەلی کەریم لە یەکێك لە شانۆگەرییەکاندا

تەمسیلی (مەرەزە)

تەمسیلی (مەرەزە)

تەمسیلی (عەرەزە)

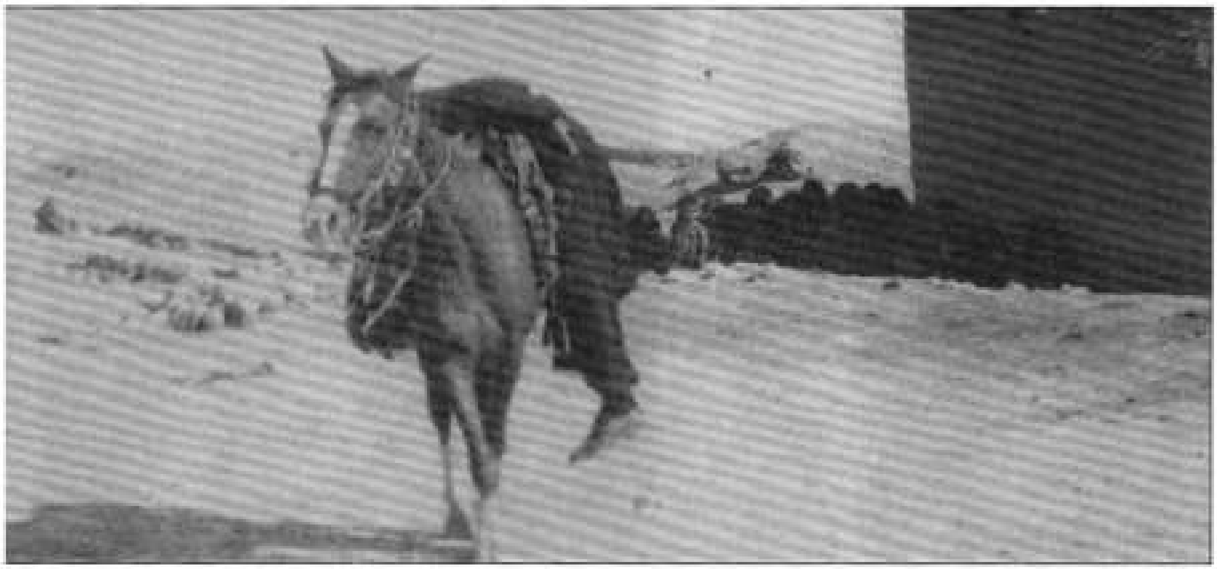

تەمسیلی (مەرمزە)

هونەرمەند نیعمەت خەیات لە یەکێک لە شانۆگەرییەکاندا

هونەرمەندان فازڵ جاف و نیعمەت حەیات

هونەرمەندان فازڵ جاف و نیعمەت خەیات

هونەرمەندانی کوردی کەرکوک لە کۆمەڵێک شانۆگەریدا

هونەرمەندانی کوردی کەرکوک لە کۆمەڵێک شانۆگەریدا

هونەرمەندانی کوردی کەرکوک لە کۆمەڵێک شانۆگەریدا

هونەرمەندانی کوردی کەرکوک لە کۆمەڵێک شانۆگەریدا

هونەرمەندانی كوردی كەركوك لە كۆمەڵێك شانۆگەریدا

هونەرمەندێکی ئافرەت لە یەکێک لە شانۆگەرییەکاندا

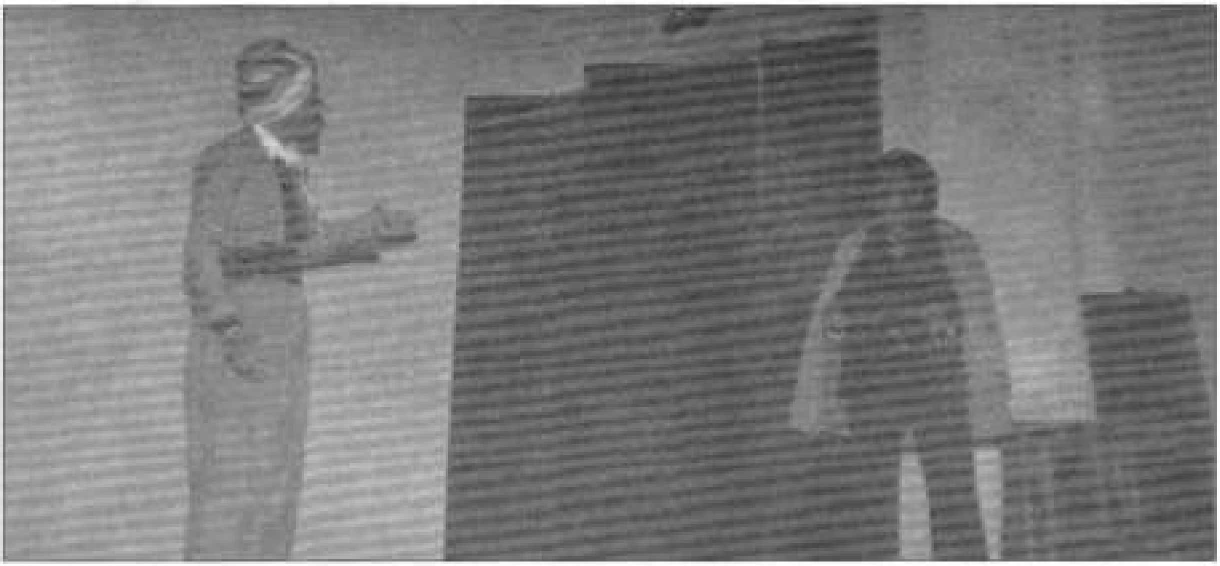

تیپی مەشخەڵ لە ساڵی ١٩٧٠، هەر یەکە لە شوکریە ڕەسوڵ و پەروین عەبدولقادرو نەجیبە عەبدولقادر

یەکێك لە شانۆگەریەکانی حەفتاکان ئەم ئەکتەرانی تێدایە: بەهائەددین و ئەبو بەکر سدیق و نیعمەت خەبات

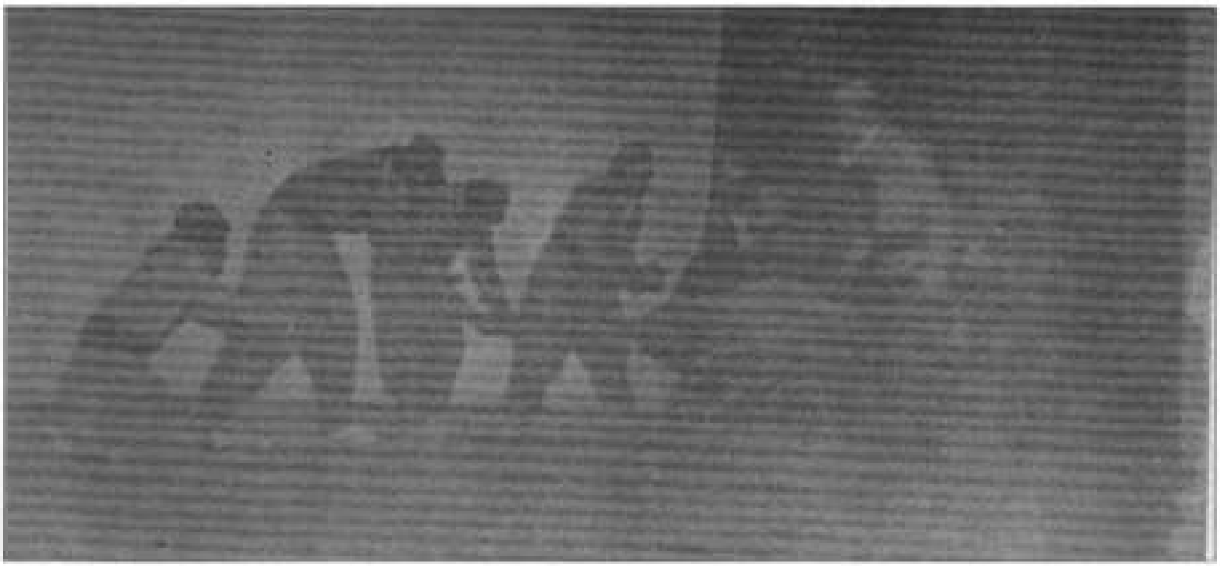

جیهاد دلپاك و عەلی کەریم لە شانۆگەری بەهاری دزراو

جیهاد دڵپاک و عەلی کەریم لە شانۆگەری بەهاری دزراو

*** گەشەکردنی شانۆی تورکمانی لەکەرکوک:**

ساڵانی حەفتاکان بە پێزترین سەردەمێک بووە کە شانۆی تورکمانی بەداهێنانێکی گەورەوە پێیدا ڕابوردبێ، تورکمانەکان لە ساڵی ١٩٧٠ هەوڵی دامەزراندنی چەند تیپێکیان دا، لەوانەش (تیپی میللی تورکمانی)و (تیپی نواندنی بابەگوڕگوڕ)، لەو تیپەی یەکەمیاندا چەند ئەندامێکی تیپی عیسمەت هورمزی لە چەشنی ئەنوەر محەمەد ڕەمەزان، سەلاح نوری، ئایدن شاکر عێراقی، هاتنە ناو تیپەکە، دواتر عەبدوڵلا جومعەو محەمەد قاسم، عەبدولڕزاق هورمزی، محەمەد قۆشچو ئۆغلو، حوسێن دمیرچیو زۆرانی تریش هاتنە پاڵ.

هەروەها تیپەکە چەند چالاکییەکی نواند لە ڕێگەی دامەزراندنی تیپێکی مۆسیقایی، لەوانە کۆمەڵە گەنجێکی فێری مۆسیقا کردو پاشان هەر ئەو گەنجانە هاتنە پاڵ (کۆراڵ)ی تیپەکەو ئەوەبوو (جەلال ڕەندی) مۆسیقاژەن، بەشێوەیەکی زانستی ئەو گەنجانەی فێری مۆسیقا کرد، ئەو هونەرمەندە ڕۆڵێکی ئیجگار کاریگەری هەبوو لەپێشکەش کردنی چەندین گۆرانیو ئۆپەرێتو پێگەیاندنی زۆر لەگۆرانی بێژەکان کە خزمەتێکی دیارو بەرچاویان بەگۆرانی تورکمانی کردووە.

تیپەکە چەند نمایشێکی شانۆیی پێشکەش کردووە هەموویان لەنووسینی (سەلاح نوری) بوون، ئەو سەلاحە وەک شانۆ نووس بووە، لەهەمان کاتیشدا یەکێک بووە لەشاعیرە دیارە تورکمانەکان.

ئەو شانۆگەرییانەی کە پێشکەش کران بریتی بوون لە تەمبەڵ عەباس، بازاڕ ئاغاسی، یاراسا ، الاستاذ تاران، جاریتی السوق، حکیملەر ساغ ئۆلسون، یولچولارو زۆری تریش.

هەروەها تیپەکە چەند شانۆگەرییەکی دیکەی پێشکەش کرد کە نووسەرانی دیکە نووسیبویان لەوانەش (بیتمیەن گێجە)ی قەحتان هورمزی، (بایرام ئەقشامی)ی وەجدی کەدح و دەرهێنانی محەمەد قاسم، بەڵام ئەو شانۆگەرییەی کە سەلاح نوری نووسیبوونی، لەکەسایەتی (تەمبەڵ عەباس) دا بوو کە سەرکەوتنێکی گەورەی تێدا بەدەست هێناو جەماوەرێکی زۆر بەپەرۆشەوە دەهاتنە بینینی.

تیپی بابەگوڕگوڕ لە ساڵی (١٩٧٠)دا چەندین شانۆگەری پێشکەش کرد، لەوانە (شەمەندەفەر)ی ئەسرەت مەردانو دەرهێنانی (تەحسین شەعبان)، (دەللیلەر دختۆری)ی یاوز هورمزیو دەرهێنانی هاشم زەینەڵ، هەروەها شانۆگەری (غەیورلەر بادەسی) نووسینو دەرهێنانی تەحسین شەعبان، (ئات سیوەنلارین شارقسی) نووسینی ئەسرەت مەردانو دەرهێنانی هاشم زەینەل، (یماقلەك) دەرهێنانی زەینەڵ عابدین، حەسیب کۆپرلو، (ئۆینباز) ئەحمەد ئۆتراقچی ئۆغلو، (بینده بیر) دەرهێنانی عیماد بەهجەت، (ئیمرا دەرسی) وەرگێڕانی مەولود تەها قایاچی، ئەم شانۆگەرییە لەنمایشێکی ئەهێشتنی نەخوێندەواری سەلیم بەسری وەریگێڕابوو، (غایب حەیدەر حاجی) دەریهێنابوو، (وەقت وارکێن) دەرهێنانی حوسێن عەلی غالب.

*** ئەو تیپە هونەرییەکانەی کە لە ساڵانی حەفتاکان بوونیان هەبوو لە بواری شانۆدا:**

١. تیپی شانۆو مۆسیقای (بابە گوڕگوڕ):

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٦٩-١٩٧٠) لە ئەنجامی یەکگرتنی تیپی (التمثیل الجدید)و تیپی (قەرە ئالتون تاقمی) دروست بووە بە سەرپەرشتی هونەرمەندان (تەحسین شەعبان، کەمال تۆفیق، عەدنان ئیسماعیل، یەڵماز شکور، جەلال سۆدەچی، ئەکرەم کەرکوکلی)، شوێنی ئەم تیپە لە ناو یانەی (الثورة الریاضي) کۆنی جاران بووە، ئەمیش کۆمەڵێک لە چالاکییە شانۆییەکانێتی:

- شانۆگەری (شەمەندەفەر)، لە نووسینی (ئەسرەت مەردان)، دەرهێنانی (تەحسین شەعبان).
- شانۆگەری (دەللیەر دختوری)، نووسینی (یاوز هورمزی)، دەرهێنانی (هاشم زەینەڵ).
- شانۆگەری (ئالتی ئاللیغ)، نووسینی (یوسف ئەلعانی)، دەرهێنانی (تەحسین شەعبان).
- شانۆگەری (غەیورلەر بادەسی)، نووسینو دەرهێنانی (تەحسین شەعبان).

٢. تیپی یانەی (الثورة) بۆ شانۆگەریو فۆلکلۆری تورکمانی:

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٧٦) دامەزرا لە ناو یانەی وەرزشی (الثورة)، بەشێک لە ئەندامانی تیپی (بابا گوڕگوڕ) هاتنە ناو ئەم تیپەوە، ئەندامەکانی ئەم تیپە بریتی بوو لە: (ئەحمەد ئۆتراقچی، یەڵماز شکور، عیرفان سدیق، غائیب حەیدەر، عیماد بەهجەت، غازی میخائیل، حوسێن عەلی غالب، شەمسەددین مستەفا تورکمن ئۆغلو، سەمرا کەرکوکلی، ئۆرهان بەیاتی، بەحرییە چەلەبی، عەدنان ساری کەهیە، فیکرەت کەرکوکی)، چالاکییە شانۆییەکانی ئەم تیپە بریتی بوو لە:

- شانۆگەری (ئۆیینباز عەزە)، نووسینی (ئەحمەد ئۆتراقچی)، دەرهێنانی (عیماد بەهجەت).
- شانۆگەری (بەینده بیر)، نووسینی (یەڵماز بەگ ئۆغلو)، دەرهێنانی (عیماد بەهجەت).
- شانۆگەری (الیتیم)، نووسینو دەرهێنانی (یەڵماز بەگ ئۆغلو).
- شانۆگەری (مواطن بلا استمارة)، وەرگێڕانی (عەدنان ساری کەهیە)، دەرهێنانی (عیماد بەهجەت).
- شانۆگەری (ئەملا دەرسی)، وەرگێڕانی (مەولود تاها قایاچی)، دەرهێنانی (غائیب حەیدەر).
- شانۆگەری (نجە، نیجن، کیمیجن)، وەرگێڕانی (ئەحمەد ئۆتراقچی)، دەرهێنانی (حوسێن عەلی غالیب).
- شانۆگەری (وەقت واریکن)، نووسینی (ئەحمەد ئۆتراقچی)، دەرهێنانی (حوسێن عەلی غالیب).
- شانۆگەری (بیمان قەلەك).
- شانۆگەری (میللەت تولمز).
- شانۆگەری (سووچی نادی).

٣. تیپی (نەتەوەیی) بۆ نواندن:

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٧٠) دامەزراوە، زۆربەیان پێک هاتبوون لە تیپی شانۆی هونەری کە لە ساڵی (١٩٥٧) دامەزراوە، بەڵام گەلێک لە دەرچووانی شانۆو ئارەزوومەندانی شانۆ ئەم تیپەیان دامەزراند کە سەر بە کۆمەڵەی (الهلال الاحمر) بوو لە کەرکوک، ئەندامە دیارەکانی بریتی بوو لە: (ئەنوەر محەمەد رەمەزان، سەلاح ئەورەس، ئایدن ئەلعێراقی، عەباس ئەرەنای، محەمەد قاسم، عەبدوڵڵا جومعە، عەبدولڕەزاق هورمزی)، لە پاڵ ئەمەدا گەلێک لە هونەرمەندو مۆسیقازان بەشدارییان تێدا کرد، وەکو: (فەتحوڵڵا ئاڵتون سەس، یەشار مستەفا کەماڵ، جەلال وەندی، حوسێن بەهانەدین)، ئەمانەی خوارەوە بریتییە لە چالاکییە شانۆییەکانی ئەم تیپە:

- شانۆگەری (بەتمییەن گیچە)، نووسینی (قەحتان هورمزی)، دەرهێنانی (ئەنوەر محەمەد رەمەزان).
- شانۆگەری (تەمبەل عەباس)، نووسینی (سەلاح ئەورەس)، دەرهێنانی (ئەنوەر محەمەد رەمەزان).
- شانۆگەری (بازار ئاغاسی)، نووسینی (سەلاح ئەورەس)، دەرهێنانی (ئەنوەر محەمەد رەمەزان).
- شانۆگەری (یاراسە)، نووسینی (سەلاح ئەورەس)، دەرهێنانی (ئەنوەر محەمەد رەمەزان).
- شانۆگەری (الاستاذ تاران)، نووسینی (سەلاح ئەورەس)، دەرهێنانی (ئەنوەر محەمەد رەمەزان).
- شانۆگەری (حەسەن ئەفەندی)، دەرهێنانی (عەبدوڵڵا جومعە).
- شانۆگەری (چارشی)، نووسینی (سەلاح ئەورەس)، دەرهێنانی (ئەنوەر محەمەد رەمەزان).
- شانۆگەری (حەکیملار ساغ ئۆلسن)، نووسینی (سەلاح ئەورەس)، دەرهێنانی (محەمەد قاسم).
- شانۆگەری (یولچولار)، نووسینی (سەلاح ئەورەس)، دەرهێنانی (ئەنوەر محەمەد رەمەزان).
- شانۆگەری (بایرام ئاقماشی)، نووسینی (وەجدی گدگ)، دەرهێنانی (محەمەد قاسم).
- شانۆگەری (مردیوان)، نووسینی (وەجدی گدگ)، دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق هورمزی).

٤. تیپی (پەروەردە) بۆ نواندن:

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٧٤) دووبار دامەزرایەوە، بەشداری گەلێک لە شانۆییەکانی وەزارەتی پەروەردەی عێراق کردووەو گەلێک خەڵاتی جۆربەجۆری لە پێناوی هونەری شانۆدا وەرگرتووە، بەرهەمە شانۆییەکانی بریتی بوو لە:

- شانۆگەری (انتیکۆنا)، نووسینی (جان کوکتۆ)، دەرهێنانی (سەلمان فایق)، ساڵی (١٩٧٤).
- شانۆگەری (تاجر البندقیة)، نووسینی (ولیەم شکسپیر)، دەرهێنانی (سەلمان فایق)، ساڵی (١٩٧٤).
- شانۆگەری (المصیدة)، نووسینی (عەلی حەسەن ئەلبەیاتی)، دەرهێنانی (حوسێن عەلی غالیب)، ساڵی (١٩٧٤).
- شانۆگەری (الاصوات الرافضة)، ئامادەکردن و دەرهێنانی (تەحسین شەعبان)، ساڵی (١٩٧٦).
- شانۆگەری (الافکار السوداء)، نووسین و دەرهێنانی (تەحسین شەعبان)، ساڵی (١٩٧٦).
- شانۆگەری (مرایا الشمس)، نووسین و دەرهێنانی

تیپی (نەتەوەیی) تورکمانی

(ئەنوەر ڕەمەزان)، ساڵی (١٩٧٧).
- شانۆگەری (ملف القضية)، نووسین و دەرهێنانی (تەحسین شەعبان)، ساڵی (١٩٧٧).
- شانۆگەری (تل الزعتر)، نووسین و دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان)، ساڵی (١٩٧٧).
- شانۆگەری (سقوط وصعود ايسن)، نووسینی (فازڵ حەلاق)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان)، ساڵی (١٩٧٨).
- شانۆگەری (زفير الصحراء)، نووسینی (جەلیل ئەلقەیسی)، دەرهێنانی (سەعید ئەلمالیکی)، ساڵی (١٩٧٨).
- شانۆگەری (وامعتصماه)، ئامادەکردن و دەرهێنانی (تەحسین شەعبان)، ساڵی (١٩٧٨).

٥. تیپی (قوتابیان) بۆ نواندن:

ئەم تیپە بەردەوامی ساڵانی ترە کە لەلایەن چالاکی قوتابخانەکانەوە لە شەستەکان دامەزرا، چالاکییەکانی بریتی بوو لە:
- شانۆگەری (العروس والارض)، دەرهێنانی (سەلمان فایق)، ساڵی (١٩٧١-١٩٧٢).
- شانۆگەری (کیلوباترا)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان)، ساڵی (١٩٧١-١٩٧٢).
- شانۆگەری (الناقوس)، نووسینی (نەسرەت مەردان)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان)، ساڵی (١٩٧١-١٩٧٢).
- شانۆگەری (اغنية التم)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان)، ساڵی (١٩٧١-١٩٧٢).
- شانۆگەری (القادم الجديد)، نووسینی (فازڵ حەلاق)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان)، ساڵی (١٩٧٤).
- شانۆگەری (اودیب)، نووسینی (تۆفیق حەکیم)، دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان)، ساڵی (١٩٧٤).
- شانۆگەری (اوبريت بطاقة الحب)، ئامادەو دەرهێنانی (ئەنوەر ڕەمەزان)، ساڵی (١٩٧٦).
- شانۆگەری (بدون)، نووسینی (فازڵ حەلاق)، دەرهێنانی (واجب سەعید)، ساڵی (١٩٧٧).

٦. تیپی (المسرح التجريبي):

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٧٨) دامەزرا، کە سەر بە بەڕێوەبەرایەتی ڕاگەیاندنی ناوخۆ بووە، کە کۆمەڵێك لە دەرچوانی شانۆو ئارەزوومەندان دایانمەزراندووە، وەکو: (هەیسەم عەبدولڕەزاق، عەواد عەلی، عەبدولڕەزاق محەمەد عەزیز، داوود زەیبا، جەعفەر موسا، یاووز فایق، جەلال فەتاح ڕەفعەت، فازڵ ئاسر، حوسێن میسری، نیهاد شکور، لەعیب خەلیل، ڕیاز ئیسماعیل، هەنا جاسم، ئینتیسار محەمەد، گوڵشان نازم، باسم عەبدولقەهار، عەلی ڕێسان، ئیسماعیل هەورامی، سەمیرە موراد، سوعاد ستار، فاروق فایق، کەمیل شەمعون)، چالاکییە شانۆییەکانیان بریتی بوو لە:
- شانۆگەری (بزوغ القمر)، نووسینی (لیدی گریگۆری)، دەرهێنانی (هەیسەم عەبدولڕەزاق).
- شانۆگەری (استعراضات تراثية)، دەرهێنانی (هەیسەم عەبدولڕەزاق).
- شانۆگەری (البيت الذي ارتفع فوق السحاب)، نووسین و دەرهێنانی (هەیسەم عەبدولڕەزاق).
- شانۆگەری (غابة اليوتوبيا)، دەرهێنانی (ئیسماعیل هەورامی).
- شانۆگەری (الطائر والثعلب)، دەرهێنانی (جەعفەر موسا).
- شانۆگەری (الدراويش يبحثون عن الحقيقة)، نووسینی (مستەفا حەلاد)، دەرهێنانی (عەواد عەلی).
- شانۆگەری (لعبة السلطان والوزير)، نووسینی (ئەلبو سەبری)، دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق محەمەد عەزیز).

٧. تیپی (نقابة المعلمين):

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٧٤) لەلایەن سەندیکای مامۆستایانی کەرکوکەوە دامەزرا، چالاکییە شانۆییەکانیان بریتی بوو لە:
- شانۆگەری (الصديقان)، نووسینی (هێربرت)، وەرگێڕانی (سەلاح ئەررەس)، دەرهێنانی (فازڵ حەلاق).
- شانۆگەری (شلون، لويش، المن؟)، نووسینی (یوسف ئەلعانی)، دەرهێنانی (فازڵ حەلاق).
- شانۆگەری (الغرباء)، نووسین و دەرهێنانی (فازڵ حەلاق).

٨. تیپی (یەکێتی هونەرمەندان):

ئەم تیپە لە ساڵی (١٩٦٩-١٩٧٠) دامەزراوە، بەرهەمە شانۆییەکانی بریتی بوو لە:
- شانۆگەری (ورد جهنمي)، نووسینی (تاها سالم)،

هونەرمەندی شانۆکار حوسێن دەرچی، ناسراو بە (تەمبەل عەباس)

دەرهێنانی (سەلمان فایق).
- شانۆگەری (اللصوص السود)، ئامادەو دەرهێنانی (سەلمان فایق).

ئەوەی سەرنج دەدرێت لە هونەری شانۆو نواندن لە حەفتاكاندا خۆی دەبینێتەوە لەم تایبەتمەندییانە:

١. زۆربەی دەقە شانۆییەكانی ئەو ماوەیە بە تایبەتی دەقە ناوخۆییەكان بە ئاربانگن كە ناوەرۆكەو دەقی شانۆییەكان زۆر بە تواناو لە ئاستێكی بەرزدا بوون، ئەوەیش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە كە ئەو شانۆیانەی كە لەو ماوەیە پێشكەش كرا دەنگدانەوەیەكی گەورەی بە خۆیەوە بینی لە ڕووی ناوەڕۆكی دەقەكانەوە.

٢. هارپەیوەستییەكەی گونجاو هەبوو لەنێوان بەرهەم هێنانی شانۆیی و ئەكتەرو دیكۆر كە هەر هەمووی تێكهەڵكێشی ئەو دەقە چاكانە دەبوو، بۆیە دەبینین هەر لەو ماوەیەدا ئەكتەری بە تواناو دیكۆری بە تواناو دەرهێنەری بە توانا سەری هەڵدا.

٣. كاریگەرییە ئابوورییەكەی ئەو سەردەمە هارپەیوەستی بارە سیاسییەكەی ئەو كاتە بوو كە خۆی دەبینییەوە لە هاوسەنگی ڕێككەوتنە سیاسییەكانی حكومەت و شۆڕشی كورد لەلایەك و ئەو ئاسوودەییە ئابوورییە لەلایەكی تر هاوسەنگی شانۆو دەقە شانۆییەكانی دەنواند.

٤. پێشكەشكردنی شانۆییەكان لە كاتی دیاریكراودا بوو لە هەمان كاتدا خەڵكێكی زۆریش ئامەزرۆی بینینی شانۆ بوون لە كەركوكدا، كە خۆی دەبینییەوە لە ئاسوودەیی بارە سیاسییەكەی ئەو كاتە، ئەگەر سەیری ئەو بینەرە زۆرەی شانۆ بكەین لەو كاتەدا لە چاو ڕیكلام و بانگهێشتن بۆیدا دەبینین خەڵكەكە خۆیان پێشوازی زیاتریان دەكرد لە شانۆ.

٥. بوونی دەقی بە پێزو زیاتر ناوەڕۆكەكان خۆیان دەبینییەوە لە كێشە كۆمەڵایەتی و نەتەوایەتییەكاندا چونكە شانۆ چەكێك بوو لەو كاتەدا بۆ بەرەنگاربوونەوەی كێشە سیاسی و كۆمەڵایەتییەكان.

٦. سەرهەڵدانی ڕەخنەسازی شانۆیی دەورێكی گەورەی بینی لە هەڵسەنگاندنی دەقە شانۆییەكان و بەراوردی كەموكورییەكانی بە شێوەیەكی ئەكادیمیانەو زانستییانە.

٧. بوونی بەشێكی زۆر لە تەختەی شانۆو شوێنی نمایش كردن دەوری بینی لە پێگەیاندنی هونەری شانۆ لەم شارە.

٨. بوونی زمانێكی ناوخۆیی شانۆیی بە زمانەكانی توركمانی و كوردی و ئاسووری دەوری بینی لە پێگەیاندن و چارەسەركردنی كێشە كۆمەڵایەتییەكان لەسەر شانۆ.

٩. تیپی نواندنی (چرۆ) لە ناوەندی ئیمام قاسم:

دیمەنی هەر یەكە لە شانۆكاران عیماد بەهجەت و یەڵماز بەگ

هونەرمەندان: فازڵ خەلیل، تەحسین شەعبان، هاشم زەینەل، فازڵ حەلاق

یەکێک لە شانۆ تورکمانییەکان لە کەرکوک

یەکێک لە شانۆ تورکمانییەکان لە کەرکوک

بەشێک لە شانۆگەرییەکانی شەستەکان لە کەرکوک

بەشێک لە شانۆگەرییەکانی شەستەکان لە کەرکوک

دەرهێنەرو سینەماکار (سەلمان فایق)

دیمەنێك لە شانۆگەری ((تاجر البندقیە))، فازل جەلال لە دەوری (شایلۆك)

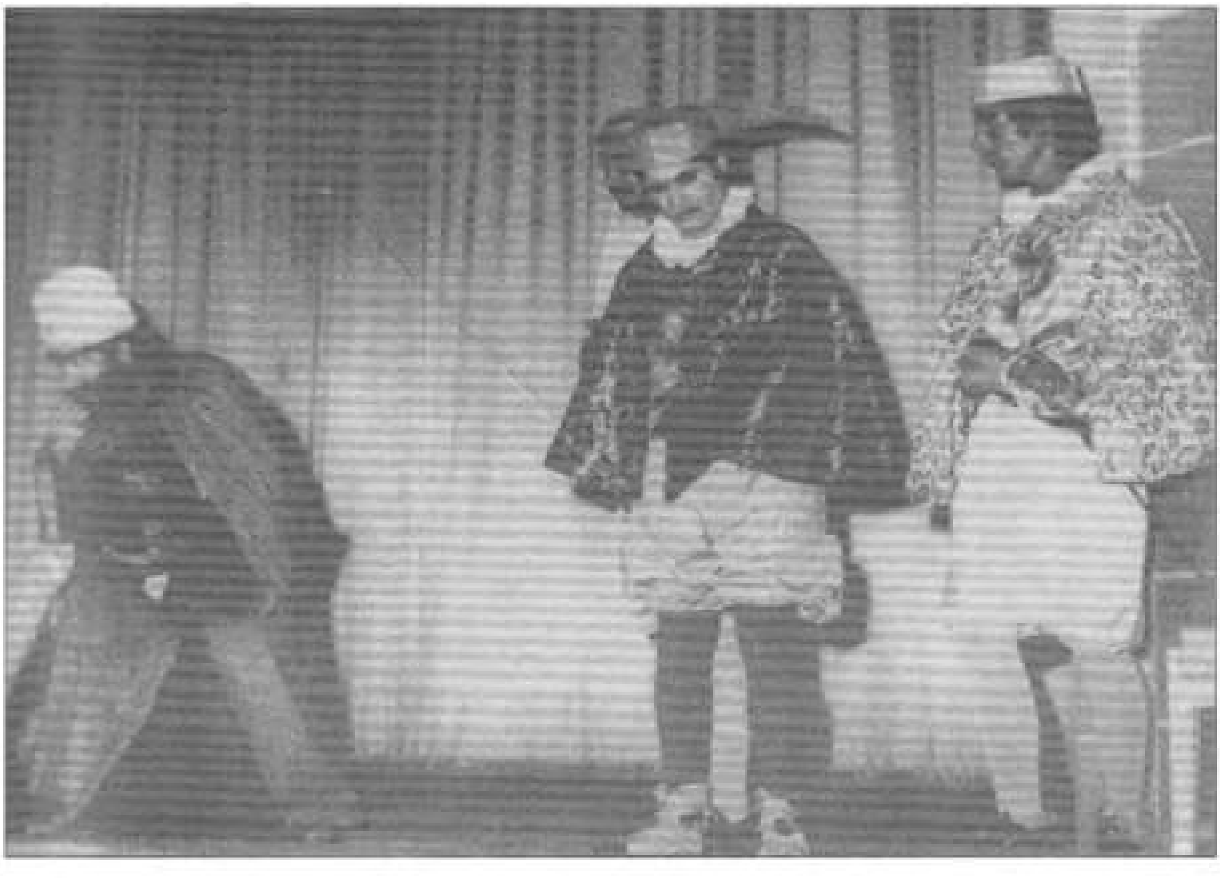

شانۆگەری (بزوغ القمر)

جەلیل قەیسی نووسەری یەکێک لە شانۆکان

دیمەنێک لە شانۆگەری (ئەمبەل عەباس) کە لە ساڵی (١٩٧٢) لەلایەن تیپی نەتەوەیی تورکمانییەوە پێشکەش کرا

هونەرمەند ئیبراهیم جەلال لە ئاکادیمیای هونەرە جوانەکان لە بەغدا

هونەرمەند ئەنوەر محەمەد ڕەمەزان

ئارایشتکردن لە نێو ستۆدیۆ

ئەندامانی تیپی شانۆی کەرکوک

ئەندامانی تیپی نەتەوەیی کەرکوک

ئەندامانی تیپی نەتەوەیی کەرکوک

دەوری هونەرمەند ئەحسین شەعبان لە ئارایشتکردنی یەکێک لە شانۆکاران

یەکێک لە شانۆگەرییە تورکمانییەکان لە کەرکوک

یەکێک لە شانۆ تورکمانەکانی شاری کەرکوک

شانۆکارانی شانۆی (ئەمەل عەباس) لە شانۆگەرییەکی تردا بە ناوی (یومیات)

ئەم تیپە لە ساڵەکانی ١٩٧٦ - ١٩٧٧ لە ناوەندی ئیمام قاسم بە سەرپەرشتی هونەرمەند (بەهجەت نەجمەددین) لەو قوتابخانەیە دامەزراوە لەلایەن هونەرمەندان (عومەر عەلی ئەمین، تاها خەلیل، قادر مستەفا) لە سلێمانییەوە سەردانیان دەکردو سەرپەرشتی کار هونەرییەکانیان دەکرد.

ئەندامەکانی ئەم تیپە لە خوێندکارانی ئەو کاتەی ناوەندی ئیمام قاسم پێك هاتبوو، بەڵام تەمەنی ئەم تیپە زۆر کەم بوو وە چالاکی نەبوو.

*** مێژووی شانۆی کوردی لە خورماتوو:**

سەلاح شوکور

هونەری شانۆ یەکێکە لە هونەرە جوانەکان و کاریگەرییەکی تەواوی هەیە لەسەر کۆمەڵگا هەمیشە ئامرازێك بووە بۆ گوزارشت کردن لەزوڵم و زۆرداری دەسەڵات وکەم وکوڕی وکارە دزێوەکانی نێو کۆمەڵگە وەبە هەمان شێوە بەبەردەوامی هەوڵدراوە لە ڕێچکەی هونەری شانۆوە کۆمەڵگە هۆشیار بکرێتەوە بۆ چەسپاندنی بیری نەتەوایەتی لەناو خەڵکیدا. گەلی کوردیش گەلێك بووە بە درێژایی مێژوو لە ژێر زەبروزەنگی دوژمناندا بووەو نەیتوانیوە مافە نەتەوایەتی و کۆمەڵایەتی و سیاسیەکان بەدەست بهێنێ بۆیە هەوڵ دراوە لەلایەن هونەرمەندانی کوردەوە تەختەی شانۆکان بکەنە مینبەرێك بۆ گەیاندنی پەیامەکانی گەلی کورد بەدەوروبەردا. شارۆچکەی خورماتووش یەکێك بووە لەو شارە کوردییانەی کە بێبەش نەبووە لە بزوتنەوەی شانۆی کوردی ولەقۆناغە جیاجیاکاندا لەلایەن گەنجانی ئەم شارەوە هەوڵێکی زۆر دراوە بەچەندین شانۆگەری نمایشکراوە. نووسینی مێژووی شانۆی کوردی لە خورماتوو تاوەکو ئێستا لەسەری نەنوسراوەو ئەگەر هەوڵ نەدرێت بنوسرێت ئەوا بەرەو فەوتان ولە ناوچوون دەچێت چونکە ساڵانێکی دوورودرێژەو سی و حەوت ساڵ بەسەردا تێپەڕیوە ئەگەر ئێستا فریای نووسینەوەی نەکەوین ئەوە هەموو ئەو بەرهەمانە لەبیر دەچنەوەو دەفەوتێن. بۆیە بەباشم زانی بە پێی توانا هەوڵێك بدەم بۆ نووسینەوەی مێژووی شانۆی کوردی لە خورماتوودا و ئەو مێژووە زیندوو بکەمەوەو لەناوچوون ڕزگاری بکەم. مێژووی شانۆی کوردی لەم شارەدا لە دوای بەیاننامەی (١١)ی ئادار ساڵی (١٩٧٠)ەوە دەست پێدەکات ولەلایەن گەنجانی ئەم شارەوە بزوتنەوەیەکی شانۆیی لەم شارە دەستی پێکردوە.

*** قۆناغەکانی مێژووی شانۆی کوردی لە خورماتوو:**

١. شانۆی کوردی لە دوای بەیاننامەی (١١)ی ئازارەوە:

دوابەدوای ڕێککەوتنی (١١)ی ئادار جوڵانەوەیەکی هونەری ڕۆشنبیری سیاسی لەسەرجەم شارەکانی کوردستان بەگشتی وخورماتوو بە تایبەتی دەستی پێکرد وتاڕادەیەك کۆمەڵێك لە گەنجانی ئەم شارە هاتنە ناو دونیای هونەری

شانۆی کوردییەوە. وەك سەرەتایەك لە هەردوو قوتابخانەی هەندرێن وسەربەستی لەقوتابیانەوە دەستی پێکرد و لەبواری چالاکییەکانی قوتابخانەکاندا چەند هەولێکی شانۆیی دراوە. پاشان یەکێتی قوتابیان ولاوانی کوردستان لەم شارە ڕۆڵێکی گەورەی بینیوە لەم بوارەدا.

لە ساڵی (١٩٧٠) تیپێکی شانۆیان دامەزراندووەو دەستیان بە چالاکییەکانی خۆیان کردووە. یەکەم شانۆگەرییان لە نەورۆزی ساڵی (١٩٧٠)دا پێشکەش کردووە بەناوی (کاوەی ئاسنگەر) لە شوێنی قوتابخانەی سەرەتایی فەراهیدی. ئەم ئەکتەرانە تیایدا بەشدار بوونە:

١. مامۆستا عەبدولخالق حاجی ئەحمەد.

٢. شەهاب ئەحمەد وایەرمان.

٣. ڕەشید عەبدوڵڵا دزەیی.

٤. خوالێخۆشبوو مامۆستا نەجیب عەبدوڵڵا بەرغەش (نەجیب گەرمیانی).

٥. حوسێن سەید کەریم گەرمکی.

٦. عەبدولکەریم عەبدولڕەحیم.

٧. مام حەسەن کە ئەو کات شوفێری ئۆتۆمبێلی فریاکەوتنی نەخۆشخانەی خورماتوو بووە.

٨. عەسری حەمید ناسراو بە حەمید دۆشاو خەڵکی کفری بووە.

٩. مام هەرزان.

ئەم شانۆگەرییە لە شارۆچکەی خورماتوو داقوق و گوندەکانی باوەو مامشەو قەڵخانلوو خدر وەلی نمایشکراوەو بۆ ئەوکاتە جەماوەرێکی زۆری لەخۆ کۆکردۆتەوە، دوابەدوای پێشکەش کردنی شانۆگەری کاوەی ئاسنگەر هەمان ئەو کۆمەڵە ئەکتەرە گەنجانە لە ساڵی ١٩٧١ شانۆگەری (شێت)یان پێشکەش کردووە لەسەر شانۆی یەکێتی قوتابیانی کوردستان لە باخچەی تەعارنیە کە بەرامبەر ناوچەی خورماتووی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، ئەم دوو شانۆگەرییە لە ساڵەکانی (١٩٧٢)، (١٩٧٣) ناوبەناو پێشکەش کراوە بەڵام لەدوای ساڵی (١٩٧٣) وە ئیتر ڕژێم لە بەڵێنەکانی خۆی پاشگەز بووەوەو هەموو دەنگەکانی ئازادی بێدەنگ کردو ڕێگەی بەکەس نەئەدا ئەم جۆرە چالاکییانە ئەنجام بدەن. پاشان شەڕ لەنێوان شۆڕشی کوردو ڕژێمی ئەوسای عێراق دەستی پێکردەوەو نائارامی و ڕەوشێکی ئاڵۆزو پڕ مەترسی باڵی کێشا بەسەر شارەکەدا تاوەکو سەرەتای ساڵی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو.

*** شانۆی کوردی لە خورماتوو ساڵی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو:**

شانۆی کوردی لە ساڵی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو چووە قۆناغێکی ترەوە لەبەر ئەوەی لەو ساڵانەدا ڕەوشی سیاسی عێراق بەگشتی و شارۆچکەی خورماتوو بە تایبەتی دۆخێکی ئاڵۆزی هەبووە چونکە ڕژێمی ئەو سەردەمەی عێراق لەبەرزترین لوتکەی هێزدا بووەو گەنجانی کورد بەبەردەوامی لەلایەن ڕژێمەوە سانسۆری خرا بووە سەرو کەس نەیدەوێرا بەئاشکراو بەبێ ترس چالاکی هونەری ئەنجام بدەن بۆیە ئەوەی ئەنجام دراوە لەم شارە بەرپەرچدانەوەیەك بووە بەرامبەر ڕژێم و بەگژا چوونەوەی دەسەڵات بووە. لەم ساڵانەدا کۆمەڵێك خوێندکاری ناوەندی لەسەرەتادا وەکو لاسایی کردنەوەی هونەرمەندە ناودارەکان و بەیارمەتی مامۆستاکانیان لە ساڵی ١٩٨٢ ئەم قۆناغە دەستی پێکردووە بەسەر پەرشتی هونەرمەند محەمەد زەنگەنە نمایش کراوە بەناوی (تحت موس الحلاق) بەشدار بووان لەم شانۆگەرییەدا محەمەد زەنگەنەو ڕەحیم شەهاب بووە هەر لەو ساڵەدا هونەرمەند محەمەد زەنگەنە لە پەیمانگای هونەرە جوانەکانی مووسڵ بەشی شانۆ وەردەگیرێ و لە ساڵی ١٩٨٧ بەشی شانۆ تەواو دەکات و چالاکییەکانی بەشێوەیەکی ئەکادیمیانە پێشکەش دەکات. هەر لە ساڵی ١٩٨٢ لەلایەن کۆمەڵێك گەنجی خوێن گەرمەوە تیپی شانۆی (پارەپارە) دەدامەزرێ. ئەندامەکانی پێکهاتبوون لە:

١. جەلال سابیر سەعید. ٢. سەلاح ئەحمەد مەحمود. ٣.فاتح ئەحمەد خوابەخش. ٤. خەلیل حەسەن ئەحمەد. ٥.عەلی شوکر ئەحمەد. ٦. فوئاد موحسین ئەمین. ٧.محەمەد عەزیز سابیر. ٨. تاهیر ئەحمەد عەبدولڕەحمان. ٩. ئەحمەد محەمەد ئەمین.

ئەم گەنجانە لە گوندی پارەپارە شوێنێکیان لە بەرزاییەك لەو گوندە تەرخان کردبوو بۆ شانۆو چالاکییەکانیان نمایش دەکرد. لەم سەردەمەدا (ڕەمەزان سابیر سەعید) هاندەرێك بووە بۆ دامەزراندنی ئەم تیپە. مەبەست لە دامەزراندنی ئەم تیپە بۆ کۆکردنەوەی لاوەکانی ئەم گوندەو گوندەکانی دەوروبەری خورماتوو بووە لە دەوری ڕێکخستنەکانی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان، یەکەم بەرهەمی ئەم تیپە شانۆگەرییەك بووە بە ناوی (دارو دەستەی ئاغا) لە بەرواری (٢١)ی ئاداری ساڵی (١٩٨٢) نمایش کراوە ئەم بەرهەمە لە نووسینی (ئەحمەد محەمەد ئەمین)و لەدەرهێنانی جەلال سابیر سەعید بووەو لە گۆڕەپانی قوتابخانەی پارەپارە نمایش کراوە بۆ دانیشتووانی ئەو گوندەو گوندەکانی دەوروبەری، لە بەرواری (٢٠)ی ئاداری ساڵی (١٩٨٣) شانۆگەری (ئەرازوو) پێشکەش کراوە: لە نووسینی (ئەمین میرزا کەریم)و دەرهێنانی جەلال سابیر سەعید لەسەر شانۆی هۆڵی دواناوەندی ئیبن خەلدوون نمایش کرا. لەم بەرهەمەدا دوو ئەکتەری تازە بەشداریان کرد لەم شانۆگەرییە: سەباح ئەحمەد مەحمودو مەسعود عەزەدین محەمەد لەپاش نمایشکردنی ئەم شانۆگەرییە سەرجەم ئەکتەرە بەشداربووەکان لەلایەن مامۆستایانی دواناوەندی ئیبن خەلدونەوە خەڵاتکران.

لە ساڵی ١٩٨٤ دوو شانۆگەری پێشکەش کرا، یەکەم شانۆگەری بەناوی (کێشەی ریزدان)و دووەم شانۆگەری بەناوی(کاوەی ئاسنگەر)لە ئامادەکردن ودەرهێنانی جەلال سابیر سەعید بووە. لە گوندەکانی پارەپارەو ئەلبوسەباح نمایش کراوە، لە ساڵی (١٩٨٥)، جارێکی تر شانۆگەری (دارودەستەی ئاغا) لە گوندی هەفتەغار نمایش کرا. لە ساڵی ١٩٨٦ شانۆگەری (پەیمان بێت) نمایش کرا ئەم شانۆگەرییە لە نووسینی(فاتیح ئەحمەد خوابەخش)و دەرهێنانی جەلال

سابیر سەعید بووە. هەر لەو ساڵەدا شانۆگەری و نۆیەرێتی (نق وجق) پێشكەش كراوە لە ئامادەكردن و دەرهێنانی سەلاح ئەحمەد مەحمود بووە لە گوندی پارەپارە نمایشكراوە. لە ساڵی ۱۹۸۷ شانۆگەری (چایچی) نمایشكرا لە گوندی پارەپارە ئەم شانۆگەرییە لە نووسین و دەرهێنانی جەلال سابیر سەعید بووە، لەم شانۆگەرییەدا ئەكتەرێكی تازە بەناوی عەدنان غەریب بەشداری كردووە. نابێ ئەوە لەبیر نەكەین لەوكاتە هونەرمەند محەمەد زەنگەنە خوێنكاری بەشی شانۆی پەیمانگای هونەرەجوانەكانی مووسڵ بووە وهەموو جارێكی سەردانی ئەم تیپەی كردووە لەم گوندە بۆ ئەوەی رێنماییان بكات تاوەكو بەرهەمەكانیان بە شێوازێكی نوێ و ئەكادیمی پێشكەش بكەن.

لە رۆژی (۲۰)ی ئەیلولی ساڵی (۱۹۸۷)، گوندی پارەپارە لەلایەن رژێمی بەعسی ئەوساوە دەروخێنرێ و خەڵكەكەشی ئاوارەی كۆمەڵگاكان دەكرێن و ئەمەش زیانێكی گەورەی گەیاندە بواری هونەری رۆشنبیریی لە ناوچەكەدا. هەر لەدوای رووخاندنی ئەو گوندە دوو ئەكتەری ئەو تیپە دەبنە پێشمەرگەی (ی. ن. ك.) بە ناوەكانی خەلیل حەسەن و فوئاد موحسین وپاش چەند مانگێك لە پێشمەرگایەتی و لەكاتی پرۆسەی بەدناوی ئەنفالدا خەلیل حەسەن شەهید دەكرێ. وێرای رووخاندنی گوندەكەیان ئەم تیپە كۆڵی نەداو بە شێوازێكی تر دەستیكرد بە چالاكییەكانی، لە ساڵی ۱۹۹۰ بەنهێنی شانۆگەری (دونیای ئارەزوو)یان لەهاوینە هەواری سەرسەنگ نمایش كرد. لە ساڵی ۱۹۹٦ چیرۆكی تەمسیلی (گێلە پیاو) لە نووسینی عەزیز ئەسین و دەرهێنانی هونەرمەند جەلال سابیر سەعید لەسەر قورسی سیدی تۆماركرا. لەدوای پرۆسەی ئازادی عێراق و رزگار كردنی شاری خورماتوو لە رۆژی (۳)ی تشرینی یەكەمی ساڵی (۲۰۰۳) شانۆگەری لە (بازاڕی ئەمڕۆدا) نمایشكرا لەسەر شانۆی دراناوەندی (ئیبن خەلدون). لە (١٦)ی ئاداری ساڵی (۲۰۰٦) لە ساڵیادی كیمیابارانكردنی شاری هەڵەبجە تیپی شانۆی پارەپارە بەهاوكاری نووسینگەی خورماتووی كۆمەڵەی رووناكبیری و كۆمەڵایەتی پارێزگای كەركوك شانۆگەری (تراژیدیای هەڵەبجە)یان نمایش كرد.

* (تیپی شانۆی خورماتوو):

داستانی بەرگری لەشاری خورماتوو شەری مان ونەمانی پێشمەرگەو خەڵكی شۆڕشگێری شارەكە بۆ ماوەی ده رۆژ لە راپەرینە مەزنەكەی بەهاری ۱۹۹۱ ئەمە وای لە رژێمی لەناوچووی بەعس كرد كە رق و قینێكی زۆری لە خەڵكی خورماتوو بێتەوەو كەوتە گیانی خەڵكی و زیاتر لە ۵۰۰ خانووی هاووڵاتیانی رووخاندو نیوەی زیاتری خەڵكەكەشی ئاوارەی شارەكانی كوردستان بوون ئەوەشی لەناو شار مایەوە بەترس ولەرزێكی زۆرەوە دەژیاو ژیانی لە مەترسیدا بووە بۆیە لە هەلویستێكی بێ وێنەداو لەبارودۆخێكی زۆر ئالەباردا لەلایەن كۆمەڵێك هونەرمەندی ئازاو چاونەترسەوە تیپی شانۆی خورماتوویان لە ساڵی ۱۹۹۲ دامەزران. ئەم هونەرمەندانە بوون:

١. محەمەد زەنگەنە. ۲.جەلال سابیر سەعید. ۳. سالح عەبدوللا ئەمین. ٤. شامیل فەخرەدین. ٥. سامان ستار. ٦.محەمەد جومعە. ۷.سوبحی رەشید. ۸.سەلاح عەزەدین. ۹. هێمن مەجید. ۱۰.عومەر محەمەد ئەحمەد.

لە (۱)ی كانوونی دووەمی ساڵی (۱۹۹۳) شانۆگەری (فایلی ٦۷)یان پێشكەش كرد، لە نووسینی ئیسماعیل فەهد ئیسماعیل و لەدەرهێنانی محەمەد زەنگەنە بووە. بۆ ماوەی (۵) رۆژ لەسەر شانۆی دراناوەندی ئیبن خەلدون نمایشكراو رۆژانە جەماوەرێكی زۆر ئامادەی شانۆگەرییەكە دەبوون وەلەپاش نمایشكردنی ئەم شانۆگەرییە لەلایەن رژێمەوە سانسۆرێكی زۆر خراپ خرایە سەر ئەندامانی تیپەكەو بەبەردەوامی هەرەشەیان لێدەكرا. زۆربەی زۆری ئەكتەرەكانی ئەو تیپە سەربازی هەڵاتوو بوون و هەندێكیان براكانیان لەناو ریزەكانی (ی.ن.ك.) پێشمەرگە بوون. بۆ نموونە لە یەكەم

شانۆگەری (چایچی)، ساڵی (۱۹۸۷)

شانۆگەری (کاوەی ئاسنگەر)، سالی (١٩٧٠)

شانۆگەری (شێت)، سالی (١٩٧١)

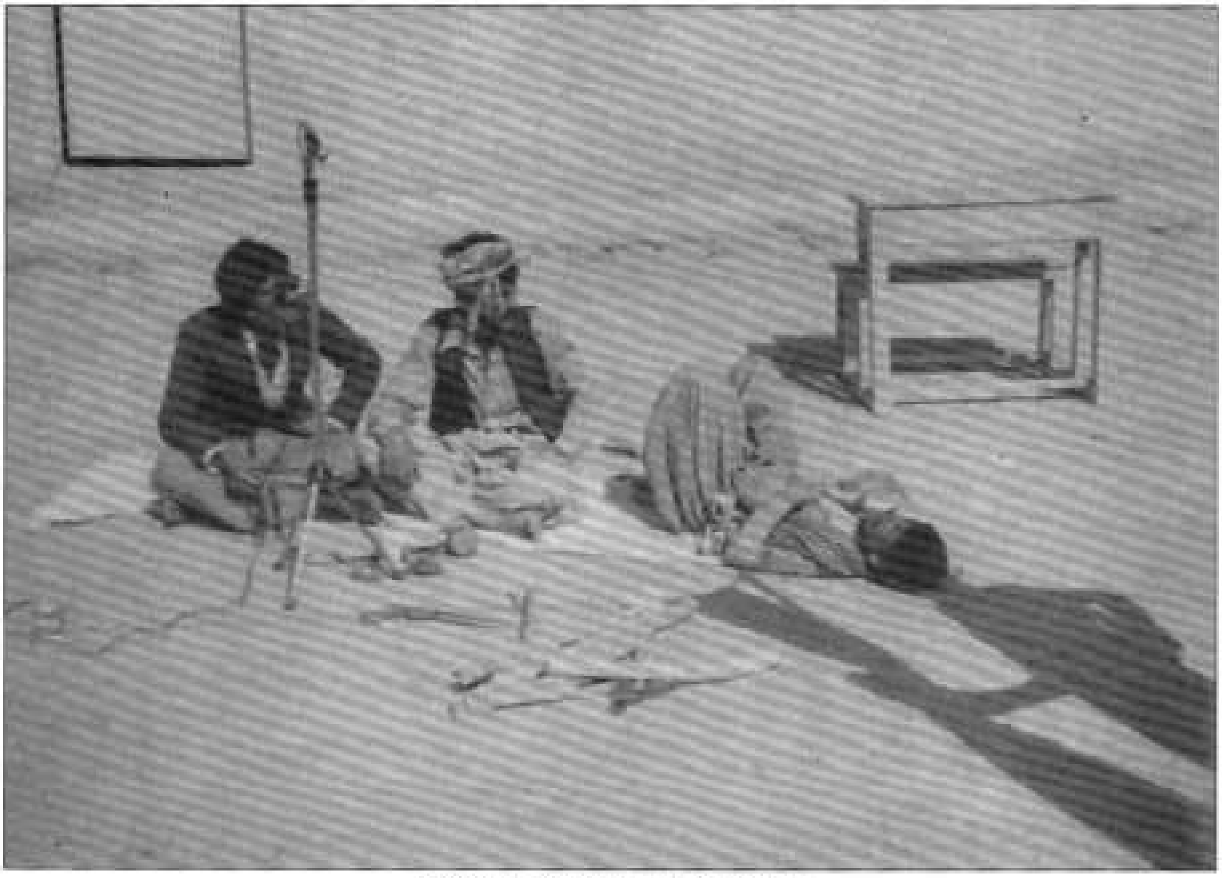

شانۆگەری (کێشەی وژدان)، سالی (١٩٨٤)

شانۆگەری (جلسة سهر)، سالی (١٩٩٣)

شانۆگەری (داستانی ئەنفال)، سالی (٢٠٠٦)

ڕۆژی نمایشکردنی شانۆگەری (فایلی ٦٧)وە کاتژمێرێك پێش نمایشکردنەکە بەرپرسی ئەمنی خورماتوو خۆی دەکا بە هۆڵەکەدا دەقی شانۆگەرییەکەیان لێدەسێنێت‌و دەرهێنەری شانۆگەرییەکەیش بانگێشتی دائیرەی ئەمنی خورماتوو دەکەن. بەڵام ئەوەی ئەم دەرهێنەرەی ڕزگار کرد لە چنگی ئەمنەکان بەرپرسی ئەمنەکان بوو کە خەڵکی مووسڵ بوو دەرهێنەری شانۆکەیش دەرچووی پەیمانگای هونەرە جوانەکانی مووسڵ بووە چەند شانۆگەری لە شاری مووسڵ پێشکەش کردووەو ئەمەش وا لە بەپرسە ئەمنەکە دەکات کە دەرهێنەر ئازاد بکات‌و ڕێگەیان پێبدات شانۆگەرییەکە نمایش بکەن. پاشان هەرلەو ساڵەدا شانۆگەرییەکی عەرەبی بەناوی (جلسة سهر) پێشکەش دەکەن. دەرهێنەری ئەم شانۆگەرییە: دەڵێت لەبەر ئەوەی شانۆگەرییەکمان بەعەرەبی نمایشکرد بەمەبەستی ئەوەی چەواشەی بە بەرپرسانی ڕژێم لەشارەکەدا بکەین. لەم شانۆگەریدا چەند ئەکتەرێکی تازە بەشدارییان کرد وەك:

١. فەرمان ئەمین عەبدوڵڵا. ٢. ئیسماعیل. ٣. بەکر شوکر کەریم. ٤. ئومێد جەبار.

لە ساڵی ١٩٩٧ ئەم تیپە شانۆگەری (شاری ئەوین) یان نمایش کرد، لە نووسینی تەلعەت سامان‌و دەرهێنانی محەمەد زەنگەنە بۆ ماوەی (٤) ڕۆژ لە هۆڵی دواناوەندی ئیبن خەلدون نمایشیان کرد، لەم شانۆگەرییەش چەند ئەکتەرێکی تر بەشدار بوون وەکو:

١. عامر شاکر. ٢. سامان عاسی. ٣. فوئاد موحسین. ٤. عەدنان شوکر.

لە ساڵی ١٩٩٨ تیپی شانۆی خورماتوو شانۆگەری (دکتۆر قوڵپ)یان نمایشکرد کە شانۆگەرییەکی کۆمیدی بوو، لەنووسینی سەلاح عوسمان‌و دەرهێنانی محەمەد زەنگەنە بوو.

لە ساڵی ١٩٩٩ لە فیستیڤاڵی شانۆی کوردی لە کەرکوك هونەرمەند محەمەد زەنگەنە وەکو دەرهێنەرێکی شارەزا شانۆگەری (چراوك) بۆ تیپی شانۆی هاوڕێیان لە شاری کەرکوك دەربەکات کە لە نووسینی (غەسان کەنەفانی) بوو شاعیری گەورەی کورد شێرکۆ بێکەس کردبووی بە شانۆگەرییەکی شیعری، لە ساڵی (٢٠٠٠) تیپی شانۆی خورماتوو شانۆگەری (کلیل‌و تراویلکە)یان لە کەرکوك پێشکەشکردووە لە نووسینی سابیر شاکر (مەلول)ە ئەمە خۆی چیرۆك بووە بەڵام دەرهێنەر محەمەد زەنگەنە کردوویەتی بە شانۆگەری، ئەم شانۆگەرییە ئامادە کرا بوو بۆ فیستیڤاڵی شانۆی کوردی لە کەرکوك بەڵام ڕژێمی ئەوسا ڕەزامەندی نادا بۆ سازدانی فیستیڤاڵەکە.

شانۆی کوردی لە خورماتوو دوای پرۆسەی ئازادی عێراق‌و ڕزگارکردنی خورماتوو، هەریەك لە مامۆستایانی سکرتاریەت‌و ئەنجومەنی باڵای یەکێتی هونەرمەندانی کوردستان (مامۆستا فەرەیدون دارتاش، مامۆستا جیهاد دڵپاك، مامۆستا زانا مەحمود هەژار) خۆیان گەیاندە شاری خورماتوو سەرجەم هونەرمەندانی شارەکەیان کۆکردەوەو لیژنەی هونەرمەندانی خورماتوویان دامەزراند بە هەڵبژاردنێکی ئازادانە، دوابەدوای

ئەم هەڵبژاردنە هونەرمەندان بە ڕوحێکی تازەوە دەستیان کرد بە چالاکییە هونەرییەکانیان، لە ساڵی (٢٠٠٣) هەڵسان بە تۆمار کردنی قورسێکی (سی دی) کە چەند دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی لە خۆ گرتبوو. جگە لەشاری خورماتوو لە شارەکانی کفری و کەلاریش بڵاوکرایەوە. بەناوی دیاردەکانی کۆمەڵ. لە ساڵی ٢٠٠٤ لیژنەی خورماتووی هونەرمەندانی کوردستان بەشداریان لە یەکەمین فیستیڤاڵی هونەری گەرمیان لە شاری خانەقی کرد. لە ڕۆژانی (١٢-١٤)ی کانوونی یەکەمی ساڵی (٢٠٠٤) بەشانۆگەری (کلیل و تراویلکە) بەشداریان کردو لەم فیستیڤاڵەدا هەموو هونەرمەندانی خورماتوو خەڵاتکران.

لە ڕۆژی (١٤)ی نیسانی ساڵی (٢٠٠٥) لە یادی کارەساتی ئەنفالدا شانۆگەری (گەرمیانێك لە ئەنفال)یان پێشکەش کرد، کە شانۆگەرییەکی زۆر سەرکەوتوو بوو، ئەم شانۆگەرییە لە نووسین و دەرهێنانی هونەرمەند محەمەد زەنگەنە بوو. لە ڕۆژی (١٠)ی تشرینی یەکەمی ساڵی (٢٠٠٥) شانۆگەری (جەژنی شەهید)یان نمایش کرد ئەم شانۆگەرییەش هەر لە نووسین و دەرهێنانی هونەرمەند محەمەد زەنگەنە بوو.

لە ڕۆژی (٩)ی ئاداری ساڵی (٢٠٠٦) لە یادی ڕاپەڕینەکەی شاری خورماتوو هونەرمەندانی خورماتوو بە هاوکاری نووسینگەی خورماتووی کۆمەڵەی ڕووناکبیری وکۆمەڵایەتی کەرکوك شانۆگەری (تابلۆی شارەکەم)یان پێشکەش کرد، لە نووسین و دەرهێنانی محەمەد زەنگەنە بوو.

لە ڕۆژی (١٤)ی نیسانی ساڵی (٢٠٠٦) لەیادی کارەساتی ئەنفالدا هونەرمەندانی خورماتوو شانۆگەری (داستانێ لە ئەنفال)یان پێشکەش کرد لەهۆڵی دواناوەندی ئیبن خەلدون بۆ ماوەی دوو ڕۆژ نمایش کرا ئەم شانۆگەرییە لەئامادەکردنی هونەرمەند بەکر ڕەشیدو دەرهێنانی هونەرمەند محەمەد زەنگەنە بوو.

لە هاوینی ساڵی (٢٠٠٦) هونەرمەندانی خورماتوو درامایەکیان بە ناونیشانی (گەڕانەوە) تۆمار کرد ئەم بەرهەمە لە نووسین ودەرهێنانی هونەرمەند محەمەد زەنگەنە بوو، تایبەت بوو بە هاندانی ئەو گوندنشینانە کە لە شارەکاندا بوونە بە پۆلیس و سەرباز بۆ ئەوەی بگەڕێنەوە گوندەکانی خۆیان ئاوەدان بکەنەوە ، بۆ جارێکی تر هونەرمەندانی خورماتوو لە ساڵیادی شاڵاوەکانی ئەنفالدا لە ڕۆژی (١٤)ی نیسانی ساڵی (٢٠٠٧) شانۆگەری (کەژاوەی خوێن)یان نمایش کرد کە شانۆگەرییەکی (پانتۆمایم) بێدەنگ بوو.

لە ساڵی (٢٠٠٧) هونەرمەندانی خورماتوو تیپێکی شانۆیی منداڵانیان دامەزراندووە بە مەبەستی پێشکەش کردنی چالاکی منداڵان، لە کۆتایی نووسینەوەی ئەم بابەتەدا دەڵێم ئەم هەموو چالاکیانەی هونەرمەندانی خورماتوو پێشکەشیان کردووە، لەچاو شارەکانی دیکەی کوردستان کارێکی سەرکەوتووانەیەو ئەبێ بەرز بینرخێنین و لایەنە پەیوەندیدارەکان دەستی یارمەتیان بۆ درێژ بکەن چونکە ئەم شارەی ئێمە لە چاو شارەکانی تر تایبەتمەندی خۆی هەیەو چەند نەتەوەو مەزهەبێکی تیادا دەژێت، بە درێژایی تەمەنی دەسەڵاتە یەك لەدوای یەکەکانی عێراق ئەم شارە لە دۆخێکی نالەبارو ئاڵۆزدا ژیاوەو ئەمەش وای لە خەڵکەکەی کردووە کە خورماتوو بکەنە لانکەی شۆڕش وبەرگریکردن لە مافەڕەواکانی خۆیان.

*** ئسکۆی هونەری شانۆ لەکەرکوك لەنێوان ساڵانی (١٩٧٤-١٩٩٢):**

ئاداری ١٩٧٤، ئاداری ترس و دوو دڵ بوو، ماوەی چوار ساڵ ئاگر بەس کۆتایی هات، دەبوایە ڕێککەوتنامەکە بچێتە قۆناغێکی تر بەڵام بەداخەوە جارێکی تر لوولەی تۆپەکان ڕوویان لە کوردستان کرد شەڕ هەڵگیرسایەوەو شاری کەرکوکیش پێش هەموو شارەکانی کوردستان بەر فشاری زۆر توند هات، چرای ڕۆشنبیری کوردی لەم شارە بەتەواوی کوژایەوە، هونەرمەندانی ئەم شارە بە هەموو چین و توێژەکانیان بەناچاری هەندێکیان ڕوویان لەشاری سلێمانی کردو هەندێك بۆ هەولێر، پاشان چوونە دەرەوەی وڵات و بەشێکی زۆریان تاوەکو ئێستا بەپەنابەری لەهەندەران دەژین، هونەرمەندانی کەرکوك ئەوانەی هاتن بۆ شارەکانی تری کوردستان یان ئەوانەی چوونە دەرەوەی وڵات کۆڵیان نەدا.

لە شاری هەولێر هونەرمەند (مەهدی ئومێد) وەك نووسەر و دەرهێنەر برەویدا بەشانۆی ئەم شارەو توانی چەند بەرهەمێك پێشکەش بکات لەوانە شانۆگەری (نەخوێندەواری) لە نووسین و دەرهێنانی خۆی لە ساڵی ١٩٧٥ پێشکەشکرا، شانۆگەری (پێشانگا) نووسینی مەهدی و دەرهێنانی تەلعەت سامان لە ساڵی (١٩٧٨) پێشکەش کرا، هەروەها توانی دوو شانۆگەری لەچاپ بدات (مرۆڤ و چاخ و بیر)و (بووکی بەفر)، کە دووەمیان لە ساڵی (١٩٨٠) لە دەرهێنانی تەلعەت سامان پێشکەش کرا.

هەروەها هونەرمەندان عەبدوڵڵا پشدەری و ئیسماعیل سەعید ئەوانیش وەکو دوو ئەکتەر لەشاری هەولێر توانیان ڕۆڵ خۆیان ببینن، (مەحمود گلی)یش وەك ئەکتەر و فەخرەدین ئەجارپش وەك دیکۆرکێش لە هەولێر کار دەکات. هونەرمەند (تەحسین شەعبان) وەکو وتمان لە شەستەکان لە کەرکوك بەزمانی عەرەبی ئیشی کردووە دوای ئەوە هاتە هەولێر جارەجارە کاری شانۆیی دەکرد.

هەروەها چەند هونەرمەندێك چوونە شاری سلێمانی و لەوێ توانیان ڕۆڵ خۆیان ببینن لەوانە جەلیل زەنگەنە، جیهاد دڵپاك، عەل کەریم، ئەو هونەرمەندانە لە شاری سلێمانی چەندان کاری شانۆی سەرکەوتوویان بەرهەم هێناوە لەوانە شانۆگەری (دکتۆر پالمێ) ساڵی ١٩٨٢، شانۆگەری (شیرین و فەرهاد) ساڵی ١٩٨٢، شانۆگەری (هاوارێکی تاساو) ساڵی ١٩٨٣، شانۆگەری (مانگی ئاوابوو)، شانۆگەری (سروودی خۆشنوودی) ساڵی ١٩٨٩.

هەروەها لە شاری سلێمانی چەند هونەرمەندێکی تری کەرکوکی پەیدا بوون کە پێشتر لە کەرکوك کاریان نەکردبوو لەوانە دڵشاد ئەحمەدو حوسێن میسری و ئیسماعیل هەورامی و چەندی تر.

وەکو ڕاستییەك کەرکوکییەکان ڕۆڵی بەرچاویان هەبووە لەبەرەو پێشەوە بردنی شانۆی کوردی. سەبارەت بەو

هونەرمەندانەش کە چوونەتە دەرەوەی وڵاتو هەنگاوی زۆر گەورەتریان هاویشتووەو پتر چاویان کراوەتەوە.

هونەرمەند سەلمان فائق ناسراو بە سەلمان کاکەیی لەدوای نسکۆ چۆتە دەرەوەی وڵاتو توانی بڕوانامەی دکتۆرا لە هونەری شانۆدا بەدەست بهێنێ. سەلمان کاکەیی لە شەستەکان پەیمانگای هونەرە جوانەکانی بەغدای تەواو کردووەو لە ساڵی ١٩٧٠-١٩٧٤ دەرهێنەری بەشی هەرە زۆری شانۆگەرییەکانی شاری کەرکوك بووە.

هونەرمەند دکتۆر فازڵ جاف لە ساڵی ١٩٧٨ ئەکادیمیای هونەرەجوانەکانی بەغدای تەواو کردووە وەکو دەرهێنەرێك لەشاری سلێمانی کاری کردووەو لە هەشتاکان چۆتە دەرەوەی وڵات لە ڕووسیا بڕوانامەی دکتۆرای لە شانۆی (مایرهۆڵد) وەرگرتووەو لە لەندەن شانۆگەری (تەرتومن) سۆلێری دەرهێنا، هونەرمەند شوان جەباری وەکو ئەکتەر لەسەر شانۆکانی ئەورووپا کاری کردووە، هەروەها (خەلیل بێکەس) یان (خەلیل مەشخەڵ) کە لە شاری کەرکوك نمایشی کردووە لەگەڵ دەرهێنەر فەتاح خەتاب لەسوید بەشداری شانۆگەری (کلکی مار)ی کرد، هونەرمەند (هاوڕێ حەمە عەلی) ماوەی (١١) ساڵ پتر کە لە ئەڵمانیا دەژیو ئێستا لەشاری (میونیخ) زانستی شانۆ دەخوێنێ، چەند بەرهەمێکی شانۆیی لە (هانۆفەر)و (شتوتگارد)و (ڤیەننا) پێشکەش کردووە لە ئایاری ساڵی (١٩٩٧)یش لەنواندنی منداڵانی بۆسناو ئەفریقیا شانۆگەری (کاتی بەهار نەیدەویست بێتە زەمین) پێشکەشکرد.

هونەرمەند (مەهدی ئومێدیش) دوای ئەوەی هەوڵێکی بەجێ هێشت چووە دەرەوەی وڵاتو لە ڕووسیا توانی دوو فیلم دەربهێنێ کەلە کورک بە هاوکاری هونەرمەند تەیموری پەتایی و تۆنێل لە دەرهێنانی خۆی.

بەڵام ئەگەر سەیری شانۆی تورکمانی بکەین لەو ماوەیەدا ئەویش تووشی نووچدان هات بەڵام بەو شێوەیەی شانۆی کوردی نەبوو.

بەڵام هەموو چالاکییە تورکمانییەکانی کەرکوك لە پڕێکدا ڕووبەڕووی کارەساتێکی تاڵ بوونەوە، کاتێ هونەرمەندی شانۆیی (حوسێن دەمیرچی) کە بە شانۆی (تەمبەڵ عەباس) بەناو بانگ بوو لەناوچوو، ئەو هونەرمەندە دوای دەستگیر کردنی لە ئەمنی کەرکوك لەژێر ئەشکەنجەو ئازارا گیانی سپارد، پاشان جەستەکەی لە نزیك ئەلەفزیۆنی کەرکوکی جاران فڕێدرا.

ئەم ڕووداوە شکستێکی گەورەی بۆ تیپی ئەتەوەی تورکمانی دروستکرد، ئەو تیپەی کە هونەرمەندی شەهید حوسێن دەمیرچی، (٢٣) ساڵ ئەندامی بوو، ئەوە بوو لە دەرئەنجامی ئەو کارەساتە تاڵەدا زیاتر لە (٢٠) ساڵ ئەو تیپە دووچاری بێدەنگییەکی کوشندە بۆوە.

بەڵام دواتر ڕۆژگار بەزەیی بەشانۆی تورکمانیدا هاتەوەو دوای پێشکەش کردنی داواکارییەك لەلایەن سەندیکای هونەرمەندانی کەرکوك ڕەزامەندی وەرگیرا لەسەر پێکهێنانی تیپێکی شانۆیی تورکمانی بەناوی (تیپی قەڵا بۆ نواندن) و لەسەرەتاشدا شانۆگەری (مجالا) پێشکەش کرا. ئەم شانۆگەرییە لەنووسینی سەلاح نوریو دەرهێنانی نیهایەت جەلال بوو.

ماوەیەك دوای پێشکەشکردنی ئەم شانۆگەرییە شانۆی (صومیاتلی گرنلەر)ی (جەلال ئولات)و دەرهێنانی (یاوز فائق) پێشکەش کرا، لەئەیلول (١٩٩٢)ش شانۆی (ئیکو ی (ئەسرەت مەردان)و لەدەرهێنانی ئەحمەد قوشچی ئۆغلۆ پێشکەش کرا.

*** لەنێوان ساڵانی ١٩٩١-٢٠٠٢ ئەم شانۆگەرییانە پێشکەش کرا:**

(التبادل)، نووسینی (وەلید ئیخلاسی)، دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق محەمەد)، ساڵی (١٩٩١).

(حاجی یادگار)، نووسینی (ئەیوب ئەبو زەید)، دەرهێنانی (سەلاح شوانی)، ساڵی (١٩٩١)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی ناوەندی موسەڵلا نمایشی کردووە.

(موچالا)، نووسینی (سەلاح ئەورەس)، دەرهێنانی (عەواد عەلی)و (نیهایەت جەلالی)، ساڵی (١٩٩٢).

(دکتۆری قوڵبڕ)، نووسینی (ئەوزاد محەمەد)، دەرهێنانی (سەلاح شوانی)، ساڵی (١٩٩٢)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی ناوەندی موسەڵلا نمایشی کردووە.

(ڕەشید کوله ڕەزا)، ئامادەکردنی (شەمسەددین تورکمن ئۆغلۆ)، دەرهێنانی (عیبادەڵلا عەبدوڵلا)، ساڵی (١٩٩٣).

(بازاڕی کچ فرۆشتن)، نووسینو دەرهێنانی (سەلاح شوانی)، ساڵی (١٩٩٣).

(اهمس فی اذني السلیمة)، نووسینی (ویلیەم هانلی)، دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق محەمەد)، ساڵی (١٩٩٤).

(ئاغای زۆردار)، نووسینی (چالاك زەنگەنە)، دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، ساڵی (١٩٩٤)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی ناوەندی موسەڵلا نمایشی کردووە.

(کەبابخانەی عەبە فەرتەنە)، نووسینی (سەلاح شوانی)، دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، ساڵی (١٩٩٤)، تیپی (ئاشتی) نمایشی کردووە.

(کۆمپانیای بەتڕان)، نووسینی (سەلاح شوانی)، دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، ساڵی (١٩٩٥)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی پەیمانگای تەکنیکی کەرکوك نمایشی کردووە.

(هونەرمەندان)، نووسینی (فەرهاد سۆرانی)، دەرهێنانی (عوسمان چاوشین)، ساڵی (١٩٩٥)، تیپی (هاوڕێیان) لەسەر شانۆی ناوەندی گەنجانی کەرکوك نمایشی کردووە.

(بدور والقصر المسحور)، نووسینی (فازڵ حەلاق)، دەرهێنانی (هاشم ئازم)، لەسەر شانۆی (سینەمای قەڵا) نمایش کرا، ساڵی (١٩٩٦).

(افتراضات واهیة)، نووسینی (قاسم حەمید فنجان)، دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق محەمەد)، ساڵی (١٩٩٦)، لەسەر شانۆی (المسرح الوطني) لە بەغدا لە ساڵی (١٩٩٩) نمایش کرا.

(پرسیار)، نووسینی (سەلاح شوانی)، دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، ساڵی (١٩٩٦)، تیپی (ئاشتی) نمایشی کردووە.

(ڕۆژگاری ڕەش)، نووسینی (فەرهاد سۆرانی)، دەرهێنانی

(ئیدریس حەفتەغاری)، سالّی (١٩٩٦)، تیپی (هاوڕێیان) لەسەر شانۆی ناوەندی گەنجانی كەركوك نمایشی كردووە.

(فریشتەی ئەو)، نووسین و دەرهێنانی (وەلید عەباس)، بەشی یەكەم لە سالّی ١٩٩٦و بەشی دووەمی لە ١٩٩٨ دا پێشكەش كراوە.

(قیقلە بوغان)، نووسینی (فازلّ حەلاق)، دەرهێنانی (محەمەد قاسم)، (١١)ی كانوونی دووەمی سالّی (١٩٩٧).

(خەیول)، نووسینی (ڕەعد موتەشەر)، دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق محەمەد)، سالّی (١٩٩٧)، لەسەر شانۆی (المسرح الوطني) لە بەغدا لە سالّی (٢٠٠٠) نمایش كرا.

(ئۆتێلی نمرە بیست)، نووسینی (كەریم زەمەد)، دەرهێنانی (عەباس عەلی)، سالّی (١٩٩٧)، تیپی سەندیكای هونەرمەندان لەسەر شانۆی چالاكی قوتابیان نمایشی كردووە، لە هەمان سالّ تیپی (ئاشتی دووبارە نمایشی كردووە لەسەر شانۆی (مركز شباب كركوك).

(فرمێسكی هەڵە)، نووسین و دەرهێنانی (سەلاح شوانی)، سالّی (١٩٩٧)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی (جمعية الثقافة الكردية) لە بەغدا نمایشی كردووە.

(تاوان)، نووسین و دەرهێنانی (عەباس عەلی)، سالّی (١٩٩٧)، تیپی (القلعة) لەسەر شانۆی چالاكی قوتابخانەكان نمایشی كردووە، لە خورماتوویش نمایش كراوە لە هەمان سالّ.

(فریشتالی ئەو)، لە سێ بەشدا، نووسین و دەرهێنانی (وەلید عەباس)، سالّی (١٩٩٨).

(باڕێزە)، نووسین و دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، سالّی (١٩٩٨)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی چالاكی قوتابخانەكان نمایشی كردووە.

(فس فس پالەوان)، نووسینی (نەوزاد كاكەیی)، دەرهێنانی (عارف مەعروف)، سالّی (١٩٩٨) سەندیكای هونەرمەندان لەسەر شانۆی چالاكی قوتابخانەكان نمایشی كردووە.

(سومباقلی گونلەر)، نووسینی (جەلال پۆلات)، دەرهێنانی (یاووز فایق)، سالّی (١٩٩٩).

(ئیكۆ)، نووسینی (نەسرەت مەردان)، دەرهێنانی (محەمەد قورشچۆ ئۆغلۆ)، سالّی (١٩٩٩).

(دوقتور دایی باقی)، لە دوو بەش، نووسین و دەرهێنانی (شەمسەددین توركمن ئۆغلۆ)، سالّی (١٩٩٩).

(داینین تزیی)، نووسین و دەرهێنانی (فازلّ حەلاق)، (١١)ی ئاداری سالّی (١٩٩٩).

(نسخة منه الى...)، نووسینی (ڕەعد موتەشەر)، دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق محەمەد)، سالّی (١٩٩٩).

(ڕۆژێكی نوێ)، سالّی (١٩٩٩)، لە فیستیڤالّی تیپی (ئاشتی) لەگەلّ سەندیكای هونەرمەندان نمایش كراوە.

(ڕووبار)، سالّی (١٩٩٩)، لە فیستیڤالّی تیپی (ئاشتی) لەگەلّ سەندیكای هونەرمەندان نمایش كراوە.

(هەتا كەی)، سالّی (١٩٩٩)، لە فیستیڤالّی تیپی (ئاشتی) لەگەلّ سەندیكای هونەرمەندان نمایش كراوە.

(كازیوە)، سالّی (١٩٩٩)، لە فیستیڤالّی تیپی (ئاشتی) لەگەلّ سەندیكای هونەرمەندان نمایش كراوە.

(چیم لە دەست دێ)، سالّی (١٩٩٩)، لە فیستیڤالّی تیپی (ئاشتی) لەگەلّ سەندیكای هونەرمەندان نمایش كراوە.

(خوا وەكیلە)، نووسین و دەرهێنانی (سەلاح شوانی)، سالّی (١٩٩٩)، تیپی شانۆی (ئاشتی) نمایشی كردووە.

(شۆستەی برینەكانم)، نووسین و دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، سالّی (١٩٩٩)، شانۆگەرییەكی (مۆنۆدراما) بوو، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی باخچەی (الـود) نمایشی كردووە.

(سێبەری گەرەكە) نووسین و دەرهێنانی (سەلاح شوانی)، سالّی (١٩٩٩)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی باخچەی (الرحاب) نمایشی كردووە.

(هناءات متكررة)، نووسینی (ڕەعد موتەشەر)، دەرهێنانی (زیانەلقەهار)، سالّی (٢٠٠٠).

(بلاد خارج السور)، نووسینی (ڕەعد موتەشەر)، دەرهێنانی (جەعفەر موسا)، سالّی (٢٠٠٠).

(قوشباز ئەراودی)، نووسین و دەرهێنانی (شەمسەددین توركمن ئۆغلۆ)، لەسەر شانۆی (سینەمای قەلا) نمایش كرا، سالّی (٢٠٠٠).

(ئەمریكادا)، نووسینی (محەمەد هاشم)، دەرهێنانی (عیبادەللا عەبدوللا)، سالّی (٢٠٠٠).

(سعيد المحامي)، نووسین و دەرهێنانی (سەلاح شوانی)، سالّی (٢٠٠٠)، تیپی (ئاشتی) نمایشی كردووە.

(اللامبالي داخل البرميل)، نووسین (عومەر عەلی ئەمین)، دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، سالّی (٢٠٠٠)، ئەم شانۆگەرییە بۆ منداڵان بوو، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی (مركز الشباب) نمایشی كردووە.

(ساقینێ كوزی)، نووسینی (عەبدولڕەزاق محەمەد)، وەرگێڕان (سیروان ساچی ئوزون)، دەرهێنانی (نیهایەت جەلالی)، سالّی (٢٠٠١).

(فرادیس)، نووسینی (قاسم حەمید فنجان)، دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق محەمەد)، سالّی (٢٠٠١)، بەشداری كردووە لە فیستیڤالّی (المسرح التجريبي) بەغدا.

(بس تعالوا)، نووسینی تیپی (ئاشتی)، دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، سالّی (٢٠٠١)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی باخچەی (الرحاب) نمایشی كردووە.

(الجبلي)، نووسینی (محەمەد خدر)، دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، سالّی (٢٠٠١)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی (مركز شباب كركوك) نمایشی كردووە.

(مهر الملح)، نووسینی (ئامینە مەحمود)، دەرهێنانی (سەلام زەنگەنە)، سالّی (٢٠٠١)، تیپی پەیمانگای تەكنیكی كەركوك لەسەر شانۆی (شباب كركوك) نمایشی كردووە.

(لا يجوز هذا)، نووسین و دەرهێنانی تیپی (ئاشتی)، سالّی (٢٠٠١)، لەسەر شانۆی باخچەی (الرحاب) نمایش كراوە.

(وهم يعدون الخراب)، نووسینی (ڕەعد موتەشەر)، دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق محەمەد)، سالّی (٢٠٠٢).

(ئۆیاخە سولتانی)، نووسینی (عەبدولڕەزاق محەمەد)، وەرگێڕانی (سیروان ساچی ئوزون)، دەرهێنانی (یاووز

فایق)، ساڵی (٢٠٠٢).

(اغنية التم)، نووسینی (تشیخۆف)، دەرهێنانی (سەلام زەنگەنە)، ساڵی (٢٠٠٢)، تیپی پەیمانگای تەکنیکی کەرکوك لەسەر شانۆی (الشباب) نمایشی کردووە.

(حدود الخوف)، نووسینی (کاردۆ محەمەد)، دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، ساڵی (٢٠٠٢)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی (مرکز الشباب) نمایشی کردووە.

(کۆچپێکردنی خۆزگەکان)، نووسینی (هێلین کیلەر)، دەرهێنانی (سیروان بێلانە)، ساڵی (٢٠٠٢)، تیپی (ئاشتی) لەسەر شانۆی (مرکز الشباب) نمایشی کردووە.

(عەلار جولای)، لە دوو بەشدا، نووسین و دەرهێنانی (عیبادەللا عەبدوڵلا).

(ئۆچ قوریات)، ئامادەکردن و دەرهێنانی (عیبادەللا عەبدوڵلا).

(عمش)، لە دوو بەشدا، ئامادەکردنی (وەجدی کدك)، دەرهێنانی (محەمەد قوشچو ئۆغلو).

(یالانچیلار جایخاناسی)، دەرهێنانی (عیبادەللا عەبدوڵلا)، لەسەر شانۆی (سینەمای قەڵا) نمایش کرا.

(زناو)، ئامادەکردنی (شەمسەددین تورکمن ئۆغلو)، دەرهێنانی (محەمەد قوشچی ئۆغلو).

(تالحسیزلەر محەلەسی)، نووسین و دەرهێنانی (وەلید عەباس).

(کویومون)، نووسینی (محەمەد هاشم)، دەرهێنانی (محەمەد قوشچو ئۆغلو).

(الجسر)، ئامادەکردنی (فازڵ حەلاق)، دەرهێنانی (محەمەد قاسم)، بەشداری کردووە لە فیستیڤاڵی قوتابیان بۆ شانۆ لە وەزارەتی پەروەردە لە پارێزگای دیوانییە.

(بیزم محلە)، نووسین و دەرهێنانی (محەمەد قوشچی ئۆغلو).

(مەلا نەسرەددین نێن صون سفری)، نووسین و دەرهێنانی (وەلید عەباس).

(عەللاو جەلاو بازاری)، نووسین و دەرهێنانی (عەبدولڕەزاق محمەد عەزیز).

(یارن باشقە گوندور)، دەرهێنانی (ئەحمەد قوشچی ئۆغلو).

(دکتور باقی معاینە خانەسی)، نووسین و دەرهێنانی (شەمسەددین تورکمن ئۆغلو).

(های.. های کەرکوك)، نووسین و دەرهێنانی (محەمەد خدر).

*** فیستڤاڵی شانۆی کوردی لە ساڵی (١٩٩٩):**

لەچوارچێوەی هیمەت و چالاکی هونەرمەندانی شاری کەرکوك و شەیدایانی شانۆی کوردی لەڕۆژانی (٩-١١)ی ئاياری ساڵی (١٩٩٩)دا لەسەر تەختەی شانۆی هۆڵی چالاکی قوتابخانەکانی شاری کەرکوك و بەدرێژایی سێ ڕۆژ، دەست بەچالاکییەکانی یەکەم فیستڤاڵی شانۆی کوردی کرا بەبەشدار بوونی تیپە شانۆییەکانی سەندیکای هونەرمەندانی پارێزگای کەرکوك و کەناڵی کوردی و تیپی هاوڕێیان و تیپی

فیستیڤاڵی یەکەمی شانۆ لە کەرکوك

یەکێك لە شانۆگەرییەکانی کەرکوك لە هەشتاکان

شانۆی قەزای مەخموور.

یەکەم ڕۆژ دەستکرا بەنمایش کردنی دوو شانۆگەری بەناونیشانی (کەلەسەر) کە مۆنۆدرامایەك بوو، لەلایەن تیپی کەناڵی کەرکوك لە نووسینی (محەمەد خدر)و وەرگێڕانی (شکور سالەیی) بوو، دەوری سەرەکی هونەرمەند (عادل چاوشین) بوو سەرەڕای هونەرمەندان (محەمەد عەزیزو نەشئەت حوسێن و فەهمی حەلاق و یوسف محەمەدو سەلاحەدین حوسێن) بەدەنگ دەوری خۆیان بینی.

لەدوایدا شانۆگەری (فس..فس پاڵەوان) لەلایەن تیپی سەندیکای هونەرمەندانی شاری کەرکوك پێشکەش کرا، ئەم شانۆگەرییە لە نووسینی ئەوزاد یوسف کاکەیی و دەرهێنانی عارف مەعروف و هونەرمەندان یوسف چاوشین و درەخشان محەمەدو لوقمان عومەرو عەزیز عومەرو یوسف ئەسکەندەرو هاوار تالەبانی و شەهید لایق کاکەیی و هیوا گەرمیانی و کەماڵ جەمال و فەرهاد یوسف و دلێر چالاك بەشدارییان کرد.

ڕۆژی دووەم پێکهاتبوو لە دوو شانۆگەری، یەکەمیان بەناوی (یارییەکی ئازاراوی) لەلایەن تیپی سەندیکای هونەرمەندانی کەرکوك، نووسینی یوسف ئەلعانی، وەرگێڕانی ئەوزاد کاکەیی، دەرهێنانی عارف مەعروف، (شێتەکانی ئەم ڕۆژگارە)ش دووەم شانۆگەری بوو کە لەلایەن هونەرمەندانی قەزای مەخموور پێشکەش کرا، ئەم شانۆگەرییە لەنووسینی (دیمەتری باساتاس)، وەرگێڕانی ئازاد حەمە شەریف، دەرهێنانی سۆزان قارەمان.

سێیەم ڕۆژی فیستڤاڵەکە شانۆگەری (چراوگ) پێشکەش کرا لەلایەن تیپی هاڕپێیان، دەرهێنانی محەمەد زەنگەنەو هەریەك لە عەزیز عومەرو فەرەیدون هەمەوەندی و دلێر چالاك و هیوا گەرمیانی و دلێر عومەرو عەباس دوزلاوی و ئیدریس حەفتەغاری و هاشم عادل و ئەحمەد حەفتەغاری و حیسام ئەجم بەشدارییان کرد.

* شانۆگەری لەدوای پرۆسەی ڕزگار کردنی عێراق:

هەرچەندە کەرکوك بۆ ماوەیەکی زۆرە ڕزگار کراوە لە چنگی ڕژێمی بەعس و گەلێك لایەنی ڕۆشنبیری و چالاکی لە کەرکوکدا برەوی سەندووەو بەڵام هێشتا شانۆ لە ئاستی پێویستدا نییەو هەنگاوی جدی نەنراوەو تا ئێستا دەقێکی سەرکەوتووانە نمایش نەکراوە لەسەر ئاستی ئەوەی لەحەفتاکاندا دەوری گەورەی بینی. ئەویش خۆی دەبینێتەوە لەچەند هۆکارێك:-

١. جێگر نەبوونی باری سیاسی لە کەرکوك و عێراق کە فاکتەرێکی گرنگە بۆ گەشە کردنی باری ڕۆشنبیری لە شارەکەدا، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە ئاستی ئەو تیپە شانۆیانە پشتگیرییەکی گەورە نەکراوە تا بەوەی بگاتە ئاستێکی بەرچاو.

٢. نەبوونی دەقی سەرکەوتوو بۆ پێشکەش کردنی شانۆ ئەویش لەوەی نووسەری شانۆ لە شارەکەدا زۆر کەمەو وەکو

نەبوون وایە.

٣. نەگەڕانەوەی بەشێکی زۆری هونەرمەندانی شانۆ لە سلێمانی و هەولێرو هەندەران، هەریەکە لەمانە ئاڵاهەڵگری شانۆ بوونە لە کەرکوکدا.

٤. بایەخدان بەکاری ڕۆژنامەوانی زیاتر کاریگەری لەسەر شانۆ لەکەرکوکدا هەبووەو، تاڕادەیەك بایەخی پێنەدراوە.

٥. نەبوونی هونەرمەندی بەتوانای شانۆ لەبوارەکەدا تا بەوەی گیانێکی خۆبەخشی شانۆیی هەبێت.

٦. نەبوونی کۆڕی شانۆیی بۆ تاوتوێ کردنی لایەنە چاك و خراپو ئاستەکانی شانۆ لە کەرکوکدا کە ئەمیش لە هۆکاری جێگر نەبوونی باری سیاسیدا خۆی دەبینێتەوە.

*** ئەو تیپە هونەرییانەی لەناو کەرکوکدا ڕۆڵیان بینیووە (١٩٨٩ - ٢٠١٩):**

گەلێك تیپی شانۆیی لەکەرکوك دامەزرا لەکاتی ڕژێمی بەعس تا ڕووخاندن و ڕزگارکردنی عێراق لەدەستی ڕژێمی بەعس کە هەندێك لەو تیپانە کوردی بوو هەندێکی تورکمانی بوو.

هەر چەندە ئەم تیپانە لەڕووی هونەرییەوە گەلێك کەمو کوڕییان هەبوو، بەڵام توانایەکی گەورەیان بینی لەخزمەت شانۆ لەشارەکەدا هەر چەندە هەندێکی لە ئاستێکی بەرچاو نەبووە.

لەو تیپانەی کە لەکەرکوکدا برەویان هەبوو، تیپی شانۆی تێکۆشان و تیپی شانۆی ئاشتی و هەندێك تیپی شانۆی تورکمانی.

*** تیپی شانۆی (تێکۆشان)١-**

لە لووتکەی داپڵۆسین و تۆقاندنی بەعسیەکان هەندێ قوتابی بەهرەمەندو چاونەترس و کۆڵنەدەرو نیشتیمان پەروەر لە (٢١)ی ئاداری ساڵی (١٩٨٩) لەئامادەیی ئازادی (سەورە)ی جاران تیپێکی شانۆییان دامەزراند کە دەستەی دامەزرێنەری تیپەکە ئەمانە بوون:

١. وریا شەهاب محەمەد ئەمین ناسراو بەوریا کەرکوکی.
٢. ئەحمەد عەبدوڵڵا نوری ناسراو بە ئەحمەد هەستیار.
٣. شۆڕش حەمید.

هەر لەسەرەتاوە لەبارودۆخەکە دوو ناو لەتیپەکە نرا ناوێکی ڕووکەش و ئاشکراو ناوێکی نهێنی کە مەبەست بوو ناوەکە وابێت.

ناوی ڕووکەش و ئاشکرای تیپەکە تیپی (وریا کەرکوکی) شانۆیی بوو هەرچەندە نازناوی وریا کەرکوکی ناوە نهێنیەکەشی ناوی تیپی (تێکۆشان) بوو کە ئەوەیان مەبەست بوو.

یەکەم بەرهەمی ئەم تیپە پڕ لە سەروەری و شانازییە لە ڕۆژی پێنج شەممە ڕێکەوتی (١٣)ی نیسانی ساڵی (١٩٨٩) کاتژمێر (١١)ی سەر لەبەیانی لە هۆڵی ئامادەیی ئازادی نمایش کرا لەژێر سەر دێڕی (هاوڕێکانی عەبە).

ئەم بەرهەمە بیرۆکەی ئەحمەد هەستیارو سیناریۆو دیالۆگی وریا شەهاب و دەرهێنانی شۆڕش حەمید بوو لە نواندنی ئەم بەڕێزانە بوو:

١. وریا شەهاب لەڕۆڵی شێرکۆی قوتابی.
٢. ئەحمەد هەستیار لە ڕۆڵی مامۆستا هیوا.
٣. شۆڕش حەمید لە ڕۆڵی عەبە سەر خۆش.
٤. شەماڵ جەلال کاکل میوانی بەرهەم.

ئەم شانۆگەرییە دواتر زیاتر هەشت جار دووبارە کراوەتەوە دواییینیان لە ١٩٩٩ بوو ئەم هونەرمەندانە لە نمایش کردنی ئەم شانۆگەرییە بەشداریان کردووە بە درێژایی دووبارە کردنەوەی هونەرمەندان، سەربەست ئەفەندی، بەختیار مەجید، ئەوزاد قادر، جەلیل ئەریمان، کامەران فەتاح، حەمزە قاسم، سەگڤان، ئەحمەد چاورەش.

* لە ساڵی ١٩٩٠ تیپی وریا کەرکوکی یاخود تێکۆشان شانۆگەری (مانگی هەڵنەهاتوو)ی نمایش کرد ئەم شانۆگەرییە لەنووسین و دەرهێنانی خەیروڵڵا محەمەد تاهیر ناسراو بە ئەکرەم جەباری بوو لەنواندنی ئەم بەڕێزانە بوو:

مەریوان، سالار تالیب، وریا کەرکوکی، کوردۆ محەمەد نیعمەت، نورەددین تەها حوسێن.

* لە ساڵی ١٩٩١ شانۆگەری (ساختەچییەکان) لەنووسین و دەرهێنانی وریا شەهاب لەنواندنی وریا شەهاب، سەربەست ئەفەندی، شێرزاد عەبدوڵڵا، سامان عەلی.

* لە ساڵی ١٩٩٢ شانۆگەری (ئەنجامی دوارۆژ) نووسینی هۆشیار مەجید، پیاچوونەوەو دەرهێنانی وریا شەهاب. لەنواندنی هۆشیار مەجید، وریا شەهاب، گۆران یاهیی، ئاکۆ مەلا مەهدی، کامەران فەتاح.

* هەر لە ساڵی ١٩٩٢ شانۆگەرییەکانی مستەر کلین و دیسکۆڤەری کە هەردووکی لە ئامادەکردن و دەرهێنان و نواندنی سەربەست ئەفەندی بوو.

* هەر لە ساڵی ١٩٩٢ شانۆگەری (حەلەق و بەلەق) لە ڤیکرەو ئامادەکردن و نواندنی سەربەست ئەفەندی بوو لە دەرهێنانی کاوە نەجار بوو.

* هەر لە ساڵی ١٩٩٢ شانۆگەری (بووك و زاوا) لە ئامادەکردن و دەرهێنانی شەماڵ جەلال کاکل، نواندنی سەربەست ئەفەندی و حەمزە قاسم بوو.

* لە ساڵی ١٩٩٣ زۆربەی ئەندامانی تیپەکەیان پەرتەوازە بوون لە هەولێرو مووسڵ و بەغداو تکریت و بێجی تاکو درێژە بەخوێندنی پاش ئامادەیی بدەن لە سەرجەم ئەو شارانەش شانۆ نمایش کراوە.

لە هەمان کاتدا بەهاوکاری هۆشیار مەجید کۆمەڵ بەهرەی تازە هاتنە ناو تیپەکەوە درێژەیان بەخەباتی شانۆیی تیپەکە دا.

* لە (١)ی تشرینی یەکەمی ساڵی (١٩٩٤) تیپەکەیان بەقۆناغێکی نوێی دامەزراندن تێپەڕی ئەمجارە ئەم برادەرانە لەم قۆناغی نوێی ئەم دامەزراندنە ڕۆڵیان هەبوو:

(وریا شەهاب، دڵێر محەمەد عەلی ناسراو بە (دڵێر کوردۆست)، ئەحمەد عەبدوڵڵا عەبدولقادر ناسراو بە (ئەحمەد زەنگەنە)، شەماڵ پەروەر، ڕەمەزان قارەمان.

* لە (١)ی کانوونی یەکەمی ساڵی (١٩٩٤) بە ئاشکرا

كردنی ناوی نهێنی تیپەكە بەناوی تیپی تێكۆشان بۆ ماوەی چوار ڕۆژی بەردەوام لەسەر هۆڵی سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە بە زمانی كوردیو بەناو شاری كەركووكەوە شانۆگەری (ئەعوەتەكەی وەستا كشمیش) نمایش كرا ئەم شانۆگەرییە لە نووسینی وریا شەهابو دەرهێنانی دلێر كوردۆست بوو لە نواندنی:

١ – وریا شەهاب لەڕۆڵ بەگ.
٢ – عوسمان لەتیف لەڕۆڵ وەستا كشمیش.
٣ – دلێر كوردۆست لەڕۆڵ حەمەش ابو قامە.
٤ – عەباس غەمبار لەڕۆڵ كوردۆ.
٥ – شاكر عەلی ئەحمەد لەڕۆڵ چیا.
٦ – سامی عەزیز ئەلبەیاتی لەڕۆڵ ئەفسەر.
٧ – ئاری محەمەد عەلی لەڕۆڵ بۆیاخچی.
٨ – ڕەمەزان قارەمان لەڕۆڵ پۆلیس.
٩ – سالح ڕەنجەڕۆ لەڕۆڵ پۆلیس.
١٠ – (ئەحمەد زەنگەنە، خالید شبیب، نیهاد لەتیف، فەخرەددین، ئاڤان شەهاب) لەڕۆڵ خەڵكی شار.

* لە ساڵی ١٩٩٥ شانۆگەری (پیاوی نمونەیی) لە ئامادەكردنو دەرهێنانی وریا شەهاب لەنواندنی:

١– وریا شەهاب لەڕۆڵ (عومەری نووسەر).
٢– بەختیار مەجید لە ڕۆڵ پارێزەر.
٣– ئەوزاد قادر لەڕۆڵ ئەندازیار.
٤– عوسمان لەتیف لەڕۆڵ ڕەجب بەگ.

ئەم شانۆگەرییە لە هۆڵ (سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە) نمایش كرا.

* هەر لەساڵی ١٩٩٥ شانۆگەری (من چی بكەم) لەنووسینو دەرهێنانی هۆشیار مەجید لەنواندنی بەختیار مەجید، ئەوزاد قادر، جەلیل ئەریمان، ئەحمەد چاوڕەش.

ئەم شانۆگەرییە لەهۆڵ (ئامادەیی ئازادی) نمایش كرا.

* هەر لە ساڵی ١٩٩٥ شانۆگەری (مستشفی المجانین – ئەخۆشخانەی شێتان) لە ئامادەكردنو دەرهێنانو نواندنی ئەحمەد زەنگەنە بەزمانی عەرەبی لە هۆڵ (پەیمانگای هونەری حەویجە) نمایش كرا.

* هەر لەساڵی ١٩٩٥ شانۆگەری (قوتابخانەكەی مامۆستا ئەریمان) لە نووسینی وریا شەهابو دەرهێنانی محەمەد چاوسەوزو لەنواندنی محەمەد چاوسەوزو فەخرەدین تامیقو شوان شواتی بوو لە هۆڵ (ئامادەیی موسەڵلا) نمایش كرا.

* لە ساڵی ١٩٩٦ شانۆگەری (موشتەریەكانی حاجی فەتاح) لەنووسینو دەرهێنانی هۆشیار مەجید لەنواندنی بەختیار مەجید، ئەوزاد قادر، جەلیل ئەریمان، ئەحمەد چاوڕەش لەهۆڵ ئامادەیی ئازادی نمایش كرا.

* لە ساڵی ١٩٩٧ شانۆگەری (وەسیەتەكەی دایكم) لەنووسینی هۆشیار مەجیدو دەرهێنانی جەلیل ئەریمان لەنواندنی یوسف حەسەن ناقن، بەختیار مەجید، ئەوزاد قادر بوو لەهۆڵ سەنتەری (لاوانی كەركوك) لەڕێگای یەقدا نمایش كرا.

* هەر لە ساڵی ١٩٩٧ لەهەمان هۆڵ شانۆگەری (كەلەپووری كوردەواری) نمایش كرا لەئامادەكردنی بەختیار مەجیدو دەرهێنانی جەلیل ئەریمانو نواندنی بەختیار مەجیدو ئەوزاد قادر، سەگڤان.

* لە ساڵی ١٩٩٨ هەردوو شانۆگەری (كەلەپووری كوردەواری)و (هاوڕێكانی عەبە) دووبارە نمایش كرایەوە لەهۆڵ (پەیمانگای هونەری كەركوك) لە ئامادەكردنو دەرهێنانی هاوبەشو نواندنی هەردوو ئەكتەری دواتە بەختیار مەجید، ئەوزاد قادر بوو.

* لە ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری (قوتابخانەی ژیان) لە نووسینی هۆشیار مەجید، دەرهێنانی جەلیل ئەریمان لەنواندنی بەختیار مەجید، ئەوزاد قادر، ئەحمەد چاوڕەش، كامەران عەبدە، جەلیل ئەریمان لە هۆڵ (پەیمانگای هونەری كەركوك) نمایش كرا.

* لەساڵی ٢٠٠٠ دووبارە نمایشەكانیان گەڕاندەوە ناو قوتابخانە لەبەر هۆكاری تایبەت بەهونەرمەندەكانو بارودۆخی سیاسی نالەباری شارەكە.

* لە ساڵی ٢٠٠٠ شانۆگەری دەریای عاشقان لە نووسینی وریا شەهابو دەرهێنانی ئەحمەد هەستیار كە دواتر لەدوو توێی كتێبێك چاپكرا.

* لە ساڵی ٢٠٠١ شانۆگەری (ژوانی عەشقداری) لەنووسینی وریا شەهابو دەرهێنانی ئەحمەد هەستیار، ئەمیش دیسانەوە لە ٢٠٠٥ لەدووتوێی كتێبێك چاپكرا.

* لەساڵی ٢٠٠٢ شانۆگەری (شۆڕشی عاشقان) لە نووسینی وریا شەهابو دەرهێنانی ئەحمەد هەستیار.

* لە ساڵی ٢٠٠٣ پاش ڕووخانی ڕژێم ڕاستەوخۆ پاش مانگێك لە فەزایەكی فراوان، ڕاستەوخۆ لەگۆڕەپانی گەڕەكی ئیسكان كە ئێستاكە وا تەلاری ڕۆشنبیری كەركوكە، تیپی شانۆی تێكۆشان شانۆگەری (بروسكەی ئازادی) لەنووسینی وریا شەهاب ئامادەكردنی ئەكرەم جەباری نواندنی دلێر عەبدوڵڵا دەرهێنانی ئەحمەد هەستیار نمایشكرد.

* لە ساڵی ٢٠٠٤ شانۆگەری (كەركوك دڵی كوردستانە) لە نووسینی وریا شەهابو دەرهێنانی هاوبەشی وریا شەهابو ئەحمەد هەستیار تێكستەكەی ئامادە كراو ئەو كاتە هونەرمەند لالۆ ڕەنج زۆر یارمەتیانیدا تاكو لەڕێی سەتەلایتی كوردستانەوە بیگەیەننە بەرهەم بەڵام بەهۆی سەرقاڵی هونەرمەندی ناوبراو گەڕانەوەی بۆ پیرمامو دواتر هاتنەوەی ڕەك بەرپرسی نوسینگەی كەركوكی سەتەلایتی كوردستان پرۆژەكە بە ئەنجام نەگەیشت.

* لە ساڵی ٢٠٠٥ شانۆگەری (تڕحێو جەنابی سەدام) لە نووسینو دەرهێنانی وریا شەهاب لەنواندنی ئەم ئەكتەرانە بوو:

١. وریا شەهاب لەڕۆڵ ڕاستی.
٢. هانۆ كەریم لەڕۆڵ سەدام.
٣. هۆزان محەمەد عەلی لەڕۆڵ عیزەت ئەلدوری.
٤. گۆران ئەحمەد لەڕۆڵ دز.
٥. ڕاستی ئەحمەد لە ڕۆڵ بیناسان.
٦. هەڵۆ جەلال لەڕۆڵ ئانەوا.
٧. بورهان محەمەد لەڕۆڵ هاووڵاتی.

٨. ئیبراهیم جەبار لەڕۆڵی خاوەن خانوو.
٩. ئالان محەمەد عەلی لەڕۆڵی برای ئازدار.
١٠. ڕێبوار سالح لەڕۆڵی بازرگان.
١١- گۆران شەهاب لەڕۆڵی یاساوڵ.
١٢- زانا سادق لەڕۆڵی یاساوڵ.
١٣- کاکە ڕەنجبەر لەڕۆڵی یاساوڵ.
١٤- هیوا عومەر لەڕۆڵی ئاسنگەر.

*** تیپی شانۆی (ئاشتی):**

کۆمەڵێك لاوی دلگەرم لە (٢٣)ی تشرینی دووەمی ساڵی (١٩٩١)داو لە قوتابخانەی موسەڵلا تیپی شانۆی (ئاشتی) یان دامەزراند لەسەرەتادا سەلاح شوانی و سیروان بێلانە بۆ چەند جارێك کران بە بەڕێوەبەری تیپ.

ئەم تیپە لەماوەی دامەزراندنیەوە تاکو ئێستا کۆمەڵێك شانۆی پێشکەش کردووە بەم جۆرە:-

* ساڵی ١٩٩١ شانۆگەری حاجی یادگار، لە قوتابخانەی موسەڵلا، نووسینی ئەیوب ئەبو زەید، دەرهێنانی، سەلاح شوانی.

* ساڵی ١٩٩٢ شانۆگەری دکتۆری قوڵپ، نووسینی، نەوزاد محەمەد، دەرهێنانی، سەلاح شوانی، قوتابخانەی موسەڵلا.

* ساڵی ١٩٩٣، شانۆگەری بازاڕی کچ فرۆشتن، نووسینی، سەلاح شوانی، دەرهێنانی، سەلاح شوانی، شوێنی نمایش، پەیمانگای هونەری کەرکوك.

* ساڵی ١٩٩٤، شانۆگەری ئاغای زۆردار، نووسینی، چالاك زەنگەنە، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، پەیمانگای هونەری کەرکوك لە (٦)ی تشرینی دووەمی ساڵی (١٩٩٤).

* ساڵی ١٩٩٤، شانۆگەری کەبابخانەی عەبە فەرتەنە، نووسینی، سەلاح شوانی، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، هۆڵی سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە لە (٢٧)ی کانوونی دووەمی ساڵی (١٩٩٤).

* ساڵی ١٩٩٥، شانۆگەری (کۆمپانیای بەتران)، نووسینی، سەلاح شوانی، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، پەیمانگای هونەری کەرکوك لە (٢٣)ی ئاداری ساڵی (١٩٩٥).

* ساڵی ١٩٩٥ شانۆگەری (جیوە - پانتۆمایم)، ئامادەکردنی، فارس عەلوان، دەرهێنانی، فارس عەلوان، شوێنی نمایش، هۆڵی چالاکی خوێندنگەکان لە (٢٠)ی نیسانی ساڵی (١٩٩٥)، ئەم شانۆگەرییە لەچوار چێوەی فیستیڤاڵی شانۆی کەرکوکی یەکەم نمایش کرا.

* ساڵی ١٩٩٦، شانۆگەری (پرسیار)، نووسینی، سەلاح شوانی، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، هۆڵی سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە لە (٢٢)ی شوباتی ساڵی (١٩٩٦).

* ساڵی ١٩٩٦ شانۆگەری (الحكاية)، نووسینی، حوسێن زیاب، دەرهێنانی، هوشام نازم، شوێنی نمایش، هۆڵی (منتدى المسرح) بەغدا لە (١٣) کانوونی دووەمی ساڵی (١٩٩٦).

* ساڵی ١٩٩٧، شانۆگەری (ئۆتێلی نمرە بیست)، نووسینی، کەریم سەمەد، دەرهێنانی سەلاح شوانی، شوێنی نمایش، کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کوردی بەغدا لە(١٠-١٤) ئایاری ساڵی (١٩٩٧).

تیپی شانۆی (ئاشتی) لە کەرکوك

تیپی شانۆی (ئاشتی)، شانۆگەری (خۆم نەفرۆشم)

تیپی شانۆی (ئاشتی)

تیپی شانۆی (ئاشتی)

تیپی شانۆی (ئاشتی)

* ساڵی ١٩٩٧ شانۆگەری (اقول-تاوابون)، نووسینی: ڕەعد موتەشەر، دەرهێنانی، هووشام ئازم، شوێنی نمایش، هۆڵی ڕەبیع مووسڵ لە (٣٠)ی تشرینی یەکەمی ساڵی (١٩٩٧)، لەفیستیڤاڵی شانۆی لاوانی عێراق بەزمانی عەرەبی نمایش کرا.

* ساڵی ١٩٩٨ شانۆگەری (هەتا کەی)، نووسین و دەرهێنانی، محەمەد خدر، شوێنی نمایش، هۆڵی چالاکی خوێندنگاکان لە (٢٧-٣١)ی تشرینی یەکەمی ساڵی (١٩٩٨).

* ساڵی ١٩٩٨ شانۆگەری (باپیرە)، نووسینی، سیروان بێلانە، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، هۆڵی چالاکی خوێندنگاکان لە (٨- ١١)ی ساڵی (١٩٩٨).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری (لووتکەی نهێنی)، (مۆنۆدراما)، نووسینی، محەمەد خدر، دەرهێنانی، محەمەد خدر، شوێنی نمایش، هۆڵی چالاکی خوێندنگەکان لە (٧)ی کانوونی دووەمی ساڵی (١٩٩٩).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری (ئەوەنین)، نووسینی، سەلاح شوانی، دەرهێنانی، سەلاح شوانی، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە (١٩- ٢٢)ی ساڵی (١٩٩٩).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری (ڕۆژێکی نوێ)، (مۆنۆدراما)، نووسینی، سیروان بێلانە، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە (١٥)ی ئاداری ساڵی (١٩٩٩).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری (کازێوە)و (چیم لەدەس دێ)، ئامادە کردن و دەرهێنانی، سەلاح شوانی، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە (١٧)ی ئاداری ساڵی (١٩٩٩).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری (خوا وەکیلە)، نووسین و دەرهێنانی، سەلاح شوانی، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە (٢٨- ٣٠)ی ئاداری ساڵی (١٩٩٩).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری (شۆستەی برینەکانم)، (مۆنۆدراما)، نووسین و دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، باخچەی (الود).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری سێبەری کەرەکە، نووسین و دەرهێنانی، سەلاح شوانی، شوێنی نمایش، هۆڵی (الرحاب) لە (٢٠-٢٤)ی تەمموزی ساڵی (١٩٩٩).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری، (تۆڵە سەندن)، نووسین و دەرهێنانی، محەمەد خدر، شوێنی نمایش، هۆڵی (منتدی المسرح بغداد).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری، (ئیتر بەسە)، نووسینی، سیروان بێلانە، دەرهێنانی، پاریە جەبار، شوێنی نمایش، شانۆی (الرحاب) لە (٢٢-٢٧)ی ئابی ساڵی (١٩٩٩).

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری (ونبووەکان)، نووسین و دەرهێنانی، سەلاح شوانی، شوێنی نمایش، شانۆی الرحاب.

* ساڵی ١٩٩٩ شانۆگەری (مژدەیەکی ڕەشپۆش) مۆنۆدراما، نووسین و دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، شانۆی (الرحاب) لە (٣١)ی کانوونی یەکەمی ساڵی (١٩٩٩).

* ساڵی ٢٠٠٠ شانۆگەری، (بێخەمی ناو بەرمیلەکە) بۆ منداڵان، نووسینی، عومەر عەلی ئەمین، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە لە (٣٠) ی کانوونی دووەمی ساڵی (٢٠٠٠).

* ساڵی ٢٠٠٠ شانۆگەری (باپیرە)، نووسین و دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کوردی بەغدا لە (٢٧-٢٩)ی شوباتی ساڵی (٢٠٠٠).

* ساڵی ٢٠٠٠ شانۆگەری (هەدیل) بەزمانی عەرەبی، نووسینی، ڕەعد موتەشەر، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی کەرکوک (٣)ی ئەیلولی ساڵی (٢٠٠٠).

* ساڵی ٢٠٠٠ شانۆگەری، (گەمەی کۆتر - مۆنۆدراما)، وەرگێڕان و ئامادە کردنی، بورهان ئەحمەد، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، یانەی (الموظفین) لە (٣٠)ی تشرینی دووەمی ساڵی (٢٠٠٠).

* ساڵی ٢٠٠٠ شانۆگەری، (بەخوا سەیرە)، ئامادەکردنی، تیپی شانۆی ئاشتی، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، هۆڵی (الرحاب).

* ساڵی ٢٠٠١ شانۆگەری، (جەخاری هەملع - مۆنۆدراما)، وەرگێڕانی، کاردۆ محەمەد، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، (بیت المقام)ی کەرکوک لە (٢٣)ی شوباتی ساڵی (٢٠٠١).

* ساڵی ٢٠٠١ شانۆگەری، (تۆ بەس وەرە)، نووسینی، تیپی شانۆی ئاشتی، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، شانۆی (الرحاب) لە (٥-٨)ی ئاداری ساڵی (٢٠٠١).

* ساڵی ٢٠٠١ شانۆگەری، (هەراجکردنی خوێن - مزاد الدم)، نووسینی، محەمەد خدر، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی کەرکوک (٤)ی تەمموزی ساڵی (٢٠٠١).

* ساڵی ٢٠٠١ شانۆگەری، (چیایی)، نووسینی، محەمەد خدر، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی کەرکوک (١١)ی تەمموزی ساڵی (٢٠٠١).

* ساڵی ٢٠٠١ شانۆگەری، (مەرگی بولبول)، مۆنۆدراما، نووسینی ئیسماعیل ئەکبەر، دەرهێنانی، کاردۆ محەمەد، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی کەرکوک (١٢)ی تەمموزی ساڵی (٢٠٠١).

* ساڵی ٢٠٠١ شانۆگەری، (وا نابێ)، نووسینی، تیپی شانۆی ئاشتی، دەرهێنانی، تیپی شانۆی ئاشتی، شوێنی نمایش، شانۆی (الرحاب) لە ١ - (٣)ی ئابی ساڵی (٢٠٠١).

* ساڵی ٢٠٠١ شانۆگەری، (ڕاکردن لە... !!)، نووسین و دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، هۆڵی (الرحاب).

* ساڵی ٢٠٠٢ شانۆگەری، (ڕەمەند)، مۆنۆدراما، نووسینی، عارف مەعروف، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کوردی بەغدا لە (١٦) ی ئاداری ساڵی (٢٠٠٢).

* ساڵی ٢٠٠٢ شانۆگەری (هەدیل) بەزمانی عەرەبی، مۆنۆدراما، نووسینی، ڕەعد موتەشەر، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، هۆڵی الربیع لە مووسڵ لە (٢٠)ی شوباتی ساڵی (٢٠٠٢).

* ساڵی ٢٠٠٢ شانۆگەری، (المشیه القلم) بەزمانی عەرەبی (مۆنۆدراما)، نووسینی، رەلید عەباس، دەرهێنانی، سەلام زەنگەنە، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە.

* ساڵی ٢٠٠٢ شانۆگەری، (تخووبەکانی ترس)، نووسینی، کاردۆ محەمەد، دەرهێنانی، سیروان بێلانە، شوێنی نمایش، سەنتەری گەنجانی شۆڕیجە (١٧)ی تەمموزی ساڵی (٢٠٠٢).

* ساڵی ٢٠٠٤ شانۆگەری، (نیَگار نەهێنی)، دەرهێنانی، نیهایەت کاکەیی.

* ساڵی ٢٠٠٥ شانۆگەری، (بێدەنگی... بۆ بێدەنگی)، دەرهێنانی، کۆسرەت عەبدولڕحمان.

*** دەستی ڕەشی تیرۆرو قوربانیانی شانۆی ئاشتی:**

وەکو دەزانرێ دوای ڕووخانی بەعس، ژمارەیەکی زۆر لە تیرۆریستان کەرکوکیان وەك بنکەیەك بەکار هێناو کردەوەی تیرۆریستیش تا ئەم دەمە بەردەوامی هەیە، تیرۆرکردن گەیشتە ڕوحی هونەرمەندانیش... لەمانگەکانی سەرەتای ڕزگاری کەرکوکدا هونەرمەند تەحسین شوانی یەکەمین کەس بووە کە دەستی تیرۆر بە خوێنی سوور بووە لەنێو هونەرمەندانی کەرکوکدا، کە ئەندامێکی کارای تیپی ئاشتی بوو ئەویش لە (١١)ی تەمموزی ساڵی (٢٠٠٣)دا لەنێو ماڵەکەی خۆیدا لەگەڕەکی عروبە شەهید کرا، هونەرمەند (لایق کاکەیی)ش کە ئەندامێکی کارای ئەم تیپە لە (١١)ی ئاداری ساڵی (٢٠٠٥)دا لەبەردەرگای ماڵەکەی خۆی لە گەڕەکی (عەسکەری) تیرۆرکرا.

هاوکات یەك لەهونەرمەندو دەرهێنەرە بەتواناکانی تیپی ئاشتی خاتوو نیهایەت خەلیل بەنەخۆشییەکی کتوپڕ لە (٢٧)ی حوزەیرانی ساڵی (٢٠٠٤)دا کۆچی دوایی کرد.

*** تیپی نواندنی کەناڵی کوردی کەرکوك - تیپی نواندی چواریاخ:**

ئەم تیپە لە ڕۆژی (٢٢)ی تشرینی دووەمی ساڵی (١٩٩٥) دامەزراوە لەلایەن عادل چاوشین و ئەبو بەکر محەمەد لە دواییدا چەند ئەکتەرێك هاتنە ناو ئەم تیپەوە وەکو (بێستون عادل، نیشتمان عەبدولڕەحمان، مەحمود جێماو)و چەند ئەکتەرێکی تر.

* لە ساڵی ١٩٩٦ هەستان بە تۆمارکردنی چیرۆکی تەمسیلی (کێ تاوانبارە) لە نووسینی (مەحمود جێماو)و دەرهێنانی بۆ تەلەفزیۆن عادل عەبدوڵڵا.

ئەم ئەکتەرانەش بەشدارییان تێیدا کرد عادل چاوشین، ئەبو بەکر محەمەد، عەبدولعەزیز سابیر زەنگەنە، نیشتمان عەبدولڕەحمان، یوسف نەسرەدین، ئیدریس عادل، بێستون عادل و خێزانەکەی، ئیبراهیم محەمەدو ئەحمەد عادل.

* لە ساڵی ١٩٩٧ چیرۆکی (پەشیمانی) تۆمار کرد لە نووسینی سەباح زاهیرو دەرهێنانی عادل عەبدوڵڵا.

ئەکتەرەکان بریتی بوون لە عادل چاوشین، ئەبو بەکر محەمەد، یوسف جەباری، جیهاد جەباری، جوان ناسح، نەشئەت حوسێن، محەمەد عەلی، محەمەد عەزیز.

* لە ساڵی ١٩٩٧ ئەندامانی تیپەکە بەشدارییان کرد لە شانۆگەری (تاوان) لە نووسین و دەرهێنانی عەباس عەلی کە لەسەر هۆڵی (چالاکی قوتابخانەکان) بۆ چوار ڕۆژ پێشکەش کرا، کە ئەکتەرەکان بریتی بوون لە عادل چاوشین، محەمەد عەزیز، عەبدولعەزیز سابیر، عوسمان لەتیف، سالار حوسێن، دڵشاد سەلیم.

* لە ساڵی ١٩٩٨ چیرۆکی (پووڵەکی) تۆمار کرد بۆ تەلەفزیۆنی کەرکوك لە نووسینی (محەمەد تۆفیق وەردی) و لە ئامادە کردنی شوکر ساڵەیی، دەرهێنانی بۆ تەلەفزیۆن هاشم زەینەل.

ئەم ئەکتەرانەش بەشدارییان کرد عادل چاوشین، ئەبو بەکر محەمەد، محەمەد عەزیز، شوکر ساڵەیی، خالید محەمەد سلێمان، نیشتیمان عەبدولڕەحمان، یوسف جەباری.

* لە ساڵی ١٩٩٩ چیرۆکی (منداڵی زیرەك) لە نووسینی عارف مەعروف و دەرهێنانی بۆ تەلەفزیۆن عادل عەبدوڵڵا پێشکەش کرا.

ئەم ئەکتەرانەش بەشدارییان کرد عادل چاوشین، درەخشان محەمەد، یوسف نەسرەدین، فەلاح فایق، ئەحمەد وەکیل، منداڵی بە توانا ئیدریس محەمەد لەگەڵ جیهاد جەباری.

* لە هەمان ساڵدا شانۆگەری (بشقڕێ هەر بزنە) لە نووسینی محەمەد خدرو دەرهێنانی عادل چاوشین.

ئەم ئەکتەرانەش بەشدارییان کرد عادل چاوشین، محەمەد عەزیز، شوکر ساڵەیی، نەشئەت حوسێن، عەلی محەمەد، خالید محەمەد سلێمان.

* لە هەمان ساڵدا ئەم تیپە بەشداری کرد لە فیستیڤاڵی شانۆی کوردی لە کەرکوك بە شانۆگەری (کەلەسەر) لە نووسینی محەمەد خدرو دەرهێنان و نواندنی عادل چاوشین لەسەر هۆڵی (چالاکی قوتابخانەکان) بۆ ماوەی سێ ڕۆژ.

* هەر لە هەمان ساڵ هەڵسان بە پێشکەش کردنی شانۆگەی (دەردی بێچووتەوە) لە نووسینی ئەوزاد یوسف کاکەیی و لە دەرهێنانی (عارف مەعروف)و بە بەشداری کردنی ئەم ئەکتەرانە (عادل چاوشین، هاشم محەمەد، نەشئەت حوسێن، عەبدولقادر جەمال، عیزەددین چاوشین، خالید محەمەد سلێمان، عوسمان لەتیف، فەلاح فایق، محەمەد عەزیز، مەهدی شۆراوی).

*هەروەها چیرۆکی شانۆیی (چاو بە چاو دەکەوێتەوە) پێشکەش کرا، نووسینی محەمەد عەزیزو دەرهێنانی عادل عەبدوڵڵا.

* لە ساڵی ٢٠٠٠ تۆمارکردنی چیرۆکی تەمسیلی (مار) لە نووسینی (محەمەد سەعید زەنگەنە)و دەرهێنانی بۆ تەلەفزیۆن (عادل عەبدوڵڵا).

ئەکتەرە بەشداربووەکان ئەمانەن (عادل چاوشین، ئەبو بەکر محەمەد، درەخشان محەمەد، سوعاد محەمەد، ئەدا عەلی، ئەحمەد وەکیل، عەبدولقادر جەمال، عەلی محەمەد، ئالان عادل چاوشین، ئەوزاد ڕامیق).

* لە ساڵی ٢٠٠٠ شانۆگەری (گەڕان بە دوای ئاخا) لە نووسینی (عارف مەعروف)و دەرهێنانی عەبدولڕەزاق

محەمەد لە کۆمەڵەی هونەرو وێژەی کوردی لە بەغدا پێشکەش کرا، شانۆگەرییەکی مۆنۆدراما بوو.

* لە ساڵی ٢٠٠١ چیرۆکی تەمسیلی (کارەسات) لە نووسینی ئەبو بەکر محەمەدو دەرهێنانی هاشم زەینەڵ.

بە بەشداری ئەم ئەکتەرانە عادل چاوشین، ئەبو بەکر محەمەد، درەخشان محەمەد، سوعاد عەلی، ئەدا، ئەحمەد وەکیل، ئەوزاد رامیز.

* لە هەمان ساڵدا چیرۆکی تەمسیلی (ئەمریکا) پێشکەش کرا، لە نووسینی ئەبو بەکرو دەرهێنانی عادل عەبدوڵڵا.

* لە ساڵی ٢٠٠٢ شانۆگەری (سەرەتای ژان) لە نووسینی (وریا سەردار)و دەرهێنانی نواندنی عادل چاوشین.

* لە هەمان ساڵیدا چیرۆکی تەمسیلی (بێ ئومێدی) پێشکەش کرا، نووسین و دەرهێنانی عارف مەعروف.

* لە ساڵی ٢٠٠٣ شانۆگەری (فیدرالیەت) لە نووسین و دەرهێنانی (یوسف جەباری)، پێشکەش کردنی لەسەر هۆڵی شەهید سیروان تاڵەبانی.

بە بەشداری ئەم ئەکتەرانە (عادل چاوشین، محەمەد عەزیز، محەمەد ئیسماعیل، یوسف ئەسرەددین).

* لە ساڵی ٢٠٠٣ شانۆگەری کورسی لە نووسینی عادل چاوشین و دەرهێنانی واحید کفری لەسەر هۆڵی چالاکی چەمچەماڵ پێشکەش کرا بە بەشداری عادل چاوشین و یوسف جەباری.

* لە ساڵی ٢٠٠٤ چیرۆکی تەمسیلی (دایە ئەورۆز) لە نووسین و دەرهێنانی (لالۆ ڕەنجدەر).

* لە هەمان ساڵدا بە کۆبوونەوەی ئەندامانی تیپ بڕیار درا بە گۆڕینی ناوی تیپەکە بۆ (تیپی نواندنی چوار باخ) و بەشدارییان کرد لە فیستیڤاڵی شانۆیی کوردی دووەم لە شاری کەرکوک کە ئەندامانی باڵای فیستیڤاڵ پێک هاتبوو لە (شوکر ساڵەیی، عادل چاوشین، حوسێن ئەحمەد، سیروان بیلانە، یوسف جەباری، یوسف چاوشین).

تیپی نواندنی چوار باخ بەشداری کرد بە شانۆگەری (گەڕان بە دوای ئاخا) لە نووسینی (عارف مەعروف)و لە دەرهێنانی (عادل چاوشین).

* لە ساڵی ٢٠٠٥ بەشداری کرد بە شانۆگەری شەهید لەگەڵ ڕۆژگارا لە نووسینی ئەبو بەکر محەمەدو دەرهێنانی عادل چاوشین لەسەر هۆڵی پەیمانگای هونەرە جوانەکانی کەرکوک.

* لە ساڵی ٢٠٠٦ شانۆگەری (کرێکاری چەوسارەی) پێشکەش کرد لە نووسینی مەهدی شەفیق و دەرهێنانی عادل چاوشین.

بە بەشداری ئەم ئەکتەرانە (عەبدولعەزیز سابیر، فەلاح فایق، چرۆ عادل چاوشین، ئەحمەد وەکیل، عادل چاوشین).

* لە ساڵی ٢٠٠٧ شانۆگەری (چەوساوە) لە نووسینی (یوسف جەباری)و دەرهێنانی (عادل چاوشین) لەسەر هۆڵی نەورۆز پێشکەش کرا بە بەشداری (درەخشان محەمەد، چرۆ عادل، دلاوەر عەبدوڵڵا، ئەحمەد وەکیل، ئەبو بەکر محەمەد).

* لە ساڵی ٢٠٠٧ شانۆگەری (ئەشکەوت) ئامادەکردنی (یوسف جەباری)و دەرهێنانی (عادل چاوشین)، بە بەشداری (ئەبو بەکر محەمەد، دلاوەر عەبدوڵڵا، ئەجات کامیل، محەمەد ئیسماعیل).

* لە هەمان ساڵ چیرۆکی تەمسیلی نیشتمان لە نووسین و دەرهێنانی حوسێن میسری.

ئەکتەرەکان بریتی بوون لە عادل چاوشین، عەبدولجەبار سابیرکارکوک، یوسف جەباری، عیزەدین چاوشین، موئەیەد بێچارە، محەمەد عەزیز، شێرکۆ ئەسرەدین-هەردی، عارف مەعروف، پەلماز.

لە ماوەی تەمەنی ئەم تیپەدا ئەم ئەکتەرانە بەشدارییان کردووە: (یوسف محەمەد، عادل عەبدوڵڵا، ئەبو بەکر عەبدولحەمید، محەمەد عەزیز، محەمەد ئیسماعیل، یوسف ئەسرەددین، عیزەددین نوری، عەبدولقادر جەماڵ، موئەییەد عەبدولقادر، فەلاح فایق، عوسمان لەتیف، عەبدولعەزیز سابیر، ئەوزاد ئەحمەد، ئەحمەد خالید، فەهمی، ئەجات کاکل سەعدون، سۆما محەمەد ئیسماعیل، چرۆ عادل عەبدوڵڵا، دلاوەر عەبدوڵڵا سەعید، خالید محەمەد، جیهاد ڕەمەزان، شیڤان کاوە، بێستون سەیفەدین.

*** تیپی شانۆی هەندرێن - تیپی شانۆی هەنگاوی نوێ:**

لە ساڵی ١٩٨٨ کۆمەڵێک لاوی ئاوارەی کەرکوک تیپێکیان دامەزراندووە بە ناونیشانی (تیپی شانۆی هەندرێن) لە چەمچەماڵ، بەڵام لە دوای ڕزگار کردنی کەرکوک ناوی تیپەکەیان ناو ناوە (تیپی شانۆی هەنگاوی نوێ) لە کەرکوک.

- زمناکۆ هیدایەت زەنگەنە، بەڕێوەبەر بوو.
- ئەندامەکان: سۆران مامە حەمە، محەمەد تاهیر، مەهدی شەفیق، پیشتیوان ئازاد، عیماد جاف، شێرکۆ ئەسرەدین، جەبار سابیر، ئەجات حەکیم، محەمەد مەهدی شەفیق، هێشوو جەمال.
- شانۆگەرییەکان:
- شانۆگەری (زووحاک) لە (٢٥)ی ئاداری ساڵی (١٩٩٨).
- شانۆگەری (ئەنفال) لە (١٩)ی نیسانی ساڵی (١٩٩٩).
- شانۆگەری (ڕاپەڕین) لە (٢٠)ی ئاداری ساڵی (٢٠٠٠).
- شانۆگەری (ئێمە کوردمان ئەهێشت) لە (٢٠)ی تشرینی دووەمی ساڵی (٢٠٠٣).
- شانۆگەری (شێواو) لە (١)ی کانوونی یەکەمی ساڵی (٢٠٠٣).
- شانۆگەری (گەڕانەوەیەکی ئەفسانە) لە (١٢)ی تشرینی یەکەمی ساڵی (٢٠٠٤).
- شانۆگەری (سۆزی گەرمیان) لە (٤)ی ئایاری ساڵی (٢٠٠٧).
- شانۆگەری (ئەنفالیش وەک هەڵۆ سنووری نییە) لە (١٥)ی نیسانی ساڵی (٢٠٠٧).
- شانۆگەری (ئەنفال دۆزەخی بێگوناهەکان) لە (١٤)ی نیسانی ساڵی (٢٠٠٨).

*** تیپی شانۆی باوە گوڕگوڕ:**

ئەم تیپە لە مانگی تشرینی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٣ لە کەرکوک دامەزرا، یەکێک بوو لە تیپە کاراکانی ناو یەکێتی

تیپی شانۆی (هەندرێن - هەنگاوی نوێ)

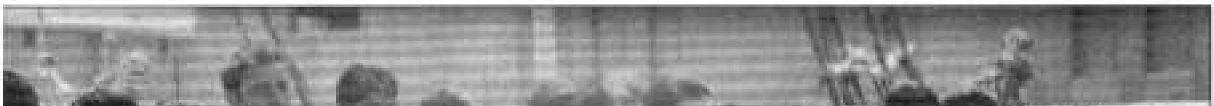

تیپی شانۆی (هەندرێن - هەنگاوی نوێ)

هونەرمەندانی ئەو کاتە، هونەرمەند شوکر ساڵەیی سەرۆکی تیپەکە بوو، ئەندامانی تیپەکەش هەریەک لە هونەرمەندان مەهدی شەفیق، فەلاح فایەق، محەمەد سەید کەریم، جەبار کارکۆک، عیزەددین چاو شین، شێرکۆ عوسمان، فازڵ عەلی، ئاکۆ عەبدولحەمید، سامی عەزیز، محەمەد تایر، زمناکۆ هیدایەت بوون.

لە کارو چالاکییەکانی تیپی باوە گوڕگوڕ، ساڵی ٢٠٠٣ ڕێکخراوی چالاکییەکانی هاموون سەنتەری کەرکوک یادی کارەساتی ئەنفالی بە هاوکاری ئەم تیپە لە گەڕەکی ڕەحیمئاوای شاری کەرکوک پێشکەش کرد، کە لە ئامادە کردن ودەرهێنانی زمناکۆ هیدایەت و نواندنی، فەرەیدون هەمەوەندی،شێرکۆ عوسمان، مەهدی شەفیق، بێستون سەیفەدین،ڕزگار شوانی، فەلاح فایق، محەمەد سەید کەریم، جەبار کارکۆک، عوسمان لەتیف و عیماد عەبدولڕەحمان بوو. لە (٢١)ی کانوونی دووەمی ساڵی (٢٠٠٤) (پانتۆمایم)ی (ئازاردانی هونەرمەندێکی) لە هۆڵی شەهید سیروان پێشکەش کرد کە لە نووسینی محەمەد خدرو نواندنی شوکر ساڵەیی بوو، هەروەها بە میوانداری چەند هونەرمەندێک و بە بەشداری ئەندامانی تیپەکە ڕۆژی (٨)ی ئایاری ساڵی (٢٠٠٤) کەرنەڤالی ئەنفالی پێشکەش کرد کە سەرەتا بە نمایش کردن لە بەردەم قشڵەی کەرکوکەوە هەتا هۆڵی شەهید سیروان تاڵەبانی نمایش کراو هوتاف درا، میوانەکانی بەرنامەکەش بریتی بوون لە هونەرمەندان، حەمە عەلی خان، ئەبوبەکر محەمەد، ئاوارە خان بوون و کەرنەڤاڵەکەش لە نووسینی شاعیری گەورە شێرکۆ بێکەس و دەرهێنانی تەحسین فایەق بوو.

لە (٦)ی حوزەیرانی ساڵی (٢٠٠٤) لە هۆڵی شەهید سیروان تاڵەبانی شانۆگەری (ڕاپەڕین و تابلۆکانی ژیانمان)ی لە نواندنی ئەندامانی تیپەکە نمایش کرد.

*** تیپی نواندی کەرکوک:**

ئەم تیپە لە ساڵی ٢٠٠٤ دروست بووە، سەرۆکی تیپەکە (محەمەد سەید) بوو، ئەکتەرەکانی تیپەکە بریتی بوون لە (زمناکۆ هیدایەت، مەهدی شەفیق، عیزەددین چاوشین، فازڵ عەلی، شێرکۆ هەردی، محەمەد مەهدی، سالار هێمن).

*** تیپی شانۆی ئەزموونگەری کەرکوک:**

ئەم تیپە لە کەرکوک لە ڕۆژی (١٦)ی ئاداری ساڵی (٢٠٠٦) دامەزراوە، ئامانج لەم تیپە بریتی بووە لە نیشکردن لەسەر ئەزموونە نوێکانی شانۆو واز هێنان لە هۆڵی شانۆ، بۆیە کارەکانیان لە ژووری قەڵا و قشڵە نمایش کراوە.

– دەرهێنەری کارەکان (نیهاد جامی)یە، ئەکتەرەکانی

تیپی شانۆی (ئەزموونگەری) لە کەرکوک

تیپی شانۆی (ئەزموونگەری) لە کەرکوك

تیپی شانۆی (ئەزموونگەری) لە کەرکوك

ئەم تیپە بریتیە لە (فریاد ئەحمەد، شوکور عومەر، کارگەر جەواد، دیدار مەجید.

- **بەرهەمەکانیان:**
- پرۆڤەیەکی شانۆیی بۆ چاوەڕوانی گۆدۆ، ساڵی ٢٠٠٦.
- خاچ، ساڵی ٢٠٠٦.
- سەگو دەف، ٢٠٠٧.
- زولێخا لە خەونی یوسفدا، ساڵی ٢٠٠٧.
- هاملێتی کەرکوک، ساڵی ٢٠٠٧.
- یادەوەری دەنگ، ساڵی ٢٠٠٧.
- یادەوەری دەنگ ٢، ساڵی ٢٠٠٧.
- ئۆدیبی زەردەشت، ساڵی ٢٠٠٨.
- حیکایەتی لم، ساڵی ٢٠٠٨.
- ئەنتیگۆنای قەلا، ساڵی ٢٠٠٨.
- تونێل، ساڵی ٢٠٠٩.
- جوانترین مردن، ساڵی ٢٠٠٩.
- دەستنوسێکی شانۆیی، ساڵی ٢٠١٠.
- پاڕانەوە، ساڵی ٢٠١٠.
- هاواری پیاوێکی سەرپێی، ساڵی ٢٠١٠.
- شەرابی سێو، ساڵی ٢٠١٠.
- مۆسیقارێکی ماندوو، ساڵی ٢٠١٠.
- تەنیای خۆرئاوا بوو، ساڵی ٢٠١١.
- ئەوەی جێگای ئاماژەیە کە ئەم تیپە گۆڤارێکی شانۆییان هەیە بە ناوی (شانۆکار) بەڵام لە کاتی وەستانی تیپەکەدا گۆڤارەکەشیان وەستا، بەڵام ئێستا تیپەکەو گۆڤارەکە بە بەرگێکی نوێوە هاتونەتە مەیدان.

تیپی شانۆی (سێکانی)

*** تیپی هەنۆکانی کەرکوک:**

ئەم تیپە لە سەرەتای مانگی ئاداری ساڵی ٢٠٠٩ لە کەرکوک دامەزراوە، سەرۆکی تیپەکە (هەندرێن تاهیر شاسوار)ە، دەرهێنەری تیپیش (فەرەیدون محەمەد شکور)ە.

ئەکتەرەکانی ئەم تیپەش بریتین لە:

تاهیر شاسواری، فەرەیدون محەمەد، گۆران ئیبراهیم، شاخەوان غالب، دێکان تاریق، هونەر فەلاح، هەڵکەوت محەمەد، هوشیارو گەلێکی تر.

*** تیپی شانۆی (سێکانی):**

ئەم تیپە لە ساڵی (٢٠٠٦) دامەزراوە لەلایەن هەر یەکە لە (ڕائید حازم بەشیر، مەریوان زەنگەنە، تاریق ناسیح، سعود ئەحمەد، سەباح حوسێن، حەلیم نیعمە)، لەگەڵ کۆمەڵێک لە دەرچوانی پەیمانگای هونەرە جوانەکان و کۆلێژی هونەرە جوانەکان لە هەموو پێکهاتەکانی کەرکوک، گەلێک بەرهەمی بە زمانەکانی کوردی و عەرەبی و تورکمانی پێشکەش کردووە لە گەلێک لە شارەکانی سلێمانی و هەولێر و مووسڵ و دهۆک، لە دەرەوەیش بەشداری گەلێک لە فیستیڤاڵە شانۆییەکانی ئێران و تورکیا و سوریای کردووە.

لە ماوەی کورتی تەمەنیدا گەلێک بەرهەمەی شانۆیی پێشکەش کردووەو گەلێک ئەکتەری بە توانا و خەڵاتی جۆربەجۆری وەرگرتووە.

تیپی شانۆی (سێکانی)

تیپی شانۆی (سێکانی)

* گرووپی شانۆی هەوار:-

- هەر لە ساڵی (٢٠١١)ەوە کار بۆ دامەزراندنی کراوە، بەڵام لە ساڵی (٢٠١٤)ەوە بە فەرمی ناوی تیپەکە نراوە.

- یەکەم کاریان نمایشی شانۆیی (کچە فرۆشراوەکانی نیشتمان) دەستی پێکرد، لە نووسینی: عەزیز عومەر، سینۆگرافیاو دەرهێنانی: نەوزاد نەجم. ئەم شانۆگەرییە لە شارەکانی کەرکوک، سلێمانی، هەڵەبجە، کۆیە، چەمچەماڵ، هەولێر، بەغدا نمایش کرا.

- پرۆژەیەکی تریان ئەویش شانۆی گەڕۆکە بۆ ناو گەڕەکەکانی کەرکوک، کە تەنها لە یەک ڕۆژدا شانۆی (دەموچاو فرۆشان) نمایش کرا.

دەرهێنەری شانۆگەرییەکە دەڵێت:-

(نمایشی شانۆی کچە فرۆشراوەکانی نیشتمان، نمایشێکە سەبارەت بەو کارەساتە گەورەیەی بەسەر شەنگال و کچە یەزیدییەکان هاتووە و باس لە بازرگانی کردن بە کچانی یەزیدییەوە و مامەڵەی کڕین و فرۆشتنی؛ کە لەلایەنی داعشەوە بەو کچانەوە دەکرێت لەنێو خۆ و دەرەوەدا، هەروەک چۆن لە ئەنفالەکە کچی کورد فرۆشرا بە میسر و ئەردەن و وڵاتانی عەرەبی ئامانجی نمایشکردنی ئەم نمایشە ناسینی دۆزی کچانی یەزیدییە وەک جینۆساید بە جیهان.

ئەم نمایشە لە واقیعی حاڵی ئەو کچانەوە وەرگیراوە کە دەربازبوونە لە دەستی داعش کە من وەک دەرهێنەر چوومەتە لای چەند کچێکی ڕزگاربووی دەستی داعش کە سەرجەم گرفت و ئەو ئازارانەم بە شێوازێکی هونەری بۆ سەر تەختەی شانۆ گواستەوەو بە شێوازی شانۆی وێنەیی کارم لەسەری کردووە.)

شانۆی (کچە فرۆشراوەکانی نیشتمان)

*** تیپی شانۆی (چەوساوەکانی چیمەنی شەهیدان):-**

تیپێکی شانۆییە ساڵی (١٩٨٤) لەلایەن کۆمەڵێك ڕۆشنبیرو خوێندکارو لاوان و پێشمەرگەوە لە گوندی (چیمەنی شەهیدان)ەوە دامەزراوەو چەند بەرهەمێکی لە چیمەن و گوندەکانی دەوروبەری پێشکەش کردووە.
یەکەم بەرهەمی تیپەکە لە (٢١)ی ئاداری ساڵی (١٩٨٤) لە یادی جەژنی نەورۆزدا پێشکەش کراوە، کە دەنگدانەوەیەکی باشی هەبوو. هەموو دەقە پێشکەشکراوەکانی ئەم تیپە (غازی محەمەد ڕەشید) نووسیویەتی و (محەمەد ئامق - هیوا) کاری دەرهێنانی بۆ کردووە، ئەکتەرەکانیش جگە لە (غازی محەمەد ڕەشید) بریتی بوون لە :- (نەجات محەمەد ڕەشید، مەلا فایز، غێدان مستەفا، شەریف لەتیف، کەماڵ ڕەشید خورشید - دکتۆر شەیدا، محەمەد عومەر، زاهیر حەیدەر، وەهاب محەمەد، کەریم ئیبراهیم، عومەر عەزیز)، لەوانە دواتر دووانیان شەهید بوون بە ناوەکانی غێدان مستەفا، شەریف لەتیف.
ئەم تیپە زۆرتر وەك تیپێکی لۆکاڵ کاری کردووەو لە بەرهەمەکانیدا زۆرتر گوزارشتی لە حەزو ئاوات و گیروگرفتەکانی جووتیاران و هەژاران و کەمدەرامەتەکان کردووە.

*** فیستڤاڵی شانۆی سەرشەقام لە کەرکوك:-**

لە درێژەی چالاکییە هونەرییەکانی کەرکوك بۆ یەکەم جار لە مێژووی ئەو شارەدا فیستڤاڵی (شانۆی سەر شەقام) لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستان ساز دەکرێت.
ئەو فیستڤاڵە لەژێر چاودێری ڕەزا فایق حەلاق و بە هاوکاری سەنتەری ئازادی لاوانی کەرکوك لە ناوەڕاستی مانگی کانوونی یەکەم بە بەشداریی ١٠ نمایشی شانۆیی ساز دەکات، لە هەریەك لە شارەکانی هەولێرو کۆیەو چەمچەماڵ چوار نمایش ئامادە دەبێت و شەش نمایش لە گرووپەکانی شاری کەرکوك نمایش دەکرێت.
- ڕۆژی یەکەم:
لە ١٥ی کانوونی یەکەمی ساڵی (٢٠١٥) دەستپێدەکات لە کات سێی پاش نیوەڕۆ
شانۆی هەموومان پێشمەرگەین:
بەرهەمی کۆمەڵەو هونەرو وێژەی مەڵبەندی گشتی هەولێر لە سێ و نیو نمایش دەکرێت.
شانۆی یەکە:-
بەرهەمی بەڕێوەبەرایەتی و ڕۆشنبیری و هونەری چەمچەماڵ بە هاوکاری تیپی شانۆی گەل لە چوار نمایش دەکرێت
شانۆیی پەنارتی:-
بەرهەمی تیپی شانۆیی (سۆما)، لە چوارو نیو نمایش دەکرێت
گروپی شانۆی پەیمانگای هونەرە جوانەکانی سەر بەغدا لە کاتژمێر پێنجی ئێوارە.
لە بەرواری (١٦)ی کانوونی یەکەم کۆڕی ڕەخنەی بۆ شانۆکان لە هۆڵی سیروان تاڵەبانی.
ڕۆژی دووەم لە ١٦ی کانوونی یەکەم.
شانۆی (ماڵەکەمان)، شانۆی گروپی (حاجی) کاتژمێر دووی پاش نیوەڕۆ.
شانۆی (کورسی)، تیپی شانۆی (نەورۆز) کاتژمێرو دوو

وئیوی پاش نیوەڕۆ.
شانۆی (پایزێك دوای جەنگ) لە گروپی شانۆی گزنگ، سێی پاش نیوەڕۆ.
شانۆی (کۆبوونەوەی داهاتوو) بەرهەمی کانی هونەری هەولێر سێ و نیو پاش نیوەڕۆ.
شانۆی (شەترەنجی سووتاو) بەرهەمی گروپی شانۆیی (مۆم) چواری پاش نیوەڕۆ.
شانۆی (شێواندنی کەلتوور) بەرهەمی گرووپی شانۆی (ڕۆژ) چوار نیو.
بەرواری ١٧ی کانونی یەکەمی ساڵی (٢٠١٥ کۆڕی ڕەخنەیی بۆ شانۆکان لە هۆڵی سیروان تاڵەبانی.
ڕۆژی سێ یەم:-
کۆتایی فیستڤاڵ و دابەشکردنی خەڵات بەسەر بەشداربووان.

*** دەقە شانۆییەکانی مەسیحییەکان کە لە کەرکوك لەنێوان (١٩٤٤-١٩٥١) نمایش کراوە.**

١- شانۆگەری (شایلۆك)، ساڵی ١٩٤٤ لە دەرهێنانی (جوبرائیل بابلا).
٢- شانۆگەری (عاشق قادور - عاشق جوال)، (١٩٤٥)، لە دەرهێنانی (جوبرائیل بابلا).
٣- شانۆگەری (الأمیر الدانیمارکي)، ١٩٤٦، لە دەرهێنانی (رابی ئەدوتیا تیلیا).
٤- شانۆگەری (هاملت و شکسپیر)، ١٩٤٧ لە دەرهێنانی (جوبرائیل بابلا).
٥- شانۆگەری (یوسف واشقائه)، ١٩٥٠، لە دەرهێنانی (جوبرائیل بابلا).
٦- شانۆگەری (خمتابی اقیل) ١٩٥٢ لە دەرهێنانی (جوبرائیل بابلا).
٧- شانۆگەری (دوخادیم - روح الأم) ١٩٩٥ لە دەرهێنانی (یواب تۆما کنا).
٨- شانۆگەری (دایمون و باتیوس) ١٩٥٠ لە دەرهێنانی (جوبرائیل بابلا).
٩- شانۆگەری (دایمون و باتیوس) ١٩٥١ لە دەرهێنانی (جوبرائیل بابلا).

*** سەرچاوەو پەراوێزەکان:**

١. (شانۆ.. شانۆی کوردەواری)، حەسەن تەنیا، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، چاپخانەی (دار آفاق العربیة)، ١٩٨٥.
٢. گۆڤاری (هاواری کەرکوك)، ژمارە (١)، لاپەڕە (٣٦ - ٤٢)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی: ((بزوتنەوەی شانۆی کوردی لە شاری کەرکوك ١٩٥٣ - ١٩٧٤))، نووسینی موحسین محەمەد.
٣. گۆڤاری (ئاوێزە)، ژمارە ٢، لاپەڕە (٢٣٩ - ٢٤٢)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی ((بیبلۆگرافیای بەرهەمەکانی تیپی شانۆی ئاشتی)) (سیروان بێلانە).
٤. گۆڤاری (مێرگ)، ژمارە ١٠، لاپەڕە (٧٨ - ٨٢)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی ((بزاڤی شانۆ لەکەرکووك و تیپی شانۆی ئاشتی، نموونەیەکی گەشن))، وشیار ئەحمەد ئەسوەد.
٥. گۆڤاری (ڕەنگین)، ژمارە ١٢٤، لاپەڕە ٣٠ - ٣١، لێکۆڵینەوەیەك بەناونیشانی ((یەکەم فیستیڤاڵی شانۆی کوردی لەکەرکوك)) سەباح موسا.
٦. گۆڤاری (الاخاء) ژمارە ١٨٧، تەمموز- ئاب ساڵی (١٩٨٧)، لاپەڕە (٤٩ - ٥٢)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی، ((حقی الشبلي وحرکة التمثیل بکرکوك)).
٧. گۆڤاری (الاخاء) ژمارە ١٩٤، لاپەڕە (٤٧ - ٥٠)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی ((الحرکة المسرحیة في کرکوك))، فازڵ محەمەد حوسێن حەلاق، بەشی یەکەم.
٨. گۆڤاری (الاخاء)، ژمارە ١٩٥، لاپەڕە (٤٠ - ٤٢)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی ((الحرکة المسرحیة في کرکوك))، فازڵ محەمەد حوسێن حەلاق، بەشی دووەم.
٩. گۆڤاری (بارش)، ژمارە ٢٠، شوبات، ٢٠٠٥، لاپەڕە (١٢٦ - ١٢٩)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی: ((شانۆی هاوچەرخی تورکمانی لەکەرکوکدا بەشی یەکەم.
١٠. گۆڤاری (بارش) ژمارە ٢٢، حوزەیران، ٢٠٠٥، لاپەڕە (١٤٠ - ١٤٢)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی: ((شانۆی هاوچەرخی تورکمانی لەکەرکوك)) بەشی دووەم، ڕووبار عەلی.
١١. گۆڤاری (ڕەنگین)، ژمارە، ٨٧، ساڵی ١٩٩٦، لاپەڕە ١٠، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی: ((قوتابخانە لەنێوان دوێنێ وئەمڕۆدا))، عەبدوڵڵا عەبدولڕەحمان زەنگەنە.
١٢. لێکۆڵینەوەی مێژووی شانۆ لە شاری خورماتوو لە بەڕێز سەلاح شوکر وەرگیراوە لە پێویستی بابەتەکە لەسەر ڕەزامەندی خۆی کردوومەتە توێی بابەتەکەوە.
١٣. (الحرکة المسرحیة في کرکوك، تواریخ، اسماء ووثائق)، فازڵ حەلاق، ٢٠٠٩.
١٤. گەشەسەندنی درامای کوردی ١٩٧٥-١٩٩٥)، د. سەلام فەرەج کەریم، ٢٠٠٩.
١٥- بەرنامەیەکی دیکۆمێنتی کەناڵی ئاسمانی کەرکوك دەربارەی (هونەری مێژووی شانۆ لە کەرکوك).
١٦- ئەرشیفی تیپە هونەرییەکانی کەرکوك.
١٧- ژمارەکانی گۆڤاری شانۆکار.

دەرهێنەر ناسر حەسەن و هونەرمەند وریا شەعاب

شانۆگەری کەژاوەی خوێن، ساڵی ٢٠٠٧

شانۆگەری (ئاووس)، کە هەر یەکە لە عەبد جەعفەر و مەیس گومەر و محەمەد جەماڵ و ئەحمەد محەمەد جەماڵ ڕۆڵیان تێیدا بینیوە

محەمەد خدر لەگەڵ یەکێک لە ئەکتەرەکانی بەغدا لە کەرکوک

محەمەد خدر لەگەڵ یەکێک لە ئەکتەرەکانی بەغدا لە کەرکوک

قاسم مەلاك و محەمەد خدر لە دەوری یەکێک لە شانۆکان لە کەرکوک

یەکێک لە شانۆگەرییەکانی شاری کەرکوک

مەیس گومەر و محەمەد جەماڵ

ئەبو بەکر لەگەڵ یەکێک لە دەرهێنەرەکان

*** بزاڤی شانۆ لە کەرکووکی حەفتاکاندا:**

د. فازڵ جاف

زۆربەی نووسینەکانمان دەربارەی شانۆی حەفتاکان، کە باس دێتە سەر باسی شانۆی کوردی لە کەرکووک، وەکوو ئەزموونێکی لاوەکی باس لەو قۆناخە کورتە دەکات، لە کاتێکدا بەپێی هەموو پێوەرێکی هونەری، شانۆی کەرکووک وەکوو ئەزموونێکی نوێ و جیا هەڵکەوتوو، خاوەن پایەیەکی تایبەت بوو، چ لە ڕووی چەندایەتی و چ لە ڕووی چۆنایەتییەوە، تاکوو نیوەی حەفتاکانیش هەر پێشەنگ بووە و هەموو کارە شانۆییەکانی ئەو سەردەمەی بەزاندبوو.

ئەو قۆناخە، قۆناخی حەفتا بۆ حەفتا و چوار، هەناگاوێکی تایبەت و سەردەمێکی جیاهەڵکەوتووە، نەک تەنیا لە بزاڤی شانۆیی شاری کەرکووکدا، بگرە لە سەرانسەری کوردستاندا، هەرچەندە ئەو ماوە کورتەی تەمەنی ئەو قۆناخە بەداخەوە چوار ساڵ زیاتری تێنەپەڕاند.

دیارە هەر لەمیانەی ئەو چوار ساڵەی پاش بەیاننامەی مێژوویی یازدەی ئاداری ساڵی ١٩٧٤ و ڕاگرتنی شەڕ دژ بە کوردستان و دانپێنانی حکوومەتی عێراق بە مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان، کەرکووکیش وەکوو هەموو شارەکانی دیکەی کوردستان پشکێکی لەو ئازادییە بەرکەوت، هەرچەندە ئەو ئازادییەی کەرکووک بە بەراورد لەگەڵ شارەکانی دیکەدا گەلێک کەمتر و کورتتر بوو، بەڵام ئەو پشکە کە بۆ شاری کەرکووک زۆر بوو و زیاتریش هەستی پێدەکرا، چونکە یەکەم جار بوو کەرکووک دوای قۆناخێکی دوور و درێژ، ئازادییەکی لەو جۆرە بەخۆیەوە ببینێت. ئازادییەک ئەگەرچی کورتخایەن و سنووردار بوو، بەڵام بۆ بزاڤی ڕۆشنبیریی کوردی، بەتایبەتی بۆ هونەر و ئەدەبی ئەو سەردەمە، لەسەرووی هەموویشیانەوە بۆ بزاڤی شانۆ، قۆناخێکی بەپیت و پڕ بەرهەم بوو.

لەو چوار ساڵەدا، ڕۆشنبیران و هونەرمەندانی کەرکووک سەلماندیان کە شارەکەیان بەر لەوەی کانگای نەوت و سامان بێت، کانگای داهێنان و ئەفراندن و ڕووناکبیرییە، ئەوەیان سەلماند کە ئەوانیش خاوەنی ڕۆشنبیرییەکی قووڵ و تایبەتن، ڕۆشنبیرییەک کە زادەی کۆمەڵگەی فرە کولتوورییە، ڕۆشنبیرییەک کە زادەی تاکڕەهەندی و یەکزمانی نییە، بگرە توانای کەسەکانی لەدەرەوەی زمانی دایکەوە سەرچاوە دەگرێت، زمانزانین وەکوو دەروازە و پەنجەرەیەک بەسەر جیهانی ئەدەب و هونەر و فیکردا، ئەمەیش بەتایبەتی لە ڕێگەی زانینی زمانی عەرەبییەوە.

ئەوەبوو هەر دوای بەیاننامەکە چەندین تیپ و گرووپی شانۆیی هاتنە دامەزراندن، بەڵام بەرچاوترین و چالاکترینیان تیپی شانۆیی (مەشخەڵ) بوو، کە ڕاستەوخۆ لەلایەن یەکێتیی قوتابییانی کوردستانەوە بەڕێوە دەبرا. لێرەدا جێگەی خۆیەتی بڵێم، کە ئەمە دەبێت بە یەکێک لە دەستکەوتەکانی یەکێتیی قوتابییان لە قەڵەم بدرێت.

تیپی مەشخەڵ، بە هاوکاریی چەند شانۆکارێکی شاری کەرکووک، بە سەرپەرشتیی هونەریی مامۆستا سەلمان فایەق، وەکوو دەرهێنەری تیپ هاتە دامەزراندن.

شانۆیی (دایکی شەهید) لە نووسینی بەهەشتی (مستەفا پەژار) یەکەم بەرهەمی تیپی شانۆ مەشخەڵ بوو، ئەم دەستپێکە بۆ ئەو کاتەی تیپێکی نوێ گرنگ بوو، گرنگ بوو بە شانۆنامەیەکی خۆماڵی سیاسی و جدییەوە، هاوکات شانۆنامەکە لە ڕووی ئەدەبییەوە بە زمانێکی ئەدەبیی بەرز نووسرابوو.

هەر لە یەکەم نمایشەوە، تیپی مەشخەڵ هاوسەنگییەکی باشی لەنێوان ژمارەی ئەکتەرانی نێرینە و ئەکتەرانی مێینەدا پیشان دا. ژمارەی کچانی بەشدار لەو نمایشەدا بە ئەندازەیەک زۆر بوو، کە دەکرێت بڵێین هاوشانی ژمارەی ئەکتەرە کورەکان بوو، ئەمەیش تا ئەوکات و تا چەند ساڵێک دواتریش هیچ بەرهەمێکی شانۆیی کوردی ئەم تایبەتمەندێتییەی بەخۆیەوە نەبینیبوو، هەر ئەمە بۆخۆی یەکێک بوو لە شانازییەکانی شانۆکارانی ئەو سەردەمەی کەرکووک، لە کاتێکدا لە شارەکانی دیکەی کوردستاندا، کە لە شانۆدا تەمەنێکی گەلێک کۆنتریان هەبوو، تا ئەو دەمەیش بەگشتی بۆ زۆربەی کەسایەتییە مێینەکان کوڕ دەکرا بە کچ. چەند ئەکتەرێکی پیاو هەر بە ڕۆڵی ژنان ناویان دەرکردبوو، لەوانە هونەرمەند عومەر چاوشین. نەک هەر ئەوە، بگرە چەند ئەکتەرێکی دیکەیش کە دواتر ڕۆڵی پیاوانیان دەگێڕا. لە سەرەتادا، مەبەستم لە تاقی مێردمنداڵی و لاوێتیدا، بە ڕۆڵی ئافرەتاندا ڕەت بووبوون.

خۆ ئەگەر لە ڕووی چەندایەتیشەوە باس لە بەرهەمەکانی تیپی شانۆی مەشخەڵ بکەین، ئەوەندە دەڵێم کە ژمارەی بەرهەمەکانی تیپ لە ماوەی کەمتر لە دوو ساڵدا گەیشتە پتر لە پێنج شانۆگەریی درێژی دوو پەردەیی. ئەم بەرهەمانە ڕۆژانی پیشاندانیان بە بەراورد لەگەڵ بەرهەمی تیپەکانی دیکەی شارەکانی کوردستاندا، گەلێک درێژ بوو. ئەمجا پێویستە ئاماژەیش بەوە بکەم، کە جەماوەرێکی نەک هەر باش، بگرە خەڵکێکی زۆر دەهاتن بۆ تەماشای ئەو بەرهەمانە، خەڵکی شاری کەرکووک تەواو هۆگری بەرهەمەکانی شانۆی مەشخەڵ بوون. تەنانەت زۆربەی نمایشەکان پتر لە پێنج جار و لەناو هۆڵێکی پڕدا پێشکەش دەکرا.

تیپی مەشخەڵ بووبوو بە بەشێکی زیندووی ژیانی ڕۆشنبیریی خەڵکی کەرکووک، دانیشتووانی کەرکووک بە تاسەوە چاوەڕێی بەرهەمەکانی تیپی شانۆی مەشخەڵیان دەکرد. دیارە زۆرینەی بینەران کورد بوون، بەڵام بەشێکی بەرچاوی بینەرانی ئەو سەردەمە، بەتایبەتی لە نمایشی (دایکی شەهید)دا عەرەب و تورکمان و ئاسووریشی تێدا بوون.

*** مستەفا پەژار بە دەستکاریکردنی دەقەکەی زۆر نیگەران دەبوو:**

شانۆنامەی (دایکی شەهید)ی مستەفا پەژار، نۆیەرەی بەرهەمی شانۆیی تیپی شانۆیی مەشخەڵی شاری کەرکوك بوو، نمایشەکە سەرەتای مانگی گەلاوێژی ساڵی حەفتا، واتە هەر چوار مانگ پاش بەیاننامەی ١١ی ئادار پێشکەش کرا. چۆن بەم ماوە کورتە، بە کەمتر لە چوار مانگ، تیپێکی شانۆیی، تیپی مەشخەڵ لە شاری کەرکووك دامەزرێنرا؟ چۆن ئەم تیپی مەشخەڵە توانی لە ماوەیەکی ئەوەندە کورتدا یەکەم بەرهەمی خۆی بۆ خەڵکی شاری کەرکووك، پاشتریش بۆ خەڵکی سلێمانی نمایش بکات؟ بە مەرجێك تیپەکە پەنای نەبردە بەر شانۆنامەیەکی پێشتر نووسراو، بگرە هەر لەم ماوە کورتدا مستەفا پەژاری شاعیر و نووسەر شانۆنامەی (دایکی شەهید)ی بۆ ئەم تیپە نووسی، کە بە پێوەری ئەوکات، تا ڕادەیەکیش بە هەندێ پێوەری ئێستا، لەنێو تێکستە خۆماڵییەکانی شانۆی کوردیدا شانۆنامەیەکی پەسەند بوو.

شێوازی شانۆنامەکە دەکرێت بخرێتە ناو چوارچێوەی ڕێبازی شانۆی سیاسییەوە، بەڵام نەك بە شێوازێکی ئایدۆلۆژی و فیکری شانۆی سیاسی، بگرە زیاتر لە شێوازێکی میلۆدرامانەی وروژێنەردا، ئەم شێوە میلۆدرامییە ڕاستە خەڵکی دەوروژاند و جەماوەرێکی زۆری بەرەوە شانۆ کەمەندکێش کرد، بەڵام سەرەڕای ئەوەیش، شانۆنامەکە لەلایەنی ئەدەبییەوە چەند تایبەتمەندێتییەکی تەکنیکی نووسینی شانۆیی تێدابوو، لەوانە تێر و تەسەلیی زمان و دیالۆگەکانی، کە بۆ بینەرانی ئەو قۆناخەی شانۆی کوردی بەگشتی و بینەرانی شانۆ لە کەرکووك بەتایبەتی، زمانێکی درامیانەی بەجۆش و لەبار بوو، تا ڕادەیەکی باشیش سەرکەوتوو بوو.

ڕاستییەکەی مستەفا پەژار وەکوو شاعیر و نووسەر خاوەنی زمانێکی پاراو و چڕ بوو، بەلایشییەوە گرنگ بوو ڕێز لە شێوازی نووسینەکەی بگیرێت و بەبێ پەروا دەستکاریی تێکستەکەی نەکرێت، هەر بۆیە گەلێك جار لەگەڵ دەرهێنەر (سەلمان فایق) و ئەکتەرەکاندا کێشەی بۆ دروست دەبوو. ئێمەی ئەکتەرانی شانۆنامەکە ئەو کات، بە لامانەوە سەیر بوو نووسەر زوو زوو سەردانمان بکات و لە پرۆڤەکاندا ئامادە بێت، لەسەر ئەم وشە یان ئەو وشە، ئەم ڕستە یان ئەو ڕستە، ئەم دەربڕین یان ئەو دەربڕین، هەڵداتەوە و بێتە ڕەلام و ناڕەزایی دەربڕێت.

هەرچەندە دەرهێنەر و ئێمەی ئەکتەرەکانیش کەسمان زمانی کوردیمان لەو باشتر نەدەزانی، کەسیشمان ئەوەندەی ئەو زمانێکی ئەدەبیی پوخت و پاراومان مەبەست نەبوو. بۆیە لێرەولەوێ کە بە ئازادی دەستکاریی ئاخاوتنەکانمان دەکرد، یان بە شێوەیەکی جیاواز دەمانگوتنەوە، مامۆستا پەژار نیگەران دەبوو و ناڕەزایی دەدەبڕی. ئەو ڕۆژانەی کە نووسەری شانۆنامەکە ئامادە دەبوو هەستمان بە نیگەرانی دەکرد و لە مەشق و پرۆڤەکاندا ئاسوودە نەدەبووین، بەپێچەوانەشەوە، ئەو ڕۆژانەی کە لەو پرۆڤەکاندا ئامادە نەدەبوو، بۆ ئێمە وەکوو جەژن وا بوون.

ئێستا دەزانم کە چەند هەڵە بووین، بوونی نووسەر لە پرۆڤەدا بۆ زۆربەی دەرهێنەران و ئەکتەران، دیارییەکی گەورەیە، چونکە نووسەر دەتوانێت هاریکار بێت و ئەرکی دراماتورگ ببینێت و وەڵامی گەلێك پرسیاری گرنگ بداتەوە. میرهۆڵد، پاش مردنی مایاکۆفسکی دەڵێت: بێ ئامادەبوونی خۆی لە پرۆڤەکاندا، نازانم چۆن شانۆگەرییەکانی بۆ شانۆ دەربهێنم!"

سەلمان فایق زۆر جار مەیلی ئەوەی هەبوو، دەستکاریی دیالۆگەکان و تەنانەت دیمەکانیش بکات، بەڵام بە چ ئاراستەیەك؟ بە ئاراستەی میلۆدراما و کۆمیدیا و گاڵتەجاڕی. پەژاری نووسەر بەمە نیگەران دەبوو و هەڵی دەدایەوە. ئەوکات من دژ بەو هەڵوێستەی ئەو بووم، بەڵام ئێستا ڕێزی لێ دەگرم.

ئەم دوو دیدە دژبەیەکە لە بنیاتی دیمەنەکانی شانۆنامەکە بەئاشکرا ڕەنگی دابووەوە، تا نمایشی یەکەمیش نەمدەزانی کە بۆچوونەکانی پەژار ڕاست بوون، چونکە سەرەڕای سەرکەوتنی بێ ئەندازەی نمایشەکە وەك شانۆنامەیەکی سیاسی، بەڵام ئەو پریشکە کۆمیدییانەی کە بە زۆر لەلایەن دەرهێنەرەوە پەستێنرابوونە ناو شانۆنامەکە، لە ڕووی هونەرییەوە خراپ کاری کردبووە سەر شێواز و ستایلی نمایشەکە.

شانۆنامەکە باسی لە دایکێك دەکرد کە تاکە کوڕێکی هەیە، ئەم کوڕە تاقانەیە بێ ئاگای دایکی ئالوودەی جیهانی نهێنیی سیاسەت و کوردایەتی بووە، بە ئەندازەیەك کە دەبێت دایکی بەجێبهێڵێت و ببێت بە پێشمەرگە، باوکیشی پێشتر هەر ڕێگەی پێشمەرگایەتیی گرتووەتە بەر و شەهید بووە. ئەم دیمەنە لە نمایشەکەدا کاریگەرییەکی پڕسۆزی هەبوو، پاشان چەك هەڵدەگرێت و بەکردەیی بەشداریی خەباتی پێشمەرگایەتی دەکات، تاکوو شەهید دەکرێت.

سەرەڕای خۆبەختکردنی باوك و کوڕ، پاڵەوان لێرەدا هەر دایکە، نووسەر جەخت لەسەر خۆبەختکردن و هەڵوێستی ئازایانەی دایك دەکات. پێمان دەڵێت دایکی کورد هیچی لە دایکە ڕووسەکەی مەکسیم گۆرکی کەمتر نییە، بە دووریشی نازانم نووسەری شانۆنامەی (دایکی شەهید)ی لەژێر کاریگەرێتیی ڕۆمانی (دایك)ی گۆرکی نووسیبێت، کە لەو سەردەمەدا یەکێك بوو لە ڕۆمانە بەبرەوەکان.

*** چاوەڕوان نەدەکرا دوای قۆناخێکی قاتوقڕی هونەری، بە نمایشێکی بەهێزەوە سەرهەڵبدات:**

ئەگەر باس لە مۆرکی میلۆدرامایانەی (دایکی شەهید) بکەین، ئەمجا بێین ئەو مۆرکەی لێ بکەین بە کەمایەسی و لاوازی، بە بیانووی ئەوەی کە نووسەری شانۆنامەکە سۆز و هەستی خەڵکی دەبزوواند، پێم وایە ئەم بۆچوونە تەنانەت مەکسیم گۆرکیش دەگرێتەوە، هەرچەندە گۆرکی نووسەرێکی شانۆیی گەلێك بەتوانایە. ئەگەر سیاسەت و ئایدۆلۆژیای ڕەسمی دەوڵەتی سۆڤیەتی (سۆسیال ریالیزم) نەبوایە، توانای شانۆیی گۆرکی لە سەرانسەری جیهاندا باشتر دەردەکەوت، باشترین بەڵگەش بۆ ئەم بۆچوونەم

شانۆنامەکانی پێش قۆناخی سۆڤیەتی ستالینیزمە، کە تاکوو ئێستایش نمایش دەکرێن.
ئەگەر لە روانگەی ئەدەبییەوە بروانینە شانۆنامەی (دایکی شەهید)ی مستەفا پەژار، دەکرێت بڵێین شانۆنامەیەکی کوردی پەسەند بوو، ئەگەر بە ستانداردی شانۆی کوردی تەماشای بکەین، ئەوا یەکێك بوو لە دەقە باشەکانی سەردەمی خۆی و گەلێ مەرجی هونەریی شانۆنامەنووسینی لەخۆ گرتبوو. بەداخەوە دەقەکە بە چاپ نەگەیەندرا، رەنگە هۆکاری سەرەکییش کۆچی ناوادەی نووسەرەکەی بێت، بێجگە لە بارودۆخی سیاسیی شاری کەرکووك. ئاواتەخوازم هەر کەسێك تێکستی شانۆنامەی (دایکی شەهید)ی لەلایە، بەتایبەتی خودی تێکستە ئەسڵییەکەی نووسەر، بیگەیەنێتە هەر دەزگایەکی چاپ، بۆ ئەوەی وەکوو بەڵگەیەکی شانۆیی ئەو سەردەمە بمێنێتەوە.
کە دەڵێم تێکستی نووسەرەکە وەك ئەوەی کە نووسەر خۆی نووسیبووی، مەبەستم ئەوەیە ئەو تێکستەی کە هاتە نمایشکردن، چەند جیاوازییەکی گەورەی لەگەڵ تێکستەکەی مستەفا پەژاردا هەیە. دەرهێنەر لە هەندێك دیمەندا دەستکاریی تێدا کرد. دەستکارییەك کە ناکرێت بە گۆڕانکاری لە قەڵەم بدرێت، من بۆ خۆم وشەی دەستکاری بە باری نەرێنیدا بۆ خراپ مامەڵەکردن لەگەڵ تێکستدا بەکار دێنم، گۆڕانکارییش بۆ مامەڵەی زیرەکانەی دەرهێنەر لەگەڵ تێکستدا بەکار دێنم، بەشبەحاڵی خۆم دژ بە گۆڕانکاری نیم لە تێکستدا، بەڵام وەکوو پیتەر بروك دەڵێت چ گۆڕانکارییەك؟
وەکوو لە وتاری پێشوودا ئاماژەم پێ کردبوو، نووسەر خۆی زۆر دژ بەم دەستکارییانە بوو، کە مامۆستا سلێمان فایەق، دەرهێنەری شانۆنامەکە، رۆژانە لە کاتی پرۆڤەکاندا سەرپێییانە ئەنجامی دەدا. ئێمەی ئەکتەرانی شانۆنامەکەیش، نەزانانە لایەنی دەرهێنەرمان دەگرت، بێ ئەوەی تێ بگەین کە مستەفا پەژار ماف رەوای خۆی بوو، وەکوو نووسەر بەرگری لە ئاستی ئەدەبیی شانۆنامەکەی بکات. هەر جارێك کە ئامادەی پرۆڤەکان دەبوو، تووشی شۆك و سەرسوڕمان دەبوو، بەتایبەتی کە دەیبینی دیمەنێکی کۆمیدی کتوپڕ خزێنراوەتە ناو جەستەی دیمەنە تراژیدییەکانەوە، یان بە هەڵپەڕکێ و شایی گۆزارە لە شادی و خۆشی دەکرا.

*** "تۆ شانۆنامەکەی منت کردووە بە کۆمیدی!"**

ئەمە قسەی مستەفا پەژار بوو، کە بە دەرهێنەری دەگوت. ئێمەی ئەکتەرانی شانۆگەرییەکەش ئەم قسەیەمان بە تەرس و گاڵتەوە وەردەگرت. بەشبەحاڵی خۆم، بە فامی ئەو کاتەم، نەمدەزانی نووسەر چەند هەست بە دڵشکان، بگرە چەند هەست بە ئازار و نیگەرانی دەکات، کاتێك بەرهەمە ئەدەبییەکەی بەو ئەندازەیە دەستکاری دەکرێت، بە رادەیەکی ئەوتۆ کە شانۆنامەکەی بە ئاراستەیەکی دیکەدا، ئاراستەی تەرسا و پێچەوانەدا دەڕوات، بە جۆرێك کە تێکستەکە پێوەندیی بە خودی شانۆنامە ئەسڵییەکەوە نەمێنێت. دیار بوو کە نووسەر لەم بەدحاڵیبوون و لە کێشەیەدا بەرامبەر بە دەرهێنەر تەواو تەنیا بوو، کەس لایەنی وی نەدەگرت، بە رادەیەك لە پرۆڤەکاندا بەتەنیا دادەنیشت و خەمباری و کەسەری پێوە دیار بوو. پاشتر کە زیاتر و قووڵتر چوومە ناو جیهانی شانۆوە، تێگەیشتم ئەم کێشەیە، کێشەی نێوان دەرهێنەر و نووسەر و جیاوازیی بۆچوون و لێکدانەوەی هەردووکیان، گەلێك کۆنە، بۆ یەکەم جار بە زەقی لەنێوان ستانیسلافسکی و چیخۆفدا هاتە ئاراوە.
دەرهێنەری شانۆنامەی (دایکی شەهید) کەمتر بایەخی بە لایەنی ئەدەبیی شانۆنامەکە دەدا، وەکوو زۆربەی دەرهێنەرانی نەنتی ئاخاوتن (دژ بە دیالۆگ) بەپێی پێویست بایەخی بە دیالۆگ، کە بڕبڕەی پشتی دەقی شانۆییە، نەدەدا. لە راستیشدا ئەو لەم دەردە کوشندەیەدا تەنیا و ئاوازە نییە. هەموو دەرهێنەرێك توانای بەسەر بەڕێوەبردنی ئاخاوتندا ناشکێت، گەلێك ئاسانترە لەسەر شانۆدا مامەڵە لەگەڵ کردار و رووداو و جووڵە و دەربڕینی جەستەیی بکەیت. دەرهێنەری (دایکی شەهید)یش لەم جۆرە دەرهێنەرانە بوو. بۆیە دەستکارییەکی سەرپێییانەی چەند دیمەنێکی شانۆنامەکەی کردبوو، ئەو دەستکاریکردنە لە شێوەی تێخزاندنی دیمەنی کۆمیدی کورت کورت بوون، مەبەستیش تەنیا بۆ دروستکردنی کاریگەرێتییەکی رووکەشانەی راستەوخۆ بوو لە دڵ و دەروونی بینەراندا، ئەمەش پەڵەیەکی دزێو بوو بەرامبەر بە چەندین لایەنی گەشی نمایشەکە، کە پاشتر بوو بە مایەی رەخنەگرتن لە نمایشەکە.
شانۆنامەی دایکی شەهید دوای قەدەغەکردنی شانۆی کوردی بۆ پتر لە دوازدە ساڵ (لە ١٩٦٢ەوە بۆ ١٩٧٤) لە کەرکووك، وەك دەستپێکێکی چاوەڕواننەکراوی بەهێز، لەو سەردەمەدا هاتە نمایشکردن. چونکە بە هیچ جۆرێك چاوەڕوان نەدەکرا شانۆ لە کەرکووکدا، دوای قۆناخێکی قات و قڕی هونەریی، بە نمایشێکی بەهێزەوە سەر هەڵبدات، یەکسەریش بەرهەمەکانی لە شاری سلێمانی پاشتریش لە هەولێر، لەکۆتاییشدا لە بەغدا نمایش بکرێت.

*** دامەزراندنی تیپی مەشخەڵ یەکێکە لە شانازییەکانی یەکێتیی قوتابییانی کوردستان:**

بەرلەوەی بچمە سەر باسی نمایشەکانی تیپی شانۆی مەشخەڵی کەرکووك، دەمەوێت بەکورتی باسی پێکهاتەی تیپەکە بکەم.
تیپی شانۆی مەشخەڵ، لەلایەن یەکێتیی قوتابییانەوە هاتە دامەزراندن، بەڵام پاشتر گەلێك کەسی ئارەزوومەندی خاوەن توانا روویان لە تیپەکە کرد کە ئەوانە زۆربەیان قوتابی نەبوون، ئەمە تیپەکەی گەیاندە قۆناخێکی نوێ و ئاستێکی بەرزتر، کە پاشتر فراوانتر باسی لێوە دەکەم.
تەنانەت بەهرەمەندانی عەرەب و تورکمان و ئاشووری هەبوون کە هەواداری تیپی مەشخەڵ بوون و دەیانویست تێیدا ببن بە ئەندام.
بەشبەحاڵی خۆم، بەهۆی تیپی شانۆی مەشخەڵەوە، سۆزێکی گەرمم بۆ رێکخراوی یەکێتیی قوتابییان هەبوو، پێشم وایە

دامەزراندنی تیپی مەشخەڵ یەکێکە لە شانازییەکانی لقی یەکێتیی قوتابییانی کوردستان.

*** سەرپەرشتیاری تیپ مامۆستا فەریدوون کەریم:**

کە باس لە تیپی شانۆی مەشخەڵ دەکرێت، گرنگە باسی ڕۆڵی مامۆستا فەریدوون کەریم بکرێت. مامۆستا فەریدوون عوسمان لەلایەن لقی سێ و ناوچەی پارتی و یەکێتیی قوتابییانەوە بۆ بەڕێوەبردنی تیپی شانۆی مەشخەڵ تەرخان کرابوو. مامۆستا فەریدوون لە چوارچێوەی ئەم ئەرکەدا ڕۆڵێکی کارا و گرنگی لە ڕاگرتنی تیپی مەشخەڵ و بەڕێوەبردن و گەشەپێدانیدا هەبوو.

جا بەپێی ئەوەی کە مامۆستا خاوەن دید و ڕوانگەیەکی فراوان و هەمەلایەن و کەسایەتییەکی ڕۆشنفکر بوو، مامۆستای دواناوەندی و لە ڕەفتارکردن و مامەڵەکردن لەگەڵ ئەندامانی تیپەکە خاوەن ئەزموونی زانستییانە و سرۆییانەیش بوو، بەتایبەتی لەگەڵ ئەکتەرەکاندا، ئەوانەی کە ترۆسکایی بەهرەی تێیاندا بەدی دەکرد، مامۆستا نەک تەنیا بایەخی پێدەدان، بگرە لە کاتی کێشە و لە یەکتر تێنەگەیشتن و ناکۆکیدا لایەنی ئەو کەسانەی دەگرت و پشتگیریی لێ دەکردن، واتە دیدی حزبی و سیاسی بەسەر لایەنی هونەر و ڕۆشنبیرییدا زاڵ نەدەکرد.

بۆ ئەوەی باشتر ئەم خاڵە ڕوون بکەمەوە، پێویست دەکا ئەوە بڵێم کە ژمارەیەکی باشی گەنجانی بەهرەمەندی شاری کەرکووک هاتنە ناو تیپی شانۆی مەشخەڵەوە، ڕاستە زۆربەی ئەندامانی تیپەکە ئەندامی قوتابییان بوون، بەڵام ژمارەیەکی باشیشیان ئەندامی قوتابییان یان پارتی دیموکراتی کوردستان نەبوون، لەناو ئەندامە بێلایەنەکاندا کەسانێک هەبوون بەهرەدارتر و خوێندەوارتر بوون، یان هەر نەبێت لەوانی دیکە بەتواناتر بوون، ئەوانە زۆر جار بە بیانووی بێلایەنییەوە کێشەیان بۆ دروست دەکرا، بۆ ئەوەی کەنارگیر بکرێن، مەسەلەکەیش تەنیا ئیرەیی بوو بە بەهرە و توانا و هیچی تر! بۆ ئەوەی لە ئەنجامیشدا وەڕس بێن و تیپەکە بەجێبهێڵن. ئەوەی جێگەی داخە، دەرهێنەری تیپ، مامۆستا سلێمان فایەق، لەم کێشەیەدا نەیدەتوانی لای ئەو کەسانە بگرێت کە بەهرەمەند بوون، ئەگەرچی بۆ نمایشەکەی خۆی پێویستیش بوون، تەنانەت هەندێک جار وا هەست دەکرا، کە پێی خۆش بوو کەسانێکی بەتوانا بڕۆن، هەرچەندە ئەو کەسانە ساڵانێک بوو لە شانۆی قوتابخانەکەوە ئەزموونێکیان پێک هێنابوو، لەوانە من و فەهمی کاکەیی، کە پاشتر هەردووکمان، وەک دوو کوردی بەشەرەف، بەناچاری ئینشیقاقمان کرد و تیپێکی دیکەمان بە ناوی تیپی شانۆی سۆلاڤ دروست کرد.

تاکە کەسێک کە داکۆکیی لە ئێمە دەکرد مامۆستا فەریدوون بوو، ئەمەیش بۆ ئێمە کەم نەبوو، چونکە ئەو کەسی یەکەم و خاوەن بڕیار بوو، ئەوجا ئەوەیان لەسەر ئێمە، لەلایەکی دیکەوە چەند تووشی کێشە دەبوو، ئەوەیان من ناتوانم باسی لێوە بکەم.

مامۆستا فەریدوون کەریم بەردەوام لە مەشق و ڕاهێنان و پرۆڤەکاندا ئامادە دەبوو، هەندێک جاریش تێبینی و سەرنجی وردی هەبوو، ئەم بایەخدانەی مامۆستا فەریدوون بە پرۆسەی کار و ڕەوتی پرۆڤەکانمان، بوو بە هۆکارێک کە بیر لەوە بکاتەوە بۆ شانۆ بنووسێت، ئەوە بوو شانۆنامەیەکی باشی دەربارەی ئەفسانەی زوحاک و کاوە، بە شێوەی میتۆلۆژییەکەی، دوور لە شێوازە باوە (تقلید)ییەکە نووسی، وەکوو بەرهەمی سێیەمی تیپی مەشخەڵ نمایش کرا.

مامۆستا فەریدوون کەریم، پێگەی کارگێڕی و سەرپەرشتیارێتیی خۆی لە بەڕێوەبەریتیکردنی تیپەکەدا، بۆ بەرژەوەندیی پرۆسەی هونەر و ئەدەب خستبووە گەڕ، لایەنی ئەو کەسانەی دەگرت کە خاوەن بەهرە بوون، بەدەر لەوەی ئەو کەسە لایەنگر یان بێلایەن بووایە. ئەو لە کێشەکاندا لە کاتی پێویست پەیدا دەبوو، کە ئەو دەهات، ئیدی دەمانزانی کێشەکە چیدی درێژە ناخایەنێت و هەر لە شوێن و کاتی خۆیدا چارەسەر دەکرێت.

ئێوارەیەکی فێنک، پاش پرۆڤەیەکی بەردەوام لە باخچەی بەهووی شارەوانی، من و دەرهێنەر لەسەر جوولەیەک نەدەگونجاین، ئەو شێوەیەکی پێ پەسەند بوو، من شێوەیەکی دی، ئەگەرچی لەو جۆرە لە شانۆدا ئاساییە، بەڵام ئەو یەکسەر وەکوو ئەوەی ئەو کێشە بچووکەکە بقۆزێتەوە پێی گوتم: ئەگەر بەدڵت نییە باشتر وایە بڕۆیت.

پێم سەیر بوو، لە لایەکەوە زۆر دڵم بە ڕۆڵەکەم خۆش بوو، کە ڕۆڵی سەرەکی بوو، لەلایەکی دیکەشەوە دەمزانی نابێت بڕۆم، دەشمزانی ناکرێت بڕۆم، چونکە تەنیا دوو سێ ڕۆژ ماوە بۆ نمایش، فریای ڕاهێنانی ئەکتەرێکی نوێ ناکەون.

تەماشای ئەکتەرەکانم کرد، هەموو ئەندامانی تیپەکە حەپەسابوون، یەکسەر بڕیارم دا و ڕۆیشتم، زۆر تووڕە بووم، بەڵام هەر ئەوەندە لە باخچەی بەهووی شارەوانی دەرچووم، بینیم مامۆستا فەریدوون لەدوورەوە دەرکەوت، بەسەرسوڕمانەوە: گوتی بۆ کوێ؟

هەموو شتێکم بۆ باس کرد، پێکەنی و گوتی:

بگەڕێوە، تۆ نابێت بڕۆیت، ئەگەر کەسێک هەبێت بڕوات دەبێت ئەو بێت نەک تۆ، بۆ من تۆ هونەرمەندتری، هەر تۆیش دەمێنیتەوە.

بۆچوونەکەی مامۆستا ڕاست دەرچوو:

پاش تیپی مەشخەڵ، مامۆستا سەلمان فایق، کە بە ڕای من باشترین دەرهێنەری شانۆیی نیوەی یەکەمی حەفتاکانە، شانۆی بۆ هاتەهەتایە بۆ سینەما بەجێهێشت، منیش شانۆم وەک چارەنووس بۆ هەتا هەتایە هەڵبژارد.

*** گەشتە هونەرییەکانی تیپی شانۆی مەشخەڵ:**

کە باسی گەشتەکانی تیپی شانۆی مەشخەڵی شاری کەرکووک دەکەم، دەمەوێ باسی ئەوە بکەم چۆن ئەم تیپە بە سنووری شاری کەرکووکەوە نەوەستا، بگرە هەر لە سەرەتاوە نەخشەی وابوو، شانۆییەکانی بۆ زۆرترین جەماوەری شارەکانی دیکەی کوردستان نمایش بکات، بە جێبەجێکردنی ئەم نەخشە هونەرییە، تیپی مەشخەڵ

کاریگەرییەکی گەورەتر و سەدایەکی باشی لەدەرەوەی شاری کەرکووکیشدا پەیدا کرد.

پێم وایە تیپی شانۆی مەشخەڵ لەم ئەزموونەدا دەستپێشخەر و ڕچەشکێنە، بەر لە مەشخەڵ هیچ تیپێکی شانۆیی پلانی لەم جۆرەی ئەنجام نەدابوو، ڕەنگە کەسێك بەرپەرچی ئەم قسەیەم بداتەوە و بڵێت، بەر لە تیپی مەشخەڵ، چەند تیپێکی شانۆیی گەشتی هونەرییان ئەنجام داوە، ڕەنگە ئەم قسەیەش ڕاست بێت، بۆ نموونە لە شاری سلێمانی تیپ هەبووە، هەر وەکوو مامۆستای خەمخۆری ئەرشیفی شانۆی کوردی، مامۆستا کاوە ئەحمەد میرزا ئاماژەی پێ کردووە، گەشتی هونەریی ئەنجام داوە، بەڵام ئەو گەشتانە هەر لە سنووری فراوانی شاری سلێمانی ئەنجام دراون، لەوانە بۆ شاری هەڵەبجە کە ئەوکات پارێزگا نەبووە و شارۆچکەکانی دەوروبەری شاری سلێمانی.

بەڵام بەشبەحاڵی تیپی مەشخەڵ، هەر سێ نمایشە سەرەکییەکانی خۆی لە شاری سلێمانی و هەولێر، پاشتریش بەناوی کۆمەڵی هونەری کوردی لە بەغدا نمایش کرد، هەموو شانۆییەکیش بۆ چەند ڕۆژێك نمایش کراون، لەلایەن شانۆکارانی هەردوو شارەکەوە پەهەند وەرگیران، وەکوو ئەزموونێکی تایبەت و جوداش پێشوازییان لێ کرا.

پلانی گەشتی هونەری لە شارەکانی کوردستاندا و خۆناساندن بە جەماوەرێکی دیکەی دەرەوەی شاری کەرکووك، پرۆگرامێکی زیندووی تیپی شانۆی مەشخەڵ بوو. ئێمە لەو گەشتانەدا بۆ یەکەم جار لەنزیکەوە شانۆکارانی شارەکانی دیکەمان ناسی و پێوەندیی پتەومان لە گەڵیاندا دروست کرد، پێوەندییەك کە سوودبەخش بوو و بە مایەی هاریکاریکردنی یەکدی و دەرئەنجام بەرهەمی باشی لێ کەوتووە، ئێمەیش لەو گەشتانەدا ئاشنای توانا و بەرهەمەکانی شانۆکارانی سلێمانی و هەولێر بووین، هەروەها توانا و بەهرەی خۆمانمان بە بەراورد لەگەڵ توانای ئەواندا بۆ دەرکەوت و تێگەیشتین ئێمە لە چ ئاستێکداین و قۆناخێکی باشمان بڕیوە.

تیپی مەشخەڵ بەر ماوە کورتەی تەمەنی، سێ گەشتی هونەریی گرنگی ئەنجام دا:

گەشتی یەکەمی تیپی مەشخەڵ، شانۆنامەی (دایکی شەهید) بوو، واتە لەمیانەی سێ مانگدا تیپ دامەزرێندرا و بەرهەمی یەکەمی نمایش کرد، دەستبەجێ نمایشەکەی خۆی گواستەوە بۆ سەر شانۆی ئامادەیی سلێمانی، کە بۆ ئەو سەردەم و دەورانە، گەورەترین و باشترین شانۆ بوو لە شاری سلێمانی.

لە گەشتی دووەمدا بۆ شاری سلێمانی، تیپی مەشخەڵ شانۆگەریی (کۆتایی دەرەبەگ)ی لەسەر شانۆی ئامادەیی سلێمانی نمایش کرد.

لە گەشتی سێیەمدا بۆ شاری هەولێر تیپی مەشخەڵ شانۆنامەی (ژیان)ی لە هۆڵی گەل نمایش کرد.

تا ئەو کاتە هۆڵی گەل لە ڕووی تەکنیك و ئەندازیارییەوە، لە سەرانسەری کوردستاندا باشترین شانۆ بوو، کە وەکوو ئەکتەر لە شانۆنامەی (ژیان)دا لەسەر شانۆی هۆڵی گەل ڕۆڵم گێڕا، یەکەم جارم بوو هەست بکەم کە لەسەر شانۆیەکی ڕاستەقینە وەستاوم، شانۆیەك کە شانۆی قوتابخانە نەبوو، یان سەکۆیەك نەبوو کە بۆ نمایشێکی کاتی دروست کرابێت، شانۆیەکی سەربەخۆ بوو، یەکەم جار بوو هەست بکەم کە لەسەر شانۆیەك نمایش دەکەم، کە بۆ ئەوەی دەنگم بە ئاسانی و بە ڕەوانی بگاتە بینەران، پێویستم بەوە نەبوو زۆر دەنگ هەڵبڕم و هاوار بکەم، ئەو هۆڵە وا دروست کرابوو، بینەران لە دوا ڕیزەوە گوێیان لە چرپەی ئەکتەر دەبوو. بە خۆمم گوت: ئافەرین بۆ ئەو ئەندازیارەی نەخشەی ئەم شانۆیەی کێشاوە.

لەم ڕووەوە ئەم گەشتە هونەرییانە چەند بۆ جەماوەری شارەکانی دیکە گرنگ بوون، ئەوەندەیش بۆ خودی شانۆکارانی کەرکووك گرنگ بوو. لەمەیشدا شانۆکارانی کەرکووك تایبەتمەندێتی و ئاستی ڕۆشنبیریی خۆیانیان بۆ دەرکەوت، تایبەتمەندێتییەك کە لە مۆرك و شێوەی فرەکولتوورییەوە سەرچاوەی گرتبوو، فرەکولتووری وەك پەنجەرەیەکی واڵای بزاڤی ڕۆشنبیری و مەعریفە.

تیپی مەشخەڵ لە ڕێگای گەشتە هونەرییەکانەوە پێگە و بایەخی خۆی بۆ شانۆکارانی شاری سلێمانی و هەولێر و لە کۆتاییشدا بۆ شانۆکارانی بەغدا سەلماند.

بەڵام نەبوونی ڕەخنە و لاوازیی کەناڵەکانی ڕاگەیاندن لەو سەردەمەدا، ئەم ڕاستییەی دەرنەئەخست، بۆیە شانۆکارانی کەرکووك دەبوایە چارەڕێی فیستیڤاڵی یەکەمی هونەر بکەن لە بەغدا، تاکوو ڕاستی و دروستیی ئەم بۆچوونە بە بەڵگەوە بسەلمێنن.

لە فیستیڤاڵی یەکەمی هونەردا کە ساڵی حەفتا و چوار لە بەغدا ساز کرا، شانۆکارانی کەرکووك هەموو خەڵاتەکانی ئەو فیستیڤاڵەیان دەرهو کرد، لەوانە خەڵاتی باشترین بەرهەم (شانۆگەریی تەقینەوە)، باشترین نووسەر، باشترین ئەکتەر درا بە هونەرمەند (عەلی کەریم)، باشترین ڕێژیسۆر (سەلمان فایق). ئەندامانی لیژنەی دادوەریش ڕێژیسۆری شانۆ و سینەما (جەعفەر عەلی)، خانمە ئەکتەریی شانۆی عێراقی (زەینەب)، نووسەری شانۆیی (موحیەدین زەنگەنە) و مامۆستا (سەعید زەنگنە و شێرکۆ بێکەس).

بەڵام شانۆکارانی کەرکووك بە بردنەوەی هەموو خەڵاتەکانی شانۆ لەو فیستیڤاڵەدا، لەبری پاداشت و دەستخۆشی و کۆمەك و هاندان لە لایەن دەسەڵاتدارانی کەرکووکەوە، بە تۆپزی و بە شێوەیەکی زۆر نائینسانییانە ڕێگای داهێنانیان لێگیرا.

هەر پاش چەند ڕۆژێك دەبوایە زەهراوی ئەو بڕیارە بچێژن، کە ئیدی نابێت لە شارەکەی خۆیاندا شانۆ بە کوردی نمایش بکەن، دەبێ دیسانەوە مل بۆ ئەو بڕیارە تاڵەی میری کەچ بکەن، کە شانۆ بە کوردی لە کەرکووك قەدەغەیە! شانۆکاری کەرکووکی دەبێت داهێنانی خۆی لە جوگرافیایەکی دەرەوەی شارەکەی خۆی بە ئەنجام بگەیەنێت، شانۆکارانی وەکوو (فازڵ جاف، جەلیل زەنگەنە، جیهاد دڵپاك و عەلی کەریم) ڕوویان لە شاری سلێمانی کرد، شاریش باوەشی بۆ کردنەوە.

*** عالیە یەکەم کچی کورد بوو ڕۆڵی سەرەکی لە شانۆنامەیەکی جیهانیدا ببینێت:-**

یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی شانۆ لە شاری کەرکووکی سەردەمی حەفتەکاندا، بەشداریکردنی بێ وێنەی ئافرەت بوو، کە بە شێوەیەکی چڕ و چاوەڕوان نەکراو بوو. ئەم بەشداریکردنە چڕ و پڕەی ئافرەت لە بەرهەمەکانی تیپی شانۆی مەشخەلدا، هەر لە یەکەم بەرهەمەوە (دایکی شەهید) دەستی پێکرد. هەر لە سەرەتاوە، بۆ نمایشکردنی ڕۆڵی سەرەکی، واتە ڕۆڵی دایک، نزیکەی دە ئافرەت ئامادە بوون و دەیانویست بەشداری بکەن، لە کاتێکدا شانۆنامەکە تەنیا یەک ئافرەتی تێدا بوو، دەرهێنەر بۆ ئەوەی هەر چۆنێک بەشداری بە زۆربەیان بکات، چەند دیمەنێکی سەرپێییانەی لە نمایشەکەدا خولقاند، کە لە ڕاستیدا هیچ پاساوێکی هونەری یان ئەدەبی بۆیان نەبوو، ئەوەیش یەکێک بوو لەو خاڵانەی نووسەری شانۆنامەکە (مستەفا پەژار)ی نیگەران کردبوو.

ئامادەیی ئافرەت و ئارەزووی بەشداریکردنیان لە چالاکیی شانۆیی لە شاری کەرکووکدا، بە بەراورد لەگەڵ شارەکانی دیکەی کوردستاندا دیاردەیەکی بێ وێنە بوو، ئەمە لە کاتێکدا بوو، کە لە سلێمانی و لە هەولێریش، کە بە بەراورد لەگەڵ شاری کەرکووردا، ڕەوتێکی شانۆیی کۆن و ئەپساویان هەبوو، لەبەر بەشداریکردنی نەگمەنی ئافرەت، ناچار بوون ئەکتەری پیاو بکەن بە ئافرەت و بە جلوبەرگ و میکیاجی ئافرەتانەوە پێشانیان بدەن. ئەوە بوو لە سەرەتای حەفتەکان، بێ گومان لە شەستەکان و پێشتریش، چەندین ئەکتەری پیاو بە ڕۆڵی ئافرەت بەناوبانگ بوون، لە هەموویان کارامەتر لە ڕۆڵی ئافرەتدا هونەرمەند عومەر چاوشین بوو.

لە کەرکووک ئەو دیاردەیە، یەک جار نەبێت، هەرگیز ڕووی نەدا، ئەو تاکە جارەیش لە شانۆیی (بەهاری دزراو) بوو، کە سلێمان فایەق بۆ ڕۆڵی ئافرەت پەنای بردە بەر ئەکتەرێکی پیاو، کەسیش لەوە نەدەگەیشت کە بۆ ئەکتەرێکی پیاوی بۆ ئەو ڕۆڵە هەڵبژارد، لە کاتێکدا ژمارەیەکی زۆر خانمی هەواداری شانۆ بەوپەڕی ئارەزوورەوە ئامادەی بەشداریکردن و ڕۆڵبینین بوون.

لەنێو خانمە ئەکتەرانی کەرکووکی حەفتاکاندا توانا و بەهرەی دوو ئەکتەر لە هەمووان پتر دەرکەوت: یەکەمیان شاناز ئەحمەد، کە ڕۆڵی دایکی لە شانۆنامەی (دایکی شەهید)دا نمایش کرد، دووەمیان عالیە محەمەد ئەمین، کە ڕۆڵی ژیانی لە شانۆنامەی ژیاندا نمایش کرد:

***شاناز ئەحمەد لە (دایکی شەهید)دا:-**

شاناز ئەحمەد ڕۆڵی ئاونیشانی شانۆگەرییەکەی، واتە دایکی، نمایش دەکرد، ئەم ڕۆڵە ئەوەندەی من ئاگاداری ئەرشیفی شانۆی کوردی بم، تاکوو ناوەڕاستی حەفتاکانیش سەرەکیترین و درێژترین ڕۆڵی ئافرەت بوو لە شانۆی کوردیدا، خۆ ئەگەر لەم بۆچوونەمدا هەڵە بم، با شارەزایانی ئەرشیفی شانۆی کوردی بۆچوونەکەم بۆ ڕاست بکەنەوە.

شاناز چ لە ڕووی هەست و سۆزە، چ لە ڕووی جەستە و جووڵەوە بەتوانا بوو، ڕۆڵەکەی بەرامبەر بە خۆم، لە ڕۆڵی دایکی کوڕ کە شەهید دەکرێت، لێهاتووانە نمایش دەکرد. لە نمایشەکانی کەرکووک و پاشتریش لە شاری سلێمانیدا توانا و بەهرەی شاناز دەنگی دایەوە.

*** عالیە محەمەد ئەمین لە ڕۆڵی ژیاندا:-**

عالیە یەکێک بوو لە کچە لێهاتووەکانی شاری کەرکووکی حەفتاکان، ئەو لە سێ بواردا بەهرە و توانای خۆی سەلماندبوو، شانۆ، وەرزش، نووسین.

لە وەرزشدا بە ئەندازەیەک لێهاتوویی خۆی سەلماندبوو، کە پاش ماوەیەکی کورت لەسەر ئاستی پالەوانیەتیی عێراق ڕیکۆردشکێن بوو.

بەڵام توانای هونەریی عالیە وەکوو ئەکتەر، تاکوو ئەو ڕۆژگارە، نموونەیەکی ناوازە و کەموێنە بوو. یەکەم بەرکەوتنم لەگەڵ عالیەدا لە شانۆیی (ژیان) بوو، لەم نمایشەدا، کە لە نووسین و دەرهێنانی سەلمان فایق بوو، وەکوو ئەکتەر ڕۆڵمان دەبینی، عالیە ڕۆڵی کچێکی لاڵی نمایش دەکرد، بەڵام تێیدا زۆر سەرکەوتوو بوو.

عالیە بەپێی ئەوەی وەرزشەوانێکی لێهاتوو بوو، ڕاهێنانێکی زۆری لەسەر جەستە و زەین و ئاگایی خۆی کردبوو، بۆیە لە جووڵە و دەربڕیندا تا ئەو سەردەمە ڕەنگە لە پێشی پێشەوە بوو، وەکوو دەنگ و دەمودوویش، پاشتر دەرکەوت کە توانایەکی باشی هەبوو.

پاش ئاڵۆزیی بارودۆخی سیاسی لە کەرکووک، بەتایبەتی پاش نسکۆی ساڵی ١٩٧٥، شانۆی کوردی لە کەرکووک کەوتە باری یاساغ و قەدەغەوە، شانۆکاران هەموو پەرتەوازە و پەرەوازە بوون، زۆربەی شانۆکارە پیاوەکان ڕوویان لە شاری سلێمانی کرد، بەڵام لەناو ئافرەتەکاندا تەنیا عالیە، کە پاشتر بوو بە قوتابیی زانکۆی سلێمانی، بەردەوامیی بە کاری شانۆیی دا، باشترین و بەهێزترین دەرکەوتنی عالیە لە ڕۆڵی سەرەکیی شانۆیی (دووڕەگ) بوو، کە لە نووسینی لانگستون هیوز و دەرهێنانی فازڵ جاف بوو.

ڕەنگە بەرچاوترین دەستکەوت و تایبەتمەندێتیی نمایشی دووڕەگ نمایشکردنی عالیە وەکوو ئەکتەریسێک کە ڕۆڵی سەرەکیی شانۆنامەیەکی جیهانی بەرامبەر عەلی کەریم و کاوە ئەحمەد میرزا بینیبێت.

ئەوەندەی من بزانم عالیە یەکەم کچ بوو، تا ئەو ڕۆژگارە، کە وەکوو ئافرەت ڕۆڵی سەرەکی لە شانۆنامەیەکی جیهانیدا ببینێت، ڕۆڵێک کە هەر لە سەرەتای نمایشەکەوە تاکوو کۆتایی، لە هەڵچوون و ململانێ و پێکدادانی درامیانەدا بوو، لەمەیشدا عالیە ڕیکۆردشکێن بوو.

داخوا کەی ڕۆژێک بێت، خانمە شانۆکارە پێشەنگەکانی کەرکووک یاد بکرێنەوە و بە شێوەیەکی فەرمی ڕێزیان لێ بنرێت و خەڵات بکرێن!

*** سەرۆك مستەفا بارزانی پەیامی دەستخۆشیی بۆ ناردین، ئێمەیش زۆر شانازیمان پێوە دەكرد:-**

دوای بڵاوكردنەوە ڕێككەوتننامەی یازدەی ئاداری مێژوویی، ڕۆشنبیری بەشێكی گرنگ و سەنتراڵ و بەسەنگی بزاڤی گشتی بوو لە شاری كەركووك. زیادەڕۆییش نییە گەر بڵێم، بزاڤی ڕۆشنبیریی شاری كەركووك بە هیچ شێوەیەك، نە پێشتر و نە پاشتر، بەرنامەیەكی لەو جۆرە دەوڵەمەند و هەمەچەشنەی بەخۆیەوە نەدیوە، بە رادەیەك كە دەكرێت، دوو ساڵی یەكەمی دوای ڕاگەیاندنی ڕێككەوتننامەكە بە سەردەمی زێڕینی بزاڤی ڕۆشنبیری لە كەركووك لە قەڵەم بدرێت. لەم وتارەدا هەوڵ دەدەم، ئەوەندەی پێم بكرێت، تەنیا وێنەیەكی سەرپێییانە و خێرای ئەو سەردەمە بگوازمەوە، هەر چەند هەفتەیەك پاش ڕێككەوتننامەكە، ڕێكخراوە جەماوەرییەكان بارەگای خۆیان لە ناوەڕاستی كەركووكدا، لە كۆتایی شەقامی كۆماری و بەرامبەری شەقامی كۆماری دامەزراند و كەوتنە چالاكی، لەوانە یەكێتیی قوتابییان، یەكێتیی لاوان، یەكێتیی نووسەران، یەكێتیی ئافرەتان.

تیپی مەشخەڵ، وەك تیپێكی شانۆیی لەو دوو ساڵەدا سوودێكی باشی لە پشتگیریكردن و هاریكاریكردنی ڕێكخراوەكان وەرگرت. بەتایبەتی لە یەكێتیی لاوان، كە بۆ خۆی، بە چەشنی یەكێتیی قوتابییان، چالاكییەكی باشی لە بواری شانۆدا ڕێكخستبوو، ژمارەیەكی زۆر لە گەنجانی ئارەزوومەند لە یەكێتیی لاوان بە سەرپەرشتیی هونەرمەند مەهدی ئومێد، چالاك بوون، هاوكات چەند تیپێكی شانۆیی دیكەی بچووك، دروست كران، ڕاستە ئەم تیپانە لە ڕووی چەندێتی و چۆنییەتییەوە ئاستیان نەدەگەیشتە ئاستی تیپی مەشخەڵ، بەڵام بزاڤی شانۆییان دەوڵەمەند كردبوو.

لقی سێی پارتی دیموكراتی كوردستان ڕۆڵی سەرەكی و كارای لە هاندان و هاریكاریی چالاكییەكانی هونەر و ئەدەبدا هەبوو، لەناو لق و ناوچەی پارتیدا كەسانێكی دڵسۆز هەبوون كە كاریان بۆ گەشەی ئەدەب و هونەر دەكرد، لە سەرووی هەمووانە مامۆستا فەریدوون كەریم (فەریدوون عوسمان) و بەرپرسی قوتابییانی لقی كەركووك مامۆستا زاهیر ڕۆژبەیانی، بە ئەندازەیەك شاری كەركووك لە بواری ڕۆشنبیریدا بووبوو بە پێشەنگ. گەورەترین ڕووداوی ڕۆشنبیری لەسەر ئاستی كوردستان و عێراق فیستیڤاڵی شیعری كوردی بوو، كە یەكێتیی نووسەران سەرپەرشتی كرد، لەم فیستیڤاڵەدا شان بە شانی شاعیران و نووسەرانی شارەكانی كوردستان، ژمارەیەكی زۆری نووسەر و ئەدیبانی عێراقیش میوان بوون، لە سەرووی هەموویان شاعیری گەورەی عەرەب (محەمەد مەهدی جواهیری)، میوانی هەرە گەورەی فیستیڤاڵەكە بوو، زۆربەی نووسەرانی كورد شانازییان بە بوونی جەواهیری دەكرد و وێنەیان لەگەڵدا دەگرت، لەو فیستیڤاڵەدا، شیعردۆستانی شاری كەركووك لە نزیكەوە ئاشنای دەنگی شاعیرانی وەكوو شێركۆ بێكەس و لەتیف هەڵمەت و جەمال شارباژێڕی و عەبدوڵلا پەشێو و جەلالی میرزا كەریم بوون.

ئەو سەردەمە ئەوژمی نوێخوازانەی ڕوانگە لە ترۆپكدا بوو، هەموو لە كەركووك كۆ بوونەوە، بۆ خۆم زۆر هەواداریان بووم، لە یەكەم دەرفەتدا لە ئوتێلی (سەمیر ئەمیس) سەردانم كردن و بە یەك بەیەكیان ئاشنا بووم.

فیستیڤاڵی شیعری كوردی لە كەركووك ڕووداوێكی گرنگ بوو، شان بە شان چالاكییەكانی دیكەی بواری هونەر و ئەدەب، ئەوەی سەلماند كە كەركووك لەو دوو ساڵدا خاوەنی وزەیەكی گەورەی ڕۆشنبیرییە، بەڕاستی پایتەختی ڕۆشنبیریی كوردستان بوو، نەك تەنیا خاوەنی كانگای و كێڵگەی نەوت. من پێم وایە دەستەواژەی ئەدەبی بەرگری لە خۆشەویستیی ئەو شاعیرانە بۆ كەركووك برەوی سەند.

بەرهەمەكانی تیپی شانۆی مەشخەڵیش لەلایەكی دیكەوە، ڕووداوێكی هونەریی گەورە بوو، ڕووداوێك كە سنووری كاریگەریی هونەری بەزاند بۆ كاریگەریی سیاسی، نمایشەكان دەستگاكانی میری، بەتایبەتی دەستگەی پۆلیس و ئاسایشی نیگەران كردبوو، ئەو نیگەرانییەشیان نەدەشاردەوە، بە هەموو جۆرێك دەیانویست چالاكیی ئەو تیپە، پاشتریش چالاكیی شانۆیی بەگشتی لە كەركووكدا قەدەغە بكەن.

لە یەكێك لە نمایشەكانی شانۆیی (دایكی شەهید) دوو كارمەندی ئاسایش پەیدا بوون، بەرپرسی لقی سێ، كاك ڕەشید عارف، پرسیاری لێ كردن: هۆكاری هاتنتان چییە؟

گوتیان: هاتووین ئەركی سەرشانمان جێبەجێ بكەین، هاتووین ئاسایشی بینەران بپارێزین.

ئەویش پێی گوتن: ئەوەیان ئەركی سەرشانی ئێمەیە، فەرموون بەڕووترین كات ئێرە بەجێبهێڵن.

شانۆگەریی (دایكی شەهید) تێكۆشان و قارەمانێتیی پێشمەرگە و پێگەی گرنگی ئافرەتی كوردی لە شۆڕشدا وێنا دەكرد. پێشتر هیچ تیپێك بەو شێوەیە، ئەم بابەتەی لە شانۆگەرییەكی گەورە و دوور و درێژ و لە بەرهەمێكی تێر و تەسەلەدا نمایش نەكردبوو، بۆیە نمایشەكە سەدایەكی گەورەی هەبوو، پێشوازیی خەڵكی كەركووك، پاشتریش خەڵكی سلێمانی، لە نمایشەكە بێ ئەندازە بوو، گەیشتە ئەوەی كە سەرۆك مستەفا بارزانی، ئاگاداری كارەكەمان بووبوو، پەیامی دەستخۆشیی بۆ ناردین، ئێمەیش زۆر شانازیمان بەو پەیامەوە دەكرد، هەر بۆ ئەو مەبەستە سەردانێك بۆ دەرهێنەری نمایشەكە ساز كرا، بەو مەبەستەی كە سەرۆك لەنزیكەوە دەستخۆشیی لێ بكات.

كاردانەوەكانی (دایكی شەهید) و پێشوازیی خەڵك لە نمایشەكە، بایەخدانی سەركردایەتیی شۆڕش بە نمایشەكە، میریی نیگەران كردبوو، ئەوان نیگەرانیی خۆیان بۆ ڕەوانشاد كاك سامی عەبدولڕەحمان دەربڕیبوو، ئەوەی زیاتر نیگەرانی كردبوون، ئەوەبوو كە شانۆنامەكە لەناو جەرگەی كەركووكدا وێنەی تێكۆشانی پێشمەرگەی بەرجەستە دەكرد.

لە یەكێك لە نمایشەكاندا، كاك سامی عەبدولڕەحمان لە بەغداوە گەیشت، پاش نمایشەكە، هەردوو ئەكتەری سەرەكیی دایكی شەهیدی (شاناز ئەحمەد و فازڵ جاف)ی

خەڵات کرد، خەڵاتەکە برە پارەیەك بوو (١٠ دینار) کە بۆ ئەو کات زۆر بوو، ئەوە یەکەم جار بوو کورد خەڵاتم بکات، بێ گومان دوا جاریشم بوو! هەر پاش خەڵاتەکەی کاك سامی عەبدولرەحمان، کاك عەلی سنجاری، ئەویش هەردووکمانی خەڵات کرد، بێ گومان ئەو خەڵاتکردنە لە بیرەوەریمدا یادەوەرییەکی زۆر تایبەتمەندە، هەستم دەکرد ئەوەی دەیکەین گرنگە.

*** دەرئەنجام:-**

لە کۆتایی ئەم باسەدا، هەوڵ دەدەم، وەکو دەرئەنجام، تایبەتمەندێتییەکانی تیپی شانۆی مەشخەڵی کەرکوك بخەمە ڕوو، کە بۆ شانۆی کوردی لە کات و سەردەمی خۆیدا دەستکەوتی نوێ بوون.

لە وتاری پێشوودا باسم لە تایبەتمەندێتیی شانۆیی کۆتایی دەربەگ کرد، کە چۆن شانۆی کوردی بۆ یەکەم جار لە ڕێگەی ئەم نمایشەوە بە ڕێبازی بریخت ئاشنا بوو.

تایبەتمەندێتییەکی دیکە بەشداریکردنی چالاکانەی ئافرەت بوو لە نمایشەکانی کەرکوك، دیارە پێشتریش ئاماژەم بەوە کرد، کە شانۆی کوردی لە کەرکووك ژمارەیەکی زۆر ئەکتەرانی ئافرەتی بەخۆوە بینی.

لێرەدا دەمەوێت باسی چەند تایبەتمەندێتییەکی دیکە بکەم، کە زیاتر لایەنی تەکنیك و ستایل و شێواز دەگرێتەوە، ئەو تەکنیکە و شێوازانە بۆ یەکەم جار لە کەرکووکەوە سەریان هەڵدا و پاشتر لە شانۆی کوردیدا دووبارە کرانەوە.

شانۆکارانی تیپی مەشخەڵ، کە پاشتر چوونە ناو کۆمەڵی هونەر و وێژەی کوردی، لقی کەرکووکەوە، کارەکانیان تەنیا لەناو بازنەی شانۆدا نەمایەوە، بگرە کاری درامای تەلەفزیۆنیشیان ئەنجام دا.

گرنگترین چالاکیی شانۆیی شانۆکارانی کەرکووك لە کۆمەڵی هونەر و وێژەدا شانۆگەریی (تەقینەوە) بوو، کە لە نووسینی عەلی کەریم و دەرهێنانی سەلمان فایق بوو.

کۆمەڵ کە زۆرینەی ئەندامانی تیپە شانۆییەکەی لە هەمان ئەندامانی تیپی شانۆی مەشخەڵ پێکهاتبوو، بە شانۆیی تەقینەوە بەشداریی یەکەم فیستڤاڵی هونەری کوردییان کرد لە بەغدا. ئەم فیستیڤاڵە کە لە ساڵی ١٩٧٤ ڕێکخرا، یەکەم فیستیڤاڵی هونەر بوو بەو قەبارە گەورەیە کە هەموو لقەکانی هونەر، شانۆ و شێوەکاری و موزیکی گرتبێتەوە، فیستیڤاڵەکە لە کات و وەختێکی زۆر ناسکدا ساز کرا، پێش دەستپێکردنەوەی شەڕی نێوان ڕژێمی عێراق و شۆڕشی کوردستاندا، ڕۆژانی فیستیڤاڵەکە کەش و هەوایەکی دەروونیی ئاڵۆزی پڕ لە دڵەڕاوکێ لە ئارادا بوو، بەشدارانی فیستیڤاڵەکە بە ڕواڵەت ئاهەنگیان دەگێڕا، بەڵام هۆش و بیریان لەلای چۆنییەتی هەڵهاتن و چوونەناو شۆڕش بوو، چونکە دەیانزانی حکوومەتی عێراق خۆی بۆ شەڕ ئامادە کردووە، سەرەڕای ئەوەش فیستیڤاڵەکە گرنگ بوو، ئەوەبوو لەم فیستیڤاڵەدا تیپە سەرکییەکانی شانۆ لە سەرانسەری کوردستانەوە ئامادەی فیستیڤاڵەکە بوون، لەنزیکەوە ئاشنای یەکتر بوون و بەرهەمی یەکدییان بینی و توانای یەکتریان بۆ دەرکەوت. بەم شێوەیە شانۆکارانی کوردستان توانای شانۆکارانی کەرکووکیان بۆ دەرکەوت.

ئێوارەی کۆتایی فیستیڤاڵەکە، خەڵکێکی زۆر بووین لە پاسێکدا بەرەو هۆڵی فیستیڤاڵەکە دەڕۆیشتین، ئەو ئێوارەیە خەڵاتەکان دابەش دەکران، ئەو دەم هێشتا قوتابیی شانۆ بووم لە بەغدا، بیرمە ئەم پرسیارەم لێ کرا:

–بە مەزەندەی خۆت کام نمایش خەڵاتی یەکەم وەردەگرێت؟

گوتم: شانۆیی تەقینەوەی شاری کەرکووك.

گوتیان: ئەی نمایشەکانی دیکە؟

گوتم: تەماشای هەموو نمایشەکانی فیستەڤاڵەکەم کردووە، ئەگەر لیژنەی داوەر پێشەمەند بن و بابەتیانە نمایشەکان هەڵبسەنگێنن، ئەوا هەموو خەڵاتەکان بەر نمایشەکەی کەرکووك دەکەوێت. تیپەکانی تر هیچیان بەر ناکەوێت!

دوو سەعات پاش ئەم گفتوگۆیە سەرپێیەی ناو پاسەکە، کە زۆربەمان بە پێوە ڕەستابووین، خەڵاتەکان بەم جۆرە ئاشکرا کران:

خەڵاتی باشترین نمایش بۆ شانۆیی تەقینەوە، کۆمەڵی هونەر و وێژە، کەرکووك.

خەڵاتی باشترین دەرهێنەر: بۆ سەلمان فایق، کەرکووك.

خەڵاتی باشترین نووسەری شانۆیی، عەلی کەریم، کەرکووك.

خەڵاتی باشترین ئەکتەر، عەلی کەریم، کەرکووك.

یەکەم جار بوو بەرهەمی شانۆیی شاری کەرکووك بچێتە ناو فیستیڤاڵێکەوە، یەکەم جار بوو لە پێشبڕکێیەکدا توانای شانۆکارانی کەرکووك دەرکەوێت و بەڕاستی هەڵبسەنگێندرێت.

پێشتر لە یەکەم نمایشی تیپی مەشخەڵ لە شاری سلێمانی، لیژنەی خەڵاتی بابان بۆ باشترین ئەکتەری ساڵ، پێی ڕاگەیاندین، کە ناوی منیان وەکوو باشترین ئەکتەری ساڵ، بۆ خەڵاتەکە دەستنیشان کردووە، بەڵام لیژنەکە دواتر پاشگەز بووەوە، بە بیانووی ئەوەی کە خەڵاتەکە تەنیا بۆ ئەکتەرانی سلێمانی تەرخان کراوە، بەم سنوور تەسکردنەوەی خەڵاتەکە، لیژنەکە لە پایە و قەوارەی خەڵاتەکەی کەم کردەوە، لە کوێ خەڵاتێك کوردستانی بێت، لە کوێ تەنیا لە سنووری شارێکدا بێت!

تەقینەوە یەکەم شانۆیی بوو بە شێوازی شانۆی دیکۆمینتار ئەنجام درابێت. ئەم شێوازە بۆ شانۆی سیاسی بەکار دەهێنرێت، ئەو سەردەمە لە جیهاندا باو بوو، لە شەستەکاندا دزەی کردە ناو شانۆی عەرەبییەوە، بەڵام بەر لە شانۆکارانی کەرکووك لە شانۆی کوردیدا کەس پەی پێ نەبردبوو، پێم وایە لیژنەی داوەری زیاتر سەرسامی ئەو تەکنیکە بوو کە بەکارهێنرابوو، چاوەڕوانی ئەوە نەبوون لە نمایشێکی کوردیدا فیلم و شانۆ بەو شێوەیە ئاوێتەی یەکدی بکرێن.

پاش تەقینەوە، شانۆکارانی کەرکووك ڕوویان لە درامای تەلەفزیۆن کرد، ئەوەبوو درامای (مەرەزە)یان بۆ تەلەفزیۆنی کەرکووك تۆمار کرد، کە بە یەکەم درامای کوردی دەژمێردرێت.

لە مەرەزەدا بۆ یەکەم جار کامێرا چووە دەرەوەی ستۆدیۆ و زۆربەی لۆکەیشنەکان لەدەرەوەی ستودیۆ تۆمار کران. بەر لە مەرەزە تەمسیلەکان لە شێوەی نمایشی شانۆیی بوون.

لە مەرەزەدا بۆ یەکەم جار درامایەک تۆمار کرا کە پشتی بە سیناریۆی تەلەفزیۆنی دەبەست. بەم پێیە سەلمان فایق یەکەمین دەرهێنەری درامای تەلەفزیۆنی کوردییە.

جەلیل زەنگنە، بەر لەوەی وەکوو دەرهێنەر ناوبانگ دەربکات و ببێت بە پێشەنگی درامای تەلەفزیۆنی، وەک سیناریست کارامەیی خۆی لە ژالەدا سەلماند، ژالە یەکەم درامای کوردییە کە بەهرە و توانای سیناریستەکەی زاڵە بەسەر هەموو پێکهاتەکانی تری دراماکەدا.

شانۆی کوردی لە کەرکووک سەریهەڵ نەدا، بەڵام شانۆکارانی کەرکووک بەرەوپێشەوەیان برد، هەرچی درامای تەلەفزیۆنی لە کەرکووک سەری هەڵدا، هەر هونەرمەندانی کەرکووکیش بەرەو پێشەوەیان برد، پاش مەرەزەی دەرهێنەر سەلمان فایق، باشترین دوو دەرهێنەری بواری دراما، جەلیل زەنگنە و حوسێن میسری، بە ئەزموونێکی قووڵتر درامای کوردیان دەوڵەمەند کرد، ئەزموونێک کە کاریگەرێتیی تەواوی بەسەر زۆربەی دراماکانی دیکەوە هەبوو. کاریگەرێتی و شوێندەستی هەردوو دەرهێنەر لە بواری درامادا دیارە، بە بۆچوونی خۆم، جەلیل زەنگنە ڕۆڵێکی کاریگەری هەبوو لەوەی بە هەموو شێواز و کەرەستەیەکی هونەرییەوە، بینەر بەرەو لای دراما رابکێشێت، حوسێن میسریش یەکەم خوڵقێنەری زنجیرەدرامای کۆمەڵایەتییە.

بەشی سێیەم

مێژووی سینەما لە کەرکوك

"سینەما واتە (وێنە بزوێنراوەکان)ە، چەند وێنەیەکی یەك لە دوای یەکی فۆتۆگرافیە، لەسەر شریتێك بەهۆی ڕووناکییەوە بە خێرایی لەسەر پەردە پیشان ئەدرێت لەگەڵ دەنگدا، بەشێوەیەك چاو وا هەست دەکات کە لە جوڵانەوەیەکی بەردەوامدایە، سینەما هونەرێکی دەربڕینە لەگەڵ هەموو هونەرەکانی تردا هاوبەشە.

داهێنانی سینەما، بە پێچەوانەی هونەرەکانی ترەوە بوو، لە سەرەتادا پەیوەندی بە هونەرەوە نەبوو، بەڵکو بە ئامێرو زانستەکانەوە هەبوو، لە (چرای ئەفسووناوی – الفانوس السحري)یەوە بەرە بەرە پێشکەوت بە هۆی تیۆری (بەردەوامی بینینی بە گوێرەی شتە جوڵاوەکانەوە) کە (ڕۆجێت) لە ساڵی (١٨٢٤)دا بڵاویکردەوە.

زاناکان لەسەر بنچینەی ئەم تیۆرە، چەند ئامێرێکیان داهێناو بە یەکخستنی لەگەڵ چرای ئەفسووناویدا لە ساڵی (١٨٢٩)، (لویس داجیر)، ئامێری وێنەگرتنەوەی فۆتۆگرافی داهێنا، کە ڕێگای گەلێك ئاسان کرد، بۆ داهێنانی سینەمای ئێستا.

چرای ئەفسووناوی

لە ساڵی (١٨٥٩)دا زانای ئینگلیزی (تۆماس هۆمان دی مۆنت) کامێرای (زووترو بیکای) داهێنا، دەیتوانی کۆمەڵێك وێنە یەك لە دوای یەك بگرێت. ئەندازیاری ئەمریکیش (کۆڵمان سیلەرز) ئامێرێکی داهێنا بە ناوی (سینەما تۆسکۆپ) بەم شێوەیە ناوی سینەماو ووشەی سینەما پەیدەرکەوت.

یەکەم کەس کە سینەمای کردە هونەرێکی سەربەخۆ هونەرمەند (جۆرج بیلیێ) بوو، یەکەم پیشاندانی فیلمی سینەمایی لە (٢٢)ی شوباتی ساڵی (١٨٩٥)دا برایان (لومبید) پیشانیاندا، لە کۆمەڵەی هاندانی پیشەسازی نیشتمانیدا.

ئەو وێنانەی پیشان ئەدرێت و تایبەتە بە فیلمی سینەما لەسەر شریتێکی (سلولوید) بە پانی (٣٥) ملیم یان (١٦) ملیم یان (٨) ملیم یان (٥) ملیمە.

فیلمی سینەمایی بەزۆر جۆر هەیە، وەك فیلمی درامی و کارتۆن و دەنگوباس، کە پێویستی بە کارێکی گران و نواندن هەیە و ئەکتەرو دەرهێنەرو بەرهەمهێنەرو وێنەگرو گەلێ لایەنی تر هاوبەشی تێدا دەکەن، گەلێ ئەکتەری جیهانی ناوبانگیان لە سینەمادا بەدەرکەوتووە وەکو: چارلی چاپلن و ماری بکفۆردو مارلین مۆنرۆو گەلێکی تر، هۆلیۆد لە ئەمەریکادا بۆتە مەڵبەندی پیشەسازی سینەما لە ئەمەریکادا، ئێستاش لە زۆربەی وڵاتەکانی دونیادا سینەما پیشەسازییەو هونەرێکی دیارو پێشکەوتووەو لە بەرەودایەو پیشەسازییەکی باشە بۆ ئەو وڵاتانەی تێدا گەشە دەکات. سینەما یەکێکە لەو هونەرە گرنگانەی کە هاوشانی هونەرەکانی ترە لە شێوەکاری و شانۆو گۆرانی و مۆسیقاو خۆی لە خۆیدا تێکهەڵکێشی هەموو هونەرەکان لە بەرجەستەکردنی لە بۆتەی هونەری سینەماو فیلمی سینەمادا.

سینەماش وەکو هەموو هونەرەکانی تر خاوەنی

مێژوویەکی دوورو درێژە لە تێکۆشان و خزمەت کردنی مرۆڤایەتیدا، هاوشانی ئەو خەباتە فراوانەیە، توانیویەتی و بگاتە پێگەی خزمەت و لێکدانەوە لە ئەندێشەو کارەساتەکانی مرۆڤایەتی و ئاوێتەبوونی بە شێوەیەکی ڕاست و دروست لە پێگەیاندنی دەستەکانی تێگەیشتن لە مرۆڤ و کۆمەڵگەو ژیان.

مێژووی سینەما هەر چەندە تازەیە لە چاو هونەرەکانی تردا، بەڵام هەردەم بە بڕشت و بە ئەزموونی ڕۆژگاری خۆی بووە لە خزمەت و تێکۆشانی جیهان و دەرخستنی موعاناتەکانی ژیان.

لە ئەورووپادا سەرەتای بیستەکان ماوەی گەشاوەی ئەو مێژووەیە کە توانییەتی هاوشانی کارەساتی شەڕە جیهانیە گەورەکان وێنەو دۆکۆمێنتەکان بێنێتە بناغەیەکی گەورەی ئەم هونەرەو دەوری سەرەکی خۆی ببینێت، سینەما لە ئەورووپادا بە گەلێک قۆناغی جۆراوجۆری مێژوودا هەنگاو بنێت و پێگە بە پێگە هەنگاوی ئەم هونەرە بەرەو پێش بچێت لە هونەری سینەمای بێ دەنگ و سینەمایی ڕەش و سپی و سینەمای ڕەنگاو ڕەنگ و سەرهەڵدانی هۆڵی جۆراجۆر لە ئاستی توانای بەهێزی هونەری سینەمادا.

خۆی لە خۆیدا سەرهەڵدانی سینەما پێویستی بە جێگاوڕێگای تایبەتی خۆی هەبوو بۆ نیشاندانی یان بە بارێکی تردا جێگای تایبەت دەوری هەیە لە گەشەکردنی سینەماو ڕاکێشانی خەڵک و دەوری خەڵک لە ناپۆرە کردن لە دەوری سینەمادا هەنگاوی ناوە بۆ پێشکەوتنی ئەم هونەرە بەرزە"[1].

پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆو بێ پێچ و پەنا لە نێوان گەشەی هونەری سینەماو تەنانەت فیلمسازی لەلایەک، لەگەڵ سالۆنی سینەمادا هەیە، واتا زۆر سادەو ئاسان دەبێ حەقیقەتی ئەم هاوکێشەیە قەبووڵ بکەین کە ئەگەر بمانەوێ هونەری سینەما وەک هونەرێک و کولتوورێک گەشە بکات دەبێ، لە سالۆنی سینەماش گەشە بدەین ئەم پەیوەندییە ڕاستەوخۆیە لە خاڵی یەکەمدا دەگەڕێتەوە بۆ هەست ناسینی خودی سینەما، واتە لە دایکبوونی فیلم و سینەماو بەردەوامی و گەشەکردنی، بەبێ لە بەرچاوگرتنی شوێنی نواندنی فیلم و ئامادەبوانی ناو ئەو شوێنە، واتا بینەرانی فیلم دەتوانن هەست بە جیاوازی بینینی فیلم بکەن لە ماڵەوە لەگەڵ فیلم لە هۆڵی سینەمادا.

بەڵام لە سینەمادا ڕووناکیی بە پرۆژێکتۆرو لە ئاپاراتوسەوەو لە پیتەوە دەدرێت لە پەردە، دانیشتنێکی جەمعییە لە شوێنێکی تاریکدا، فیلم لە فەزایەکی تایبەت و بەبێ ڕاوەستاندن نمایش دەکرێت.

هەموو ئەو تایبەتمەندییانەش لە موتاڵای فیلم و سینەمادا بیریان لێکراوەتەوەو لە زاراوە تایبەتییەکانی سینەماو بەشێکن لە پێناسەی سینەما، هەر بۆیە زۆرجار کاتێک دەرترێ فیلم دیتن، مەبەست دیتنە لەناو سالۆنی سینەمادا، هەر لێرەوە وەک وتراوە هەرگیز تەجروبەی سینەما ڕۆیشتن، بەرامبەر نییە لەگەڵ فیلم دیتن لە ماڵەوەدا.

تەنانەت هەندێ لەسەر ئەو بڕوایەن کە بە نیسبەتی وەرگرو بینەرەوە سینەما یانی بینینی فیلم لەسەر پەردەیەکی پانو پۆڕو سەیرکردنی لە ژوورێکی تاریکدا بە ئامادەبوونی خەڵکێکی نەناسراو و زۆرەوە بۆیە دەتوانین بڵێین ئەگەر هۆڵی سینەما نەبێت مانای وایە نە فیلم و نە سینەما بە تەواوەتی جێ بە جێ ناگرێت.

لەو توێژینەوانەی وا لە سەر سینەما کراوە، بەشێکیان لەسەر بینەرو هەروەها سالۆنی سینەما ڕاوەستاون و هەندێکیشیان سەبارەت بەگەشەی سینەما ئایتیمێکمان بۆ بینەرانی سالۆنیش ڕەچاو کردووە.

سەرەڕای ئەوە بێگومان لای ئێمە بۆ تێگەیشتن لە دیدی گشتی سەبارەت بەسینەما شوێنناسی یان تۆپۆلۆژیی سالۆنی سینەماو دیاریکردنی گرووپی سینەماخوازو دەلیلەکانیان گرنگە، واتە ئەو کاتەی باس لە بینەر دەکرێت دەبێ باس سالۆنی سینەماو دیدی بینەر بۆ سالۆن بکرێت.

سینەما ڕۆڵێکی گرنگی گێڕاوە لە پێشخستنی ئاستی ووشیاری و ڕۆشنبیری گەلان، سینەما مێژوویەکی زۆر کۆنی نییە بەتایبەتی لە وڵاتی ئێمەدا، چونکە لەبەر ئەوەی داگیرکەرانی کوردستان کوردیان لە سینەما بێبەش کردووە، بۆیە تاکو ئێستاکەش ڕۆشنبیری سینەما ئاستی گرنگی پێویستی خۆی وەرنەگرتووە، هەر بۆیە دەبینین لە شارەکانی کوردستاندا وەکو پێویست ئەم هونەرە بەرزە گەشەی نەکردووە، بەڵام ئەگەر سەیری کەرکوک بکەین لەچاو شارەکانی کوردستاندا پێشکەوتنی بەخۆیەوە بینیوەو تا ڕادەیەکی چاک پێشەنگی شارەکانی کوردستانە لەو بوارەدا، بەتایبەتی لەسەرهەڵدانی هۆڵی سینەماو سینەمای گەڕۆکدا، ئەویش خۆی دەبینێتەوە لەو توانایەی کە جولەکاکانی کەرکوک پێشەنگی هێنانی سینەما بوونە بۆ ئەم شارە هەر لە ساڵی (١٩٢٧)ەوە، هەر لەسەر دەستی ئەوانیش بناغەی گەلێک هۆڵی سینەما لەم شارەدا بنیات نراوە وەک سینەمای وەتەن، غازی، دونیاو عەلەمین.

لەسەرەتادا ئینگلیزەکان وەک پێشەنگی هێنانی سینەما بۆ ئەم شارە هەستان بە هێنانی سینەمای گەڕۆک لەسەر ئۆتۆمبێل و گواستنەوەی بە گوندو شارو کۆمپانیای نەوتی کەرکوکدا بەتایبەتی لەناو کۆمپانیای نەوتی کەرکوکدا هەموو ڕۆژێک فیلمێک یان ئەو فیلمانە نمایش دەکرا کە گوزارشیان لە نەوت و پێشکەوتنە زانستیەکانی نەوت دەکرد بۆ ووشیارکردنەوەی کرێکارانی کۆمپانیای نەوتی کەرکوک. بەڵام لەگەڵ پێشکەوتنەکانی ڕۆژگارو سەرهەڵدانی کۆمەڵێک سەرمایەدارو بازرگان بە تایبەتی بازرگانی جولەکە لە کەرکوکدا دەوریان بینی لە دروستکردنی هۆڵی سینەماو هێنانی فیلمی جۆر بە جۆر بۆ نمایشکردن. تاکو ئێستاش خەڵکی کەرکوک یادەوەرییەکانیان لەگەڵ سینەماو هۆڵەکانی سینەما ئاوێتە بوونێکی تەبەدین کە لە ناوەزی مرۆڤدا ناسڕێتەوە لەبەر ئەوەی یادگارێکی شیرین و خۆشی بەجێ هێشتووە بووەتە هێمای تەمەنی ئەو کەسانەی کە ژیانیان لەگەڵ سینەماو فیلمی سینەماو هۆڵەکانی سینەمادا بەسەر بردووە یان جۆری ئەو فیلمانەی کە لەو کاتدا بۆ نمایش کرد هێنراونەتە ئەم شارە ئەو ڕاستیە یەکلا دەبێتەوە کە تام و چێژەکانی سینەما چەندێک بەهێز بوونە لە یادەوەری

تاڵ و ناخۆش کە تا سەردەمانێکی درەنگ ئەم شارە بیرەوەی خۆشەویستی بۆ سینەما دەگێڕێتەوە.

لێرەدا ئەوەی گرنگە بیڵێین لە سینەمادا لە کەرکوك ئاوێتەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕۆشنبیری هەموو پێکهاتەو نەتەوەکانی ئەم شارە بووە، کە هەریەك لە هۆڵەکانی سینەمای ئەم شارە تایبەتی خۆی هەبوو بۆ هەریەکە لە چین و توێژێکی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری، ئەویش لە چوارچێوەی نمایشکردنی جۆری فیلم و ئاست و توانای ئەو فیلمە (نمایشکردنی لەو هۆڵانەدا یان بەواتایەکی تر ئاستی هونەری هەریەك لەو فیلمانە دەوریان بینیوە لە بەرجەستەکردنی ئارەزی مرۆڤەکانی ئەم شارە، هەندێك لە خەڵکی ئەم شارە هەر لە منداڵییەوە ئالودەی بینینی سینەماو ئاشنابوونیان بە هۆڵەکانی سینەما خۆی لە خۆیدا کاریگەرییەکی گەورەی دروست کردووە بۆ ئەو کەسانەی کە ئارەزووی کۆکردنەوەی وێنەی فیلمەکان و ناوی فیلمەکان و ماوەو زەمانی فیلمەکان و ئاستی ئەو فیلمە بووە بە هۆکاری سەرهەڵدانی کۆمەڵێ کەسی شارەزا لەو بوارەدا.

تایبەتمەندییەکی سینەماکانی کەرکوك لەوێدا خۆی دەبینێتەوە کە دوو جۆر سینەما هەبووە سینەمای هاوینەو سینەمای زستانە یا بەواتایەکی تر سینەمای سەرکراوەو سینەمای داخراو کە هەریەکەی تام و چێژێکی خۆی هەبووە لە ئاستی بیرکردنەوەی خەڵکەکان و سەیرکردنی سینەما لە هەوای پاك و خاوێندا.

پەیوەندی سینەما زۆر بەهێز بووە لە ئاستی نمایشکردنی ئەو جۆرە فیلمانە لە بۆنەو جەژنەکاندا یان لە وەرزەکانی زستان و پاییز هاویندا کە هەریەکەی بۆن و تایبەتی خۆی هەبووە کە یادەوەری و یادگاری جوانی لە ناوەزی خەڵکی ئەم شارە جێ هێشتووە، لە هەمان کاتدا کارەساتە دڵتەزێنەکانی کەرکوکیش تا ماوەیەکی بەرچاو خەڵکیان دابڕیبوو لە سینەماو خەڵکی تووشی شۆك کردووە.

تاکو بارو زروفەکە هێور نەبووەتەوە خەڵك بایەخی بە سینەما نەداوە، بۆ نموونە دەبینین لە هەندێ کاتدا بە تایبەتی لەسەردەمی ڕژێمی بەعسدا هەندێ جار هۆڵەکانی سینەما دەبووە شوێنی کۆبوونەوەی پیاوانی بەعس و ئاهەنگ گێڕان بۆ یادی لە دایك بوونی سەدام حوسێن و حیزبەکەی.

"هەر بۆیە دەبینین لە ساڵی (١٩٦٠)دا لەسەردەمی عەبدولکەریم قاسمدا هەستا بە قەدەغەکردنی نمایشی فیلمی میسری لە سینەماکانی عێراقدا ئەویش لەبەر ئەو بەربەرەکانیە سیاسیەی کە هەیبوو لە نێوان خۆی و عەبدولناسردا، هەر لەبەر ئەوەش بوو ماوەیەکی چاك ئەو فیلمانە لە کەرکوکدا نمایش نەدەکراو کاریگەرییەکی گەورەی دروستکرد لەسەر خێزانەکانی شاری کەرکوك، چونکە فیلمی میسری پێشوازییەکی زۆری لێدەکراو بینەرێکی زۆری هەبوو کە دەبووە هۆی ئەوەی چەند ڕۆژێك ئەو فیلمە نمایش بکرێ ئەویش لەبەر زۆری بینەرەکەی، هەر لەبەر ئەمەش بوو یەکەم فیلمی میسری لە دوای ڕووخانی ڕژێمەکەی عەبدولکەریم قاسم لە هۆڵی سینەما ئەتڵەس نمایش کرا بریتی بوو لە فیلمی (یوم من العمري) کە هەر یەکە لە ئەکتەری بە ناوبانگی میسری عەبدولحەلیم حافز و زوبەیدە سەروەت دەوری سەرەکیان تێدا دەبینی.

ئەوەی جێگەی سەرنج بوو لەو کاتەدا ئاپۆرەیەکی زۆری خەڵك پێشوازیان لەو فیلمە کردو چەند ڕۆژێك بەردەوام بوو، ئەوەبوو هەردوای ئەوەش فیلمی (یوم بلا غد)ە لە سینەما عەلەمین نمایش کرا کە هەریەك لە فەرید ئەترەش و مریەم فەخرەدین دەوریان تێدا بینی و دوای ماوەیەکی تریش لە سینەما خەیام فیلمی عەرەبی جۆراوجۆر نمایش کرا.

هەریەکە لە هۆڵەکانی سینەما لە کەرکوك، جۆرێکی تایبەتی هەڵدەبژاد بۆ نمایش کردنی لە هۆڵەکانی سینەما، حەمرا بەو بەناوبانگ بوو بە تایبەتی لە پەنجاکاندا، فیلمەکانی فەرید ئەترەشی نمایش دەکردو بەردەوام بوو لە نمایشی ئەو فیلمە کۆنانە تا شەستەکان هەروەها پێش نمایشی فیلمەکان و دوای فیلمەکان گۆرانی فەرید ئەترەشی لێ دەدا، بەتایبەتی گۆرانی (حبیبتی).

بەڵام سینەما عەلەمین گۆرانی عەبەلوەهاب (خی.. خی) لێ دەدا کە تایبەت بوو بەو سینەمایەوە، لەپاڵ گۆرانی عەبدولحەلیم حافز بەناوی (فوق الشوك مشانی زمانی... قاللی تعال نروح للحب)، هەروەها سینەما عەلەمین فیلمی بیانی و هیندی لێ دەدا، لەپاڵ ئەمەدا لە شەستەکان فیلمی عەرەبیشی لێ دەدا.

لە کاتی نمایش کردنی فیلمەکاندا خەڵکی ناو هۆڵەکە تووشی ناخۆشی و خۆشی دەبوون و تێکەڵ بە ڕووداوی فیلمەکە دەبوون و لە هەندێك باردا ڕووداوەکان خەڵکی دەهێنایە گریان و تا ماوەیەکی چاك تێکەڵ بە ئەندێشەی ڕووداوەکان دەبوون، لە ساڵی (١٩٢٣) یەکەم فیلم لە سینەماکانی کەرکوك نمایش کرا، لە ساڵی (١٩٢٧) یەکەم فیلم بەرهەم هێنرا لە سەر کەرکوك و بابە گوڕگوڕو هەڵقوڵانی نەوت بوو. لە ساڵی (١٩٦٣) یەکەم فیلمی دووردرێژی عێراقی لە کەرکوك وێنەی گیرا، فیلمی (ذكريات) بوو لە دەرهێنانی (نەعیم ئەلساق) بوو"[٢].

هۆڵی تەماشاکردنی فیلم سێ بەش بوو، بەشی یەکەم لە ڕیزی پێشەوە بوو ئەم بەشە لە شاشەکەوە نزیك بوو نرخی بلیتەکەی (٤٠) فلس بوو، بەشی دووەم کورسیەکانی جیاواز بوو نرخی بلیتی ئەم بەشە (٨٠) فلس بوو، بەشی سێیەم لۆجی خێزانی بوو بریتی بوو لە چوار بۆ شەش کورسی، جارێکیان لە نمایشی بەیانیاندا کە کاتژمێر ١٠,٣٠ (دەو نیو) بوو بۆ یەکی پاش نیوەڕۆ، کەسێك دەچێت بۆ سینەما خەیام، پاش ماوەیەك دانیشتن پێش نمایشکردنی فیلمەکە بۆ خواردنەوی ساردیی دەچێتە دەرەوە لەو کاتەدا نەفەرێکی تر بە ڕێککەوت دێتە جێگەکەی و دادەنیشێت، کاتێك کە دەگەڕێتەوە تەماشا دەکات کەسێك لە شوێنەکەی دانیشتووە پێی دەڵێ: ئەمە جێگەی منە هەڵسە، ئەویش دەڵێ: سینەماکە چۆڵە بۆ خۆت لە شوێنێکی تر دانیشە، ئیتر دەبێتە مشت و مڕیان و شەڕ دەقەومێ و ئەو ڕۆژە سینەما خەیام دادەخرێت و هیچ فیلمێك نمایش ناکرێت.

"لە ساڵانی پەنجاکان و شەستەکان و حەفتاکانی سەدەی

ڕابردوو لە کەرکوکدا، سینەما شوێنێك بوو بۆ بەسەربردنی کاتێکی خۆش و دوورکەوتنەوە لە تەنگ و چەڵەمەی ڕۆژانە کەخەڵکی ڕوویان تێدەکرد، جگە لەوەش سینەما بەشێکی گرنگی ڕووناکبیریی گەلان بەرهەمدێنێت ورۆڵ هەیە لە پەرەسەندن و پێشکەوتنی شارستانیەت وسیمایەکی دیار وگرنگی شارە.

لەسەردەمی عوسمانییەکاندا سینەما نەبوو، دوای داگیرکردنی عیراق لەلایەن ئینگلیزەوە بەماوەیەکی کەم سینەما هاتە عیراقەوە، سەرەتا ئینگلیز سینەمای گەڕۆکیان بەگوندەکاندا دەگێڕا بەمەبەستی بڵاوکردنەوەی هۆشیاری تەندروستی، بەتایبەتی دژی نەخۆشی دیزانتری چونکە زۆر بڵاوبوو.

لە کەرکوکدا سینەما چێژی تایبەتی خۆی هەبوو، هەر سینەمایەك تایبەتبوو بە نمایشکردنی جۆرێك لە فیلمی تایبەت بە خۆی، لە ساڵانی پەنجاکان فیلمەکانی تەڕەزان و عومەر شەریف و فاتن حەمامە و فەرید ئەترەش و شادییە و سامیە جەمال و مەحمود ملێجی و فەرید شەوقی باویانبوو، لە پاڵ ئەم فیلمانەدا تا سەرەتای ساڵانی حەفتاکان فیلمەکانی هەرقل و ماشستی و جۆلینا جیماو و سۆفیا لۆرین و پرت لانگستەر و کاری پۆپەر نمایش دەکران.

لە کۆتایی ساڵانی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکاندا شەپۆلێکی فیلمی کابۆی سینەماکانی کەرکوکی گرتەوە و فیلمی (مەتلوب جۆنی تاکساس) و فیلمی (ودعا یا کەرەکاس) فیلمەکانی (فرانکۆ نیرۆ و ئالان دیلۆن) بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ شاشەی سینەماکانیان قۆرخکردبوو.

کەرکوك چەندین سینەمای کۆن ونوێ وهاوینە وزستانەی تێدابوو (سینەما غازی، سینەما خەیام، سینەماعەلەمێن، سینەما حەمرا، سینەما سیندیباد، سینەما ئەتڵەس، سینەما سەلاحەدین، لە یانەکانی فەرمانبەران، کرێکاران، فەرمانبەرانی کۆمپانیای نەوت، ئەندازیارانی کۆمپانیای نەوت، سینەمای هاوینە هەبوون، تەنانەت ڕۆژی تایبەتیش بۆخێزان تەرخانکرابوو"[٣].

"ڕێکلامی سینەماکان بریتیبوو لە عەربانەیەکی دەستی چوار تایەیی لەسەر تەختەیەك پۆستەری فیلمی نمایشکراو بەناو بازاڕدا دەگێڕدرا و ڕیکلامی بۆ فیلمەکە دەکرد، پۆستەری ڕیکلامەکان وبلیتی سینەما لە چاپخانەی شارەوانی چاپ دەکران وبەپارەکەی شار پاك دەکرایەوە وباخچە دروستدەکرا، بە داخەوە ئێستا لە کەرکوکدا تەنها سینەمایەکیش نەماوە"[٤].

"شێوازەکانی ڕیکلام کردن بەم جۆرە بوو: وێنەی فیلمەکەیان لەسەر تەختەیەك دادەناو دەیان نایە سەرشانیان و کۆڵان بە کۆڵان دەگەڕان و ڕیکلامیان بۆ دەکرد، هەموو ڕۆژێکیش لە کاتی تەواو بوونی دەوامی کۆمپانیای نەوت و سەربازگەی کەرکوك دەچوونە سەر ڕێگای کۆمپانیا و سەربازگەکە و تابلۆیەکی گەورەی فیلمەکە و لەسەر عەرەبانەیەکی تایبەت دایاندەنا و بە ئاوازێکی تایبەت باسیان لە چیرۆکی فیلمەکە و ناوی پاڵەوانەکان دەکرد، بەناو بانگترین کەسایەتییەکانی ڕیکلام کردن (دایی عیزەت) و (عەلی تەڕەزان) بوو"[٥].

ڕیکلامی فیلمی سینەماکان

*** بەشێك لە سینەماکانی کەرکوك:**

- سینەما (غازی):

لە تەك یان شوێنی بانکی رافیدەین بوو لە تەنیشت مزگەوتی حاجی عەبدولڕەزاق خاوەنەکەی کەسێکی جوولەکە بووە بەناوی (زۆرز) ناوی سینەماکەش هەر بە ناوی مەلیك غازییەوە بووە، لە ساڵی (١٩٥٨) ڕووخێنرا. لەبەردو گەچ دروست کرابوو، هەردوای سووتاندنی لە ساڵی (١٩٥٧) لەکاتی نمایشکردنی فیلمدا، کە بەشێك لە بینەری سینەماکە لە کاتی ڕووداوەکەدا سووتان لەگەڵ نەمانی ڕژێمی پاشایەتی ئەم سینەمایەش بەرەونەمان و ڕووخاندن ڕۆیی.

"خاوەنەکەی یەکێك بوو لە جوولەکە دەوڵەمەندەکانی کەرکوك‌و لە ساڵی (١٩٤٨) ئەویش وەکو زۆربەی جوولەکەکانی عێراق کەرکوکی جێهێشتووەو چووەتە فەلەستین، ئیدی وەزارەتی دارایی حکومەتی عێراق دەستی بەسەر سینەماکەدا گرت‌و بە کرێی دا، دوو برا بە ناوەکانی (تامیر)و (تەیب) بە کرێیان گرت‌و تا ماوەیەکی چاك کاریان تێدا کرد"[٦].

زۆرتر فیلمەکانی لە لوبنانەوە دەهات‌و نمایش دەکرا، سپ تایتڵی فیلمەکانی (وەرگێڕانی بۆ عەرەبی) لە لوبنانەوە دەهات کە لەلایەن ئەنیسی‌و عوبێدو خۆری.

"بەناوبانگترین فیلم کە لە سینەمای ناوبراو نمایش کرا فیلمی (کۆلۆمبس) بوو کە چەند مانگێك بەردەوام بوو، جارێکیان وابزانم لە ساڵی (١٩٤٩) بوو فیلمێکیان نمایشکرد لە جۆری (تەکنیکەڵەر) کە ئێستا بە (٣D) (سری دی) پێدەڵێن، هەر بینەرێك بچووبایە بۆ بینینی ئەو فیلمە لە دەرگای سینەماکە چاویلکەیەکی پلاستیکی ڕەنگا و ڕەنگیان دەدایە تاکو لە کاتی نمایشی فیلمەکە لە چاویان بکەن، پێیان دەگووت (قەوس موجەسەم) کە سەیری فیلمەکەت دەکرد وای نیشان دەدا کە ئەکتەرەکان بە ڕاستی لەبەردەمتدان، جگە لەم فیلمانە دەیان فیلمی عەرەبی (ئوم کەلسوم‌و محەمەد عەبدولوەهاب) چەندین هەفتە نمایشکرا"[٣].

لەبەر گرانی ئەو جۆرە فیلمانەو زیاد بوونی نرخی بلیتەکانی تەنها بۆ یەك جار ئەو فیلیمە موجەسەمانە هێنرایە سینەما غازی چونکە هەموو کەس نەدەچوو بۆ بینینی لەبەر گرانی نرخەکەی.

هەروەها ئەم سینەمایە بەناوبانگ بوو بە (سینەمای مەلیك غازی) لە پێش نمایشی فیلمەکاندا وێنەی (مەلیك غازی)و سەلامی پاشایەتی لێ دەدا.

سینەمای مەلیك غازی، ساڵی ١٩٤٥

سینەمای مەلیک غازی

- سینەما (وەتەن):

زانیاریمان دەربارەی ئەم سینەمایە زۆر کەمەو زۆربەی ئەو کەسانەی کە بە بیریان دێت دەڵێن لە پێش سینەما غازییەوە هەبووە لە سییەکانی سەدەی ڕابردوو، هەندێك لەو باوەڕەدان کە سینەما (وەتەن) هەر سینەما غازی بووە کە لە دواییدا ناوەکەی گۆڕاوە بۆ سینەمای (مەلیك غازی) کە لە هەمان شوێن بووە.

- سینەما (عەلەمێن):

"ئەم سینەمایە لەسەر دەستی دوو کەسی جوولەکە بنیاتنراوە بەناوەکانی (عەبدوڵڵاو سەلیم)، لە پەنجاکانەوە تا ساڵی (٢٠٠١) بەردەوام بووە"[٨].

- سینەما (خەیام):

"ئەم سینەمایە لەلایەن (حاجی خورشید) لە بەرامبەر قەڵا بنیات نرا، ماوەی سی ساڵ خزمەتی کرد، لە پەنجاکاندا بنیاتنراوەو تا ساڵی (١٩٧٩- ١٩٨٠) بەردەوام بوو کە لە دوایدا لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە ڕووخێنرا"[٩].

"سینەما خەیام کەوتبووە داوێنی قەڵای کەرکوکەوە، ئەم سینەمایەش ڕووخێندرا و ئێستا شوێنەکەی باخچەیە، زۆربەی کات فیلمەکانی هەرقڵ و هیندی لە سینەما خەیام نمایش دەکران، لە کۆتایی ساڵانی شەستەکاندا فیلمی (ئەمیر ئەرسەلان و ڕۆستەم و زۆراب و حوسێن کورد، پڕبینەرترین فیلمەکان بوون و خەڵکێکی بێشوومار بۆ تەماشاکردنیان دەچوون بۆ سینەما خەیام بە تایبەت فیلمی (حوسێن کورد)

کە خەڵك باسیان دەکرد، حەوت سەروو پێی دەخوارد.

لە جەژنەکاندا سینەما خەیام قەرەباڵغترین سینەما بوو، چونکە گەورەترین سەیرانگەنش لە کەرکوك بەرامبەر سینەما خەیام بوو، لەجەژنەکان سەیرانگەی بەرامبەر سینەما خەیام هەموو جۆرە یارییەکی لێبوو (چەرخ وفەلەك، جۆلانە، یانەسیب، ئەسپ سواری وپاسکیل سواری، شایی و هەڵپەرکێ و دەهۆڵ و زوڕنا) زۆرێکی خەڵکی کەرکوك، خێزانەکان، گەورەو بچووك، روویان لە سەیرانگەکەی بەرامبەر سینەما خەیام دەکردو بۆ تەماشا کردنی فیلمیش دەچوونە سینەما خەیام. هاتنی فیلمی (ابي فوق الشجرة)ی عەبدولحەلیم حافز، حەشاماتی لە کەرکوك دروستکرد، تادەگەیشتیتە پەنجەرەی بلیت برینەکە جل لەبەرتدا نەدەما، ڕۆژ نەبوو لە بلیت بڕیندا شەڕ دروست نەبێت، ژنان و کچان لە پیاوان بەپەرۆشتربوون بۆ بینینی فیلمەکە، وەرز وەرزی عەبدولحەلیم وفیلمی (ئەبی فوق ئەلشەجەرە) بوو، ڕێژەیەکی زۆری کچانی کەرکوك شەیدای عەبدولحەلیم بوون"[١٠].

سینەما خەیام

- سینەما (نجوم):

"لە گەڕەکی ئەحمەد ئاغا بنیات نراوە بەرامبەر چاپخانەی (ئەحمەد ئاغا)، لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردوودا هەبوو، ئێستا شوێنەکەی گەراجی ئۆتۆمبیلە، خاوەنەکەی کەسێکی مەسیحی بوو، ئەم سینەمایە تەنها هاوینان هەبوو، زۆری فیلمی عەرەبی نمایش دەکرد بە تایبەتی فیلمی عەرەبی میسری وەکو فیلمەکانی (فەرید ئەترەش)"[١١].

- سینەما (دونیا):

"لە تەنیشت سینەما عەلەمێنەوە بنیاتنراوە کە لە شوێنی دادگا ئێستا بووە، ئەم سینەمایەش لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردوودا دامەزراوەو سینەمایەکی هاوینە بوو زۆری فیلمەکانی ئەکشنی نمایش دەکردو تا شەستەکانی سەدەی ڕابردوو بەردەوام بوو"[١٢].

- سینەما (نەجاح):

زانیاریمان دەربارەی ئەم سینەمایە نییەو شوێنی سینەماکەش نازانرێت، بەڵام لەوانەیە ئەو سینەمایانە بوو بێت کە لە هاوینان نمایشکرد کردووە.

- سینەما (حەمرا):

"لە سەرەتای ساڵی (١٩٤٠) بنیاتنراوەو تا (٢٨)ی ئاداری ساڵی (٢٠٠٣) داخرا، ئەم سینەمایە لە شەقامێك بوو کە ناوەکەی لە کاروباره فەرمییەکاندا ناوی (بابا گوڕگوڕ) بوو، بەڵام ناوی ئەم سینەمایە زاڵ بووە سەر ناوی شەقامەکە کە ناسرا بە ناوی شەقامی (حەمرا)، ماوەیەکیش ناوی سینەماکە گۆڕدرا بۆ (ئەلزهور).

لە سەرەتادا خاوەنەکەی کەسێکی جوولەکە بوو، بەڵام لە کۆتایی چلەکاندا کاتێك عێراقیان بەجێهێشت ئەم سینەمایە ئافرەتێکی ئەرمەنی کڕی، بەڵام لە دواییدا یەکێکی تر لەم ئافرەتەی کڕییەوە.

زۆربەی فیلمەکانی ئەم سینەمایە بریتی بوو لە فیلمە بەناوبانگەکانی عەرەبی و ئەمریکی و ئەوروپی، بە تایبەتی ئەو فیلمانەی کە ناوبانگێکی گەورەیان هەبوو لە ئەوروپا و ئەمریکادا بە تایبەتی ئەکتەرە بە ناوبانگەکانی ئەو سەردەمە، بەڵام لە ئێستادا ئەم سینەمایە بۆتە شوێنی وەستانی ئۆتۆمبیل و ئەو بنەما جوانەی خۆی لە دەستداوە.

لە ڕووی بیناکاریشەوە گەلێك تەرزی کۆڵەکەو نەخشی گەچی تێدا بوو لەسەر ڕووی سینەماکەو هۆڵەکەی ناوەوەی کە تاکو ئێستاکەش بەشێکی کەمی ماوە"[١٣].

سینەما حەمرا

- سینەما (ئەتڵەس):

سینەما ئەتڵەس هێمای شەقامی ئەتڵەس بوو، هەر ناوی شەقامی ئەتڵەسیش لە ناوی سینەما ئەتڵەسەوە هاتبوو.

سینەما ئەتڵەس، سینەمایەکی کۆن بوو، هەر بە تەنیشتیەوە سینەما ئەتڵەسی هاوینەش هەبوو، خاوەنی سینەما ئەتڵەس دوو برا بوون بە ناوی (تەیب)و (تاهیر) لە دوای ڕووخانی سینەما (غازی)یەوە ئەم سینەمایەیان دروست کرد، بە تەنیشت سینەما ئەتڵەسەوە ستۆدیۆ ڕاقدین هەبوو، وێنەکانی وێنەی یەکجار جوان و نایاب بوو.

"سینەما ئەتڵەس تایبەتمەندییەکی هەبوو لە سینەماکانی تردا نەبوو، ئەویش ئەوەبوو لە حانوتەکەیدا بەرگی پاکەتی زۆربەی جگەرەکانی دنیای تێدا بوو، لە جگەرەی عێراق (غازی، تورکی، لۆکس، جمهوری، بابل، بەغدا، سەڵاحەدین)، پۆرسەعید، ڕیم، غەمدان، مەغرەب، کیلۆپاترا، گریڤن، ڕۆسمەن، دیمۆری، دانهل)و دەیان جۆری تر کە لە جیاتی پاکەت لە قوتوودا بوون ئەوانەی دەچوون بۆ سینەما پێش چوونە ژوورەوە ماوەیەکی باش تەماشای ئەو پاکەتانەیان دەکردو بە شێوەیەکی جوان ڕیزبەندی کرابوو"[١١].

- سینەما (سیندباد):

ئەم سینەمایە بەرامبەر سینەما ئەتڵەس بوو لە شەقامی ئەتڵەس لە تەنیشت بانکی کشتوکاڵی ئێستا، بەڵام شوێنەکەی نەماوەو ڕووخێنراوە، سینەمایەکی هاوینە بوو تەنها هاوینان نمایشی فیلمی دەکرد.

سینەما ئەتلس

*** سینەما (سەلاحەددین):**

"لە ساڵی (١٩٦٧) ئەم سینەمایە دروست کراوە، لەسەر شەقامی کۆماری، سینەما سەلاحەددین بە شێوازێکی مۆدێرن دروستکرابوو، لۆجی تایبەت (شوێنی تایبەت) تەرخانکرابوو بۆ خێزانە کەرکوکییکان، چونکە لە سەرەتای سینەماوە خێزانەکان دەچوون بۆ سینەما بە تایبەتی فیلمە عەرەبی و هیندو کۆمەڵایەتییەکان.

یەکەم فیلم کە تێیدا نمایش کرا فیلمی (جانتواری شامی کابورر) بوو کە بۆ ماوەی یەک هەفتە بە خۆڕایی نمایشکرا، خواردنی نیو لەفەی پۆست لای عەباس و عارەبانەکەی کە لەگەڵ سینەما سەلاحەددیندا بووبوونە دووانەی شەقامی کۆماری، هەر کاتێک ناوی سینەما سەلاحەدین بهاتایە، بە دوایدا ناوی سەندەویچەکەی عەباس دەهات"[١٥].

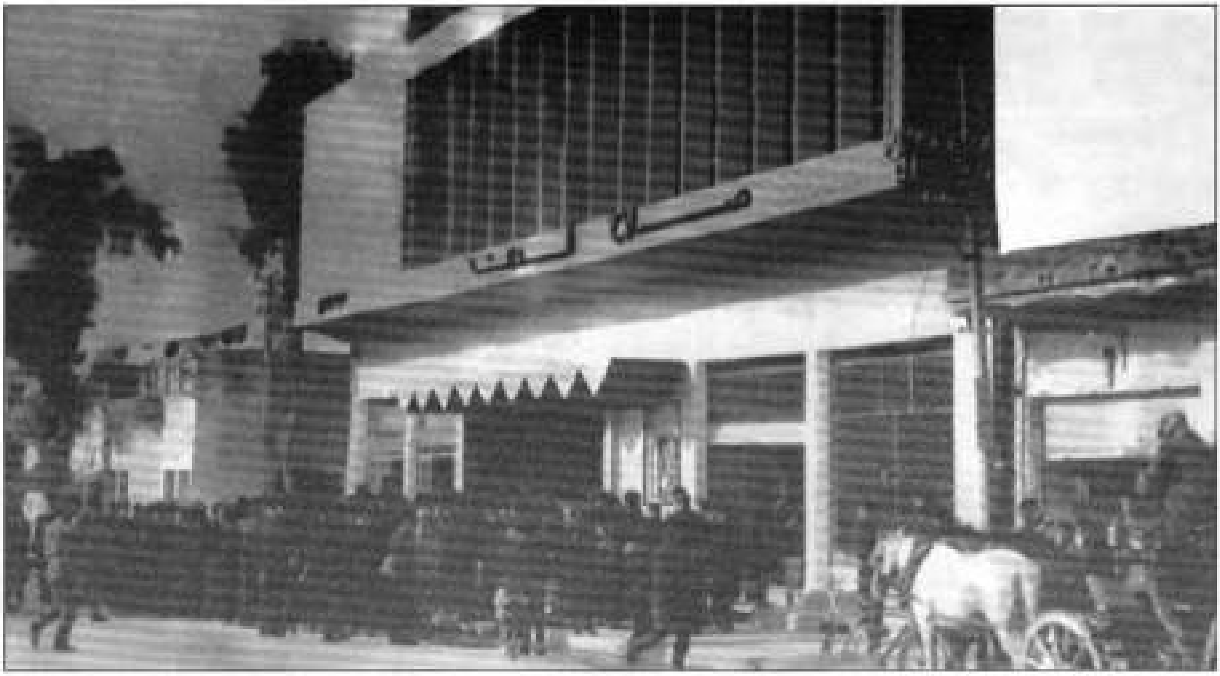

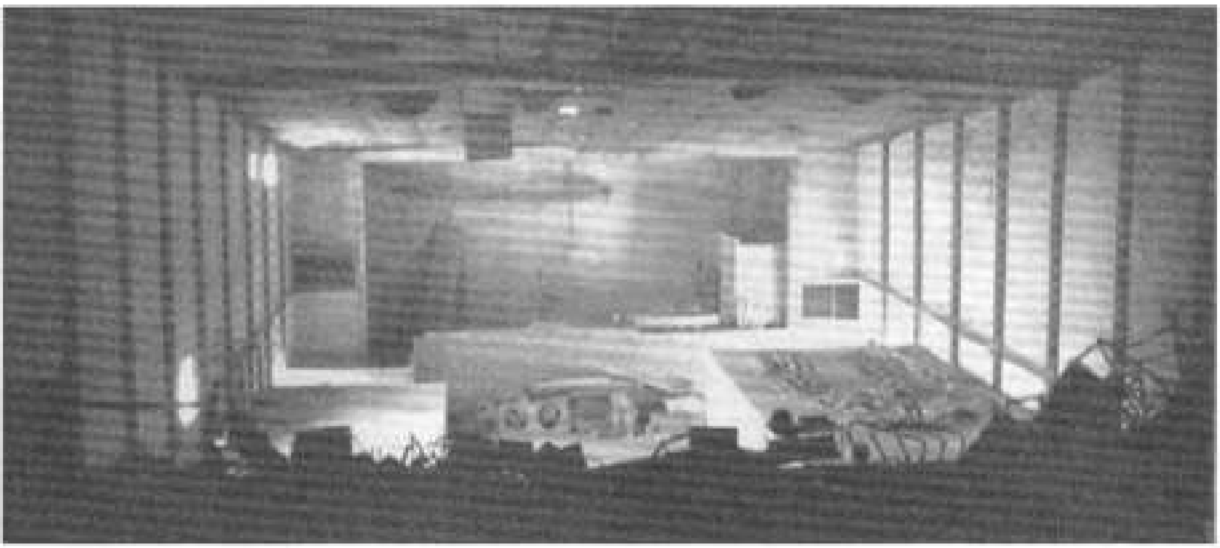

سینەما سەلاحەددین

*** سینەما (ئەسر):**

ئەم سینەمایە لە تەك سینەما (سیندباد)ەوە بوو لە تەنیشت یانەی (غازی) جاران، سینەمایەکی هاوینە بوو تەنها یەك ساڵ ئیشی کرد لە نێوان ساڵانی (١٩٦٦ – ١٩٦٧).

*** سینەمای (قەلا):**

ئەم سینەمایە نوێترین سینەمای کەرکوکە، کە لە (٦)ی نیسانی ساڵی (٢٠٠٠) دروست کراوە، وەکو بیناو شوێنی سینەماکە بەردەوامە بەڵام نمایشکردنی فیلم و نەبوونی بینەر هۆڵی ئەم سینەمایە بەکاردەهێنرێت لە ئاهەنگی بووك و زاوا و کۆبوونەوە و نمایشی شانۆگەری.

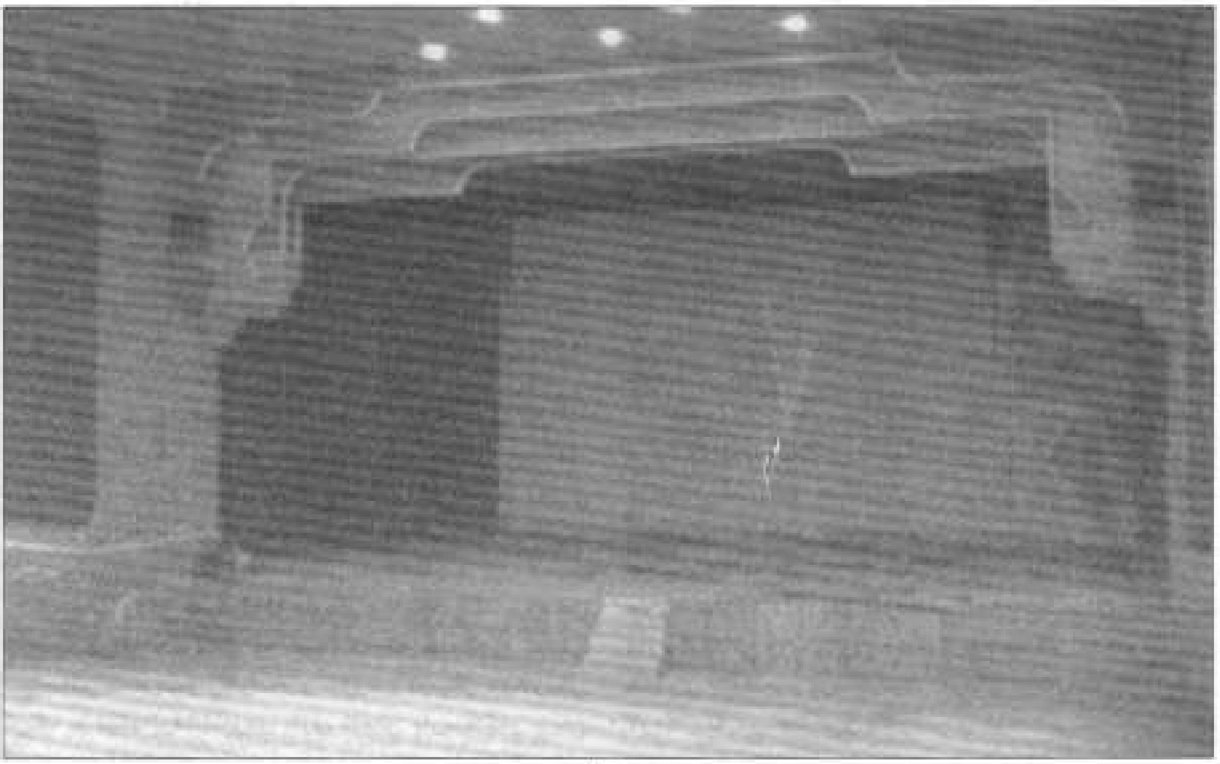

سینەما سەلاحەددین

*** سینەمای هاوینە :**

ئەوەی بەرچاو دەکەوێت لە سینەماکانی کەرکوکدا بوونی سینەمای هاوینەی کراوە لە تەك سینەما داخراوەکەدا، بۆیە زۆربەی سینەماکانی کەرکوك ئەو تایبەتمەندییەی خۆیان هەبوو وەکو سینەما (حەمرا، ئەتلەس، خەیام، نجوم، زەوراء)، خۆشی سینەما هاوینە لەوەدا بوو کە لە کەشێکی ڕۆمانسی و لە ئارو هەوایەکی فێنکدا سەیری فیلمەکان دەکراو هەستت بە خۆشیەکی جیاواز دەکرد، بەڵام لە ئێستادا هەموو سینەما هاوینەکان کراوە بە شوێنی وەستانی ئۆتۆمبێل.

سینەمای هاوینە

*** هۆکارەکانی نەمانی سینەما لە کەرکوك:**

زۆربەی شارەکانی عێراق بە گشتی و کەرکوك بە تایبەتی تووشی قەیرانی نەمانی سینەما بوونەوە کە خۆی دەبینێتەوە لە چەند هۆکارێکی لاوەکی و بنەڕەتی کە دەوریان هەبووە لە هەرەس هێنانی بنەماکانی سینەما لە عێراق:

١. هۆکاری ئەمنی و نەبوونی بارێکی ئاسوودە لە عێراقدا هۆکارێکی گرنگ بوو بۆ چۆڵبوونی هۆڵەکانی سینەما، دوو شەڕی گەورە بەسەر عێراقدا هات وەکو شەڕی (عێراق - ئێران)، (عێراق - کوێت) بوو بە هۆکارێکی گرنگ لە تێکچوونی باری ئەمنی و ئاسایشی ناوچەکان.

شارێکی وەکو کەرکوك لە ماوەی هەشتاکان تا پرۆسەی ئازادی عێراق حکومەت بە چڕی کەوتە جێبەجێ کردنی سیاسەتی تەعریب و ڕاگواستن و سووتان ئەمیش هۆکارێکی گرنگ بۆ لێکهەڵوەشانەوەی باری ئەمنی پارێزگاکەو بایەخ نەدانی خەڵکەکە بە هۆڵی سینەما، هێنانی خەڵکێکی زۆر لە دەرەوەی شارەکەو ئاشنا نەبوونیان بە هۆڵەکانی سینەما ئەوەندەی تر باری ئەمنی هۆڵەکانی سینەما تێکدا.

هەروەها بوونی چاودێری لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە لە نێو هۆڵەکانی سینەما دەورێکی گرنگی هەبوو لە تێکچوونی باری ئەمنی نێو هۆڵەکانی سینەماو ترسی خەڵك لە گرتنی ناوەخت و کتوپڕ.

"هەروا لە ماوەی دە دوازدە ساڵی شەڕی عێراق لەگەڵ دراوسێکانیدا، لەشکرێك لە ڕاکردوانی شەڕ دروست بوو، هۆڵەکانی سینەما جێگایەکی لەبار بوو بۆ بەشێك لەو لاوە ڕاکردوانە، تا کاتی تێدا بەسەربەرن و سوود و چێژ لە فیلم و هۆڵی سینەما ببینن، تا سەر ئەوەیان بۆ مەیسەر نەبوو، چونکە جارجارە لەلایەن هێزەکانی ئەمن و ئینزیبات و مەفرەزە هاوبەشەکانی ڕژێمی ڕووخاوەوە سینەماکان دەکەوتنە بەر شاڵاوی پشکنین و پرسیارەوە، ئەوەش هۆکارێکە کە وایکرد لاوەکان لە سینەما دوور بکەونەوەو هۆڵەکانی سینەما چۆڵ بن و پەنجەرەکانی فرۆشتنی بلیت بازاڕیان نەمێنێ"[١٦٥]. لە

هەندێك باردا لە کاتی نمایش کردنی فیلمەکان دەستیان دەکرد بە پشکنین و گرتنی خەڵکی.

٢. کەمی بینەر بۆ هۆڵەکانی سینەما یەکێکە لەو هۆکارە لاوەکییانەی نەمای سینەما، ئەویش بە هۆی قاڵبوونی خەڵکەکە بە کاری سەربازی و دەربەدەری و ئەوانەی کە ئاشنای سینەما بوون چوونە دەرەوە یان لە بەرەکانی جەنگدا کوژران.

٣. ڕاوەستانی هاوردەکردنی فیلمە بیانییەکان و گران بوونی ئەو فیلمانە، لە هەندێك جاردا ئەو فیلمانە لە کۆمپانیاکانی بەغداوە دەهێنرا نەدەتوانرا پارەی کرێکەی دەرکات لەبەر ئەوەی داهاتێکی ئەوتۆی نەدەگەڕانەوە بۆ سینەماکان، چونکە ئاستی ئەو فیلمانەی کە لە کۆمپانییەکانی عێراق دەکرا لە ئاستی پێویستدا نەبوون، بە هۆی ئەو پێشکەوتنانەی لە بواری سینەمادا لە وڵاتەکانی ئەورووپا و ئەمریکادا بە دەست هات، لە پاڵ نەهێنانی ئەو فیلمانەدا کاریگەری گەورەی دروست کرد لە چۆڵ بوونی هۆڵەکانی سینەما، چونکە ئەو بینەرەی جارانی سینەما تینووی فیلمە نوێیەکان بوون کە لە ئاستی جیهاندا ناوبانگیان هەبوو.

لە پاڵ تایبەتمەندی شاری کەرکوك بەوەی کە لە پرۆسەی تەعریبکردندا بوو بۆیە حکومەت سیاسەتی عێراق وای دەخواست کە هەندێك لەو فیلمانە لە نێو پارێزگاکە نمایش نەکرێت کە لە پارێزگاکانی تردا ئاسایی بوو بە تایبەتی ئەو فیلمانەی باسی لە خەبات و تێکۆشانی گەلان دەکرد، یان ئەو فیلمانەی باسی میللەت و وڵاتە چەوساوەکانی دەکرد، ئەمە هۆکارێك بوو کە بینەر نامۆ بێت بە هۆڵەکانی سینەما.

٤. لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە جاران سینەما پێگەیەکی گرنگی هەبوو کە شوێنی خێزانە جۆراوجۆرەکانی کەرکوك بوو، لۆجی تایبەتییان هەبوو کە خێزانەکان بۆی دەهاتن، بەڵام لە کۆتایی حەفتاکان هێنانی ئەو لێشاوە زۆرەی عەرەب لە خوارووی ناوەڕاستی عێراقەوە هۆکارێکی گرنگ بوو بۆ داڕووخانی ئەو پەیوەندییە کۆمەڵاتیانەی کە خێزان هەیان بوو بۆ سەیر کردنی سینەما و سەردانی هۆڵەکانی سینەما.

جاران سینەما کەشێکی ئارام و بەرچاوی هەبوو کە هەموو چینەکانی کۆمەڵگەی کەرکوك بەڕێزەوە سەیریان دەکرد، بەڵام لەگەڵ تێکەڵبوونی کۆمەڵگەی نامۆ بۆ شارەکە دەوری بینی لە نامۆبوونی هۆڵەکانی سینەما.

٥. بەکارهێنانی توندوتیژی و سیاسەتی تەعریب بەرامبەر خاوەن سینەماکان هۆکارێکی لاوەکی بوو کە بەشێك لە خاوەن سینەماکان دەستبەرداری سینەماکانیان بن، هەر وەکو ئەوەی ڕژێمی بەعس هەستا بە ڕووخاندنی سینەما (خەیام) بە گەلێك هۆکاری نابەجێ لەبەر ئەوەی ئەو سینەمایە لە ناوچەیەکی گرنگی کوردەواری بوو لە هەمان کاتدا نزیك بوو لە شوێنی دامودەزگاکانی بەعس و ئەمندا.

٦. سەرهەڵدانی تەکنەلۆجیای تازە لە بوارەکانی کۆمپیوتەر و ئەنتەرنێت و سی دی و دی ڤی دی و سەتەلایت بوو بە هۆکارێکی گرنگ بۆ سەیری کردنی فیلمەکانی سینەما لەماڵەوە و نەڕۆیشتنی بۆ هۆڵەکانی سینەما، لە هەمان کاتدا خۆ ڕزگارکردن لەو بارە ناجێگیرەی هۆڵەکانی سینەما دەوری گرنگی بینی لە بەجێهێشتنی بینەر لە سینەما لە کەرکوك.

٧. نەبوونی هۆکارەکانی فێنککەرەوە و گەرمکەرەوە لە هۆڵەکانی سینەما لە کەرکوك هۆکارێکی گرنگ بوو بۆ وازهێنانی خەڵکی لە سینەما، چونکە لە پاڵ ئەو شەڕە گەورەیەی کە بەسەر عێراقدا هات بوو بە هۆکاری تێکچوونی ژینگە و ئاو و هەواکەی، ئەمە لەگەڵ خۆیدا بوو بە هۆی نەبوونی پێویستییەکانی سەردەم لە نێو هۆڵەکانی سینەمادا، لە هەمان کاتدا کۆنی هۆڵەکان دەوری بینی لە تۆرانی بینەر لە سینەمادا.

٨. تێکچوونی چینەکانی بینەر لە سینەما لە کەرکوك، چونکە لە ڕابردوودا بەشێکی گەورەی خەڵکی کەرکوك ئالودەی سینەما بوون بە هۆی ئەوەی کە سینەما هۆکارێکە بۆ ئارامی مێشك، دەروون، بە تایبەتی چینی فەرمانبەران و مامۆستا و نووسەر و کرێکارانی کۆمپانیای نەوتی کەرکوك.

بەڵام بە هۆی تێکچوونی شیرازەی چینەکانی پێکهاتە ئایینی و کۆمەڵایەتییەکانی کەرکوك هۆکار بوو بۆ نەبوونی یان دروستی ڕۆیشتن بۆ سینەما، چونکە هەندێك لە ڕووداوانەی کە لەم دواییەدا ڕوویاندا بوونە هۆی لێکترازانی شیرازەی پێکهاتەکانی کۆمەڵگەی کەرکوك بە هەموو چینەکانەوە.

٩. بەکارهێنانی هۆڵەکانی سینەما لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە بۆ بەسەربردنی ئاهەنگە نیشتمانییەکانی خۆی یان ڕاگرتنی ئەو سینەمایە بۆ چەند هەفتەیەك لەلایەن ڕژێمەوە هۆکارێك بوو بۆ چۆڵبوونی هۆڵەکانی سینەما، لە هەمان کاتدا بێزاربوونی خاوەن هۆڵەکانی لە بەرامبەر نەدانی کرێی ئەو ماوەیەی کە بەکاردەهێنرا بۆ پێویستییەکانی خۆیان، ئەمەش کاریگەری بەجێهێشت لە ڕووی داراییەوە، یان لە هەندێك باردا ئەو فیلمانەیان نمایش دەکرد کە تایبەت بوو بە تاوانەکانی ڕژێمی بەعس بۆ کاربەدەستانی خۆی تا بۆ ئەوەی چاوترسێن بکرێن، ئەمەش ڕەنگدانەوەی خراپی دروست دەکرد لە پێناو تۆرانی هۆڵەکانی سینەما لەلایەن بینەران.

١٠. زمانی وەرگێڕانی فیلمەکان جاران لە لوبنانەوە دەهێنرا، بەڵام ڕژێمی بەعس هەستا بە دەستکاری وەرگێڕانەکان یان قرتاندنی بەشێکی زۆر لە دیالۆگی فیلمەکان، ئەمیش کاریگەری دروست دەکرد لەسەر ئاستی فیلمەکە و خەڵکەکەی بێزار دەکرد لە ناوەڕۆکی فیلمەکە، یان هەندێك جار فیلمەکان بە جۆرێکی دروست وەرنەگێڕدران.

١١. زۆری هۆڵەکانی سینەما لەلایەن کەرتی تایبەتەوە بەڕێوەدەبرا ئەمەش هۆکار بوو بۆ ئەوەی پارەدارەکان بیر لە پرۆژەی بازرگانی تر بکەنەوە کە داهاتێکی زۆری لێ دەست بکەوێت، بە شێوەیەکی ئەوتۆ کە دەست بەرداری سینەماکان ببێت، هەر وەکو ئەوەی دیمان لە ڕووخاندنی سینەما (عەلەمێن) یان گۆڕینی بۆ شوێنی وەستانی ئۆتۆمبیل یان چێشتخانەی وەکو سینەما (ئەتڵەس) کە داهاتێکی زۆری هەیە.

١٢. "بەڵام لە هەموو هۆکارەکان کاریگەرتر دیارە ئەو ئابڵوقە ئابوورییە بوو کە بەسەر عێراق داسەپا و کوردستانیش

لە زیانەکانی بێبەش نەبوو، تابلۆقەکە کەرتی بازرگانی هێنان و دابەشکردنی فیلمی سینەماشی گرتەوە، تا کار بەوە گەیشت فیلمی ڤیدیۆیی لە ڕێگای ئامێری (پرۆجکتۆر) ەوە لە سینەماکان پیشان بدرێت، ئەوەش تەواو لە بەهاو هێزی هونەری حەوتەمی کەمکردەوە، چونکە بەهای فیلمی سینەما جگە لە تاریکی هۆڵ و جوولەی تیشکەکان، بەشێکی زۆریشی بۆ کوالیتی و جوانی ئەو دیمەنانە دەگەڕێتەوە، کە لە فیلمی (٣٥ ملم) بەرجەستە دەبن[١٧].

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. (ئینسایکلۆپیدیای گشتی)، یاسین سابیر سالح، دەزگای چاپ و پەخشی (سەردەم)، چاپی یەکەم، ٢٠٠٥، لاپەڕە (٦٤٠ – ٦٤١).
٢. (سینمات کرکوك وایام المتعة في الظلام)، نەسرەت مەردان، سایتی ئەنتەرنێت.
٣. (جارانی کەرکوك، گەشتێك بەناو گەڕەك و شەقامەکانی کەرکوکدا)، زاهیر شکور، بەرگی یەکەم، ٢٠١٢، لاپەڕە (٢٥٥ – ٢٥٦).
٤. (جارانی کەرکوك)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٢٥٩).
٥. (٦٤ ساڵ لەمەوبەر فیلمی سینەمای 3D لە کەرکوك نمایشکراوە)، عەبدولستار جەباری، سایتی ئەنتەرنێت.
٦. (٦٤ ساڵ لەمەوبەر فیلمی..)، هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٧. (٦٤ ساڵ لەمەوبەر فیلمی..)، هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٨. گۆڤاری (ئیسرائیل – کورد)، ژمارە (٢٢)، ساڵی ٢٠١١، لاپەڕە (١٨)، لێکۆڵینەوەیەکە بە ناونیشانی:
(کەرکوك و قودس.. دوو شار لە ئاوێنەیەکدا).
٩. گۆڤاری (ئیسرائیل – کورد)، هەمان سەرچاوەی پێشوو.
١٠. (جارانی کەرکوك)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٢٥٧ – ٢٥٨).
١١. چاوپێکەوتن لەگەڵ (سەباح بازرگان).
١٢. هەمان سەرچاوەی پێشوو.
١٣. (سینما الحمراء، زاویة حسنة الانوار في ذاكرة كركوك)، فاروق مستەفا، سایتی ئەنتەرنێت.
١٤. (جارانی کەرکوك)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٢٥١).
١٥. (جارانی کەرکوك)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٢٥٦ – ٢٥٧).
١٦ گۆڤاری (فیلم)، ژمارە (١)، ساڵی (٢٠٠٩)، لاپەڕە (٣٢)، لێکۆڵینەوەیەکە بە ناونیشانی:
(سینەمای کوردی و گرفتی شوناس)، نووسینی: حەسەن جوودی.
١٧. گۆڤاری (فیلم)، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

بەشی چوارەم

مێژووی هونەری شێوەکاری لە کەرکوك

نووسینی: سمکۆ بەهرۆز
وەهبی رەسووڵ
تاریق کارێزی
پێداچوونەوەو پێشەکی: بەختیار سەعید

پێشەکی..
ئینسایکلۆپیدیایەك بۆ کەرکوك

دیارە یەکێك لە سیماکانی هەموو شارو وڵاتێك کە گرنگی پێدەدرێت و دەکرێتە پرۆژەیەکی گەورەو فراوان و بودجەی تایبەتی بۆ تەرخان دەکرێت و تەنانەت ستافێکی گەورە کاری بۆ دەکەن و ساڵانەش ئەو زانیارییانە گەشەی پێدەدرێت کە ئەویش دروستکردن و ئەنجامدانی ئینسایکلۆپیدیای ئەو شارو وڵاتەیە کە نەك بۆ ئەو شارو وڵاتە، بەڵکو بۆ هەموو دنیا دەبێتە جێگەی سەرنج و وەرگرتنی زانیاری و ئاشناکردنی ئەو شارو وڵاتە بەهاوڵاتیانی وڵات و شارەکە لە قۆناغی یەکەمدا، دواتریش بۆ هەموو جیهان.

بەدڵنیاییی ئەو تایبەتمەندییە لە خۆرهەڵات و بەتایبەتی لە باشووری کوردستان کەمتر بیر لەوە کراوەتەوە کە کارێکی لەو جۆرە ئەنجام درابێت کە ئەوەش هەوڵەکان کەم و دیاریکراو بوون، هەر بۆیە هەرکارێك لەم جۆرە جێگەی ستایش و خۆشحاڵییە کە سەرەتایەکە بۆ دۆکیۆمێنتکردن و ئاشناکردنی شارێك کە جێگەی شانازی هەموومانە کە شاری کەرکوکی کوردانە.

هونەری شێوەکاری لەم شارەدا دەکرێت لەو ڕووەوە باسی لێوە بکەین کە شارێکی نەتەوە جیاوازەو زۆربەی چالاکی و کارەکانی هونەر لەم شارەدا بەهاوبەشی لەنێوان نەتەوە جیاوازەکانی (کورد، عەرەب، تورکمان) ئەنجامدراوە، بەڵام ئەوە ناکاتە ئەوەی کە تایبەتمەندییەتی هونەری شێوەکاری کوردی لەم شارەدا بەدەر نەکەوێت و میللەتەکەمان شانازی پێوە بکەین، هەر بۆیە سەرەتاکانی کاری هونەری شێوەکاری لە شاری کەرکوك بۆ سەرەتاکانی ساڵی ١٩٣٤ دەگەڕێتەوە کە شێوەکاری کورد (عەزیز سەلیم) پێشانگەیەکی کردووەتەوەو تابلۆکانی لەلایەن کرێکاران و فەرمانبەرانی کۆمپانیای نەوتی کەرکوکەوە کڕدراوە، بەڵام دەکرێت یەکێك لەو هۆکارانەی کە هونەرو ئەدەبی شاری کەرکوکی تیا کۆکراوەتەوە دروستبوون و دامەزراندنی کۆمەڵەی هونەرمەندانی کەرکوك بووە لە ساڵی (١٩٥٣) کە ئەندامانی ئەم کۆمەڵەیە لە هونەرمەندان و ئەدیبانی ئەو شارە پێکهاتبوو کە هۆکارێکی گرنگەو بەرچاویان هەبوو بۆ چالاکی و کاری ئاوازەی هونەری و ئەدەبی لەم شارەدا.

ئەگەر لێرەدا بتوانین تایبەتمەندییەتی کاری نیگارکێشی شێوەکارانی شاری کەرکوك بناسینەوە ئەوە تەنها لەڕێگای ئەو ڕەنگە گەرمانەوە دەیناسینەوە کە شێوەکارانە لە هەڵقوڵاوی ئەو ژینگە گەرمەی کە تیایدا دەژین کە ئەویش ڕەنگی قاوەییەو زۆرکات زۆربەی پانتایی تابلۆکانی داپۆشیووە، هەروەها جۆری فیگەرو هێڵەکانیش بۆخۆیان هۆکارێکی ترن بۆ ناسینەوەی نیگاری شێوەکارانی شاری کەرکوك، لە هەمان کاتدا تەعبیری ئەو شێوازی کارکردنە بووە کە زۆرترین کاری پێکراوە بەهۆی ئەو کەشە سیاسییەی کە شارەکە تووشی هاتووە.

ئەگەر هونەری شێوەکاری لە شاری کەرکوك بکەینە دوو قۆناغەوە یەکەمیان قۆناغی پێش ڕاپەڕین و قۆناغی دووەم دوای ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان لە دژی ڕژێمی بەعس ئەوە هەست دەکەین لە جۆری پێکهاتەوە هونەرمەندان لەپێش ڕاپەڕین لەژێر زەبرو زەنگ و نا ئارامی و نا ئازادیدا کاری هونەری و تەمەنیان بەسەردەبردو کارەکانیش بە ئەستەم ئەنجام دەدرا، بەڵام لەدوای ڕاپەڕینەوەو ئازادکردنی شاری کەرکوك ئەوە بووە خاڵێکی وەرچەرخان لە ڕووی کاری هونەری و دروستکردنی ناوەندو سەندیکاو ڕێکخراوی تایبەت بە هونەرمەندانی کوردو دامەزراندن و گەشەکردنی پەیمانگەی هونەرەجوانەکانی کەرکوك ئەوەش جارێکی تر هۆکارێکی تری گەشەکردنی بەخشی بە هونەری شێوەکاری لە شاری کەرکوکدا.

لە کۆتاییدا تەنها ئەوە دەڵێم با بەهەموومانەوە شانازی بەشاری کەرکوك و مێژووەکەی و هونەرەکەیەوە بکەین، جێگەی خۆیەتی دەستخۆشی لە برای خۆشەویستم (سمکۆ بەهرۆز) کە بەکارێکی هێندە گەورەو پڕ بایەخ دەستپێشکردووە، دەستخۆشی و هیوای سەرکەوتنی بۆ دەخوازم.

*** گەڕانەوەی مێژووی شێوەکاری:**

کەرکوك هەردەم جێگەیەکی شیاوی بڵاوبوونەوەی شارستانییەکان بووەو شوێنێکی بەرچاوی هەبووە لە گەشەکردنی هەموو لایەن‌و بوارەکانی ژیان لە چوارچێوەی ئەو جوانکارییەی کە ڕووی داوە لە پێگەیاندنی ئابووری ڕۆشنبیری‌و کۆمەڵایەتی‌و تەلارسازی‌و کۆتەڵ‌و وێنەو تابلۆکان کە هەرهەمووی لە شارستانییەتە یەك لەدوای یەکەکان سەرچاوەیان گرتووە.

شارستانی هوری – میتانییەکان لە ناوچەی کەرکوکدا یەکێکە لەو شارستانیانەی کە پاشماوەیەکی باڵایان بەجێهێشتووە لە هەموو بوارەکاندا لە (نوزی)و (کورووخانی)و (ئەراپخا)دا.

یەکێك لەو بووارانە بواری هونەرو دەست ڕەنگینیە لە هونەری نەخش‌و نیگارو کۆتەڵ‌و بەکارهێنانی ڕەنگ لە ڕازاندنەوەی کۆشکەکانیان کە بەڵگەن لەوەی گەلێك هونەرمەندی گەورە دەریان بینیوە.

ئەوەی کە بۆمان بەجێماوە لەهونەر بەشێوەیەکی گشتی لەشارستانی هوری – میتانییەکانی ناوچەی کەرکوك بریتیە لەهونەری نەخش‌و نیگاری سەردیوارو هەڵکۆڵین‌و کۆتەڵ کە گەلێك لەم پاشماوانە ڕازاوەتەوە بەوێنەی سەری بەران‌و درەخت‌و وێنەی (حاطور)، لەگەڵ بەکارهێنانی نەخشی چوار گۆشەیی‌و لاکێشەیی‌و بازنەیی‌و سێ گۆشەیی لەنێو وێنەکاندا، بەکارهێنانی ڕەنگی پێویست لە بۆیەکردنی وێنەکانی کۆشکی نوزیدا، هەروەها بایەخیانداوە بەهونەری هەڵتۆقین لەسەر دیوارو ڕازاندنەوەی پەرستگاکانی نوزی‌و کوورووخانی‌و بەکارهێنانی تاق‌و ڕازاندنەوەی لەگەڵ نەخشی هۆڵەکاندا.

هونەری کۆتەڵیش یەکێك بووە لەو هونەرانەی لە شارستانییەتی هوری–میتانییەکاندا باوی هەبووەو جێگەیەکی بەرچاوی هەبوو، وەکو ئەوەی بینراوە لە کۆتەڵی (خوداوەند عەشتار–تیشۆپ)دا کە هەریەکەی هارتەریبی هونەری ئەو کاتەی هوری–میتانی بووە لەو ناوچەیەدا. کە تا سەردەمانێکی تر کەوتە ژێر کاریگەریی ئاشووری‌و میدییەکانەوەو کاریگەری ئەو لایەنانەی بەسەرەوە بەجێماوە، لەدوای ڕووخانی دەوڵەتی هوری–میتانییەکان کاریگەرییەکان زیادیان کردووە.

پاش ئەوەی کەرکوك کەوتە ژێر کاریگەری دەوڵەت‌و شارستانی ئەسکەندەرو ساسانی‌و پرسییەکان‌و بڵاوبوونەوەی ئایینی زەردەشتی، بووە ڕامالێنی شارستانییەکان‌و لەگەڵ خۆیدا گەلێك شێوازو هونەری شێوەکاری سەریان هەڵدا کە کەوتنە ژێر کارتێکردنی ئایینەوە بەتایبەتی ئایینی زەردەشتی‌و بڵاوبوونەوەی ئایینی مەسیحی، بەڵام بەداخەوە تاکو ئێستاکە ئەو پاشماوانەمان زۆر بەکەمی دەستکەوتووە تاوەکو بەراوردێکی هونەری ئەو کاتە بکەین لە کەرکوکدا.

*** هونەری ئەیقۆنات:**

یەکێك لەو بابەتە ئایینی‌و هونەرییانەی ناو ئایینی مەسیحی هونەرو وێنەی (ئەیقۆنات) یان هونەری جیهانی وێنەکێشانی مەسیحییەت‌و چوارچێوەی ئایینییەکەیەتی، هونەری ئەیقۆناتیش هەڵگری ئەو ژینگەیەیە کە تیایدا گەشەی کردووە لە قوتابخانەکانی بڵاوکردنەوەی ئایینی مەسیحی.. هەربۆیە هەڵگری ئەو سەردەمانە بە ناخی تابلۆکاندا ڕۆچووەتە خوارەوە، ناوچەی کەرکوکیش یەکێکە لەو شوێنانەی کە خاوەنی تایبەتی خۆیەتی لە هونەری ئەیقۆناتدا، چ لە ڕووی کاریگەری هونەری ئەیقۆناتی ناوچەکانی ترو چ لە ڕووی تایبەتمەندی هونەری ئەیقۆناتی کەرکوك.

لە پێش هەموو شتێك وێنەکێشی ئەیقۆنات بریتییە لە مرۆڤێکی خاوەن باوەڕ، کە هەڵدەستێت بەدەربڕینی باوەڕەکەی لە ماوەی کارەکەی‌و یارمەتی خەڵکی تر دەدات بۆ باوەڕهێنان‌و نزیکبوونەوە لەخوا لەدەروازەی ئەیقۆنەکەوە.

وێنەکێشی ئەیقۆنات هەڵدەستێت بە بەکارهێنانی تەکنیکی تایبەتی وەکو دووری‌و سێبەرو ڕۆشنایی‌و بەراوردی لەگەڵ پێوانەی لەشی مرۆڤ و بەکارهێنانی ڕەمزی ڕەنگ، کە پەیوەندداره بەڕێکخستنی ئەندازەیی‌و هێڵکانیان.

بەپێی سەرچاوەکان وادەردەکەوێت کە جۆری وێنەی ئەیقۆنەکەی (پاکیزە مەریەم)ی سەر قەڵا، کەرەستەی ئەیقۆنەکە لە گەچ دروستکراوەو لەسەر دیوارەکە نەخشکراوە، کە گەورەترین پاشماوەی ئەو کاتەیە کە بەجێماوە.

*** سەرەتاکانی هونەری شێوەکاری لەکەرکوکدا:-**

دەربارەی سەرەتای دەسپێکردنی هونەری شێوەکاری لە کەرکوکدا زانیارییەکانمان زۆر کەمەو تەمومژی تێدا هەیەو مێژووییەکی دیاریکراوی وامان نییە تا بەشێوەیەکی نەگۆڕ دیاری بکەین، بەڵام ئەوەی بەدەستمان گەیشتووە، جۆرێکە لە نزیکبوونەوەی مێژووی ئەو ماوە هونەرییە.

مامۆستا مەحمود ئەلعوبێدی ئاماژە بەوە دەکات لە ماوەی چلەکاندا مامۆستا (شەفیق عومەر ڕەزاوانی) ناسیوە کە مامۆستای ڕەسمو کاری دەستی بووە، بەڵام لەدواییدا خانەنشین کراوە، کە بایەخی بە قوتابییان داوەو بەشداری کردووە لەگەڵیاندا، هەروەها لەو ساڵانەدا پێشانگایەکی بۆیان کردووەتەوەو (سینان سەعید)یش بەشداری کردووە.

هەروەها ئاماژە بەوە دەکات مامۆستا (شەفیق) لەو ماوەیەدا هەڵدەستا بەکێشانی وێنەی مەلیك فەیسەڵ لەسەر (مس) کە بەشێوەیەکی سەرنجڕاکێش دروستی کردووە.

لە هەمان کاتدا ئاماژە بەوە دەکات کە مامۆستایەك لە قوتابخانەی ئیمام قاسم بەناوی (شەفیق عومەر بەزاز)، بایەخی بە قوتابیان داوەو کاری دەستیان بەقوڕو بەردی (مەلا خەنە) دەکرد.

لە هەمان کاتدا ئاماژە بەهەریەکە لە (محەمەد عەلی بەیاتی)

و (محەمەد مەهدی خەلیل)لە خورماتوو دەکات پێشانگای خۆیان کردووەتەوە.

بەڵام ئەوەی ڕوونەو لەبەر چاوانە، کە هونەری شێوەکاری سەرەتا لە کەرکوکدا لە پێشانگای قوتابخانەکانەوە دەستپێدەکات، ئەو مێژووەی کە دیارە لە ساڵانی (١٩٤٠) دا بەڕێوەبەری پەروەردەی کەرکوک پێشانگایەکی گشتی وێنەکێشان و کاری دەستی کردووە بۆ قوتابیی و مامۆستای قوتابخانەکان، ئەم پێشانگایانەی قوتابخانەکان لەو ساڵانە بەدواوە بەردەوام بوو، بەشێکی گەورە لە قوتابییان و مامۆستایانی پێگەیاندو گەلێکیان دەوریان بینی لە مێژووی هونەری شێوەکاری لەسەر ئاستی پارێزگاکەدا.

ساڵ لەدوای ساڵیش ئەم پێشانگایانە زیاتر بایەخی پێدراوە، تا دەهات پێشانگاکان فراوان دەبوو، هەموو بەشە هونەرییەکانی دەگرتەوە لەسەر ئاستی شێوەکاریی و کۆتەڵ و کاری دەستی و پیشە دەستییەکانی نێو پارێزگاکە.

*** سەرەتای پێشانگاکانی شاری کەرکوک:-**

یەکەمین پێشانگا لە کەرکوک بریتییە لەو پێشانگایەی (عەزیز سەلیم) کە لە ساڵی (١٩٣٤)دا بە شەش تابلۆ لەچاپخانەی (یداللە) لە گەڕەکی شۆڕیجە کردوویەتەوە، فەرمانبەرانی شەریکەی نەوتی کەرکوک هاتوون بە چوار دینارو شەش دینار هەندێک لەو تابلۆیانەیان لێکڕیوە.

یەکێک لە یەکەمین نیگارکێشە کوردەکانی ئەو ساڵانەش لە کەرکوک ناوی (ئیبراهیم خەلیل)، خەڵکی خورماتوو بووە، سەری لە پێشانگاکەی عەزیز سەلیم داوە لە ساڵی ١٩٣٤، هەر لەوێش یەکتریان ناسیووەو عەزیز سەلیمی هانداوە بۆ ڕەسمکردنی زیاتر.

لە ساڵی (١٩٥٠) خالید سەعید کە هونەرمەندێکی ناوداری سلێمانییەو لە هۆڵی کتێبخانەی گشتی شاری کەرکوک پێشانگای فریشتەی کردووەتەوە کە بریتی بووە لە (٥٠) تابلۆی ژیانی کوردەواریی و ژیانی ئەوروپای نمایش کرد لەگەڵ چەند فۆتۆگرافێک، هەروەها لەنێوان ساڵانی ١٩٥٥-١٩٥٦ لە تەلەفزیۆنی کەرکوک دیکۆری کردووە.

هەروەها بەدیع باباجانیش کە لە ساڵی ١٩٥١ خوێندنی ئەکادیمی تەواو دەکات دەوری هەبووە لە هونەری شێوەکاری لەو شارەدا. لە ساڵی (١٩٥٢) دا مەڵبەندی ڕۆشنبیری بەریتانی لە کەرکوک گەشتێکی هونەری ساز کرد بۆخۆیان و چەندین هونەرمەندی دیکەی کەرکوک بەرەو شاری هەڵەبجە گەشتیان کردووە، زانیاری دەربارەی کاری هونەری ئەو گەشتە نادیارەو نازانین چ جۆرە تابلۆیەک کراوەو چی بەسەردا هاتووە، زۆر لە هونەرمەندان وەک مامۆستا (ئازاد شەوقی) باس لەو گەشتە دەکات کە کراوە بۆ هەڵەبجەو لەوێ تابلۆیان کێشاوە، ئایا لەوێ گەڕاونەتەوە ئەو وێنەو هێلکارییانەی کردووەتە پێشانگا یان نا؟ تا ئێستا نازانین، بەڵام لە مەڵبەندە ڕۆشنبیرییەکەی لای چاپخانەی (مەجیدیە) کۆڕو پێشانگاو کتێبخانە هەبووە ئەمانە هەمووی ڕۆڵی هەبووەو جێگە پەنجەی خۆی لە هونەری ڕۆشنبیری کەرکوک بەجێهێشتووە.

*** گرووپی هونەرمەندانی کەرکوک - جماعە فنانی کرکوک:-**

گرووپی هونەرمەندانی کەرکوک لە ساڵی (١٩٥٣)دا لەسێ ئەندام پێکهات، ئەویش (مەحمود ئەلعوبەیدی)و (سدیق ئەحمەد عاشوور)و (سنان سەعید)، هەر وەکو بەڵگەکان ئەوە دەخنە ڕوو کە ئەم هونەرمەندانە لەژێر کاریگەری (أصدقاء الفن) کە لە بەغدا دامەزرابوو ڕۆڵی بینی لە پێگەیاندنی (جماعة فناني كركوك)، چونکە بەشێکیان پێشانگایان دەکردەوە لەگەڵ مامۆستاکانیان لە بەغدا.

بۆیە (مەحمود ئەلعوبەیدی) دەیگێڕێتەوەو دەڵێت: "من و هاوڕێکەم (حەمید ئالمحەل) سەرمان لە بەغدا دەدا پێش تەواوبوونی خوێندنمان، پێشانگامان لەگەڵ مامۆستاکانمان دەکردەوە لەگەڵ هەر یەکە لە (بەهجەت عەبوش)و (حافز ئەلدەروبی)و (قاسم محەمەد) لە پەیمانگای بەریتانی لە بەغدا" . هەر ئەمە وایکرد هەر یەکە لە (مەحمود ئەلعوبەیدی) و (سدیق ئەحمەد عاشور)و (سینان سەعید) بناغەی یەکەم کۆمەڵە دامەزرێنن.

ئەم سێ هونەرمەندە، یەکەمین پێشانگای خۆیان بەناوی (جماعة فناني كركوك) لە ساڵی (١٩٥٢) دا لە هۆڵی بینایەی قوتابخانەی (غازی) سەرەتایی کردەوە، لەوانەیە پێشانگای دووەمیان لە قەسابخانەی کەرکوک لەگەڵ پێشانگای کشتوکاڵی و پیشەسازی لە کەرکوک کردبێتەوە.

پاشان پێشانگای، سێیەمیان لە ساڵی ١٩٥٤ لە هۆڵی کتێبخانەی گشتی کۆنی کەرکوک کردەوە، کە ئەم هونەرمەندانەی خوارەوە بەشداریان کرد، عیزەدین ئەلسەندوق، سدیق ئەحمەد، ئینجا لە هەمان ساڵدا پێشانگای چوارەم کرایەوەو ئەم هونەرمەندانەی هاتنە ناو گرووپەکە، محەمەد مەهدی، عەبدوڵڵا ئەمین، هاشم ئیسماعیل ئەلموسڵی، خاتوو زاروهی کیورک، لەپێشانگای پێنجەمدا لە ساڵی ١٩٥٥، لەهەمان شوێن کرایەوە تەنیا ئەم هونەرمەندانە بەشدارییان تێدا کرد، مەحمود ئەلعوبەیدی، سنان سەعید، سدیق ئەحمەد عاشوور، عیزەددین ئەلسەندوق، محەمەد مەهدی، عەبدوڵڵا ئەمین، خاتوو زاروهی کیورک، هاشم ئیسماعیل، هونەرمەندان لەهەمان شوێندا پێشانگای شەشەم و حەوتەم و هەشتەم و نۆیەم، بەڵام پێشانگای دەیەمیان لە هۆڵی یانەی مامۆستایانی کۆیە کردەوە.

لە ساڵی (١٩٥٦) دا هونەرمەندی ئافرەتی بەریتانی (ساوسبی)، پێشانگای خۆی لە کەرکوک کردەوە.

ئەوەی جێگەی ئاماژە پێکردنە لەکاتی کردنەوەی پێشانگای پیشەسازیی و کشتوکاڵ لە کەرکوکدا لەهەمان ساڵدا، لایەکی پێشانگاکە تەرخان کرابوو بۆ وێنەکێشان کە تایبەت بەخۆیانەوە بۆ نمایشی وێنەکانیان لەو پێشانگایەدا.

لەو ساڵەدا دوو پێشانگا کرایەوە بۆ وێنەکێشانی کەرکوک یەکێکیان لەمانگی شوبات وە ئەوی تریان لە کۆتایی مانگی مایس لە هۆڵی کتێبخانەی گشتی کە بەسەرپەرشتی

موتەسەڕیف (بەشیر حەدید) بوو، بەڵام پێشانگای کۆتایی لەهەموو ئاستێک لەهەموو پێشانگاکان باشتر بوو کە بەهەشتا تابلۆ بەشداری کرا کە ئەمیش بەڵگەی پێشکەوتنیان بووە لەکارەکانیاندا.

بۆ نموونە (سدیق ئەحمەد) بەو پۆستەرانەی کە بەشداری کرد بریتی بوو لە شێوازو ڕووی جیاواز وەکو ئەوەی بەکاری ئەهێنا لە ڕەنگی ئاریدا لەوەو پێش کە بۆ نزیکەی ٢٠ ساڵ بەردەوام بوو لێی لە کارەکانیدا.

کارکردنی سەربازی ئەم وێنەکێشە، کاریگەری وای دروست کردبوو لە کارەکانیدا، ئەویش بەهۆی گەڕان لە سروشتی عێراقدا دەورێکی باڵای بینیووە لەسەر وێنەکانی، ئەو تابلۆیانە کە بەشداری کرد بریتی بوو لە (مقهی)، (احتضار)، (عائلة الحوذي)، (القصاب).

هونەرمەند (مەحمود عوبێدی) بەشداری کرد بە تابلۆکانی (الفلاح)، (العبيد)و (القرية).

(محەمەدی مەهدی) بەشداریکرد بە تابلۆکانی (جبل حمرين)و (الصيف في الطون).

وێنەکێش (نازف محەمەد عەلی) یش بەم تابلۆیانە بەشداریکردووە (ركاب الدرجة الثالثة)، (ذات الوشاح الاخضر) وە ئارەزووی بەلای ڕەنگی شینو خۆڵەمێشی بووە زیاتر.

هەروەها هونەرمەند (سنان سەعید) بەچەند تابلۆیەکی زەیتی بەشداریکرد لەوانە (امي)، (حديقة ام الربيعين)، (الصباغات)، (الصباغ الصغير).

هاشم ئیسماعیل بەشداری کردبوو بە تابلۆی (القرية العراقية)، (منارة الحدباء في الليل)، (الخيام).

لە ساڵی (١٩٥٧) دا پێشانگای یازدەهەمو دوانزەهەمیان لە بینای (المعهد الثقافي الامريكي) لە کەرکوک بە بەشداری ئەم هونەرمەندانە کردەوە: مەحمود ئەلعوبەیدی، سدیق ئەلسەندوق، ئاتق محەمەد عەلی، هاشم ئیسماعیل، تاریق ئەحمەد عەلی قەنبەر نۆزدەمین.

لە ڕۆژی (٢٨)ی شوباتی ١٩٥٨ پێشانگایەکی گەورەیان کردووە لە کتێبخانەی گشتی کەرکوک بە بەشداری هەموو هونەرمەندان.

لە ساڵی (١٩٥٩)دا، هونەید ڕاوی و ئەنوەر محمود سامی، خێزانی (سادق ئەلئەمرەچی)یش پەیوەندیان پێوە دەکەنو پێشانگای سێزدەهەمو چواردەهەم بەناوی پێشانگای (الثورة) لەبینایە تازەکەی (کتێبخانەی گشتی کەرکوک) دەکەنەوە، پاشان لە ساڵی ١٩٦٠ ئەم هونەرمەندە تازانە دەبنە ئەندام، سەلاح بکری، زینولعابدین دامرچی، موەفەق ئەنتوان ئەلوەکیلو پێشانگای پانزەهەم لە هەمان بینایە دەکەنەوە هەروەها (جماعة فناني كركوك) چەندین پێشانگای دیکەیان لە دەرەوەی کەرکوک بەتایبەتی لەبەغداو تورکیا کردووەتەوە.

مەحمود ئەلعوبەیدی کاتێک لە ساڵی ١٩٦٠ دەبێتە سەرپەرشتیاری چالاکییە هونەرییەکان لە شاری کەرکوک ئەم هونەرمەندانە دێنە ناو گرووپەکەیەوە: خالید ڕەمەزان، محەمەد عیزەت، نایدن حوسێن، کەماڵ تاهیر، عەباس حوسێن، نایدن شاکر، ئەکرەم سابیر، فەخری جەلال، عەبدولڕەزاق شێخلەر، نورەددین عیزەت، سەلاح شێخلەر، سوعاد عیزەت، سەمیرە بەهیە، پۆڵس عیسا، ئەجمەددین محەمەد عەلی، عەلی ئەلئەجار، فریال ئەلمودەڕیس، عەباس ئەرەناي، ئەوزاد کەدەک، د. ئەنوەر عەلی).

لە (٢٧)ی نیسانی ساڵی ١٩٦٤ گرووپی هونەرمەندانی کەرکوک لەگەڵ فیستیڤاڵی هونەری ساڵانەی پەروەردەی کەرکوکدا پێشانگایەکی شێوەکارییان کردووەتەوە کە وەزیری پەروەردەی ئەوسای عیراق (ئیسماعیل ئەلعارف) سەرپەرشتی ئەو پێشانگایەی کردووە.

لە ساڵی ١٩٦٧ هونەرمەندی شێوەکاری (نایدن شاکر ئەلعراقی) یەکەم پێشانگای تایبەتی خۆی لە هۆڵێک لە شەقامی (ئەتڵەس)دا کردووەتەوە.

لە (٢٥)ی ئابی ساڵی ١٩٦٩ گرووپی هونەرمەندانی کەرکوک لە یەکەم هەنگاوی هاربەشدا لە شاری بەغدا پێشانگایەکیان لە هۆڵی (کولبنکیان) کردەوە ئەم هونەرمەندانە بەشدارییان کرد: (مەحموود ئەلعوبەیدی، فەخری جەلال، فریال ئەلمودەڕیس، نورەددین عیزەت، پۆلس عیسا، خالید ڕەمەزان، عەبدولڕەزاق شێخلەر، عەلی ئەلئەجار، عەباس ئەرەناي، نایدن شاکر ئەلعراقی، ئەکرەم سابیر، کەمال تاهیر، ئەوزاد کەدەک).

لە بەرواری (٧-٩)ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٧٠ ژمارەیەک لە هونەرمەندانی کەرکوک پێشانگایەکی هاربەشیان بە ناوی (پێشانگای هونەرمەندانی تورکمان) کردەوە کە ئەم هونەرمەندانەی لای خوارەوە بوو: (عەباس ئەرەناي، خالید ڕەمەزان، سەعید عیسا، محەمەد عیزەت خەتات، نایدن ئەلعراقی، نوەردین عیزەت، ئەوزاد کەدەک، کەماڵ تاهیر، محەمەد مەهدی، فریال ئەلمودەڕیس، ئەکرەم سابیر کەرکوکلی، فەخری جەلال، عەبدلڕەزاق شێخلەر، سەلاح پەری، د.ئەنوەر عەلی).

لە ساڵی ١٩٧٠ هونەرمەندانی کەرکوک لە دەرەوەی عیراقو لە ئەنقەرەی تورکیا پێشانگای هاوبەشی خۆیان کردەوە: (نایدن شاکر ئەلعراقی، خالید محەمەد ڕەمەزان، عەباس حوسێن ئەرەناي، عەبدولڕەزاق شێخلەر).

*** تێبینییەکانی د.فەرهاد پیرباڵ دەربارەی (گرووپی هونەرمەندانی کەرکوک):-**

١. هەندێک لەو هونەرمەندانەی کەرکوک بۆ نموونە عیزەددین ئەلسەندوق بە شایەدیی (شاکر حەسەن ئال سەعید) لە دەستەی (جماعة اصدقاء الفن) بوونەو لە ساڵی ١٩٤٨ بەشدارییان لە پێشانگاکانیان کردووە.

٢. دوو ئەندامی (جماعة فناني كركوك) محەمەد ئەلعوبەیدیو سدیق ئەحمەد عاشور لە ساڵی ١٩٥٥ بە ئەندامی (جمعية الفنانين العراقيين) لە بەغدا وەرگیراون.

٣. (جماعة فناني كركوك) لە ساڵی ١٩٥٢ تاکو شەستەکان ساڵانە پێشانگایان کردووەتەوە، ئەم سێ هونەرمەندەش لەلایەن پارێزگاری کەرکوکەوە خەڵات کراون: مەحمود

ئەلعوبەیدی، سدیق ئەحمەد عاشورو محەمەد مەهدی.

٤. مەحمود ئەلعوبەیدی کە هونەرمەندێکی پەیکەرتاش و ڕەسامی عەرەب بووەو هاوڕێی نزیکی ئازاد شەوقی بووە، چەندین سوپاسنامەو خەڵاتی وەرگرتووە بۆ ئەو کتێبانەی لە بارەی ڕەسم نووسیویەتی و بۆ ئەو هەموو پەیکەرانەی لە شاری کەرکوک دروستی کردووە.

٥. (جماعة فناني كركوك) چەندان پێشانگایان لە دەرەوەی کەرکوک لە بەغداو تورکیا کردووەتەوە؟

*** ئەم هونەرمەندانەی خوارەوە بەشداری ئەو ماوە مێژووییەی شێوەکارییان کردووە لە کەرکوک:-**

- (سدیق ئەحمەد عاشوور)، (محەمەد مەهدی)، (د. عەبدوڵڵا ئەمین)، (عەتا سەبری)، (نوری مستەفا بەهجەت)، (مەحمود محەمەد عوبێدی)، (بەدیع باباجان)، (عەدنان باباجان)، (فەخری جەلال)، (عەبدولڕەزاق شێخلەر)، (سەلاح شێخلەر)، (سالم حەبیب محەمەد داغستانی - سالم داغستانی)، (هاشم ئیسماعیل)، (عەباس حوسێن ئەرەنای)، (نورەددین عیزەت)، (نەجات شوکر کەوسەر ئۆغلو)، (محەمەد عیزەت خەتات)، (نازم ئاسی)، (نورەددین ئاسی).

*** گەشەکردنی هونەری شێوەکاری لەنێوان ساڵانی حەفتاکان تا ناوەڕاستی هەشتاکان:-**

سەرەتای حەفتاکان قۆناغێکی زۆر گرنگ بوو لە پەرەسەندن و پێشخستنی هونەرو ئەدەب چ لە شاری کەرکوک یان لە شارەکانی دیکەی کوردستان... بێگومان بەهۆی ئەو بزوتنەوە هونەرییەی لە ساڵانی چل و پەنجاکاندا لە کەرکوک هەبووە، بووەتە هۆی ئەوەی زۆر بەباشی لە حەفتاکاندا هونەر لە کەرکوک گەشە بسێنێت و پێشکەوتنێکی بەرچاو بەخۆیەوە ببینێ، چەندین پێشانگای شێوەکاری کرایەوە هەروەک پێشانگای هونەرمەند (ئەحمەد کاکە سوور) کە تەنیا ئەو پێشانگایەی لەسەرەتای حەفتاکان کرنەوە ناوی نەما، بەڵام لەدوای پرۆسەی ئازادی لە هەندەران هاتەوەو پێشانگایەکی تری کردەوەو دووبارە گەڕایەوە.

هەموو دەزانین چالاکی قوتابخانەکان لە زۆربەی شارەکانی کوردستان ڕۆڵی باشی بینیوە، زۆربەی پێشانگاکان ئەوان ڕێکیان خستووە، بۆیە لە کەرکوک لە سەرەتای حەفتاکان زۆر پێشانگای باش کراوەتەوە کە چالاکی قوتابخانەکان ئامادەی کردووە بەرهەمی بەپێزی تیا بووە، ئەبێ کارتێکردنی (کۆمەڵەی کەرکوک) مان بیر نەچێت کە لە سەرەتای پەنجاکاندا لە کەرکوک دامەزراوەو ڕۆڵێکی باشیان بینیوە لە پێشخستنی هونەرو ئەدەب، بەڕاستی ئەو قۆناغە دەوڵەمەند بوو لەپێشکەش کردنی کاری هونەری چاک و کاریگەر.هەروەها دەبێت ئەوەشمان بیر نەچێت کە لە فیستیڤاڵی یەکەمی هونەری کوردی لە بەغدا چەندین هونەرمەندی شێوەکار لە کەرکوکەوە بەشداریان کردبوو لەو فیستیڤاڵەدا.

بەڵام بەداخەوە ئەو بزوتنەوە هونەری و ئەدەبییەی لە کەرکوک پەرەی سەندبوو بەسترابوو بەباری سیاسی ئەو سەردەمەوەو لەدوای (١٩٧٥)ەوە سستییەکی تێکەوتبوو وەکو جاران نەتوانرا کۆمەڵ بەیەکەوە کۆبینەوەو کاری هونەری پێشکەش بکەن، چونکە قۆناغی شۆڕشێکی نوێ کە دەستی پێکرد دڕەندەیی ڕژێمی بەعسیش لە شارەکەدا بە تەعریب و تەبعیس زیاتر دەستی پێکرد... بۆیە زۆربەی هونەرمەندان ڕوویان کردە شارەکانی دیکەو لە تیپ و گرووپی ئەو شارانەدا بەشداریان دەکرد... بەڵام لەبەر ئەوەی چالاکی شێوەکاری تۆزێک زیاتر بواری بۆ ڕەخساوە چونکە چالاکییەکی تاکە کەسییەو توانرا تا ناوەڕاستی هەشتاکانیش بەشێوەیەکی پچڕپچڕ چالاکییان بەردەوام بێت و پێشانگا بکەنەوە.

لە ناوەڕاستی حەفتاکان بەدواوە، تەواوی چالاکی و بزاڤە هونەری و ڕۆشنبیرییەکان بەفەیری عەرەبی قەدەغە کرا، نە کوردو نە تورکمان و نە ئاسووری کە خەڵکی ڕەسەنی کەرکوک و کوردستانن مافی ئەوەیان نەما کۆڕو پێشانگاو سیمینار بەزمانی زگماکی خۆیان جێبەجێ بکەن.

بەپێی ئەوەی هونەردۆستانی ئەوسای کەرکوک لێی ئاگادارن، وەک بزاڤی هونەرو ڕۆشنبیری لەنێو شاری کەرکوکدا تەنیا شێوەکاری ئامادەبوونی هەبوو، ئەو نیگارکێش و هونەرمەندانەی ئەو ماوەیە شۆڕە سواری گۆڕەپانە هونەرییەکە بوونە، هیچ جۆرە بزاڤ و چالاکییەکی ڕۆشنبیری بەدی نەدەکراو هونەری شێوەکاری لە لەم دە ساڵەی شاری کەرکوکدا مۆرەو خەسڵەتێکی تایبەتی بەخۆوە گرت، شێوەکاران هەوڵ پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە گەورەیەیان دەدا کە لەنێو دنیای ڕۆشنبیریی شارو لەئاکامی ئامادە نەبوونی توخم و ڕەگەزەکانی دیکەی هونەرو ئەدەب لە پانتایی کلتووری شاردا دروست بووبوو.

لەم هەوڵەدا کە وەک ئەرکێکی سەخت و دژوارو حەتمی و پڕ لە مەترسیدا بوو، شێوەکارانی کورد کەوتنە بەر ئەرکێکی قورسی نەتەوەیی و هونەری شێوەکاری کەوتە بن باری ئەرک و خەباتێکی سەخت و دژوار بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هێرشێکی بەرفراوانی هەمە لایەنەی حکومەتی عێراق بۆ سڕینەوەی سیما کوردستانییەکەی کەرکوک و پاکتاوکردنی کوردان لە شاری کەرکوک و تێکڕای پارێزگاکەدا.

وەک گەواهی دانێک بۆ مێژوو شێوەکارانی کوردی ئەو شارە زۆر دلێرانە هەڵوێستیان نواند بە تابلۆکانیان ڕاگواستنی کوردانیان ڕیسوا کرد، شاڵاوەکانی ئەنفالیان بەڕەنگ و هێڵ ڕیسوا کردو شەڕی داسەپاوی (عێراق-ئێران)یان ڕیسوا کرد، بەم جۆرە لە ماوەی پتر لە (١٠) ساڵ هونەری شێوەکاری کوردی لە کەرکوک، تاکە سەنگەری دژ بە هێرشی بەرفراوانی حکومەتی عێراقی گرتبوو، ئەم قۆناغەی شێوەکاری لە کەرکوک سەروەرییەکی زۆر گەورەیە کە بۆ مێژووی هونەرو خەبات و بەرخودانی کوردانەی کەرکوکییەکان بە شانازییەوە تۆمار دەکرێت چونکە ئەگەر هەندێ مەسەلەی پەنامەکی و مەسەلەی لەیەک نزیک کردنەوەی دۆزی کوردو دۆزی فەلەستینییەکان نەبووایە، بۆی هەبوو چارەنووسی هەر

شێوەکارێکی کە پێشانگایەکی دەکردەوە لە چارەنووسی پێشمەرگەیەکی بەدیل گیراو چاکتر نەدەبوو.

هەر بۆیە دەبینین لەو ماوەیەدا شێوەکارانی کەرکوک کەوتنە بەر کاریگەری ڕەنگ و هێڵ و دابەشکردنی بەجۆرێکی وا کە بتوانێت زیاتر دەربڕ بێت لەو ئاوەزو پانتاییەی کە شێوەکار دەیویست دەریبڕێت و بتوانێت ئەو ڕەنگانە هەڵبژێرێت کە گوزارشت لە ئەفامەتی و دەربەدەری و ئەنفال و ڕاگواستن بکات و ئەو هێڵانە دیاری ڕەنگەکان بکات کە دەربڕی ئەو خواستانە بێت و بۆ ئەوەی سەرنجی بینەر ڕابکێشێت.

پێویستە ئاماژە بەوەش بکەین کە سازدانی پێشانگایەکی شێوەکاری کارێکی ئاسان نەبوو، جگە لەوەی ئەرکەو ماندوو بوون و خەرجییەکی زۆری دەویست، سەرکێشی و جورئەتێکی گەورەشی گەرەك بوو کەوا پیشان بدەیت کە هونەرمەندی و کەسێکی بەشێوەیەکی جوان و ئیستاتیکاییانە بیر دەکەیتەوە، هاوکات خۆ نزیککردنەوە لەو دەزگا حکومییانە کە مۆڵەت و ئاسانکاری سازدانی پێشانگایان بەدەست بوو.

سڵەمینەوەی زۆری دەویست و ئەوانیش ئامادە نەبوون بە ئاسانی ڕێی بدەن جموجوولێکی ئەوتۆ هەبێت، کە بۆی هەیە مەزەندەی ئەوەی لێ بکرێت لە بەرژەوەندی ئەواندا نەبێت.

*** ناوی ئەو شێوەکارانەی کەرکوک کە لەو قۆناغەدا ڕۆڵیان هەبووە:-**

(ئەحمەد کاکە سوور، غازی محەمەد، گارا ڕەسوڵ-تەیب حەسەن، ئەیوب شەریف، عیرفان محەمەد عەلی، حەمید دەروێش، میدحەت محەمەد عەلی کاکەیی، هیمەت کاکەیی، خالید ستار، نەروان میدحەت-نەریوان میدحەت، محەمەد سالەیی، ئیبراهیم عەلی ئەحمەد، خەلیل محەمەد حوسێن-خەلیل کاکەیی، سوعاد ستار عومەر، سەلام جاسم، سەلاح محەمەد میرزا، عادل عەلی، فاروق فایق، تانی سانی، فاتیمە بەیرەقدار، حوسامەدین حەکیم محەمەد قادر، ئاشتی مەهدی محەمەد-ئاشتی گەرمیانی، ئازاد مستەفا-ئازادە ڕەش، فەلاح عومەر، حەمید جاف، فایق عومەر ڕەسوڵ، فوئاد ئەلکنجی، نورەددین جاف، هیوا کەریم-دۆمان، ئەحمەد ئەسوەد ئەحمەد، سەدرەدین عارف، عەلی کەریم مەحمود، عەونی ئەقاش، عادل کازم موسا، سەردار سابیر عەبدوڵلا، شەفیق عومەر، خالید محەمەد مەهدی، جەماڵ ئیبراهیم مەدەد، ئەیاد چەلەبی، شێرزاد باخەوان-شێرزاد ئەمین فەرەج، ئازاد ئەنوەر سالح ڕەسوڵ، سامان ئەبو بەکر، تالیب ئەلماس حوسێن کاکەیی، سەلاح حەمە ئەمین، عەلی سدیق).

*** هەروەها بێجگە لەم شێوەکارانە ئەمانەی خوارەوەش ڕۆڵیان هەبووە لە بزاڤی هونەری شێوەکاری لە کەرکوک:-**

(یونس گەلو ئەلعەزاوی، جەلال فەتاح پۆڵات، عەباس شەکەرچی، نازم فەرهود، سەمیرە ئەلخەیات، غازی ئەلدلیمی، ئەحمەد فایق، عەلی یوسف، خالید حوسێن نەجم، سەنا جاسم، جەمیل شەمعون، عەلی محەمەد ڕەحیم، ئومێد عومەر، نیهاد خالید شوانی، مەحمود عەبدولڕەحمان، جەمال ئیبراهمی مەدەد، عەبدوللەتیف ئەلواستی، غەسان ناجی ئال سەعید، سامی عەزیز، غازی ئەلوەنداوی، حوسێن عەلی مەراح، هاشم ڕەفعەت، حوسێن دامرچی، سوعاد ئەرسەلان، سەردار سابیر عەبدوڵلا، عابدین دامرچی، عادل تالیب، عەبدولڕەزاق نوری، موعتەسەم سالەیی، کامیل شەمعون، عەباس عەلی، ئەنوەر عەبدولڕەحمان، حوسێن عەلی ڕەشید، ئەحمەد حوسێن ڕۆستەم، سەلاحەددین ڕەشید (شوان زەنگنە)، عەبدولڕەحمان جۆلا، جەمیل نەسرەت، نەجات حەمید سەلمان، محەمەد جیهاد ئەلنعێمی، موفەق جۆمەرد، عادل عەبدوڵلا ئەلقەساب، عەبدولڕەحمان عەبوود، سەمەر عوسمان عەتار، سەعدوڵلا ئەلتکریتی، تارق میخائیل، نەجمەددین محەمەد عەلی، ئیسماعیل ئەحمەد محەمەد، حەمید شەریف، محەمەد موکری).

*** شێوەکارانی کەرکوک لەنێوان ساڵانی ناوەڕاستی هەشتاکان تا نەوەدەکان:-**

مێژووی هونەری شێوە کاری قۆناغێکی گەلێك گەورەی بڕیوە لە کەرکوکدا و بەگەلێك ئاستەنگدا ڕۆیشتووە، تا سەردەمانێك خاوەنی گەلێك گەلە شێوەکار بووە لەسەر ئاستی کوردستان و جێگەو پێگەی خۆی هەبووە لەبەردەم پێشچوونی ڕەوتی هونەری شێوەکاری.

قۆناغەکانی هونەری شێوەکاری هاوپەیوەستی بارە سیاسییەکەی کەرکوک بووەو لەو چوارچێوەیەدا تووشی بەرزبوونەوەو نزمبوونەوەی ئاستی هونەری بووەو لە گەلێك باردا ئەو ڕەنگدانەوەیە بەزەقی ڕەنگی دابووەوە ئەویش لەوەدا بەدەردەکەوێت لە کۆچکردنی ژمارەیەکی زۆری شێوەکارەکان و یان ڕەنگدانەوەی ئاستی هونەری لەڕووی تابلۆکاندا، یان کاریگەری بابەتی شێوەکاری لەڕووی تابلۆکان و توانەوەی ئەو بارە ناجێگیرە لە چوارچێوەی ناوەڕۆکی تابلۆکاندا.

لەبەر ئەو دەبینین زمانی ئەم هونەرە زیاتر ڕەنگ و هێڵ بووە لە دەربڕینی خواستەکانی هونەرمەندێکی شێوەکار و زیاتر لە پانتاییەکی ڕەمزیدا خۆی بینیوەتەوە.

بمانەوێت و نەمانەوێت لەگەڵێك باردا بەرهەمی کرچ و کاڵ و لاوازی پێگەیاندووەو بووەتە دەربڕی ئەو واقیعەی کە تێیدا دەستەمۆ بووە.

بەڵام ئەوانەی لە دەرەوەی کەرکوك (کوردستان یان هەندەران) بایەخیان بەهونەرکەیاندا گەشەیان کرد و لەو

چوارچێوەیە چوونە دەرەوە کە لەدەرەوەیشدا دەستەمۆ بوون، لەو بوارەدا گەلێك شێوەکاری بەتوانامان سەری هەڵداو تەنانەت هەندێکیان ئاستێکی جیهانیشیان پەیدا کرد لە ڕووی بابەت و ناوەڕۆکدا ئاستێکی هونەری بەرزیان بەدەستهێنا، هەندێکیان ئاماوەیەك پەلوپۆیان هاویشتو هەندێکی تریان بەردەوام بوون و بەشێکیان گەشەکردنەکەیان لەسەر توانایەکی دیاریکراو نەبوو، بۆیە پێویستمان بە ئاماژەو هەڵسەنگاندن هەیە بۆ دراوێژی ئەم شێوەکارانە.

*** کاریگەری بارە سیاسییەکەی کەرکوك:-**

ئەو بارە سیاسییەی هەشتاکان و نەوەتەکانی کەرکوك لە هەڵچوونێکی زۆر گەورە دا بوو کە گۆڕانێکی زۆر گەورەی دروستکرد لەسەر ئاستی دەرەوەو ناوەوەی کەرکوك و لە نەوەتەکاندا کەرکوك لەڕووی بەڕێوەبەری و کارگێڕییەوە بووە دوو لەت و گەلێك لەو شێوەکارانە ئاوارەی پارچەکانی تری کوردستان بوون، کە ئەمیش ئاجێگیرییەکی گەورەی لە خودی هونەرمەندی شێوەکاردا دروستکرد کە لەگەڵ خۆیدا هونەری شێوەکاریشی ئاڵۆزکا بەو بارە سیاسییەو بووە دەرهاویشتەی بەرهەمی بێ هێز لە ناوەڕۆك و بابەتداو ڕەمز بووە باڵادەستی لە تابلۆکاندا، بەڵام ئەوانەی دەرەوەی کەرکوك بابەتە سیاسییەکەی کەرکوکیان قۆستەوەو ڕەنگدانەوەی بەدەرکەوت لەسەر تابلۆکان.

هەروەها ڕێگەنەدانی هونەرمەندی شێوەکار بەکردنەوەی پێشانگاو ئاستەنگ دروستکردن لەبەردەمیدا، شێوەکاری تووشی نووچدان و خواردنەوەی دەروونی کرد لەبەرامبەر دەربڕی بابەتەکاندا.

*** لاساییکردنەوەی هونەری شێوەکاری بیانی:-**

ئەگەر سەرنج بدەین لە بەشێك لە شێوەکارانی ئەو قۆناغە دەبینین لە گەلێك بۆنەدا لاساییکردنەوەی کوێرانەی تابلۆ جیهانییەکان ڕەنگی داوەتەوە لە بەرهەمەکانیاندا ئەویش یان باری سیاسی دەوری بینیووە یان نەبوونی ئاوەزی شێوەکارەکە بووە بۆ بابەتی هونەری چوار دەورەکەی یان لەژێر کاریگەری قوتابخانە جیهانییەکاندا دەستی بە تابلۆ کردووەو هەر لەو چوارچێوەیدا دەستی بە هونەر کردووە

*** ڕەمزو هێڵ و ڕەنگ لە تابلۆکاندا:-**

ئەویش یەکێکە لەو دیاردانەی شێوەکارەکانی ئەو ماوەیەو ڕەنگدانەوەی ڕەمز لەتابلۆکانداو بەکار هێنانی هێڵ و ڕەنگ بۆ دەربڕی ئەو ڕەمزانە ئەویش لەو چوارچێوەیەدا خۆی دەبینێتەوە کە گوایە بۆ خۆشاردنەوەیەك لە دەستی ڕژێم و هەوڵدان بۆ تەعبیرکردن لەو بابەتە لەو چوارچێوەیە کە لە هەندێك جاردا ڕەمزەکەی لاساییکردنەوەی تابلۆیەکی جیهانی پێوە بووە تابۆ ئەوەی لەو لایەنەوە لێپرسینەوەی لێنەکرێت.

هەروەها هێڵ دەورێکی کاریگەری بینیووە لە تابلۆکاندا زیاتریش هێڵی ڕەش و تەماوی و تێکهەڵکێشی یەکتری و بێهێزی لەگەڵێك کاتدا لە بەکارهێنانی هێڵەکاندا، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە لە هەندێك کاتدا نەزانی لە بەکارهێنانی هێڵ و ڕەنگیش لاوازی دەدات بەناوەڕۆکی بابەتەکە.

"کەرکوك تایبەتمەندییەتی خۆیی هەیە لە ڕووی پێکهاتەی شارەکەو کەش و هەواوە ڕاستەوخۆ ڕەنگی داوەتەوە لەناو تابلۆی شێوەکارانی شارەکە، ئەگەر بڕوانینە تابلۆی هونەرمەندەکان ڕەنگی قاوەیی ڕەنگێکە زۆرترین پانتاییەکانی ناو تابلۆی شێوەکارەکانی داگیرکردووە بەو پێیەی شارەکە شارێکی گەرمەو لەڕووی بینین و هەستکردنەوە ئەوە هەست پێدەکرێت کە بە پێچەوانەی شارەکانی دهۆك و سلێمانی کە پێکهاتەکەیان ڕەنگینە، هەر بۆیە زۆربەی تابلۆی شێوەکارانی ئەم دوو شارە زۆرترین ڕەنگ بەکاردێنن، لە هەمانکاتدا لەپاڵ ئەو ڕەنگەدا هێڵی ناو تابلۆکانی شێوەکارانی ئەم شارە بەردەوام بەئەندازەیەکی زۆر بارێك پێکهاتەی تابلۆکانیان لێ بنیادناوە"[١].

*** کەمی بەرهەم و پچڕ پچڕی:-**

دەبینین لەم ماوەیەدا شێوەکار کەمی بەرهەمەکەی زۆر بەزەقی ڕەنگی داوەتەوە، یان بەردەوام نەبوونی لە کارەکانیدا پچڕپچڕی پێوە دیارە، ئەویش بەوەی هەیانە تەنها چەند تابلۆیەکی هەیەو ڕاوەستاوە لە کاری هونەریداو یان توانای هونەری ئەمارەو لە هەموو پێشانگاکانیدا هیچ تازەگەرییەکی پێوە دیار نییە.

*** زۆری هونەرمەندو کەمی بەرهەم:-**

ئەوەی لەم ماوەیدا بەرچاو دەکەوێت هونەرمەندێکی زۆرمان هەیە کە لە هەموو قۆناغەکانی تر زیاترە، بەڵام ئەگەر لەسەر ئاستی هونەرییەوە سەیری بکەین دەبینین کە بەرهەمێکە کەم بەرچاو دەکەوێت و بەردەوام نەبوون لە کارەکانیاندا بووەتە دیاردەیەکی باوو تێکهەڵکێشی گەلێك قوتابخانەی جیهانی.

بەڵام ئەوەی جێی ئاماژەیە کە لە دوای پرۆسەی ڕزگارکردنی عێراقەوە هونەری شێوەکاری لە کەرکوکیش کەوتووەتە ژێر کاریگەری گۆڕانە سیاسییەکانی عێراق و هەنگاوەکانی بەرەو پێشچوونی هونەری شێوەکاری لەسەر ئاستی عێراق، بۆیە لە دوای پرۆسەوە کۆمەڵێك هونەرمەندی لاو سەریان هەڵداوە کە تا ڕادەیەك تایبەتمەندی قۆناغەکەی پێوە دیارەو ئەوەی ئەسەلمێنێت کە هاوسەنگی گۆڕانەکانی سەر گۆڕەپانی عێراقە.

*** کۆمەڵێک لە شێوەکارانی ئەم قۆناغە بریتی بوون لە:-**

مەحمود سیامەنسووری، عەلی دەروێش، مان ئەحمەد حەمید، سەدرەددین کاکەیی، فەلەکەدین ئەمین کاکەیی، عیماد چۆبان، ئەدا عەسکەر، ئازدار ئەحمەد، دڵێر عوبێد، کامەران ئەحمەد میرزا، ستار ئەحمەد شەریف، حەیدەر کەمال گۆزەچی، دڵێر محەمەد شەریف، گرفتار کاکەیی، فەریدون هاوار، هوشیار ئەحمەد جەباری، فازڵ شەوکەت کاکەی، خەدیجە یاسین تاها، ناسر کەریم، خەدیجە عەلی موراد، عەدنان سەعید کاکەیی، محەمەد شەریف نادر، شەهلە تەها، تارا خەلیل، شەرمین ئەحمەد ئەسوەد، ئەرمین ئەحمەد ئەسوەد، ئاوات ئەحمەد ئەسوەد، خەیروڵڵا محەمەد عەلی، سەربەست ئەفەندی، پەروەر، عامر عوبێدی، دیلان عابدین، ڕووپاک عەسکەر، کنار عباس عەسکەر، ئەسرین محەمەد مەهدی، سدیق نازم فەرمود، ئومێد بەهائەدین شاکر، شەهلە ئەحمەد، سۆلاف سالەیی، پشتیوان عەسکەر، محەمەد حەبیب، نیهاد خالید، وەهبیە خالید، ئەشوە حەمید، ئارنۆ عەبدولقادر، سەلاحەدین ڕەشید، فەرمان ئەحمەد، گۆران نازم، پەخشان کەریم، شکۆفە محەمەد، حوسێن عەلی ڕەشید، دڵشاد حوسێن جزلا، ئیبراهیم عەلی عەزیز، چالاک نوری بازرگان، ئەشئەت حەسەن محەمەد، ئالان ئەجدەت عەبدلرەحمان، موزر حارس حوسێن، مەحمود خالید شوانی، شلێر سیامەنسوری، ئەحمەد تاقانە، ڕەئوف حوسێن شەریف، عەبدولرەحمان حوسێن مەحمود، سەمیرە سالح، عەبدوڵڵا سەراج، خالید کاکی، نورەددین ئەمین، حوسامەددین کاکەیی، کامیل کەرکوکی، هیوا عەبدوڵڵا جەواد، مەریوان سالح عومەر شوانی، ئاری محەمەد نوری، ئاری فارس ئاوشوانی، عەبدولستار جەباری، ئاری خەتات، عەتائەڵڵا ئەحمەد خەلیف، مەریوان خەتات، ئازاد ئازری، جوان سەلاحەددین.

*** گرووپی (ئەستێرەکان) بۆ گرافیت:-**

"گرووپی ئەستێرەکانی سەنتەری چالاکی گەنجانی شاری کەرکوک بە نەخشاندنی وێنەو تابلۆی هەمەجۆرو هێنانی هونەری (گرافیتی Graffiti) لە وڵاتانی ئەورووپاو ئەمریکاوە شەقام و شۆستەکانی شاری کەرکوک دەڕازێننەوە.

گرووپی ئەستێرەکانی چالاکی گەنجانی شاری کەرکوک لە سەرەتای ساڵی (٢٠٠٩)وە کاری گرافیتی لە کەرکوک ئەنجام دەدەن بە سوود وەرگرتن لە کارە ئەورووپییەکان، دواتریش لە ساڵی (٢٠١٢)دا دەستیان کردووە بە کاری شەقام و شۆستە ڕازاندنەوە و لە چەند شەقام و شۆستەیەکی سەرەکی کاریان کردووە.

(ئەکارۆس موعین) یەکێکە لەو کەسانەی دەستەی دامەزرێنەی ئەو گرووپەیە، ئەڵێت: (ئێمە چەند گەنجێکی خۆبەخشی شاری کەرکوک مەبەستمان لەم کارە ئەوەیە کە دیواری قوتابخانەو شۆستەکانی شاری کەرکوک بە شێوەیەکی هونەری بەرزی مۆدێرن بنەخشێنین و تاکو شوێنەواری ئەو پیسییە نەهێڵین کە لەسەری دروستکراوە).

سەبارەت بە پێشخستنی ئەو بوارە لەنێو کەرکوک (ئەکارۆس) ئاژمەی بەوەدا کە لە داهاتوودا کار لەسەر ئەوە دەکەن زیاتر بایەخ و پەرە بەم کارە بدەن و چەند خولێکی تایبەت بە هونەری گرافیتی بۆ گەنجانی کەرکوک بکەنەوە.

لە وڵاتانی ئەورووپا و ئەمریکا هونەری گرافیتی بەشێوەیەکی زۆر بڵاوەو وەکو پیشەیەکی ڕۆژانە تەماشا دەکرێت، بەڵام لە شاری کەرکوک تاکو ئێستا بۆ مەبەستی جوانکاری و خزمەتکردنێکی هونەرییانە تەماشا دەکرێت، (ئەکارۆس موعین) بەرپرسی ئەو گرووپەش ئاماژەی بۆ ئەوە کرد: (ئێمە وەکو خۆبەخش کار دەکەین و ئەوەش تەنها وەکو خزمەتکردنێکە کە دیواری قوتابخانەو شوێنە گشتییەکان بڕازێنینەوە بە شێوەیەکی هونەری بەرز)"[٢٨].

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

* پەراوێزەکان:

١. بەختیار سەعید، لە کاتی پێداچوونەوەی بابەتەکەدا ڕاوبۆچوونی خۆی خستۆتە ڕوو.

٢. ڕۆژنامەی (هەوال)، ژمارە (٥٨٩)، سالی چوارەم، (٢٥)ی تشرینی یەکەمی سالی (٢٠١٤)، لاپەڕە (١٦)، بابەتێکە بە ناونیشانی:

(هونەری (Graffiti) لە کەرکوک زیندوو دەکرێتەوە).

* سەرچاوە:

١. گۆڤاری (نەوشەفەق)، ژمارە ٢، لاپەڕە ٧٠، سالی ٢٠٠٣، (بەرکوتێکی مێژوویی هونەری شێوەکاری لە شاری کەرکوک)، د. فەرهاد پیربال.

٢. (هونەری نیگارکێشانی مێژووی لە کورددا و لە جیهاندا تەکنۆلۆجیا، تەکنیک)، وەهبی ڕەسول، چاپی یەکەم، ٢٠٠٦.

٣. گۆڤاری (الصوت الآخر)، ژمارە ١٨٤، سالی ٢٠٠٨، (هؤلاء هم جماعة فناني كركوك)، ئەحمەد محەمەد کەرکوکلی.

٤. دۆسیێی هەموو شێوەکارانی تایبەت بەم نووسینە.

ئەلبومی
شێوەکارانی کەرکوک

دەربارەی ژیاننامەی شێوەکارانی کەرکوک بڕوانە بەرگی چوارەم لە ئێنسایکلۆپیدیای کەرکوک

بەدیع بابە جان

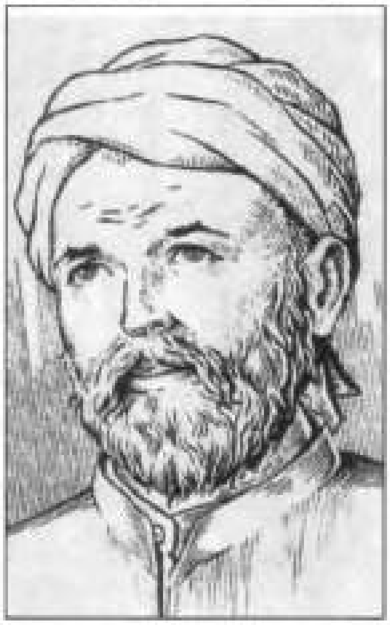

بەدیع بابە جان

بەدیع بابە جان

عەتا سەبری

مەحمود ئەلعوبەیدی

محمود العبيدي

محمود العبيدي

دکتۆر عەبدوڵلا ئەمین

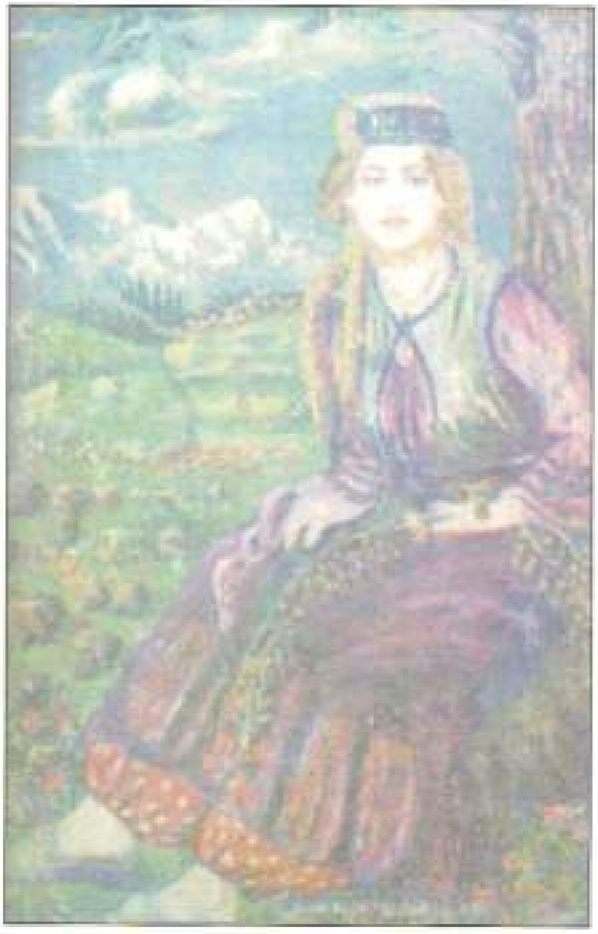

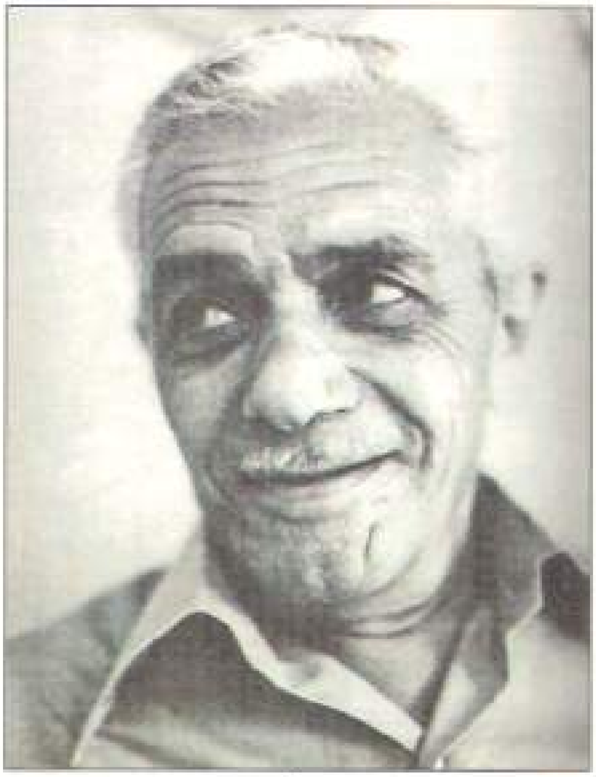

سدیق ئەحمەد

سدیق ئەحمەدو مەحمود عوبەیدی، ساڵی ١٩٦٢

پێشانگای هونەرمەندانی کەرکوک، ساڵی ١٩٥٦

دکتۆر پاچەچی و مستەر لوێلین و شێوەکار سدیق ئەحمەد لە یەکێك لە پێشانگاکانی شێوەکاری

پێشانگای هونەرمەندانی کەرکوك، ساڵی ١٩٥٦

پێشانگای هونەرمەندانی کەرکوك، ساڵی ١٩٥٦

پێشانگای هونەرمەندانی کەرکوک لە ناوەندی ڕۆشنبیری ئەمریکی، ساڵی ١٩٥٦

پێشانگای هونەرمەندانی کەرکوک لە ناوەندی ڕۆشنبیری ئەمریکی، ساڵی ١٩٥٦

پێشانگای هونەرمەندانی کەرکوك لە ناوەندی ڕۆشنبیری ئەمریکی، ساڵی ١٩٥٦

هونەرمەندانی کەرکوك لە پێشانگای کشتوکاڵیو پیشەسازی، ساڵی ١٩٥٦

هونەرمەند سدیق ئەحمەد، چەمچەماڵ، ساڵی ١٩٤٩

مەلەوانگەی تۆم ئالرەبیەدین، کەرکوك، ساڵی ١٩٥٠

کفری، ساڵی ١٩٣٧

سەربازگەی چیمەن، کەرکوک، ساڵی ١٩٤٠

ژووری ئەفسەری ئینگلیز، ساڵی ١٩٤٠

مۆڵگەیەکی سەربازی، ساڵی ١٩٤٠

ئاسیاو، کەرکوك، سالی ١٩٤٣

گاورباغی، سالی ١٩٤٣

چیمەن، کەرکوک، ساڵی ١٩٤٥

دێی شاترلو، کەرکوک، ساڵی ١٩٤٦

مزگەوتێك لە کەرکوك، ساڵی ١٩٤٨

دێی حەدیدییەکان، کەرکوك، ١٩٥٠

تابلۆی (لادێ نشینەکان)ی شێوەکار سدیق ئەحمەد عاشور

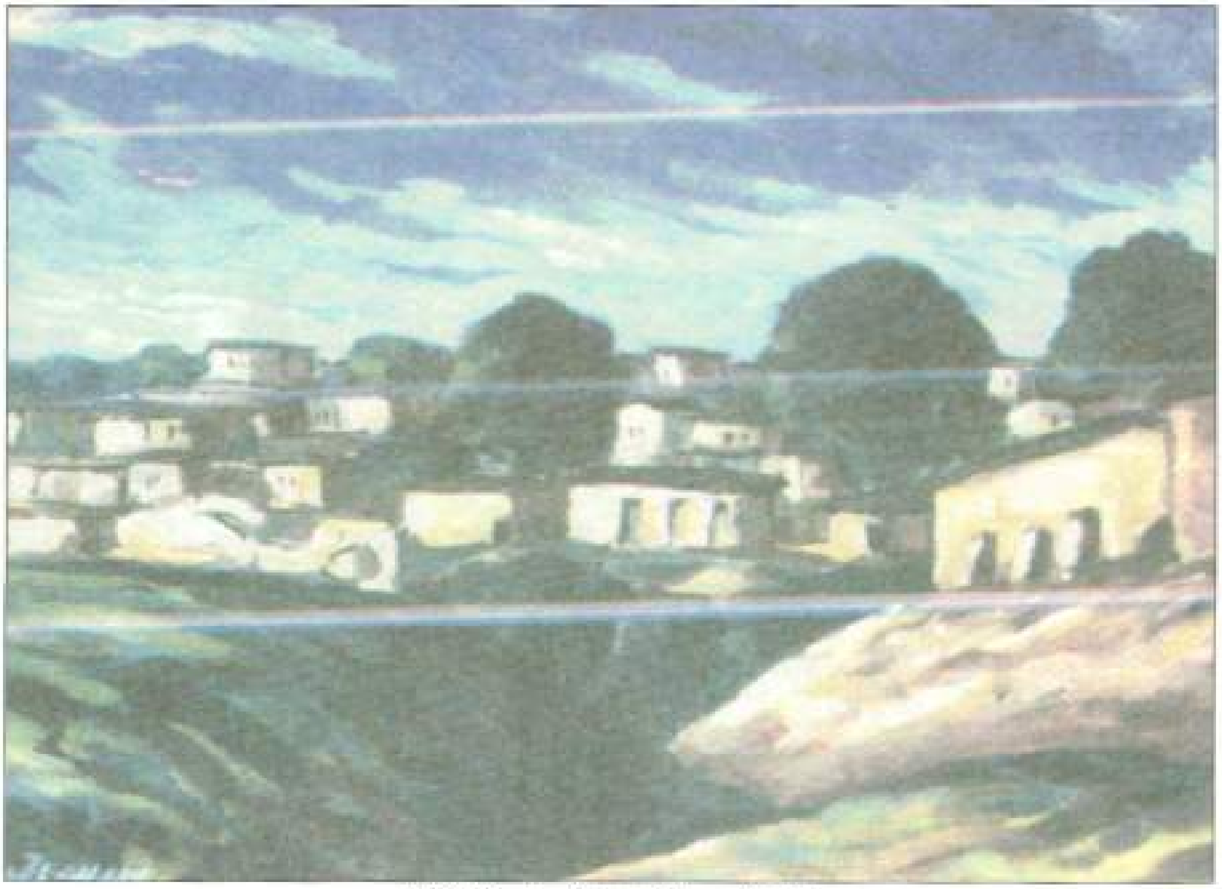

تابلۆی (چەمچەماڵ) سدیق ئەحمەد، ساڵی ١٩٧٤

گەڕەکی ئیمام قاسم، کەرکوک سالی ١٩٧٦

گاوریاغی، سالی ١٩٧٩

ئاسیاو، کەرکوک، ساڵی ١٩٨٦

تابلۆی (ڕێگا بۆ گەلی) سدیق ئەحمەد، ساڵی ١٩٨٦

دکتۆر سینان سەعید

تابلۆی باخچەی (ئوم ئەلرەبیعەین)

تابلۆی (برا)ی شێوەكاری نازف محەمەد عەلی

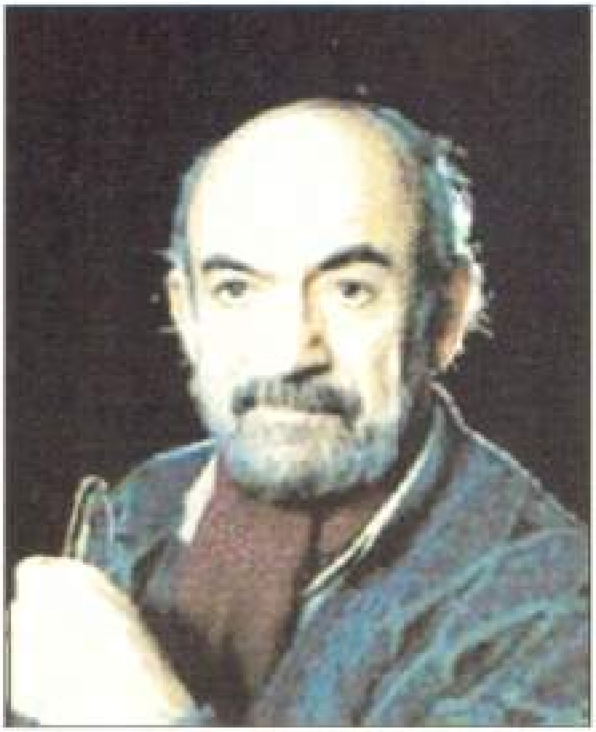

نورەددین عیزەت

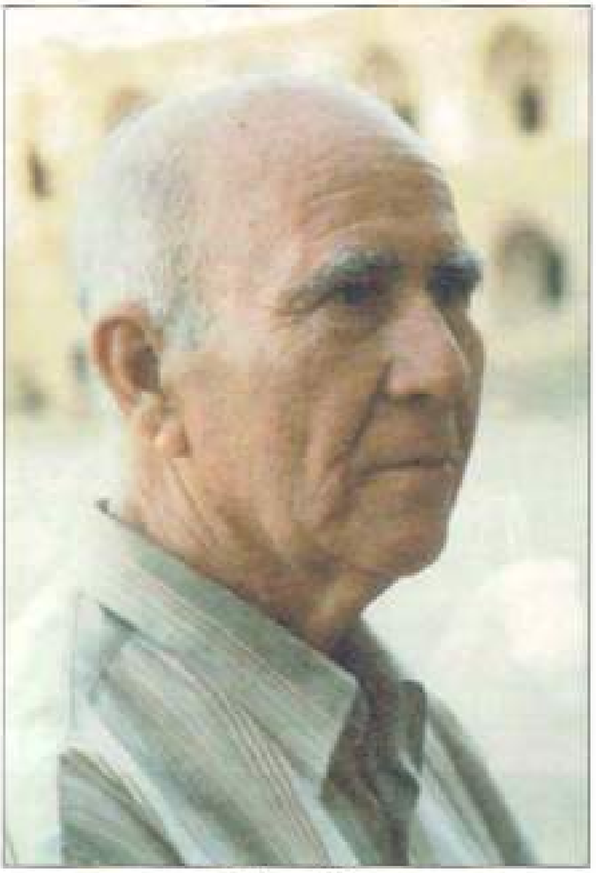

فەخری جەلال

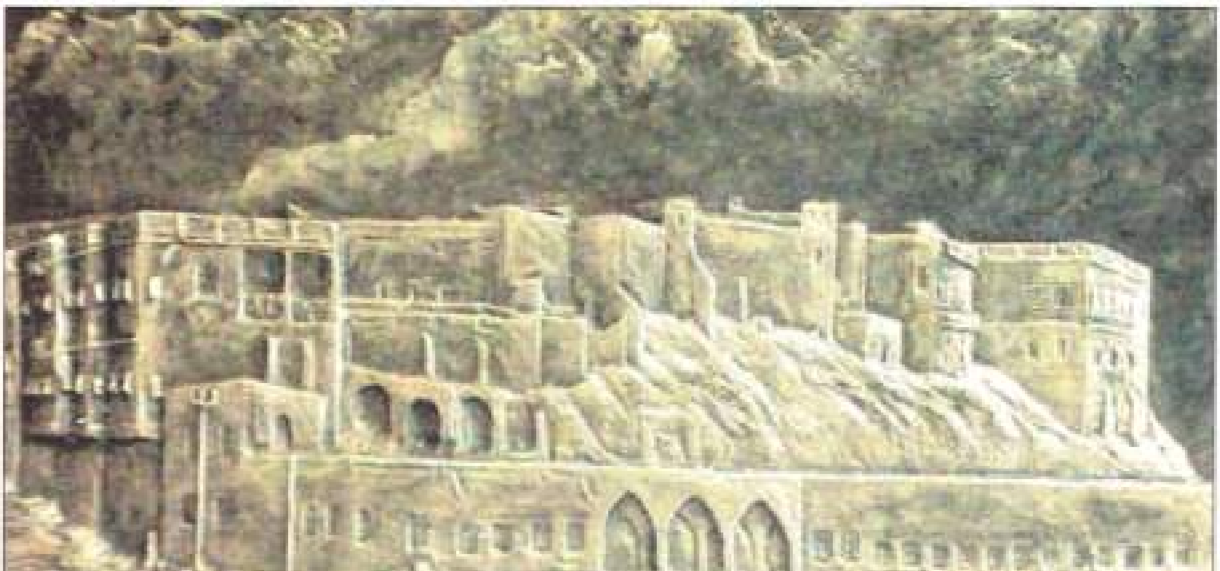

خالید محەممەد ڕەمەزان

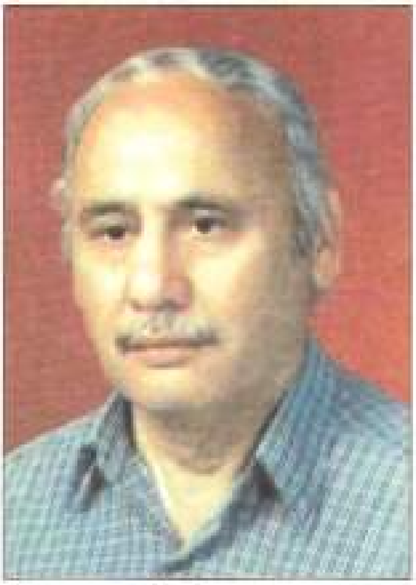

عەباس حوسێن ئەرەناى

عەبدولڕەزاق عەزیز شێخلەر

محەمەد عیزەت خەتات

نورەددین عیزەت، محەمەد عیزەت، غازی ئەحمەد بۆیاغ، جەلال فەتاح، ساڵی ١٩٧٠

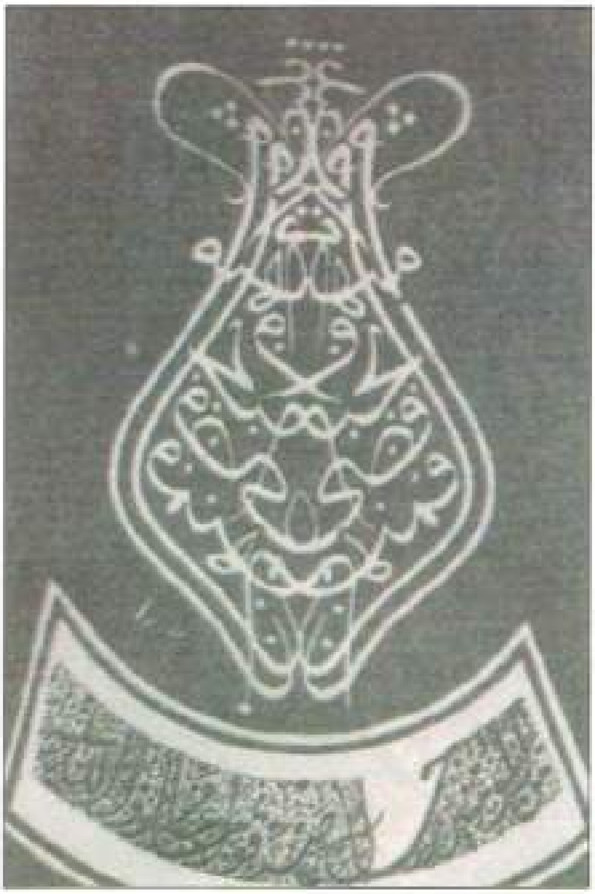

علی الکرار علی

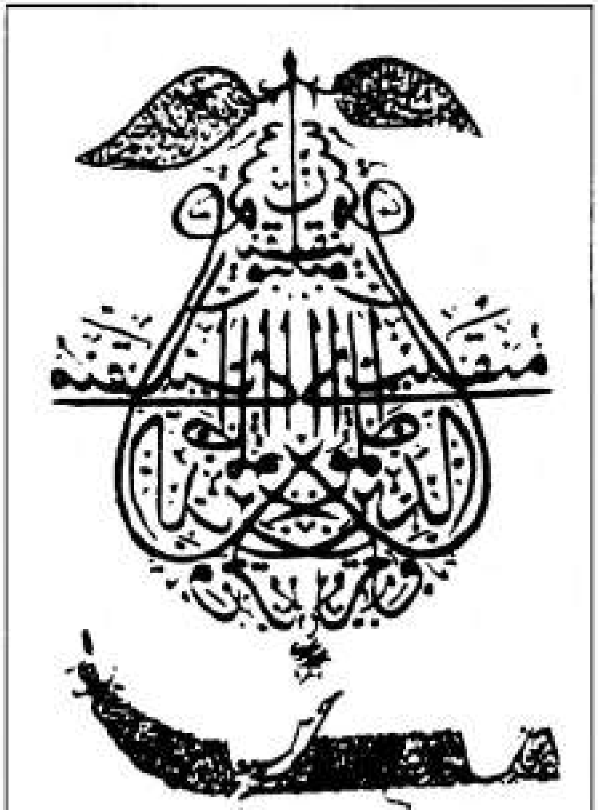

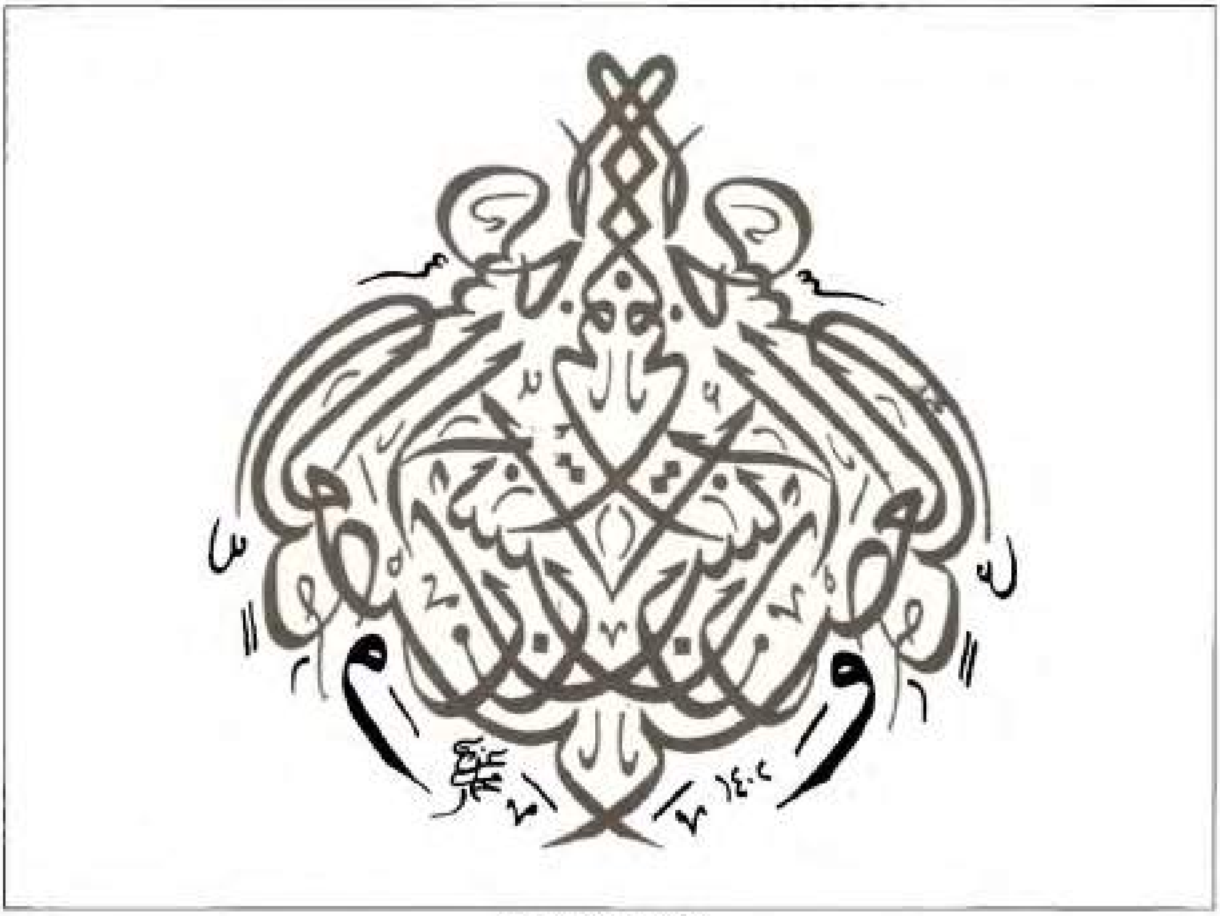

محەمەد عیززەت خەتات

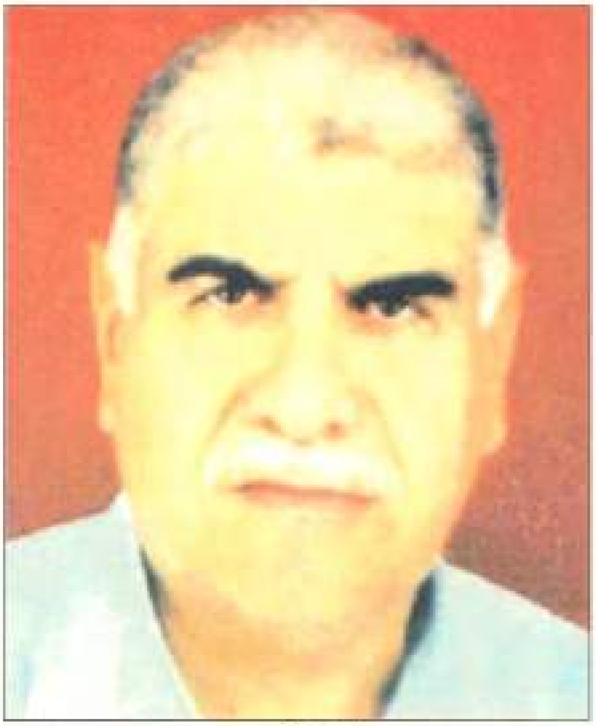

نەجات گەوسەر

نەجات کەوسەر

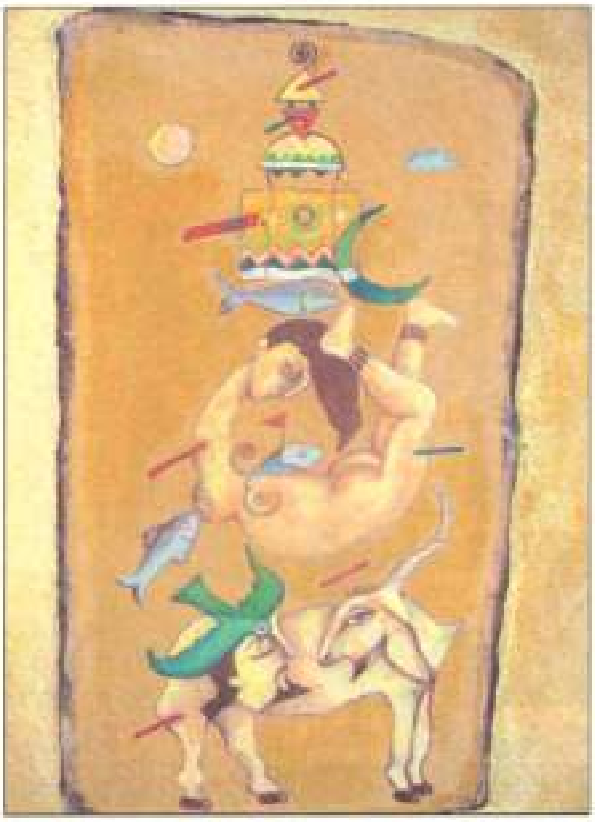

نورەددین ناسر

کازم ناسر

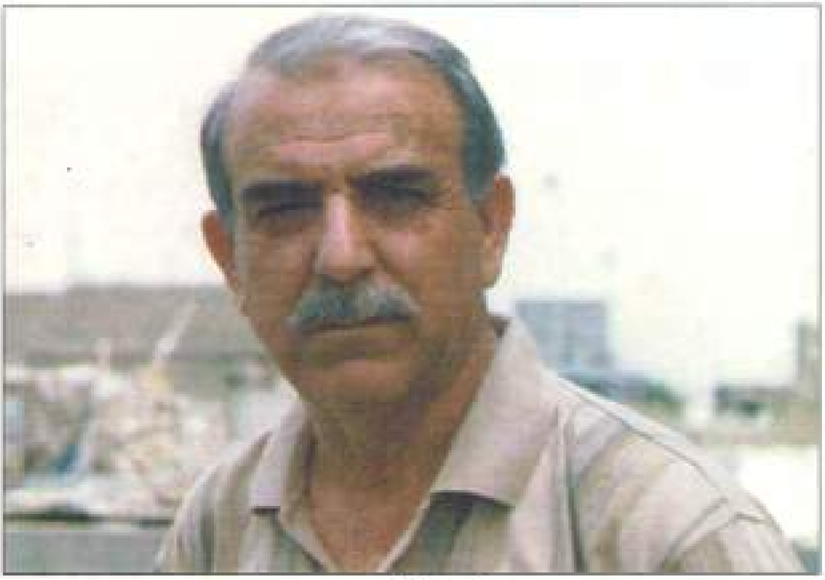

ئەحمەد کاکە سوور

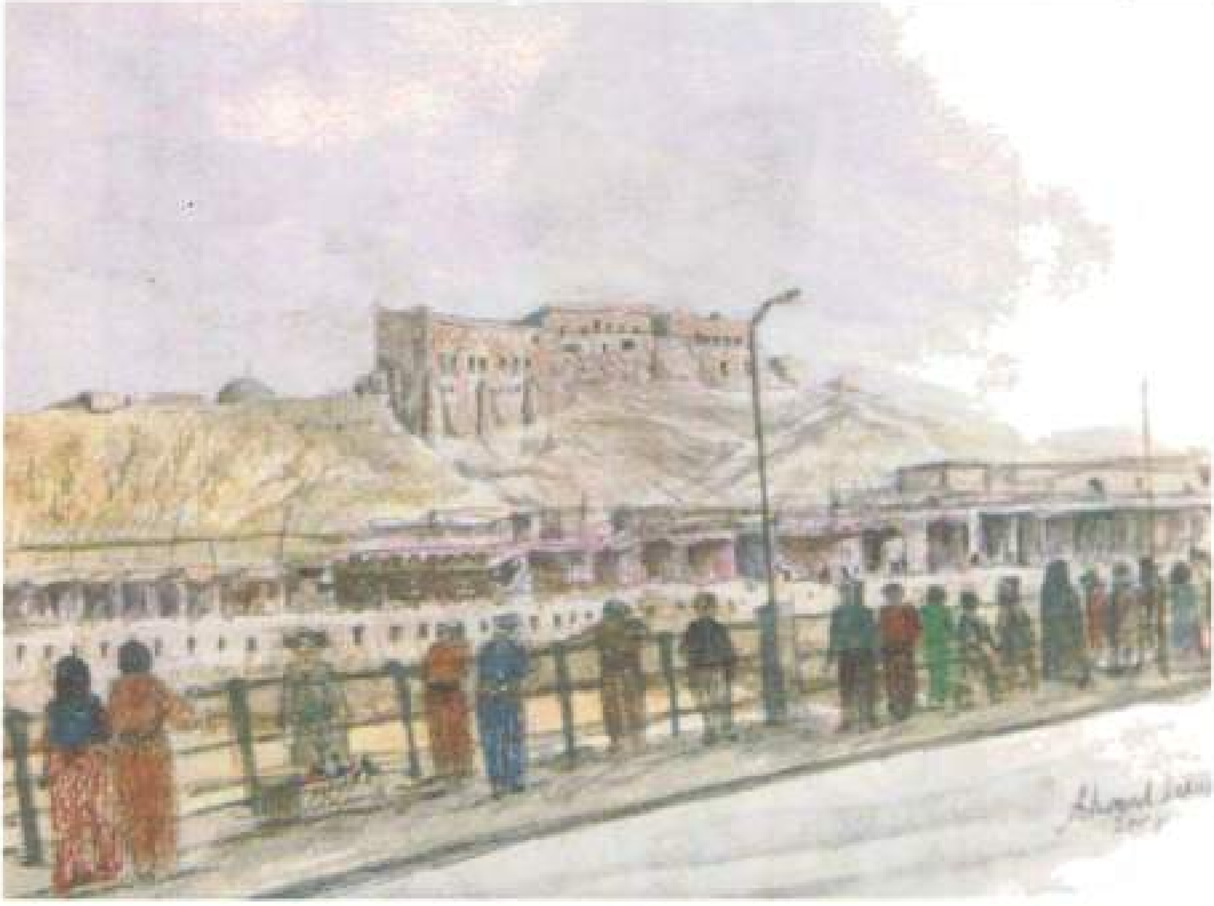

احمد کاکەسور
2008

ئاری بابان

ئاری بابان و گارا ڕەسوڵ

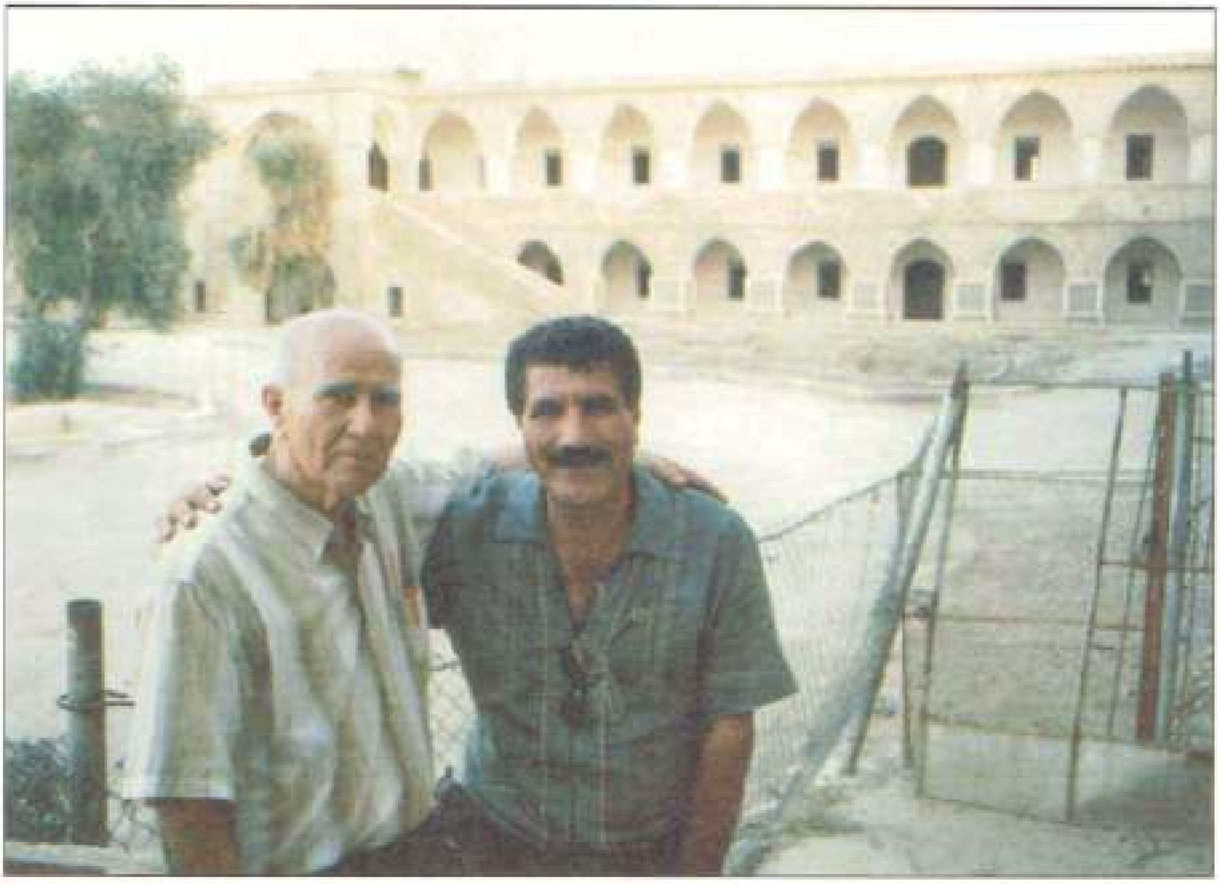

ئاری بابان و فەخری جەلال

ئەم وێنەیە لە ساڵی ١٩٧٥ لە ئەکادیمیای هونەرە جوانەکانی بەغدا گیراوە لە ڕاستەوە: موحسین عەبدولقادر و عادل عەلی و ئانی عەبدولقادر و ئاری بابان و موعتەسەم سالەیی

غازی محەمەد

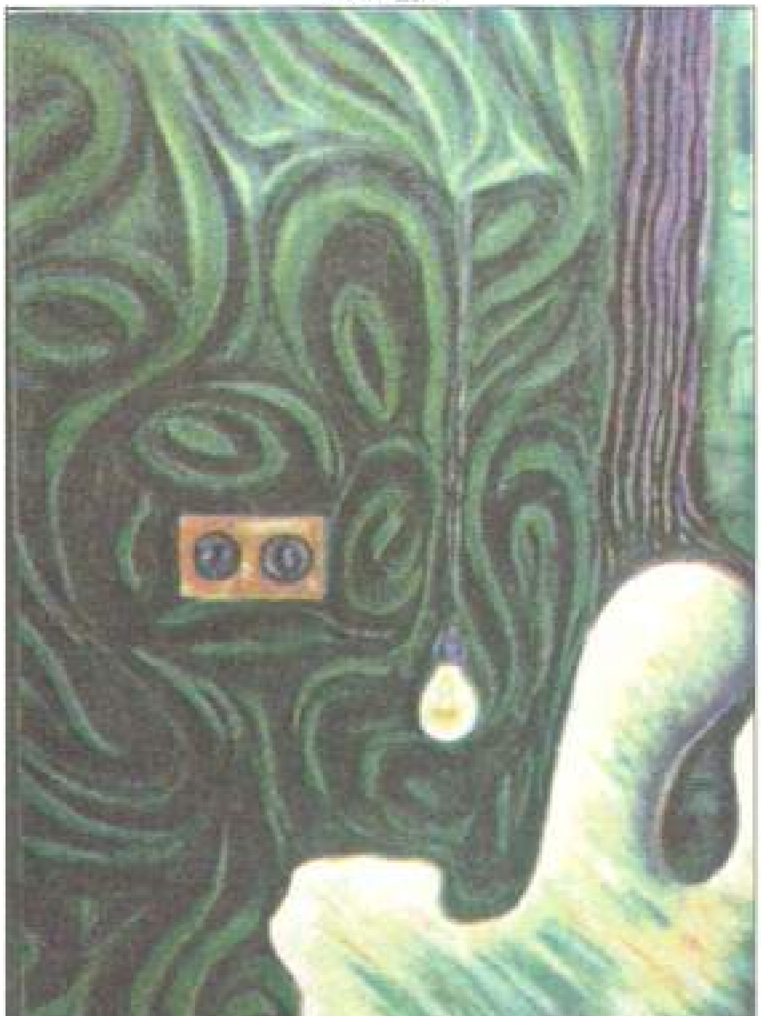

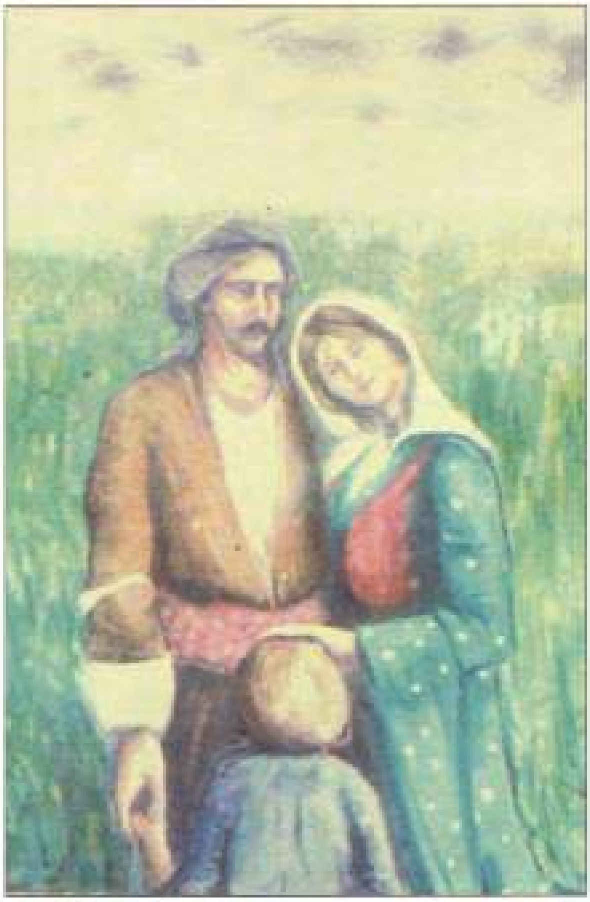

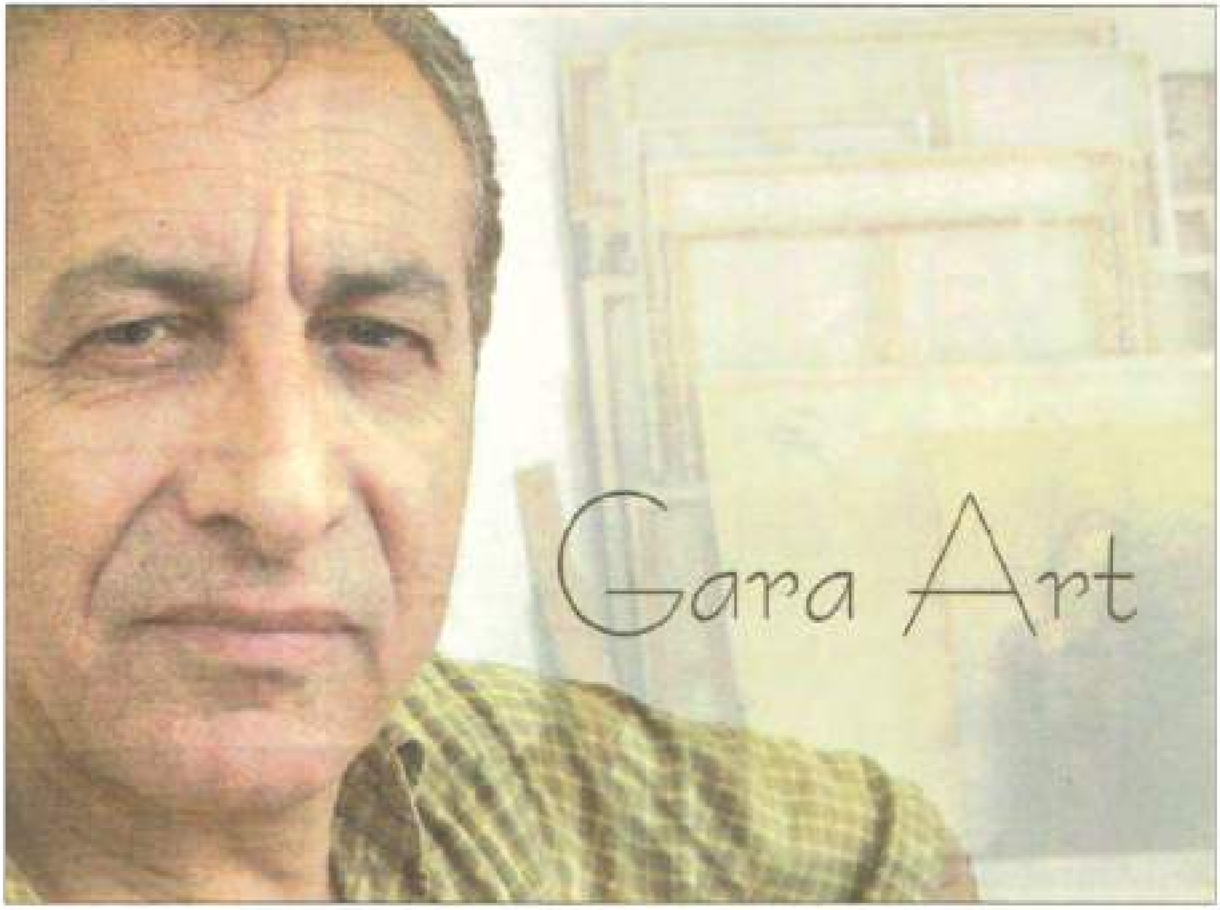

گارا رەسوڵ

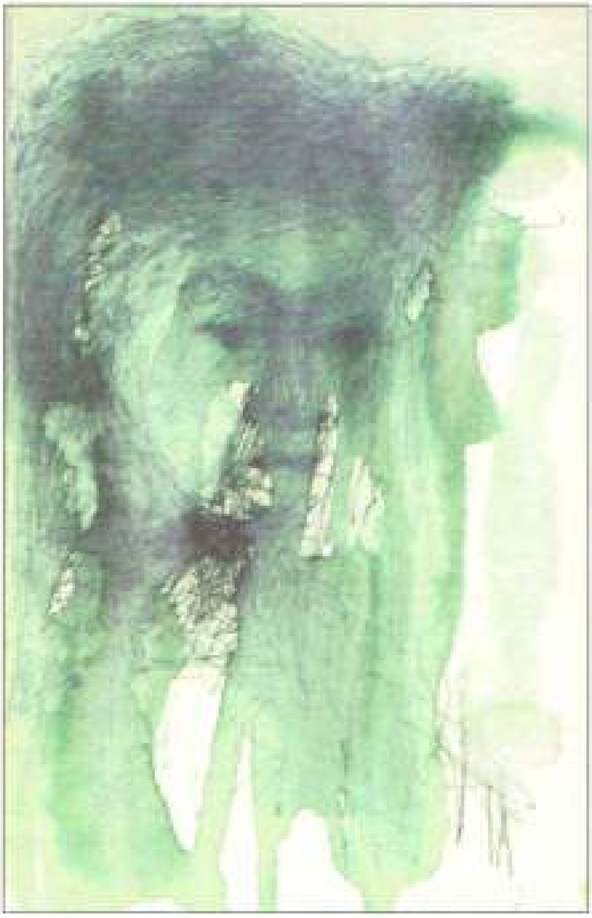

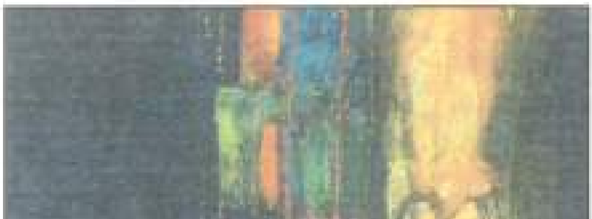

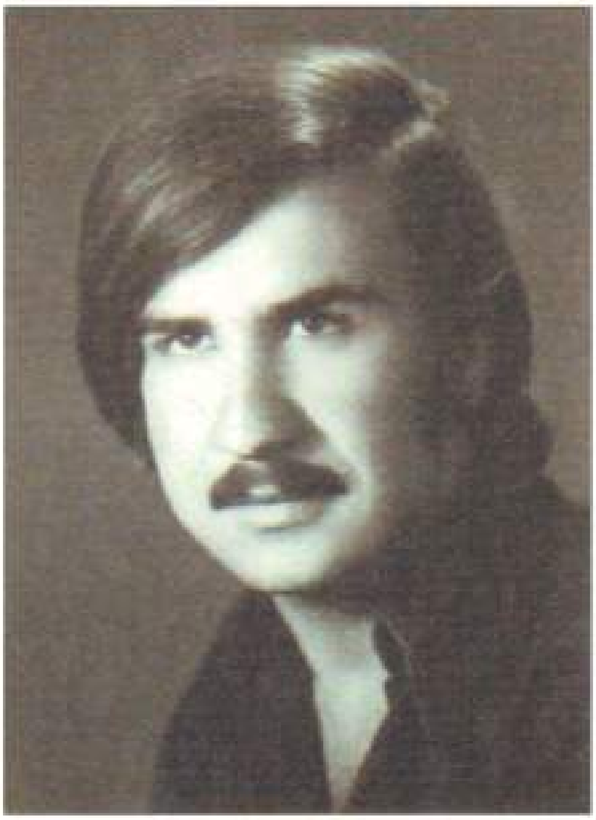

ئەیوب شەریف

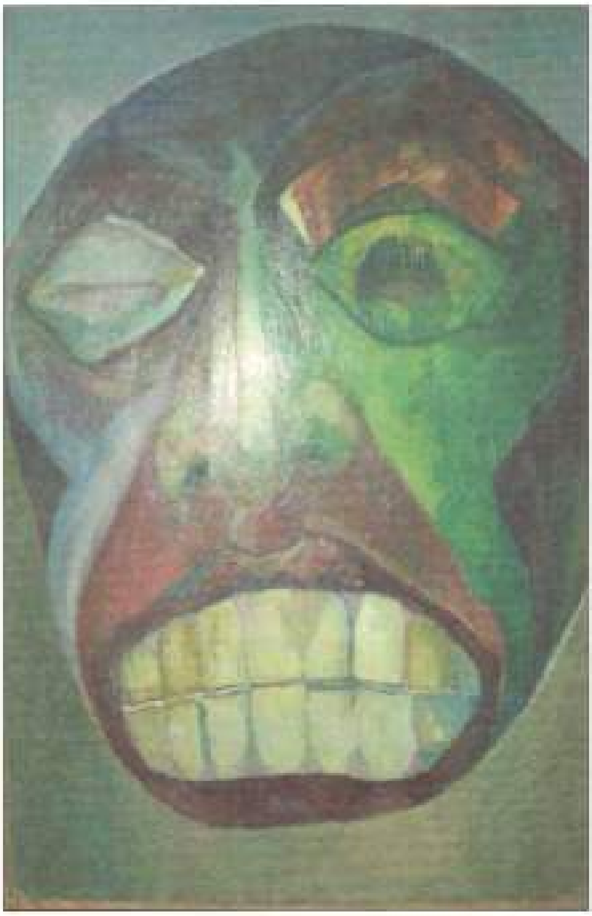

عیرفان محەمەد

میدحەت کاکەیی

خالد ستار

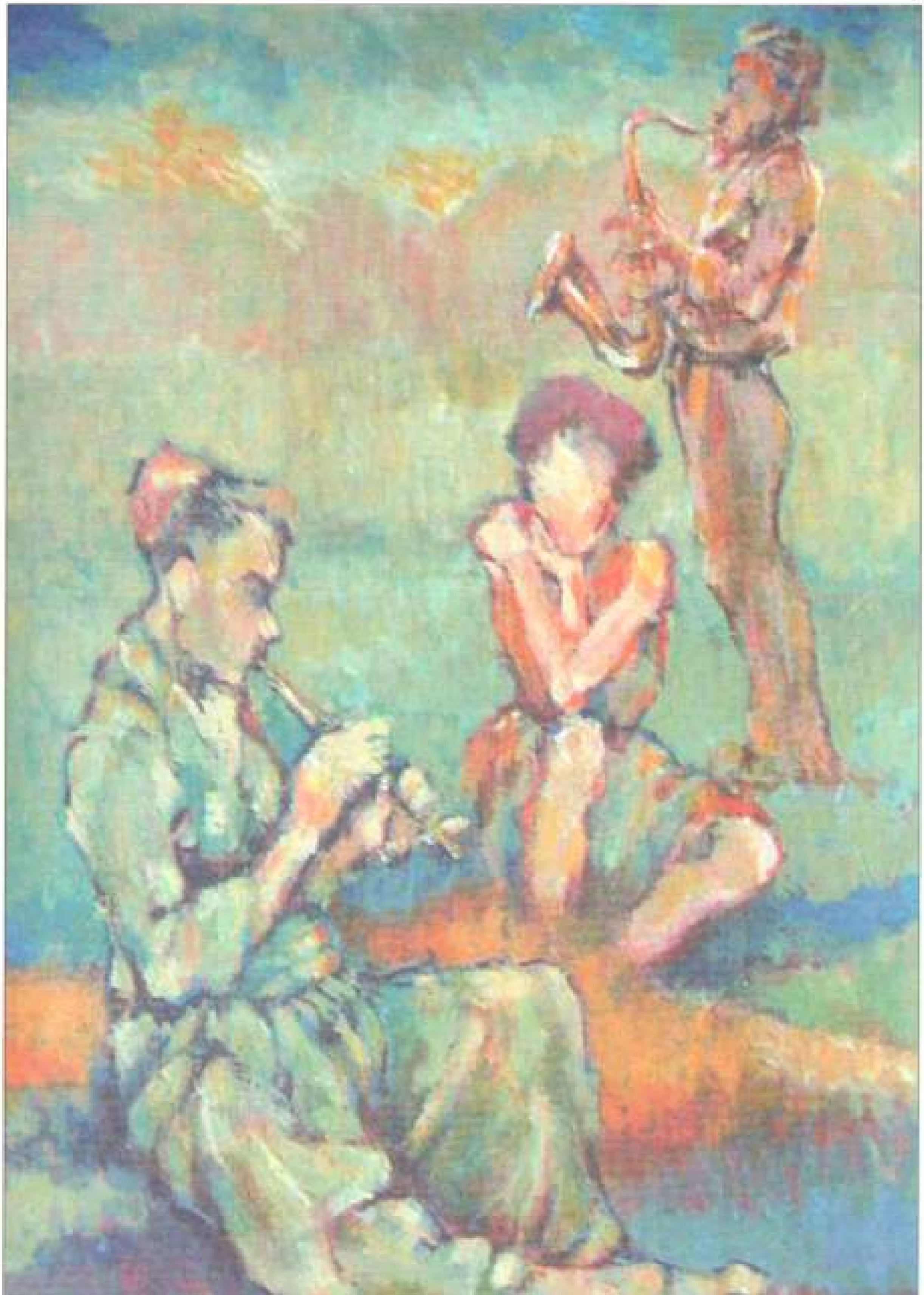

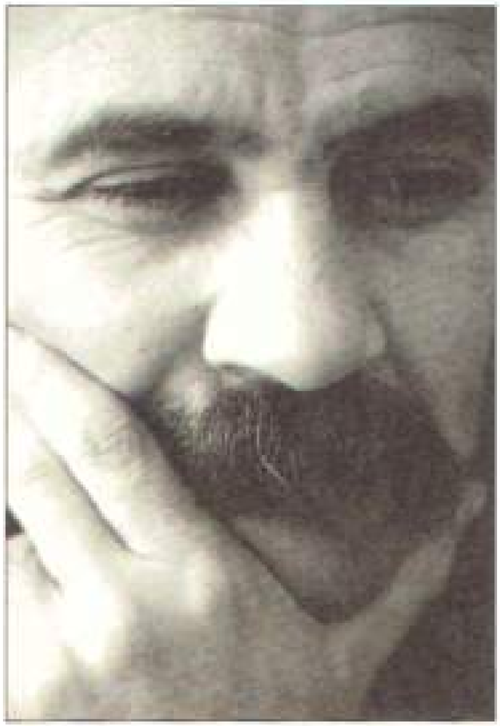

هێمەت محەممەد عەلی کاکەیی

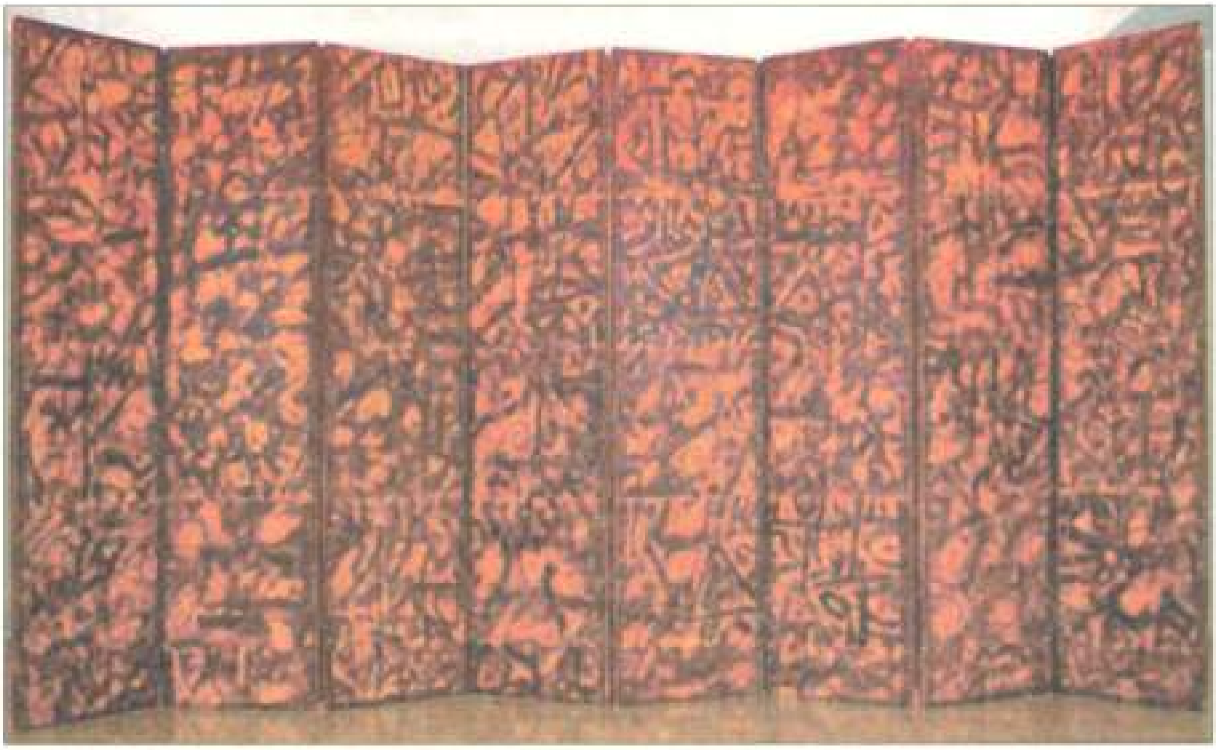

Adonis and Himat
Al Barzakh

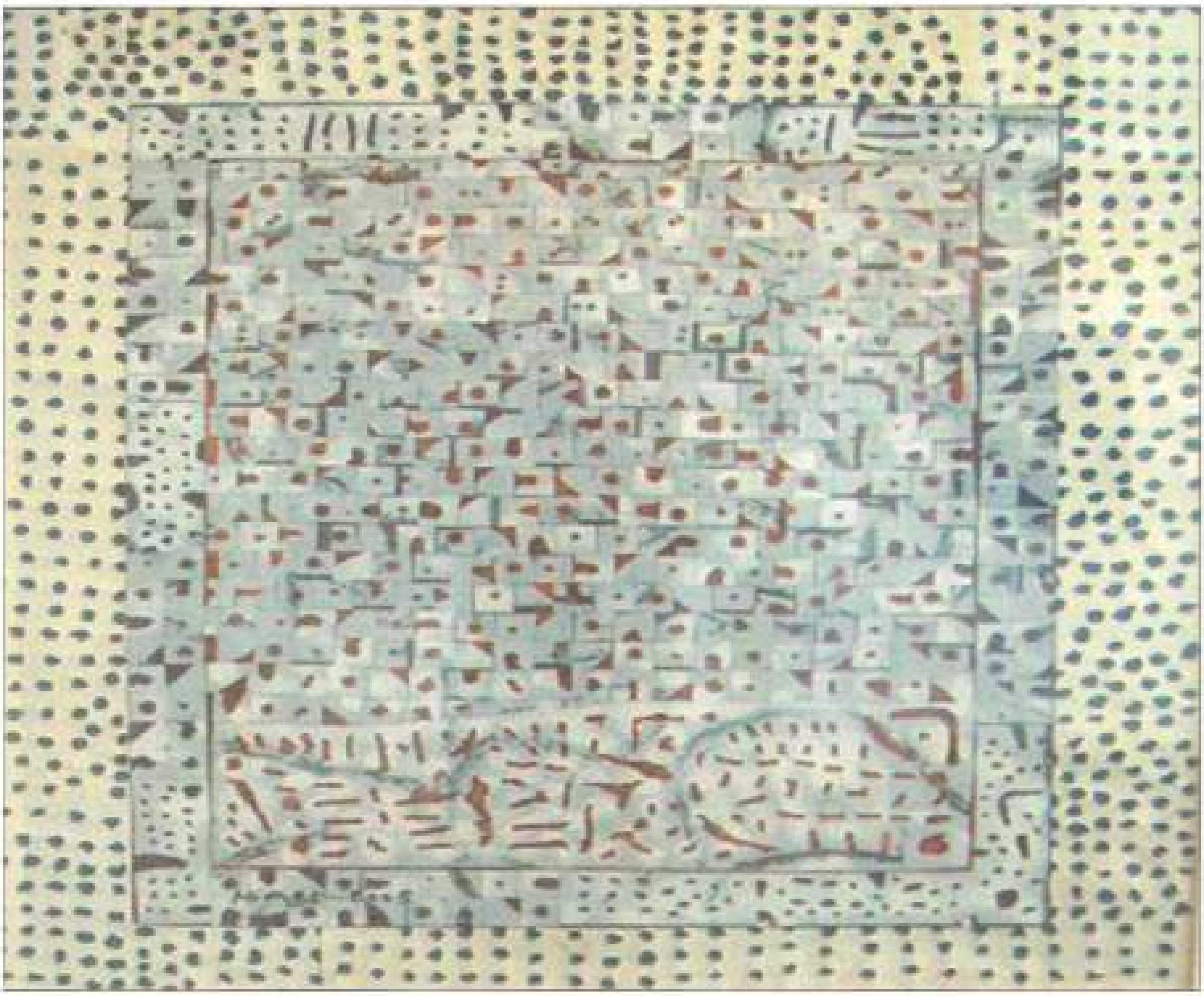

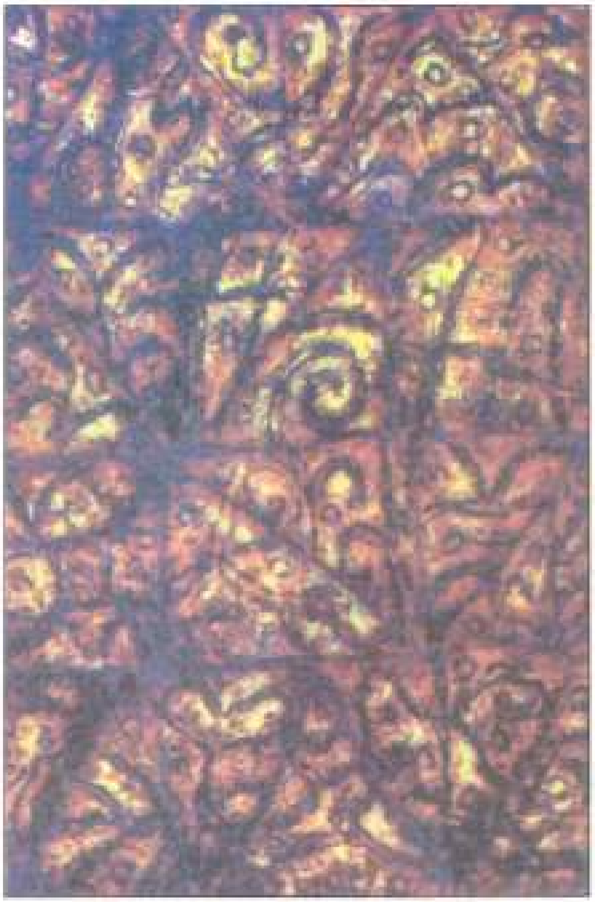

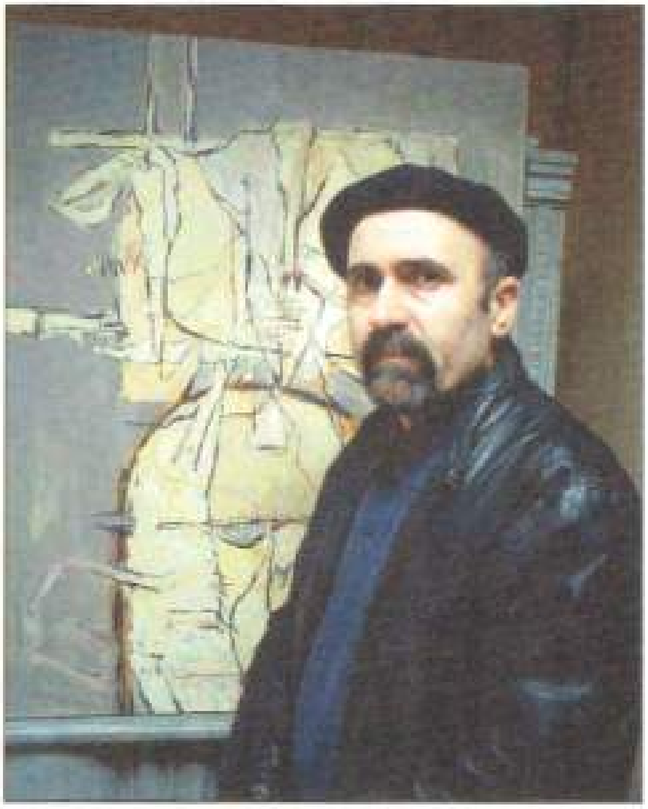

خەلیل کاکەیی - حوسێن کاکەیی

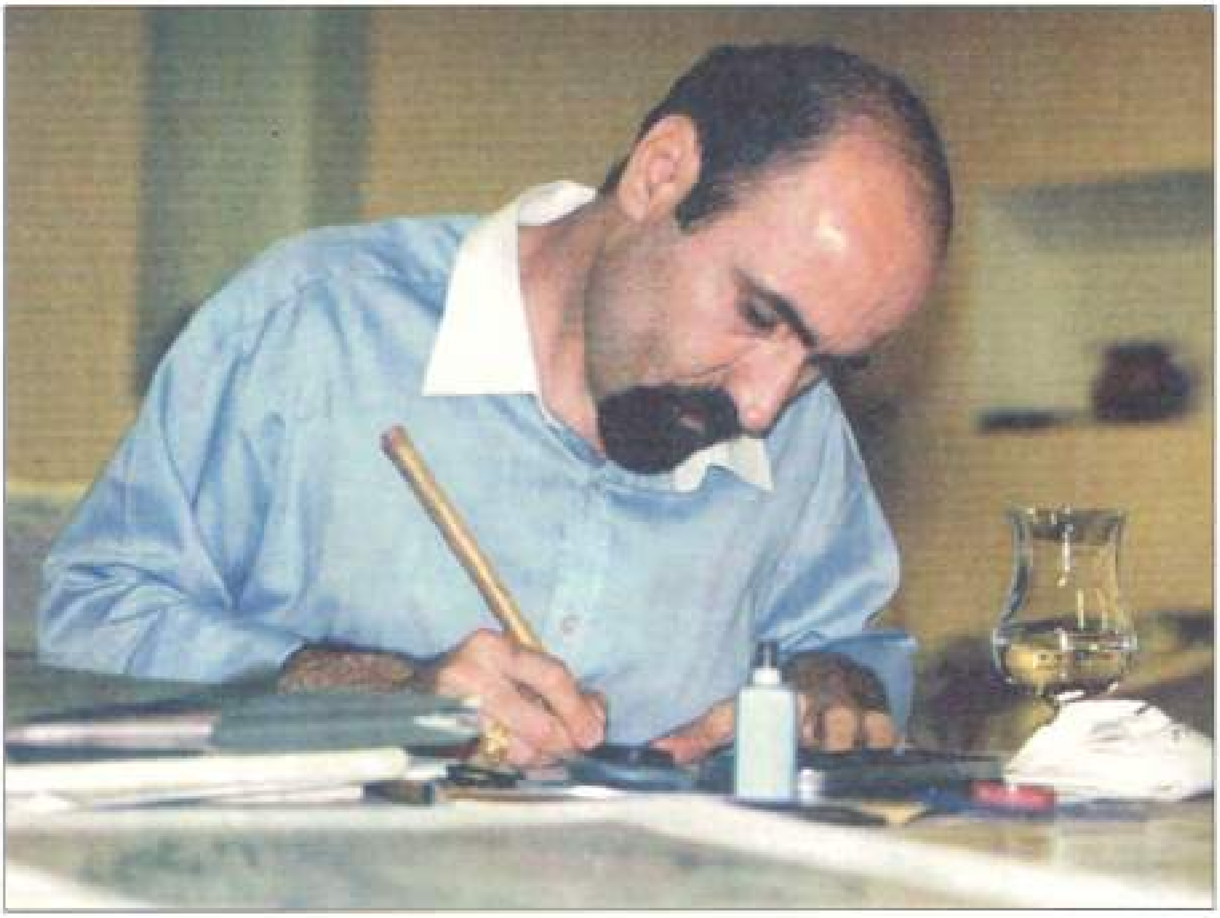

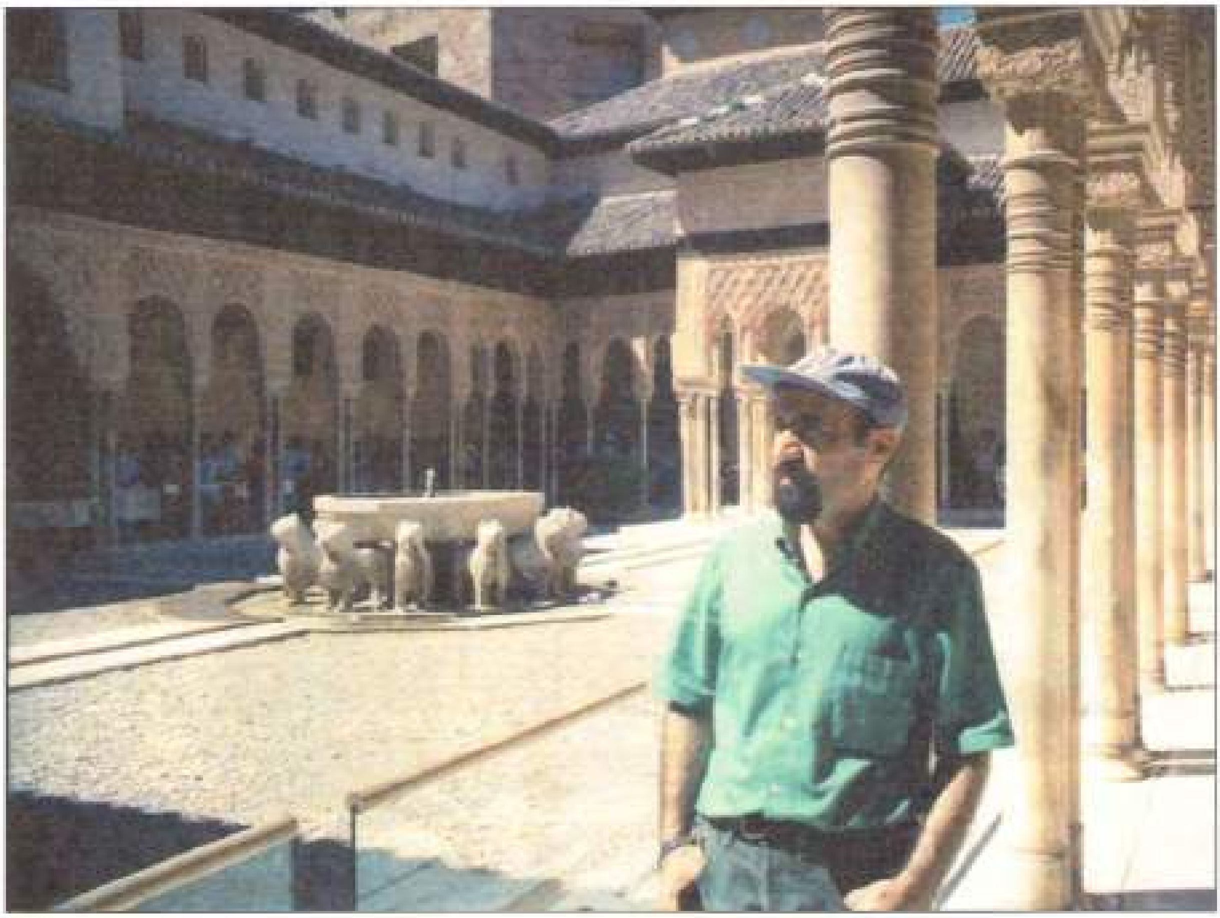

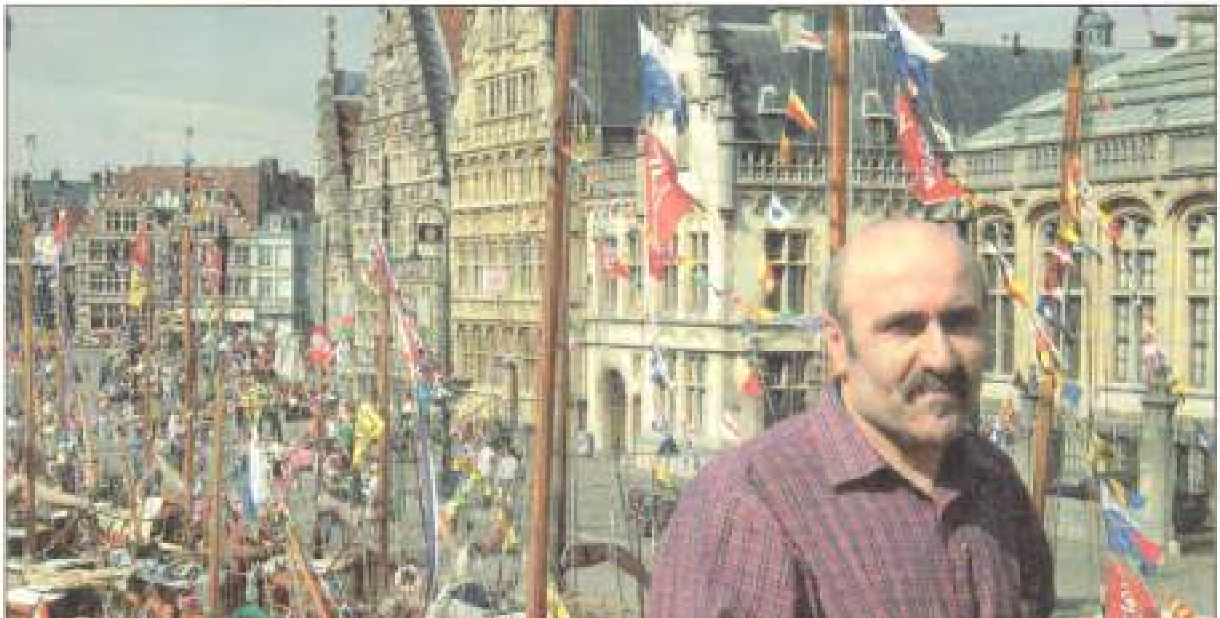

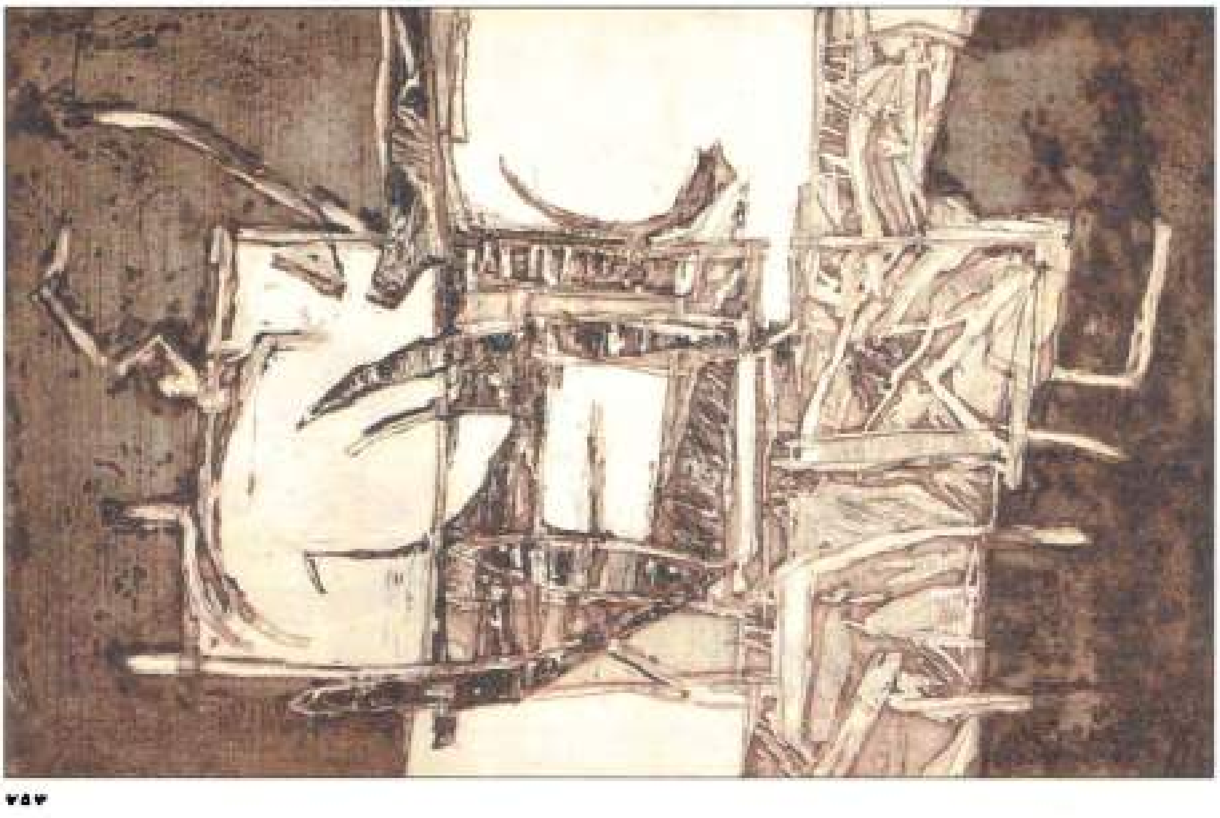

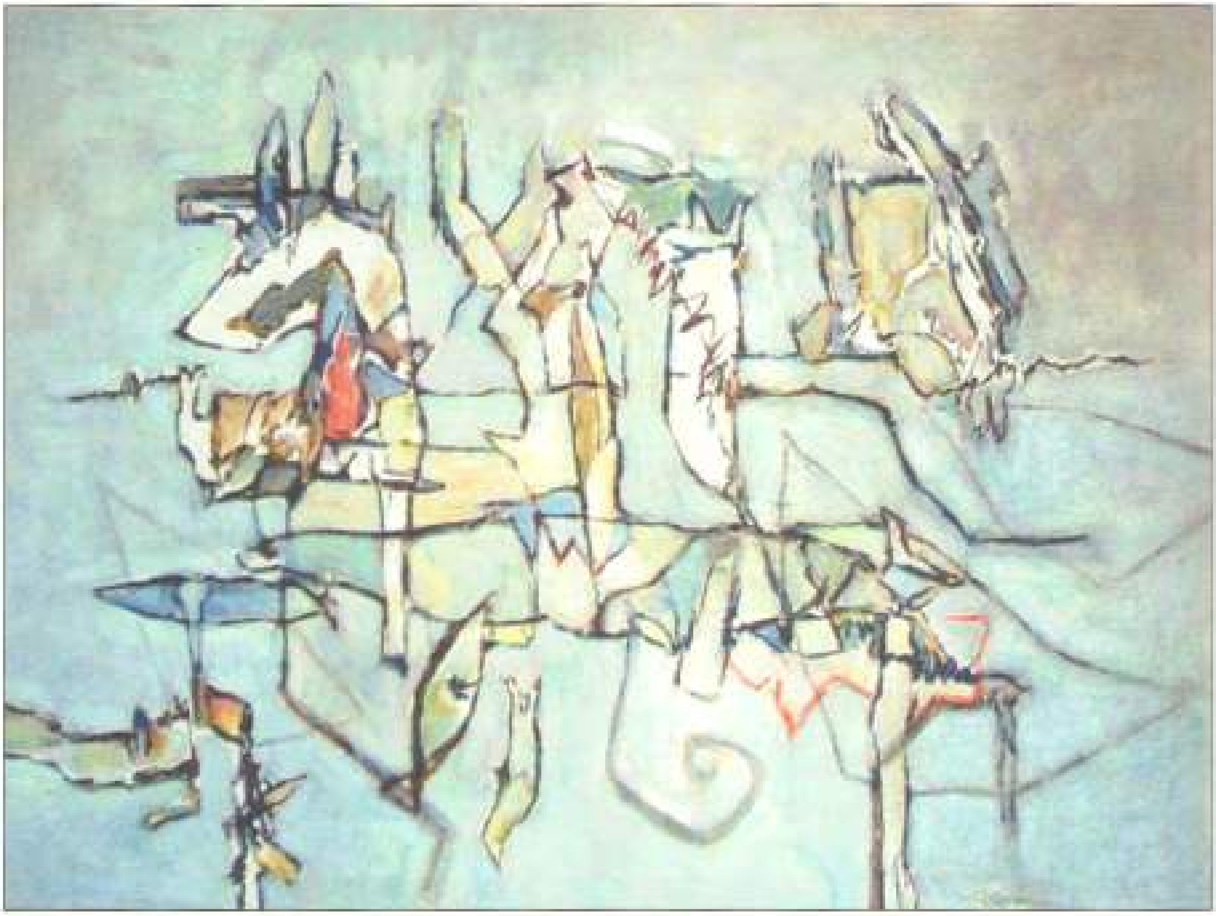

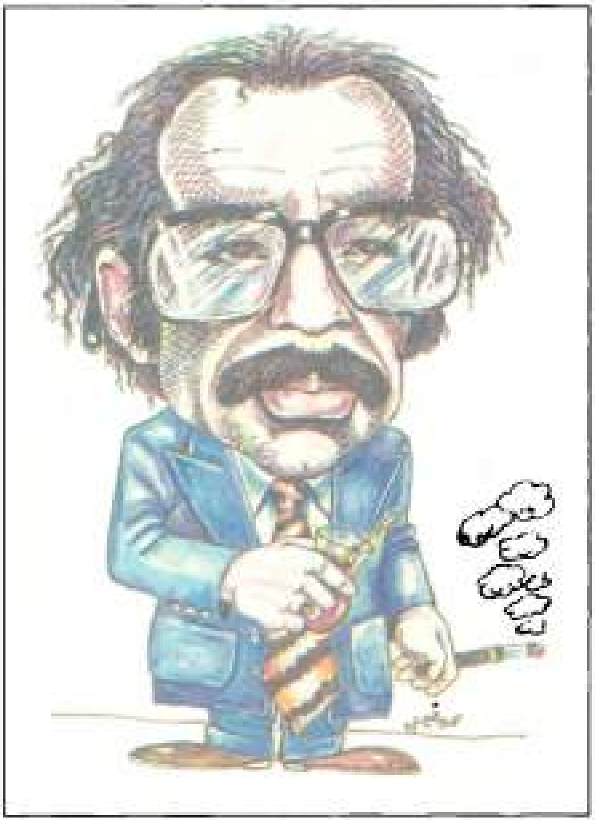

محەمەد سالەیی

ئیبراهیم عەلی

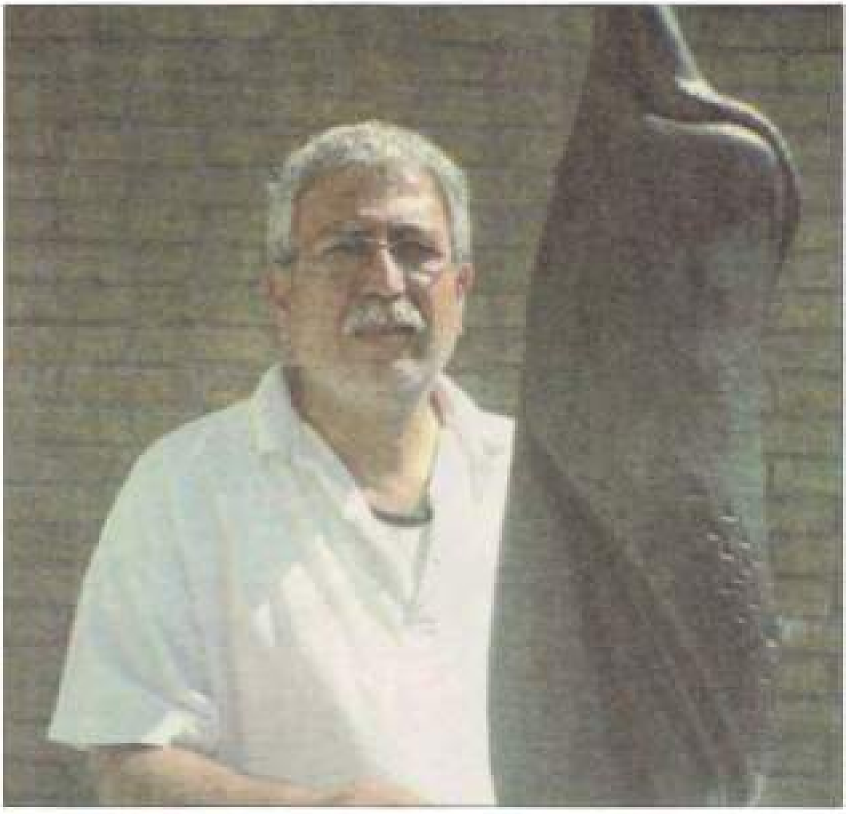

سوعاد ستار

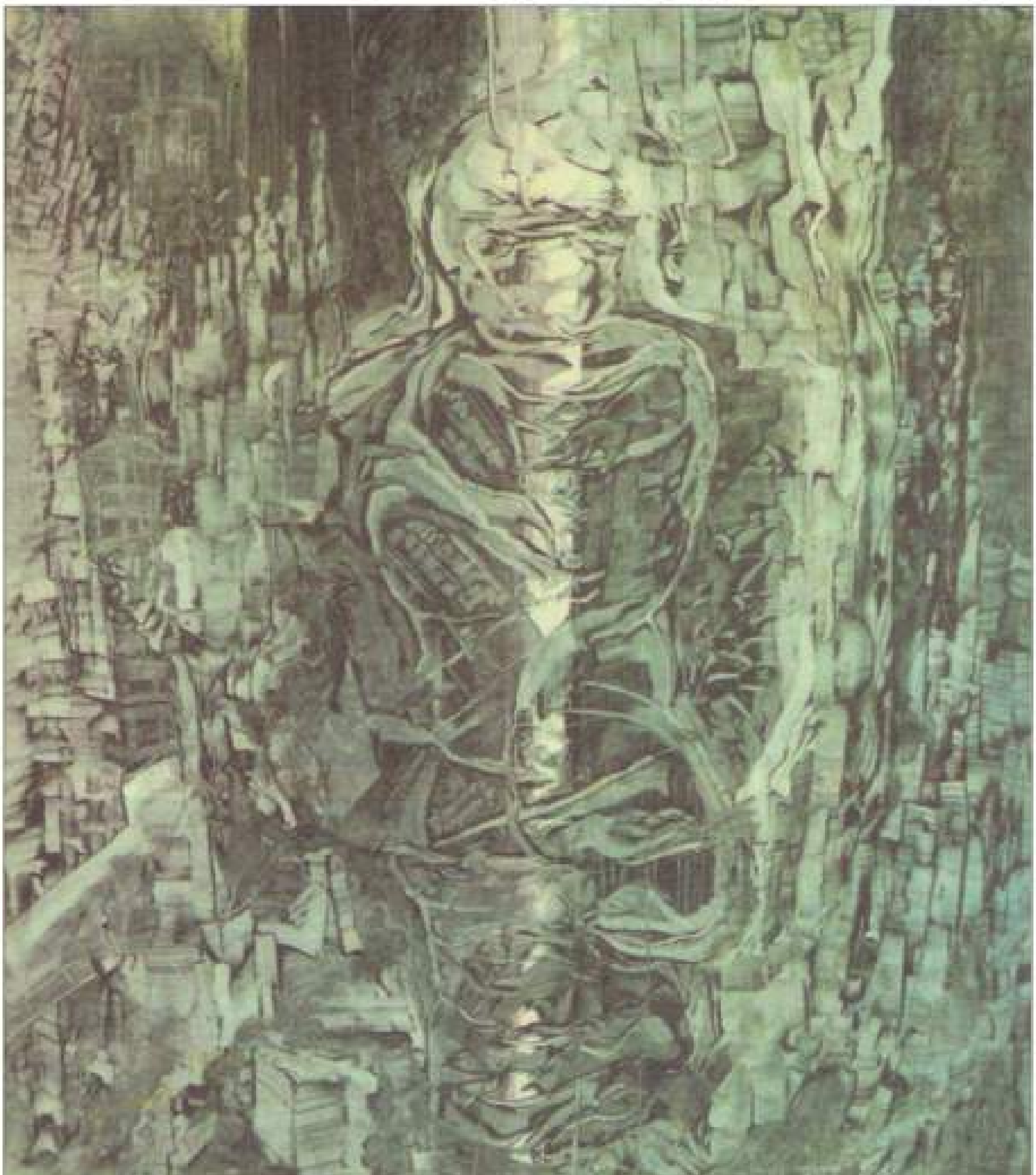

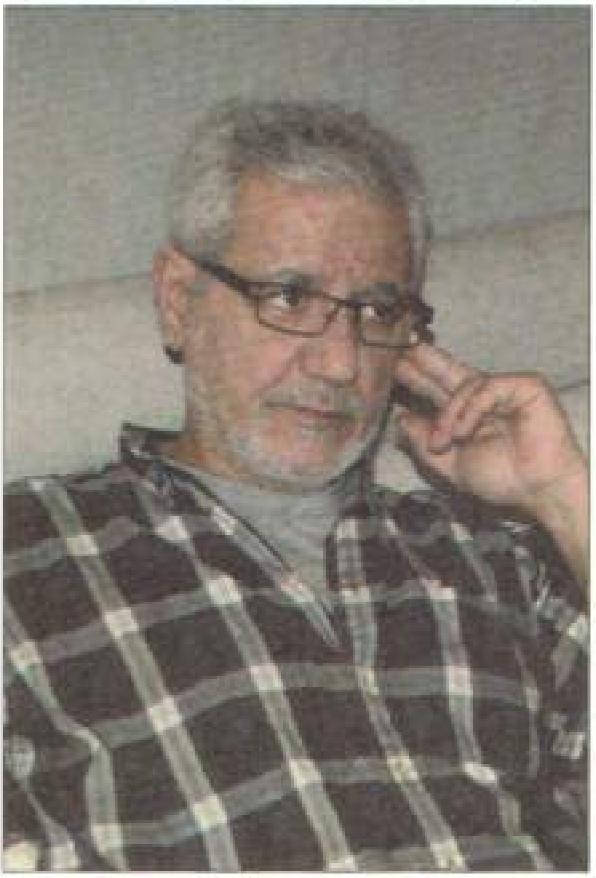

سەلاح محەمەد میرزا

فاروق فایەق عومەر

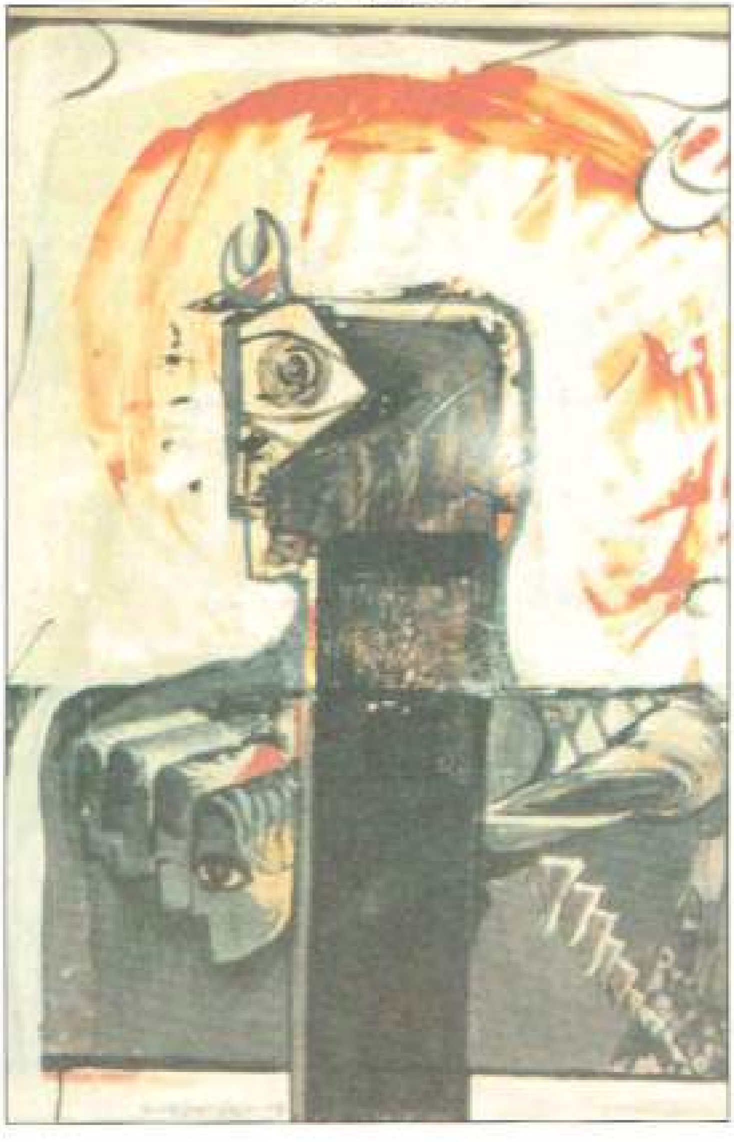

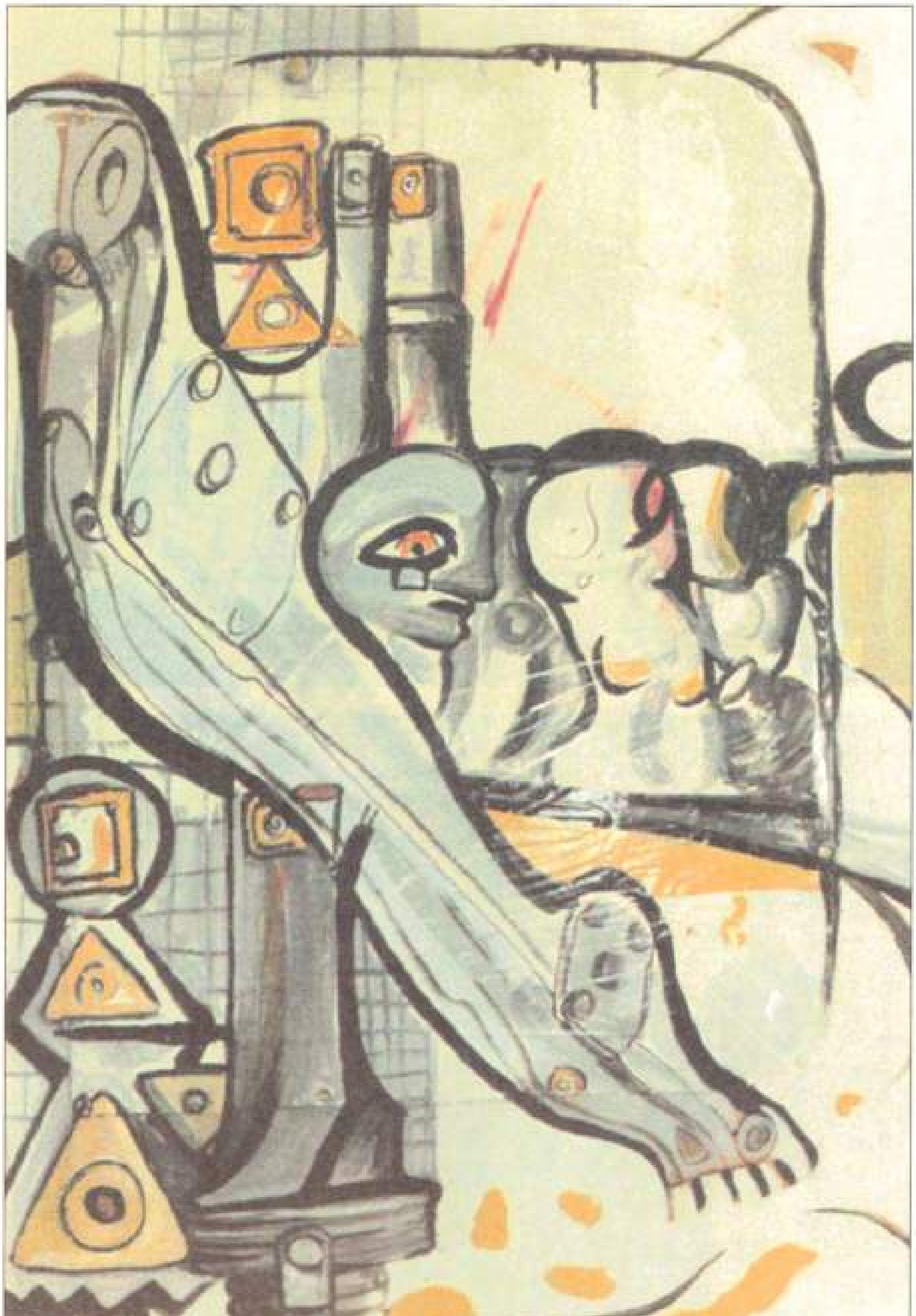

سەعرەددین عارف

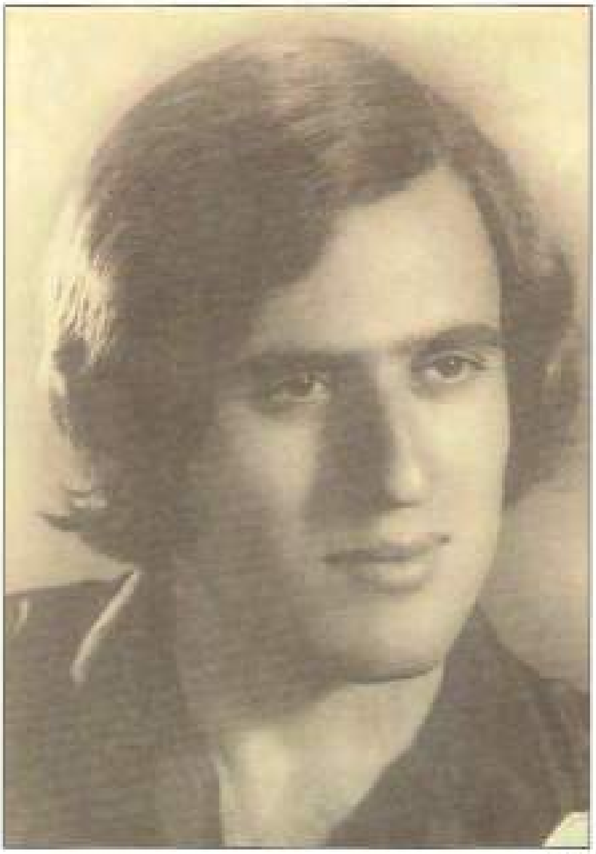

حەمید دەروێش

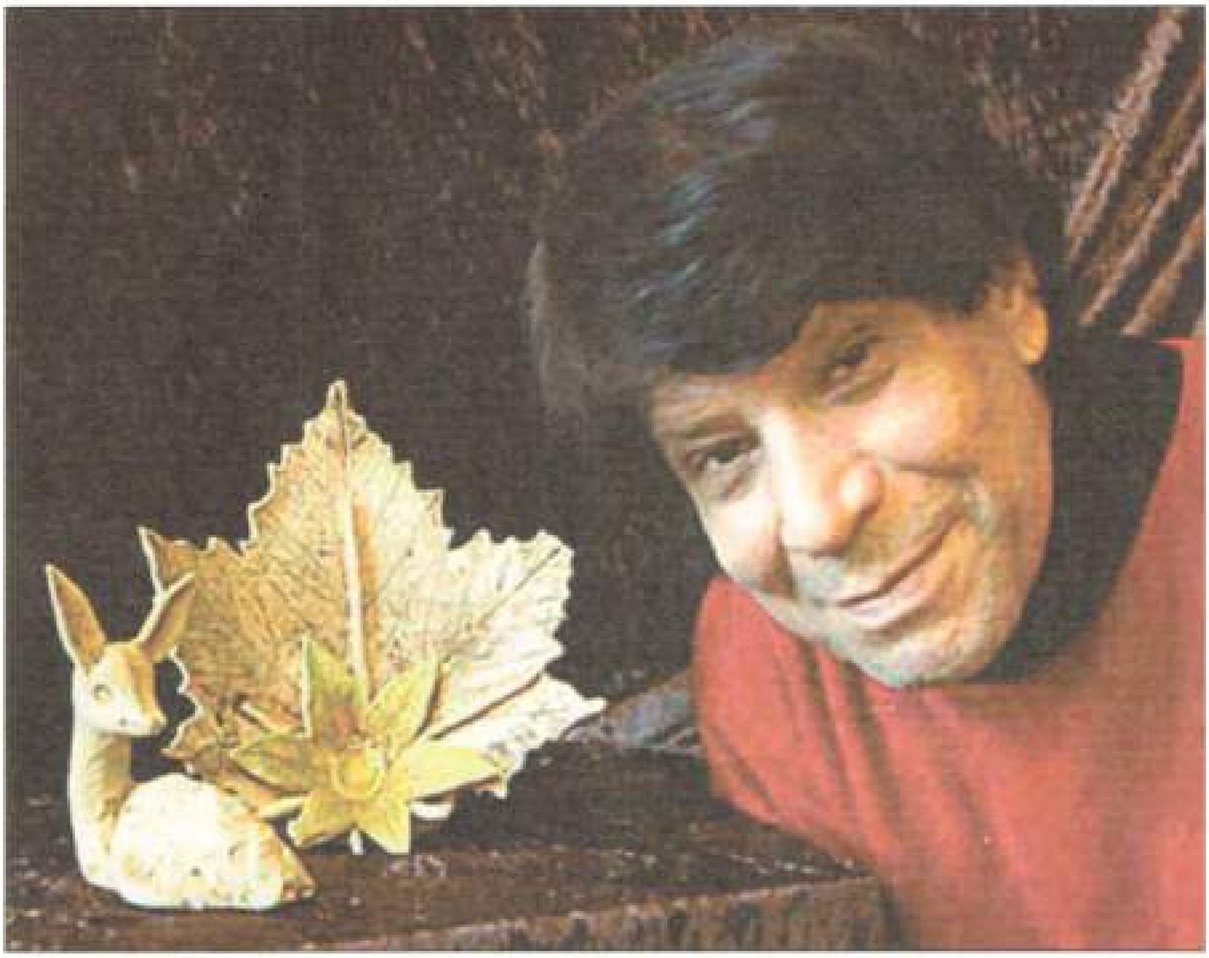

ئانی عەبدولقادر

فاتیمە بیرەقدار

حوسامەددین حەکیم

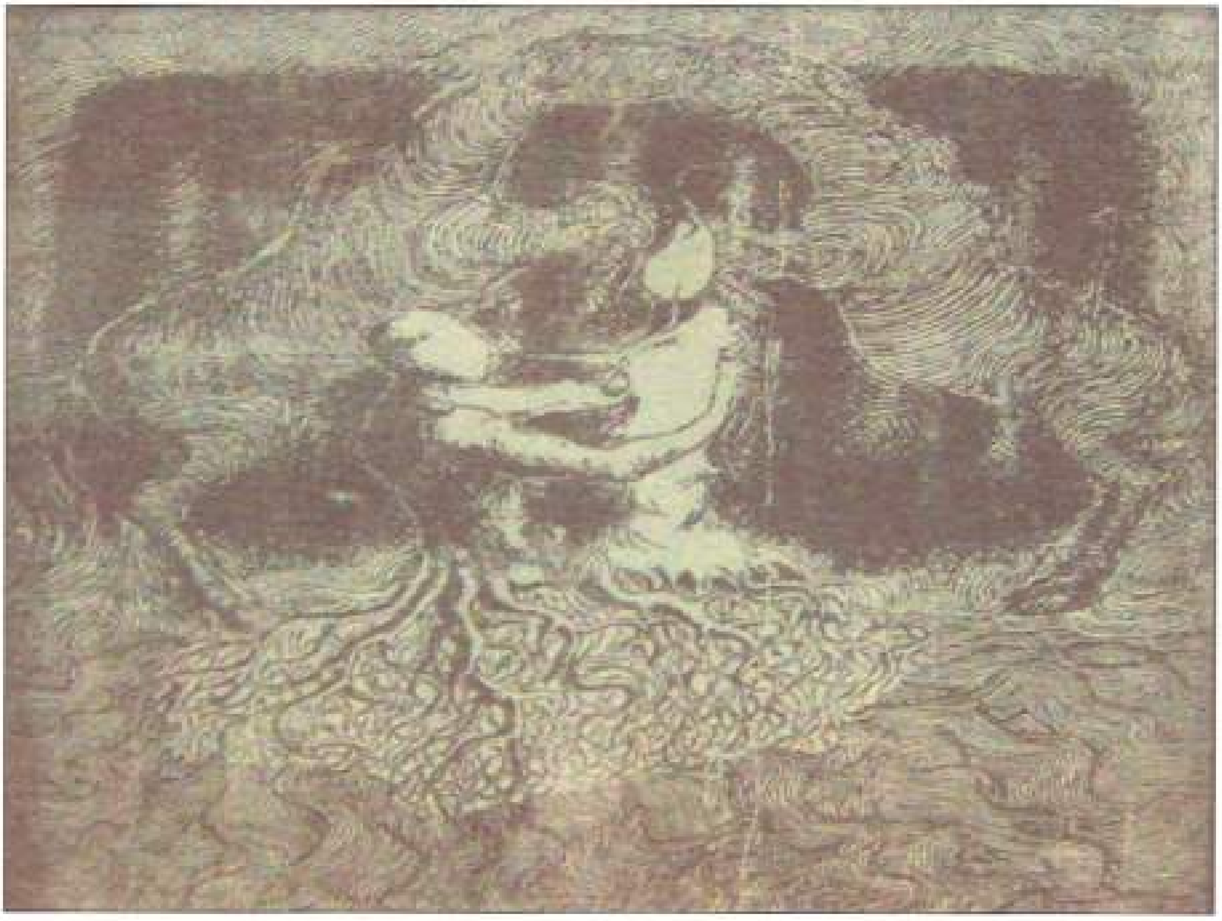

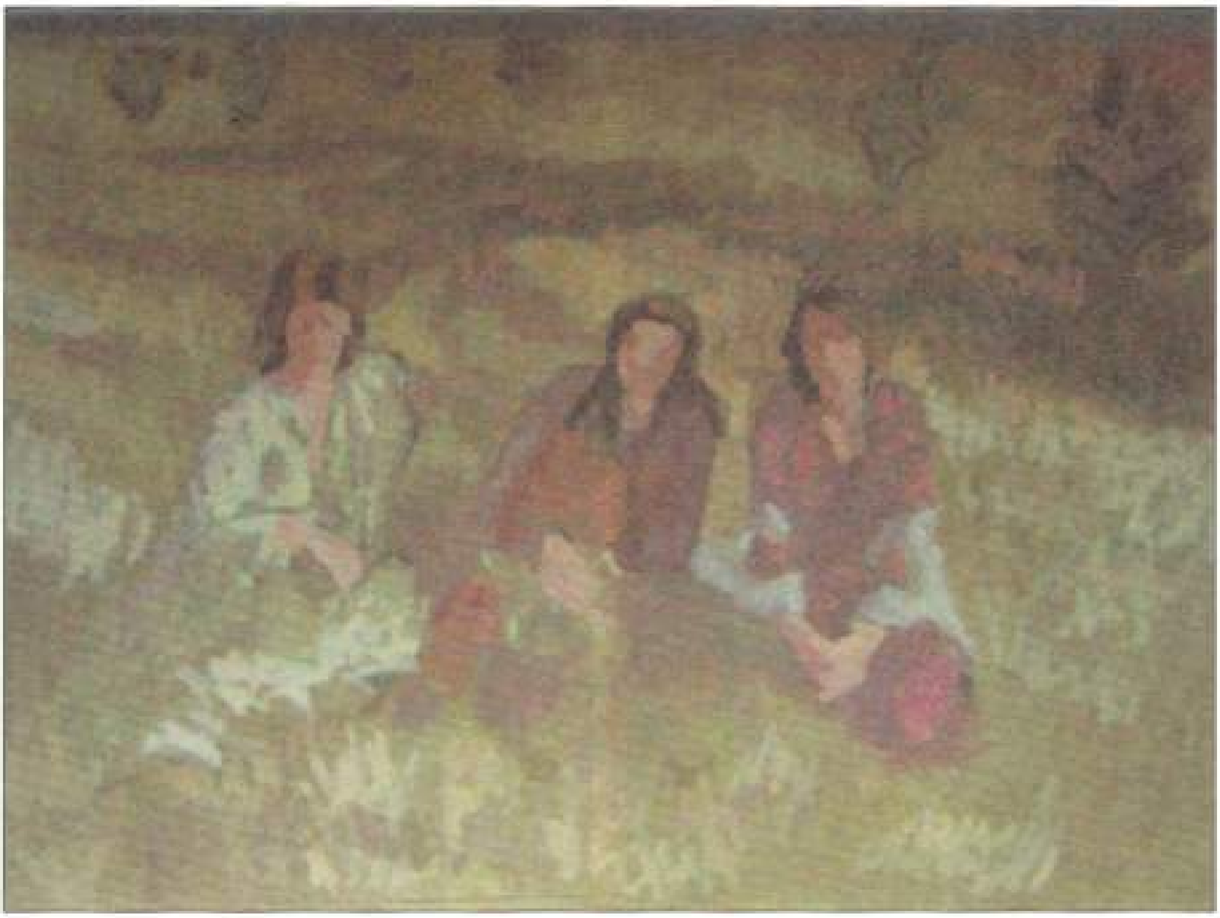

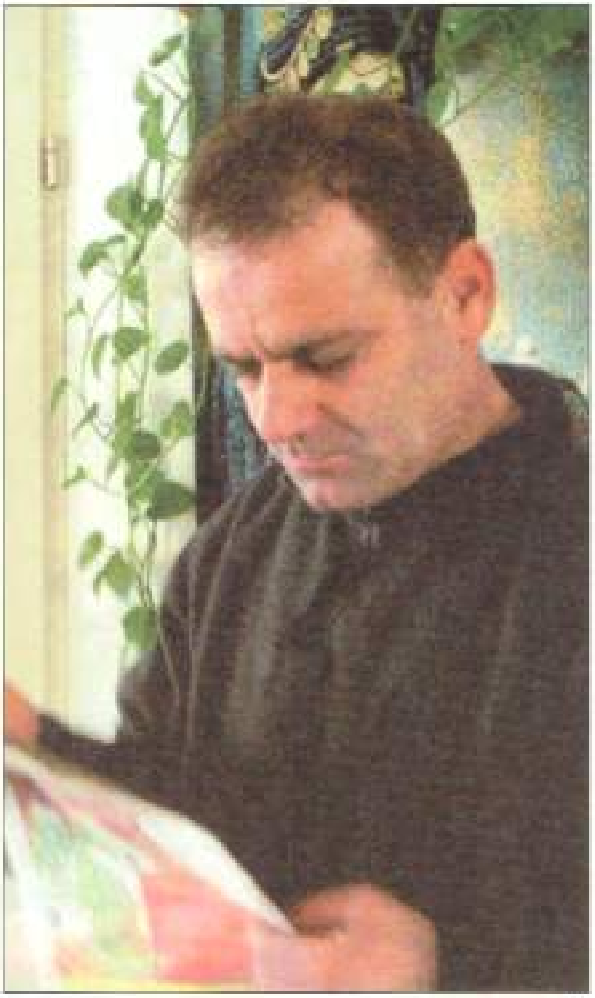

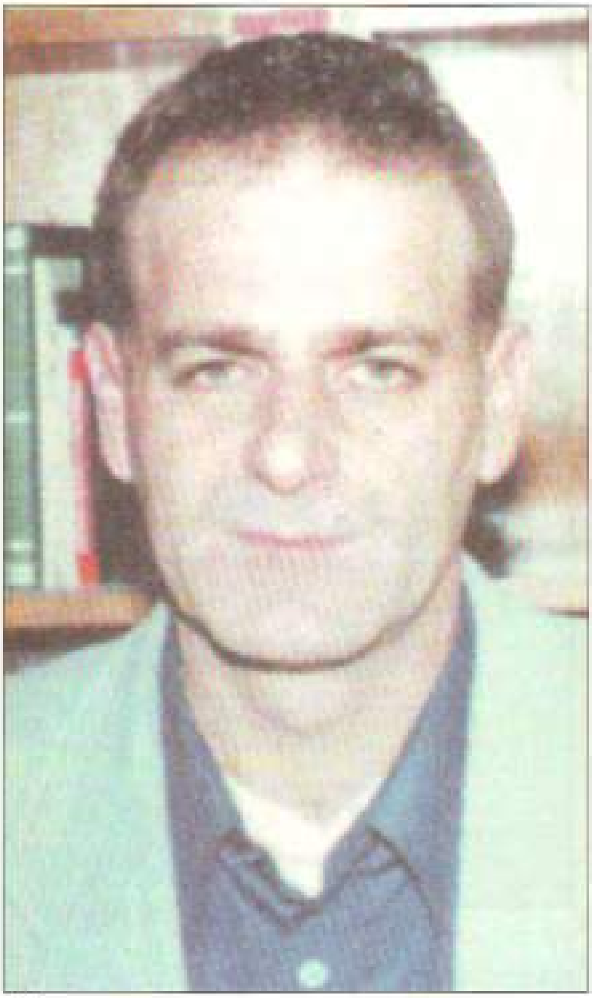

ئاشتی مەعدی

فەلاح عومەر

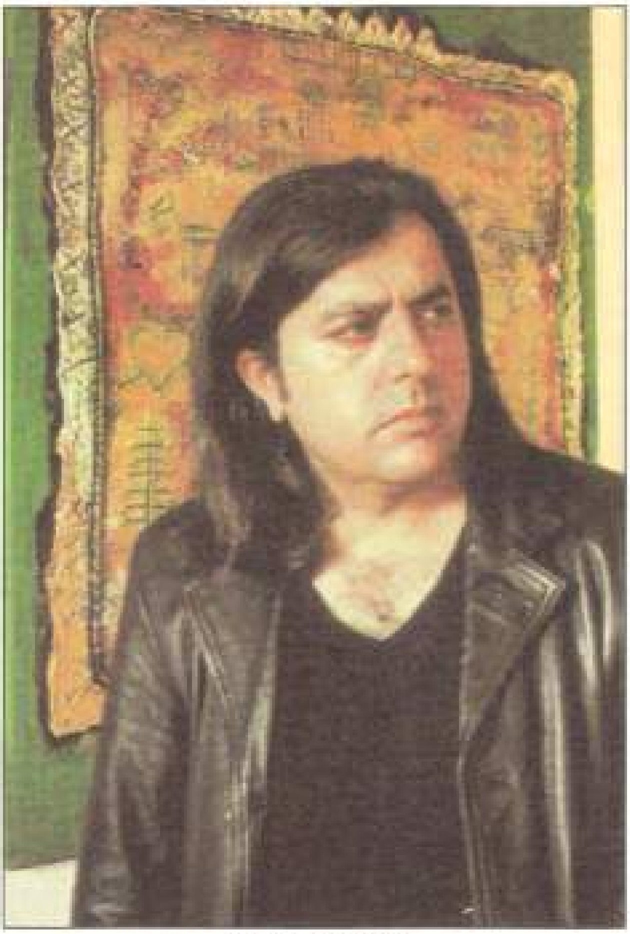

فایەق عومەر ڕەسول

FAEK-R/

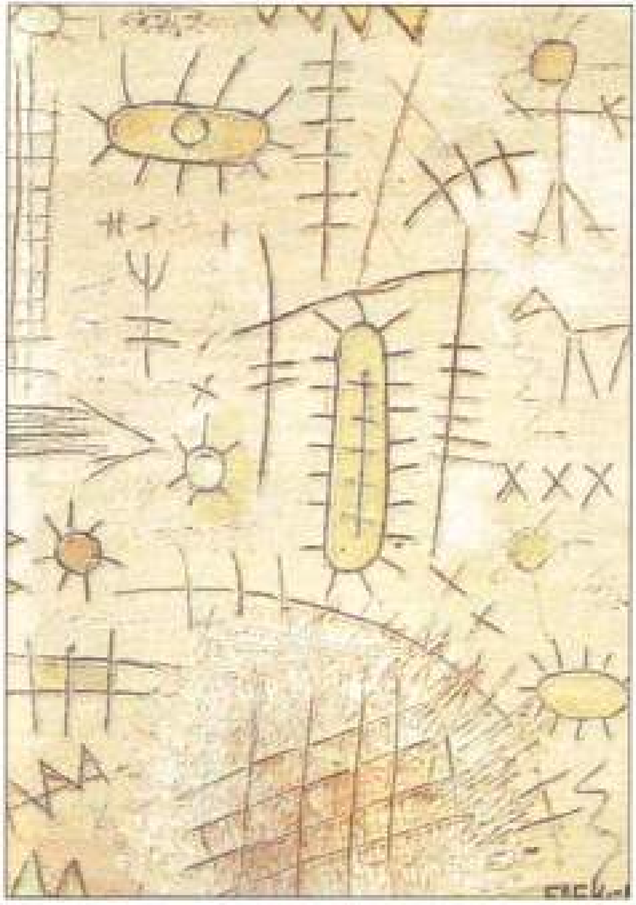

*** فایەق ڕسووڵ (تابلۆ ئایکۆنی هاوچەرخ)**

وەهبی ڕەسووڵ

گێڕانەوەکانی بیرەوەریی، گێڕانەوەیەکن لە ڕابردووەوە دێن، هاوکات بە ئاگاهێنانەوەی ئەو وردەکاریی و ڕاستی و چیرۆکانەیە کە لەگەڵماندا لەدایکبوون و خۆیان لە ئامادەیی ئەو سەربوردانەدا دەنوێنن کە هاوشانی منداڵیتی و هەندێ لە ساتەوەختە هەستیارەکانی تەمەنیان بوون، لەتەکیاندا گەورەبووین تا لێیانەوە فێربین، ئەو زەمەن و ساتەوەختانەی تێیاندا نیشتەجێین و تێماندا نیشتەجێن، وەک زێدو ماڵەکانمان، سێبەرو ساوێری خۆیان خستووەتە سەر بوون و پێکهاتەمان، ئەمە ئەو ساتەوەختە زەمەنیانەن کە هونەرمەند خولیایەکی وەهای لە تەکیاندا دروستکردووە، لەنێو ئەندێشەو دەست و پەنجەکانیدا کردوونییەتە کەرەستەیەک بۆ داهێنان و لەم پێناوەشدا خوێندنەوەیەکی وردو ئارام بۆ پیتەکانی دەکات، تا بکاتە جۆری بیرکردنەوەو ڕوانگەی کارکردن، ئەو لەم میانەدا ڕەوەندێکە و لە گەشتدایە لە کارێکی هونەرییەوە بۆ یەکێکی تر، توێشووەکەی خستنەسەری ئەو هێماو ڕەنگ و گزۆڤانەیە کە هەڵگری تواناییگەلێکن لەسەر گرانەوەو فرە واتایی، وەک بڵێیت هونەرمەند هۆگر بووە بە وەرچەرخانەکانی هێما لەپێناو ئەوەی وەک نوێگەرێک ببینێت و کار بکات، ئەمەش ئەوەیە کە تێبینی لە خوێندنەوەماندا بۆ ئەزموونی کارە هونەرییەکانی هونەرمەند فایەق ڕەسووڵ دەکەین.

ئەمە ئەزموونێکە ئازاد لە ئەمێستابوونی خودی هونەرمەند، ئەمێستابوونێکی شوێنکاتی، چوون ئەو وەها دەگەڕێتەوە بۆ ڕابوردوو تا نیگاری دراوزێک بکێشێت، بەم گەڕانەوەیەشی بۆ بیرەوەری جێگە (وەک چەمکی شوێن) و ڕابردووی خۆی (وەک چەمکی کات) ئەزموونێکی ئاوازەی لەسەر ڕووتەختێکی گریمانەکراو بۆ دیوار ئەفراندووە،

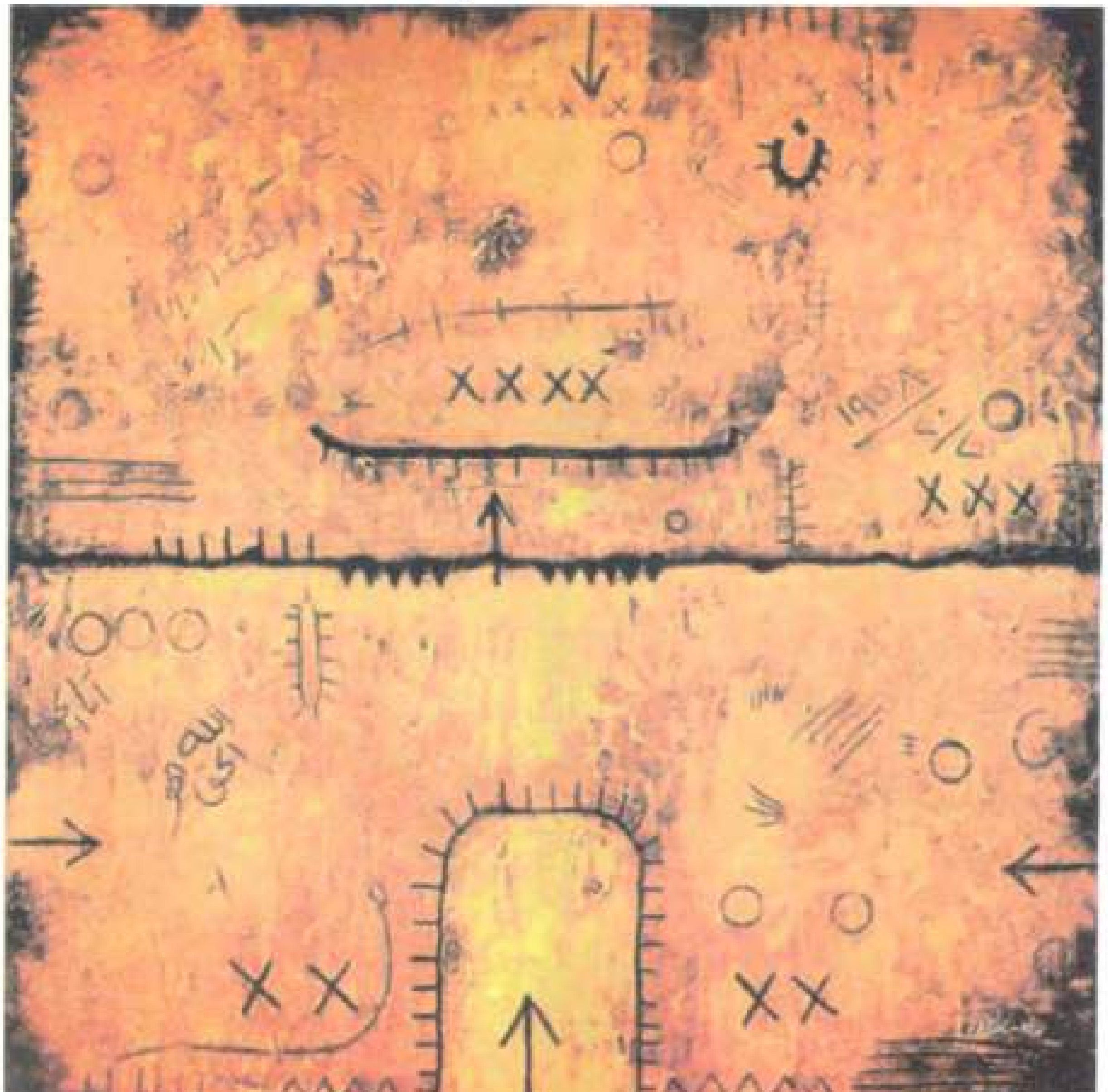

دیوارێك بووەتە ڕوویەکی گەیەنەر بۆ وەرگێڕانی بیرکردنەوەو بیرۆکەکانی.

بەرهەمە بەدیهاتووەکانی هونەرمەند، ئاسەوارگەلێکی هونەریی وەهان کە لێرەدا ڕێگە بەخۆم دەدەم بە بنبادنراوێکی بیناسازیی هزریی ناوزەدیان بکەم، چوون لێکدانێکی بەرزو تایبەتە لەنێوان نیگارو بیناسازیو پەیکەرسازی، لە یەك ساتدا.

ڕامێنەری ئەم کارانە هەست بە ئامانجێکی بنیادنانی بیناسازی دەکات بە تەکنیکێکی ڕیلیڤی لە بەرگی تابلۆدا، ئەمانە هەمووی لە پێناو خستنەڕووی بیرکردنەوەیەکی هاوچەرخانەی هونەریدا، بیرکردنەوەیەك بە پەرەمووچەکەی نیگاری دەکێشێت، تا چنراوێکی لە ڕوحی خۆی لێ بەرهەم بهێنێت لە ڕێی ئەو هێماو نیشانانەوە کە زادەی بیرەوەرییەکانیەتیو پەخشی ئەو ڕەنگە گوزارشتگەرایانەی پێدەکات، کە بە هێزو ڕاستگۆیی خود بارگاوین.

هونەرمەند لەکایەی ئەم کارانەیدا، هێوری و هاوسەنگییەکی بەدیهێناوە لەنێوان هەستیاریی خاکەی بەکارهاتوو و ڕاستگۆیی ڕەنگو ئەو هێمایانەی وەك چەندان مۆناد (Monades)ی تایبەت بەخۆی، هێزی شاردراوەی خۆیان لە ژیانو بیرەوەرییەکانی خودی هونەرمەند وەرگرتووەو پێکهێناوە، بەمەش توانیویەتی وێنەیەکی زیندوو پێچەوانە بکاتەوە، لە ڕابودووی منداڵیو بیرەوەرییەکانی نێو ژینگەو ئەو دەوروبەرەی ژێدی منداڵیی تا کامڵ بوونی کەسایەتی ئەو دروست دەکات.

هێماکانی ئەو، خەونەکانییەتی کە تا ئێستای تەمەنی، هەر بە پاراوی ماونەتەوەو کاریی خۆیان لە ئاپۆرەی ژیان لە ڕۆژئاوادا، ون نەکردووە. لەپێناو گوزارشتکردن لەو خەونانە کە گوزارشتکردنە لە هونەرمەند خۆی، پەنای بۆ بەرجەستەکردنیان بردووە، ئەمەش لەبەرئەوەی هونەر تەنیا زمانێکی زیندووی ئەوە کە بۆی مابێتەوەو نەیتوانیبێت لەبیری بکات، مامەڵەیەکی هەمەچەشنەیی لەتەکدا کردوون، چوون گەڕانەوە بۆ ڕابردووو سەرلەنوێ بەرهەم هێنانەوەی، وەك میشێل فووکۆ دەڵێت: (دەرکەوتنەوەو خستنەڕووی بیرەوەری، ئاسەوارگەلێکن لە ڕابردوو). ئەمە گەڕانەوەیەکە پڕ لە وریایی و زیرەکی کە تێیدا هاوشانییەکی دروست کردووە لە ئەمێستاو ڕابردوو و ڕوحی جێگەی بەو ناسنامە مێژوویانەوە بەئاگاهێناوەتەوە کە نوێنەرایەتی دەکەن، چوون ڕاوکردنو گرتنی ڕابوردوو، لێرەو لەوێ، بەهۆی کەرەستەو هێماو گرۆڤە پەخشکەرەکانەوە، مانایەك لەخۆدەگرن، ئەویش مانای پەسەندکردنو وەرگرتنییەتی وەك وزەیەکی داهێنەر، وزەیەك کە لە مێژووی کۆنی خۆیدا توانیویەتی چەندان وردەکاری وەها دابمەزرێنێت کە خاوەن گرۆڤەیەکی سۆزداریی ئەمێستایی و هەردەم ئامادەبن، ئامادەییەك تێیدا توانیویەتی ڕابردووو بەها پیرۆزییەکانی بخاتە نێو ناسنامەیەکەوە کە بوونو ئامادەیی خۆی لەڕێی سەربوردەیەکی شێوەکارییەوە بخاتەڕوو، خستنەڕوویەکی وەها کە خاوەن توانایەك بێت لە گرتنی شتە ئاشناو ناسراوەکانو بەخودکردنیان، هەر لەبەر ئەمەیە، دڵی ئەم کەشفە شێوەکارییانە، بەو هێزە گوزارشتگەراییەوە کە خاوەنییەتی، بە توانایی وێناکردنو بۆچوونەکانی هونەرمەند لێ دەدات، زۆری هێماو نیشانەکان بەسایەتییەکی بەخشیوە بە ئاشکرا کردنو ڕوونکردنەوەی کەشفە ڕامانگەراییەکان، لە ئەزموونێکی هونەریدا کە بە پەرتی هەمەچەشنەییەکی کولتووریو ناسنامەیی ژیاوە، سەرباری ئەم خەسڵەتانە لە دووتوێی ئەم ئەزموونەدا، بەڵام بیرەوەرییە بەراییەکانی هێشتا بەئاگا ماوەنەتەوەو خاوەن وزەیەکی ناردنەوەن بۆ هەر شتێك کە بیەوێت بیانخاتەڕووو دەبرینیان بۆ بکات، وەك بڵێی ئەم ژێدەرە کارایە، کەسێکی وەهای دۆزیبێتەوە کە بتوانێت، خۆ تەرخانییەکیان بۆ بکات لە دوو توێی شێوازێکی گوزارشتگەرای ئەبستراکتییەوە کە هەڵگری وردەکارییەکی تایبەت بێت، لەم ڕێگەیەوە قایل بوونێکمان تێدا بنیاد بنێت بە هاوتەریبی کردن لەتەك هونەری بیناسازیو پەیکەرسازی، بە بوێریی ئەزموونێك لە دەستکاری کردنی کیمیایی ڕەنگو دەرچوون لە بەرەنجامە ئاشناو مەئلووفەکانی کەرەستە.

جەستەی ئەم بەدیهاتووە هونەرییە ئازادە هاوچەرخە، کە قووڵ بە کولتووری کەسێتی هونەرمەندا ڕۆچووە، دواجار هەڵگری سیماگەلێکە لە جێگەیەکی گریمانەیی کە بژاردەیەکی مرۆڤی هاوچەرخە بۆ خستنەڕووو ئاشکراکردنی نهێنی بوونی خۆی، هەموو ئەمانە ئەمێستا بوونێکیان بەدیهێناوە کە چرە بە هێماو ئاماژەگەلێکی گوزارشتکەر لە هاوچەرخ بوون، بەڵام بەس نەبوونو نین، بۆ بزربوونی کولتوورێکی بۆماوە لە سیماکانی جەستەی جێگەیەکی کۆندا، ئەمانە کارهایەکی هونەرین کە دێرینی ڕابردوویەکیان لە خۆگرتووە، لەڕێی خستنەڕوویەکی ڕووکەشی هێماو نیشانەگەراییەوە، بەڵام لەناوجەرگەی پرۆسێسێکی هاوچەرخ لە هونەردا، لێرەدایە هاوکێشە هونەرییە شاراوەکەی فایەق ڕەسووڵ، کە چەند ڕێگەی نوێی بڕیوە، بەهەمان ئەو وزە نهێنییە داهێنگەرانەوە کە لە ڕوحی ڕابردوودا نیشتەجێن.

هێنانەدی ئەم بەرهەمە هونەرییانە گەیشتنە بە نێوەندێك کە هونەرمەند تێیدا لە هاوکێشە هونەرییەکەی خۆیدا، بە هاوسەنگییەکی تایبەتی گەیشتووە، ئەویش هاوسەنگیی نێوان دوو ئاراستەی (هەستییبوونو هزریبوون)ە لە ڕوانگەی کارکردنی هونەریدا، ئەم دووانەییە کە بوونی دنیای ڕووکەشەکان بەلایەكو دنیای نۆمینۆن (Noumenon) کە دنیای شتەکان لە خودی خۆیاندا بەریەکی تر پێکدەهێنێت، ئەوە نێوەندێکیان پێویستە کە بە یەکتریان بگەیەنێت، بەمەش جوانییەکی نموونەیی بەرجەستە دەبێت کە بوونی خۆی لە لێکدانو پەیوەستکردنەوەی دووانەیی ئەم دوو دنیایە بەدەست دێنێت، (Arnheim. Ruodolf: Visual. Thinking p 101).

هونەرمەند بە بەدیهێنانی ئەم نێوەندە، توانیویەتی ڕاگەیاندنێك بۆ ئەمێستاو جێگە ئەندێشەکراوەکەی خۆی بکات، جێگەیەك کە ڕاستەقینە نییە، بەڵام ئەو وەك زەوییەکی بەڵێن پێدراو بۆ ژیانو خەونەکانی خۆی نیگاری کێشاوە، هەر بۆیە لەمخ دیواری تابلۆو تابلۆ دیوارییانەدا، پەخشی

سەربوردەیەك دەكات لە نائامادەیی و جەدەلی بیرەوەری و رەوت و وەرچەرخانەكانی بوونەوەرێك، هەموو ئەمانەی لەرێی خاكە، هێما، رەنگ، تەكنیكی تایبەت لە چەند چینی كاركردندا، وەك ئاركیۆلۆژیایەك لە دەقێكی بینراو پێشكەش كردووە كە بارگاوین بە وزەیەك لە توانایی بینین و وێناكردن لە ویژدانی بینەردا، كاتێك ئەم بینەرە وەك وەرگرێك پشكنین بۆ ئەم چیرۆكە شێوەكارییە دەكات و دەیخوێنێتەوە.

هۆكاری چوونە ژێر باری هونەرمەند بۆ واقیعێكی وەها خەوناوی، ئەو رابردوویە كە چینە خۆڵەكانی سەری لەسەر لابردووە، تا كەشفی چەندان پێكهاتەی هونەری تێدا بكات، پێكهاتەگەلێك كە لەیەك كاتدا بیرەوەرین و ئاسەواری هونەریشین، دواجاریش شێوەیەكن لە شێوەكانی بەسەربردنی ژیانێك كە لە سالگارێكی تەمەن و زەمەندا، تێپەریون و بەسەرچوون و تەنیا دیوارە داخوراوەكانیان بۆ بەجێهێشتووین، بەڵام ئەم دیوارانە تا ئێستا جێگیرو پتەو ماونەتەوە.

مانەوەشیان بەم ئاسەوارییە، بەسە بۆ سەرسامبوون بە توانایی یادەوەری بەرهەمهێنەرەكەی، ئەم كارە هونەرییانە سێرەگرتنە لە گرنگترین رامانەكانی هونەرمەند كە نیشتەجێیە بە بیروخەیاڵ و ئەندێشەی بۆ وەرگێڕان و خستنەرووو خەون بینین، لەرێی ئەو رامانكاریانەیەوە ئەمانە ئاسەواری هێمایەكی پوختكراوەن بۆ خەمەكانی بوونەوەرێك كە خەونەكانی لێی ناگەرێن و بەدوایەوەن، بۆ هەر جێگەیەك كە بروات و لەوێ بێت.

كاری ئەم هونەرمەندە لە پێشبینی دەچێت كە تێیدا دەبێت، لێك نزیكییە هێماییەكان و مەودای پەیوەستیان بەواقیعەوە بدۆزینەوە، ئەو بەنوێكردنەوەی ئەو بەها فۆرمیانەی خاوەن ژێدەرەكانی ژینگەیەكی بەجێماوو بیرەوەرییەكانە، دەستنیشانكردنی بینیمان دەشێوێنی، ئەمەش لە خوێدا جۆرێكە لە سەرلەنوێ ئامادەكردنەوەی بینین، بە پێشنیاركردنی یادەوەرییەكی نوێ بۆی، لە میای یاری ئەو گۆرانكارییانەی كە دەق دەولەمەندو كۆدە ئیستێتیكییەكانی كارا دەكەن.

ئەم بەرهەمانە لە ساتەوەختی بینینی یەكەمدا سەرسامان دەكەن و دواتر بەرەبەرە وەردەچەرخێنە سەر كەرەستەیەك بۆ كارلێككردن و وەرگرتن، هەر لێرەوە دەبنە سەرچاوەیەك بۆ مەعریفە، ئەمەش شتێكی جوانە، چوون هونەرمەند هێمایەكی زیندووە لە ژینگەو رابوردووو دوارۆژس خۆی، هەرچییەكیش كە ئەم بوونەوەرە بەرهەمی بێنێت، بەشێوەیەكی كارا بەشداری لە كێشانی نیگاری سیمای ناسنامەی هونەرێك لە هونەرەكان دەكات، لە نەخشەی پێگەیەكی ئەم جیهانەو دواتریش لە سەرجەمی نەخشەی جیهاندا. ئەم دیوارە تابلۆییانە لە دووتوێی چینەكانی بە دەق بوونی خۆیاندا، نهێنی قووڵترو باڵاتریان شاردووەتەوە، ئەوە ئەركی چاوو روحی بینەرە، كۆڵین و دەرخستنیان بۆ بكات و كۆدەكانیان بكاتەوە، هەر لە دوای یەكەم بەرێككەوتنی بینن و خوێندنەوەدا، لە روویەكی تەختی ناوزەدكردوو بە تابلۆ دەردەچن و دەبنە لاپەرەكانی كتێبێك بۆ خوێندنەوەی زەمەنێكی بەجێماو كە بۆنی چەندان بیرەوەرییان لە مێژوو و كولتوور لەگەڵ خۆدا هەڵگرتووە، وەك بڵێی كێشانی تەلیسمێكی جادوویی سەردەمی ئێستا بێت، بۆ گێرانەوەو چوونە نێو دنیای زەمەنێكی لەدەستچوو كە هاوشان لە بەدیهێنانی خەونێكی وەهادا، بوونەتە چەندان ئایكۆنی هاوچەرخ بۆ زەمەنێكی داهاتوو.

پەراوێز:-

* مۆناد (Monades) ئەو واژەیەیەكە (لایبنتن) بۆ هەر یەكێك لەو جەوهەرە ساكارانەی بەكاری هێنا كە جیهانی لێ دروست بووە كە بریتین لە جەوهەرە روحییەكان و سەراپان لە پەیبردن و رۆچوون و هەموو گۆرانكارییەكیشیان لە ناوئاخننی خۆیاندا دەبێت.

* نۆمینۆن (Noumenon): شت لەنێو خودی خۆیدا، زاراوەیەكە ئاماژەیە بە لێكدژیی بەرانبەر بە فینۆمینۆلۆژیا، لای (كانت) بە مانای ئەو ماهیاتانە دێت كە هەڵدەكشێنە سەروو سروشتەوە و توانایی زانینیان نییە و دووردەستن لە ئەزموونكردن.

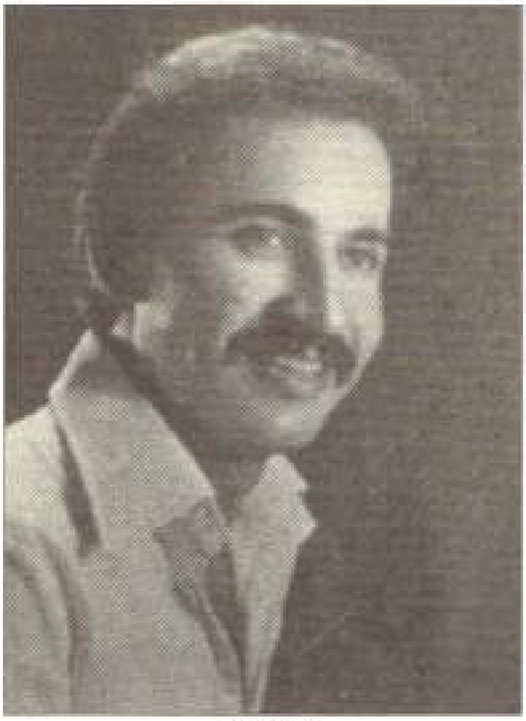

فوئاد گنجی

نورەددین جاف

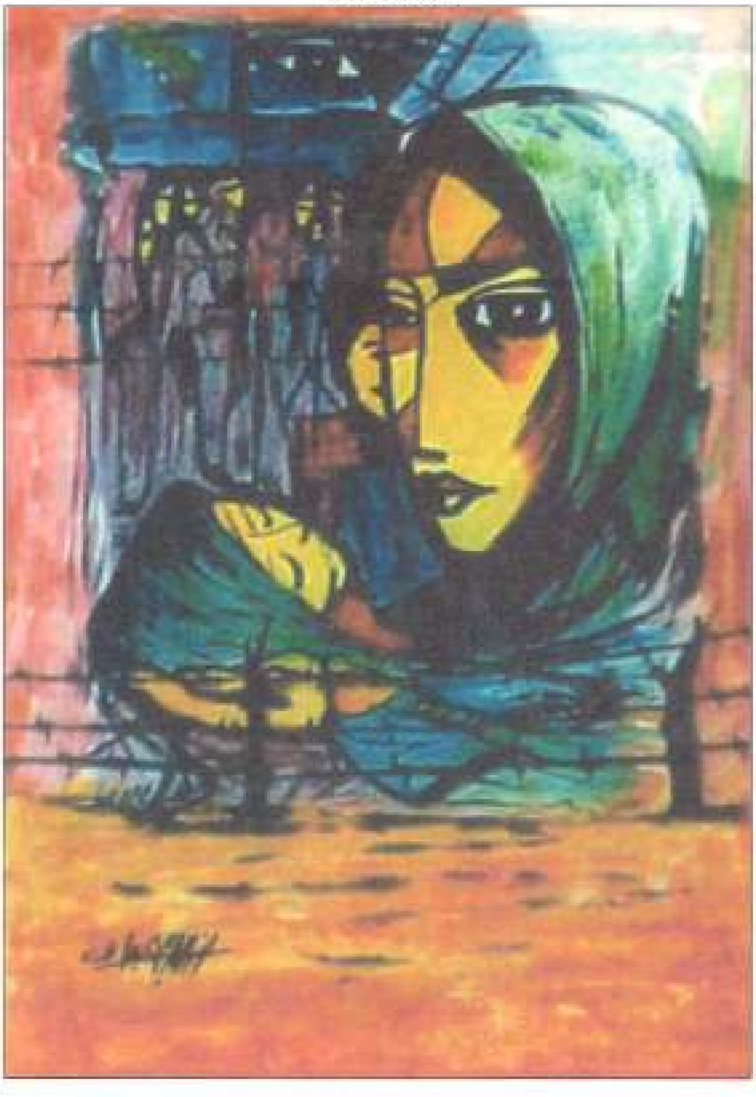

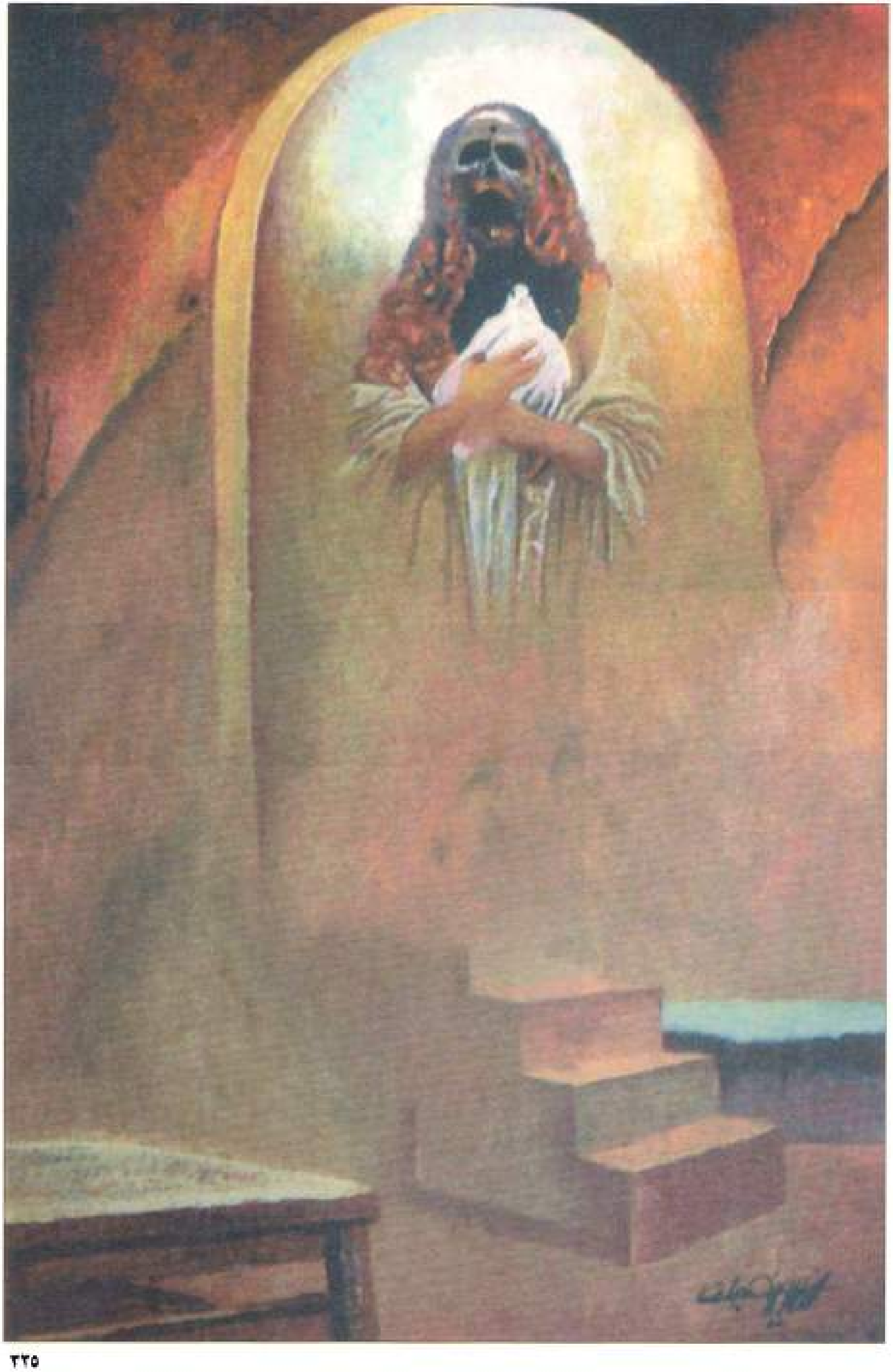

هیوا دۆمان

عەبدوللا سەرراج

SARAT

SARAT

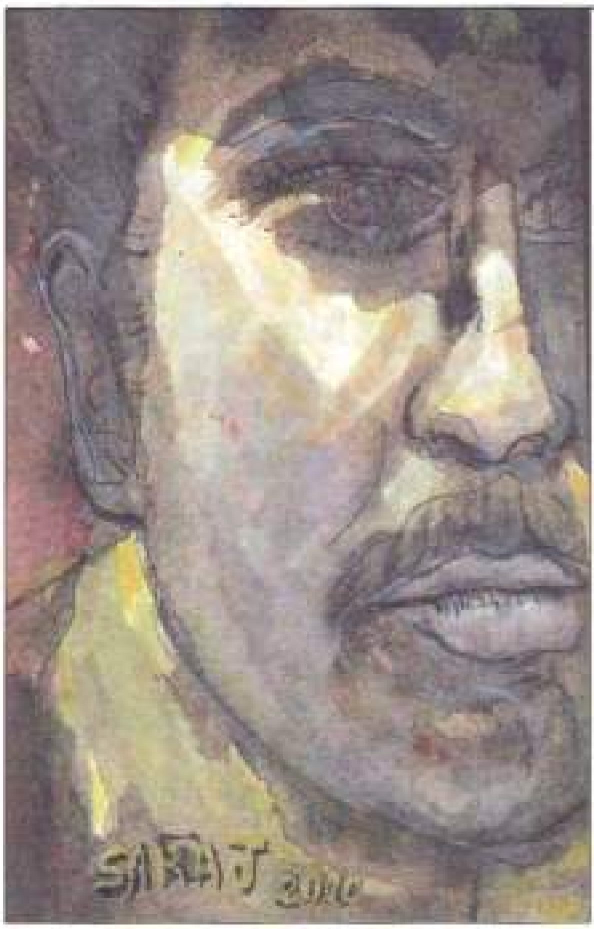

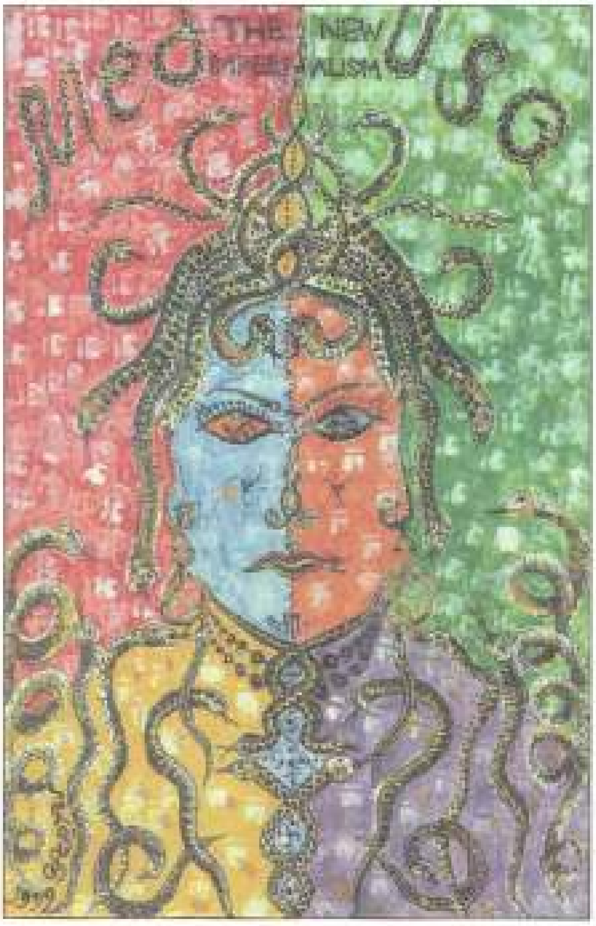
THE NEW
IMPERIALISM

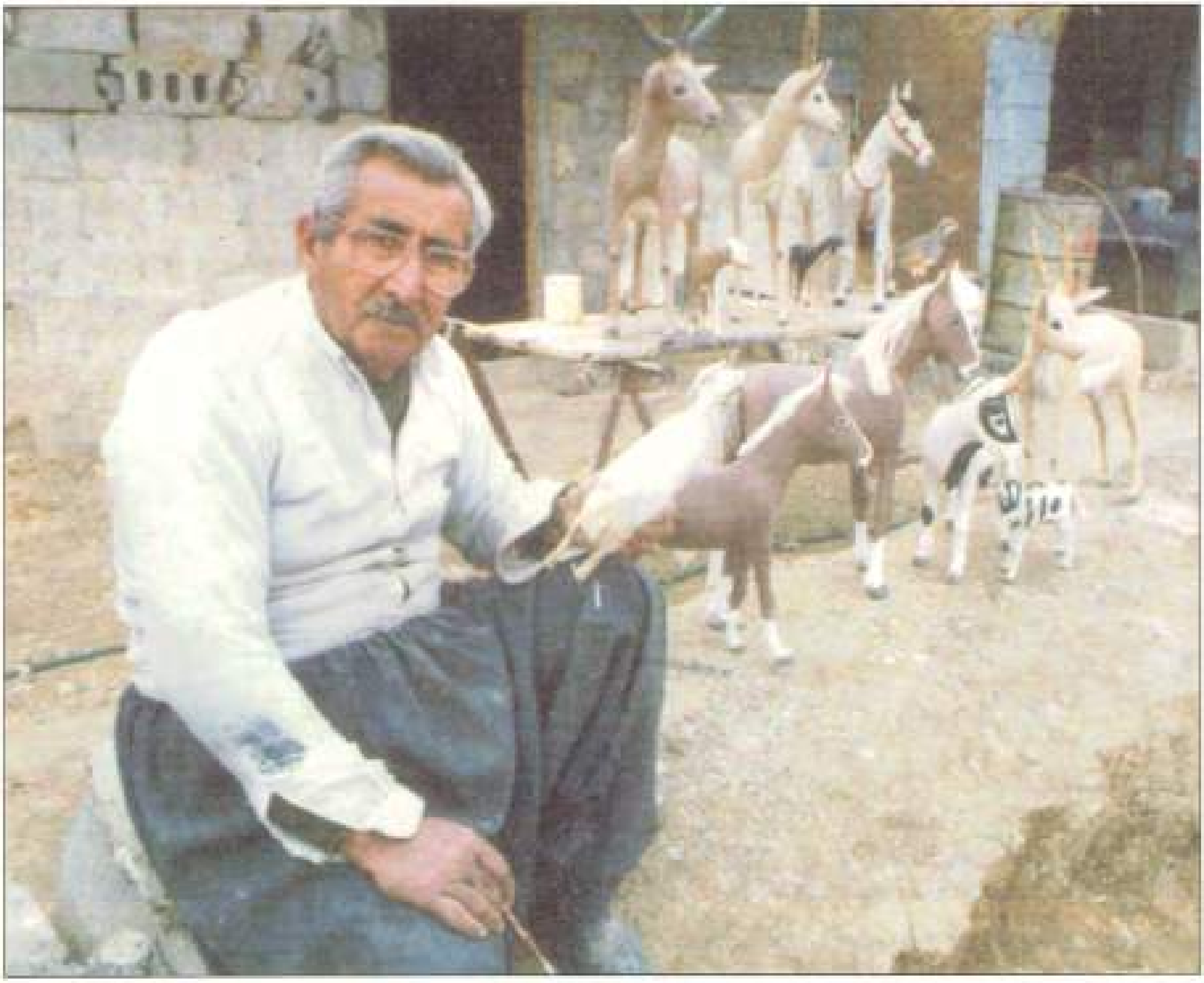

ئەحمەد ئەسوەد

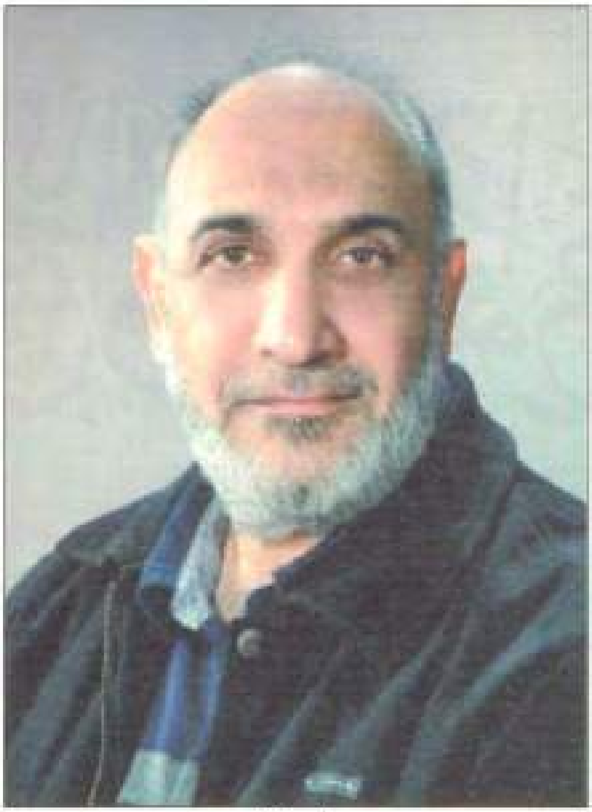

عەونی نەقاش

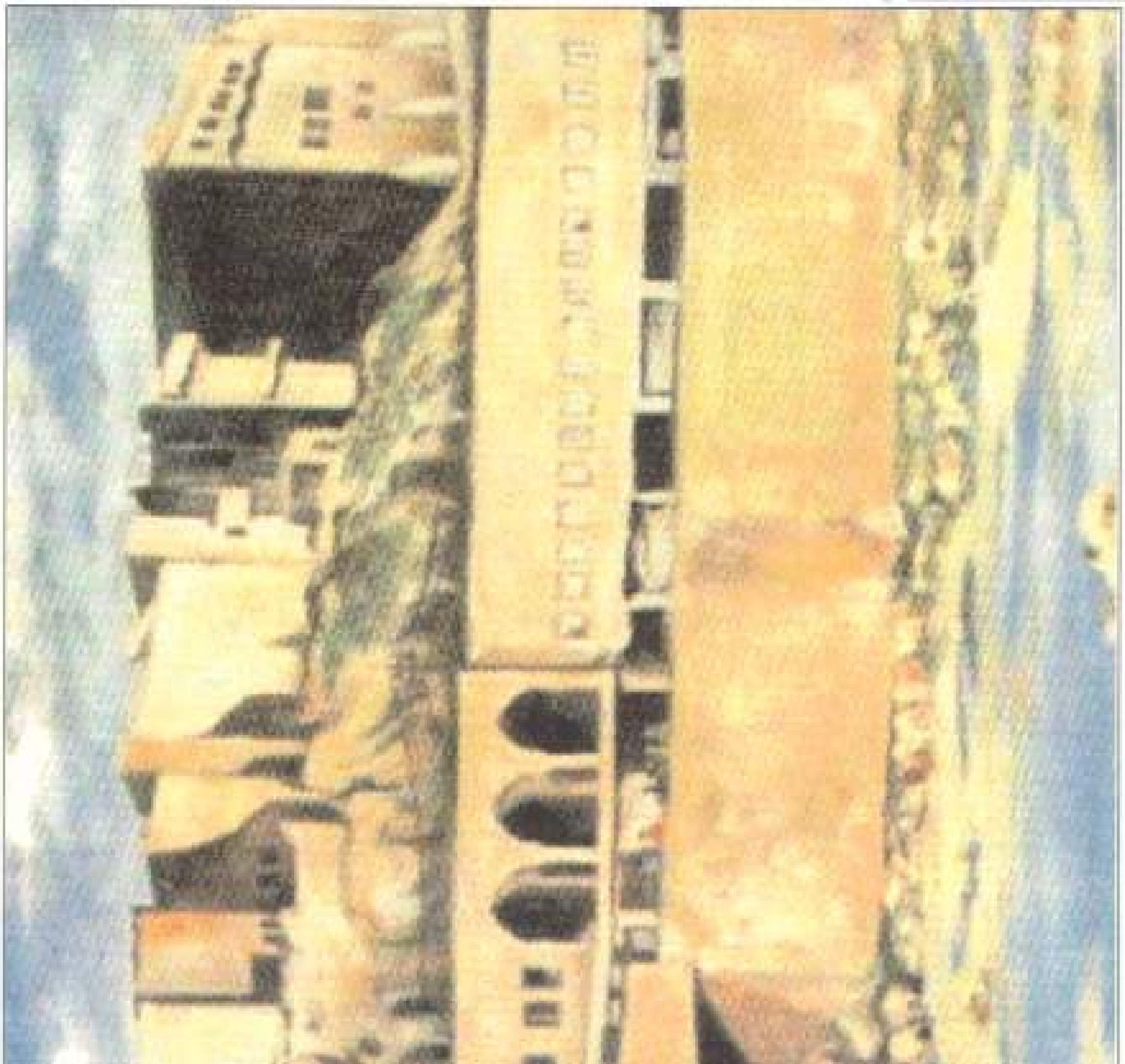

عادل کازم

محەمەد مەهدی خەلیل

جەمال مەدەود ئیبراهیم

ئەیاد چەلەبی

حوسێن عەلی ڕەشید

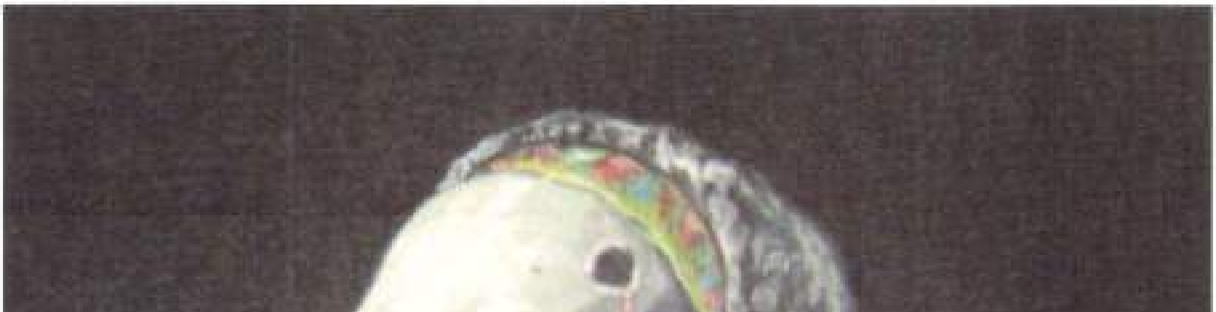

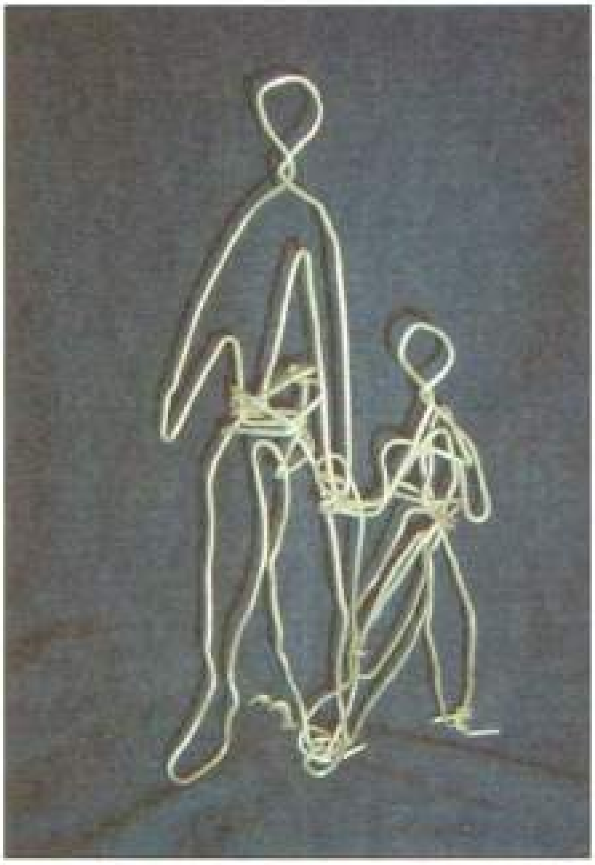

عەلی دەرویش

علی ئەحمەد

سەدرەدین ئەمین

نەدا عەسكەر

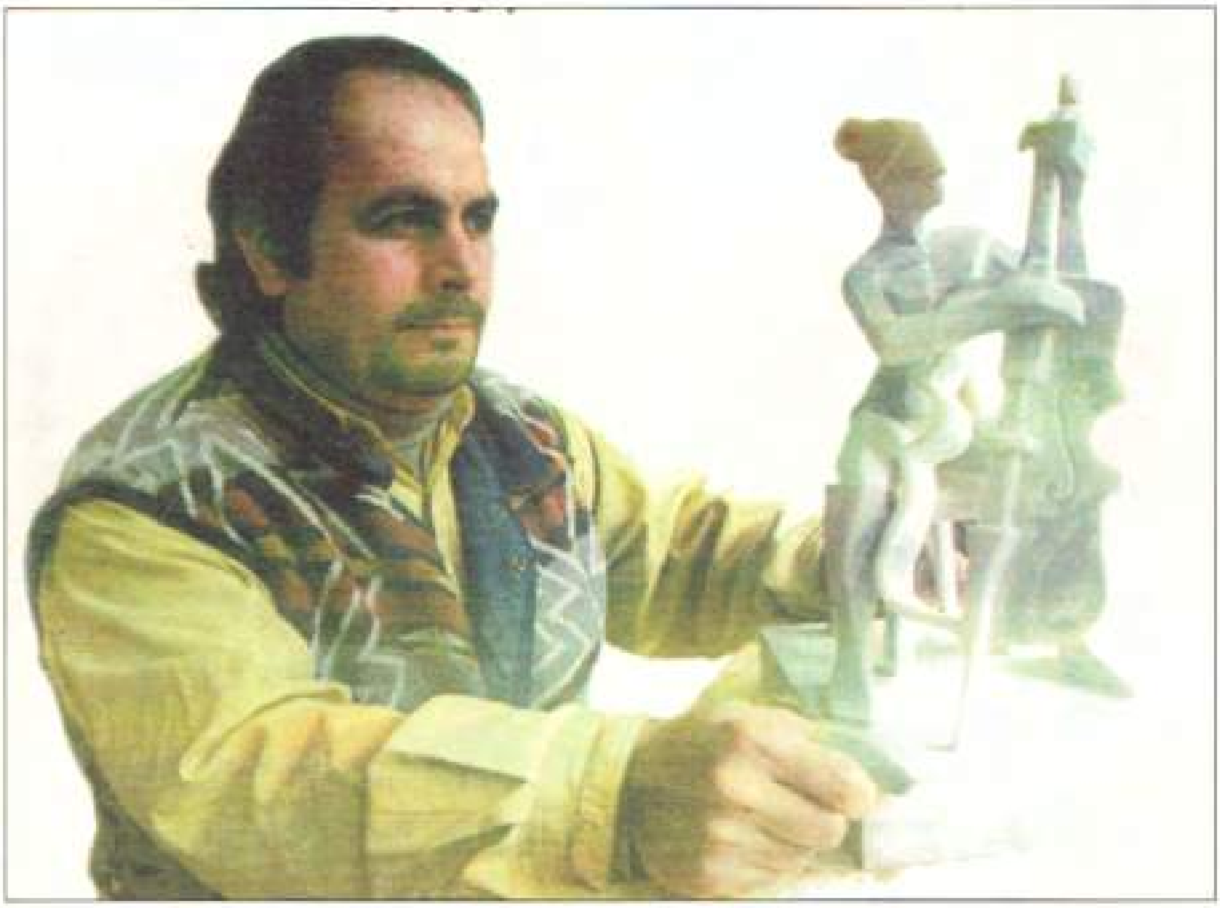

عیماد حوسێن چۆبان

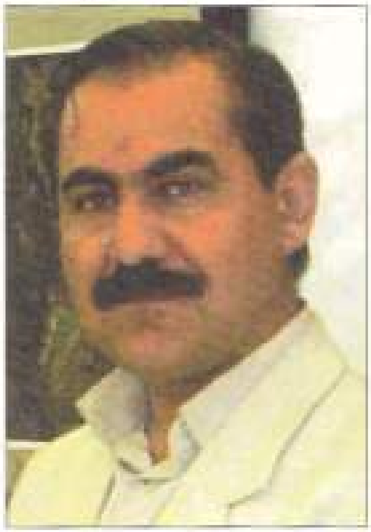

سامان ئەبوبەکر

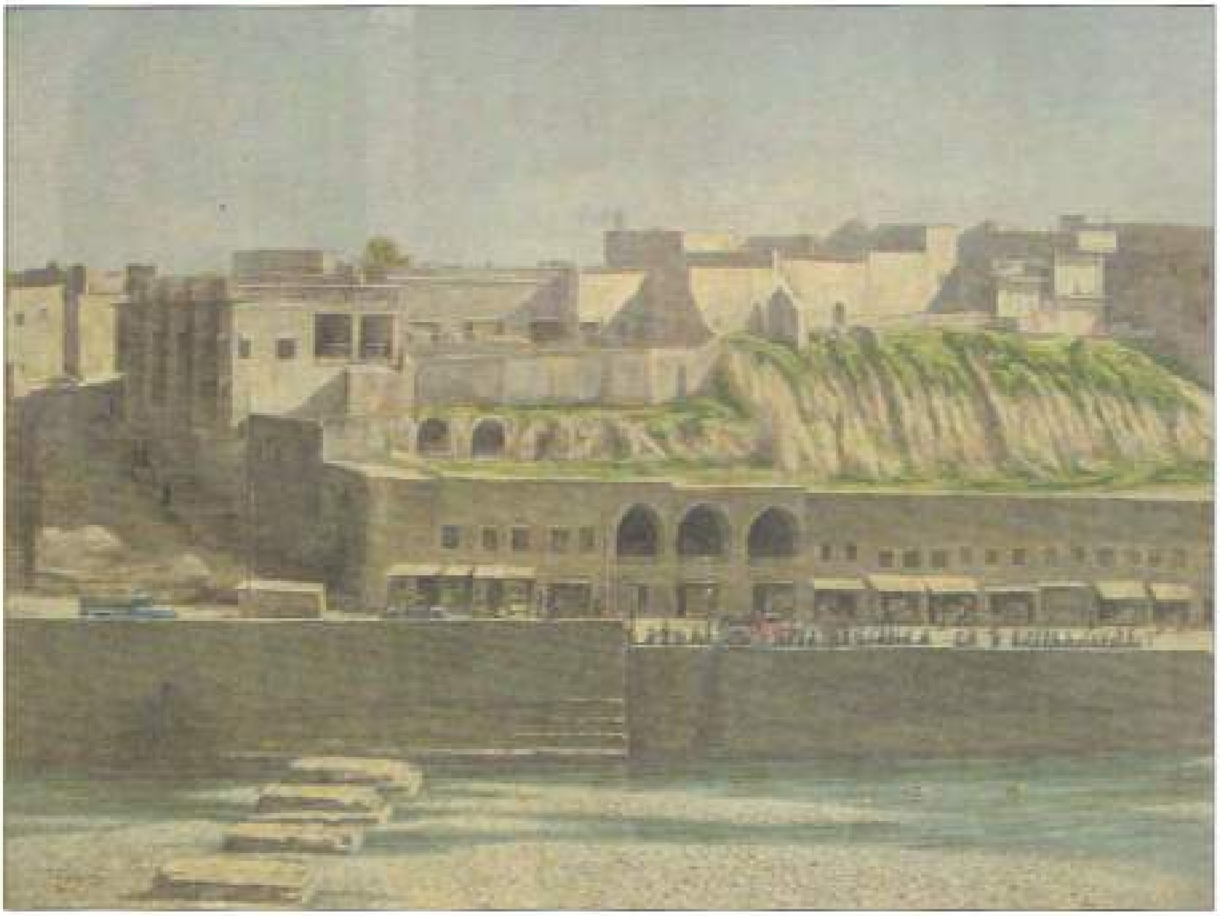

دلێر عوبێد

نازدار ئەحمەد

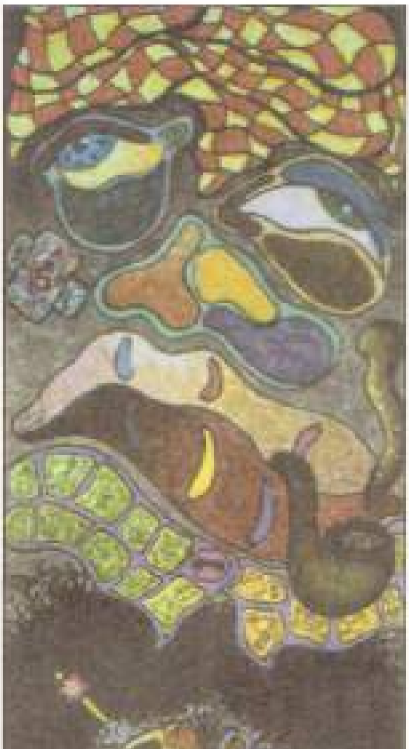

حەبنەر گۆزەچی

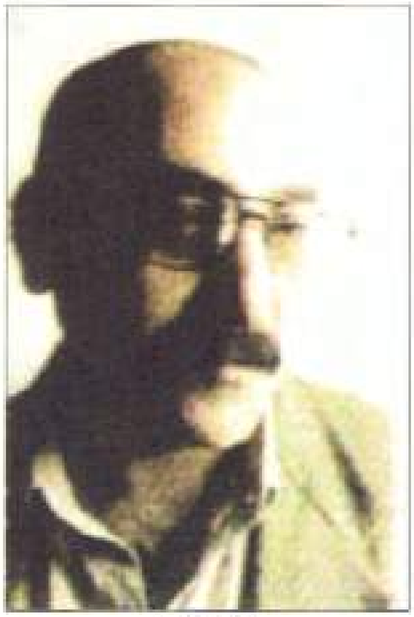

دلێر شەریف

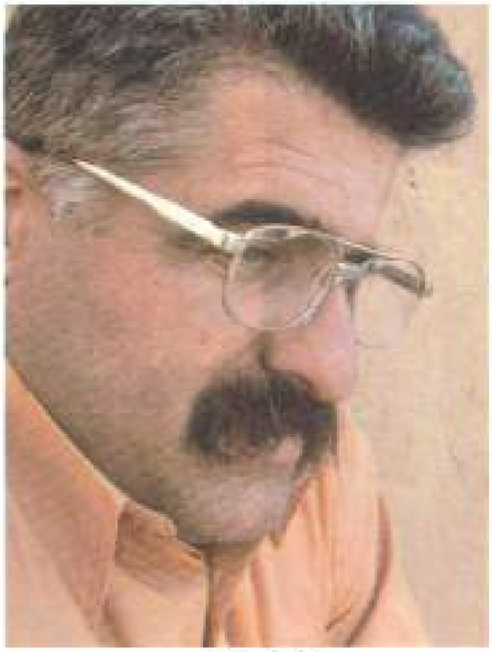

گرفتار کاکەیی

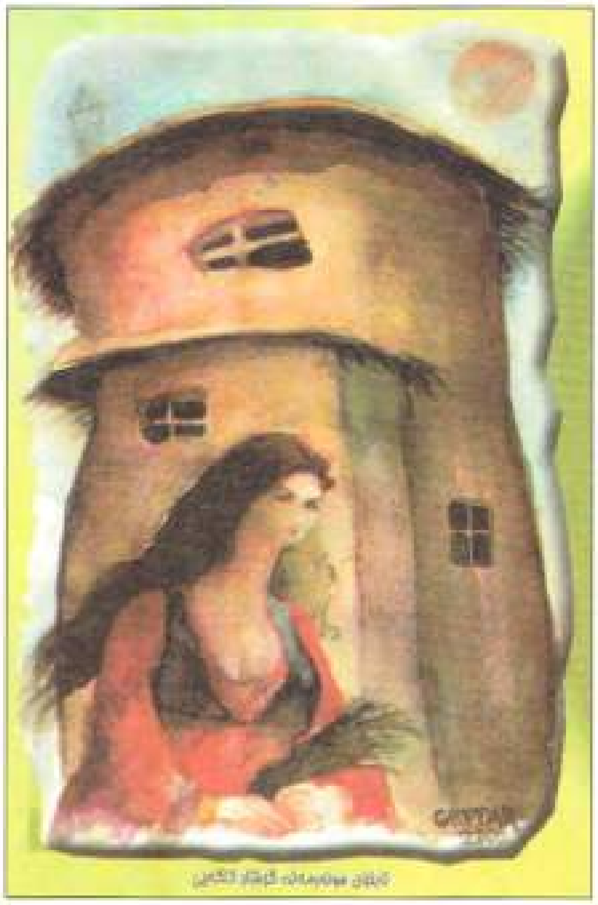

IRAQ

سەلاح حەمە ئەمین

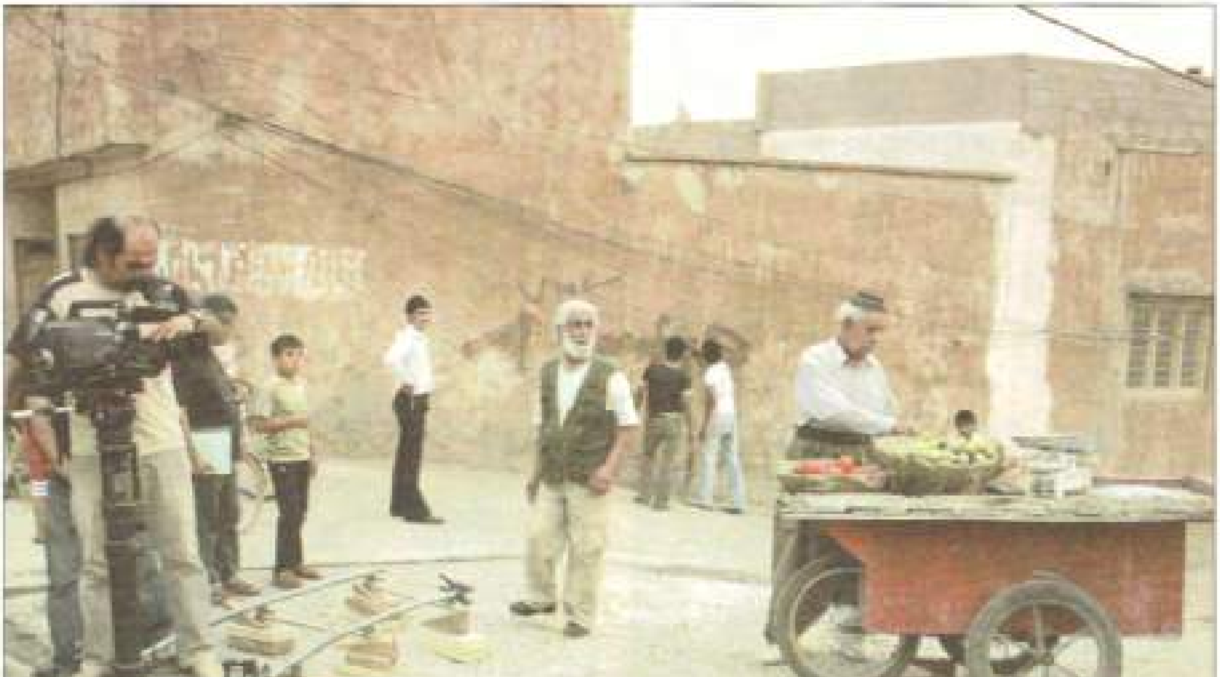

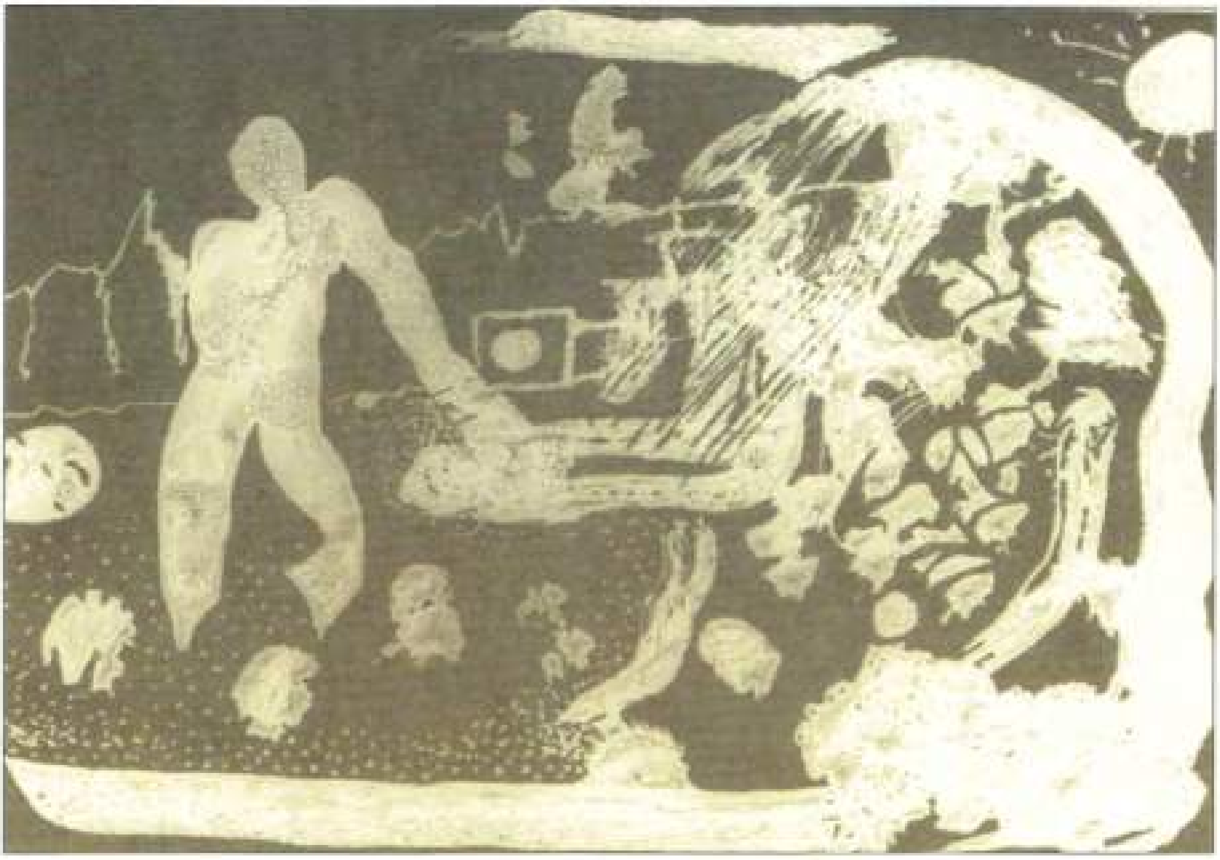

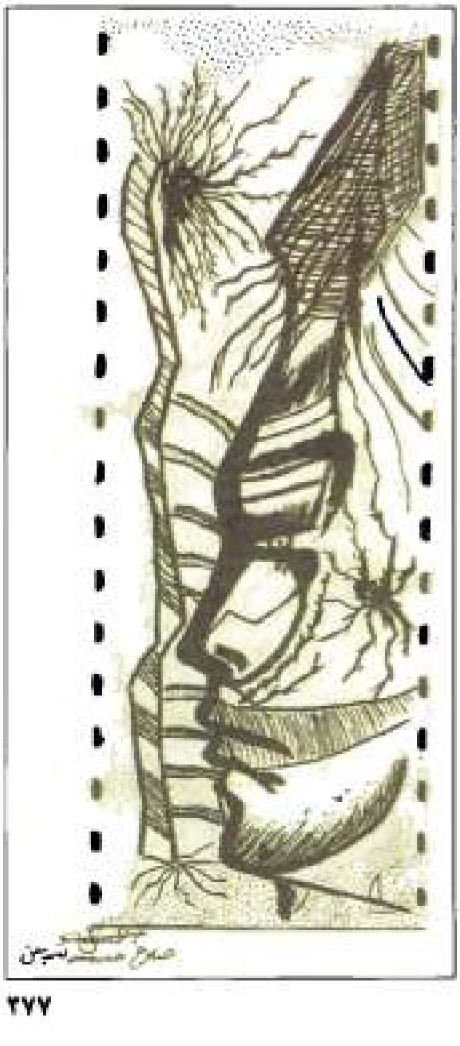

وەهیبە یاسین غالب حەسەن

چالاک نوری بازرگان - چالاک عوسمان

CHALAK

حەمید جاف

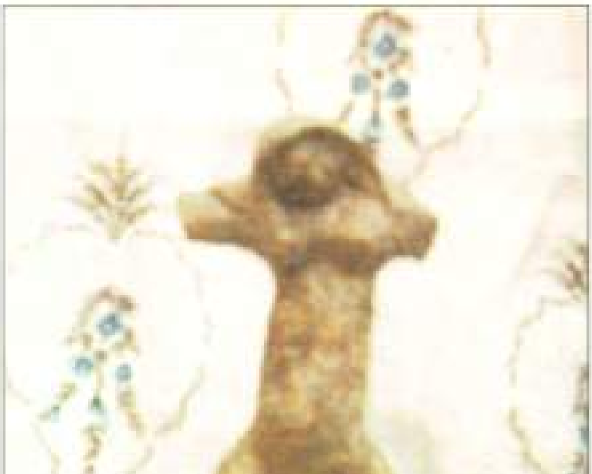

تالیب ئەلماس

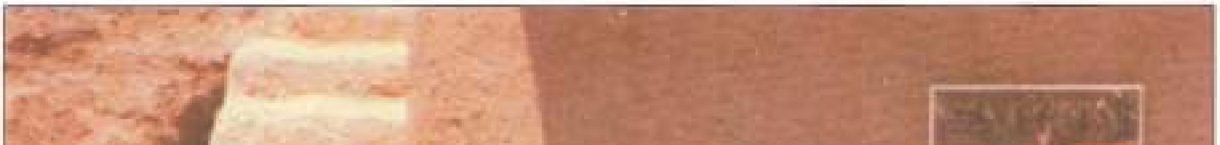

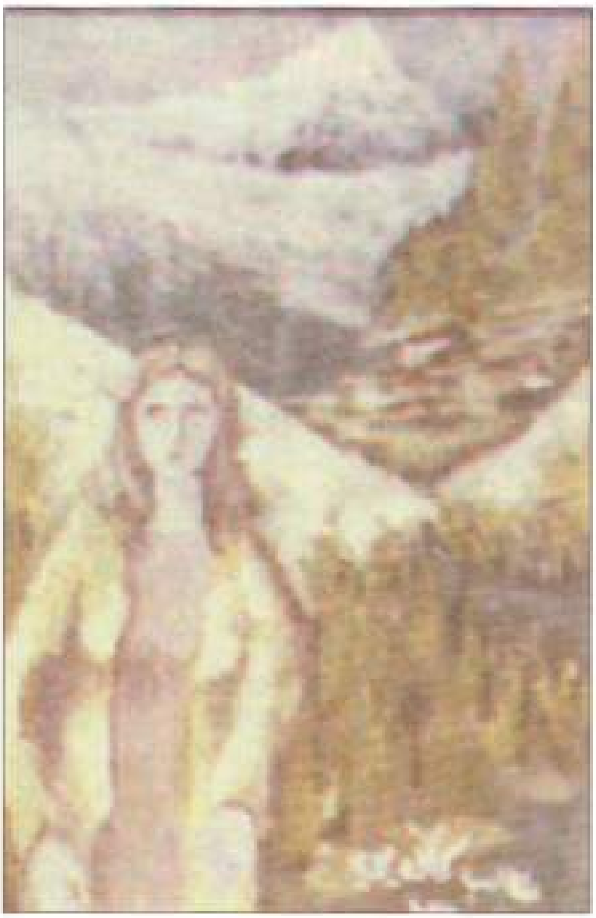

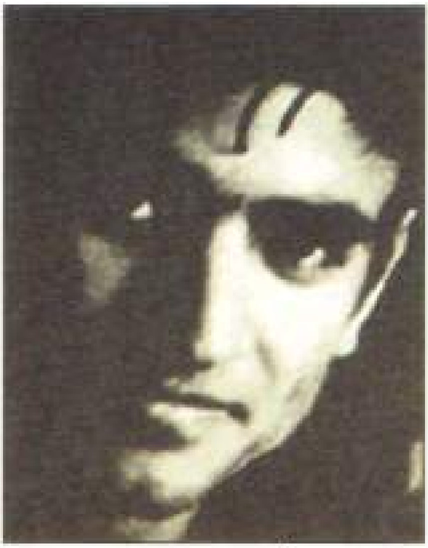

ئاری محەمەد نوری

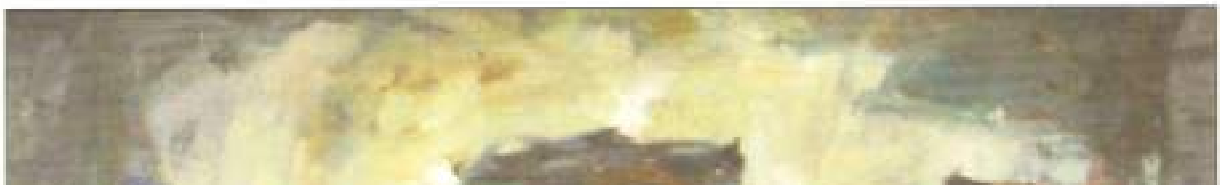

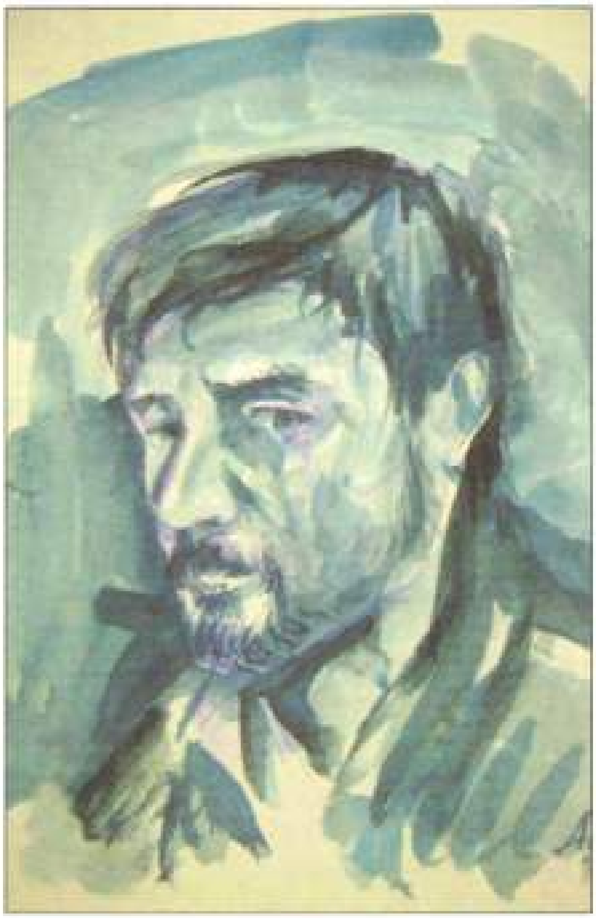

موزهر حارس

حوسێن عەبدولکەریم

ئالان نەجمەت

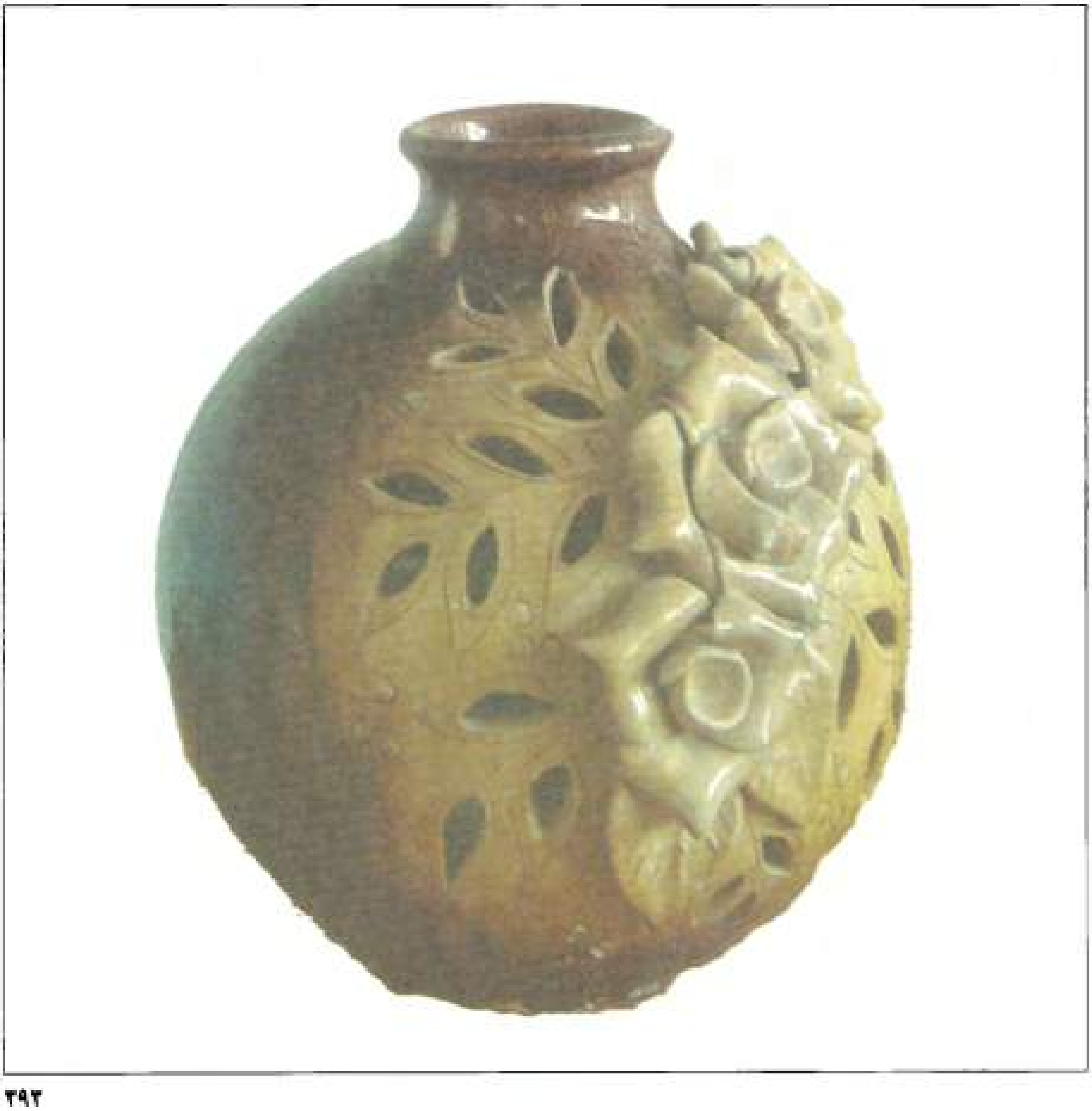

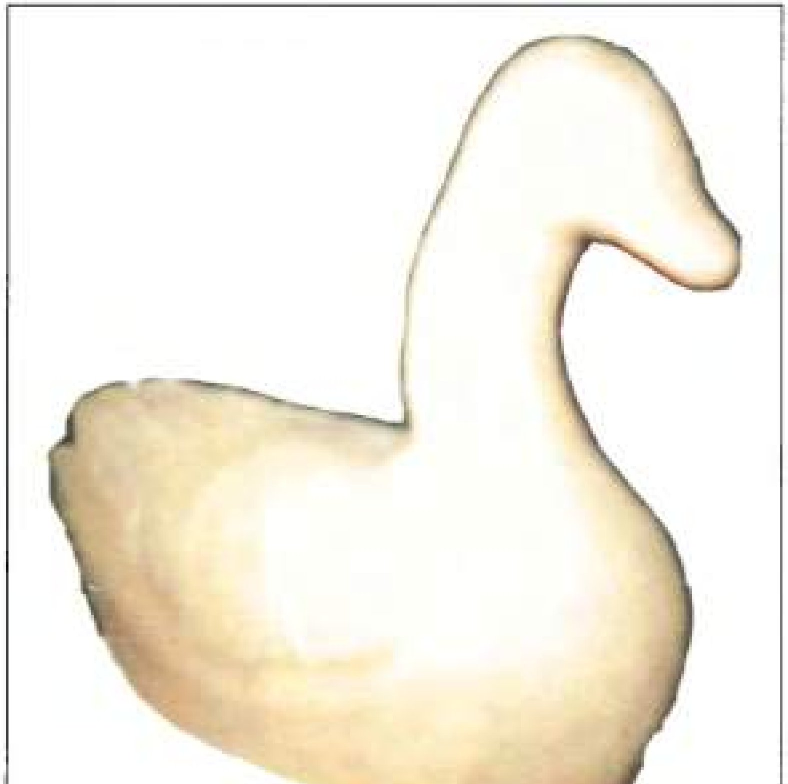

ئازاد ئەنوەر

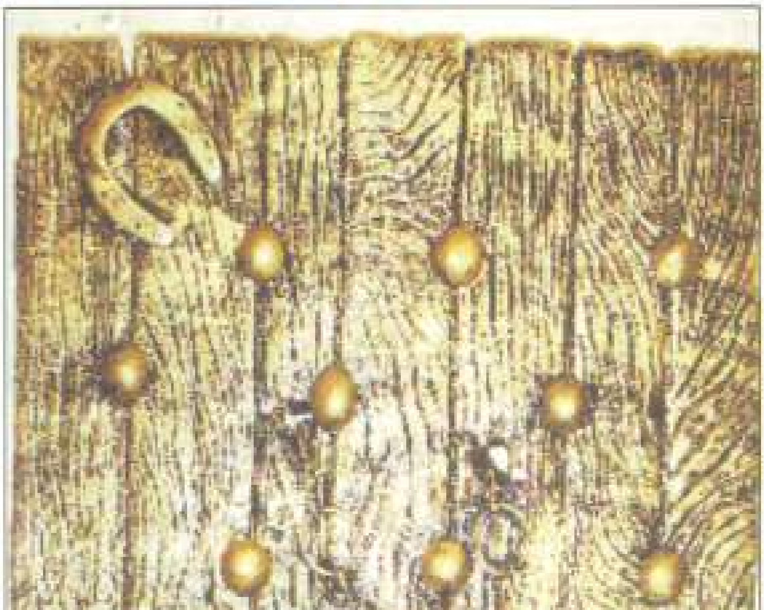

مەحمود خالید ئەحمەم شوانی

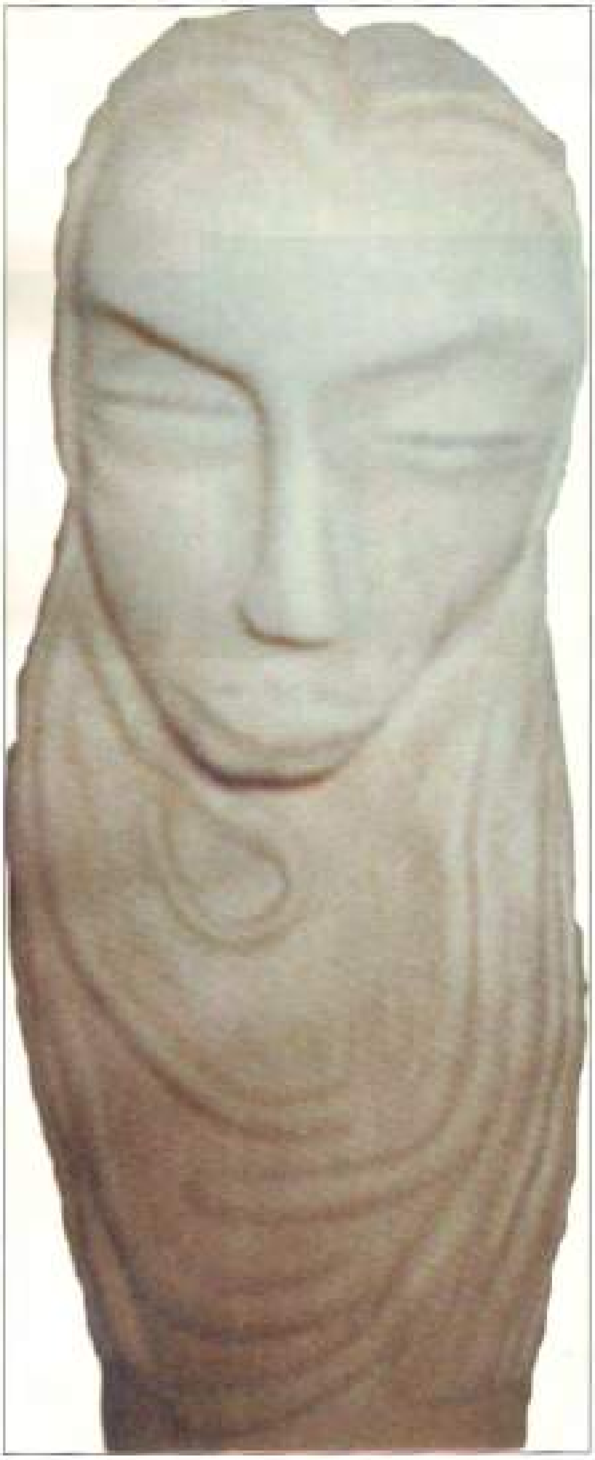

عەباس گومبەتلەر

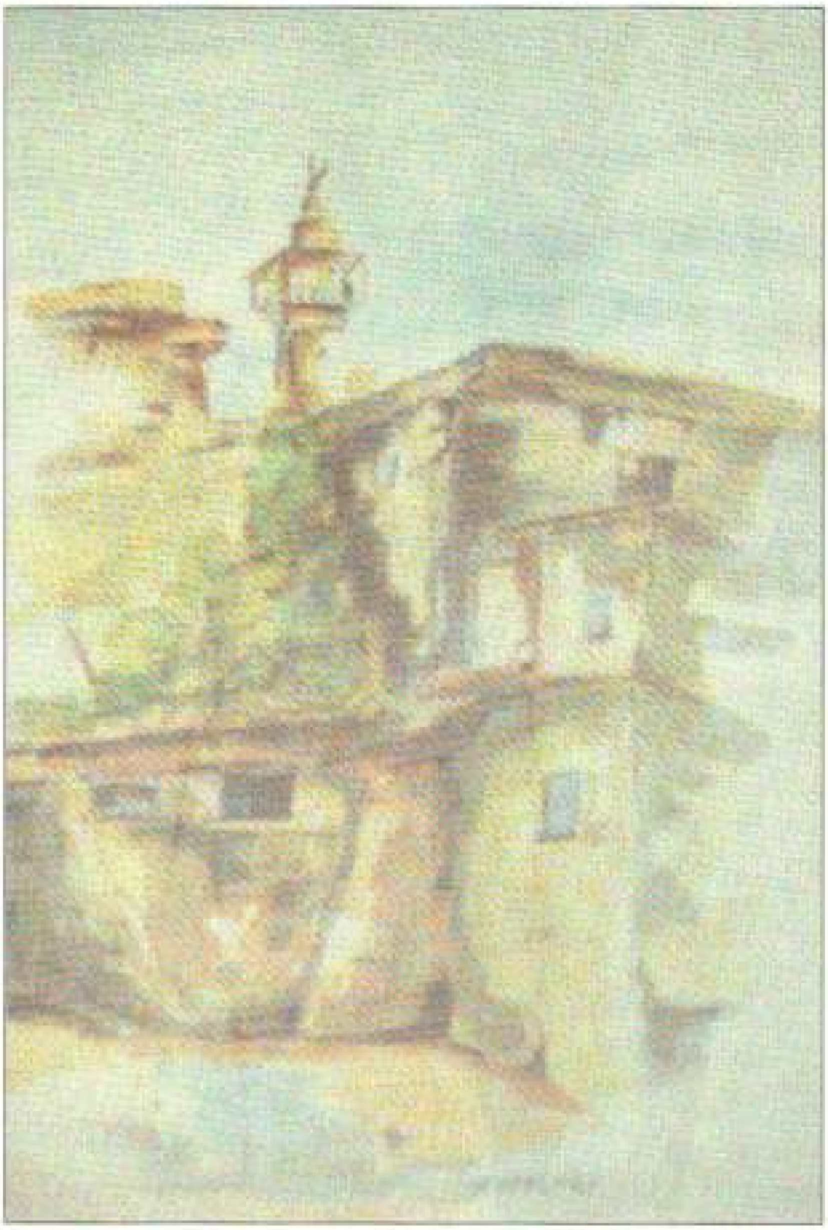

سرباس عەبدوللا

گوردستان حەسەن

جومعە محەمەد

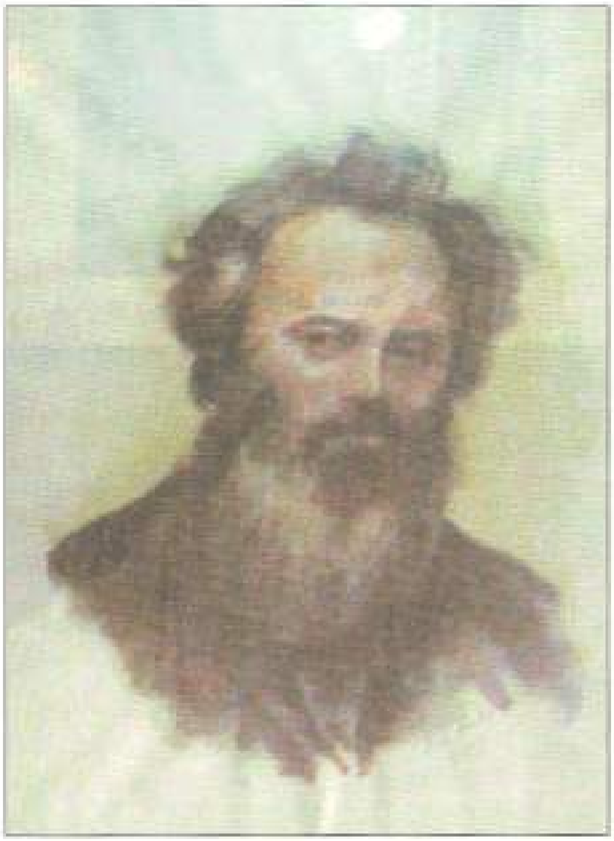

ئیسماعیل ئەحمەد

ئیسماعیل ئەحمەد

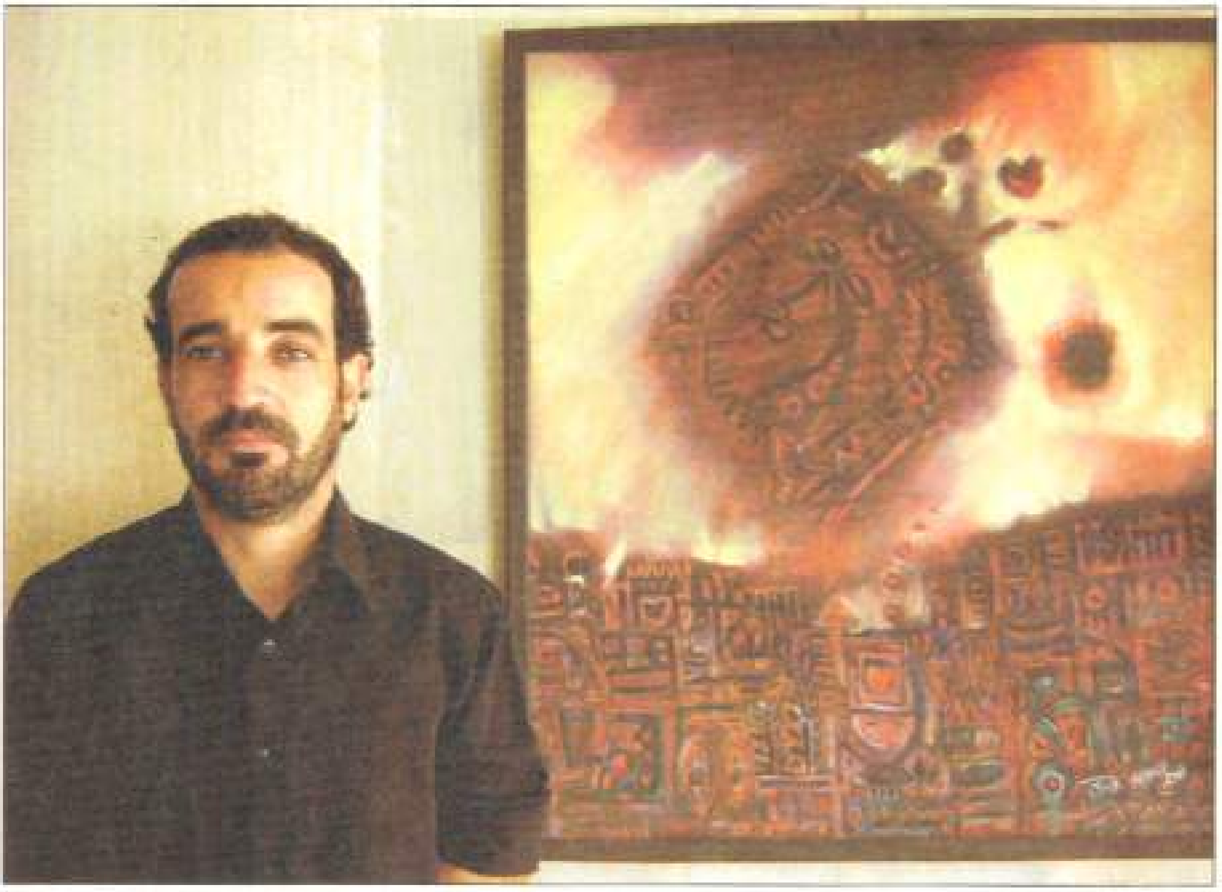

هیوا عەبدوڵا

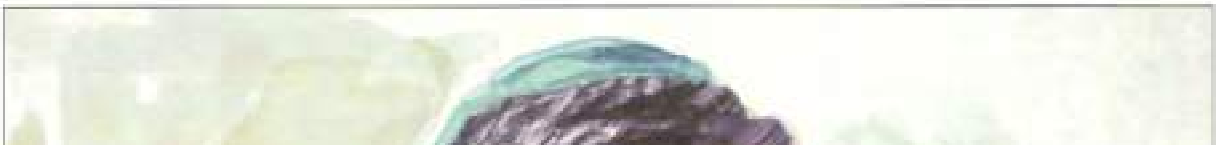

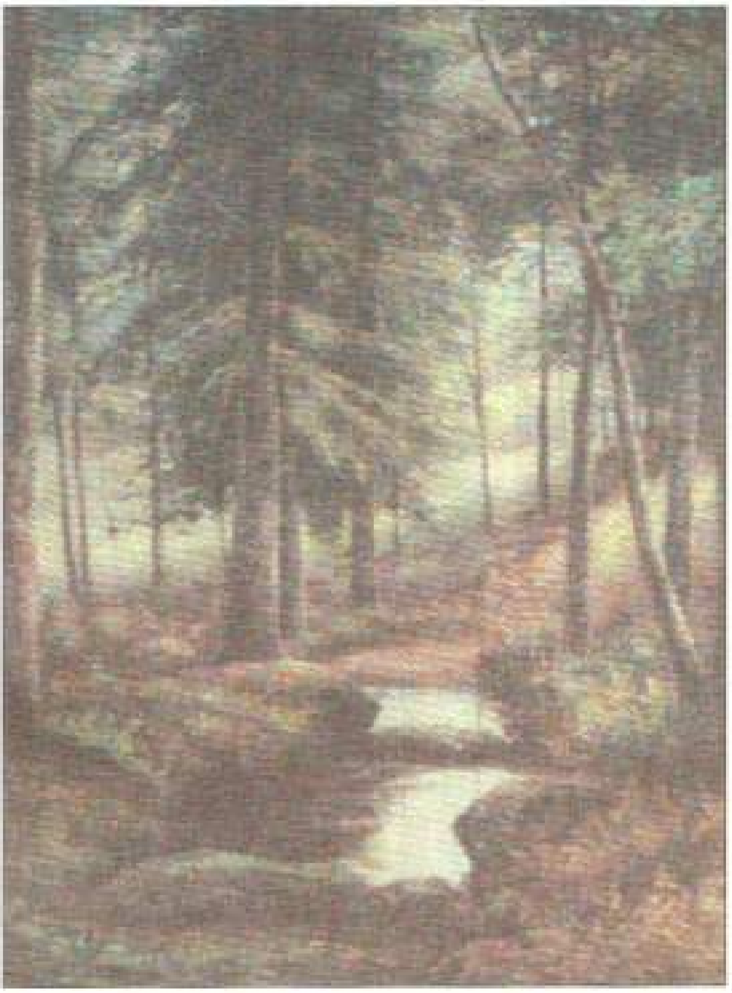

فەرەیدون هاوار

نەبیل قاسم دارا

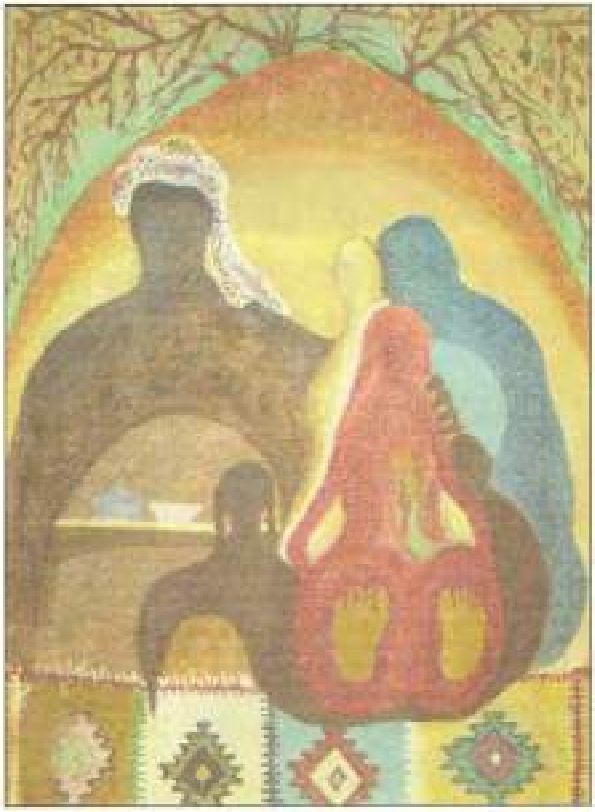

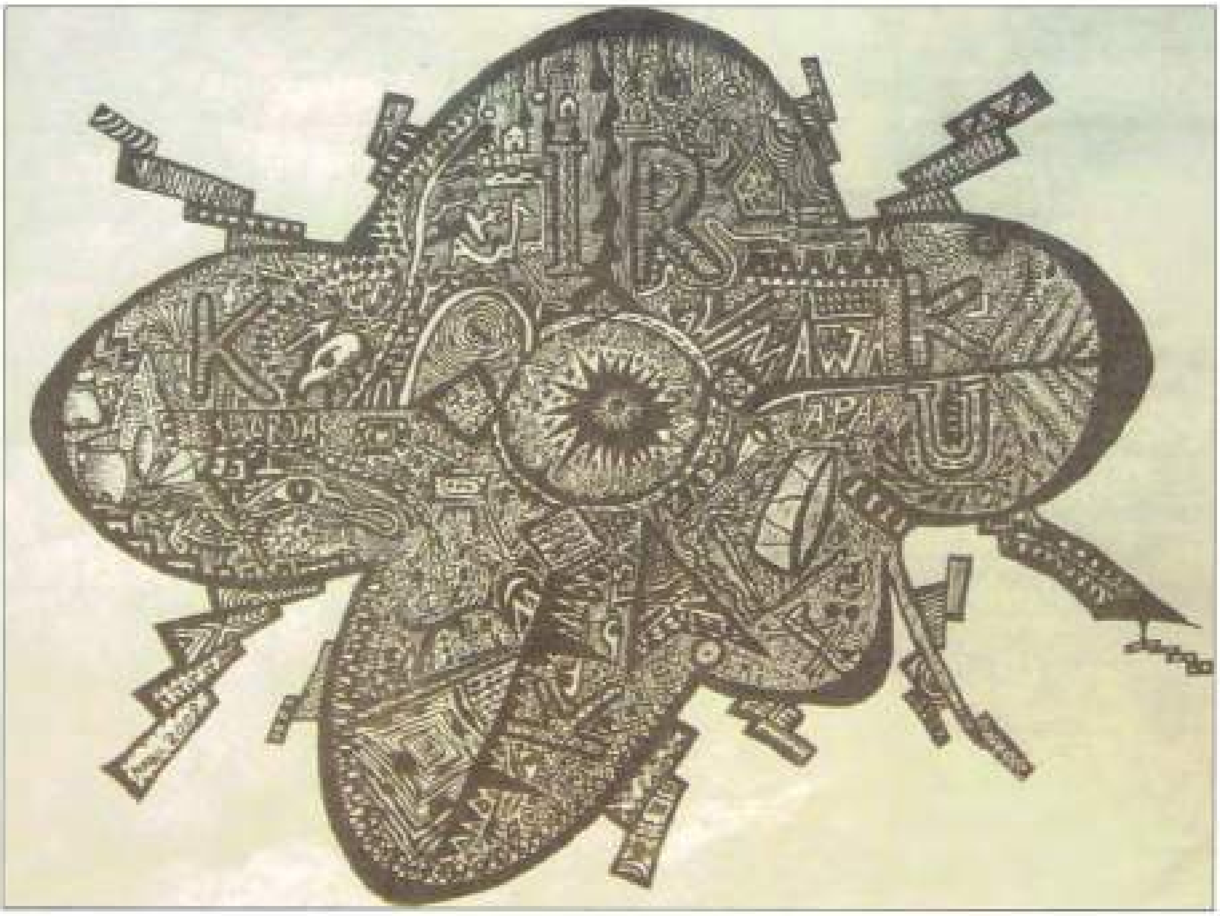

ڕووپاك عەسکەر

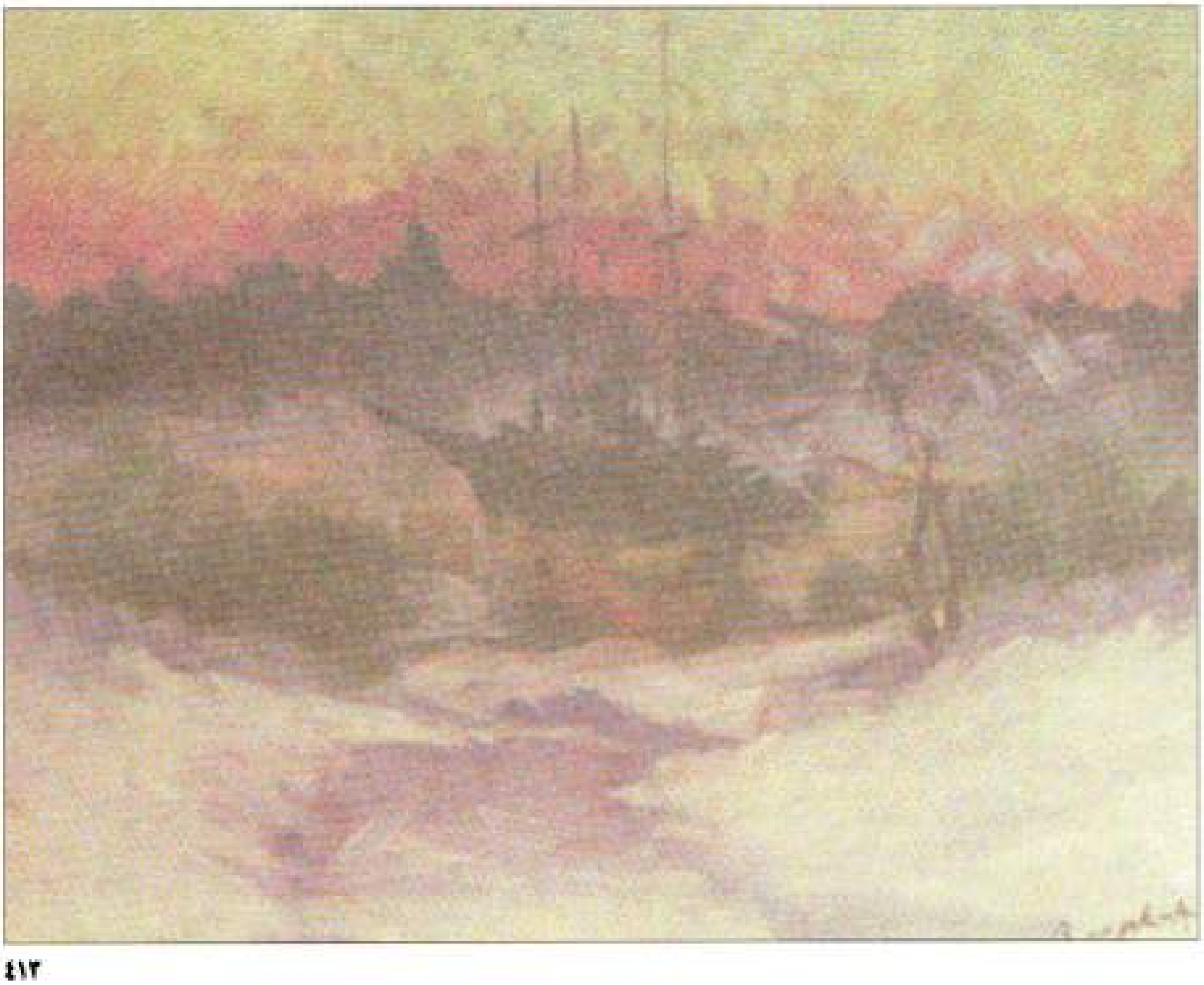

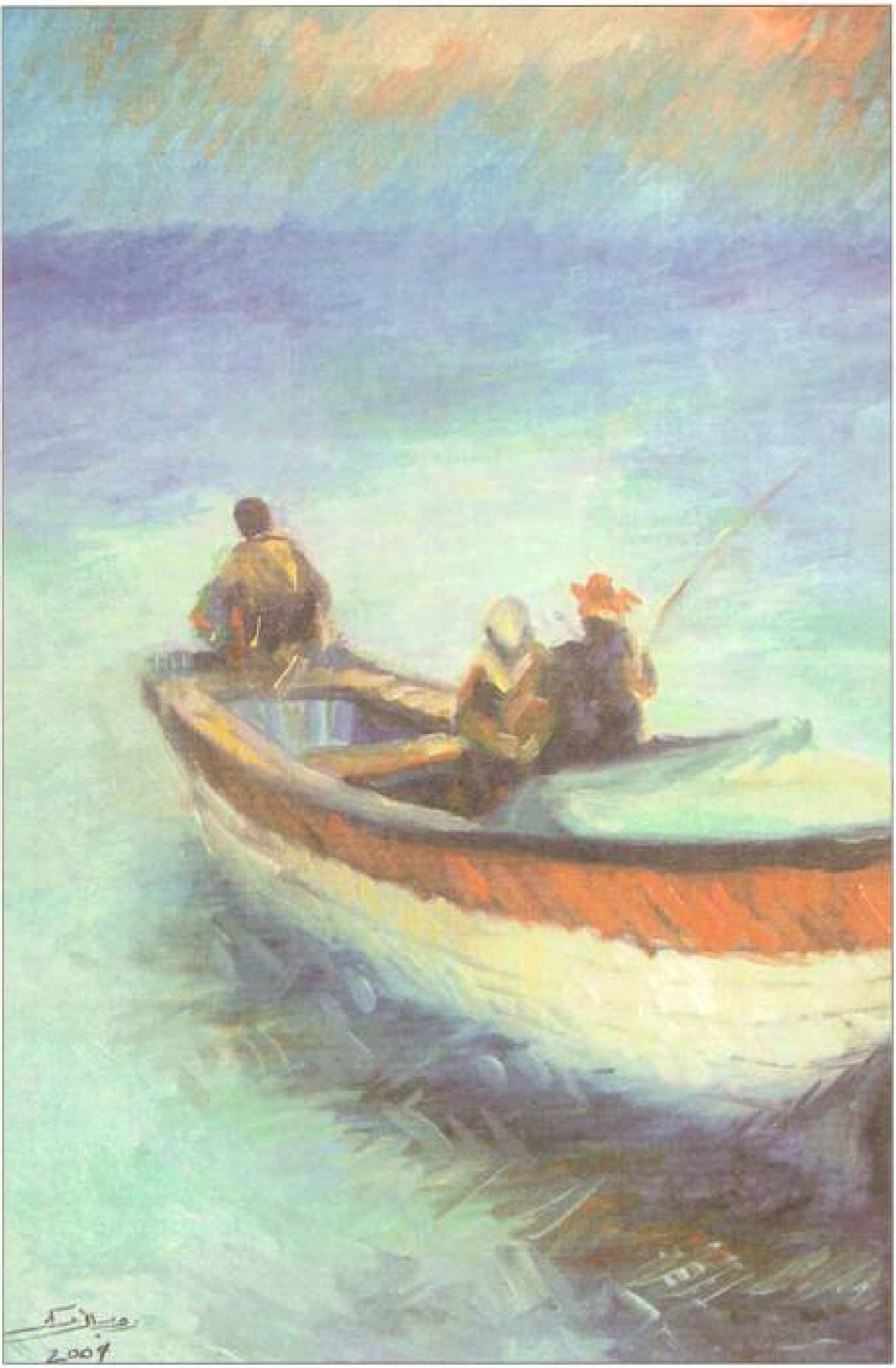

فەلەکەدین ئەمین

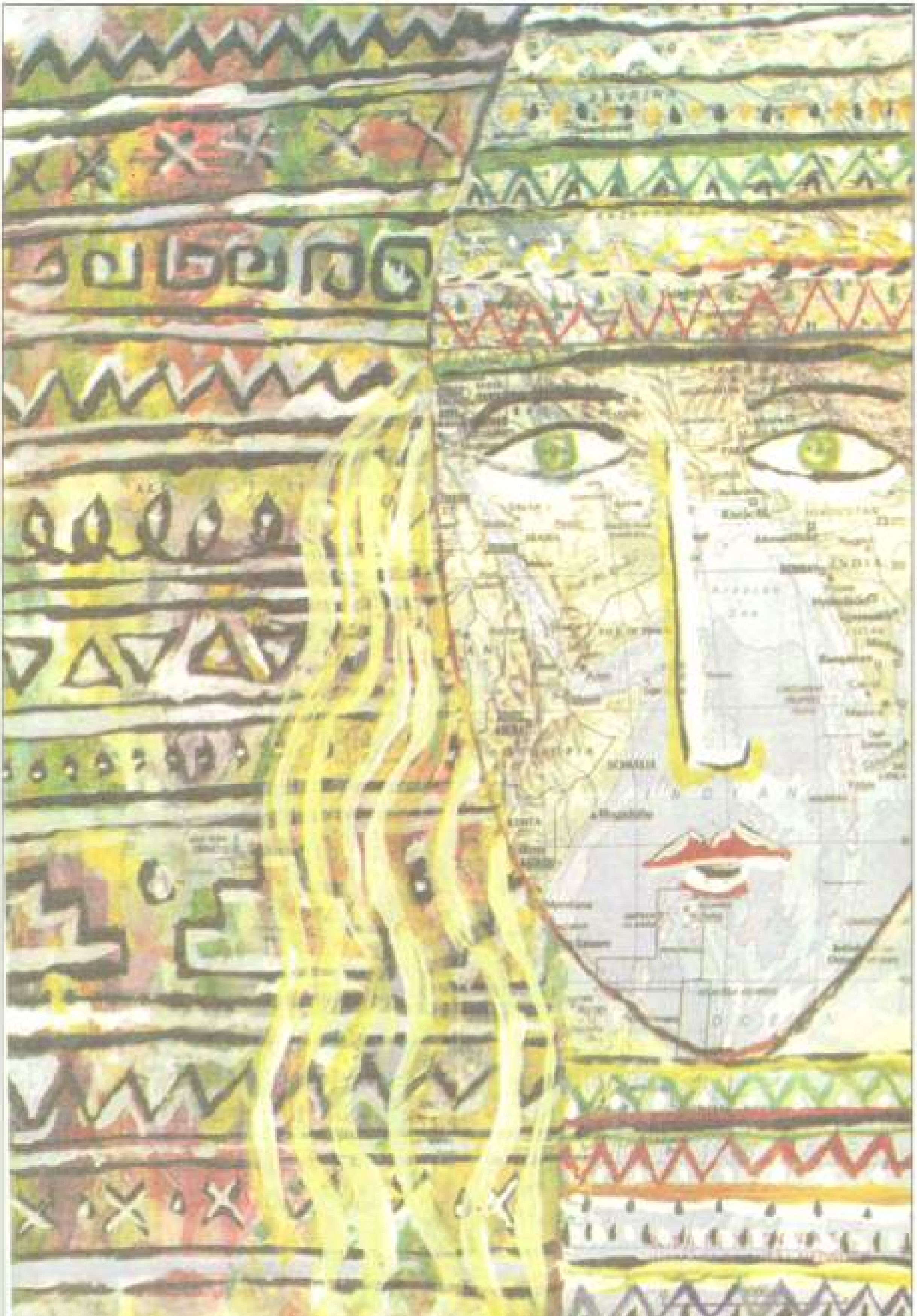
FALAKDIN AMIN 03

شێرزاد باخەوان

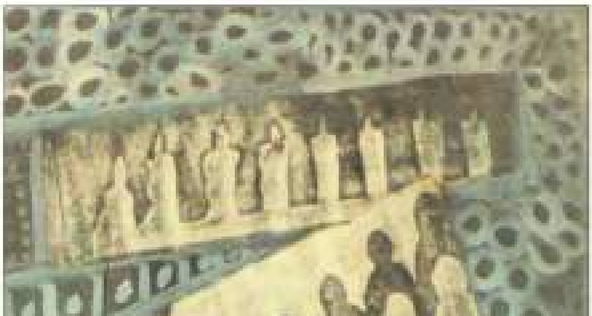

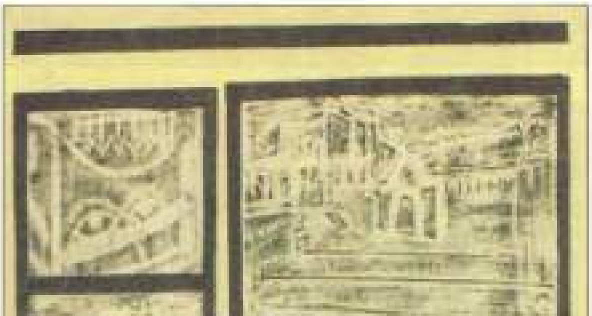

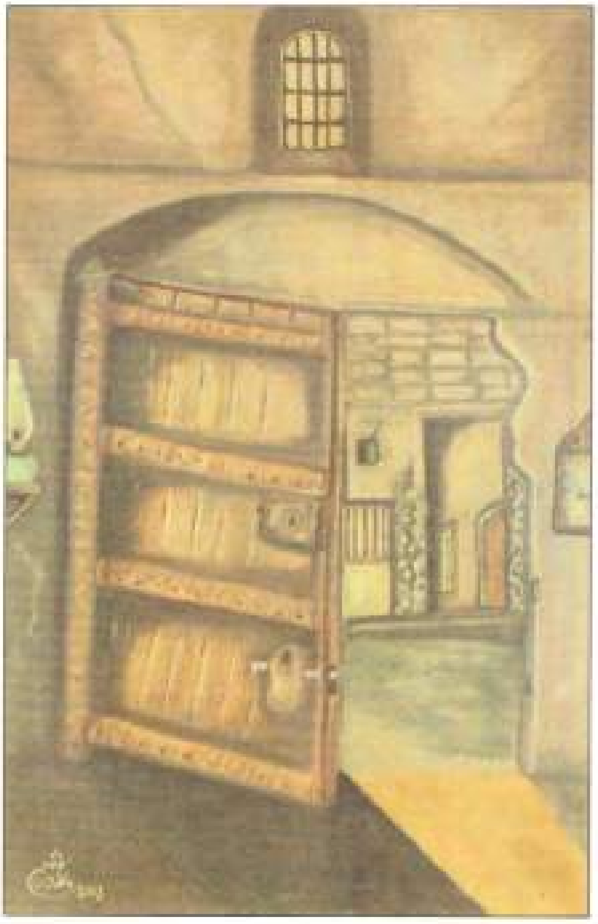

محەمەد ڕۆستەم

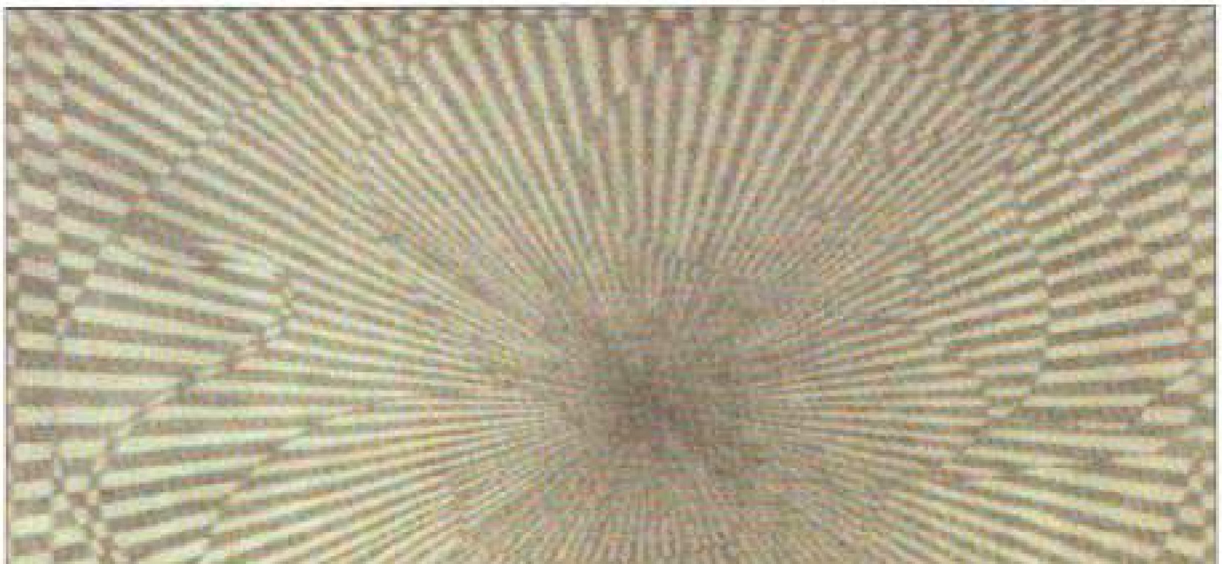

شەنگول حەسیب

گۆران فەتحی

Goran
2014

ئارتۆ جەباری

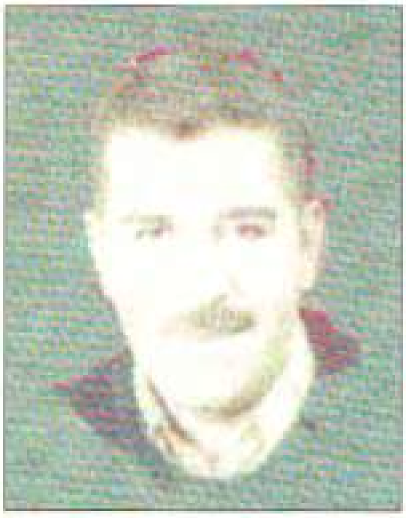

محەمەد حەبیب

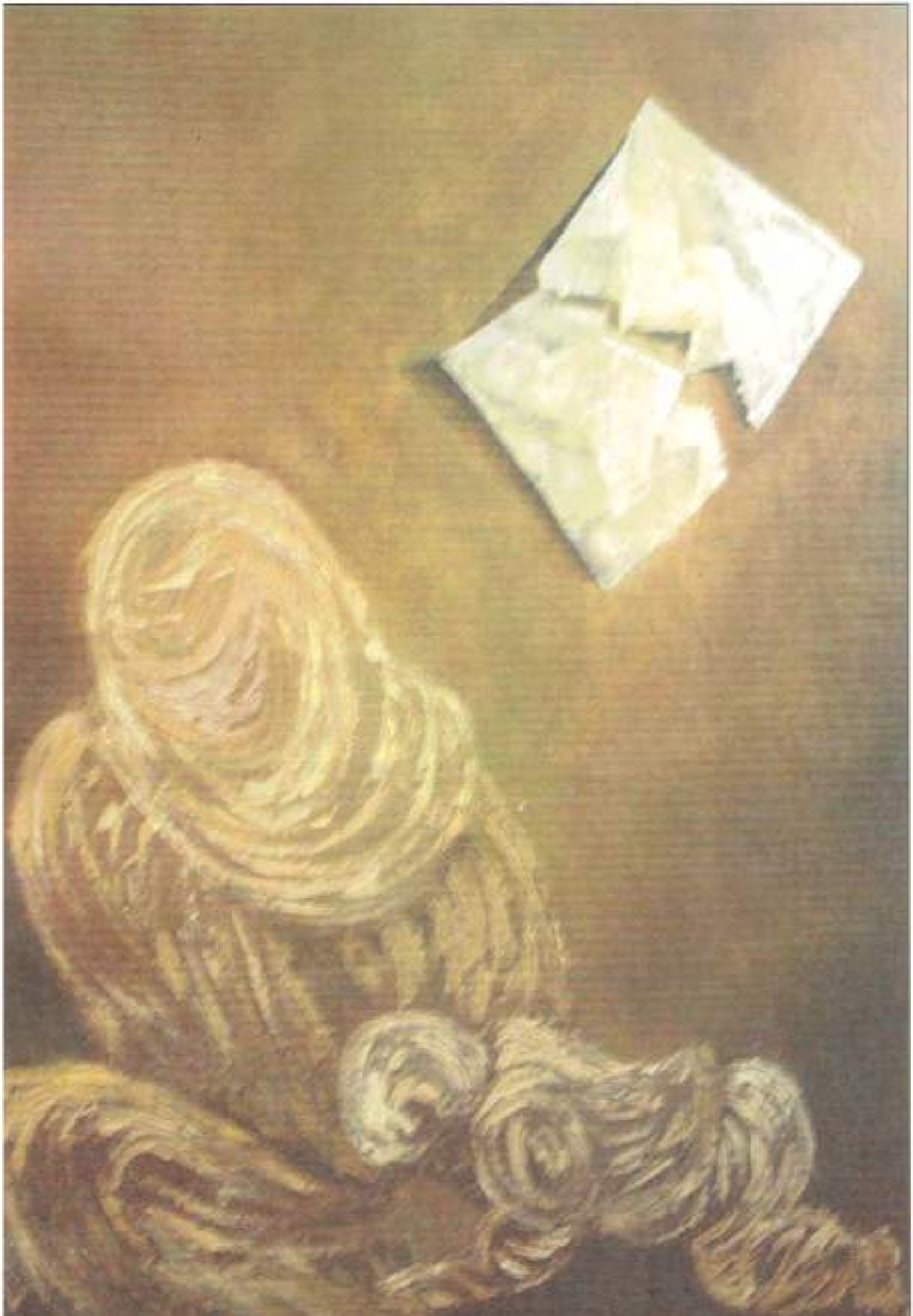

عایدە ئەلڕوبەیعی

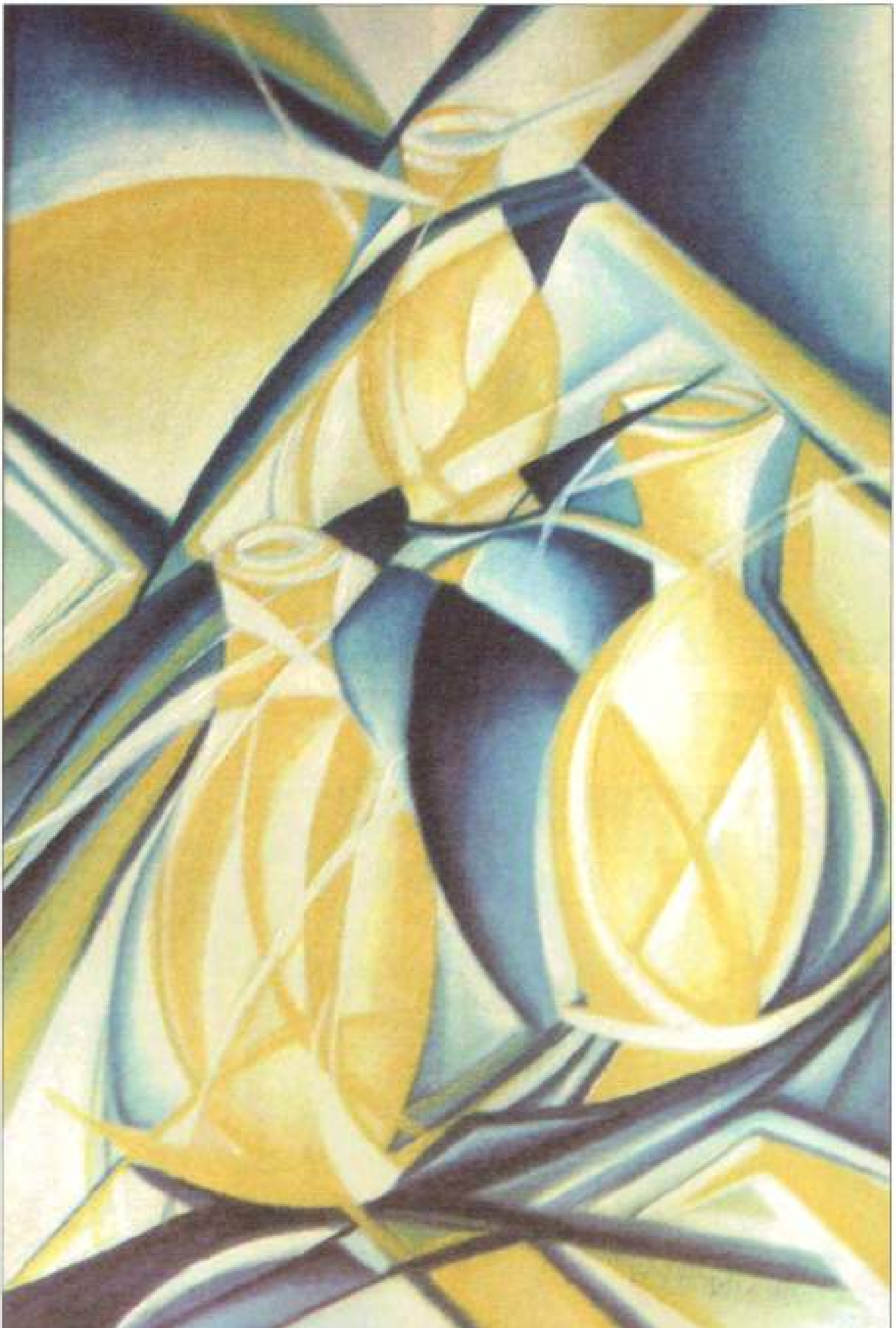

سامی سەعدوڵڵا عەلی

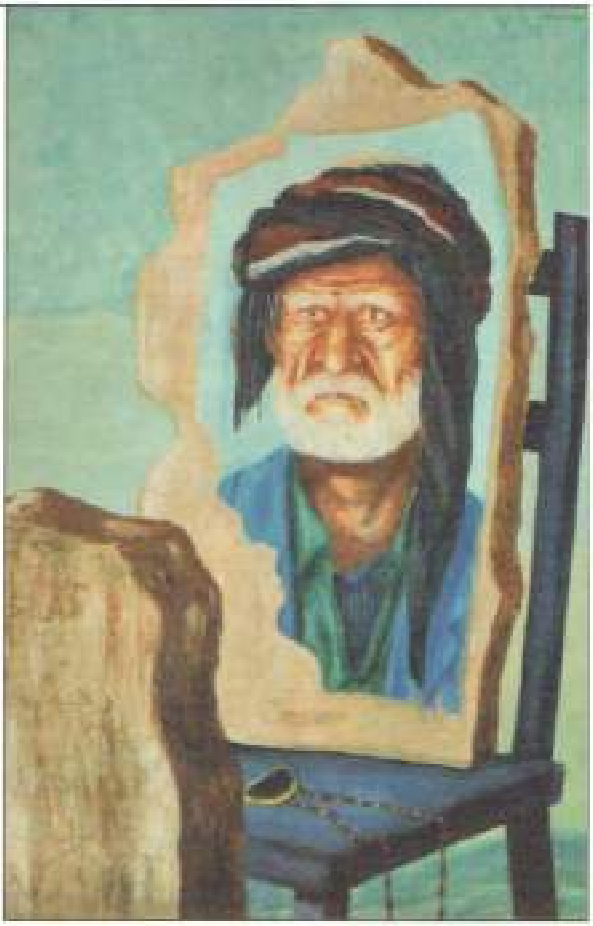

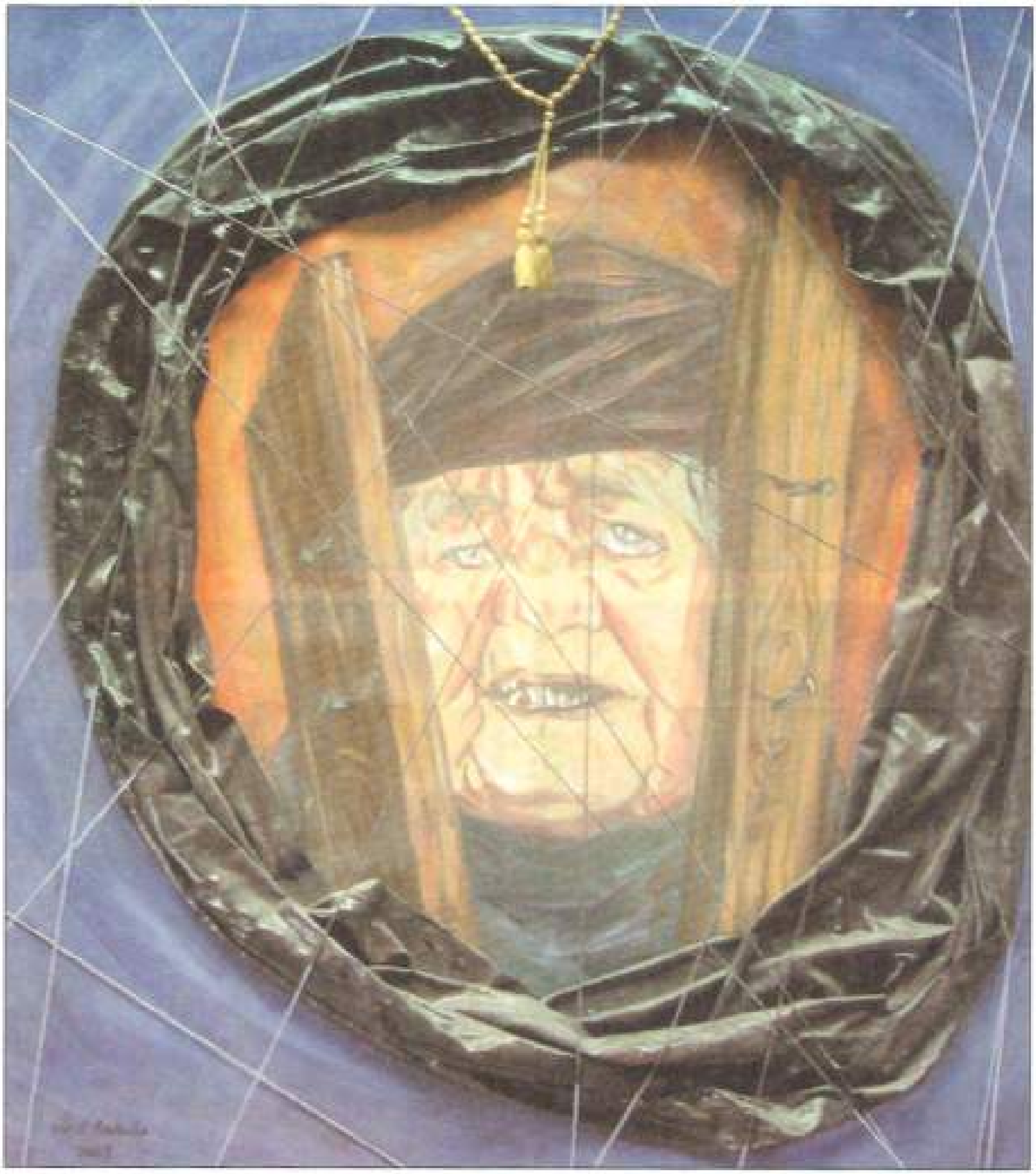

عادل زەنگەنە

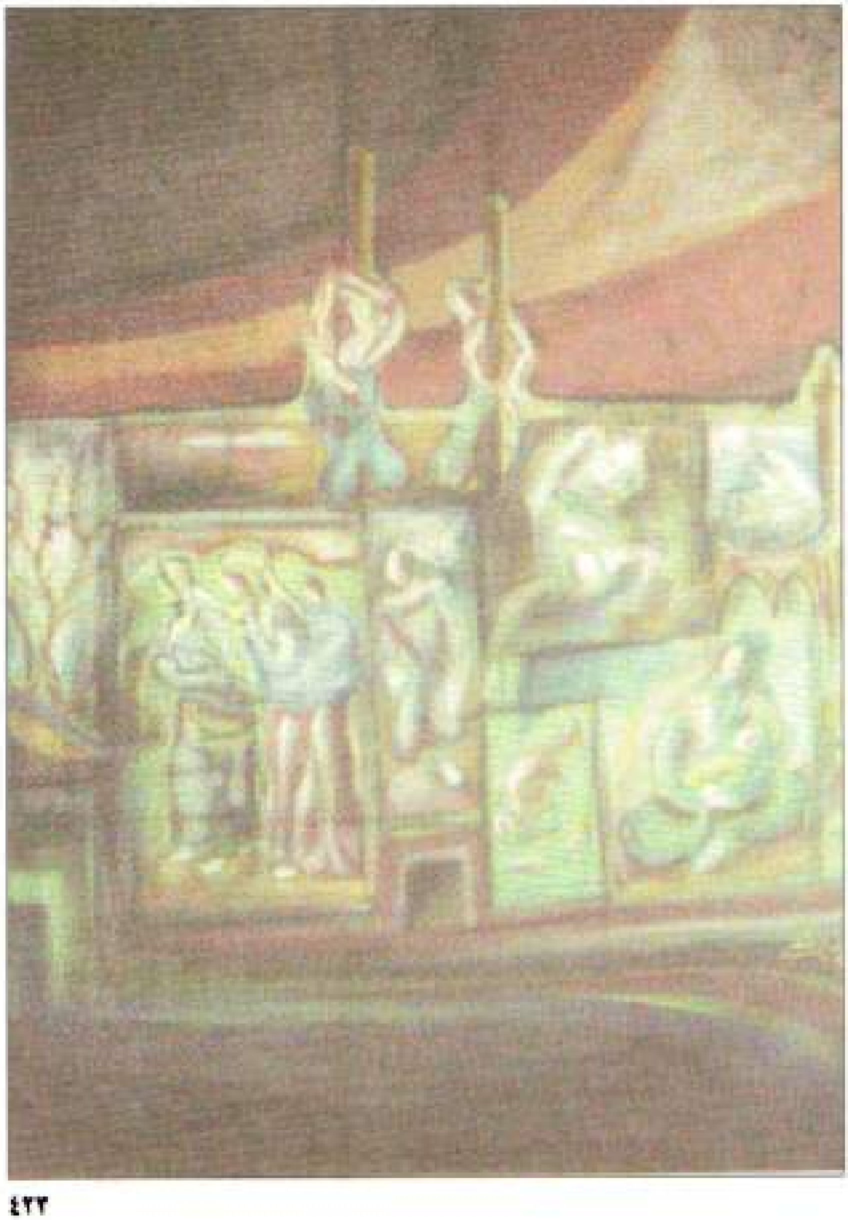

هەدرەت قودرەت

شەعلە تەها

عەباس بەگتاش

سەمیرە سالح عەلی

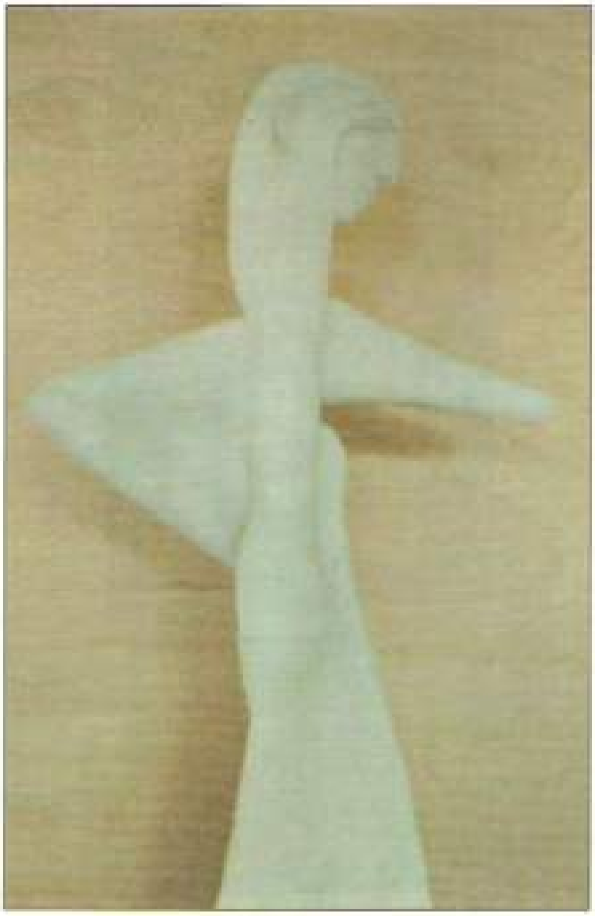

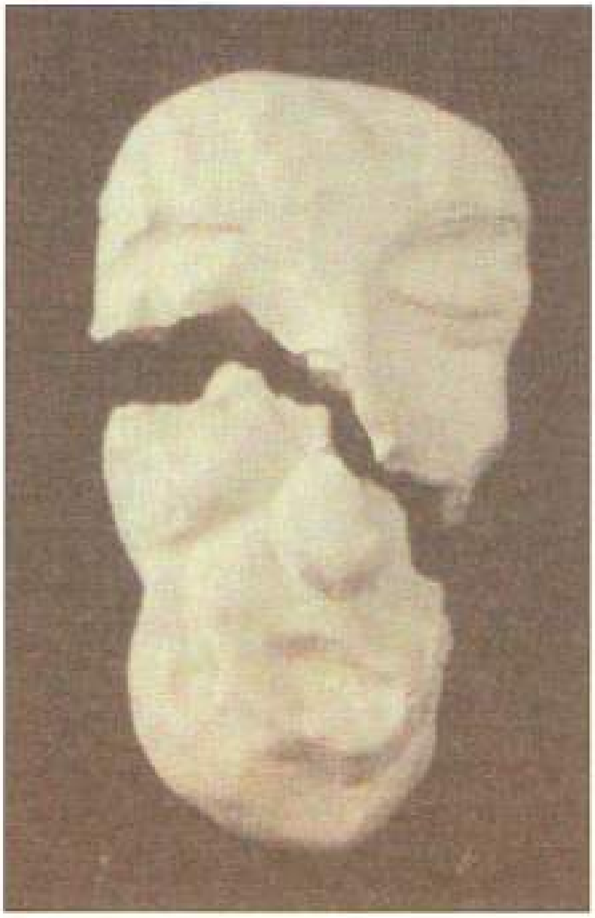

سابیر محەمەد

فاتح بابا کەریم

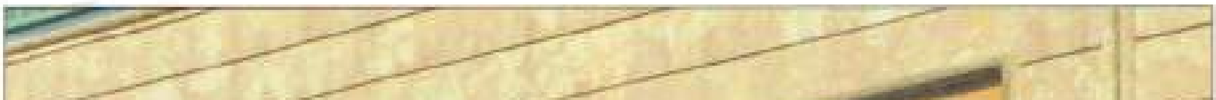

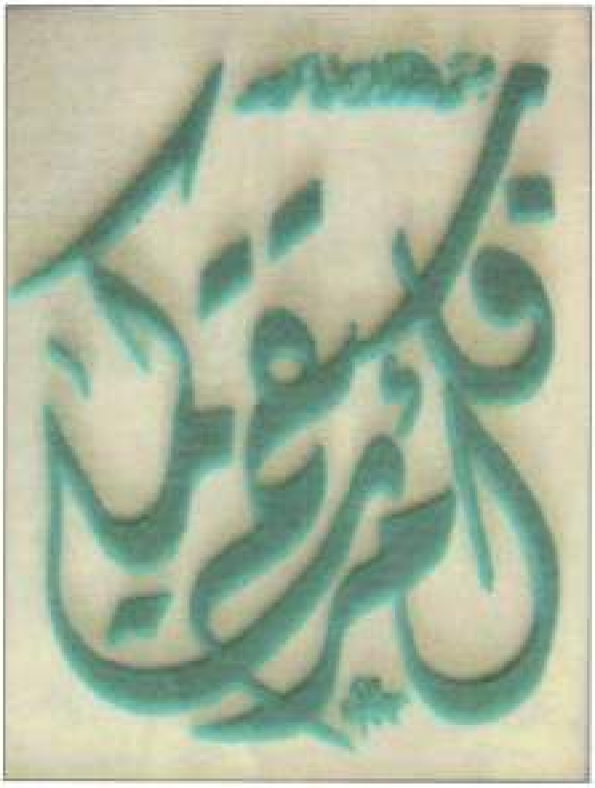

عەبدولستار جەباری

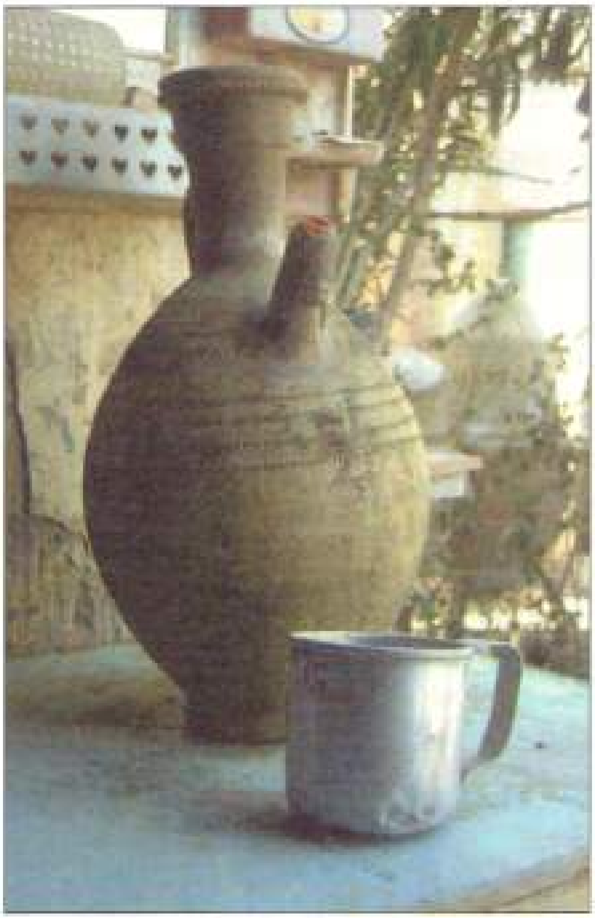

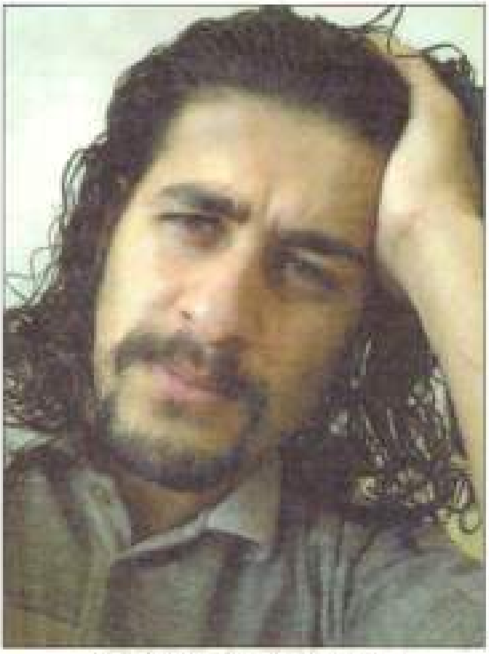

عیسام عەلی رەشید - ئازاد ئازری

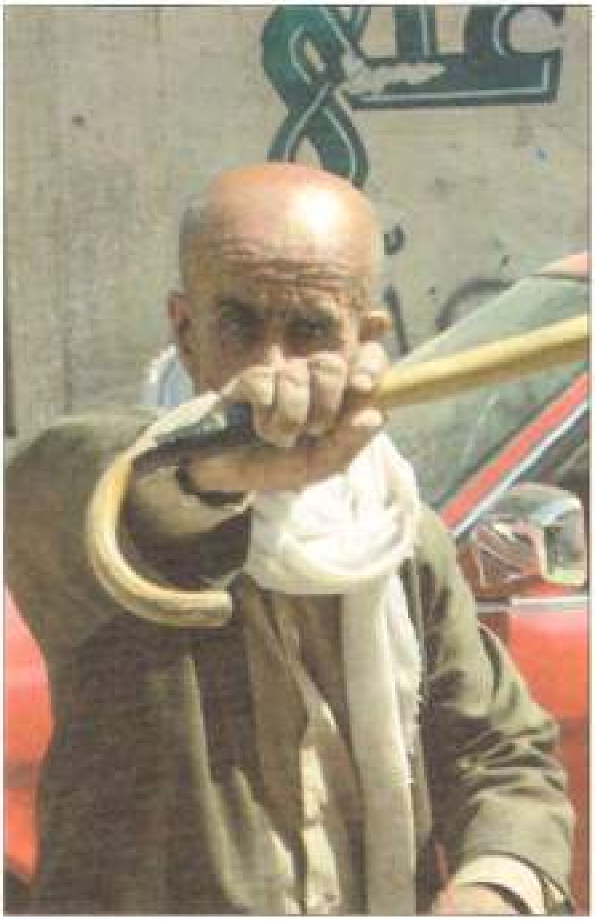

خالید حوسێن

موزەفەر حەمید

نازم فەرهود

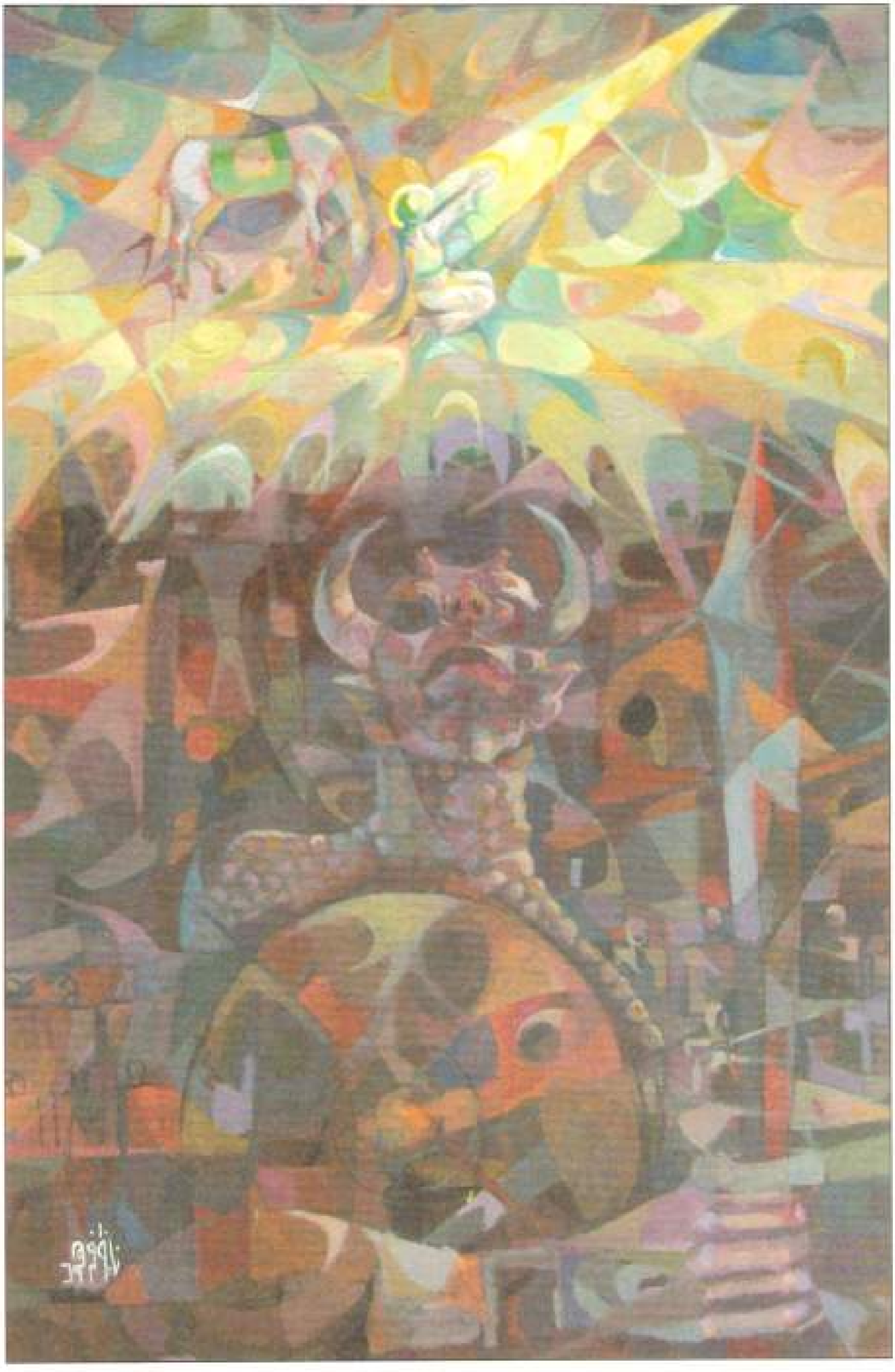

حەمادە ئەلحاج

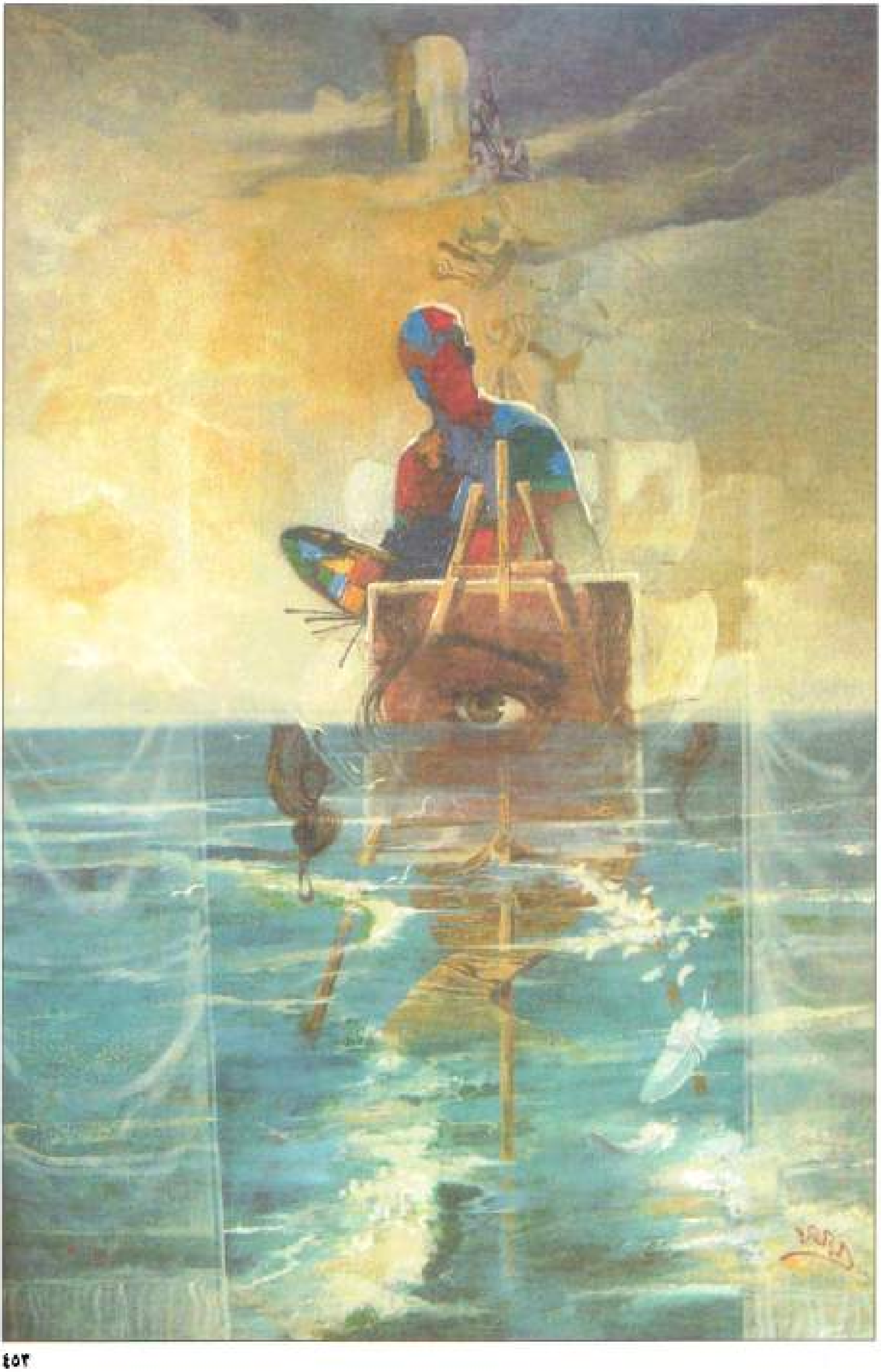

هێمن ئیبراهیم

عادل حاجی بەکر

بەختیار ئەبو بەکر

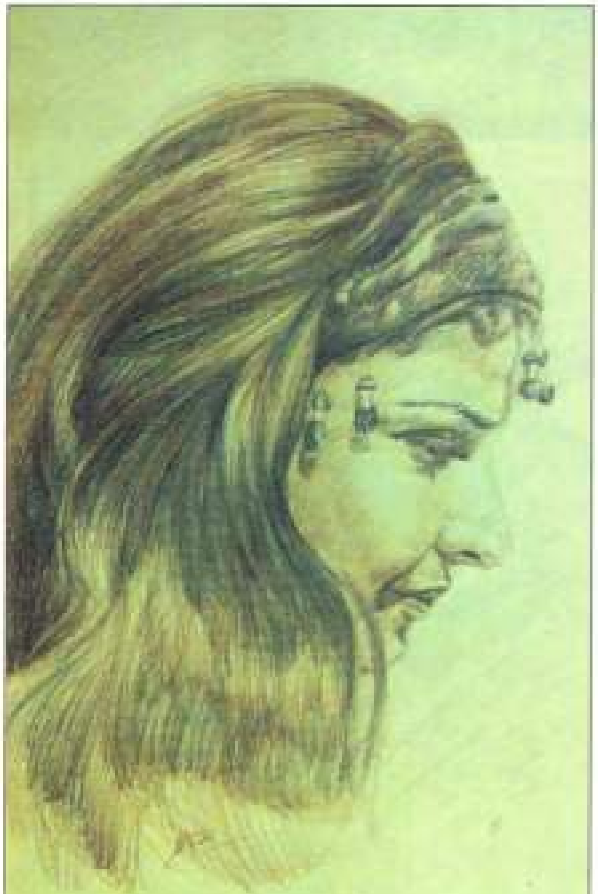

قەرمان فاتیح

فەرمان ئەحمەد

پشتیوان عەسکەر

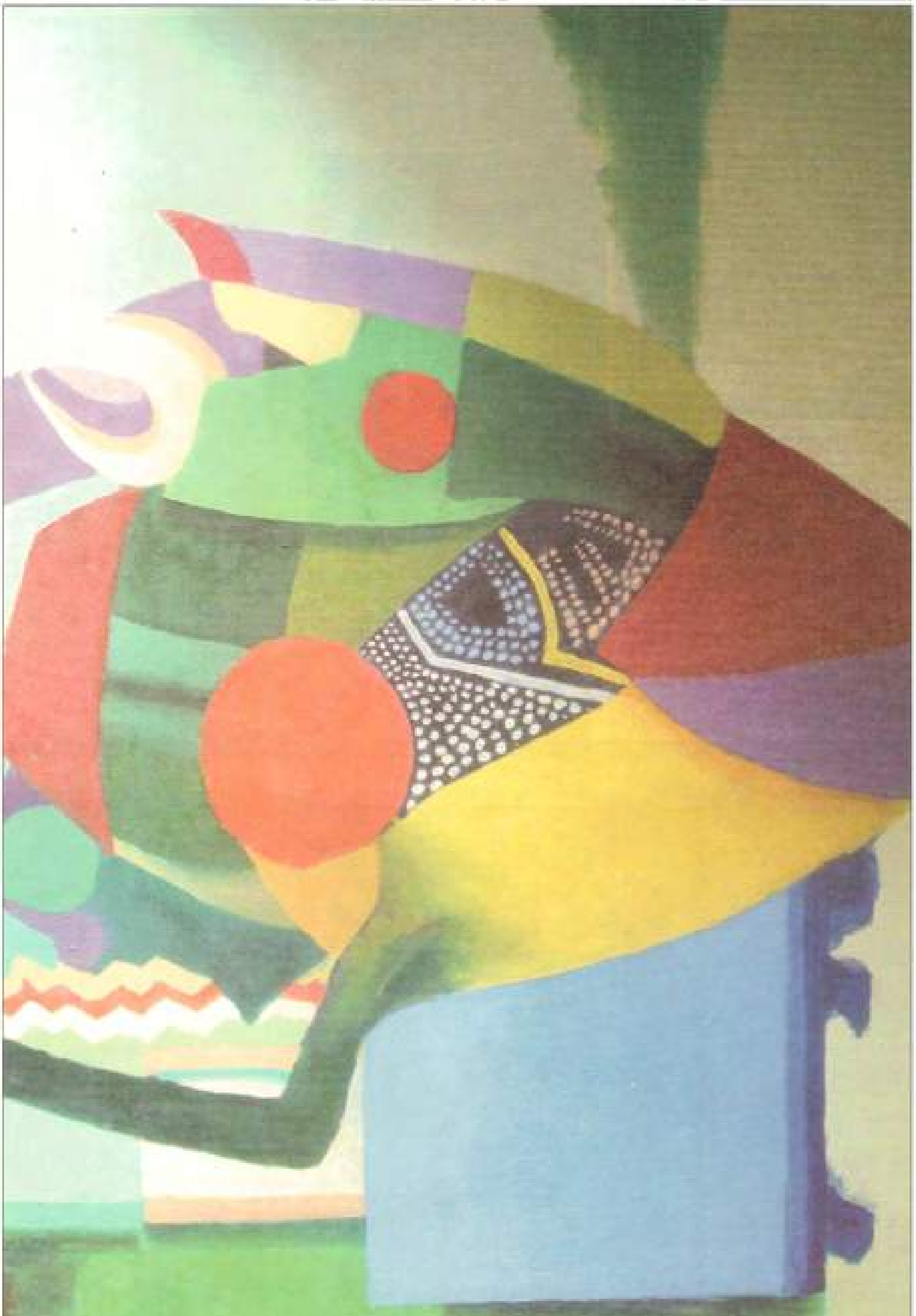

ناسر خەلەف

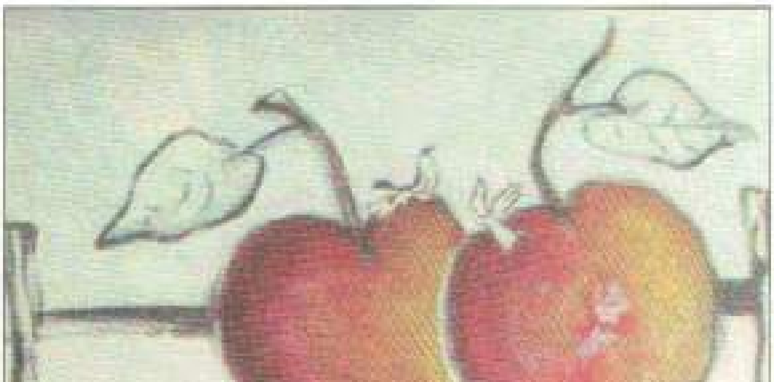

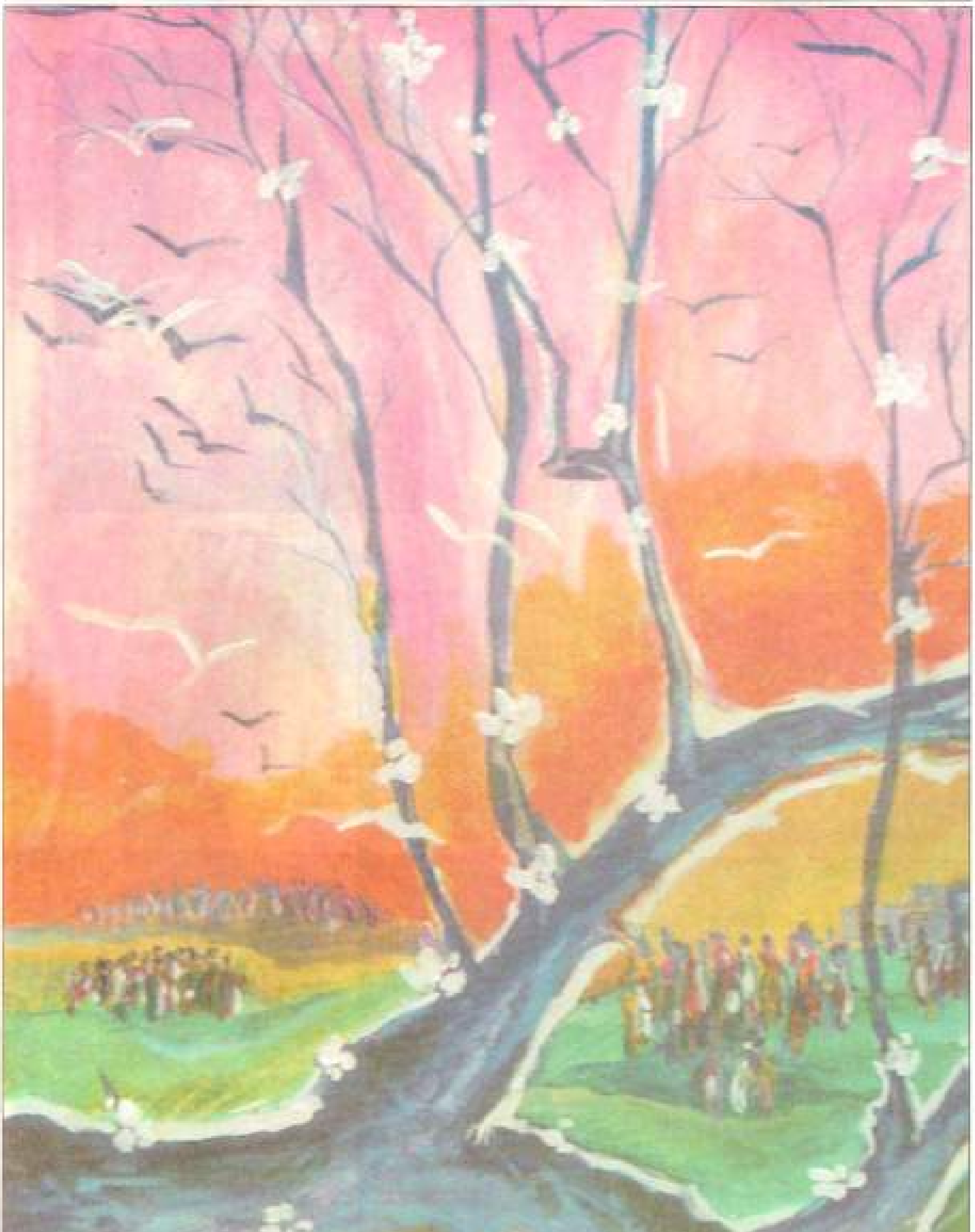
ناصر

ڕێژان ڕەشید

پەخشان کەریم

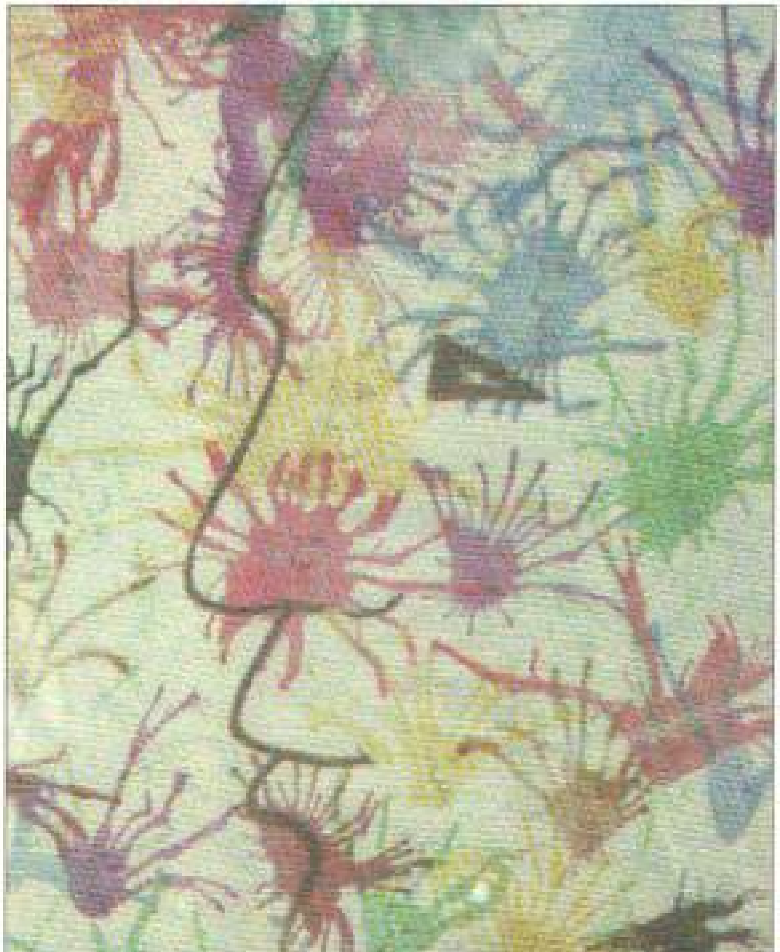

وەفا جاسم

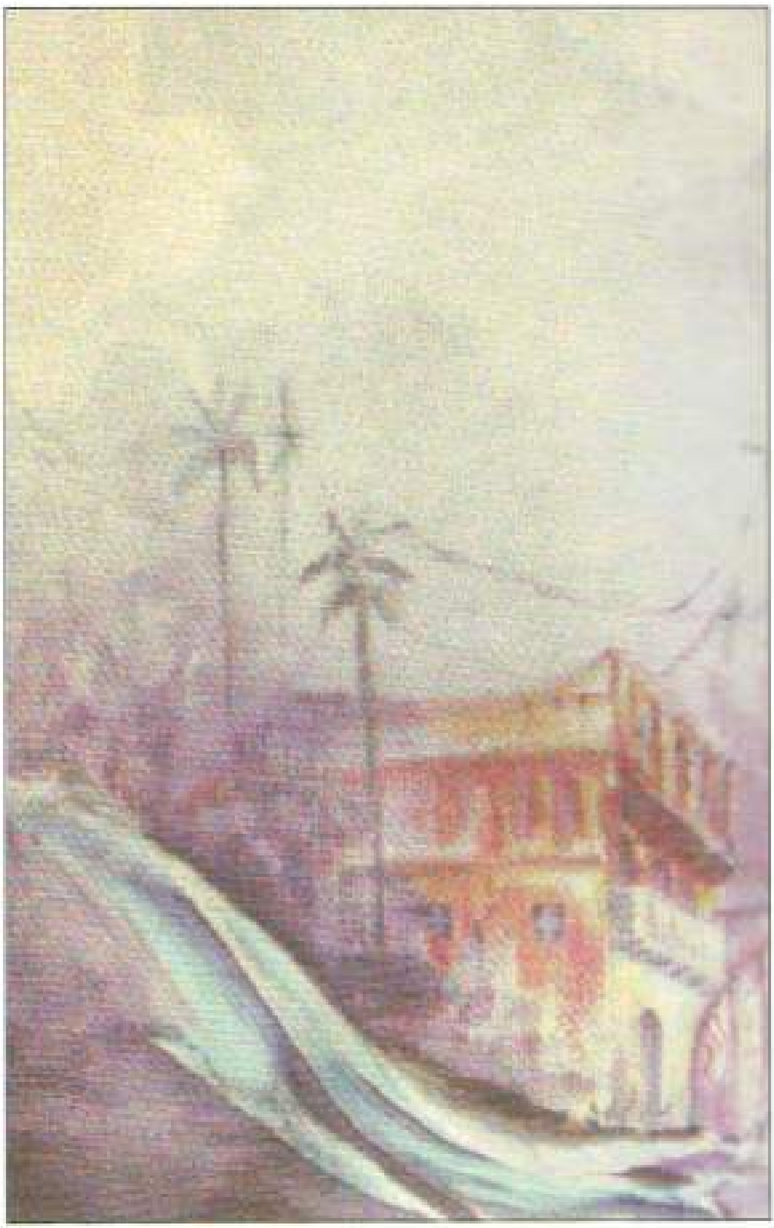

نەسرین زەینەل

خەیروڵڵا مەلا عەلی

ئازاد شوانی

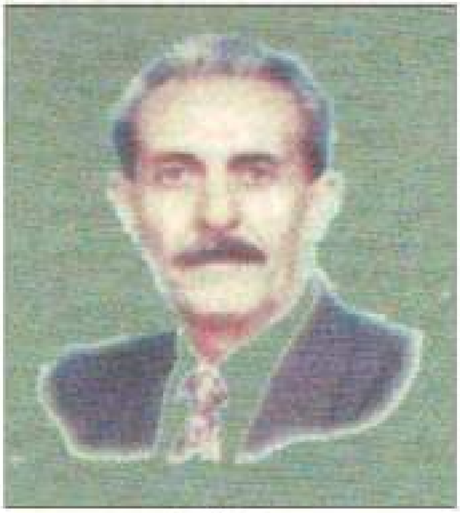

محەمەد شەریف

دلشاد حوسێن

عامر عوێد

ئەوەی لە عیراق جیابێتەوە خائینە
زاوای خۆمانە لەگەڵ ئێمەی نییە

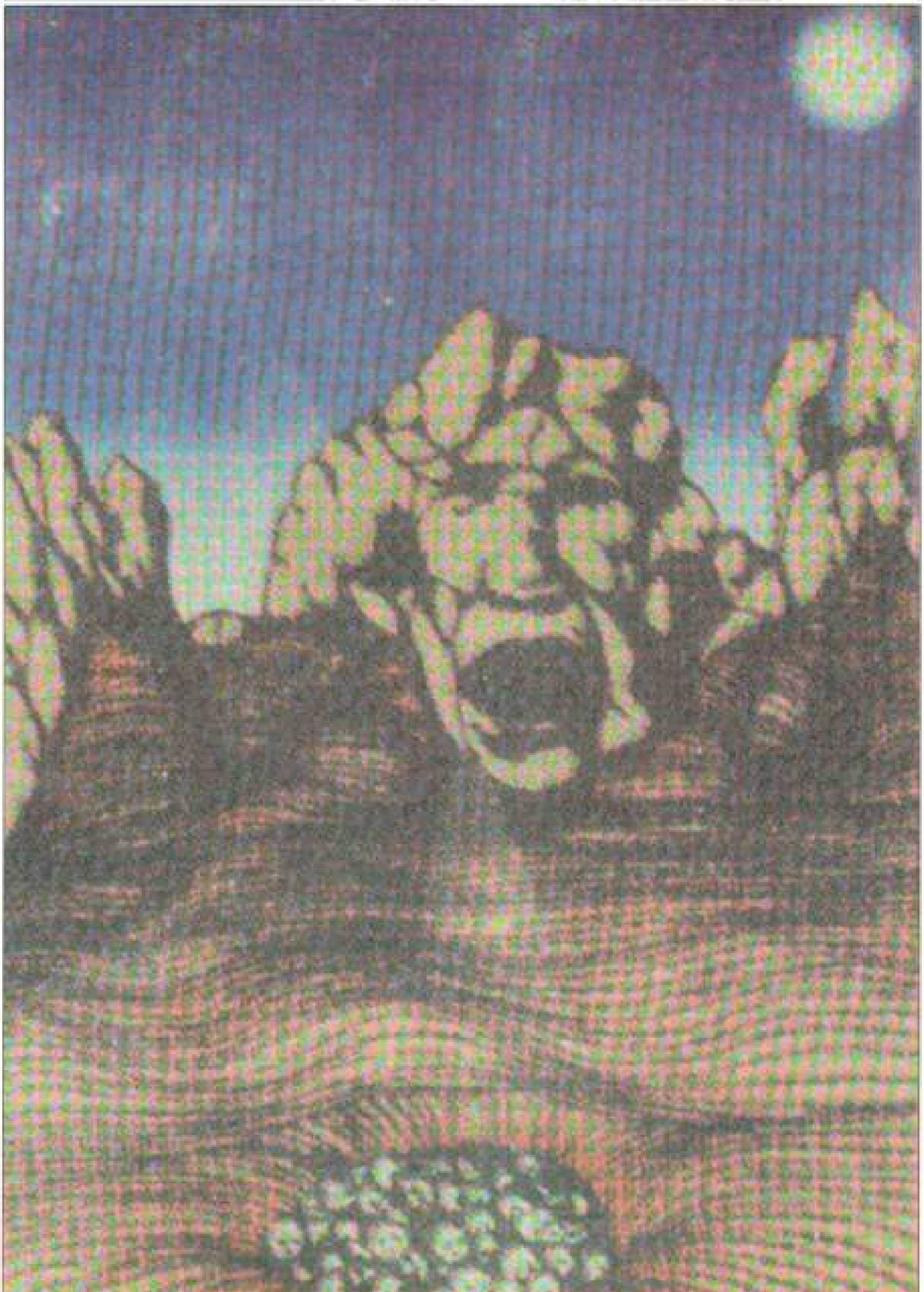

محەمەد ئەحمەد

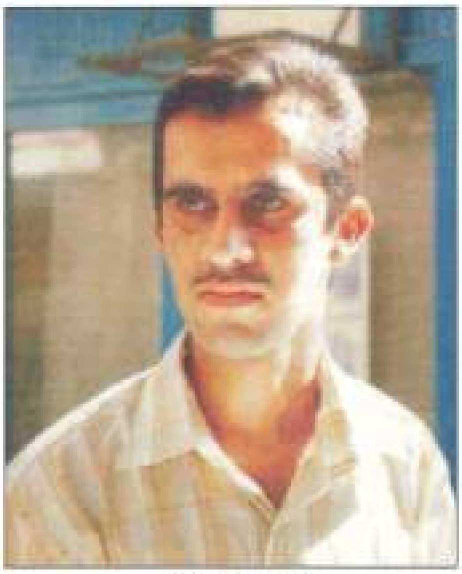

ئاری فارس قادر

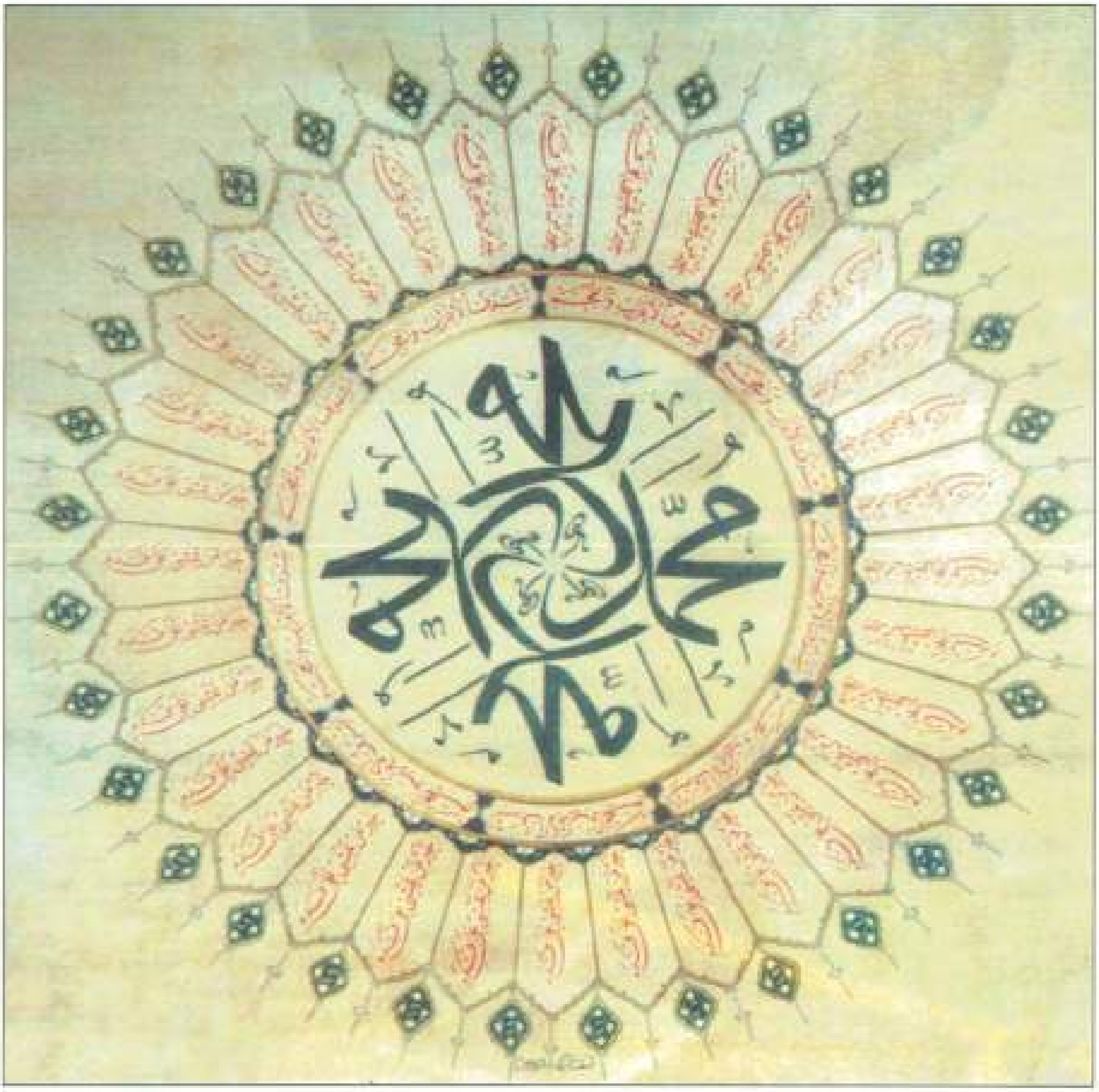

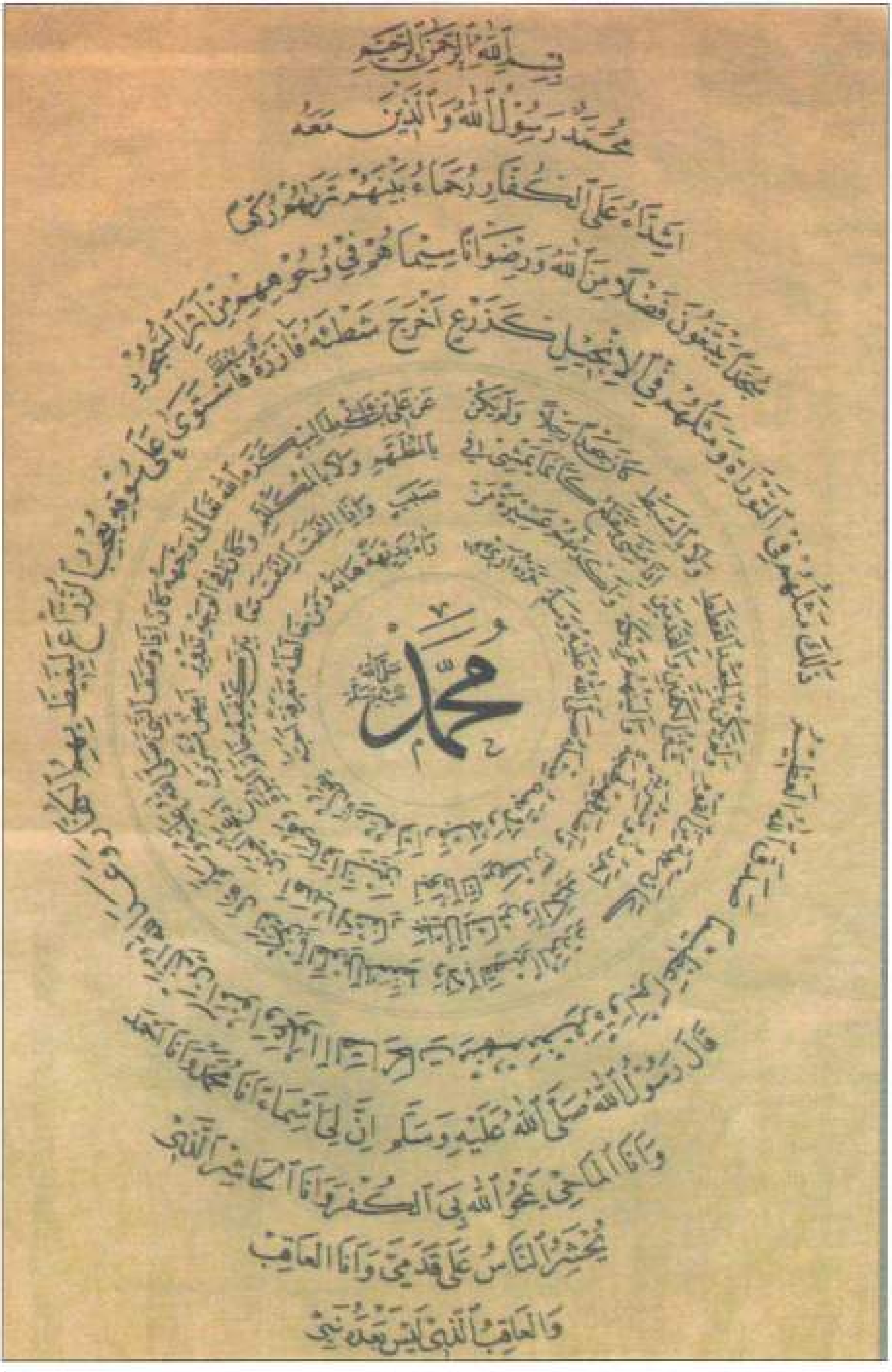
بسم الله الرحمن الرحيم
محمد رسول الله والذين معه
اشداء على الكفار رحماء بينهم تراهم ركعا
سجدا يبتغون فضلا من الله ورضوانا سيماهم في وجوههم من اثر السجود
محمد
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان لي اسماء انا محمد وانا احمد
وانا الماحي يمحو الله بي الكفر وانا الحاشر الذي
يحشر الناس على قدمي وانا العاقب
والعاقب الذي ليس بعده نبي

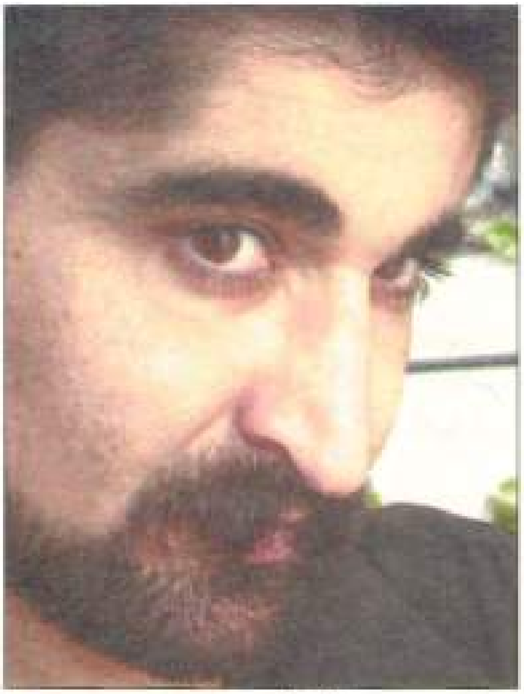

ئاوات غەریب حەمە

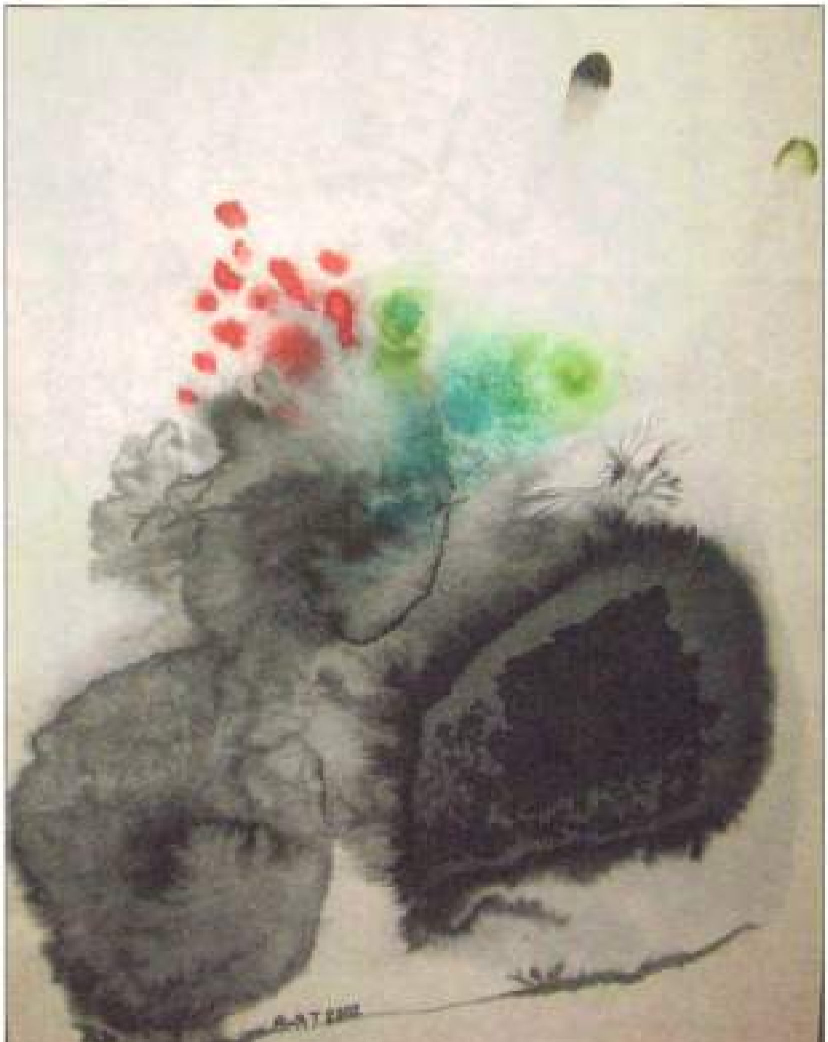

ئەحمەد تاقانە

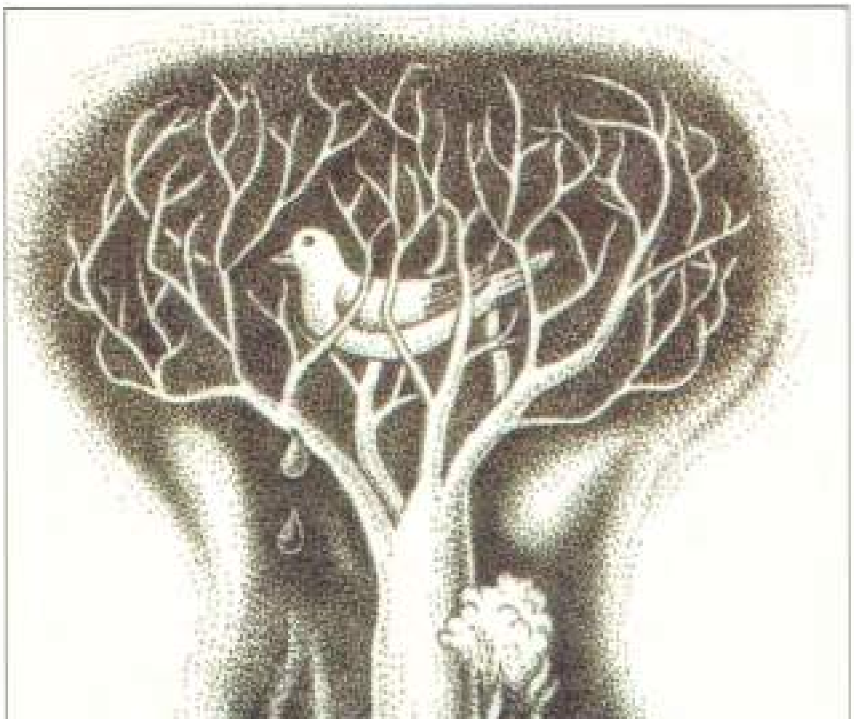

ئەحمەد جەواد

ئەحمەد فەتاح عەلی

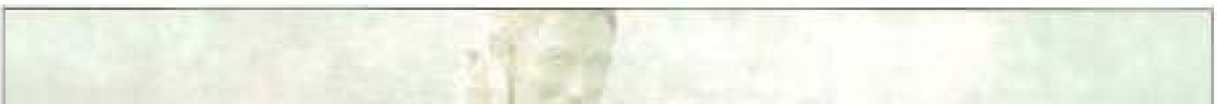

حوسامەددین ئەمین کاکەیی

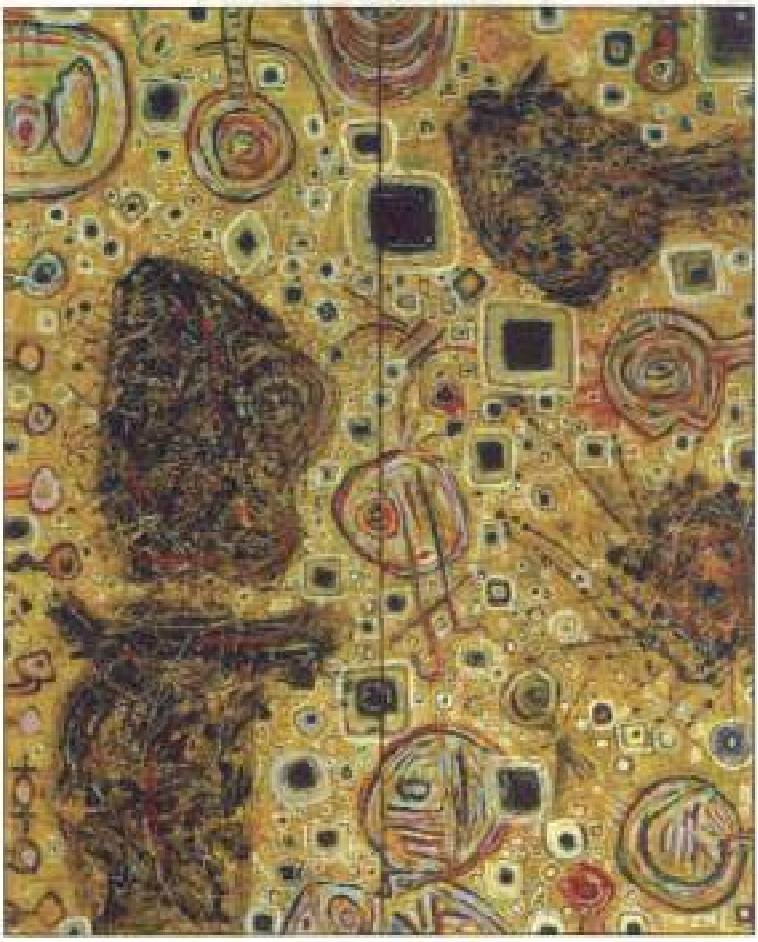

حوسێن قەرەناز

خالید کاکی

دلێر عەبدوللا

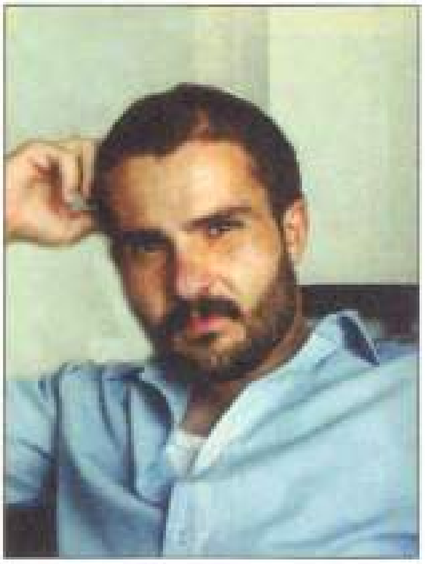

دیلان عابدین

سەربەست ئەفەندی

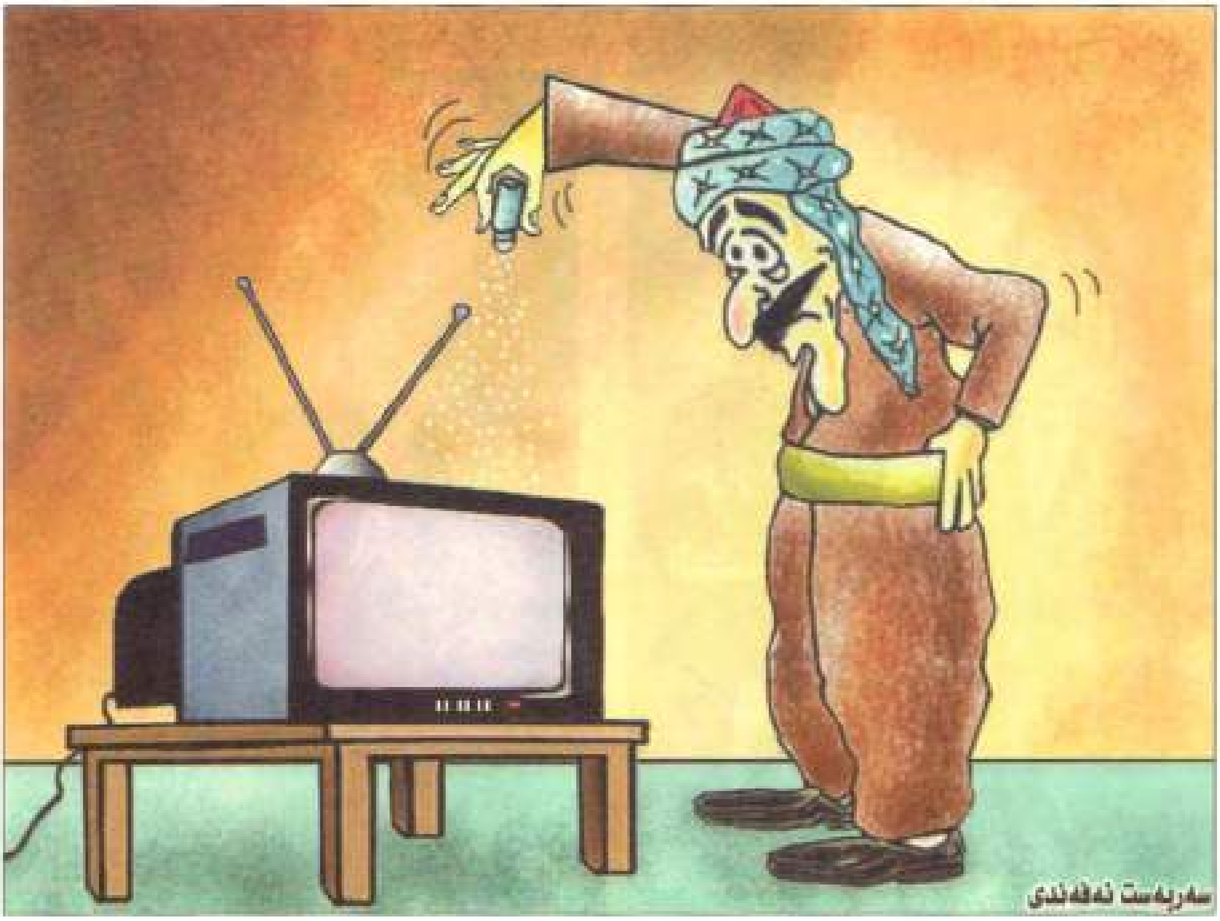
سەربەست نەقشبەندی

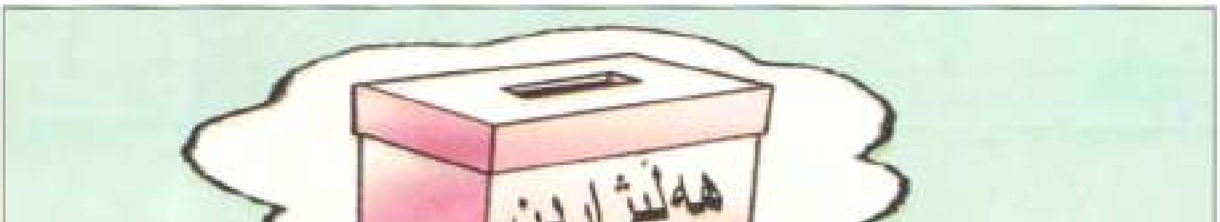
هەڵبژاردن
$
سەربەست نەقشبەندی

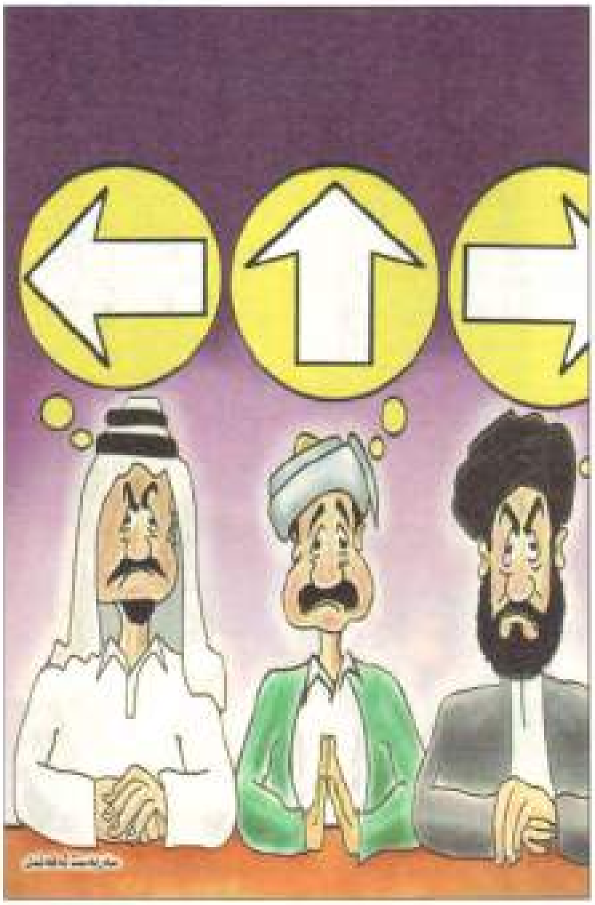

ئێ بهێنێتە سەرم خۆم ئەسووتێنم.

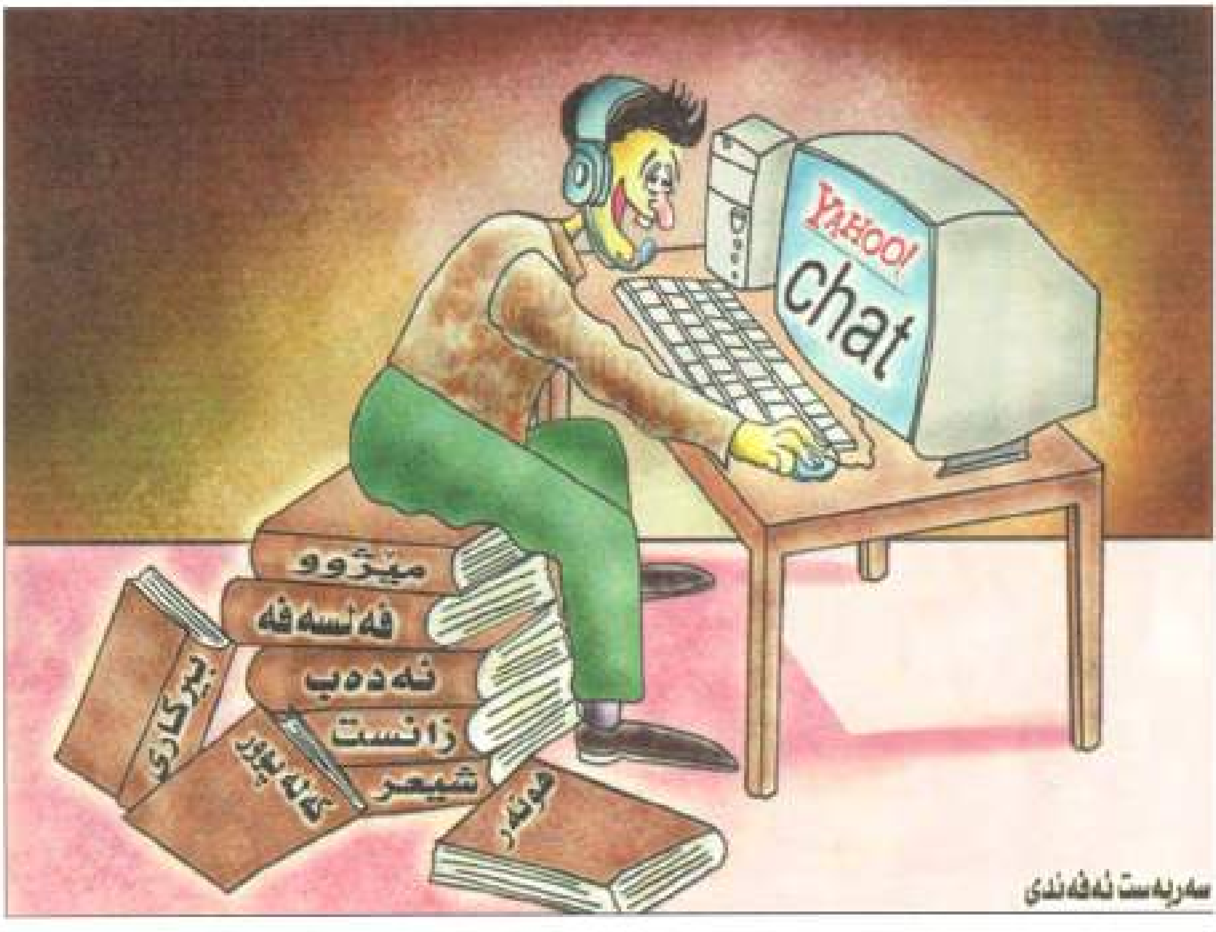
YAHOO!
chat
مێژوو
فەلسەفە
ئەدەب
زانست
شیعر
بیرکاری
کەلەپوور
هونەر
سەربەست ئەفەندی

شلێر سیامەنسووری

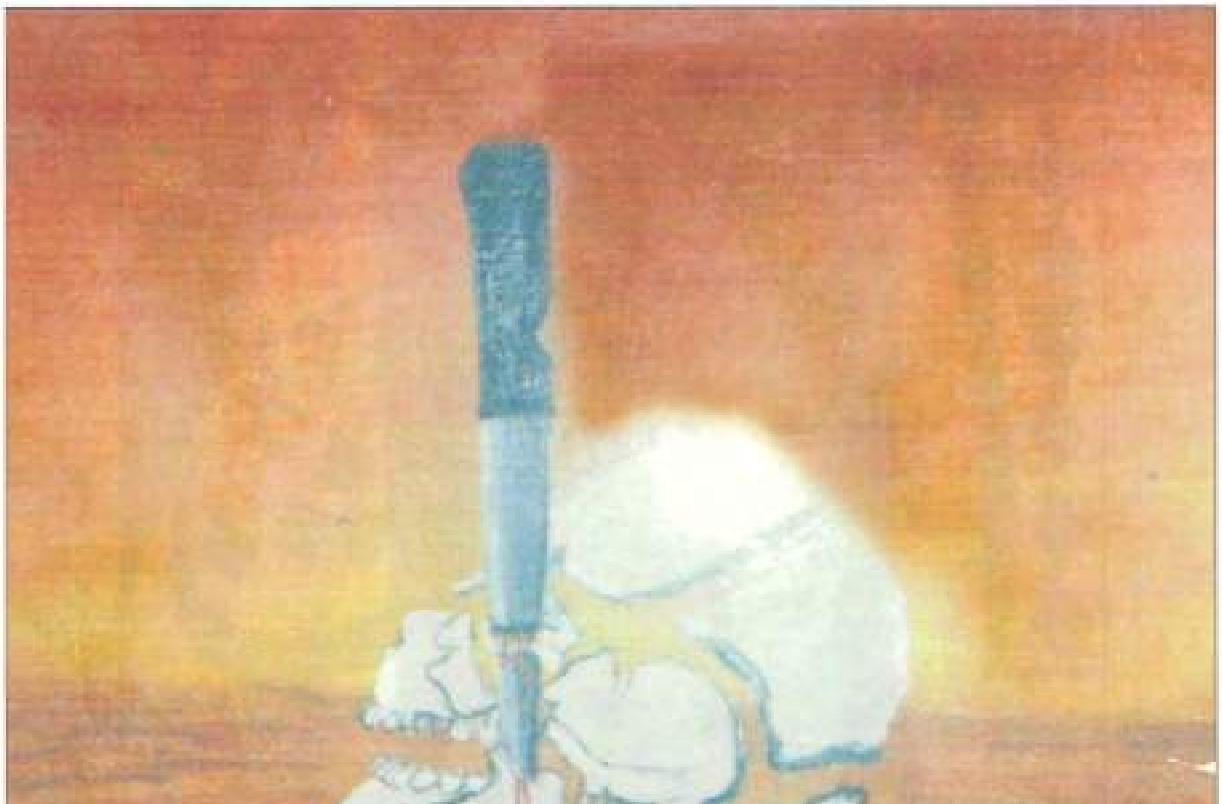

عەبدولمەلیک عەباس ئەلخەتات

عەتائوڵڵا ئەحمەد خەلیفە

غەسان ئال سەعید

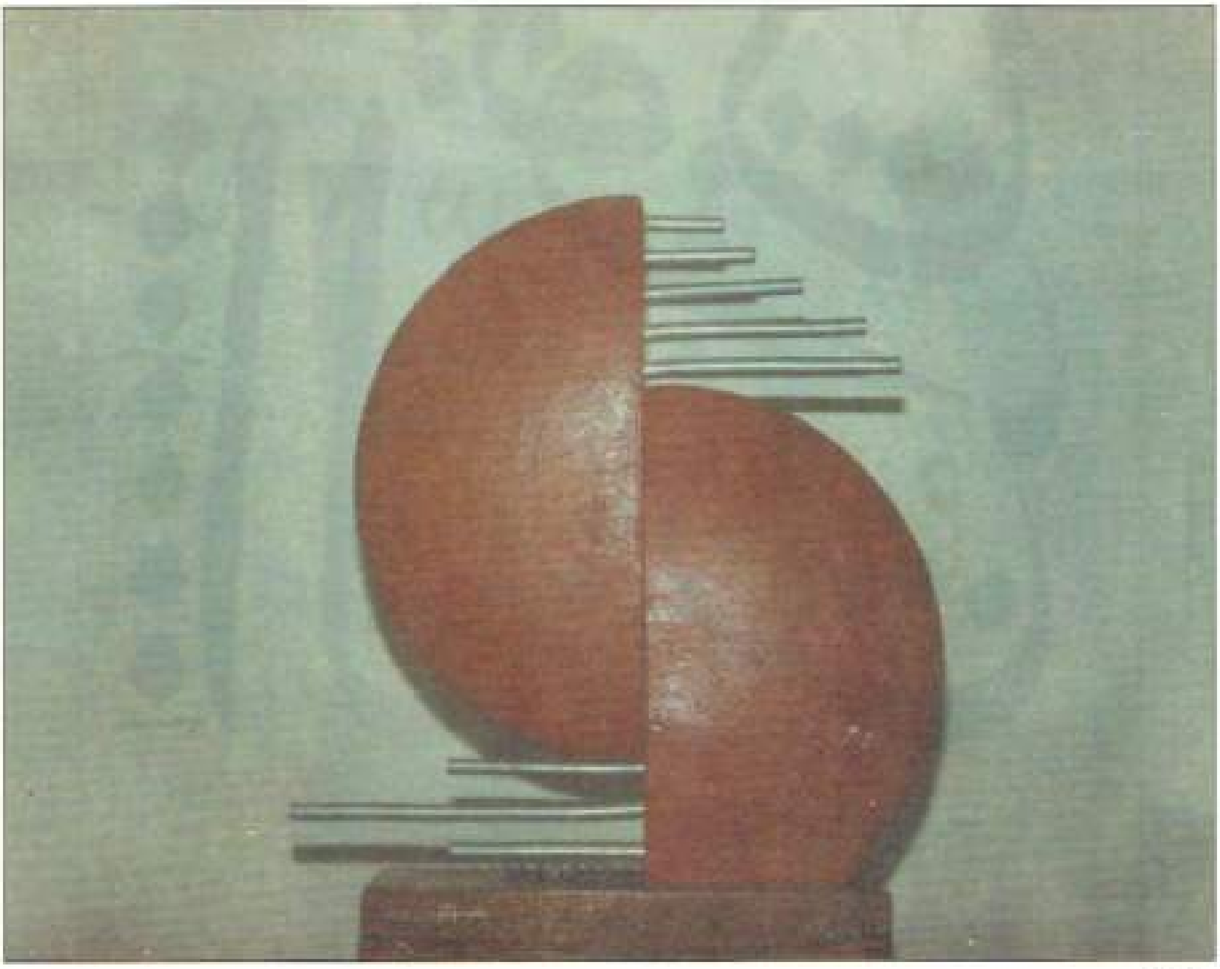

کاروان عەلی محەمەد

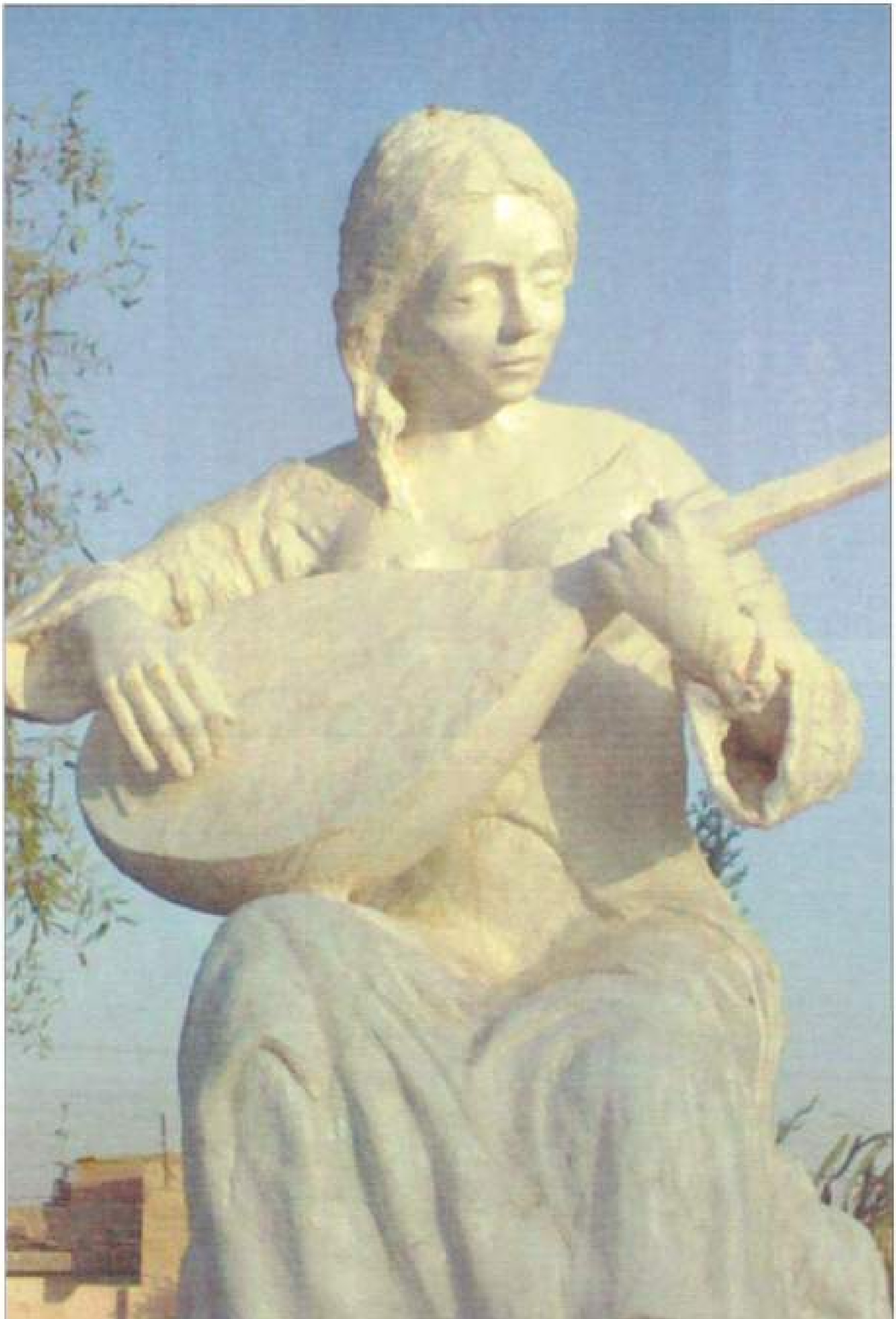

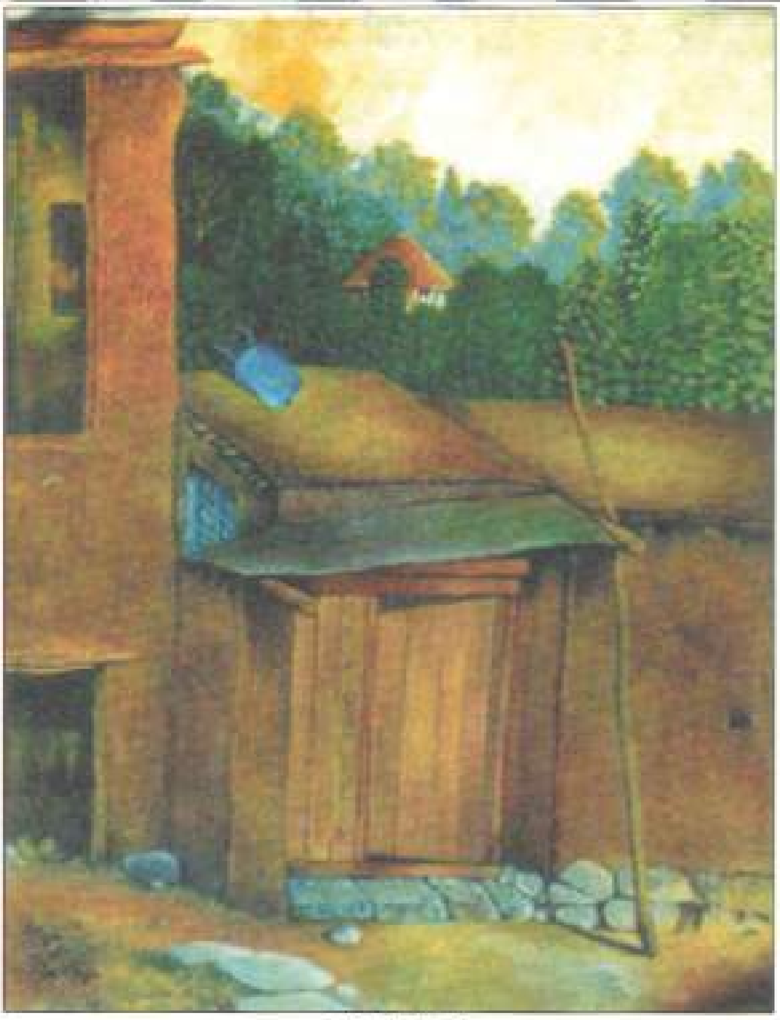

کامیل کەرکوکی

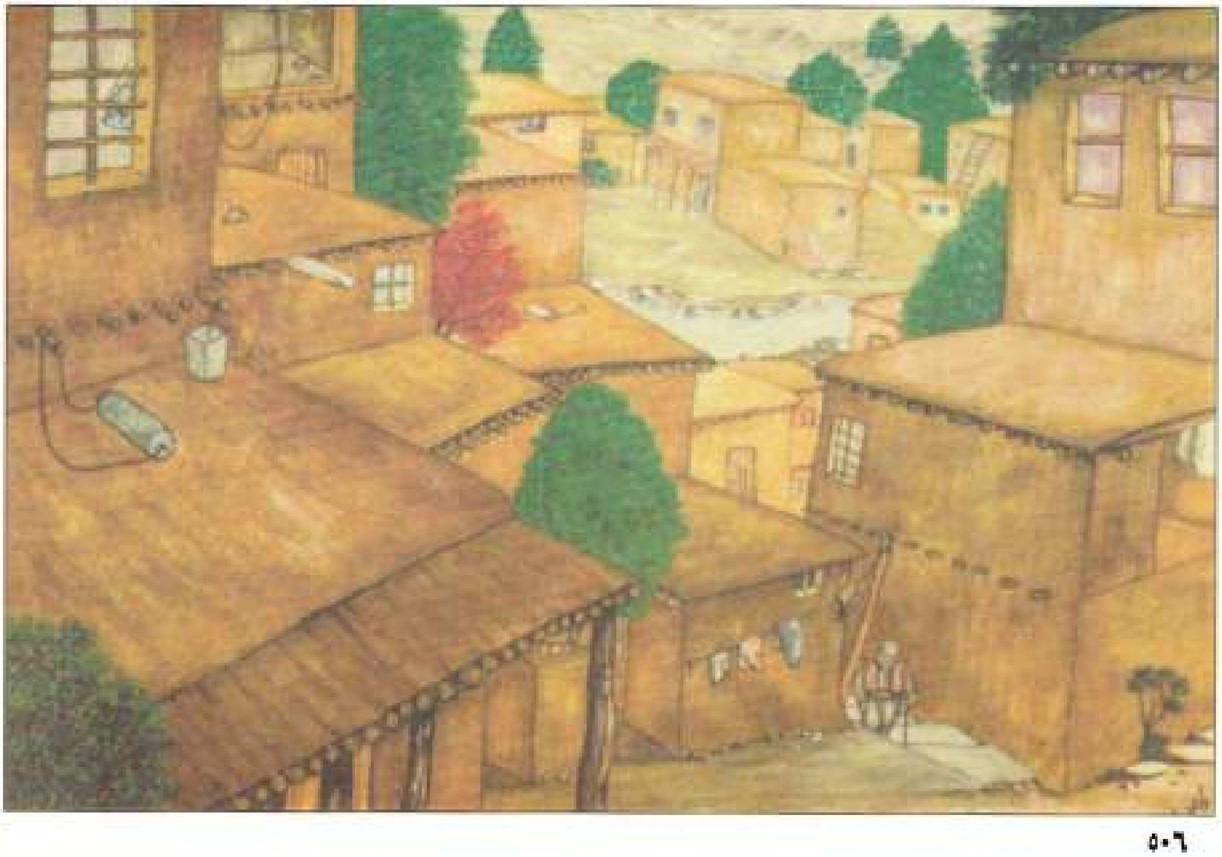

مەحمود سیامەسنووری

مەریوان خەتات

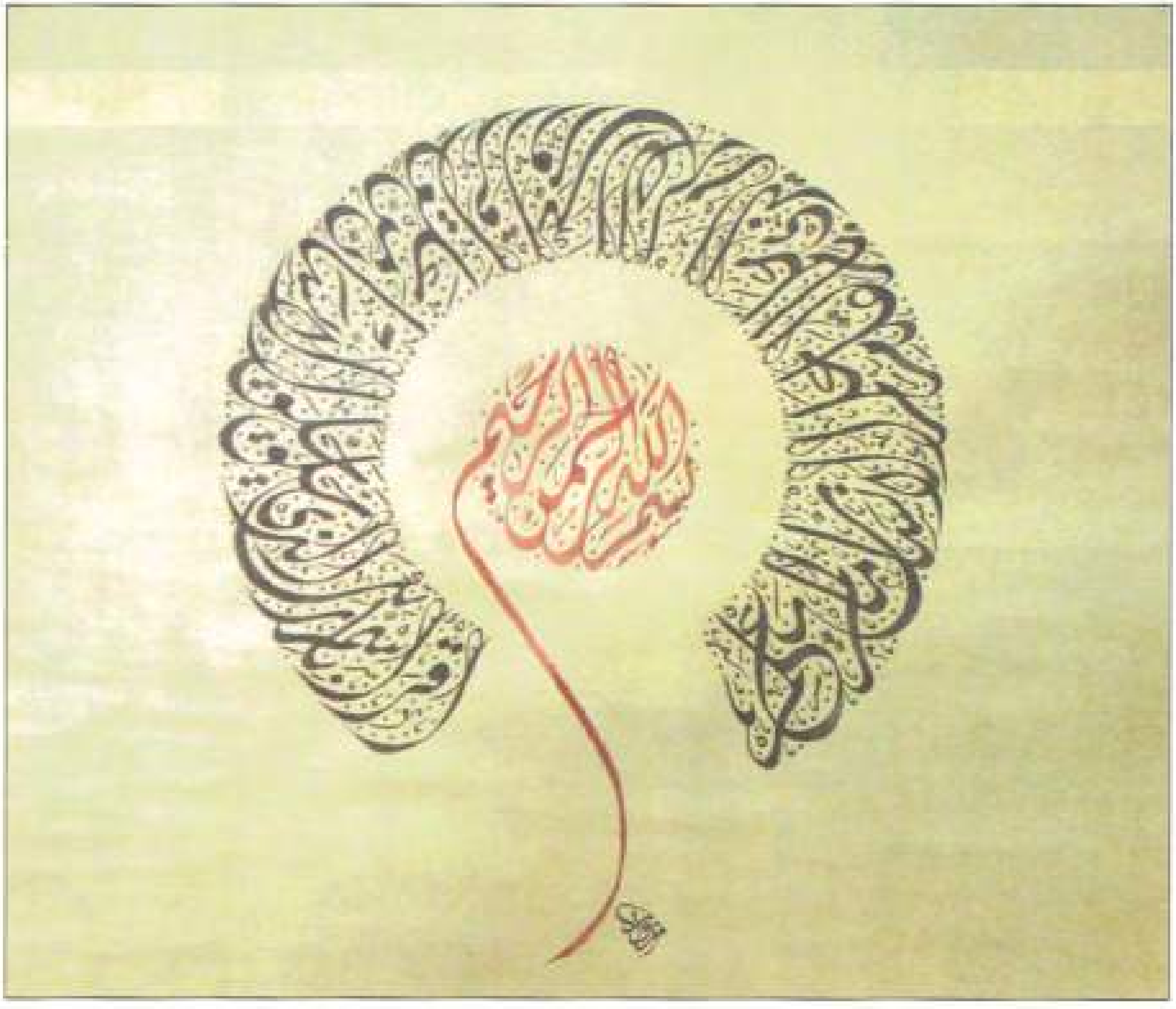

موزەفەر حارس

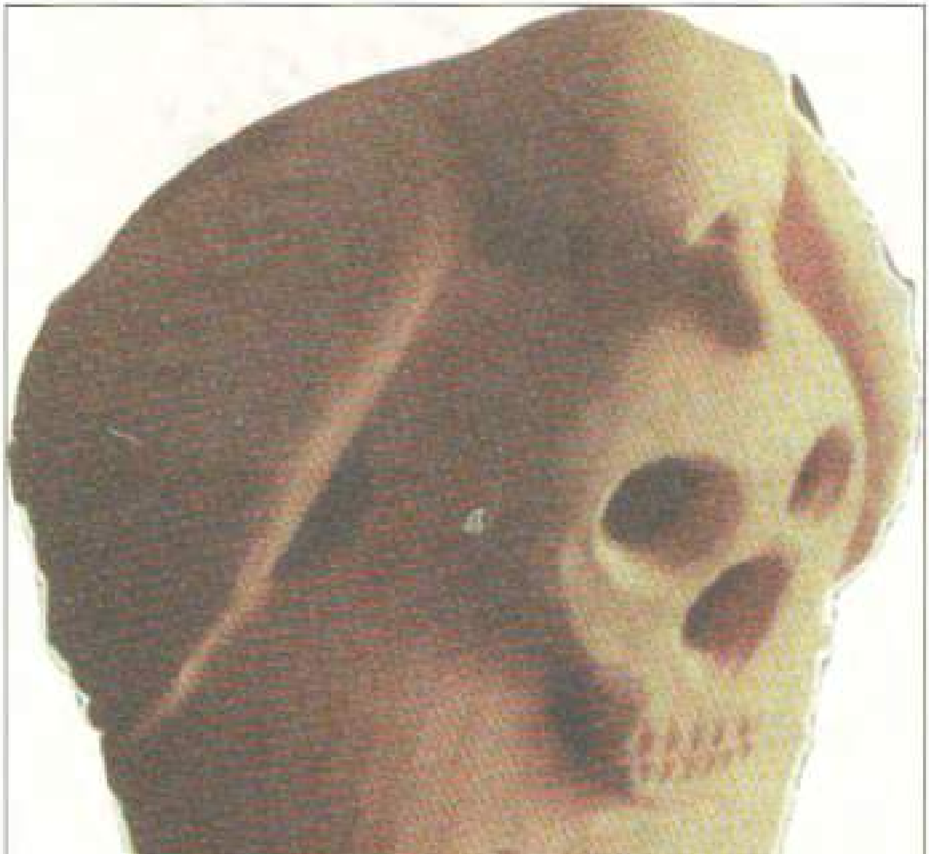

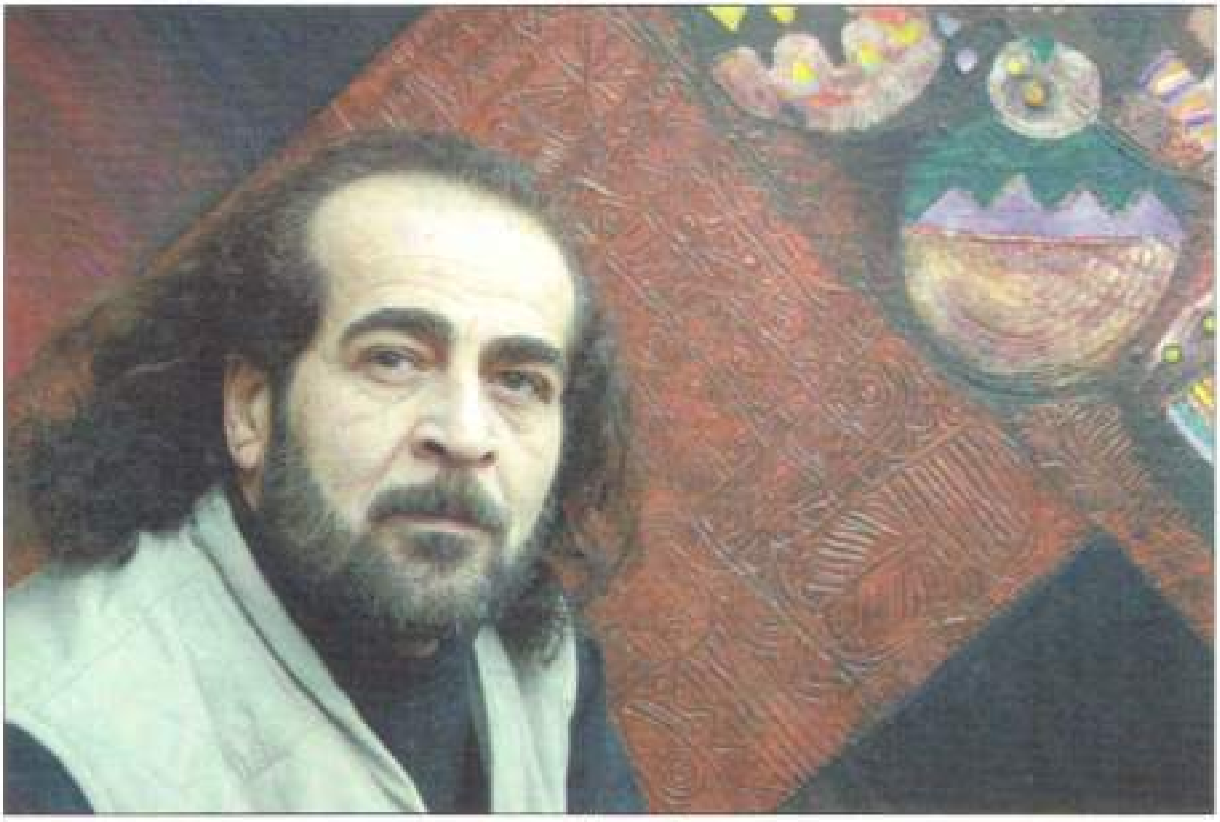

نورەدین ئەمین

عەدنان محەمەد حوسێن کاکەیی

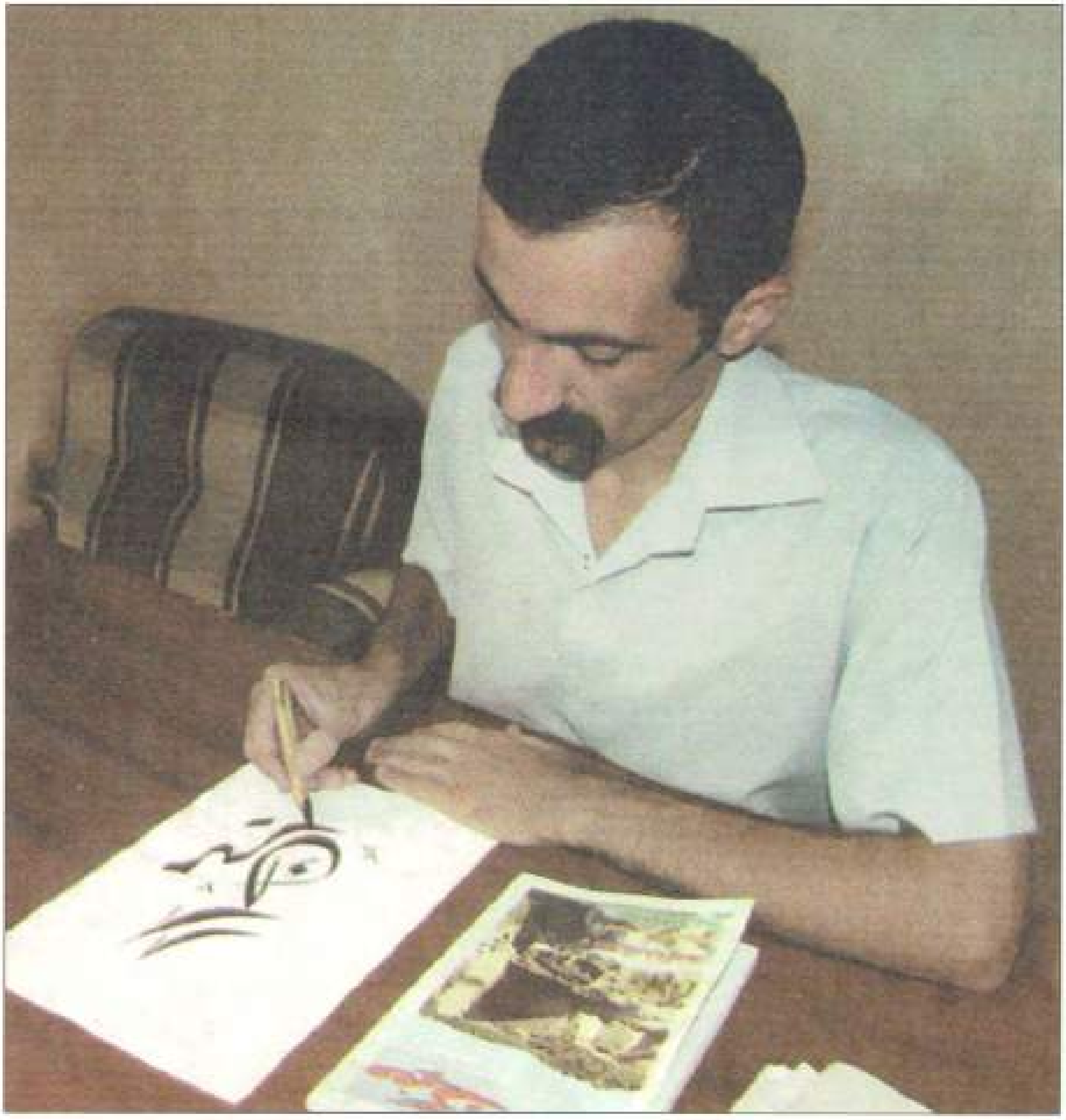

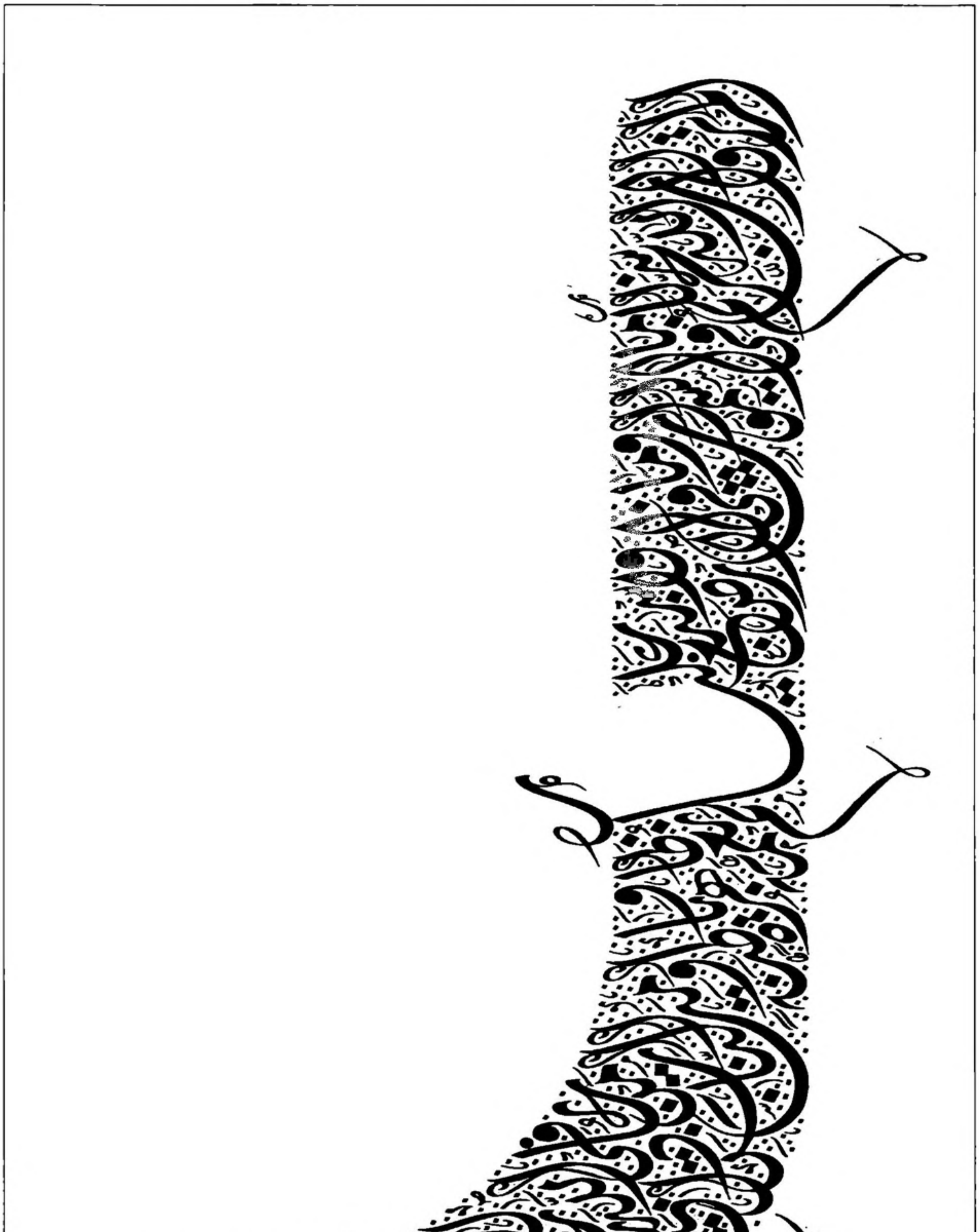

کامیل ڕەزا ئیسماعیل

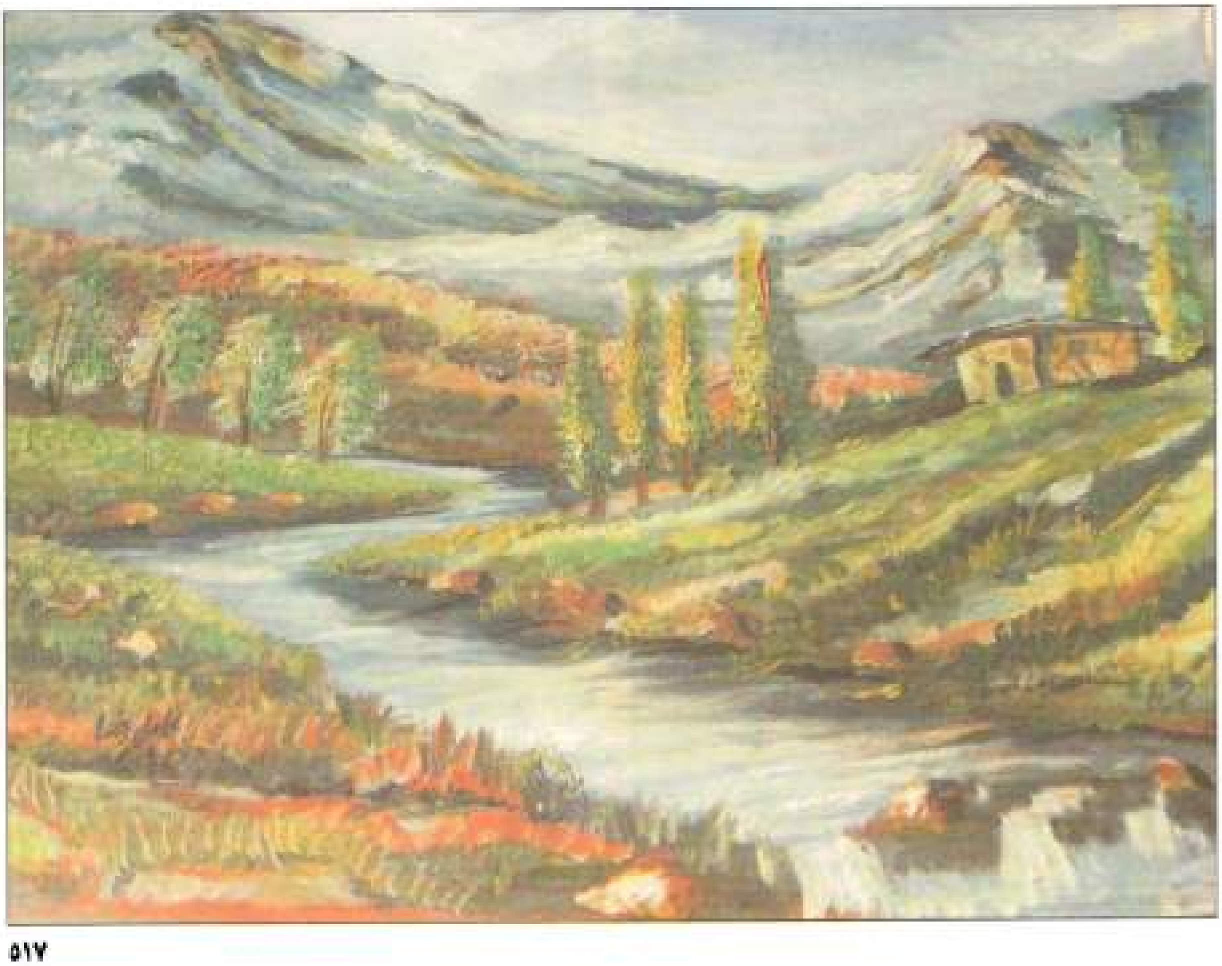

عەلی سدیق

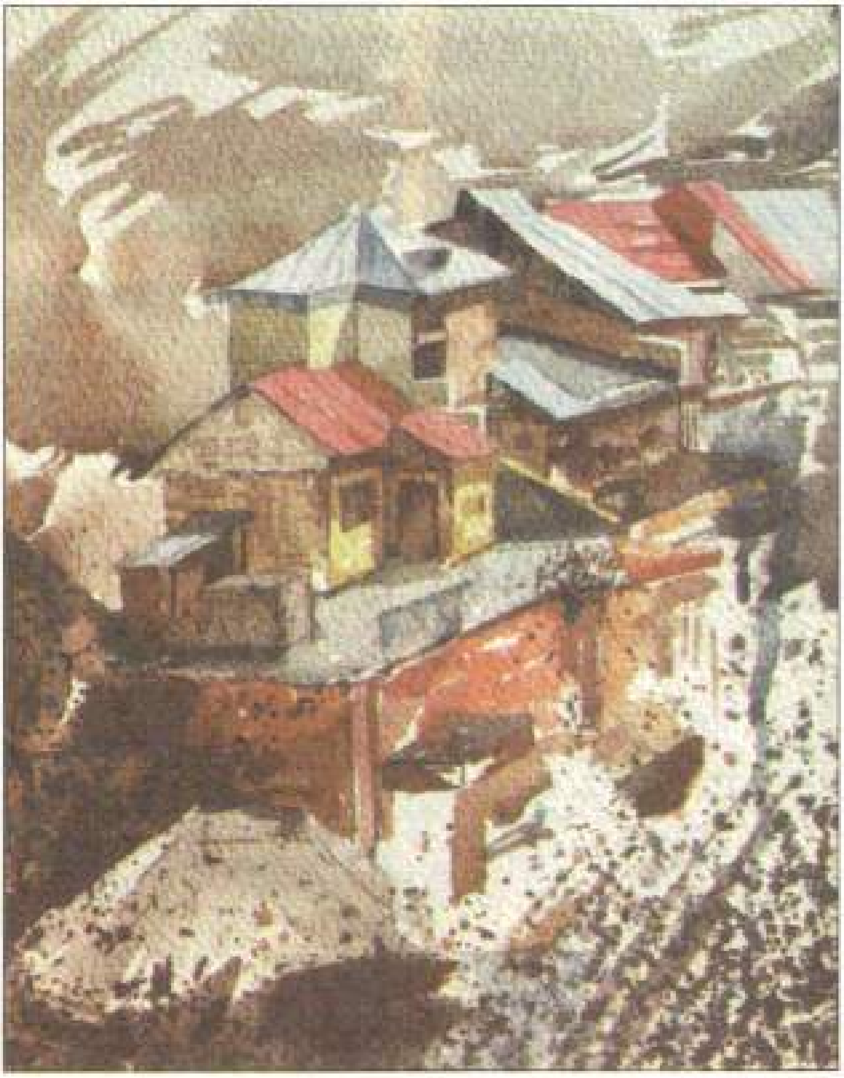

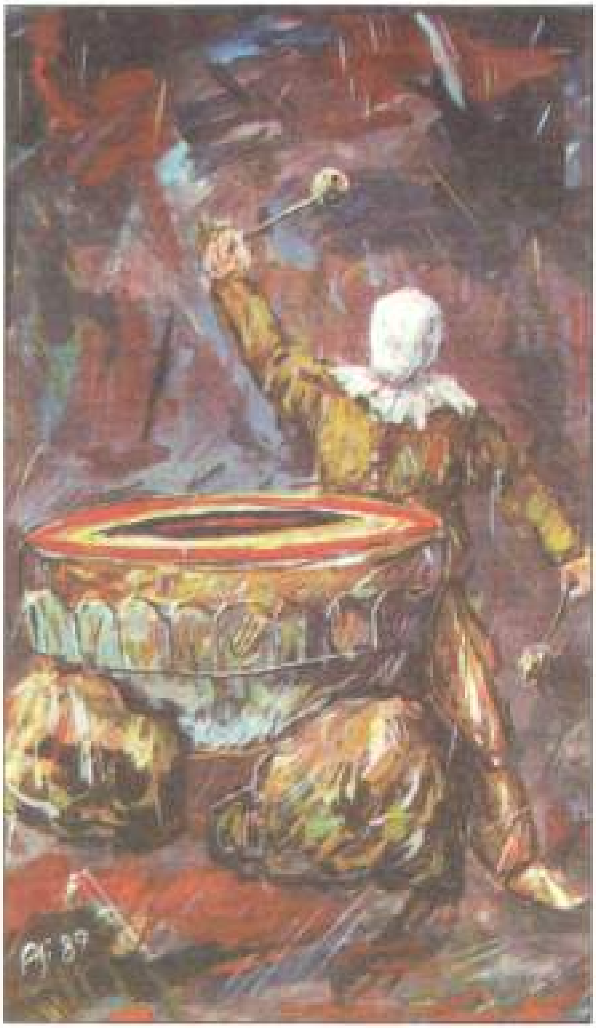

جوان سەلاحەددین

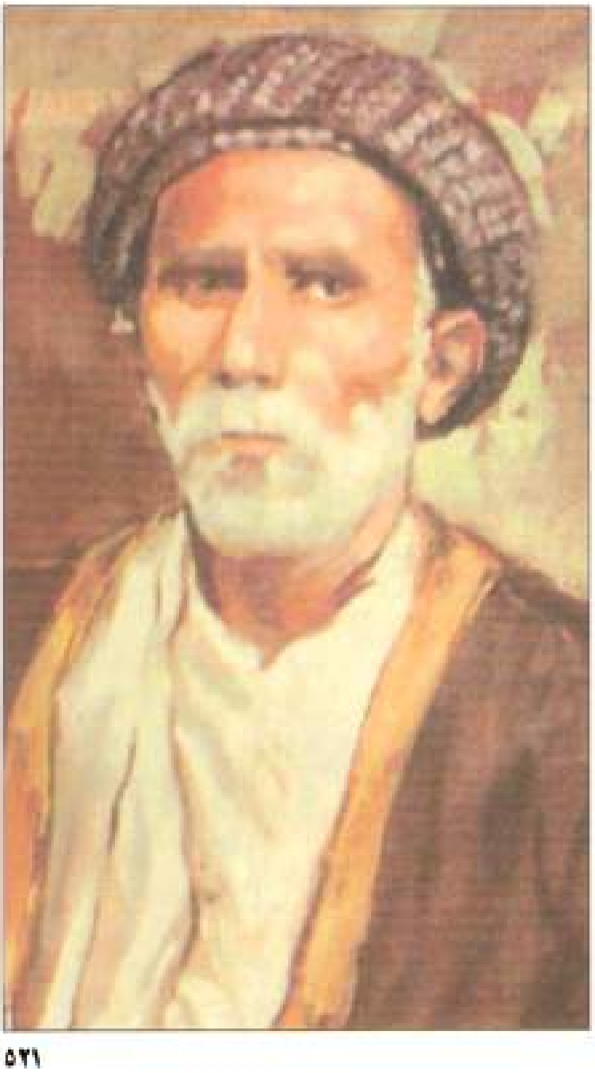

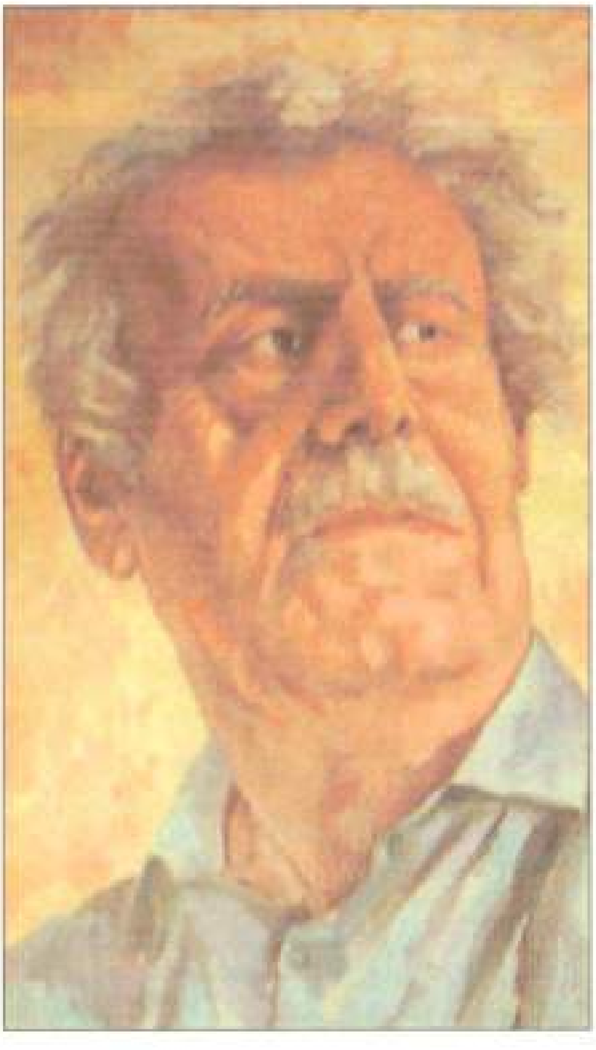

شکۆفە محەمەد عوبێد

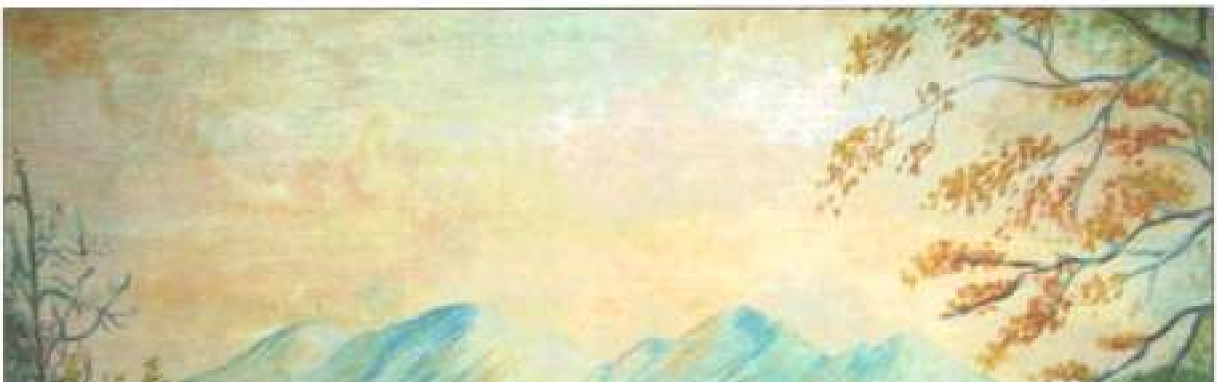

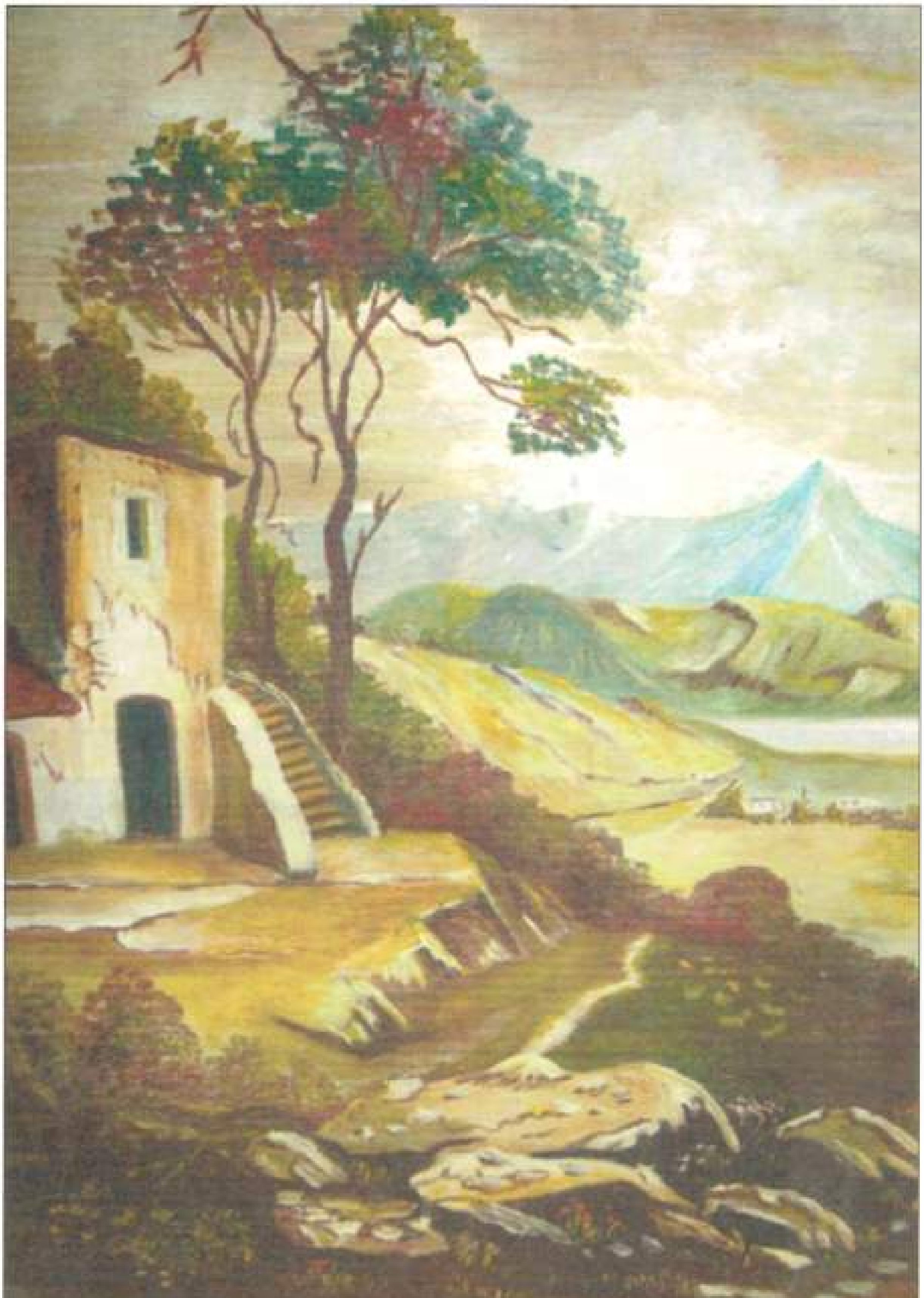

مەلا ئەمین حەمید

سامان بەرزنجی

سەلاحەددین شێرزاد

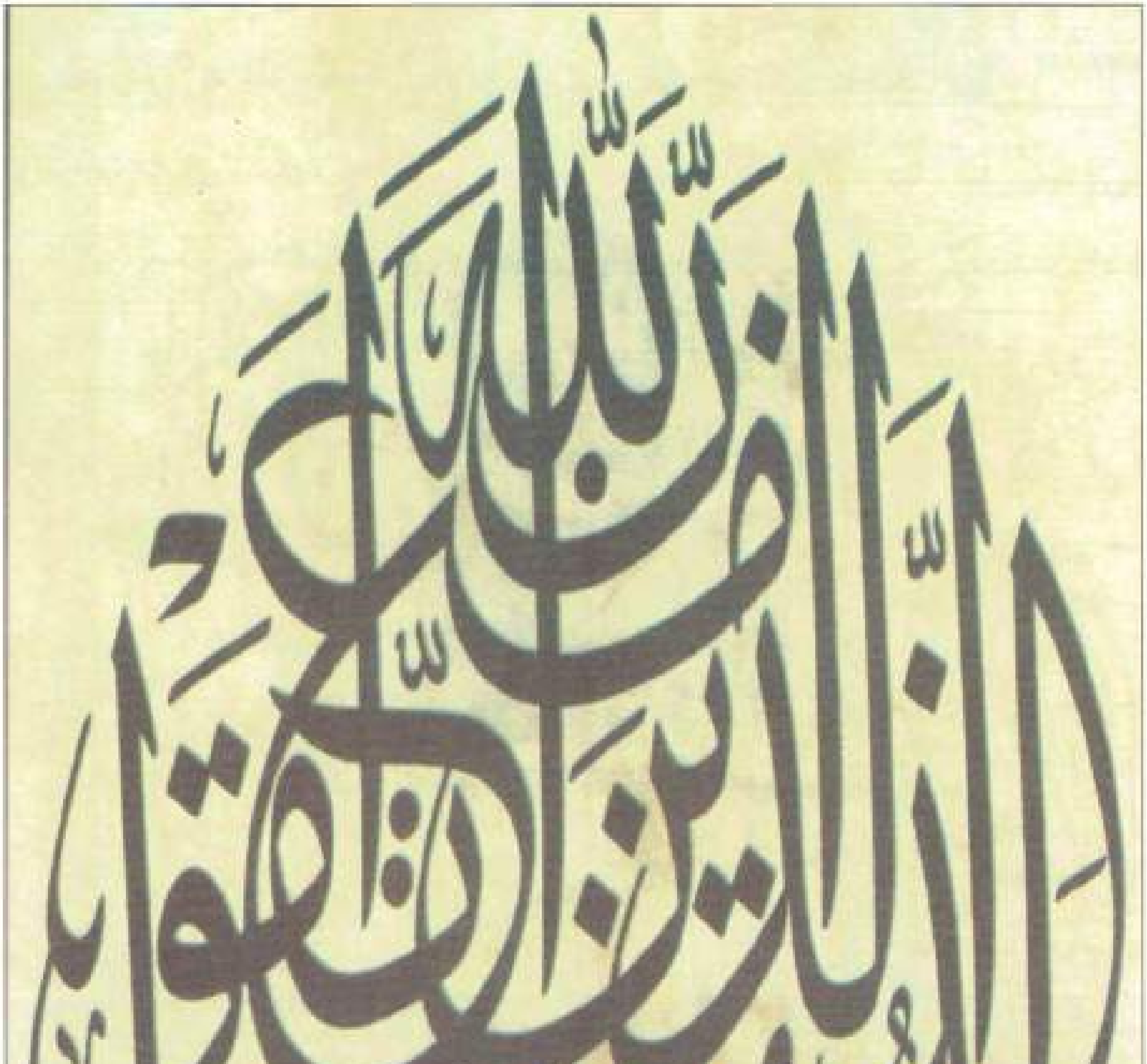

مەتین جەودەت

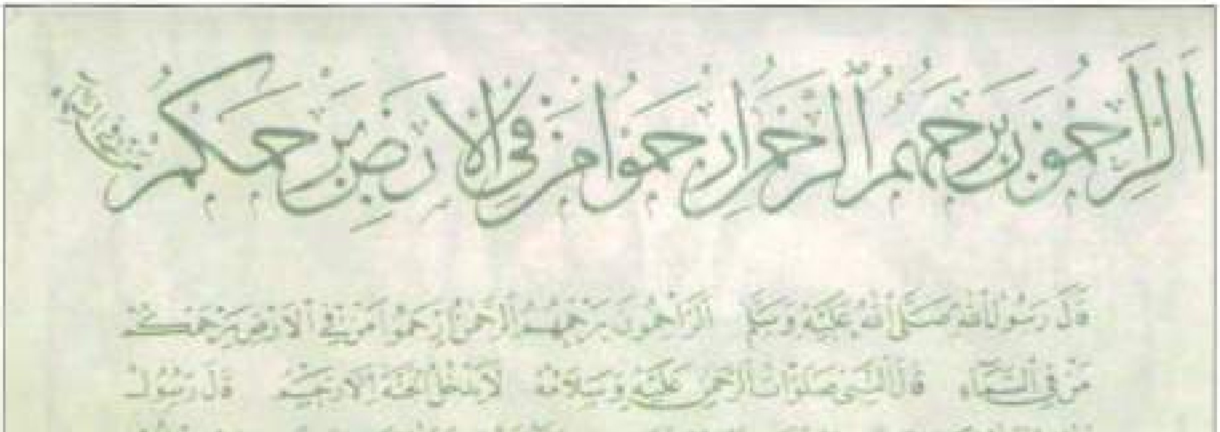

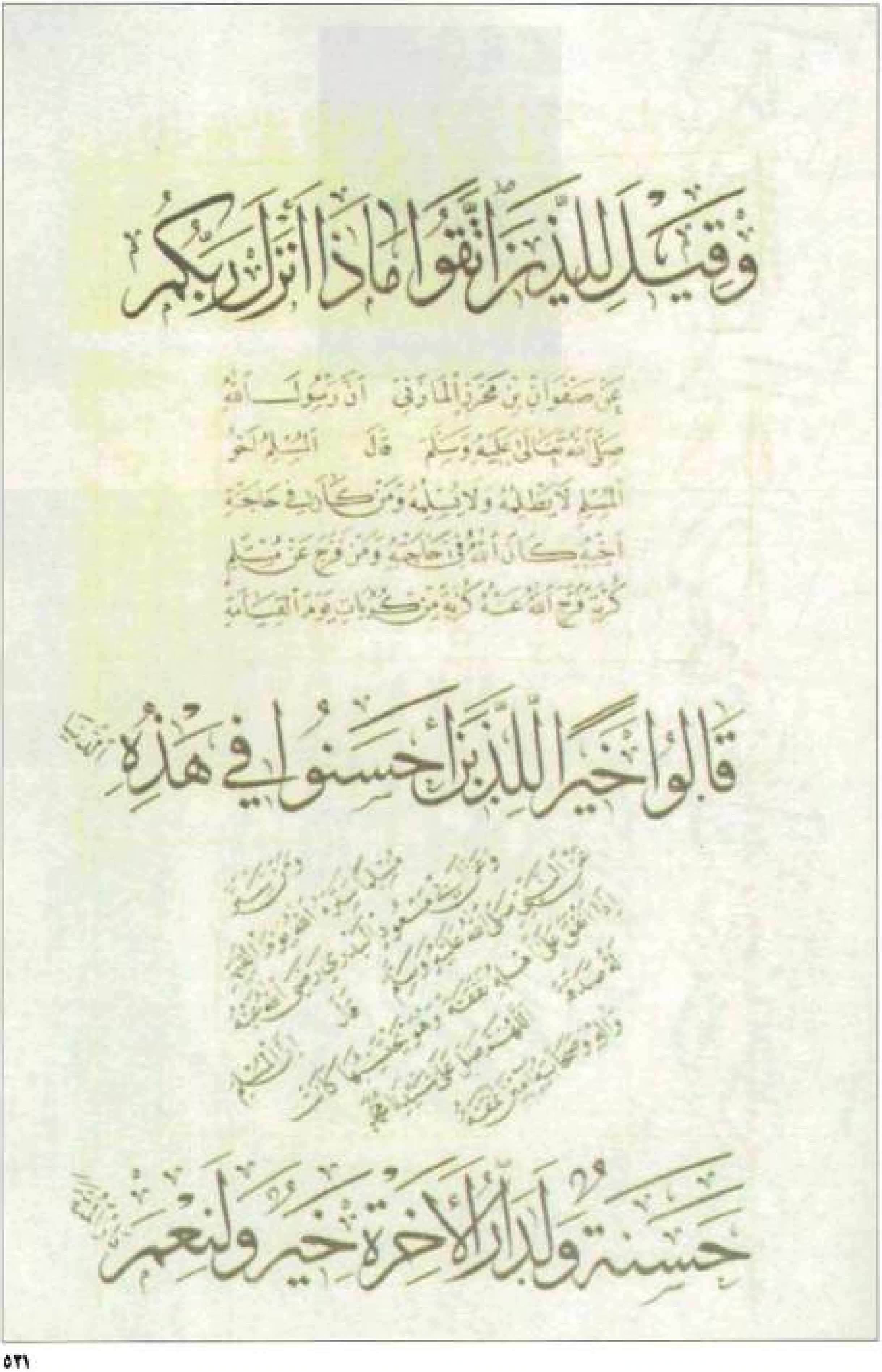
وقيل للذين اتقوا ماذا أنزل ربكم
عن صفوان بن محرز المازني أن رسول الله
صلى الله تعالى عليه وسلم قال المسلم أخو
المسلم لا يظلمه ولا يسلمه ومن كان في حاجة
أخيه كان الله في حاجته ومن فرج عن مسلم
كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة
قالوا خيرا للذين أحسنوا في هذه
حسنة ولدار الآخرة خير ولنعم

هادی کەرکوکی

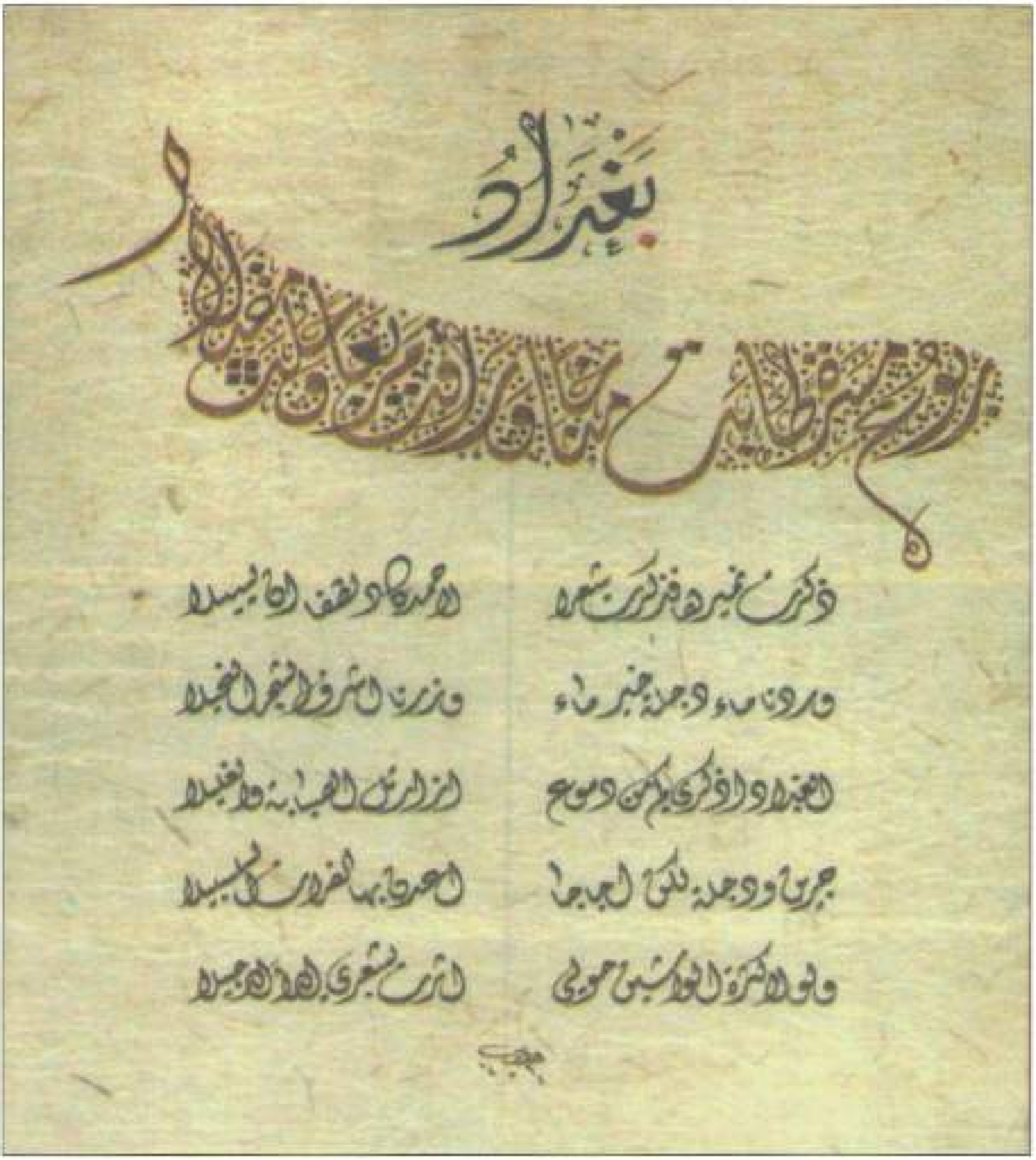
بغداد

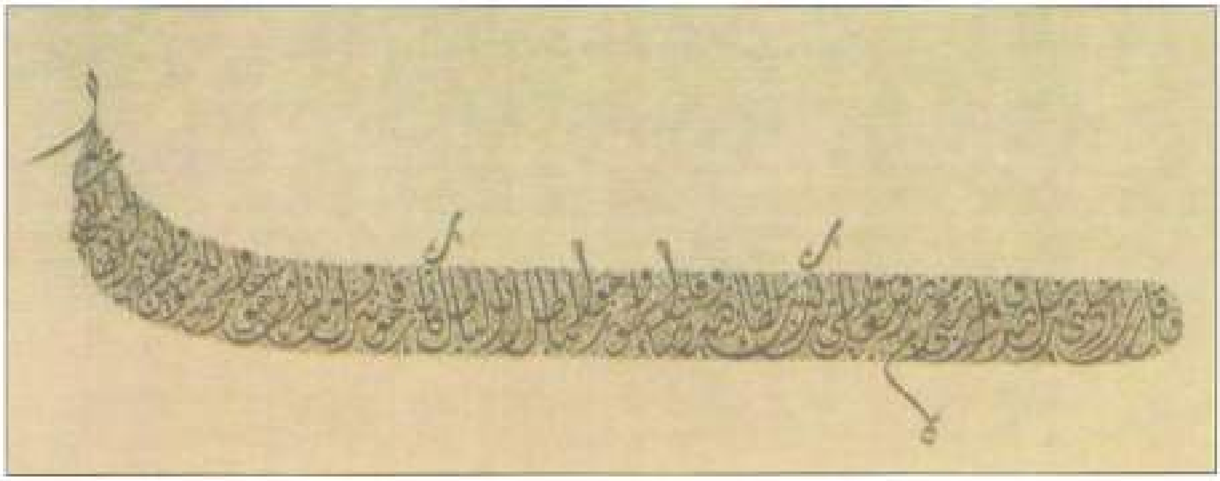

ئیحسان ئەدهەم

بسم الله الرحمن الرحيم
إنا أنزلناه في ليلة القدر وما أدراك ما ليلة
القدر ليلة القدر خير من ألف شهر تنزل الملائكة
والروح فيها بإذن ربهم من كل أمر سلام هي
حتى مطلع الفجر
صدق الله العظيم

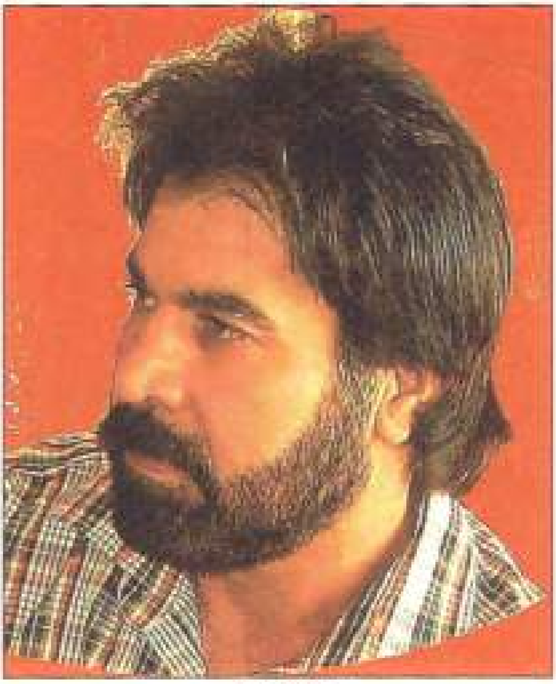

ئاگۆ ئەوین

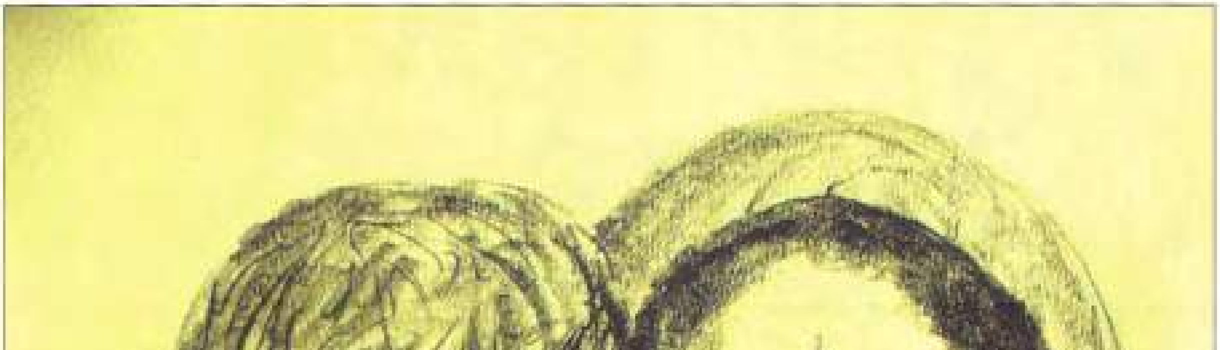

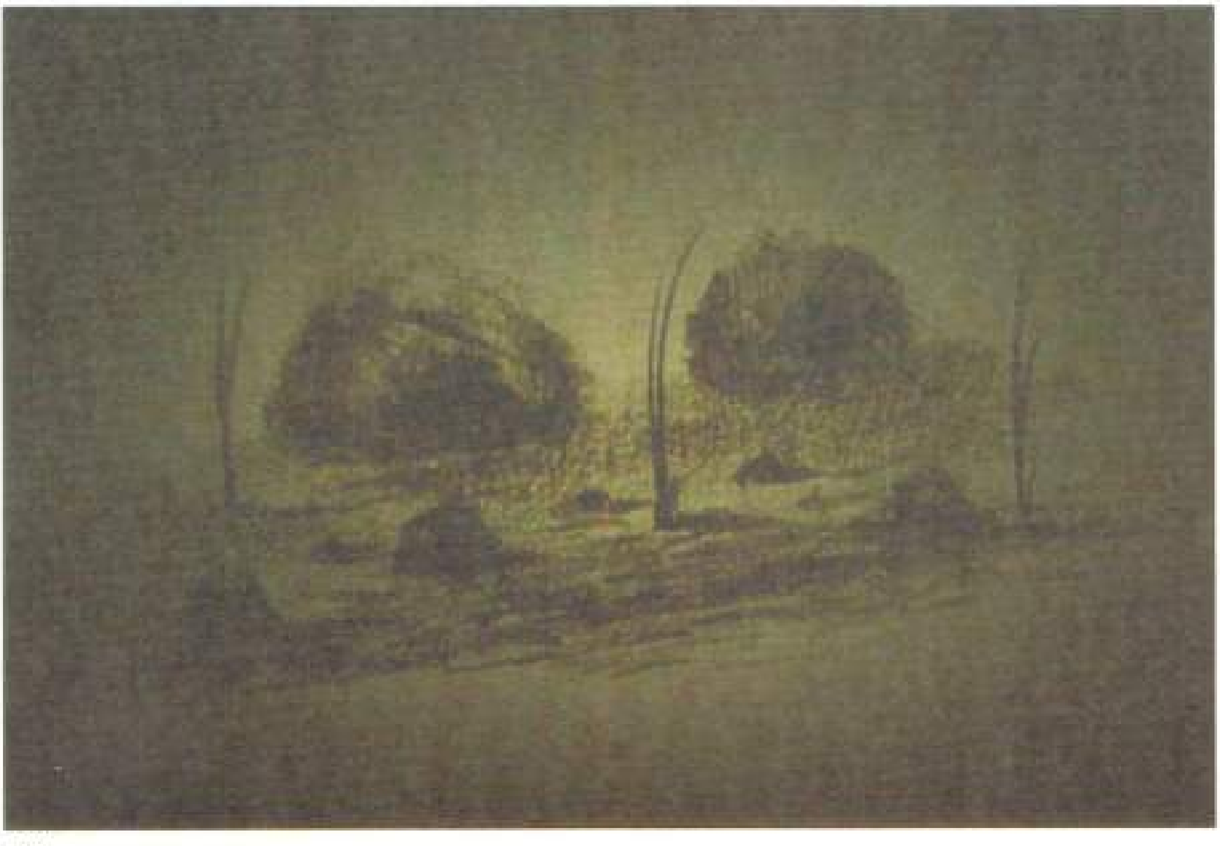

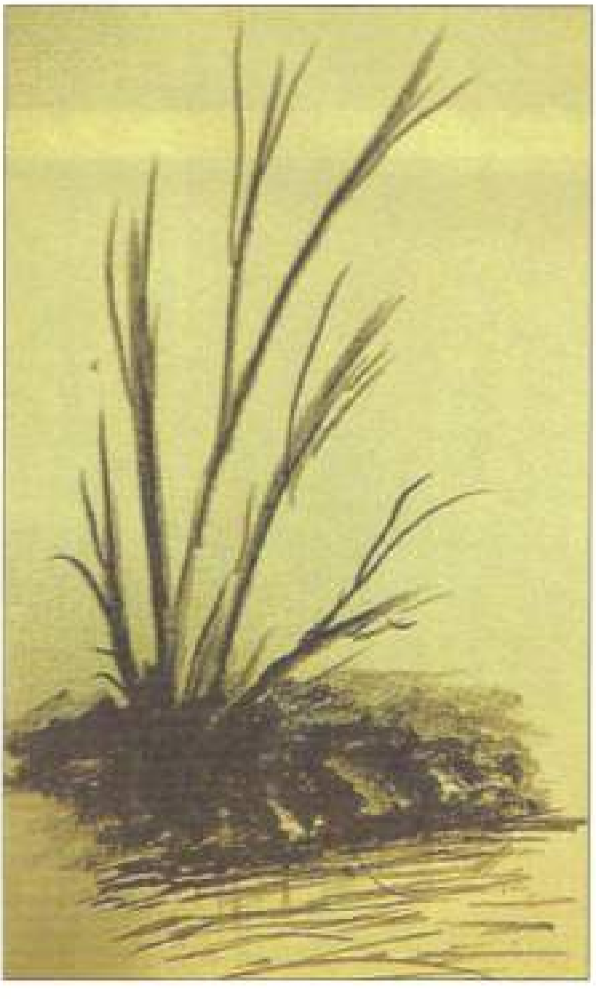

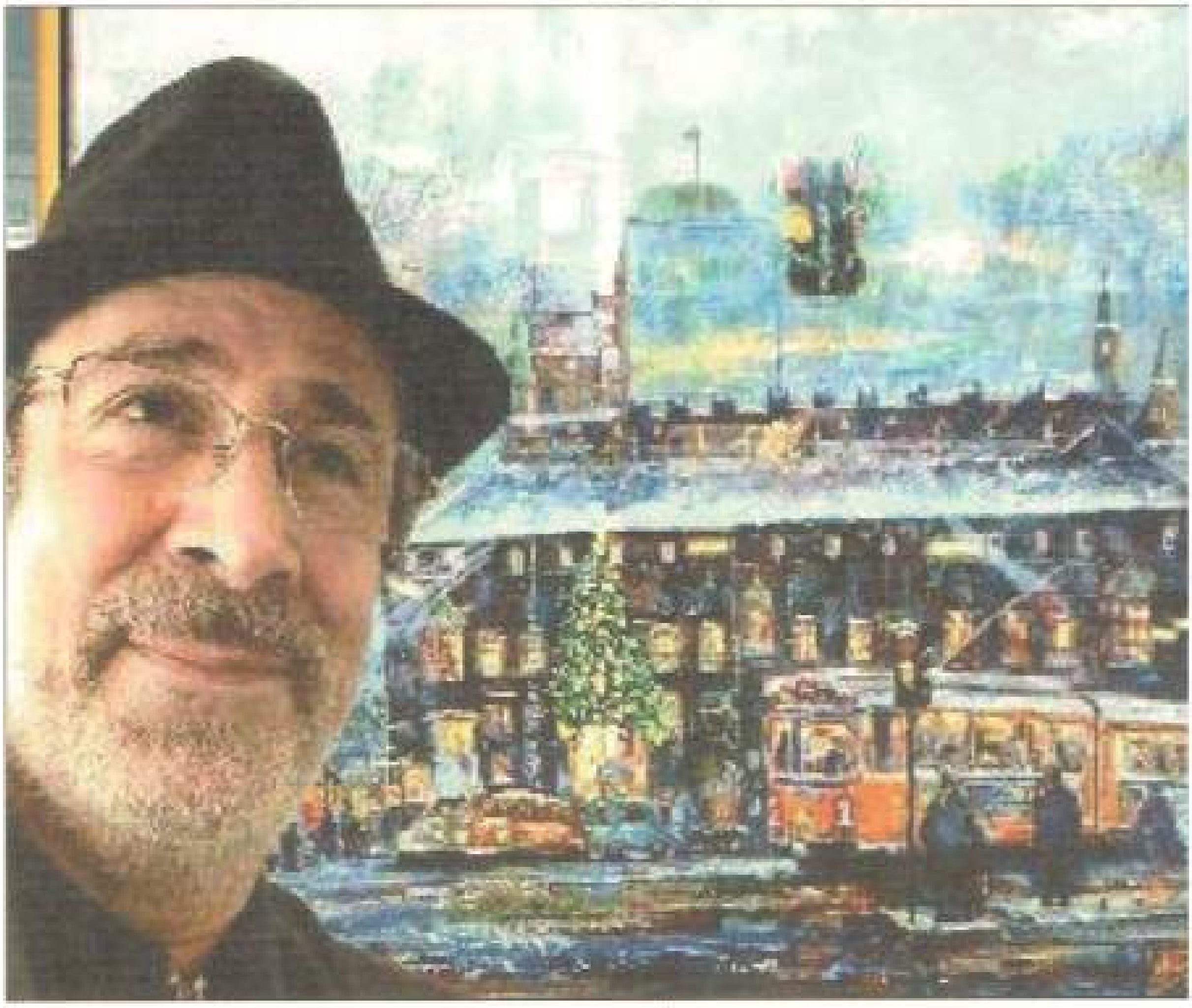

بەشار محەمەد سوبحی

عەبدولڕەحمان حوسێن مەحمود

فاروق رەسوڵ

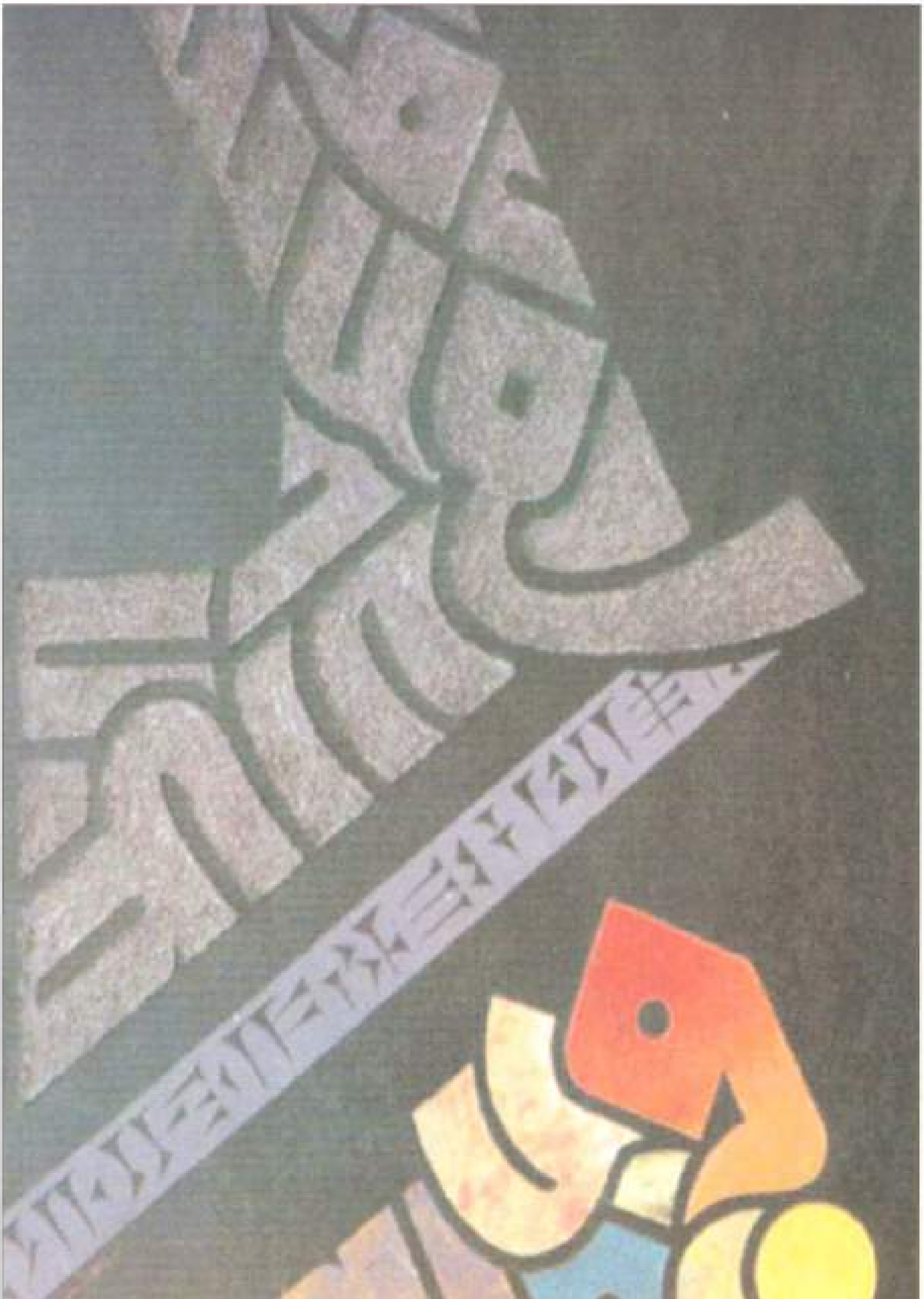

حوسێن عەبدوڵا

شاهین ئەحمەد

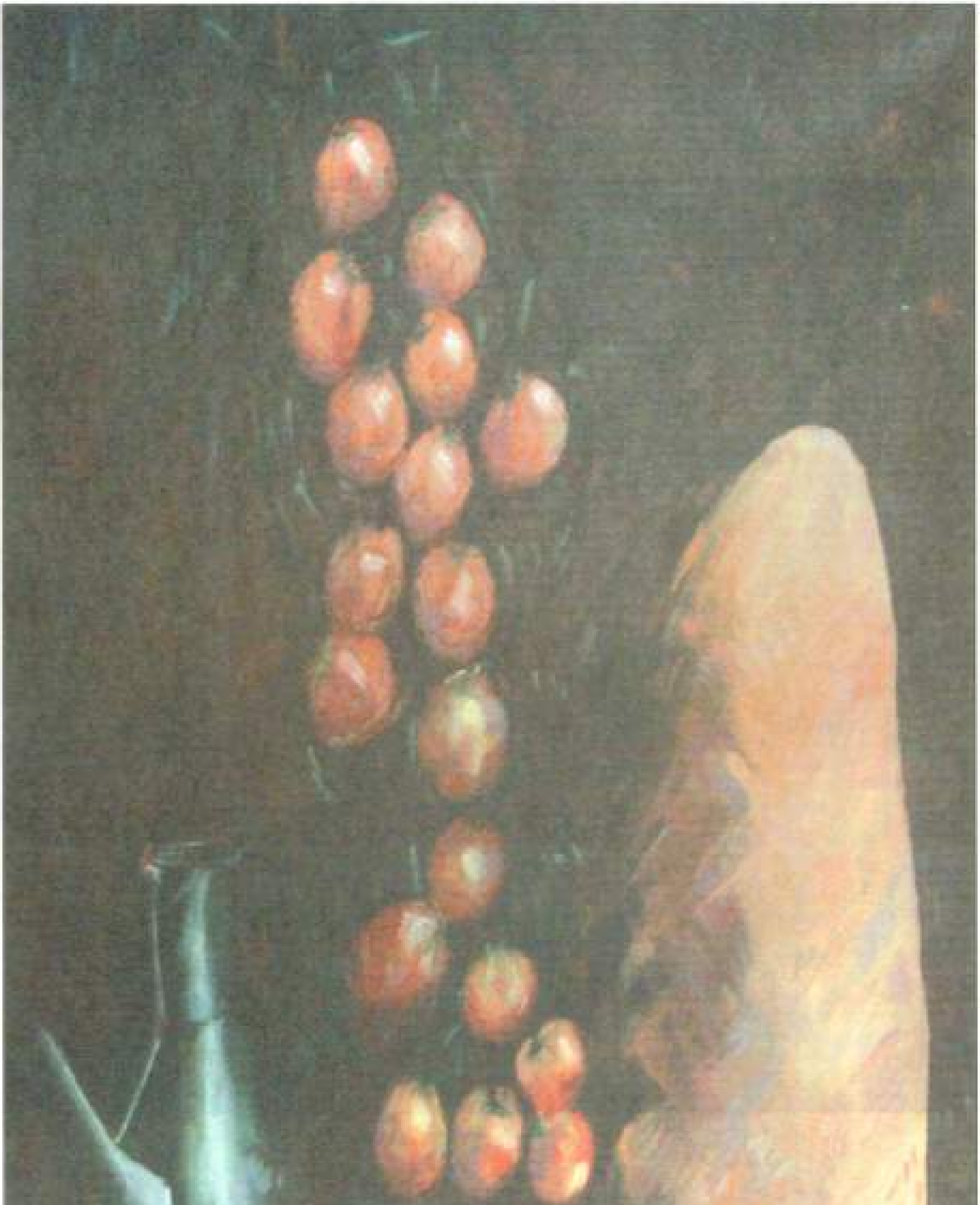

ئامانج عیزەددین

ئەحمەد ئەلسەفار

ئەحمەد حەسەن

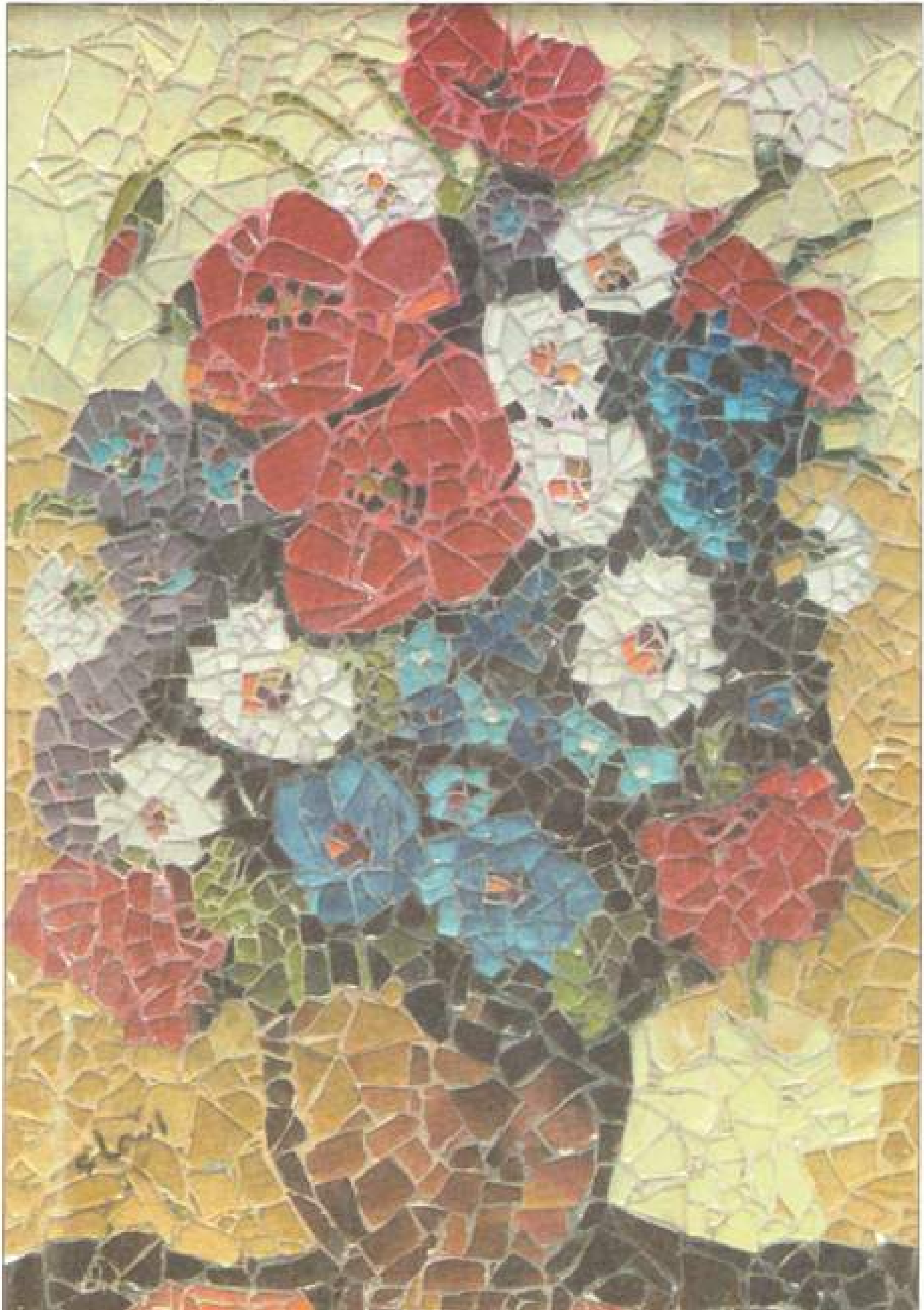

ئەسما غالی

هیشام وەحید

ناسر کەریم

محەمەد خالید

کامەران دارتاش

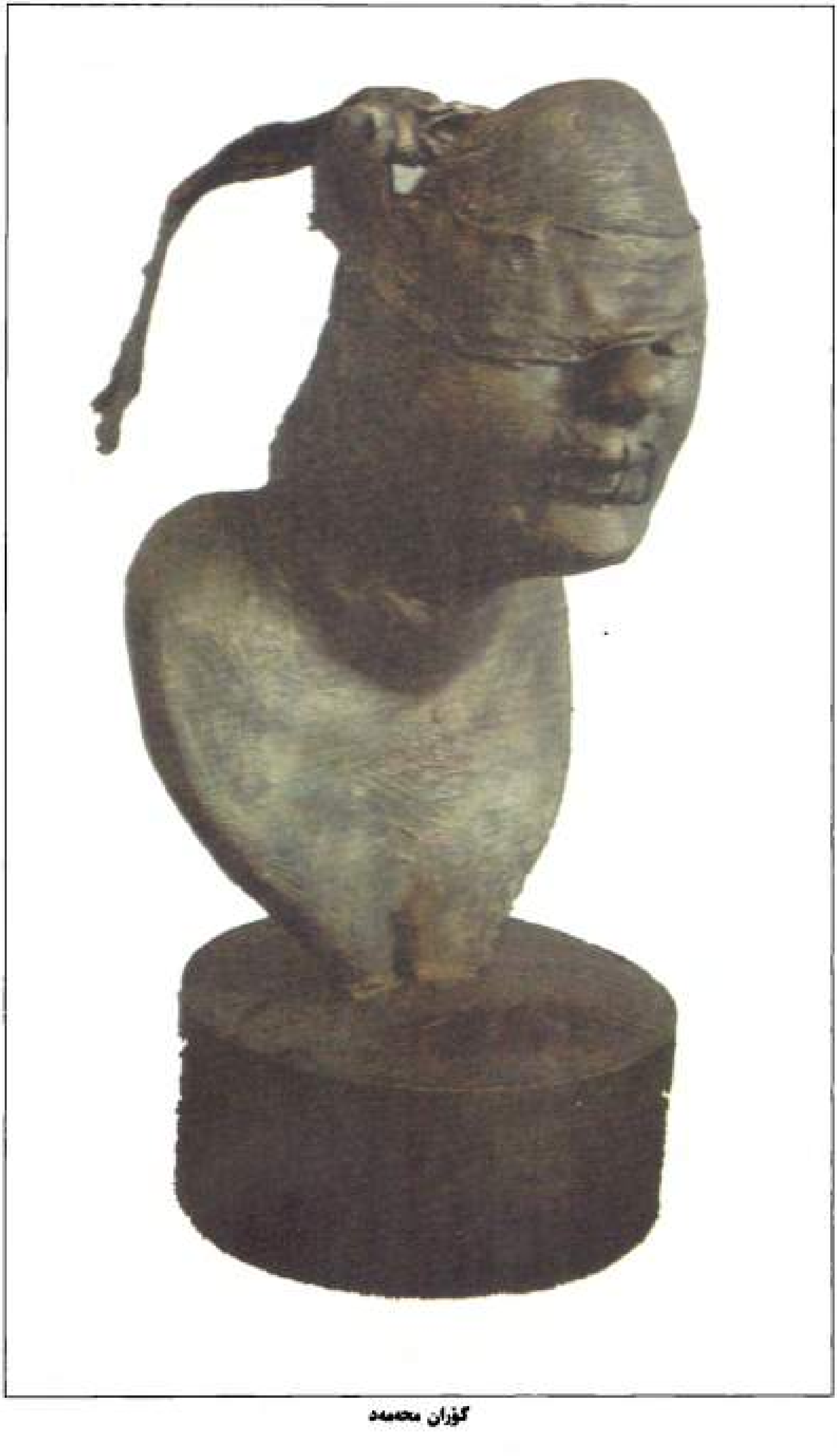

گۆران محەمەد

غەزوان ناسر

عیماد حەسەن

٥

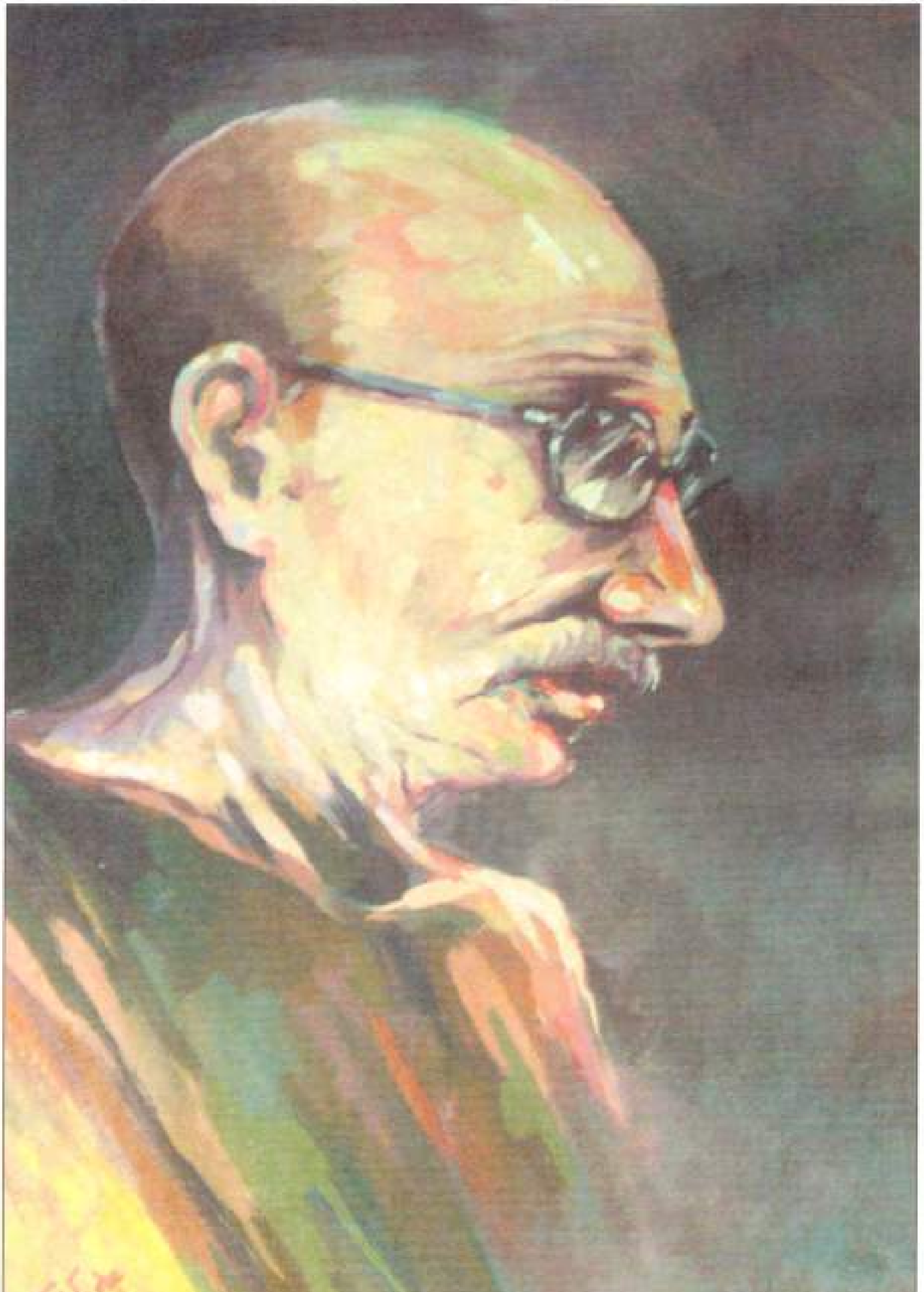

عەلی کەریم

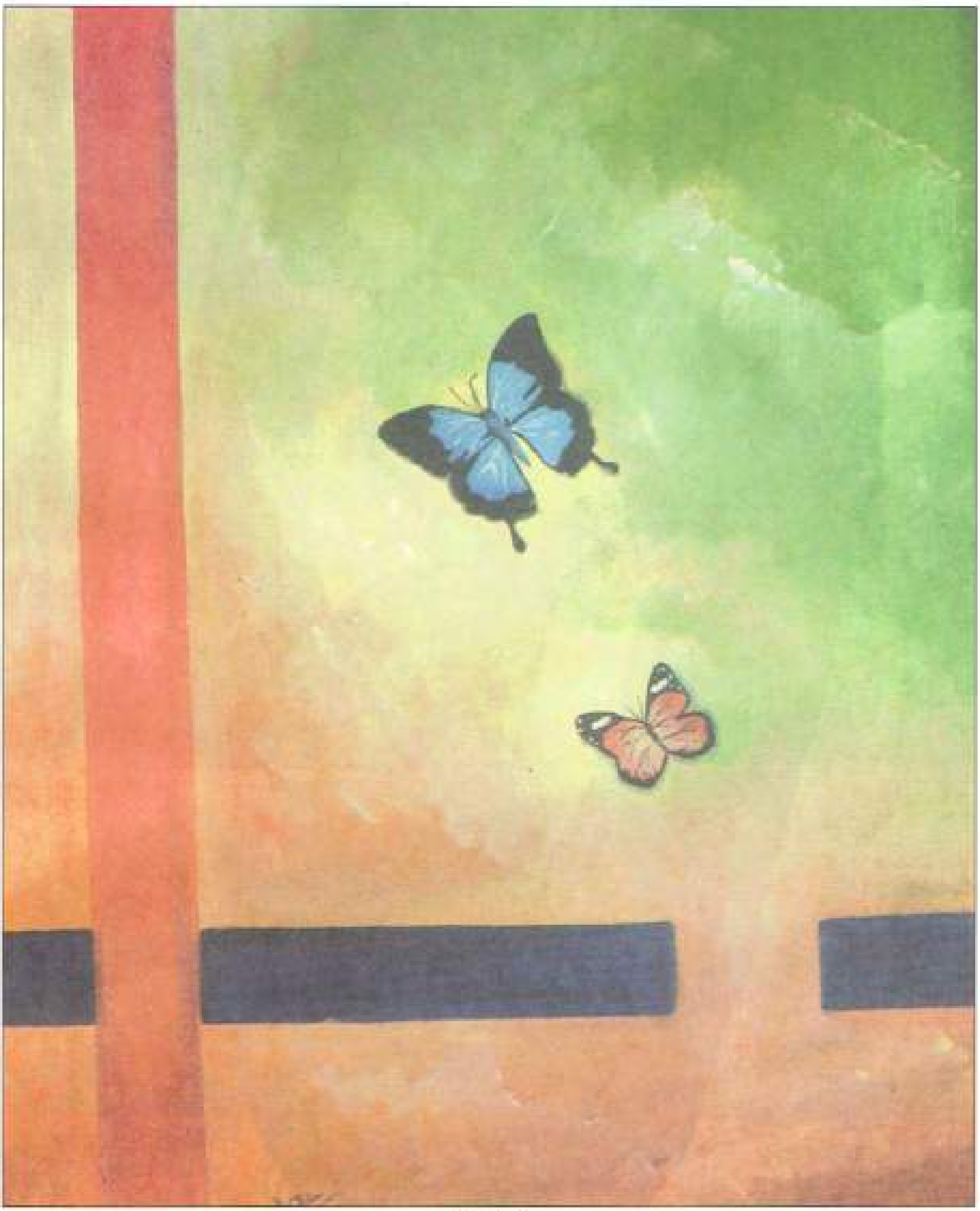

عەقیل مەجید

عەزیز موحسین

عەباس کۆمەڵێ

شەیما وەلید

شەعلا ئەحمەد

سلێمان محەمەد

سەعید ئیسماعیل

سەباح بەکر

سامان ئەمین

ڕوناك عەزیز

پاوێژ کامەران

خەیروڵلا محەممەد

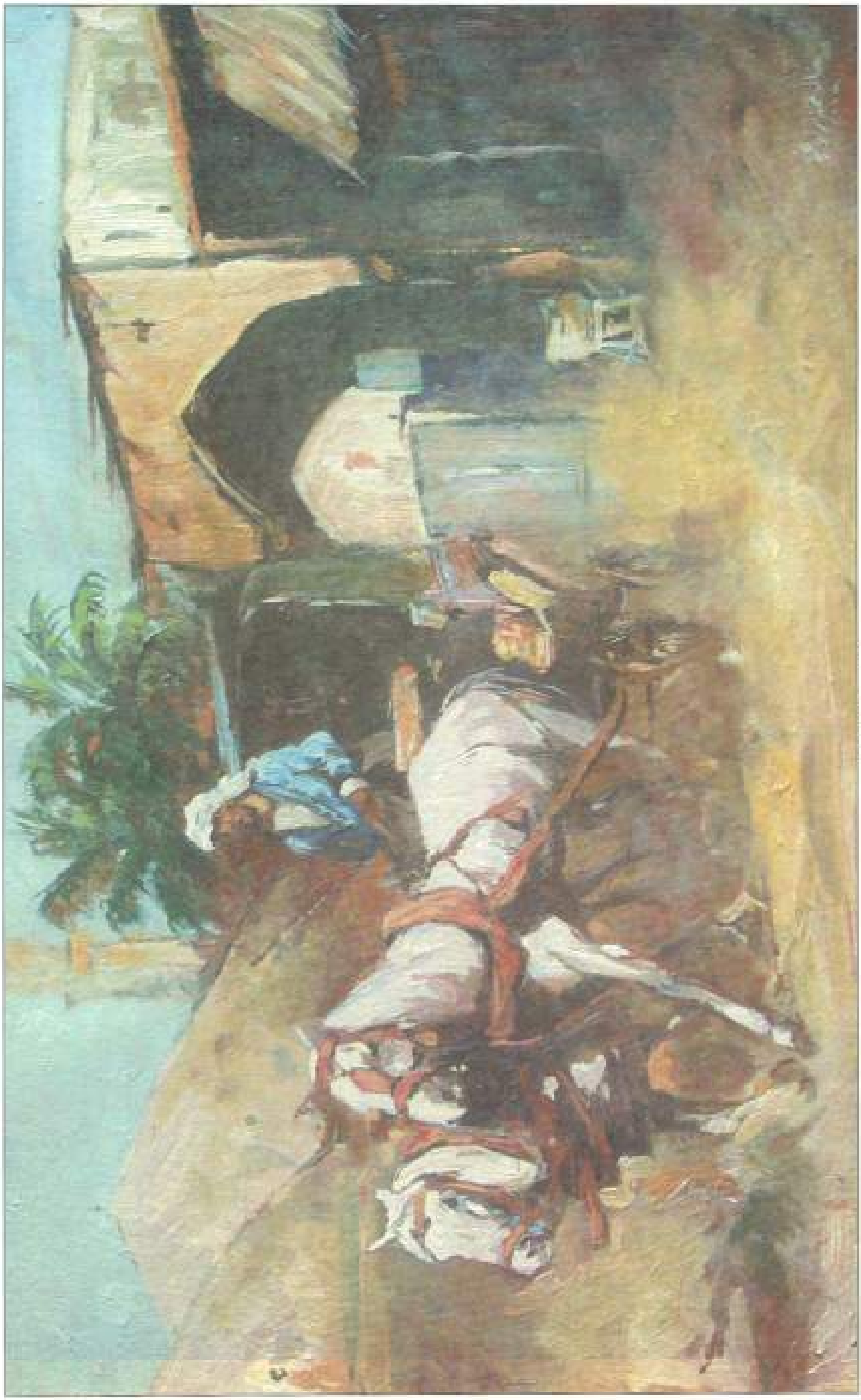

خالید موختار ئۆغلو

حوسێن عەبدولکەریم

ئیحسان ئەکبەر

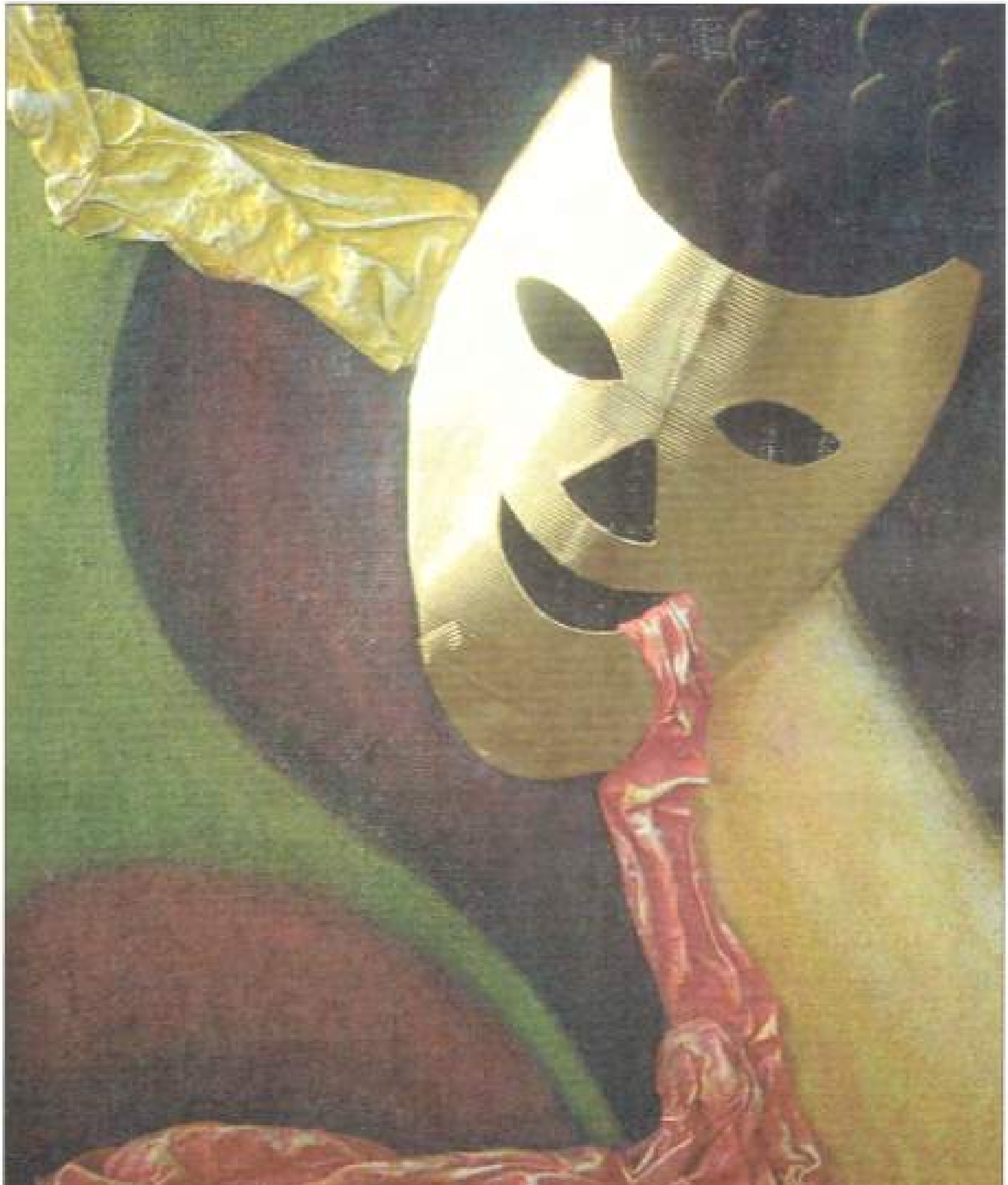

ئومێد عومەر

ئەیوب قوشچی

نەهلی کاکەیی

شێرزاد جەوهەر

سەنگەر فوئاد

هونەر هیجران شەریف

پەری زاهیر شوکر

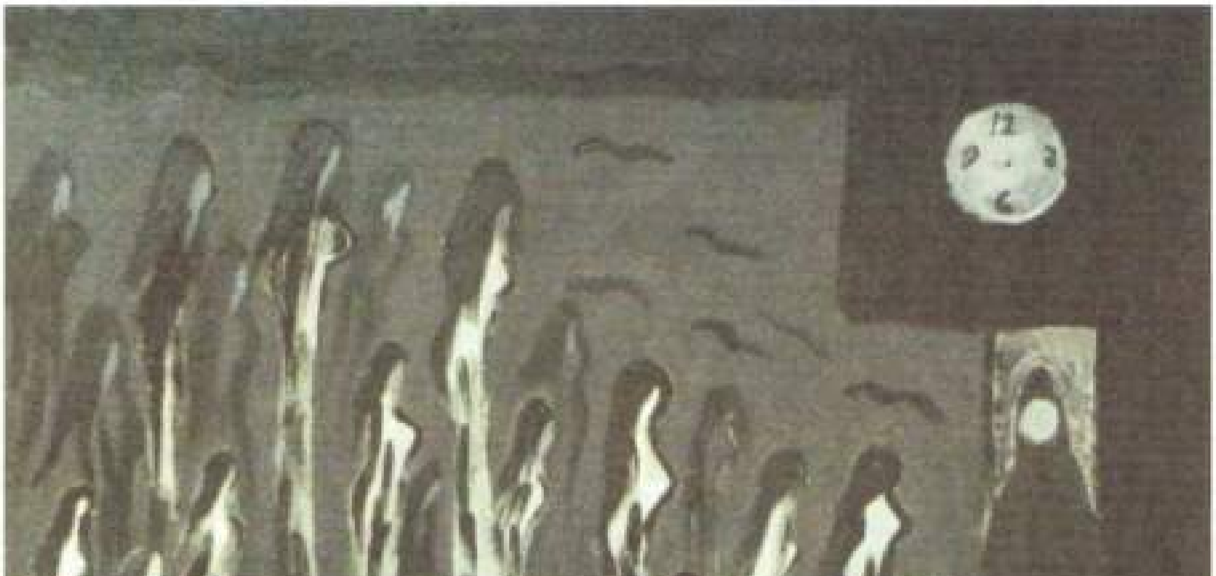

Pari

Pari

نەجات عەبدوڵڵا

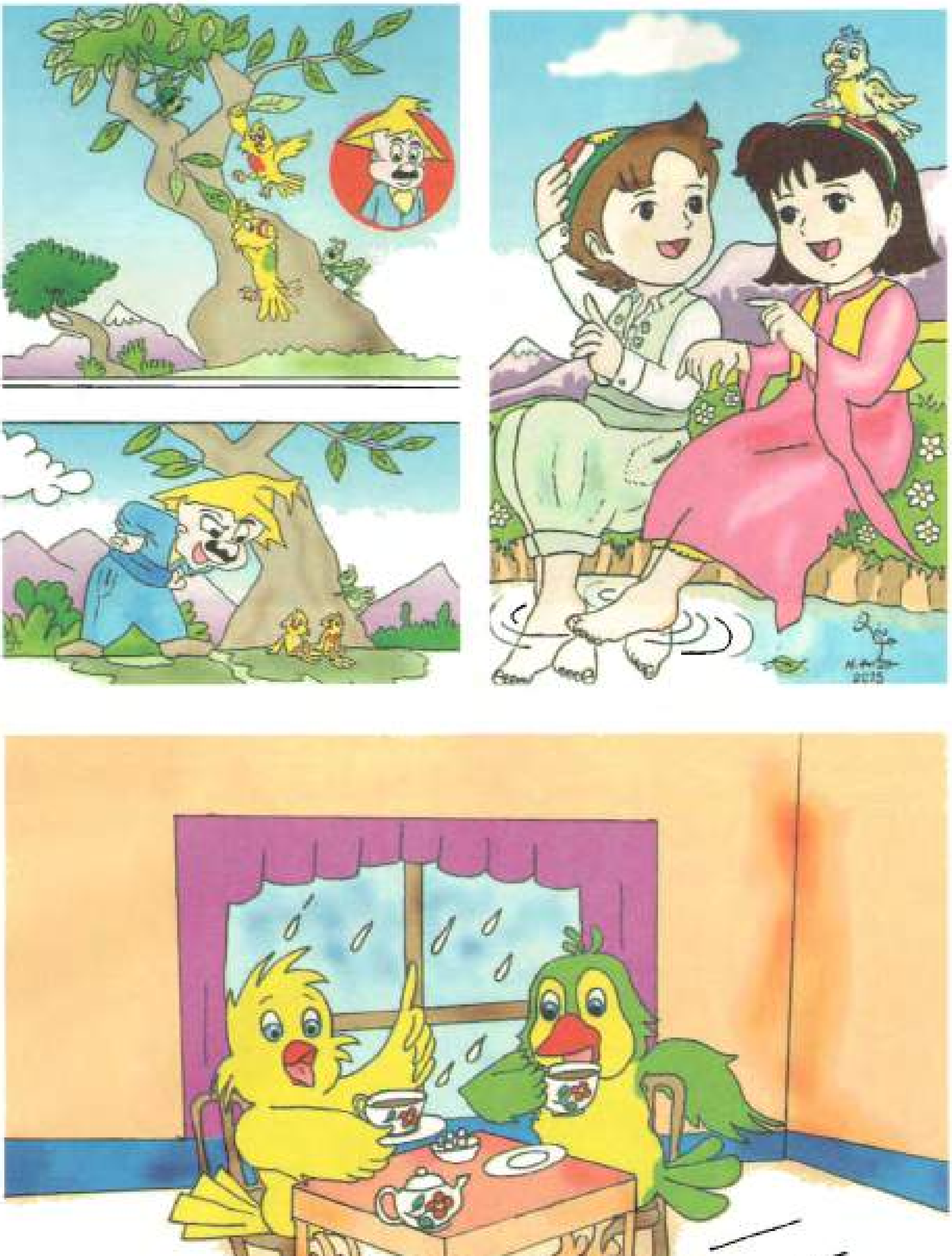

لە ڕاستەوە:- نەجات عەبدوڵلا، عەلی دەروێش، فەریدوون هاوار

گەشتی گۆڤاری گوڵەکان بۆ شاعیران و چیرۆکنووسان و نووسەرانی بواری منداڵان بۆ سەیرانگای سەرگەڵو و بەرگەڵو، 2015

فەرەیدوون هاوار

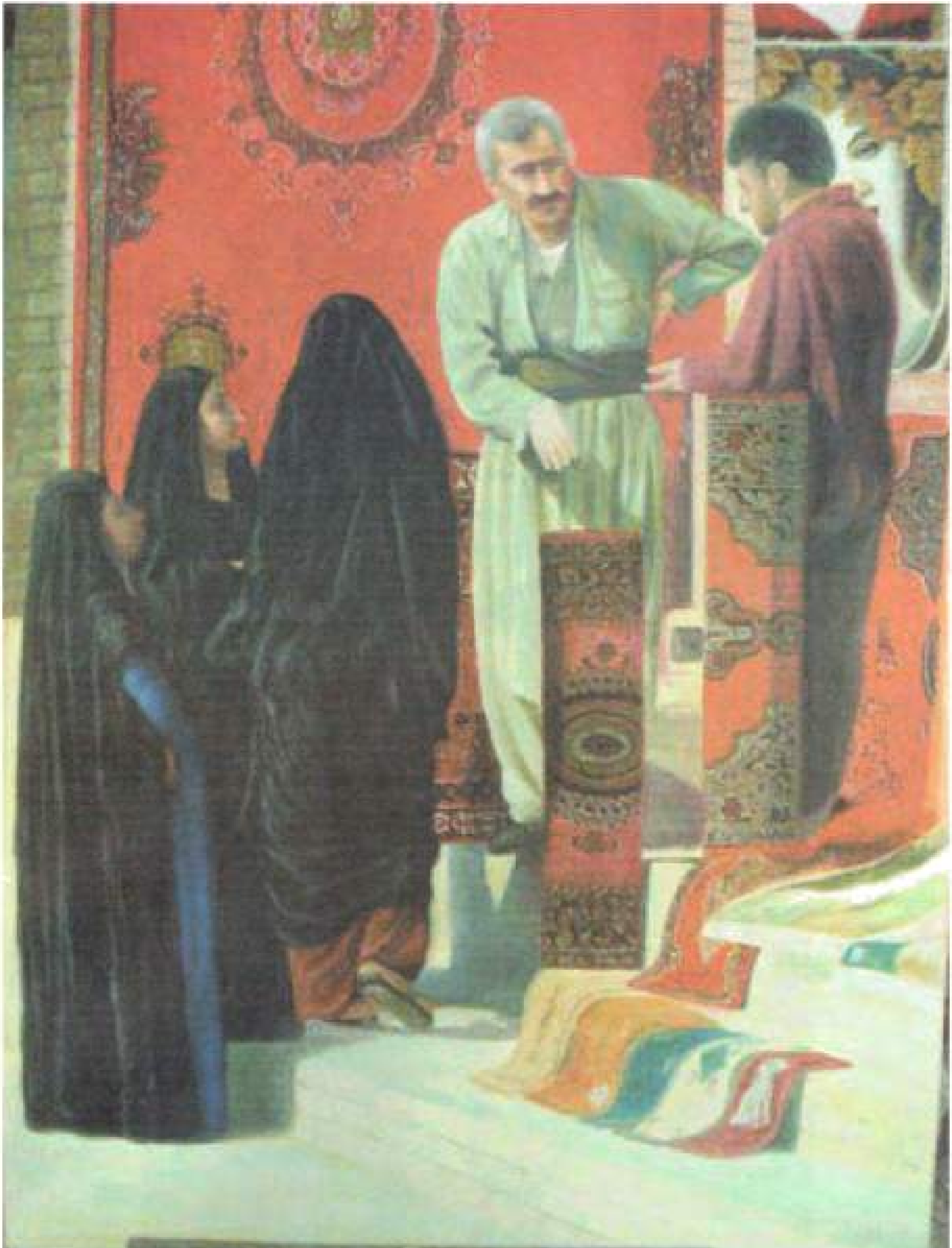

ئەحمەد قایەق

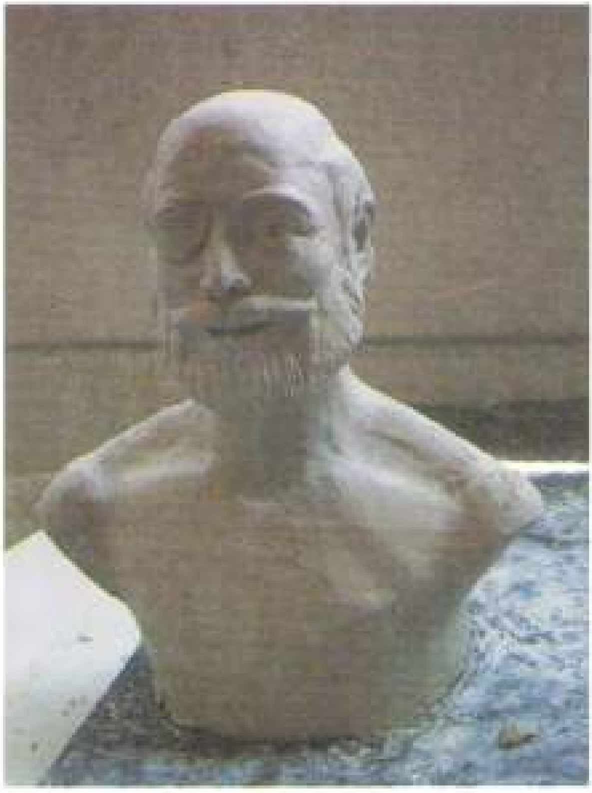

عومەر پێمش

Kurdflyktingen Omar Mohammad Sadik gav gyllene dam åt Heidi Forsman som tack för vänlighet

■ – Hon visar att hon är glad och mår bra när hon fått komma till Finland! säger **Omar Mohammad Sadik** om den skulptur, som han överlåt åt **Heidi Forsman** som tack för vänlighet och hjälp.

Skulpturen har han gjort i ett litet källarrum i Satamaruokala, det före detta matstället vid Västra hamnen.

Det är en förgylld kvinna med yppiga former och händerna sträckta bakom huvudet. Det är ställningen som visar belåtenhet, menar Omar, som helst skulpterar just kvinnor.

Kvinnor är vackra, konstaterar han och noterar att det är kvinnan som ger liv och också är symbolen för jorden. Men han har också gjort skulpturer av bland annat djur.

MARIA SÖDERLUND-SARPOMA, som är hälsovårdare på hälsocentralen, är vänfamilj åt Omar, hans hustru Nenal och deras två söner. Hon är också syster till **Heidi Forsman**, som därigenom på sitt sätt har bidragit med stöd och hjälp åt den kurdiska flyktingfamiljen som kom till Hangö i mitten av februari.

– Vi har inga släktingar i Finland. De är mina systrar här, säger Omar om Maria och Heidi.

Skulpturen gjorde han först i lera, men inuti finns också metallskelet som skapar en stomme. Ovanpå leran sattes gips, som gav en form. Därefter fylldes formen med gips och en del av leran kom till återanvändning.

– En månad har jag arbetat på med skulpturen, uppger han, delvis med sin uppenbara språkbegåvade hustru som tolk.

En ny skulptur är under arbete i det lilla rummet, som dock snart kommer att bli kallt att arbeta i.

SKULPTERANDET är inget som Omar har börjat arbeta med efter ankomsten till Hangö. Han var skulptör redan i Irak och jobbade också med att undervisa i konst. Men konsten var också en orsak till att han förföljdes. Islamisterna tillåter inte att man skulpterar människor.

– Men vi har inget islamistiskt parti, konstaterar Omar och berättar att hans skulpturer finns i många länder, bland annat Turkiet, Iran och Irak.

– I Turkiet har jag en skulptur som är 5 meter hög. Till den behövdes 125 påsar gips.

– Nu fortsätter jag arbeta här i Finland.

MARIT LUNDSTRÖM

Heidi Forsman, som bland annat har städfirman Calida i Hangö, fick en ovanlig gåva: en gyllene staty, som Omar Mohammad Sadik gjort för att tacka henne för all hjälp.
FOTO: MARIT LUNDSTRÖM

عومەر پێنەش

عومەر پێمش

یونس ئەلعەزاوی

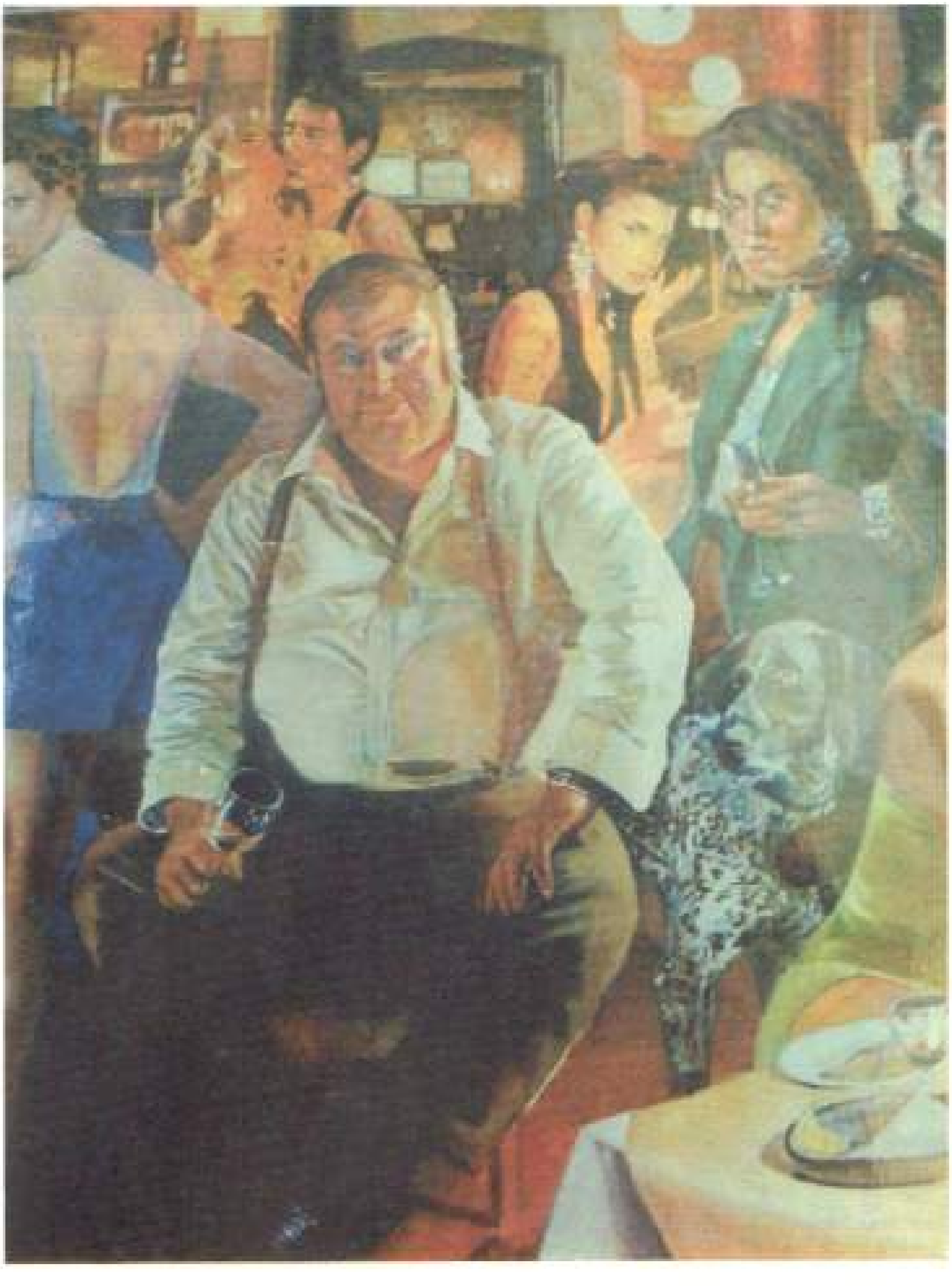

*** تابلۆکانی محەمەد موکری**

تاریق کاریزی

هەڵبەت هەر بەرهەمێکی شێوەکاری بەسەر دوو شەقڵ دا دابەش دەبێت (واتا جوانی) گەرچی ڕادەی سەرکەوتنی هەر بەرهەمێکی هونەری پابەندە بەپێکانی هەردوو شەقڵەکە، واتە بەنموونە لەیەک کاتدا تابلۆ دەبێ جوان بێ و دەبێ واتاداریش بێت، کە ئەمە سەرەکی ترین مەرجی هەر گوتارێکی جوانەو بەدەر لەم شتە هونەر لە هونەرایەتی دەکەوێ.

پێشانگاکەی موکری یاخی بوونی داهێنەرێکە، لە بواری نووسینەوە پەنای بردووەتە بەر دنیای ڕەنگو شێوە لە ڕووبەڕووبوونەوەی هاوکێشەی (جوانی+ واتا)، لایەنی جوانی.. کە تێیدا هەندێ تابلۆ ڕەنگێکی سەرەکی و ڕەنگی ڕەش وەک ڕەنگێکی یارمەتیدەر بەکارهاتووەو، لەو تابلۆیانەی کە چەندین ڕەنگیان تێدا بەکارهاتووە، هەماهەنگی هارمۆنی یەکی ڕەنگ سازا بوو، بێ لەوەی ئەفراندنی موکری لە بواری هێڵ دا گەشەدارترین لایەنی کارە هونەری یەکانی بوو.

هێڵەکان بەگشتی ڕوحێکی تەکنیکی بەسەریان دا زاڵ بوو، کەمتر مەزەندەی ئەوەیان لێ دەکرا کە بەدەستو پەنجە کێشرابن، واتە تابلۆکان لە (تابلۆی تەکنیکی) دەچوون (ئەو تابلۆیەی بەئامێر ئامادە دەکرێتو دەستو پەنجەی هونەرمەند کەمتر دەسەڵاتیان دەبێ).

لە دەلاقەی هێڵەکانەوە، کە زۆر بچووکو بەرتەسک بوون، بینەر دەیتوانی بەزەحمەتەوە بچێتە نێو واتا پەنهانەکانی ئەو هەڵچوونو داچوونە دەروونیانەی گێنگلیان بە موکری داوە، ئەو گوێی نەداوەتە یاساو ڕێسا ئەکادیمییەکانی نیگارکێشان، یا فەرامۆشی کردوونو پێیان ئەوێراوە، وێڕای ئەوە لە تێکەڵبوونی خودی هەستەوەرانەی و ئاوێتە

بوونی بنەمای داهێنەری لەگەڵ کرۆک و ناوەرۆکی بەرهەمی ئەدەبیاتی کوردو بێگانە، موکری بۆ بزووتنی قەڵەمەکانی ئەوان ڕەنگ و هێڵی خستەوەتە کار.

زۆربەی بینەران لە ئاستی تابلۆکان داو لەپەی بردن بەواتا دەستەپاچە بوون، دیارە بینەری ئێمە زیاتر لە ژێر کارلێکی گوتارە ئەدەبییەکان دایەو کەمتر لەگەڵ جوانی دا دەسازێ و جوانی یەك ڕەت دەکاتەوە دوور لە واتایەکی ڕوون و ڕەوان بێت.

لە پیشانگاکەدا مەلایەکی ئەندامی پەرلەمان وەك بینەرێك دەنگی ناڕەزایی لێ بلند بوو، گوایە پەی بەواتا نابات، موکری بەپێی کۆرسەکانی پەیمانگایەکی هونەری لە ئەلف و بێ کلاسیکییەکەی نیگارکێشان سەری دەرناچێ، وەك ئەو کەم شتە (فیگرە) بەرجەستانەی پیشانی دابوون و لە هەندێ تابلۆدا دەرنەکەوتن، ئەوەیان دەسەلماند کە ئەستەمە لە توێکاری و هێڵکاری و ڕاگواستنی مۆدێلێکی بەرچاو بۆ سەر کاغەز سەر کەوتوو بێت.

بەڵام هێڵە ئازادەکانی و ئەو ڕەنگانەی زۆر بەچڕی و خەستی و هەماهەنگی بەکاری هێناون، دەسەڵاتێکی بەرزی جوانی بەخشینیان پێیەو گەر وەکو تابلۆ (دەربەندی پەپوولە) ڕێ بەواتا بدەن، ئەوسا لە هەر تابلۆیەك دا دەسەڵاتێکی بەرزی واتاو جوانی کۆدەبۆوە، چونکە لەم تابلۆیەدا کە لەبەر ڕۆشنایی شیعرەکەی مامۆستا شێرکۆ بێکەس دا کێشراوە، تەجریدی (ڕەنگ و هێڵ) بەرانبەرە لەگەڵ گوزارەی (بەرجەستەکراوەکان)، کۆترە هەڵوەریوەکانی ئاسمان.

لە تابلۆی (جیکۆر)ی بەدر شاکر ئەلسەیابدا، بیرەوەری و

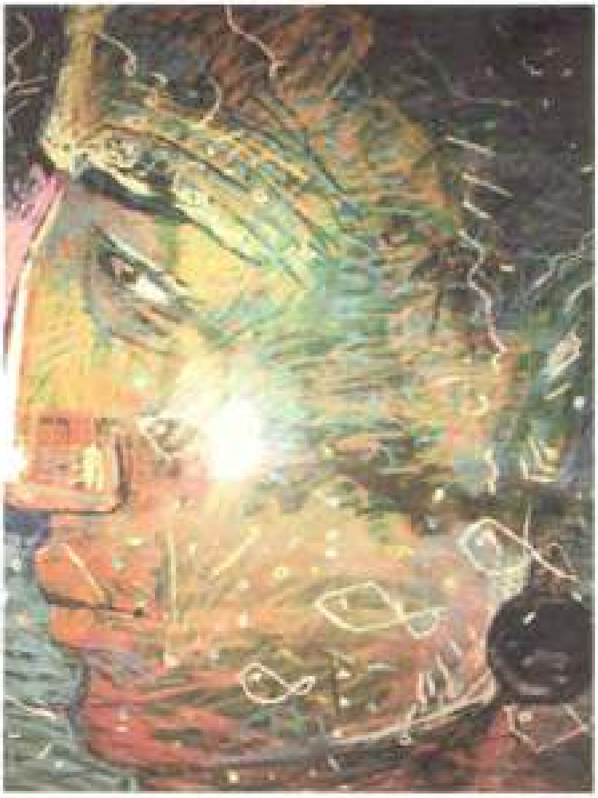

یادگاری و هەڵچوونە دەروونییەکە، مەودای ئەویاندۆوە ڕەنگ و فیگەرەکان بەشێنەیی لە سروشتەوە ڕاگوێزرێنە سەر تابلۆ - پلێت - ەکە، لە (سەماوە)ی کازم ئەلسەماویشدا بیرەوەرییەکی خۆسەپێن ئامادە بووە، موکری لەنێوان جۆشسەندنی هەستی خۆشەویستی و دۆستانەو خرۆشانی هەستی مەترسیداری نەتەوەییانەدا، (دار خورما)ی ڕەمزی سەماوەو خاکی عەرەبستانی لەسەر تابلۆکەدا هەڵکۆڵیەوە، ئەم ڕەمزە زەبردارە، هەڵچوونە دەروونییەکەی هاوجووتە لەگەڵ دڵگیری و ڕازی بوون، کەچی ساڵانی ململانێی نەتەوەیی، ئەم ڕەمزە هێمای نیگەرانی و داگیرکەرو ناڕەزایی بووە، بۆیە سەخت لە ڕووبەری تابلۆدا بەرجەستەکراوە، بە هەڵکۆڵین دوور لە داب و دەستووری نیگارکێشان.

تابلۆی (محەمەد موکری) ئەوەی کە باوە پیت و وشە لە تابلۆدا دەبنە فیگەرو هێما، بەڵام لەم تابلۆیەی موکری دا وەکو ئەوەی تابلۆیەکی خۆشنووسی بێت، (محەمەد موکری) وەك دوو وشە تەواوی ڕووبەری تابلۆکەی داگرتووە، هەستی ئەوەی بەبینەر دەبزوێنێ کە نوێ بوونەوەیەك لە ڕێی خۆسڕینەوەدا لە ئارادایە.

ڕێزدار موکری لە قەڵای شێوەکاری دا قلچەی یاخیبوونی گرتووەتە دەست ئەم پیشانگایە ئەزموونێکی پڕ هونەرە،

تێیدا داهێنەرێك لە هونەری نووسینەوە بازیداوەتە نێو هونەری شێوەکاری، کارە هونەرییەکان لەسەر پلێتی چاپ هونەری کرابون، روانینگە (منظور) تەفرو توونا کراوە، رەنگەکان بەسەر یەکدا تێك شکاون، فیگەری بەرجەستە کزو کەم و لاواز بوون، هیچ هێمایەکی تایبەت لەنێو هەر ٢٢ تابلۆکەدا بەدی نەدەکرا.

وێرای ئەوانە تەکنیکی هێڵ و بزووتنی هێڵ لە پلەیەکی پێشکەوتوو دایە، رەنگ و سزادانی هارمۆنی و تەبایی لەنێوانیاندا، دەسکەوتێك بوون بۆ خۆیان، بەکورتی دەکرێ بڵێین لە ئەزموونێکی رەنگ و شێوەدا محەمەد موکری تەکنیکی و شێوازە هونەرێکی نوێ و پڕ جورئەتی پیشان داوە.

یەکێک لەو کۆتەڵانەی کە لە پرۆسەی ئازادی لە کەرکوک دروست کرا

هونەری گرافیتی، گروپی ئەستێرەکان لە کەرکوک

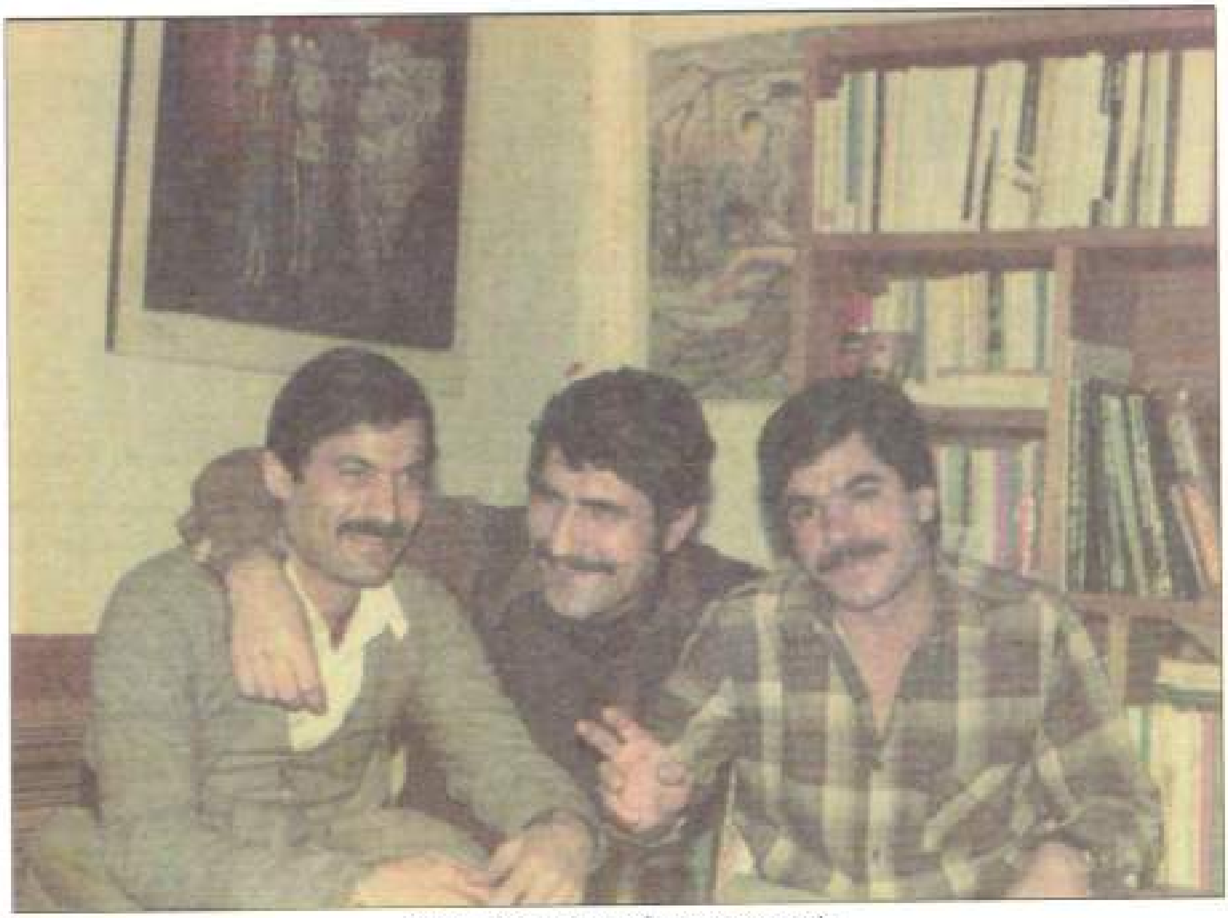

دکتۆر عەبدولکەریم و ئاری بابان و عیرفان محەمەد

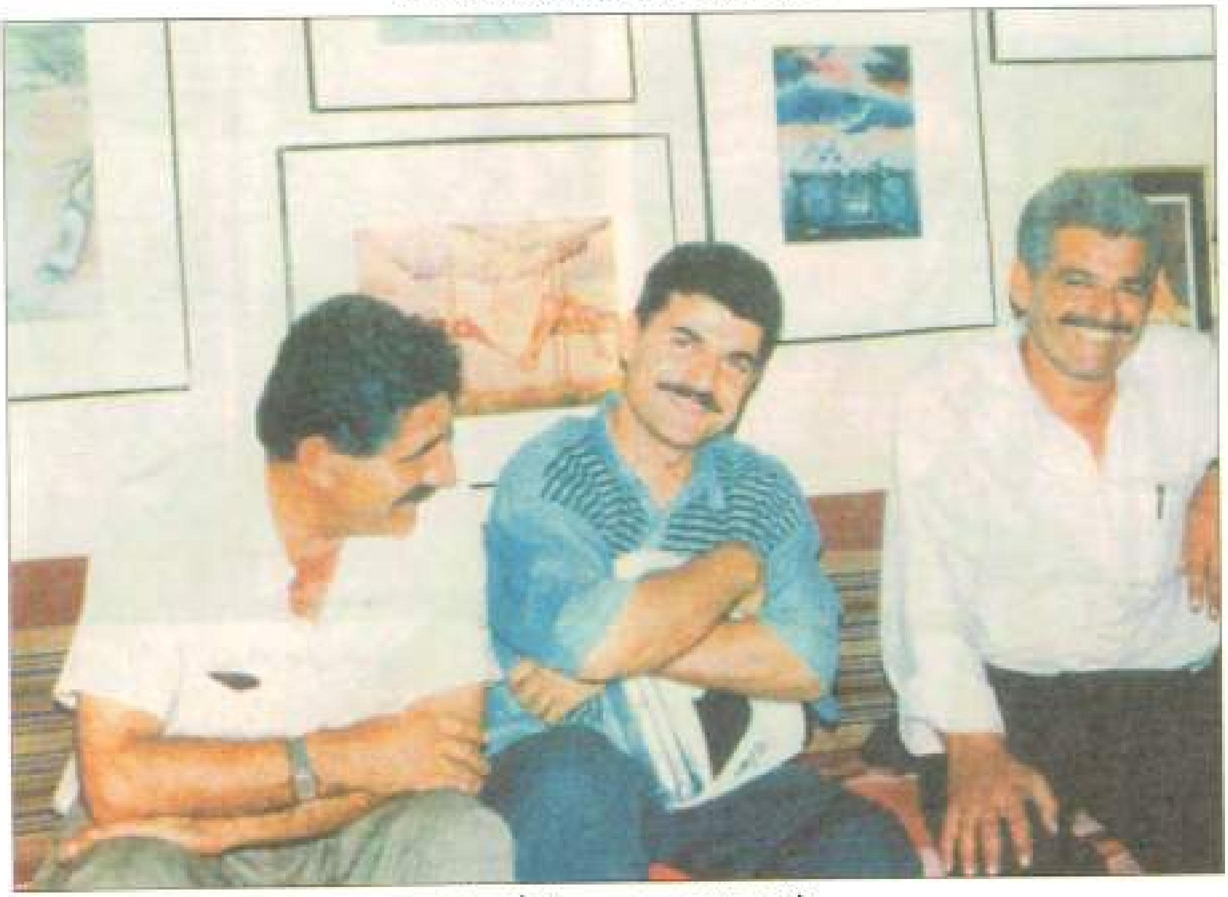

غازی محەمەد و وەهبی ڕەسوڵ و ئاری بابان

هەر یەكە لە موتەسەریفی كەركوك بەشیر حەدیدو سەرۆكی شارەوانی
فازڵ فەیزوڵڵا تاڵەبانی لە پێشانگای شێوەكارانی كەركوك

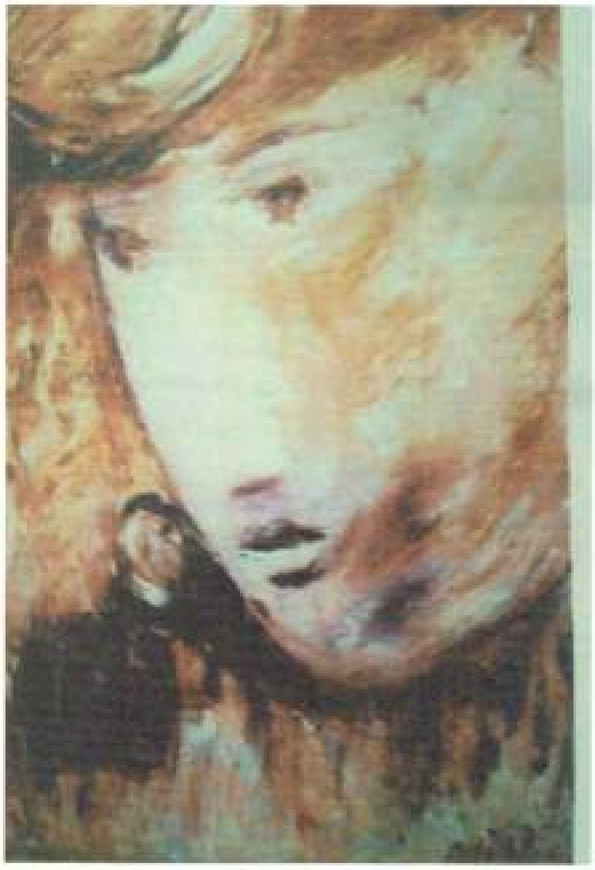

شێوەكار عەلی حوسێن

ئەیسەر عەبدولوەهاب

عومەر سەید

*** گرووپی کیژانی شێوەکارانی کفری :-**

ئەم گرووپە لە ٢١ی کانوونی یەکەمی ساڵی ٢٠١٦ی زایینی دامەزراوە و پێکهاتووە لە سی و حەوت ئەندامی کچ، بەردەوام کارەکانیان لەگەڵ ڕێکخراوی هاوکاری ئەڵمانی بووە، ئەم گرووپە بەسەرپەرشتی هەر یەکە لە (گوڵاڵە حەمید) و (دەرباز مەجید) بەڕێوەدەچێت.
یەکەم پێشانگایان لە کفری کراوەتەوە و دووەم پێشانگایان لە ئەمنە سوورەکە کراوەتەوە، لەنێوان ساڵانی (٢٠١٦-٢٠١٧)، زۆربەی ئەندامانی ئەم گرووپە لەسەر ئاستی ئەکادیمین و شەش تا حەوتیان لەسەر ئاستی خۆڕسکن.

بەشی پێنجەم

وێنەگرانی کەرکوك

* (فریش نزاریت بەغداسار):
- سالی (١٩٤٣) لە دایك بووە.
- سالی (١٩٥٧) دەستی کردووە بە وێنەگرتن لە گۆڤارەکانی کەرکوك.
- سالی (١٩٦٢) ستۆدیۆی (کەواکب)ی دامەزراند بۆ وێنەگرتن.
- خاوەنی (کەواکب)ی وێنەگر.
- لە چەند پێشانگایەکی لە کەرکوك و نەینەوا و هەولێر و چەند پارێزگایەکی تری عێراق و چەند پێشانگایەکی نێودەوڵەتی بەشداری کردووە.

* (نورەددین سەلاحەددین ئەلخالیدی):
- سالی (١٩٥٢) لە دایك بووە.
- سالی (١٩٧٢) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- نزیکەی (٣٢) پێشانگای فۆتۆگرافی هەیە.

* (رەزوان رەزا شەهباز):
- سالی (١٩٥٦) لە دایك بووە.
- سالی (١٩٧٠) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی هەیە.
- سالانی (١٩٧٧-١٩٧٨) چەند خولێکی کردووەتەوە بۆ فێرکردنی رۆشنایی و کیمیا و فیزیا و وێنەگرتن.
- خاوەنی (مصور النور)ی وێنەگر.

* (فەوزی فەزیل ئیسحاق ئەلکیلۆنچی):
- سالی (١٩٤٤) لە دایك بووە.
- سالی (١٩٥٧) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە ناو کەرکوك و لە وڵاتانی عەرەبی و نێودەوڵەتی بەشداری کردووە.
- سالی (١٩٦٠) ستۆدیۆی (الفن)ی کردەوە بۆ وێنگرتن.

* (نازم نائیب خەلیل ئەلبەیاتی):
- سالی (١٩٥٠) لە دایك بووە.
- سالی (١٩٦٣) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە ناو کەرکوك و لە وڵاتانی عەرەبی و نێودەوڵەتی بەشداری کردووە.
- خاوەنی (مصور الجنائن)ی وێنەگر.

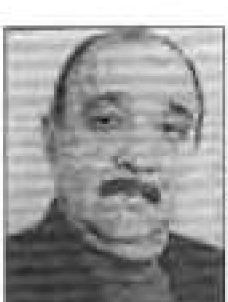

* (عەباس محەمەد ئەحمەد):
- سالی (١٩٤٥) لە دایك بووە.
- سالی (١٩٦٨) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە عێراق و وڵاتانی عەرەبی و نێودەوڵەتی بەشداری کردووە.
- سالی (١٩٦٩) ستۆدیۆی (٧ نیسان)ی بۆ وێنەگرتن کردەوە.

* (ڕەمەزان محەمەد کەریم):
– ساڵی (١٩٤٣) لە دایك بووە.
– ساڵی (١٩٦٦) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
– لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوك‌و عێراق بەشداری کردووە.
– خاوەنی (مصور رمضان)ی وێنەگر.

* (فاروق فەزیل ئیسحاق):
– ساڵی (١٩٥٠) لە دایك بووە.
– ساڵی (١٩٦١) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
– لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە بەغدا بەشداری کردووە.
– خاوەنی (مصور الفنان فوزي)ی وێنەگر.

* (جەسام زاهیر ئەحمەد):
– ساڵی (١٩٥٠) لە دایك بووە.
– ساڵی (١٩٧٧) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
– لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوك‌و عێراق بەشداری کردووە.
– خاوەنی (مصور ناظم)ی وێنەگر.

* (ئەکرەم مەجید حەمید):
– ساڵی (١٩٥٩) لە دایك بووە.
– ساڵی (١٩٨١) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
– لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوك‌و عێراق بەشداری کردووە.
– خاوەنی (مصور الميلاد)ی وێنەگر.

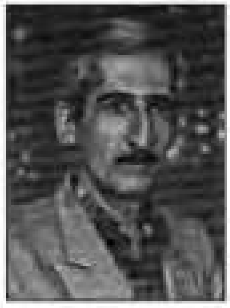

* (عەبدولسەلام جەبار سالح):
– ساڵی (١٩٥٩) لە دایك بووە.
– ساڵی (١٩٧٢) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
– لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە عێراق بەشداری کردووە.

* (ئەوزاد عەلی محەمەد):
– ساڵی (١٩٥٦) لە دایك بووە.
– ساڵی (١٩٦٦) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
– لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە بەغدا بەشداری کردووە.
– خاوەنی (مصور الاهرام)ی وێنەگر.

* (محەمەد فەتحوڵلا عەبدوڵلا محەمەد):
– ساڵی (١٩٥٩) لە دایك بووە.
– ساڵی (١٩٦٦) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
– لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوك‌و عێراق بەشداری کردووە.
– خاوەنی (مصور مراد)ی وێنەگر.

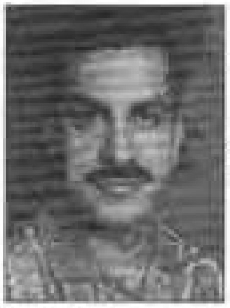

* (ڕائید ئەجم ڕۆستەم بەکر ئەلنعیمی):
– ساڵی (١٩٦٢) لە دایك بووە.
– ساڵی (١٩٧٦) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
– لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە بەغدا بەشداری کردووە.
– لە (مختبر كركوك) کارئەکات.

* (عەبدولحوسێن عەبدولواحید ئەمین):
– ساڵی (١٩٥٦) لە دایك بووە.
– ساڵی (١٩٦٥) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
– لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوك‌و عێراق بەشداری کردووە.
– خاوەنی (مصور الذكريات الحديث)ی وێنەگر.

* (نەبیل مەجید حەمید):

- ساڵی (١٩٦١) لە دایک بووە.
- ساڵی (١٩٧٣) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە عێراق و وڵاتانی عەرەبی و نێودەوڵەتی بەشداری کردووە.
- خاوەنی (مصور التاج)ی وێنەگر.

* (ئەیاد عەلی ئەلبەیاتی):

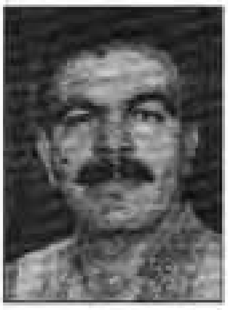

- ساڵی (١٩٦٤) لە دایک بووە.
- ساڵی (١٩٨٦) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە عێراق و وڵاتانی نێودەوڵەتی بەشداری کردووە.
- خاوەنی (مصور القلعة)ی وێنەگر.

* (عەلی سەلاحەددین ساڵحی ئەلبیاتی):

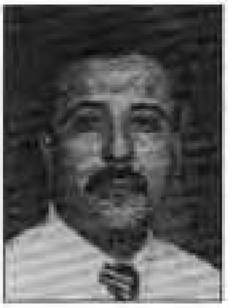

- ساڵی (١٩٧٠) لە دایک بووە.
- ساڵی (١٩٨٨) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوک و عێراق و وڵاتانی عەرەبی و نێودەوڵەتی بەشداری کردووە.
- خاوەنی (مصور النجوم)ی وێنەگر.

* (تاریق جیهاد بەکر):

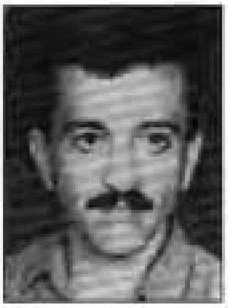

- ساڵی (١٩٦١) لە دایک بووە.
- ساڵی (١٩٨٨) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوک و عێراق و وڵاتانی نێودەوڵەتی بەشداری کردووە.

* (نیهاد نەجمەددین عومەر):

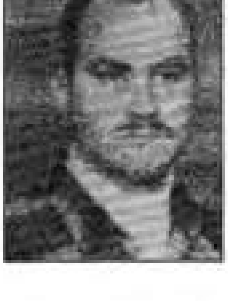

- ساڵی (١٩٧٢) لە دایک بووە.
- ساڵی (١٩٩٧) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە عێراق و وڵاتانی عەرەبی و نێودەوڵەتی بەشداری کردووە.
- خاوەنی (مصور نيهاد)ی وێنەگر.

* (عەبدولوەهاب ئەحمەد محەمەد ئەلعەزاوی):

- ساڵی (١٩٦٠) لە دایک بووە.
- ساڵی (١٩٧٢) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە عێراق بەشداری کردووە.
- خاوەنی (مصور عبد الوهاب)ی وێنەگر.

* (عادل عومەر سەعید):

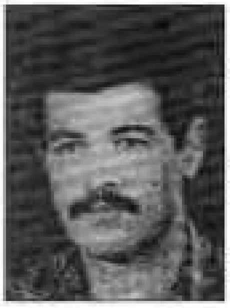

- ساڵی (١٩٧٦) لە دایک بووە.
- ساڵی (١٩٩٠) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوک و عێراق بەشداری کردووە.
- چەند خولێکی کردووەتەوە بۆ فێرکردنی وێنەگرتن بۆ گەنجان.

* (یەلماز جیهاد عەزیز):

- ساڵی (١٩٦٧) لە دایک بووە.
- پێشانگایەکی فۆتۆگرافی تایبەتی خۆی کردووەتەوە لە کەرکوک.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە بەغدا بەشداری کردووە.

* (سەلاحەددین رەشید):

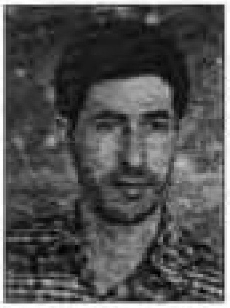

- ساڵی (١٩٦٧) لە دایک بووە.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوک و عێراق بەشداری کردووە.
- خاوەنی (مصور الخيال)ی وێنەگر.

* (عەبدوڵڵا ئەحمەد کەریم ئەلعەزاوی):

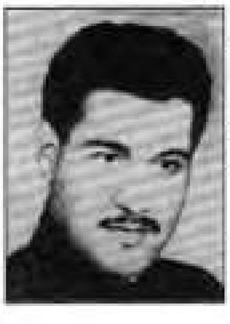

- ساڵی (١٩٦٧) لە دایک بووە.
- ساڵی (١٩٧٦) دەستی کردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەکی فۆتۆگرافی لە کەرکوک و عێراق بەشداری کردووە.
- خاوەنی (مصور شهاب)ی وێنەگر.

* (شەهاب ئەحمەد محەمەد ئەلعەزاوی):
- ساڵی (١٩٥٢) لە دایك بووە.

* (بەهائەددین محەمەد حەسەن):

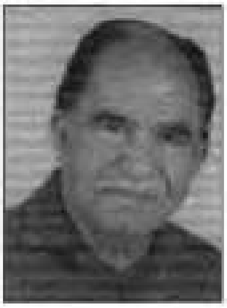

* (عەبدولكەریم حەسەن):
- ساڵی (١٩٥٩) لە دایك بووە.
- لە چەند پێشانگایەكی فۆتۆگرافی لە كەركوك و عێراق بەشداری كردووە.

* (محەمەد فەتحوڵڵا عەبدوڵڵا محەمەد):

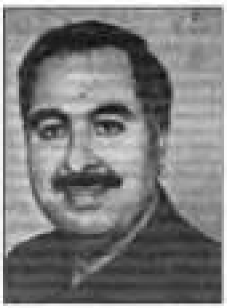

* (زەنون یەحیا عەلی غالب):
- ساڵی (١٩٦٨) لە دایك بووە.
- ساڵی (١٩٨٤) دەستی كردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەكی فۆتۆگرافی لە كەركوك و بەغدا بەشداری كردووە.
- خاوەنی (مصور ذنون)ی وێنەگر.

* (نازم زاهیر ئەحمەد):

* (جەلال عەلی هادی):
- ساڵی (١٩٦٩) لە دایك بووە.
- ساڵی (١٩٨١) دەستی كردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەكی فۆتۆگرافی لە كەركوك و عێراق بەشداری كردووە.
- خاوەنی (مصور الذكريات الفني)ی وێنەگر.

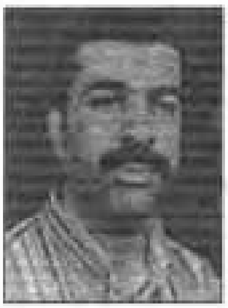

* (نەبیل مەحمود محەمەد):

* (موفید عەبدوڵڵا ئیلیاس):
- ساڵی (١٩٥٧) لە دایك بووە.
- ساڵی (١٩٦٨) دەستی كردووە بە وێنەگرتن.
- لە چەند پێشانگایەكی فۆتۆگرافی لە كەركوك و عێراق بەشداری كردووە.
- خاوەنی (مصور النجوم)ی وێنەگر.

* (یەلماز محەمەد شەلال):

* (ئەحمەد عیزەددین محێدین):

* وێنەگری گەڕۆك (شەمسی):

خاوەنەکەی (عەلی ڕەشید کاکەیی).

* سەرچاوە:

- (دليل مصوري التاميم ٢٠٠٢)، نورەددین ئەلخالیدی، ٢٠٠٢.

* **پیشەی وێنەگری لە کەرکوک:**

* وێنەگری شەمسی (تورك مەمەد)، لە یەکێك لە سوچەکانی قەڵا بوو.
* (ئەلبارك)، لەلایەن وێنەگر (ئەنترانێك) لە ساڵی (١٩٥٣) لە شەقامی (کۆماری) دامەزراوە، لە دواییدا فرۆشتی بە وێنەگر (فرێش خورین).
* (ئەلئەهرام)، وێنەگر (ئەتێللا موکەڕەم نامیق).
* (ئاراکس)، وێنەگر (فانوس)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (ئەلئەهرام)، وێنەگر (ئەمیر ئەرسەلان موکەڕەم نامیق)، لقی دووەم.
* (ئەلئەهرام)، وێنەگر (نەبیل موکەڕەم نامیق)، لقی سێیەم.
* (ڕەمەزان)، وێنەگر (ڕەمەزان محەمەد کەریم)، لە سەرەتادا ناوی (ستۆدیۆ پارك) بوو، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (سۆنا)، وێنەگر (سیقا)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (دونیا)، وێنەگر (ئانویە)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (ئەلزەورا)، وێنەگر (ئەنوەر حەسەن سەعید)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (ئەلوەتەن)، وێنەگر (ناری ئاکۆب بەکراد)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (عەلی تەما)، وێنەگر (عەلی تەما محەمەد)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (ئەلزەمەن)، وێنەگر (بەرزان عەبدولڕەزا)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (کەرکوك)، وێنەگر (عەبدولڕەزاق ئەلکوبەیسی)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (بابا گوڕگوڕ)، وێنەگر (یونس عەلی)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (ئەلعەرائیس)، وێنەگر (وەستا تالیب)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (فەوزی)، وێنەگر (فاروق فەزیل ئیسحاق)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (نەجات)، وێنەگر (کامەران کەماڵ غەریب)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (ئەنس)، وێنەگر (ئیلیاس ئەوانیس)، لە نزیك دادگای کۆن بوو.
* (ئەلجەنائن)، وێنەگر (نازم تالیب کەریم بەیاتی)، لە گۆزەپانی (قشڵە) بوو.
* (ئەلئیخلاس)، وێنەگر (سەلاح حەسەن عەزیز)، لە دادگای کۆن بوو.
* (سوزان)، وێنەگر (فەلاح سەلاحەددین حەمید)، لە دادگای کۆن بوو.
* (زینە)، وێنەگر (حنا یوسف میناس)، لە دادگای کۆن بوو.
* (کەرکوك)، وێنەگر (ئیلیاس یوسف میناس)، لە دادگای کۆن بوو.
* (ئەلنمور)، وێنەگر (کازم سەعدوڵلا)، لە دادگای کۆن بوو.
* (ئەلشموع)، وێنەگر (سەباح محەمەد ئەمین)، لە ڕێگای بەغدا بوو.
* (ئەلماس)، وێنەگر (نەبیل مەحمود محەمەد)، لە ڕێگای بەغدا بوو.
* (ئەلموراد)، وێنەگر (محەمەد فەتحوڵلا عەبدوڵلا)، لە ڕێگای بەغدا بوو.
* (سەراب)، وێنەگر (سەردار مەجید ساڵح)، لە ڕێگای بەغدا بوو.
* (ئەلخەیاڵ)، وێنەگر (شوان خەتات)، لە ڕێگای بەغدا بوو.
* (وەلید)، وێنەگر (محەمەد وەلید)، لە ڕێگای بەغدا بوو.
* (ئەلشروق)، وێنەگر (یاوز جیهاد عەزیز)، لە ڕێگای بەغدا بوو.
* (ئەلیاقوت)، وێنەگر (فازڵ ئەحمەد سابیر)، لە ڕێگای بەغدا بوو.
* (شەهرەزاد)، وێنەگر (جومعە نوری عەبدوڵلا)، لە گەڕەکی شۆڕیجە بوو.
* (کەماڵ)، وێنەگر (کەماڵ قادر خەلیل)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (ئەرکان)، وێنەگر (عەلی محەمەد کەریم)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (عەبدولوەهاب)، وێنەگر (عەبدولوەهاب محەمەد)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (ئەلئەجاح)، وێنەگر (محەمەد وەفیق سەعید)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (ئەلئەهرام)، لەلایەن وێنەگر (غازی یوسف ئەلهورمزی) دامەزراوە، وێنەگر (ئەوزاد ئەحمەد) سەرپەشتی دەکات.
* (جەلال)، وێنەگر (جەلال عەزیز پاشا)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (ئەتڵەس)، وێنەگر (وەستا جەلال)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (شەهاب)، وێنەگر (هاجەر ڕەشید مەحمود)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (ئەنەس)، وێنەگر (تارق عەبد عەلی)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (نازم)، وێنەگر (جەسسام زاهیر ئەحەد)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (ئەلرافیدەین)، وێنەگر (نازم زاهیر ئەحمەد)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
* (ئەلەب)، وێنەگر (تالیب دەروێش موسا)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (٢٠٠٠)، وێنەگر (قەیس یاسین عەلی)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (ئەلجەزیرە)، وێنەگر (تالیب قاسم محەمەد)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (ئەلقەلعە)، وێنەگر (ئەیاد عەلی ئەحمەد)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (ئەلسوڵتان)، وێنەگر (محەمەد فایق عومەر)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (ئەلقیمە)، وێنەگر (ساحیب جاسم عەلی)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.

* (ئەلئەجراس)، وێنەگر (مەککی ئەحمەد حومادی)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (نیهاد)، وێنەگر (نیهاد نەجمەددین عومەر)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (ئەلئەسەد)، وێنەگر (کاروان کاکە ڕەش)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (ئەلئیخوان)، وێنەگر (عەباس بەیاتی)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (ئەلنوجوم)، وێنەگر (عەلی سەلاحەددین بەیاتی)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (ئەلتاج)، وێنەگر (نەبیل)، لە پشت ئۆتێلی (قەسر کەرکوك) بوو.
* (ئەلکەواکب)، وێنەگر (فرێش نیزارێت بەغداسار)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (ئەلفەوانیس)، وێنەگر (کیورلو ئارتین کیورك)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (ئەلنور)، وێنەگر (رەزوان رەزا شێخلەر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (بابا گورگور)، وێنەگر (وەهاب سالح)و (حاجی یونس)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
* (دی لۆکس)، وێنەگر (بەهائەددین محەمەد)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
* (فەزلی)، وێنەگر (یۆرد تاش فەزلی ئامیق)، لە ژێر مەحاکم بوو.
* (زیکرەیات)، وێنەگر (عەبدولحوسێن عەبدولواحید)، لە ژێر مەحاکم بوو.
* (ئەلحەدبا)، وێنەگر (خەلیل شاکر زەینەل)، لە ژێر مەحاکمی کۆن بوو.
* (ئەلنیل)، وێنەگر (جەبار شکور زەینەل)، لە ژێر مەحاکمی کۆن بوو.
* (وەفا)، وێنەگر (سالح مالی)،لە نزیك مەحاکم بوو.
* (شەباب)، وێنەگر (نورەددین سەلاحەددین).
* (ئاسیا)، وێنەگر (محەمەد حەسەن)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
* (سۆمەر)، وێنەگر (وەستا قاسم)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
* (ئەلزەهەبی)، وێنەگر (یەلماز محەمەد شەلال)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
* (کانون)، وێنەگر (عەباس بەیاتی)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
* (ئەبو عەلی)، وێنەگر (عەبدولحوسێن بەیاتی)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
* (ئەلرەبیع)، وێنەگر (حوسێن حەسەن)و (عارف)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
* (ڕاسم)، وێنەگر (ڕاسم زاهیر)و (جەودەت)، لە گەڕەکی (تسن) تازە بوو.
* (عەرەفە)، وێنەگر (سەمیر سوریش شابا)، لە گەڕەکی (ئەلماس) بوو.
* (ماهر)، وێنەگر (ماهیر دەروێش موسا)، لە (گۆڕەپانی عەمەلەکان) بوو.
* (مەجید)، وێنەگر (مەجید عەلی محەمەد)، لە گەڕەکی (شۆریجە) بوو.
* (ئەلبەحر)، وێنەگر (سیروان محەمەد رەسوڵ)، لە گەڕەکی (شۆریجە) بوو.
* (عەشتار)، وێنەگر (فەرهاد سادق مەحمود)، لە گەڕەکی (شۆریجە) بوو.
* (تاریق)، وێنەگر (تاریق جیهاد بەکر)، لە گەڕەکی (ڕەحیماوا) بوو.
* (کەتن)، وێنەگر (کانەبی شەریف عومەر)، لە گەڕەکی (ڕەحیماوا) بوو.
* (دونیا)، وێنەگر (حوسێن بایز عەلی)، لە گەڕەکی (ڕەحیماوا) بوو.
* (ئەمجەد ئیعمەت)، وێنەگر (ئەمجەد جیهاد محەمەد)، لە گەڕەکی (ڕەحیماوا) بوو.
* (زەنون)، وێنەگر (زەنون یەحیا عەلی)، لە گەڕەکی (ڕەحیماوا) بوو.
* (ئەلروواد)، وێنەگر (محەمەد عەباس محەمەد)، لە گەڕەکی (ڕەحیماوا) بوو.
* (هەمسە)، وێنەگر (عومەر قادر شکور)، لە گەڕەکی (ئاخور حوسێن) بوو.
* (٧ی نیسان)، وێنەگر (عەباس محەمەد ئەحمەد)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.
* (ئەلهودا)، وێنەگر (جەلیل عەبدولکازم)، لە گەڕەکی (عرووبە) بوو.
* (سابرین)، وێنەگر (سالح مسەفا جیهان)، لە شەقامی (عرووبە) بوو.
* (یەلماز)، وێنەگر (یەلماز ڕاسم زاهیر).
* (ئەزان)، وێنەگر (عەباس ئەحمەد).
* (شەهاب)، وێنەگر (عەبدوڵلا ئەحمەد).
* (ساحب)، وێنەگر (ساحیب جاسم ئەلعیزی).
* (سەیید ئەحمەد سەیید عیزەددین محێدین)، بۆ ماوەی (٣٧) ساڵ وێنەگری سینەمایی بوو.
* (ئیمام قاسم)، وێنەگر (جەبار عەلی قادر)، لە نێوان ساڵانی (١٩٥٨-١٩٦٠).
* (ئیمام قاسم)، وێنەگر (سالح مەولود)، لە دواییدا لە شەستەکان ناوەکەی بوو بە (فیردەوس).
* (ستۆدیۆ سالح)، وێنەگر (سالح مەولود)، لە دواییدا کوڕەکەی بەڕێوەی ئەبرد.
* (ستۆدیۆ سپۆرت)، وێنەگر (ئیبراهیم سەعید)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو، لە شەستەکان و حەفتاکاندا کاری کردووە.
* (ستۆدیۆ ئیسکان)، وێنەگر (جەماڵ سالح)، لە حەفتاکاندا کاری کردووە.
* (ستۆدیۆ زەهرا)، وێنەگر (مەحمود فاتیح)، لە حەفتاکان و هەشتاکان کاری کردووە.
* (ستۆدیۆ فەزل)، وێنەگر (نەوزاد عەلی).
* وێنەگری شەمسی (غازی)، لە پەنجاکان و شەستەکان

کاری کردووە.
* وێنەگری شەمسی (عەبدولخالق)، لە شەستەکانەوە تا هەشتاکان کاری کردووە.
* وێنەگری (دورەید)، خاوەنەکەی (دورەید عەبدولوەهاب).
* وێنەگری (سالحی)، خاوەنەکەی (یەلماز حیکمەت عارف).
* وێنەگری (ئیهاب)، خاوەنەکەی (ئیهاب شەهاب ئەحمەد).
* وێنەگری (مەحمود)، خاوەنەکەی (مەحمود عەبدولکەریم قارەمان).
* وێنەگری (سارە)، خاوەنەکەی (جەلال محەمەد ئەحمەد).
* وێنەگری (بیلال)، خاوەنەکەی (بیلال محەمەد عەبدولکەریم).
* وێنەگری (نیعمەت)، خاوەنەکەی (ڕوشدی ڕۆستەم سەعید).
* وێنەگری (نیعمەت)، خاوەنەکەی (نیعمەت عوسمان سەعید).
* وێنەگری (نەبی)، خاوەنەکەی (عەبدوڵڵا محەمەد مەعروف).
* وێنەگری (قەیس)، خاوەنەکەی (قەیس محەمەد خورشید).
* وێنەگری (سەیوان)، خاوەنەکەی (سەیوان ئەکرەم قادر).
* وێنەگری (شەپۆل)، خاوەنەکەی (یوسف سدیق عەبدوڵڵا).
* وێنەگری (عەباس – ئۆسکان)، خاوەنەکەی (عەباس ئەحمەد محەمەد).
* وێنەگری (ئەلئەهرام)، خاوەنەکەی (نەوزاد عەلی محەمەد).
* وێنەگری (عەرەفە)، خاوەنەکەی (فەلەیەح حەسەن میرزا).
* وێنەگری (ئەلرەوعە)، خاوەنەکەی (وریا قادر سەعدوڵڵا).
* وێنەگری (ئەلئەسدقا)، خاوەنەکەی (ئەیاد محەمەد عەباس).
* وێنەگری (ئەلسەعادە)، خاوەنەکەی (حوسێن وەهاب ئەحمەد).
* وێنەگری (ئەلسەیف)، خاوەنەکەی (هەیسەم ئەحمەد خەلەف).
* وێنەگری (فەرهاد)، خاوەنەکەی (فەرهاد سادق مەحمود).
* وێنەگری (هاشم)، خاوەنەکەی (محەمەد هاشم جاسم).
* وێنەگری (کۆراك)، خاوەنەکەی (دەریا عومەر سدیق).
* وێنەگری (تاز)، خاوەنەکەی (سەمیر سەلیم محەمەد).
* وێنەگری (ئازادی)، خاوەنەکەی (جەمال محەمەد عەبدوڵڵا).
* وێنەگری (ئەلئەنوار)، خاوەنەکەی (ڕەعد محەمەد حوسێن).
* وێنەگری (بابا گوڕگوڕ)، خاوەنەکەی (ئەیاد عەبدولکەریم حەسەن).
* وێنەگری (سۆز)، خاوەنەکەی (عیماد نەجات مستەفا).
* وێنەگری (ئەلئەقسا)، خاوەنەکەی (محەمەد سەعدوڵڵا تالیب).
* وێنەگری (ئەلخەلیج)، خاوەنەکەی (حەیدەر مرحب عەلی).
* وێنەگری (سانا)، خاوەنەکەی (عیماد هاشم خەلیل).
* وێنەگری (ئەلنجوم)، خاوەنەکەی (یەحیا سەلاحەددین ساقی).
* وێنەگر (ڕەشید بایناتی کاکەیی).
* وێنەگر (سەیید فایق کاکەیی).
* وێنەگر (سەیید تۆفیق عەلی کاکەیی).
* وێنەگر (سەیید حەسەن ڕەسمچی کاکەیی).
* وێنەگر (ئیحسان کاکەیی).

ستۆدیۆ (ذکریات الفني)، لە ساڵی ١٩٦٣ لە کەرکوک دامەزراوە

ستۆدیۆ (ذكريات الفني)

وێنەگری (الجنائن)

ستۆدیۆی ڕەمزان زامدار

ئیبراهیم (ستۆدیۆ سپۆرت)، عەبدولواحید (ستۆدیۆ ذكريات)، جومعە (ستۆدیۆ شەهرەزاد)، ساڵی ١٩٨٠

* وێنەگرانی کەناڵە ئاسمانییەکان:-

١- جەمال کەمال محەمەد
٢- ئەرکان بورهان
٣- سەرمەد ئەحمەد عیزەدین
٤- عەلی غالیب عەلی
٥- محەمەد ئایدن
٦- ئەحمەد ئایدن
٧- محەمەد قاسم
٨- ویسام قاسم
٩- ئەحمەد عیزەدین
١٠- عەلی نەجمەدین
١١- سەمیر حەسەن عەزیز
١٢- عیسا نورەدین
١٣- موعتەد ئەنوەر ئەلتەمیمی
١٤- نیڤان حوسێن بایز
١٥- هێمن کەریم قادر
١٦- حوسێن عەلی
١٧- محەمەد ئەلماس
١٨- کاروان نازم
١٩- ڕیاز سوحبەت
٢٠- سۆران ئیسماعیل
٢١- ئەرجان یەڵماز قادر
٢٢- عیسام عومەر وەلی
٢٣- عەبدوڵڵا عوسمان
٢٤- دورەید عەباس ئیبراهیم
٢٥- ڕوژدی ڕۆستەم
٢٦- عەباس ئەحمەد
٢٧- نەجات کەمال
٢٨- سیروان تاهیر
٢٩- وەسیم فەیسەڵ حافز
٣٠- ئەیاد محەمەد
٣١- ئەحمەد ئیحسان
٣٢- دڵشاد فاتیح
٣٣- نەبیل خالید سادق
٣٤- کاروان ستار
٣٥- ئەرسەلان عەباس
٣٦- مەحموود ڕزگار
٣٧- مەهدی ڕەزا محەمەد
٣٨- تەحسین ئەحمەد
٣٩- ئاسۆ حوسێن وادی
٤٠- سەروەر عەبدوڵڵا حەمید
٤١- تەها حەمید
٤٢- ئەحمەد عەبدولعەزیز ئەحمەد
٤٣- ئەحمەد عەبدولعەزیز سابیر
٤٤- ئەحمەد میدحەت محەمەد قادر
٤٥- جەمیل کەمال محەمەد عەلی
٤٦- ئەردەڵان غەریب ئەحمەد
٤٧- شالاو محەمەد ئەمین سەمین
٤٨- شێرزاد کەرەم جەبار حەسەن
٤٩- عەدنان حەسۆ مەحموود خزر
٥٠- محەمەد ئەسعەد ئەسغەر عەلی
٥١- محەمەد حوسێن قەلەندەر شەهباز
٥٢- یوسف ئیسماعیل ڕەشید
٥٣- هیشام محەمەد فەخرەدین
٥٤- ڕوشدی ڕۆستەم عوبێد
٥٥- بەهرام عەبدوڵڵا محەمەد
٥٦- سەعد شێرزاد حەسەن
٥٧- ئاریان سالار ڕەشید
٥٨- ڕێبین سەباح قادر
٥٩- شوان عەبدولخالق کاکەمیر
٦٠- تیشکۆ ئیسماعیل دەروێش
٦١- عەباس ئەحمەد محەمەد ئەمین
٦٢- هارکار دڵشاد یەحیا
٦٣- هاوڕێ هابیل حەسەن
٦٤- عەلی غالیب عەلی
٦٥- دارەوان عەلی بایز
٦٦- سامی خەلیل

ئەوەی جێگەی سەرنجە کە سەرهەڵدانی فۆتۆگرافەر لە سەردەمی عوسمانییەکاندا زۆر دیاریکراو و دەگمەن بووە و سەرچاوەیەکی ئەوتۆ نییە کە ئاماژە بە بوونی وێنەگران بکات لەو سەردەمەدا، ئەو وێنە فۆتۆگرافییانەی کە لەو سەردەمەدا بەرچاو دەکەون زیاتر ڕۆژهەڵاتناس و گەڕیدەکان بڵاویان کردووەتەوە.
بەڵام لەگەڵ هاتنی ئینگلیزەکان بۆ عێراق لەساڵی ١٩١٨ کامێرا و وێنەگرتن بەشێوەیەکی بەرچاو گەشەی کرد و لە هەموو پارێزگاکانی عێراق ئەم پیشەیە بڵاوبووەوە.
بەهۆی بوونی کۆمپانیای نەوتی عێراق لە کەرکوك ئەم پارێزگایە پێشەنگ بووە لە گەلێك لە پارێزگاکانی تر بۆ بڵاوبوونەوەی گرتنی وێنەی فۆتۆگرافی و بڵاوبوونەوە کامێرای خۆی کە گەلێك کەسانی بەناوبانگ ڕۆڵیان بینی لەم بوارەدا، کە تا کۆتایی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو بەردەوام بوو.

پێرست

بەشی یەکەم

* مێژووی گۆرانی و مۆسیقا لە کەرکوک. ٥-٩٨

* بڵاوبوونەوەی مۆسیقا لەسەردەمی گۆتی و هوری - میتانییەکان لە ناوچەی کەرکوکدا. ٥-٦
* مۆسیقا و گۆرانی دوای هاتنی ئاینی ئیسلام. ٦-٧
* بوونی موزیک لە ژیانی موسڵمانان و رۆڵی کورد لەم بوارەدا. ٧-٩
* دەف. ٩-١٠
* هەندێک لەو گۆرانی بێژو مەقام زان و مۆسیقازانەکانی کەرکوک. ١٠-١١
* مێژووی هونەری قۆریات لە کەرکوکدا. ١١-١٢
* جۆری قۆریات. ١٢
* مامۆستایانی قۆریات لەکەرکوک. ١٢-١٣
* تەکیەی تاڵەبانی و دەوری لە پێگەیاندنی مەقام لەکەرکوکدا. ١٣-١٤
* مامۆستا میقداد محەمەد ئاوا باسی تەکیەی تاڵەبانی دەکات ١٤
* مەقام و مەقام بێژانی کەرکوک. ١٤-١٧
* مەقامی قەتار. ١٧
* مەقامی ئەڵلاوەیسی. ١٧
* مەقامی زەنگەنە. ١٨
* مەقامی خورشیدی. ١٨
* مەقام خوێنەکانی کەرکوک. ١٩-٢٠
* تیپی مۆسیقای بێ کەس. ٢٠-٢١
* تیپی مۆسیقای سۆلاڤ. ٢١
* کۆمەڵێک وێنەی هونەرمەندانی کەرکوک - رەشید کوله رِزا (١٨٨٨ - ١٩٧٤) ٢٢-٧٢
* تیپی مۆسیقای (بێکەس - سۆلاڤ) لە یادەوەری رۆژگاری جارانی کەرکوکدا. ٧٢-٧٦
* تیپی مۆسیقای کەرکوک. ٧٦
* تیپی مۆسیقای قوتابخانەی ئاسوری لە کەرکوک. ٧٦-٧٨
* تیپی (الفرقة القومية التركمانية). ٧٨
* تیپی مۆسیقای باوە گورگور. ٧٨
* تیپی مۆسیقای کەرکوک. ٧٨-٨٠
* تیپی مۆسیقای شەفەق. ٨١
* تیپی مۆسیقای کەناڵی ئاسمانی کەرکوک. ٨١
* سەنتەری مۆزیکی شەهید ئازاد هەورامی بۆ پەروەردە و فێرکردنی موزیك ٨٢

.	٨٣
* تایبەتمەندی ئاواز و کێش لە تەکیەی تالەبانی قادری.	٨٣
* کورتەیەکی مێژوویی گۆرانی و مۆزیکی ئایینی.	٨٤-٨٣
* مۆزیك و گۆرانی لە عێراقی کۆن.	٨٤
* مۆزیك و گۆرانی لە سەردەمی دەسەڵاتی داگیرکاری هۆلاکۆ تا سەردەمی عوسمانییەکان ١٢٥٨-١٥٠٨	٨٤
* مۆزیك و گۆرانی لە سەردەمی حوکمی عوسمانییەکان ١٥٠٨ - ١٩١٨	٨٥-٨٤
* هونەری مۆزیك لە سەردەمی عوسمانییەکان.	٨٦-٨٥
* گۆرانی دینی و دنیای لە سەدەی بیستەمدا.	٨٧-٨٦
* کورتەیەك لەسەر هونەری مۆزیك و گۆرانی لە شاری کەرکوك	٨٨-٨٧
* مێژووی دروستبوونی شاری کەرکوك.	٨٨
* مێژووی تەکیەکان لە جیهانی ئیسلامدا.	٨٩-٨٨
* تەکیەی تالەبانی قادری.	٩٧-٩٠
* سەرەتای دامەزرانی ڕێوڕەسمی زیکر.	٩٧
* سەرچاوەکان بە زمانی کوردی.	٩٧
* سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی.	
بەشی دووەم	٢٠٢-٩٩
* مێژووی هونەری شانۆ لە کەرکوك.	
	٩٩
* قاوەخانەکانی کەرکوك وەکو سەرەتایەکی شانۆ لەکەرکوکدا.	٩٩
* ڕۆڵی تەکیەی تالەبانی لە پێگەیاندنی هونەردا.	١٠٠
* ئاهەنگی بەهاران چەکەرەی تەمسیلی لەکەرکوکدا.	١٠٠
* یەکەم شانۆی تۆمار کراو.	١٠١-١٠٠
* قۆناغەکانی بەرەو پێش چوون لەسەرهەڵدانی شانۆ لە کەرکوك.	١٠٢-١٠١
* قوتابخانەی (مرکزی) سەرەتایی و شانۆ لەکەرکوکدا.	١٠٣
* سەرەتاکانی شانۆ لە چەمچەماڵ.	١٠٤-١٠٣
* هونەری شانۆ لە چنەکان لەکەرکوکدا.	١٠٤
* زۆرخانەکانی کەرکوك و دەوریان لە پێگەیاندنی شانۆدا.	١٠٦-١٠٤
* بڵاوبوونەوەی هونەری شانۆ لە پە نجاکاندا لە کەرکوك.	١٠٧-١٠٦
* پێشکەشکردنی شانۆی منداڵان بەزمانی ئینگلیزی.	١٠٨
* شانۆی قوتابیانی (کوێت) و (کەرکوك).	١٠٨
* شانۆی تورکمانی لە پە نجاکان.	١٠٩-١٠٨
* شانۆی قوتابخانەی ئاسوورییەکان.	١٠٩
* یاداشت و بیرەوەری نووسەرانی کەرکوك لەسەر هونەری شانۆ لەو ماوەیەدا.	١١٠
* فالچی.	١١٠
* ژیان لە دوو دەورا.	١١٠
* شەوی کۆتایی.	١١٠
* جسر ئارتا.	١١١
* بائع الزبادی.	١١١
* رأس الشلیلة.	١١٢-١١١
* الطبیب.	١١٢
* ئەو تیپە شانۆیانەی لە قوتابخانەکان دروست بوون ئەمانە بوون.	١١٢
١. تیپی شانۆی (مامۆستایان).	١١٢
٢. تیپی شانۆی (قوتابیان).	١١٢
٣. تیپی شانۆی (قوتابیان).	١١٢
٤. تیپی شانۆی (ئاوەندی الغربیة).	١١٣-١١٢
٥. تیپی شانۆی (الذهب الأسود).	١١٣
٦. تیپی شانۆی (المجددون في المسرح العراقي).	١١٣
٧. تیپی شانۆی نوێ (یني تمثیل طاقمی).	

* هونەری شانۆ لەنێوان ساڵانی ١٩٧٠ - ١٩٧٤. ١١٣-١١٤
* شانۆگەرییەکان (١٩٧٠ - ١٩٧٤). ١١٤-١١٥
* رای هونەرمەندان لەسەر شانۆی ساڵانی حەفتاکان لە کەرکوک. ١١٥
- هونەرمەند (جەلیل زەنگەنە) دەڵێت. ١١٥-١١٦
- هونەرمەند (جیهاد دلپاک) دەڵێت. ١١٦-١١٧
- هونەرمەند (عەبدولعەزیز سابیر) دەڵێت. ١١٧-١١٨
- هورنەمەند (عەلی کەریم) دەڵێت. ١١٨-١٢٠
- هونەرمەند (مەحمود گلی) دەڵێت. ١٢٠
- هونەرمەند (مەهدی ئومێد) دەڵێت. ١٢٠-١٢١
- هونەرمەند (نیعمەت خەیات) دەڵێت. ١٢١-١٢٢
- هونەرمەند (یادگار محەمەد) دەڵێت. ١٢٢-١٢٣
* کۆمەڵێک وێنەی شانۆیی. ١٢٤-١٥٠
* گەشەکردنی شانۆی تورکمانی لە کەرکوک. ١٥١
* ئەو تیپە هونەرییەکانەی کە لە ساڵانی حەفتاکان بوونیان هەبوو لە بواری شانۆدا. ١٥١
١. تیپی شانۆو مۆسیقای (باب گورگور). ١٥١
٢. تیپی یانەی (الثورة) بۆ شانۆگەری و فۆلکلۆری تورکمانی. ١٥١
٣. تیپی (نەتەوەیی) بۆ نواندن. ١٥٢
٤. تیپی (پەروەردە) بۆ نواندن. ١٥٢-١٥٣
٥. تیپی (قوتابیان) بۆ نواندن. ١٥٣
٦. تیپی (المسرح التجریبي). ١٥٣
٧. تیپی (نقابة المعلمین). ١٥٣
٨. تیپی (یەکێتی هونەرمەندان). ١٥٣-١٦٥
٩. تیپی نواندنی (چرۆ) لە ناوەندی ئیمام قاسم. ١٥٤-١٦٦
* مێژووی شانۆی کوردی لە خورماتوو. ١٦٦
* قۆناغەکانی مێژووی شانۆی کوردی لە خورماتوو. ١٦٦
* شانۆی کوردی لە خورماتوو ساڵی هەشتاکانی سەدەی رابردوو. ١٦٧
* (تیپی شانۆی خورماتوو). ١٦٨-١٧٢
* نسکۆی هونەری شانۆ لەکەرکوک لە نێوان ساڵانی (١٩٧٤-١٩٩٢). ١٧٢-١٧٣
* لە نێوان ساڵانی ١٩٩١-٢٠٠٢ ئەم شانۆگەرییانە پێشکەش کرا. ١٧٣-١٧٥
* فیستڤاڵی شانۆی کوردی لە ساڵی (١٩٩٩). ١٧٥-١٧٦
* شانۆگەری لەدوای پرۆسەی رزگار کردنی عێراق. ١٧٦-١٧٧
* ئەو تیپە هونەرییانەی لەناو کەرکوکدا دەوریان بینیووە (١٩٩١ - ٢٠١٢). ١٧٧
* تیپی شانۆی (تێکۆشان). ١٧٧-١٧٩
* تیپی شانۆی (ئاشتی). ١٧٩-١٨٣
* دەستی رەش تیرۆرو قوربانیانی شانۆی ئاشتی. ١٨٣
* تیپی نواندنی کەناڵی کوردی کەرکوک - تیپی نواندی چوارباخ. ١٨٣-١٨٤
* تیپی شانۆی هەندرێن - تیپی شانۆی هەنگاوی نوێ. ١٨٤
* تیپی شانۆی باوە گوڕگوڕ. ١٨٤-١٨٦
* تیپی نواندی کەرکوک. ١٨٦
* تیپی شانۆی ئەزموونگەری کەرکوک. ١٨٦-١٨٨
- بەرهەمەکانیان. ١٨٨
* تیپی هەڵۆکانی کەرکوک. ١٨٨
* تیپی شانۆی (سیکانی). ١٨٨-١٨٩
* گرووپی شانۆی هەوار. ١٩٠
* تیپی شانۆی چەوساوەکانی چیمەنی شەهیدان. ١٩١
* ڤیستیڤاڵی شانۆی سەرشەقام. ١٩١-١٩٢
* دەقە شانۆییەکانی مەسیحییەکان لە کەرکوک ١٩٢-١٩٣
* بزاڤی شانۆ لە کەرکووکی حەفتاکاندا (تیپی شانۆ مەشخەڵ) ١٩٤-٢٠٢

بەشی سێیەم

* مێژووی سینەما لە کەرکوک. ٢٠٢-٢٠٦

* بەشێک لە سینەماکانی کەرکوک. ٢٠٧
- سینەما (غازی). ٢٠٧
- سینەما (وەتەن). ٢٠٨
- سینەما (عەلەمێن). ٢٠٨
- سینەما (خەیام). ٢٠٨-٢٠٩
- سینەما (نجوم). ٢٠٩
- سینەما (دونیا). ٢٠٩
- سینەما (نەجاح). ٢٠٩
- سینەما (حەمرا). ٢٠٩-٢١٠
- سینەما (ئەتڵەس). ٢١٠
- سینەما (سیندباد). ٢١٠

* سینەما (سەلاحەددین). ٢١١-٢١٢
* سینەما (نەسر). ٢١٢
* سینەمای (قەڵا). ٢١٣
* سینەمای هاوینە. ٢١٤
* هۆکارەکانی نەمانی سینەما لە کەرکوک. ٢١٤-٢١٦
* سەرچاوەو پەراوێزەکان. ٢١٦

بەشی چوارەم

* مێژووی هونەری شێوەکاری لە کەرکوک. ٢١٧-٦٠٨

* پێشەکی. ٢١٧
* گەڕانەوەی مێژووی شێوەکاری. ٢١٨
* هونەری ئەیقۆنات. ٢١٨
* سەرەتاکانی هونەری شێوەکاری لەکەرکوکدا. ٢١٨-٢١٩
* سەرەتای پێشانگاکانی شاری کەرکوک. ٢١٩
* گروپی هونەرمەندانی کەرکوک - جماعة فناني كركوك. ٢١٩-٢٢٠
* ئەم هونەرمەندانەی خوارەوە بەشداری ئەو ماوە مێژوویەی شێوەکارییان کردووە لە کەرکوک. ٢٢١
* گەشەکردنی هونەری شێوەکاری لەنێوان ساڵانی حەفتاکان تا ناوەڕاستی هەشتاکان. ٢٢١-٢٢٢
* ناوی ئەو شێوەکارانەی کەرکوک کە لەو قۆناغەدا دەوریان هەبووە. ٢٢٢
* هەروەها بێجگە لەم شێوەکارانە ئەمانەی خوارەوەش دەوریان هەبووە لە بزاڤی هونەری شێوەکاری لە کەرکوک. ٢٢٢
* شێوەکارانی کەرکوک لەنێوان ساڵانی ناوەڕاستی هەشتاکان تا نەوەتەکان. ٢٢٢-٢٢٣
* کاریگەری بارە سیاسییەکەی کەرکوک. ٢٢٣
* لاساییکردنەوەی هونەری شێوەکاری بیانی. ٢٢٣
* ڕەمزو هێڵو ڕەنگ لە تابلۆکاندا. ٢٢٣
* کەمی بەرهەمو پچڕ پچڕی. ٢٢٣
* زۆری هونەرمەندو کەمی بەرهەم. ٢٢٣
* کۆمەڵێک لە شێوەکارانی ئەم قۆناغە بریتی بوون لە. ٢٢٤
* گرووپی ئەستێرەکان بۆ گرافیت. ٢٢٤
* پەراوێزەکان. ٢٢٥
* سەرچاوەکان. ٢٢٥

* ئەلبومی شێوەکارەکان	٢٢٧-٦٠١
بەدیع بابەجان	٢٢٨-٢٢٥
عەتا سەبری	٢٣١
مەحمود عوبێدی	٢٣٢-٢٣٣
دکتۆر عەبدوڵلا ئەمین	٢٣٤
سدیق ئەحمەد	٢٣٥-٢٤٨
دکتۆر سینان سەعید	٢٤٩
نازف محەمەد عەلی	٢٥٠
نورەدین عیزەت	٢٥١
فەخری جەلال	٢٥٢
خالید محەمەد رەمەزان	٢٥٣
عەباس حوسنی ئەرەنای	٢٥٤
عەبدولرەزاق عەزیز شێخلەر	٢٥٥
محەمەد عیزەت خەتات	٢٦٥-٢٥٨
ئەجات کەوسەر	٢٥٩-٢٦٠
نورەددین ناسر	٢٦١
نازم ناسر	٢٦٢
ئەحمەد کاکە سوور	٢٦٣-٢٦٥
ناری بابان	٢٦٦-٢٦٩
قازی محەمەد	٢٧٠-٢٧١
گارا رەسوڵ	٢٧٢-٢٧٥
ئەیوب شەریف	٢٧٦-٢٧٩
عیرفان محەمەد	٢٨٠
میدحەت کاکەیی	٢٨١-٢٨٣
خالد ستار	٢٨٤-٢٨٥
هیمەت محەمەد عەلی کاکەیی	٢٨٦-٢٨٩
خەلیل کاکەیی- حوسێن کاکەیی	٢٩٠-٢٩٥
محەمەد سالەیی	٢٩٦
ئیبراهیم عەلی	٢٩٧
سوعاد ستار	٢٩٨-٣٠١
سەلاح محەمەد میرزا	٣٠٢-٣٠٤
فاروق فایق عومەر	٣٠٥-٥٠٦
سەدرەدین عارف	٣٠٧
حەمید دەروێش	٣٠٨-٣١٠
تانی عبدولقادر	٣١١-٣١٢
فاتیمە بیرەقدار	٣١٣-٣١٤
حوسامەددین حەکیم	٣١٥-٣١٨
ئاشتی مەهدی	٣١٩-٣٢١
فەلاح عومەر	٣٢٢-٣٢٣
فایق عومەر رەسوڵ	٣٢٤-٣٢٩
فایق رەسوڵ (تابلۆ ئایکۆنی هاوچەرخ)	٣٣٠-٣٣٢
فوئاد کنجی	٣٣٣
نورەددین جاف	٣٣٤-٣٣٥
هیوا دۆمان	٣٣٦
عەبدوڵلا سەراج	٣٣٧-٣٤٠
ئەحمەد ئەسوەد	٣٤١-٣٤٢
عەونی نەقاش	٣٤٣-٣٤٤
عادل کازم	٣٤٥

محەمەد مەهدی خەلیل	٣٤٦
جەمال مەدەد ئیبراهیم	٣٤٧
ئەیاد چەلەبی	٣٤٨
حوسێنی عەلی ڕەشید	٣٥٢-٣٤٩
عەلی دەروێش	٣٥٤-٣٥٣
مان ئەحمەد	٣٥٦-٣٥٥
سەدرەدین ئەمین	٣٥٩-٣٥٧
ئەدا عەسکەر	٣٦١-٣٦٠
عیماد حوسێنی چۆبان	٣٦٢
سامان ئەبوبەکر	٣٦٤-٣٦٣
دلێر عوبێد	٣٦٦-٣٦٥
ئازدار ئەحمەد	٣٦٨-٣٦٧
حەیدەر گوزەچی	٣٦٩
دلێر شەریف	٣٧٠
گرفتار کاکەیی	٣٧٢-٣٧١
سەلاح حەمەئەمین	٣٧٧-٣٧٤
وەهبیە یاسین غالب حەسەن	٣٧٩-٣٧٨
چالاک نوری بازرگان - چالاک عوسمان	٣٨١-٣٨٠
حەمید جاف	٣٨٢
ئالیب ئەلماس	٣٨٤-٣٨٣
ئاری محەمەد نوری	٣٨٩-٣٨٥
موزەر حارس	٣٩٠
حوسێن عەبدولکەریم	٣٩٢-٣٩١
ئالان ئەجدەت	٣٩٤-٣٩٣
ئازاد ئەنوەر	٣٩٦-٣٩٥
مەحمود خالید ئەدهەم شوانی	٣٩٧
عەباس گومبەتلەر	٣٩٨
سەرپاس عەبدوڵڵا	٤٠٠-٣٩٩
کوردستان حەسەن	٤٠٢-٤٠١
جومعە محەمەد	٤٠٣
ئیسماعیل ئەحمەد	٤٠٤
ئیسماعیل ئەحمەد	٤٠٥
هیوا عەبدوڵڵا	٤٠٨-٤٠٦
فەرەیدون هاوار	٤٠٩
ئەبیل قاسم دارا	٤١٢-٤١٠
ڕووپاک عەسکەر	٤١٤-٤١٣
فەلەکەدین ئەمین	٤١٦-٤١٥
شێرزاد باخەوان	٤١٨-٤١٧
محەمەد ڕۆستەم	٤١٩
شەنگوڵ حەسیب	٤٢٠
گۆران فەتحی	٤٢٣-٤٢١
ئارێز جەباری	٤٢٥-٤٢٤
محەمەد حەسیب	٤٢٧-٤٢٦
عایدە ئەلروبەیعی	٤٢٩-٤٢٨
سامی سەعدوڵڵا عەلی	٤٣٢-٤٣٠
عادل زەنگنە	٤٣٣
هەدرەت قودرەت	٤٣٤
شەهلە تەها	٤٣٥

عەباس بەکتاش	٤٣٧
سەمیرە سالح عەلی	٤٣٩-٤٣٨
سابیر محەمەد	٤٤٠
فاتیح باباکەریم	٤٤٣-٤٤١
عەبدولستار جەباری	٤٤٤
عیسام عەلی ڕەشید - ئازاد ئازری	٤٤٦-٤٤٥
خالید حوسێنی	٤٤٨-٤٤٧
مزەفەر حەمید	٤٤٩
ئازم فەرهود	٤٥١-٤٥٠
حەمادە ئەلحاج	٤٥٣-٤٥٢
هێمن ئیبراهیم	٤٥٤
عادل حاجی بەکر	٤٥٥
بەختیار ئەبوبەکر	٤٥٨-٤٥٦
فەرمان فاتیح	٤٥٩
فەرمان ئەحمەد	٤٦٠
پشتیوان عەسکەر	٤٦٢-٤٦١
ناسر خەڵەف	٤٦٤-٤٦٣
ڕێزان ڕەشید	٤٦٥
پەخشان کەریم	٤٦٦
وەفا جاسم	٤٦٧
نەسرین زەینەڵ	٤٦٨
خەیروڵا مەلا عەلی	٤٦٩
ئازاد شوانی	٤٧٠
محەمەد شەریف	٤٧١
دڵشاد حوسێنی	٤٧٢
عامر عوبێد	٤٧٤-٤٧٣
محەمەد ئەحمەد	٤٧٥
ئاری فارس قادر	٤٧٧-٤٧٦
ئاوات غەریب حەمە	٤٧٩-٤٧٨
ئەحمەد تاقانە	٤٨١-٤٨٠
ئەحمەد جەواد	٤٨٣-٤٨٢
ئەحمەد فەلاح عەلی	٤٨٦-٤٨٤
حوسامەدین ئەمین کاکەیی	٤٨٨-٤٨٧
حوسێن قەرە ناز	٤٨٩
خالید کاکی	٤٩٠
دڵێر عەبدوڵڵا	٤٩٢-٤٩١
دیلان عابدین	٤٩٤-٤٩٣
سەربەست ئەفەندی	٤٩٧-٤٩٥
شلێر سیامەنسووری	٤٩٩-٤٩٨
عەبدولمەلیك عەباس ئەلخەتات	٥٠٠
عەتا نوڵڵا ئەحمەد خەلیفە	٥٠١
غەسان ئال سەعید	٥٠٣-٥٠٢
کاروان عەلی محەمەد	٥٠٥-٥٠٤
کامیل کەرکوکی	٥٠٦
مەحمود سیامەنسووری	٥٠٧
مەریوان خەتات	٥٠٩-٥٠٨
موزەفەر حارس	٥١٠
نورەدین ئەمین	٥١٢-٥١١

عەدنان محەمەد حوسێنی کاکەیی ٥١٤-٥١٥
کامیل ڕەزا ئیسماعیل ٥١٦-٥١٨
عەلی سدیق ٥١٩-٥٢٠
جوان سەلاحەدین ٥٢١-٥٢٢
شکۆفە محەمەد عوبێد ٥٢٣-٥٢٤
مەلا ئەمین حەمید ٥٢٥-٥٢٦
سامان بەرزنجی ٥٢٧
سەلاحەددین شێرزاد ٥٢٨-٥٢٩
مەتین جەودەت ٥٣٠-٥٣١
هادی کەرکوکی ٥٣٢-٥٣٣
ئیحسان ئەدهەم ٥٣٤-٥٣٥
ئاکۆ ئەوین ٥٣٦-٥٣٨
یەشار محەمەد سوبحی ٥٣٩-٥٤٠
عەبدولڕەحمان حوسێنی مەحمود ٥٤١
فاروق ڕەسول ٥٤٢
حوسێنی عەبدوڵڵا ٥٤٣
شاهین ئەحمەد ٥٤٤
ئامانج عیزەددین ٥٤٥
ئەحمەد ئەلسەفاڕ ٥٤٦
ئەحمەد حەسەن ٥٤٧
ئەسما غالی ٥٤٨
هیشام ڕەحید ٥٤٩
ئاسر کەریم ٥٥٠
محەمەد خالید ٥٥١
کامەران دارتاش ٥٥٢
گۆران محەمەد ٥٥٣
غەزوان ئاسر ٥٥٤
عیماد حەسەن ٥٥٥
عەلی کەریم ٥٥٦
عەقیل مەجید ٥٥٧
عەزیز موحسن ٥٥٨
عەباس گۆمبەتلەر ٥٥٩
شەیما وەلید ٥٦٠
شەهلا ئەحمەد ٥٦١
سلێمان ئەحمەد ٥٦٢
سەعید ئیسماعیل ٥٦٣
سەباح بەکر ٥٦٤
سامان ئەمین ٥٦٥
ڕووناك عەزیز ٥٦٦
ڕاوێژ کامەران ٥٦٧
خەیروڵڵا محەمەد ٥٦٨
خالید موختار ئۆغلو ٥٦٩
حوسێنی عەبدولکەریم ٥٧٠
ئیحسان ئەکبەر ٥٧١
ئومێد عومەر ٥٧٢
ئەیوب قوشچی ٥٧٣
ئەڤین کاکەیی ٥٧٤
شێرزاد جەوهەر ٥٧٥-٥٧٦

سەنگەر قوباد	٥٧٧-٥٧٨
هونەر هیجران شەریف	٥٧٩-٥٨٠
پەری زاهیر شوکر	٥٨١-٥٨٣
نەجات عەبدوڵلا	٥٨٤-٥٨٦
فەرەیدون هاوار	٥٨٧-٥٨٩
ئەحمەد فایەق	٥٩٠
عومەر بێبەش	٥٩١-٥٩٣
یونس ئەلعەزاری	٥٩٤-٥٩٦
تابلۆکانی محەمەد موکری	٥٩٧-٦٠٠
کۆمەڵێك وێنەی شێوەکاران و تابلۆکانیان	٦٠١-٦٠٧
عەلی حوسێن - ئەیسەر عەبدولوەهاب - عومەر سەید	٦٠٤
گرووپی کیژانی شێوەکارانی کفری	٦٠٨
بەشی پێنجەم	
❋ وێنەگرانی کەرکوك	٦٠٩-٦١٨
* (فریش تزاریت بەغداسار).	
* (نورەددین سەلاحەددین ئەلخالیدی).	٦٠٩
* (رەزوان رەزا شەهباز).	٦٠٩
* (فەوزی فەزیل ئیسحاق ئەلکیلۆنچی).	٦٠٩
* (نازم نائیب خەلیل ئەلبەیاتی).	٦٠٩
* (عەباس محەمەد ئەحمەد).	٦٠٩
* (رەمەزان محەمەد کەریم).	٦٠٩
* (فاروق فەزیل ئیسحاق).	٦١٠
* (جەسام زاهیر ئەحمەد).	٦١٠
* (ئەکرەم مەجید حەمید).	٦١٠
* (عەبدولسەلام جەبار سالح).	٦١٠
* (ئەوزاد عەلی محەمەد).	٦١٠
* (محەمەد فەتحوڵلا عەبدوڵلا محەمەد).	٦١٠
* (رائید ئەجم رۆستەم بەکر ئەلنعیمی).	٦١٠
* (عەبدولحوسێن عەبدولواحید ئەمین).	٦١٠
* (ئەبیل مەجید حەمید).	٦١٠
* (ئەیاد عەلی ئەلبەیاتی).	٦١١
* (عەلی سەلاحەددین ساقی ئەلبیاتی).	٦١١
* (تاریق جیهاد بەکر).	٦١١
* (ئیهاد ئەجمەددین عومەر).	٦١١
* (عەبدولوەهاب ئەحمەد محەمەد ئەلعەزاوی).	٦١١
* (عادل عومەر سەعید).	٦١١
* (یلماز جیهاد عەزیز).	٦١١
* (سەلاحەددین رەشید).	٦١١
* (عەبدوڵلا ئەحمەد کەریم ئەلعەزاوی).	٦١١
* (شەهاب ئەحمەد محەمەد ئەلعەزاوی).	٦١١
* (عەبدولکەریم حەسەن).	٦١٢
* (زەنون یەحیا عەلی غالب).	٦١٢
* (جەلال عەلی هادی).	٦١٢
* (موفید عەبدوڵلا ئیلیاس).	٦١٢
* بەهائەدین محەمەد حەسەن.	٦١٢
* محەمەد فەتحوڵلا عەبدوڵلا.	٦١٢
* نازم زاهیر ئەحمەد.	٦١٢

* ئەبیل مەحموود محەمەد. ٦١٢
* یەلماز محەمەد شەلال. ٦١٢
* ئەحمەد عیزەددین محێدین. ٦١٣
* عەلی ڕەشید کاکەیی. ٦١٣

* پیشەی وێنەگری لە کەرکوک. ٦١٨-٦١٤
* وێنەگرانی کەناڵە ئاسمانییەکان:- ٦١٩

٦٣٠-٦٢١

* پێڕست

کەرکوکیش وەکو هەموو ناوچەکانی تری کوردستان خاوەنی مێژوویەکی دوورو درێژە لەگورانیو مۆسیقاداو، تاڕادەیەک کەلەپوریکی فراوانی هەیە لەم بوارەداو تواناکانی لەبەر چاوە لەسەر هەموو ئاستەکانیدا. هەموو سەرچاوەکان پا دادەگرن لەسەر ئەو ڕاستییە کە کوردستان شوێنێکی دەولەمەندە لەگورانیو مۆسیقاو جی پەنجەی دیارە لەمێژووی گورانیو موسیقای سەرتاپای مرۆڤایەتیدا. کەلەپووری گورانیو مۆسیقای ناوچەی کەرکوک خاوەنی خاسیەتیکی دیاری کراوە لەکەرەستە و ئامرازە مۆسیقییەکانو گورانییەکانی خاوەنی زمانو توانایەکی چاکی هەیە بۆ پێگەیاندنی گورانیو موسیقا لەو ناوچەیەدا.

دەزگای رۆشنبیریی جەمال عیرفان
لەسەر ئەرکی (د. تەها ڕەسووڵ) چاپکراوە
2023